

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

İNSANİ GÜVENLİK İLE İNSANİ KALKINMA VE İNSAN HAKLARI
İLİŞKİSİ

DOKTORA TEZİ

YAHYA ALAMEŞE

NİSAN 2021

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

İNSANİ GÜVENLİK İLE İNSANİ KALKINMA VE İNSAN HAKLARI
İLİŞKİSİ

DOKTORA TEZİ

YAHYA ALAMEŞE

TEZ DANIŞMANI:
PROF. DR. BERDAL ARAL

NİSAN 2021

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Yahya ALAMEŞE

Danışmanlığını yaptığım işbu tezin, tamamen öğrencinin çalışması olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığını taahhüt ederim.

Prof. Dr. Berdal ARAL

İMZA SAYFASI

Yahya ALAMEŞE tarafından hazırlanan “İnsani Güvenlik ile İnsani Kalkınma ve İnsan Hakları İlişkisi” başlıklı bu doktora tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Berdal ARAL
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

.....

Üyeler:

Doç. Dr. Alim YILMAZ
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

.....

Doç. Dr. İsmail ERMAĞAN
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

.....

Doç. Dr. Gonca OĞUZ GÖK
Marmara Üniversitesi

.....

Doç. Dr. Meltem SARIBEYOĞLU SKALAR
Marmara Üniversitesi

.....

Tez Savunma Tarihi: 24.03.2021

ÖZET

İNSANİ GÜVENLİK İLE İNSAN HAKLARI VE İNSANİ KALKINMA İLİŞKİSİ

Alameşe, Yahya

Doktora Tezi, Uluslararası ilişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Berdal Aral

Nisan, 2021. 348 Sayfa

Güvenlik uluslararası ilişkilerde uzun süre *devletin güvenliği* olarak anlaşılmış, güvenliğin, *insan güvenliği* boyutu ihmal edilmiştir. 1994 yılında BM tarafından gündeme getirilen “insani güvenlik” yaklaşımı, insani önceleyen yeni bir güvenlik anlayışı getirmiş, *devlet merkezli* güvenlik anlayışı yerine, *insan merkezli* bir güvenlik anlayışı önermiştir. İnsani güvenlik, insanların her türlü tehdide karşı güvende olması, insanların *korkudan özgürlük, istekten özgürlük* ve *onurlu yaşama özgürlüğü*nün sağlanmasıdır. Uluslararası alanda önemli bir etki yapan insani güvenlik yaklaşımı farklı açılardan incelenmiş, ancak onun insan merkezli diğer yaklaşımlar olan insani kalkınma ve insan hakları ile ilişkisi yeterince araştırılmamıştır. Bu tezde insani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları arasındaki teorik ve pratik ilişki araştırılmaktadır. Bu ilişkinin teorik boyutunun araştırılmasında belge inceleme yöntemi kullanılmakta ve ilgili akademik kaynaklar eleştirel bir yöntemle incelenmektedir. Pratik boyutun araştırılmasında ise vaka çalışması yöntemi kullanılmakta ve Kenya, Kamboçya ve Kosova ülke örnekleri analiz edilmektedir. Bu ilişki hakkındaki baskın görüş, insani güvenlik ile insani kalkınma ve insan haklarının “kardeş yaklaşımlar” olduğu ve bu yaklaşımların birbirlerini destekledikleri ve tamamladıkları şeklindedir. Ne var ki, bu kardeş yaklaşımlar arasındaki ilişki sorunsuz değildir ve görüldüğünden daha karmaşıktır. İnsani güvenlik ile insan hakları ve insani kalkınma arasında olumlu ve olumsuz olmak üzere iki yönlü bir ilişki vardır. Bu durumun farkına varılması, insani güvenliğin daha doğru şekilde anlaşılmasını, insani kalkınma ve insan haklarıyla olan ilişkisinin daha sağlıklı bir şekilde kurulmasını ve insani güvenliğin özgürleştirici etkisinin artmasını sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: İnsani güvenlik, insani kalkınma, insan hakları, özgürleşme, Kenya, Kamboçya, Kosova

ABSTRACT

THE RELATIONSHIP OF HUMAN SECURITY WITH HUMAN DEVELOPMENT AND HUMAN RIGHTS

Alamese, Yahya

PhD Dissertation, Department of International Relations

Supervisor: Prof. Dr. Berdal Aral

April, 2021. 348 Page

Security has long been understood as the *security of the state* in international relations. Therefore, the *human security* dimension of security has been neglected. The human security approach, which was brought to the agenda by the UN in 1994, brought a new security concept prioritizing the human person and suggested a *human centered* security approach instead of the *state-centered* security approach. Human security is ensuring people's safety against all kinds of threats, ensuring people's *freedom from fear*, *freedom from want*, and *freedom to live in dignity*. The human security approach, which has a significant impact on the international area, has been examined from different perspectives, but its relationship with human development and human rights, which are other human-centered approaches, has not been adequately studied. This thesis investigates the theoretical and practical relationship between human security with human development and human rights. In the research of the theoretical dimension of this relationship, the document review method is used and relevant academic sources is examined with a critical method. In researching the practical dimension, the case study method is used and the country examples of Kenya, Cambodia and Kosovo are analyzed. While the dominant view within the literature is that human security, human development and human rights are “sister approaches” and that these approaches support and complement each other, this thesis argues that the relationship between these sister approaches is not as smooth and in fact more complex than assumed. There is a two-way relationship, positive and negative, between human security with human rights and human development. Realization of this situation will provide a more accurate understanding of human security, a healthier relationship with human development and human rights, and an increase in the liberating effect of human security.

Keywords: Human security, human development, human rights, emancipation, Kenya, Cambodia, Kosovo

İÇİNDEKİLER

ÖZEL SAYFALAR

Dış kapak.....	i
İç kapak	ii
Bildirim	iii
Jüri Üyeleri İmza Sayfası	iv
Özet	v
Abstract	vi
İçindekiler.....	vii
Tablo ve Şekiller Listesi.....	xi
Kısaltmalar Listesi.....	xii

1. GİRİŞ.....	1
1.1.Uluslararası İlişkiler ve İnsani Güvenlik Yaklaşımı	1
1.2.Tezin Araştırma Sorusu.....	6
1.3.Tezin Katkısı ve Önemi.....	8
1.4.Tezin Hipotezleri.....	9
1.5.Tezin Amacı	10
1.6.Tezin Yöntemi.....	11
1.7.Tezin Kapsamı.....	13
1.8.Tezin Yapısı	14
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE ALANYAZIN TARAMA	16
2.1.Geleneksel Güvenlik Anlayışı ve İnsani Güvenlik	16
2.2.İnsani Güvenliğin Teorik Öncülleri	19
2.3.İnsani Güvenliğin Ortaya Çıkışını Kolaylaştıran Etkenler	24
2.4.İnsani Güvenliğin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi	26
2.5.İnsani Güvenliğin Tanım ve İçeriği	36
2.6.İnsani Güvenliğin Geniş ve Dar Yorumu.....	41
2.7.İnsani Güvenliği Eleştiren ve Savunan Görüşler	49
2.8.İnsani Güvenliğin İnsani Kalkınma ve İnsan Haklarıyla İlişkisine Dair Görüşler	65

BİRİNCİ KISIM: İNSANİ GÜVENLİK İLE İNSANİ KALKINMA VE İNSAN HAKLARI ARASINDAKİ TEORİK İLİŞKİ 75

3. İNSANİ GÜVENLİK VE İNSANİ KALKINMA ARASINDAKİ TEORİK İLİŞKİ 77

3.1. Geleneksel Kalkınma Anlayışı.....	77
3.2. Geleneksel Kalkınma Anlayışı ve İnsani Kalkınma	80
3.3. İnsani Kalkınmanın Tanım ve İçeriği.....	82
3.4. İnsani Güvenlik ve İnsani Kalkınma Arasındaki Benzerlik ve Farklılıklar	84
3.5. İnsani Güvenlik ve İnsani Kalkınma Arasındaki Olumsuz İlişki.....	88
3.5.1. İnsani güvenlik ve insani kalkınmanın birbirini kapsamaması	89
3.5.2. İnsani güvenlik ve insani kalkınma arasındaki öncelik sıralaması	93
3.6. İnsani Güvenlik ve İnsani Kalkınma Arasındaki Olumlu İlişki	95
3.6.1. Asgari düzeyde tamamlayıcılık ilişkisi	97
3.6.2. Azalan tamamlayıcılık ilişkisi	99
3.6.3. Döngüsel tamamlayıcılık ilişkisi.....	101

4. İNSANİ GÜVENLİK VE İNSAN HAKLARI ARASINDAKİ TEORİK İLİŞKİ 104

4.1. İnsan Haklarının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi	105
4.2. İnsani Güvenlik ve İnsan Hakları Arasındaki Benzerlik ve Farklılıklar	110
4.3. İnsani Güvenlik ve İnsan Hakları Arasındaki Olumsuz İlişki.....	113
4.3.1. İnsani güvenlik ve insan haklarının birbirini kapsamaması.....	113
4.3.2. Yerel insani güvenlik ve evrensel insan hakları.....	117
4.3.3. İnsani güvenlik ve insan haklarının farklı devlet anlayışları.....	120
4.4. İnsani Güvenlik ve İnsan Hakları Arasındaki Olumlu İlişki.....	123
4.4.1. Teorik-pratik tamamlayıcılık ilişkisi	124
4.4.2. Kolaylaştırma-zenginleştirme tamamlayıcılık ilişkisi.....	126
4.4.3. Yasallık-esneklik tamamlayıcılık ilişkisi	127
4.4.4. Gerek şart tamamlayıcılık ilişkisi.....	129
4.5. Sonuç.....	131

İKİNCİ KISIM: İNSANİ GÜVENLİK İLE İNSANİ KALKINMA VE İNSAN HAKLARI ARASINDAKİ PRATİK İLİŞKİ..... 134

5. AFRİKA BÖLGESİ: KENYA ÖRNEĞİ..... 136

5.1.Kenya Cumhuriyeti	136
5.1.1. Dünden bugüne Kenya	137
5.1.2. Kenya'nın coğrafi yapısı	140
5.1.3. Kenya'nın sosyal yapısı	141
5.1.4. Kenya'nın siyasi ve idari yapısı	142
5.1.5. Kenya'nın ekonomik yapısı	143
5.2.Kenya'da İnsani Güvenlik.....	145
5.2.1. Kenya'da insani güvenlik durumu	145
5.2.2. BM'nin Kenya'daki insani güvenlik faaliyetleri.....	154
5.2.3. BM'nin Kenya'daki insani güvenlik faaliyetlerinin değerlendirilmesi.....	159
5.3.Kenya'da İnsani Kalkınma.....	166
5.3.1. Kenya'da insani kalkınma durumu	166
5.3.2. BM'nin Kenya'daki insani kalkınma faaliyetleri	168
5.3.3. BM'nin Kenya'daki insani kalkınma faaliyetlerinin değerlendirilmesi	173
5.4.Kenya'da İnsan Hakları.....	176
5.4.1. Kenya'da insan hakları durumu	176
5.4.2. BM'nin Kenya'daki insan hakları faaliyetleri	179
5.4.3. BM'nin Kenya'daki insan hakları faaliyetlerinin değerlendirilmesi	182
5.5.Sonuç.....	185

6. GÜNEYDOĞU ASYA BÖLGESİ: KAMBOÇYA ÖRNEĞİ..... 189

6.1.Kamboçya Krallığı	189
6.1.1. Dünden bugüne Kamboçya	190
6.1.2. Kamboçya'nın coğrafi yapısı	194
6.1.3. Kamboçya'nın sosyal yapısı.....	195
6.1.4. Kamboçya'nın siyasi ve idari yapısı	196
6.1.5. Kamboçya'nın ekonomik yapısı.....	197
6.2.Kamboçya'da İnsani Güvenlik.....	198
6.2.1. Kamboçya'da insani güvenlik durumu	199
6.2.2. BM'nin Kamboçya'daki insani güvenlik faaliyetleri.....	204
6.2.3. BM'nin Kamboçya'daki insani güvenlik faaliyetlerinin değerlendirilmesi....	210

6.3.Kamboçya’da İnsani Kalkınma	216
6.3.1. Kamboçya’da insani kalkınma durumu.....	217
6.3.2. BM’nin Kamboçya’daki insani kalkınma faaliyetleri	219
6.3.3. BM’nin Kamboçya’daki insani kalkınma faaliyetlerinin değerlendirilmesi .	225
6.4.Kamboçya’da İnsan Hakları.....	229
6.4.1. Kamboçya’da insan hakları durumu	229
6.4.2. BM’nin Kamboçya’daki insan hakları faaliyetleri	233
6.4.3. BM’nin Kamboçya’daki insan hakları faaliyetlerinin değerlendirilmesi	237
6.5.Sonuç.....	239
 7. AVRUPA BÖLGESİ: KOSOVA ÖRNEĞİ	244
7.1.Kosova Cumhuriyeti	244
7.1.1. Düünden bugüne Kosova	245
7.1.2. Kosova’nın coğrafi yapısı	250
7.1.3. Kosova’nın sosyal yapısı.....	250
7.1.4. Kosova’nın siyasi ve idari yapısı	251
7.1.5. Kosova’nın ekonomik yapısı.....	253
7.2.Kosova’da İnsani Güvenlik.....	254
7.2.1. Kosova’da insani güvenlik durumu.....	255
7.2.2. BM’nin Kosova’daki insani güvenlik faaliyetleri	259
7.2.3. BM’nin Kosova’daki insani güvenlik faaliyetlerinin değerlendirilmesi	266
7.3.Kosova’da İnsani Kalkınma	272
7.3.1. Kosova’da insani kalkınma durumu.....	272
7.3.2. BM’nin Kosova’daki insani kalkınma faaliyetleri	274
7.3.3. BM’nin Kosova’daki insani kalkınma faaliyetlerinin değerlendirilmesi	277
7.4.Kosova’da İnsan Hakları.....	280
7.4.1. Kosova’da insan hakları durumu.....	280
7.4.2. BM’nin Kosova’daki insan hakları faaliyetleri	284
7.4.3. BM’nin Kosova’daki insan hakları faaliyetlerinin değerlendirilmesi	287
7.5.Sonuç.....	289
 8. SONUÇ	293
 KAYNAKÇA	316
 ÖZGEÇMİŞ.....	348

TABLO VE ŞEKİLLER LİSTESİ

Tablo.1 BM İnsani Güvenlik Faaliyetlerini Değerlendirme Tablosu

Şekil 1 İstekten Özgürlük ve İyi Yaşam Standartlarının Benzerliği

Şekil 2 İnsani Güvenliğin İnsani Kalkınmayla Kesişmesi

Şekil 3 İnsani Güvenlik ile İnsani Kalkınma Arasında Çizgisel Tamamlayıcılık

Şekil 4 İnsani Güvenlik ile İnsani Kalkınma Arasında Döngüsel Tamamlayıcılık

Şekil 5 İnsani Güvenlik ile İnsani Haklarının Kesişmesi

Şekil 6 Kenya’da Kuraklık Nedeniyle Ölen Hayvanlar

Şekil 7 Kenya’da Ev Sahibi Topluluk Projesi Kapsamında Okul ve Keçi Teslimi

Şekil 8 Kamboçya Tonle Sap Gölü Havzası

Şekil 9 Kamboçya’nın Yolsuzluk Algılama Endeksindeki Yeri

KISALTMALAR LİSTESİ

AB: Avrupa Birliği

AGİT: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

BM: Birleşmiş Milletler

EULEX: Avrupa Birliği Hukukun Üstünlüğü Gücü

ILO: Uluslararası Çalışma Örgütü

KFOR: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO) Kosova Gücü

KADU: Kenya Afrika Demokratik Birliği

KANU: Kenya Afrika Ulusal Birliği Partisi

LDK: Kosova Demokratik Birliği

NATO: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü

PDK: Kosova Demokrat Partisi

UCM: Uluslararası Ceza Mahkemesi

UÇK: Kosova Kurtuluş Ordusu

UNDAF: BM Kalkınma Yardımı Çerçevesi

UNESCO: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

UNICEF: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu

UNMIK: Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetim Misyonu

UNTAC: Birleşmiş Milletler Kamboçya Geçici Yönetimi

BÖLÜM I

1. GİRİŞ

1.1. Uluslararası İlişkiler ve İnsani Güvenlik Yaklaşımı

Günümüz uluslararası ilişkiler sisteminde amaç-araç dengesi önemli ölçüde bozulmuş, insan, uluslararası ilişkilerdeki güç ve çıkar mücadelesinin *nesnesi* durumuna indirgenmiştir. Uluslararası ilişkilerin en önemli konularından birisi olan “güvenlik” de bozulan bu dengeden payına düşeni almıştır. Güvenlik, uluslararası ilişkilerde uzun süre *devletin güvenliği* olarak anlaşılmış, güvenliğin, *insan güvenliği* boyutu ihmal edilmiştir. 1990’larda ortaya çıkan insani güvenlik yaklaşımı güvenlik anlayışına yeni bir boyut getirmiş, o güne dek ihmal edilen insanı, güvenliğin *amacı* olarak tanımlamıştır. İnsani güvenlik devlet merkezli güvenlik anlayışı yerine insan merkezli bir güvenlik yaklaşımını benimsemekte ve devletin değil insanın güvenliğinin sağlanmasını öncelemektedir.¹ İnsani güvenlik tüm insanların temel özgürlüklerinin korunması ve geliştirilmesini amaçlar; insanların yaşamlarını, geçimlerini ve onurlarını tehlikeye atan acil tehditlere karşı güvende olmalarını sağlamaya çalışır.²

İnsani güvenlik, geleneksel güvenlik anlayışından farklı bir güvenlik anlayışını savunur. Uluslararası ilişkilerde, özellikle Soğuk Savaş döneminde etkili olan, geleneksel güvenlik anlayışı, güvenliği, devletlerin anarşik uluslararası ortam içinde hayatta kalması olarak görmüştür. Geleneksel güvenlik anlayışına göre, devlet güvenliğine yönelik temel tehdit yabancı devletlerin askeri saldırganlığıdır, dolayısıyla, güvenliği sağlamanın yolu da askeri yöntemlerdir.³ Güvenliğin amacı

¹ United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, *Human Security in Theory and Practice*, 08.04.2009. s.12
<https://www.unocha.org/sites/dms/HSU/Publications%20and%20Products/Human%20Security%20Tools/Human%20Security%20in%20Theory%20and%20Practice%20English.pdf>, (Erişim tarihi: 08.04.2018)

² Commission on Human Security, *Human Security Now: Protecting and Empowering People* New York, 2003, s.iv

³ Burchill, Scott, ed. *Theories of International Relations*. 3rd ed. Houndmills, Basingstoke, Hampshire ; New York: Palgrave Macmillan, 2005. s.29-55

olarak devleti gören bu hâkim uluslararası ilişkiler anlayışı insanların güvenliğini gündemine almamıştır. Oysa devlet güvenliğini sağlanması insanların da güvenliğini sağlandığı anlamına gelmez. Aslında, baskıcı, istismarcı, zayıf veya başarısız devletlerin kendileri insani güvenlik için birer tehdit kaynağıdır.⁴ Kendi güvenliğini sağlamış olan devletler vatandaşlarının güvenliğini tehdit edebilirler. Tarih içindeki baskıcı devletler ve diktatörlükler bu durumun çarpıcı örnekleridir. Öte yandan, kendi insanlarına karşı kötü muamelede bulunmayan ancak devlet olma sorumluluklarını yerine getirme açısından başarısız olan bazı zayıf devletler, istemelerine rağmen, ülkelerindeki insanların güvenliğini sağlayamamış, onları şiddet, açlık, susuzluk, fakirlik, hastalık gibi tehditlerden korumayı başaramamışlardır. Ayrıca, vatandaşlarının güvenliğini önemseyen kimi güçlü devletler diğer ülke insanların güvenliğini umursamayan saldırgan politikalar izleyerek diğer ülke insanların güvenliğini tehdit edebilmişlerdir.

Geleneksel güvenlik anlayışındaki bu zaafıların yanı sıra, yirminci yüzyılın sonunda ortaya çıkan bazı gelişmeler, güvenlik konusunu yeniden düşünmeyi zorunlu kılmıştır. Bu gelişmelerden ilki, 1990'ların başında Soğuk Savaş'ın sona ermesidir. Soğuk Savaş'ın bitişi, nükleer silahların dehşet dengesine dayanan gergin ortamı sona erdirmiş; devletler üzerindeki askeri güvenlik baskısının azalması zihinlerin diğer güvenlik tehditleriyle ilgilenebilmesine imkân sağlamıştır. Diğer yandan, Soğuk Savaş'ın devletleri iki kutup içinde baskılayan kontrollü ortamının sona ermesi, iç savaşlar ve etnik çatışmalar gibi yeni güvenlik tehditlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu dönemde küresel ısınma ve çevrenin bozulması gibi yeni tehditler de uluslararası gündemin üst sıralarına tırmanmıştır. Ortaya çıkan bu tür yeni tehditler güvenliğe dair yeni arayışlara yol açmıştır. Güvenlik anlayışının yeniden gözden geçirilmesine sebep olan diğer bir gelişme ise küreselleşmedir. 1990'lardan itibaren etkisi artan küreselleşmeyle birlikte ulusal sınırların etkisi azalmış, artan karşılıklı bağımlılık güvenlik tehditlerini birbirine bağlamış ve bu tehditlerinin etki alanlarını genişletmiştir. Bu gelişmeler, yeni tehditlere karşı yetersiz kalan geleneksel güvenlik

⁴ Newman, Edward. *Critical Human Security Studies. Review of International Studies* 36, sy 01 (January 2010): 77-94. <https://doi.org/10.1017/S0260210509990519>

anlayışının sorgulanmasına neden olmuş ve insani güvenlik yaklaşımının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.⁵

İnsani güvenlik yaklaşımı Birleşmiş Milletler (BM) çatısı altında ortaya çıkmıştır. Yaklaşım, ilk olarak, 1994 yılında BM Kalkınma Programı tarafından hazırlanmış olan İnsani Kalkınma Raporu'yla (*Human Development Report 1994*) gündeme gelmiştir.⁶ BM Kalkınma Programı tarafından 1990 tarihinden itibaren yayımlanmaya başlanan İnsani Kalkınma Raporları, her yıl farklı bir konuyu ele almıştır. Pakistanlı ekonomist Mahbub el Haq öncülüğünde hazırlanan dördüncü raporda ise insani güvenlik yaklaşımı gündeme getirilmiştir. İnsani güvenlik bu raporda kendi başına bir yaklaşım olarak değil, insani kalkınmanın bir boyutu olarak değerlendirilmiş, ancak daha sonraki dönemde insani kalkınmadan ayrı bir yaklaşım olarak gelişmiştir.

İnsani Kalkınma Raporu, insani güvenliği, “insanların günlük hayatlarında her tür tehdide karşı güvenliklerinin sağlanması, insanların açlık, hastalık, baskı gibi kronik tehditlere karşı güvende olması ve günlük hayatlarının ani ve kötü şekilde bozulmasına karşı korunması” olarak tanımlamıştır.⁷ İnsani güvenlik insanların şu üç temel özgürlüğünün sağlanması esasına dayanır: 1) Her türlü fiziki şiddetten korunmayı ifade eden *korkudan özgürlük (freedom from fear)* 2) Günlük yaşamlarındaki açlık, susuzluk, hastalık, kirlilik gibi tehditlerden korunmayı ifade eden *istekten özgürlük (freedom from want)* 3) Bireyin sosyal hayat içinde her türlü aşağılanma, baskı ve ayrımcılıktan uzak bir şekilde hayatını sürdürebilmesi anlamına gelen *onurlu yaşama özgürlüğü (freedom from indignity)*.⁸

İnsani güvenlik dar ve geniş olmak üzere iki farklı şekilde yorumlanmaktadır. İnsani güvenliğin dar yorumu, yalnızca korkudan özgürlük temasına odaklanmakta ve insani güvenliği insanların şiddetten korunması olarak anlamaktadır. İnsani güvenliğin geniş yorumu ise, istekten özgürlük ve onurlu yaşama özgürlüğünü de içermekte ve insani

⁵ Tadjbakhsh, Shahrbanou and Anuradha M. Chenoy, *Human security: concepts and implications*, (London ; New York: Routledge, (2007), s.1-25

⁶ United Nations Development Programme, *Human Development Report 1994*. New York: Oxford University Press, 1994

⁷ United Nations Development Programme, *Human Development Report 1994*, New York: Oxford University Press, 1994, s.3

⁸ United Nations Human Security Unit, *Human Security Handbook*, January 2016, s.7-10, <https://www.un.org/humansecurity/wp-content/uploads/2017/10/h2.pdf>. . (Erişim tarihi: 07.10.2018)

güvenliği insanların yalnızca şiddete karşı değil, diğer tüm tehditlere karşı da güvende olması olarak tanımlamaktadır.⁹

İnsani güvenlik yaklaşımı, ortaya çıkmasıyla birlikte uluslararası alanda etkili olmuş, hem BM çerçevesinde, hem de uluslararası alanda bir takım yeni adımların atılmasını tetiklemiştir. BM zeminindeki önemli gelişmelerden birisi, 1999 yılında Japonya'nın desteğiyle BM İnsani Güvenlik Himaye Fonu'nun kurulmasıdır. İnsani güvenlik yaklaşımı; açlık, fakirlik ve hastalık gibi tehditlere karşı mücadele etmek amacıyla BM tarafından hazırlanan ve 2000-2015 dönemini kapsayan Binyıl Kalkınma Hedefleri ile 2015-2030 yıllarını kapsayan Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin oluşturulmasının arkasında temel itici güç olmuştur.¹⁰ Uluslararası kabul gören bu hedefler doğrultusunda pek çok önemli çalışma gerçekleştirilmiştir.¹¹

İnsani güvenlik yaklaşımı devletlerarası alanda da bir takım adımların atılmasına yol açmıştır. Kanada, Japonya ve Norveç gibi ülkeler insani güvenlik yaklaşımını dış politika hedefi olarak belirlemişlerdir. 1999 yılında insani güvenliği benimseyen on üç ülkenin dışişleri bakanları arasında İnsani Güvenlik Ağı kurulmuştur. İnsani güvenlik yaklaşımı; 1997 yılında imzalanan ve kara mayınlarının sınırlandırmasını öngören Ottawa Sözleşmesi, 2005 yılında Dünya Zirvesinde kabul edilen Koruma Sorumluluğu ve Müdahale İlkesi (*Responsibility to Protect and Right to Intervene*) ve 2002 yılında Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin (UCM) kurulması gibi çok önemli uluslararası gelişmelerin arkasındaki temel fikir olmuştur.¹²

Bununla birlikte, insani güvenlik, uluslararası ilişkilerdeki insani önceleyen tek yaklaşım da değildir. İnsan hakları ve insani kalkınma, insani güvenlik yaklaşımından

⁹ Tadjbakhsh, Shahrbanou ve Anuradha M. Chenoy, *Human security: concepts and implications*, Routledge advances in international relations and global politics, (London ; New York: Routledge, (2007), s.1-25

¹⁰ Steiner, Achim. *25th Anniversary of the Human Security Concept*. UNDP. 28.02.2019. <https://www.undp.org/content/undp/en/home/news-centre/speeches/2019/25th-anniversary-of-the-human-security-concept.html>. (Erişim 21.02.2019)

¹¹ United Nations. *United Nations Millennium Development Goals*, t.y. <https://www.un.org/millenniumgoals/>. (Erişim 24.01.2018); United Nations Development Programme, "Sustainable Development Goals". <https://www.undp.org/content/undp/en/home/sustainable-development-goals.html>. (Erişim 24.01.2021)

¹² Balasco, Lauren Marie. *The International Criminal Court as a Human Security Agent*, 2013, <https://sites.tufts.edu/praxis/files/2020/05/3.-Balsco.pdf> (Erişim tarihi: 22.09.2020); United Nations Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect, *Responsibility to Protect*, t.y. <https://www.un.org/en/genocideprevention/about-responsibility-to-protect.shtml> (Erişim tarihi: 12.01.2021)

daha önce ortaya çıkmış ve etkili olmuş diğer insan merkezli yaklaşımlardır. İnsan hakları, geçmişi çok daha öncelere gitmekle birlikte, BM'nin kuruluş döneminde 1948 yılında kabul edilen İnsan Hakları Bildirgesi ile uluslararası siyaset ve hukuk konusu haline gelmiş ve uluslararası ilişkilerde önemli rol oynamıştır. İnsan hakları; milliyet, yerleşim yeri, cinsiyet, milli ve etnik orijin, renk, dil ve diğer statülere bakılmaksızın insanların doğasında var olan haklardır.¹³ İnsani kalkınma ise, BM Kalkınma Programı tarafından yayımlanan 1990 tarihli ilk İnsani Kalkınma Raporu ile gündeme gelmiştir. İnsani kalkınma bu raporda, “insanların seçeneklerinin artırılması” ve “kapasitelerinin geliştirilmesi” olarak tanımlanmıştır. Rapora göre, iktisadi büyüme ile insani gelişme aynı şeyler değildir ve bu ikisi arasında otomatik bir bağ yoktur. İnsani kalkınmanın amacı tek başına milli gelirin artırılması değil, insanların sağlıklı uzun ömür sürebilecekleri, kendilerini geliştirebilecekleri bir ortamın hazırlanmasıdır.¹⁴ İnsan hakları ve insani kalkınma insani güvenlik yaklaşımının ortaya çıkmasında da etkili olmuş yaklaşımlardır.

İnsani güvenlik tüm insanları ve tüm ülkeleri ilgilendiren çok önemli bir konudur. Her toplumda insanların en temel önceliklerinden birisi güvenliğin sağlanmasıdır. İnsani güvenlik yalnızca az gelişmiş ülkelere ilişkin bir konu da değildir. Kalkınmamış ülkelerdeki açlık, fakirlik, hastalık gibi yaygın tehditlere karşılık; kalkınmış ülkelerde yaşayan insanlar da organize suç, terörizm, ayrımcılık, hava kirliliği, ekonomik kriz, doğal afet ve bulaşıcı hastalık gibi tehditlere maruz kalabilmektedirler. Örneğin, 11 Eylül 2001 tarihinde ikiz kulelerin bombalanması sonrasında terör Amerika Birleşik Devletleri (ABD) için önemli bir insani güvenlik tehdidine dönüşmüştür. 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik kriz, ABD ve Avrupa ülkelerindeki pek çok insan için günlük hayatlarını etkileyen bir insani güvenlik tehdidi olmuştur. Kalkınmış bir ülke olan Fransa'nın başkenti Paris'te hava kirliliği insanların ölümüne yol açan önemli bir insani güvenlik tehdididir.¹⁵ 2019 yılı sonunda ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkileyen COVID-19 salgını, kalkınmış olan ülkelerde dâhil olmak üzere, tüm dünya ülkeleri için önemli bir insani güvenlik tehdidi haline gelmiştir. ABD, Çin, Japonya, Güney

¹³ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *What are Human Rights*, t.y. <https://www.ohchr.org/en/issues/pages/whatarehumanrights.aspx>. (Erişim tarihi: 12.01.2019)

¹⁴ BM Kalkınma Programı, *Human Development Report 1990*, New York: Oxford University Press, 1990.

¹⁵ City of Paris, *Paris Climate Action Plan*, May 2018. <https://cdn.paris.fr/paris/2019/07/24/1a706797eac9982aec6b767c56449240.pdf>. (Erişim 12.01.2021)

Kore, Almanya, İtalya gibi kalkınmış ülkelerdeki insanlar da diğer ülkeler gibi bu salgından etkilenmiştir. Dünyanın süper gücü olan ABD’de 29 Mart 2021 itibariyle 550 bin civarında insan hayatını kaybetmiş, süper güç olma yolundaki Çin Halk Cumhuriyeti, şehirleri ve eyaletleri kapsayan karantina önlemleri almak zorunda kalmış, BM Güvenlik Konseyi üyesi olan İngiltere ve Fransa’da salgına maruz kalan milyonlarca insan hayatını kaybetmiştir.¹⁶

İnsani güvenlik yaklaşımı bu önemi nedeniyle Uluslararası İlişkiler Disiplini içinde farklı boyutlarıyla ele alınmış ve değişik açılardan incelenmiştir. Yaklaşımın; tanımı, içeriği, yöntemi, BM operasyonlarındaki yeri, dış politikada uygulanışı, koruma sorumluluğu ilkesiyle ilişkisi, uluslararası ilişkilere etkisi, başarılı olup olmadığı gibi konular bu inceleme alanlarından bazılarıdır. Ne var ki, insani güvenlik yaklaşımı, uluslararası ilişkilerdeki diğer insan merkezli yaklaşımlar olan insani kalkınma ve insan hakları ile ilişkisi bağlamında yeterince incelenmemiş, bu konuda gereken ölçüde akademik çalışma yapılmamıştır. İnsani güvenliğin insani kalkınma ve insan haklarıyla ilişkisi konusunda alanyazında bir boşluk olduğu görülmektedir. Yapılması gereken bu çalışmalara küçük bir katkı sağlamak amacıyla, bu doktora tezinde insani güvenlik yaklaşımının insani kalkınma ve insan hakları ile olan ilişkisi incelenmektedir.

1.2. Tezin Araştırma Sorusu

İnsani güvenlik, insani kalkınma ve insan haklarıyla yakından bağlantılıdır. Her üç yaklaşım da, odak noktası insan olan ve insanların mevcut durumlarının iyileştirilmesini savunan normatif yaklaşımlardır. Bu yaklaşımların üçü de insan özgürlüğüne büyük önem vermektedir. Nitekim insani güvenlikyaklaşımı, güvenliği özgürlük olarak algılamakta ve onu korkudan özgürlük, istekten özgürlük ve onurlu yaşama özgürlüğü şeklinde tanımlamaktadır. İnsani güvenlik, insan hakları ve insani kalkınma tarafından oluşturulan zemin üzerinde gelişmiştir. Nitekim insani güvenlik uluslararası ilişkilerin gündemine ilk kez 1994 İnsani Kalkınma Raporu’yla ve insani

¹⁶ Johns Hopkins Coronavirus Resource Center. *COVID-19 Map*, t.y. <https://coronavirus.jhu.edu/map.html>. (Erişim 24.01.2021)

kalkınmanın bir boyutu olarak gelmiştir. İnsani güvenlik tarafından savunulan pek çok husus daha önceden insan hakları tarafından da dile getirilmiştir.

Dolayısıyla, insani güvenliğin insani kalkınma ve insan haklarıyla bir ilişkisi olduğu açık olmakla birlikte, bu ilişkinin niteliği yeterince açık değildir. İnsani güvenliğin tam olarak anlaşılabilmesi için, onun kardeş yaklaşımları olan insan hakları ve insani kalkınmayla hem teorik olarak hem de pratik uygulama açısından nasıl bir ilişki içinde olduğunun ortaya konulması, bu ilişkiyi etkileyen faktörlerin, bu yaklaşımlar arasındaki bağlantıların, benzerlik ve farklılıkların, örtüşen ve örtüşmeyen yönlerin bilinmesi gerekir. Bu nedenle tezin araştırma sorusu şu şekilde oluşturulmuştur: “İnsani güvenlik ile insan hakları ve insani kalkınma arasında teorik ve pratik açıdan nasıl bir ilişki vardır?

Konunun bütün boyutlarını kapsayan detaylı bir araştırma yapabilmek amacıyla, temel araştırma sorusuna ilave olarak tezde aşağıdaki şu soruların da cevapları da aranmaktadır:

1. İnsan hakları ve insani kalkınma varken insani güvenlik yaklaşımına niçin ihtiyaç duyulmuştur? İnsani güvenliğin insan hakları ve insani kalkınmadan benzerlik ve farklılıkları, kesişen veya ayrışan yönleri nelerdir?
2. İnsani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları birbirlerine karşı tamamlayıcı (*complementary*) mı, yoksa rekabetçi (*competitive*) midir? İnsani güvenlik ile insan hakları ve insani kalkınma arasında hangi açılardan tamamlayıcılık ya da rekabet vardır?
3. Kenya, Kamboçya ve Kosova’da insani güvenlik, insani kalkınma ve insan hakları durumu nedir? BM’nin bu ülkelerdeki insani güvenlik, insan hakları ve insani kalkınma faaliyetleri nelerdir?
4. BM’nin bu ülkelerdeki insani güvenlik faaliyetleri ile insani kalkınma ve insan hakları faaliyetleri arasında nasıl bir pratik ilişki vardır?
5. BM’nin Afrika kıtasında, Güneydoğu Asya’da ve Avrupa’da yürüttüğü insani güvenlik faaliyetleri arasında bölgesel farklılıklar var mıdır?
6. İnsani güvenlik yaklaşımının insanların özgürleşmesine katkısı nedir? İnsani güvenliğin insani kalkınma ve insan hakları ile olan ilişkisinin niteliği, insanların özgürleşme çabasını nasıl etkilemektedir?

1.3. Tezin Katkısı ve Önemi

Tüm insanların güvenliğini sağlanmasını amaçlayan insani güvenlik yaklaşımı, insanlar olarak hepimiz için büyük önem taşımaktadır. İnsani güvenliğin sağlanması yönünde atılacak adımlar, tüm insanların güvenliğini olumlu yönde etkileyecektir. İnsani güvenlik yaklaşımının teorik ve pratik olmak üzere her iki boyutuna da katkı sağlaması amaçlanan bu tez, insani güvenliğe dair alanyazındaki boşluğun doldurulmasına, dolaylı olarak da, tüm insanların güvenliğine katkı sağlayacaktır.

Tez, öncelikle insani güvenlik yaklaşımına teorik olarak katkı yapacaktır. Bir yaklaşım diğer yaklaşımlardan izole bir şekilde tek başına değerlendirilerek anlaşılamaz. İnsani güvenliğin tam olarak anlaşılabilmesi, onun diğer kavramlarla ilişkileri bağlamında değerlendirilmesine, diğer kavramlarla benzerliklerinin, özellikle de farklarının ortaya konulmasına bağlıdır. Bu tez, insani güvenlik yaklaşımını kendisine benzer diğer yaklaşımlar olan insani kalkınma ve insan hakları ile ilişkisi bağlamında araştırarak, insani güvenliğin bu yaklaşımlarla olan benzerlik ve farklılıklarını, kesişen ve ayrışan yönlerini inceleyecektir. İnsani güvenliğin insani kalkınma ve insan haklarıyla olan ilişkisinin ortaya konulması, yaklaşımın daha iyi anlaşılmasını sağlayacak, onun teorik zeminini güçlendirecek ve yaygın bir şekilde kabullenilmesine yardım edecektir. Bu ise, dolaylı olarak insanların güvenliğine katkı sağlayacaktır.

Diğer yandan, bu tez, insani güvenliğin pratik boyutuna da katkı sağlayacaktır. Bir yaklaşımın anlaşılabilmesi için onun pratik uygulama boyutuna da bakmak gerekir. Kuramsal ifadelerin ötesinde, yaklaşımın hayat içinde nasıl bir işlev ifa ettiği, hangi amaçla kullanıldığı, kimlere ne tür katkılar sağladığı, uygulamada yaşanan sorunların neler olduğu ve diğer yaklaşımlarla nasıl pratik ilişki içinde olduğunun ortaya konulması gerekir. Bu tezde insani güvenlik yaklaşımı uygulamaya dönük boyutuyla da incelenmektedir. Dünyanın üç farklı bölgesinden üç ülke örneği incelenerek, insani güvenliğin insan hakları ve insani kalkınma ile pratikte nasıl bir ilişki içinde olduğu, bu üç yaklaşımın uygulamada nasıl bir rol oynadığı, birbirlerini olumlu veya olumsuz yönde etkileyip etkilemedikleri ve insanların özgürleşmesine katkı sağlayıp sağlamadıkları ortaya konulacaktır. Bu şekilde, insani güvenlik yaklaşımının uygulanmasında yaşanan sorunların fark edilmesi ve bu sorunların çözümüne yönelik gayret sarf edilebilmesi mümkün olacaktır. Tez kapsamında yapılan araştırma, ayrıca,

BM'nin insani kalkınma ve insan hakları alanlarındaki faaliyetleri sırasında karşılaşılan eksiklik ve sorunların da fark edilmesine de yardımcı olacaktır.

Mevcut olanın geliştirilmesi, mevcudun eleştirilmesine ve daha iyinin aranmasına bağlıdır. Tezde insani güvenlik yaklaşımının insani kalkınma ve insan haklarıyla olan ilişkisi eleştirel bir bakış açısıyla incelenecek, var olan eksiklikler tespit edilerek önemli bir yaklaşım olan insani güvenliğin teorik ve pratik yönden daha da geliştirilmesine katkı sağlanacaktır.

1.4. Tezin Hipotezleri

İnsani güvenlikle ilgili temel belgelerde, yaklaşımın insani kalkınma ve insan haklarıyla olan ilişkisi konusunda genel kabullerle yetinildiği görülmektedir. Bu metinlerde insani güvenlik ve insan haklarının birbirleriyle uyumlu oldukları ve birbirlerini tamamladıkları ifade edilmekte, ancak bu tamamlayıcılığın nasıl olduğu, hangi yaklaşımın diğerini hangi yönlerden ve nasıl tamamladığı yeterince açıklanmamaktadır. Ayrıca bu yaklaşımlar arasındaki farklılık ve uyumsuzluklara da değinilmemektedir. İnsani güvenlik ile insan hakları arasındaki ilişki yalnızca “tamamlayıcılık” olarak tanımlanamaz. Bu yaklaşımlar arasında benzeşen ve örtüşen yönler olduğu gibi, farklı ve uyumsuz yönler de vardır. İnsani güvenlik ile insan hakları ve insani kalkınma arasında yalnızca tamamlayıcılık ilişkisi olduğunu savunmak, bu yaklaşımlar arası ilişkideki olumsuz boyutları ihmal eden, dolayısıyla konunun diğer yarısının kapsamayan tek yönlü bir bakış açısıdır. Ayrıca, uygulama alanına bakıldığında da, BM'nin insani güvenlik, insani kalkınma ve insan hakları faaliyetleri arasında bir tamamlayıcılık bulunmadığı, bu faaliyetlerin çoğu zaman birbirlerinden kopuk, aralarında bir bağlantı ve eşgüdüm sağlanmadan yürütüldüğü görülmektedir. Bu nedenle tezde şu görüş savunulmaktadır: İnsani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları arasında olumlu ve olumsuz olmak üzere iki yönlü bir ilişki vardır.

Ayrıca, tezde, insani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları arasındaki ilişkiyi açıkladığı düşünülen şu hipotezler ileri sürülmektedir.

1. İnsani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları birbirleriyle tamamıyla uyumlu değildir. Bu yaklaşımlar arasında benzeşen ve örtüşen yönler olduğu gibi,

farklı ve uyumsuz yönler de vardır. Bu hususun dikkate alınması durumunda, insani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları arasındaki ilişki daha sağlıklı bir şekilde kurulabilecektir.

2. BM'nin insani güvenlik faaliyetleri ile insani kalkınma ve insan hakları faaliyetleri arasında pratikte zayıf bir ilişki bulunmaktadır.
3. İnsani güvenliğin geniş yorumlanması, onun insani kalkınma ve insan hakları ile ilişki kurabilmesini kolaylaştırmaktadır. Dar yorum insani güvenliğı yalnızca korkudan özgürlük olarak ele almaktadır. İnsani güvenliğin geniş yorumu ise, istekten özgürlük boyutunu dâhil ederek onu insani kalkınmaya, onurlu yaşama özgürlüğü boyutunu dâhil ederek de insan haklarına bağlamaktadır.
4. İnsani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları arasında teorik ve pratik açılardan daha güçlü bir ilişki kurulması, insani güvenliğin, özgürleştirme kapasitesini artıracaktır. Bu ilişkinin zayıf olması ise yaklaşımlar arasında işbirliği yapılmasını engelleyecek, çalışmalarda tekrara düşülmesine, eşgüdüm sorunlarına ve zaten kıt olan kaynakların verimsiz kullanılmasına neden olarak insani güvenliğin özgürleştirici etkisini zayıflatacaktır.

1.5. Tezin Amacı

Tezin, ikisi kısa vadeli, diğeri ise daha uzun vadeli olmak üzere üç temel amacı vardır. Tezin kısa vadeli ilk amacı, akademik olarak yeterince çalışılmamış olan insani güvenliğin insan hakları ve insani kalkınma ile ilişkisi konusunu inceleyerek insani güvenliğe dair alanyazındaki boşluğun doldurulmasına ve bu alandaki bilgi birikimine katkı sağlamaktır. Tezin kısa vadeli ikinci amacı, örnek olayları inceleyerek BM'nin Kenya, Kamboçya ve Kosova'daki insani güvenlik, insani kalkınma ve insan hakları faaliyetlerine ilişkin sorunlu alanlara dikkat çekmek ve bu sorunların nedenlerini ortaya koymaktır.

Tezin uzun vadeli amacı ise, uluslararası ilişkilerde insan odaklı bir yaklaşımın hayata geçmesine katkı sağlamaktır. Uluslararası ilişkiler yalnızca güç ve çıkar mücadelesine indirgenemez. Uluslararası ilişkilerin temel amacı insanların güvenliği, gelişimi ve onurlu yaşamasının sağlanması olmalıdır. Bu nedenle, insanı merkeze alan ve insan odaklı bir uluslararası ilişkiler yaklaşımının geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Bu konuda Uluslararası İlişkiler Disiplini içinde çalışan akademisyenlere de önemli görevler düşmektedir. İnsanı merkeze alan tezler ve makaleler yazılması, insani konuların gündeme getirilmesini ve tartışılmasını sağlayacaktır. İnsani güvenliği insan hakları ve insani kalkınmayı birlikte ele alan bu doktora teziyle, uzun vadede, insan odaklı bir uluslararası ilişkiler yaklaşımının oluşmasına az da olsa bir katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

1.6. Tezin Yöntemi

Bu tezde farklı disiplinlerin çalışma alanlarına giren insani güvenlik, insani kalkınma ve insan hakları konuları birlikte ele alınarak disiplinler arası bir araştırma yapılmaktadır. İnsani güvenlik, uluslararası ilişkiler disiplininin bir alt kolu olan *güvenlik* içinde değerlendirilen bir konudur. İnsani kalkınmanın ilişkili olduğu *kalkınma* da bir ekonomi konusu olarak görülmektedir. İnsan haklarıysa, farklı boyutları da olmakla birlikte, uluslararası hukukla yakın ilişkisi olan bir konudur. Tezde, farklı alanlarla bağlantılı olan üç ayrı yaklaşım arasındaki ilişki incelenerek disiplinler arası bir araştırma yürütülmektedir.

Bu tezdeki araştırma, eleştirel araştırma paradigması (*critical paradigm*) çerçevesinde yürütülmektedir. İnsani güvenliğe benzer şekilde normatif bir yaklaşım olan Eleştirel paradigma, insanların durumlarını iyileştirecek şekilde sosyal değişimlerin gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır. Bu görüşe göre, sosyal bilimler değerden bağımsız değildir. Bilimsel araştırmanın amacı insani sınırlayan ve eşitsizliklere yol açan güç ilişkilerini ve sosyal yapıları ortaya koymak ve bunları değiştirmektir.¹⁷ Tezde kuramsal çerçeve olarak Eleştirel Teori'den (*Critical Theory*) yararlanılmakta ve insani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları arasındaki ilişki, Eleştirel Kuramın *özgürleşme* (*emancipation*) perspektifinden değerlendirilmektedir. Özgürleşme, insanların gelişimini ve özgürlüğünü engelleyen ekonomik, sosyal ve siyasi yapılardan özgürleşmesi anlamına gelmektedir. Bu tezde yalnızca sosyal gerçekliğin tasviri ile yetinilmemekte, tasvir ile birlikte tahlil de yapılarak bu gerçekliğin, insanların güvenliğinin sağlanması ve onların ekonomik ve sosyal

¹⁷ Sheppard, Valerie. *Research Methods for the Social Sciences: An Introduction*, 2020, s.24
https://www.researchgate.net/publication/340538974_Research_Methods_for_the_Social_Sciences_An_introduction_Version_2_December_1_2020 (Erişim tarihi: 23.12.2020)

durumlarının iyileştirilmesi açısından ne anlama geldiği de araştırılmaktadır. Çeşitli kaynaklardan elde edilen veriler eleştirel bir yaklaşımla değerlendirilmekte, bu veriler arasındaki bağlantılar analiz edilerek sebep-sonuç ilişkilerine ulaşmaya ve görünenin arkasındaki gerçekliğe nüfuz edilmeye çalışılmaktadır.

Tezde, insani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları arasındaki ilişki, hem teorik açıdan pratik açıdan incelenmektedir. Bu nedenle tezde, birinci kısımda *belge inceleme* (*document review*) ve ikinci kısımda *vaka çalışması* (*case study*) olmak üzere iki farklı araştırma yöntemi birlikte kullanılmaktadır.

İnsani güvenliğin insan hakları ve insani kalkınma ile olan teorik ilişkisinin incelendiği tezin birinci kısmında belge inceleme yöntemi kullanılmaktadır. Belge inceleme, veri analizi yönteminin bir alt türünü oluşturmaktadır. Veri analizinde *nicel* (*quantitative*) veya *nitel* (*qualitative*) analiz yöntemi kullanılabilmekte olup nicel analiz yönteminde sayılar ve istatistiki veriler incelenirken nitel analiz yönteminde ise konuya ilişkin belgeler incelenmektedir.¹⁸ Bu tezde nitel analiz yöntemi kullanılması nedeniyle tezin birinci kısmı için belge incelemesi yöntemi tercih edilmiştir. Bu çerçevede, tezde, insani güvenlik yaklaşımı ve insani güvenliğin insan hakları ve insani kalkınma ile olan ilişkisine dair belgeler incelenmekte, farklı kaynaklarda yer alan dağınık bilgiler toplanarak eleştirel bir yöntemle tahlil edilmekte ve tezin araştırma sorularının yanıtlarına ulaşmaya çalışılmaktadır. Bu amaçla, öncelikle BM Genel Kurulu Kararları, BM Güvenlik Konseyi Kararları, BM Genel Sekreteri Raporları, BM Sözleşmeleri ile BM uzmanlık kuruluşları belgelerinden yararlanılmaktadır. Ayrıca, konuya ilişkin çalışmalar yapan akademisyenlerin makaleleri, telif ve derleme kitapları, kaleme aldıkları raporlar incelenmektedir. Yine, insani güvenlik, insan hakları veya insani kalkınma alanlarında faaliyet gösteren uluslararası sivil toplum örgütlerinden, üniversitelerin araştırma merkezlerinden, ulusal ve uluslararası medyada yer alan haber ve yorumlardan da yararlanılmaktadır.

İnsani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları arasındaki pratik ilişkinin incelendiği tezin ikinci kısmında ise vaka çalışması yönteminden yararlanılmaktadır.

¹⁸ Bhattacharjee, Anol. *Social Science Research: Principles, Methods, and Practices*. University of South Florida, 2012, s.23, https://scholarcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1002&context=oa_textbooks (Erişim tarihi: 02.12.2020)

Bu kısımda, insani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları arasında uygulamada nasıl bir ilişki bulunduğu, sahadaki mevcut gerçekliğin ne olduğu araştırılmakta ve elde edilen bilgiler özgürleşme perspektifinden yorumlanmaktadır. Tezde, BM faaliyetlerine odaklanılmaktadır. BM, “insani güvenlik, insani kalkınma ve insan hakları konularında yetkilendirilmiş tek uluslararası örgüttür” ve bu konulardaki faaliyetlerin önemli bir bölümünü BM gerçekleştirmektedir.¹⁹ Tezin bu ikinci kısmında vaka incelemesi olarak üç ülke örneği ele alınmaktadır. Örnek ülke incelemesi olarak, BM’nin insani güvenlik çalışmalarının yoğunlaştığı iki bölgeden birer ülke seçilmiştir; Afrika Bölgesinden Kenya ve Güneydoğu Asya Bölgesinden Kamboçya. Daha kalkınmış bir bölge olan Avrupa Bölgesinden olan Kosova örneği ise, Afrika ve Güneydoğu Asya bölgesiyle karşılaştırma yapabilmek ve BM’nin faaliyetlerinde kalkınmış ve kalkınmakta olan bölgeler arasında bir farklılık olup olmadığını görebilmek amacıyla seçilmiştir. Bu üç ülke de BM’nin aktif olarak faaliyette bulunduğu, insani güvenlik, insan hakları ve insani kalkınma alanlarında çeşitli çalışmalar yürüttüğü ülkelerdir. Ülke örnekleri seçilirken akademik kaynakların mevcudiyeti ve ulaşılabilir olması da dikkate alınmıştır. Örnek ülke incelemelerinde *tümdengelim yöntemi (deductive research)* kullanılmakta olup elde edilen bilgilerden yararlanılarak tezde ileri sürülen hipotezlerin doğruluğu test edilmektedir.

1.7. Tezin Kapsamı

Derinlemesine bir araştırma yapabilmek amacıyla bu tezin kapsamı bazı açılardan sınırlandırılmıştır. Öncelikle, Bu tezde ele alınan “insani güvenliğin insani kalkınma ve insan hakları ile ilişkisi” konusu, Uluslararası İlişkiler Disiplini sınırları içinde ve uluslararası ilişkiler kavramları çerçevesinde incelenmektedir.

Konu bakımından tez, insani güvenlik yaklaşımının insan hakları ve insani kalkınma ile olan ilişkisiyle sınırlandırılmıştır. İnsani güvenliğin diğer sosyal bilim disiplinlerini ilgilendiren ekonomik, hukuki, psikolojik ve benzeri boyutları tezin kapsamı dışında

¹⁹Annan, Kofi. *In larger freedom: towards development, security and human rights for all*, UN Secretary General Report, 21.03.2005. <http://undocs.org/A/59/2005>. (Erişim tarihi: 07.12.2018)

bırakılmıştır. Ayrıca, konunun pratik uygulama boyutu incelenirken tüm ülkeler değil, yalnızca üç ülke örneği seçilmiş, konunun pratik boyutunda da sınırlamaya gidilmiştir.

Aktör bakımından, tezin kapsamı, BM'nin faaliyetleriyle sınırlandırılmıştır. Örnek ülkelerdeki insani güvenlik çalışmaları araştırılırken BM faaliyetleri incelenmekte olup sivil toplum örgütleri, çok uluslu şirketler ya da bireysel aktivistler gibi diğer aktörlerin çalışmaları tezin kapsamı içine alınmamıştır.

Zaman bakımından ise tez, insani güvenlik yaklaşımının doğduğu 1994 yılından 2021 yılına kadar geçen 27 yıllık süredeki gelişmelere odaklanmaktadır.

1.8. Tezin Yapısı

Tez, giriş ve alanyazın tarama, iki ana kısım ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. İnsani güvenliğin insani kalkınma ve insan hakları ile teorik ilişkisinin incelendiği birinci kısımda tezin üçüncü ve dördüncü bölümleri, insani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları arasındaki pratik ilişkisinin incelendiği ikinci kısımda ise tezin beşinci, altıncı, yedinci bölümleri yer almaktadır. Bu çerçevede tez şu sekiz alt bölümden oluşmaktadır: 1) Giriş 2) Kuramsal Çerçeve ve Alanyazın tarama 3) İnsani güvenlik ile insani kalkınma arasındaki teorik ilişki 4) İnsani güvenlik ile insan hakları arasındaki teorik ilişki 5) Kenya örneği incelemesi 6) Kamboçya örneği incelemesi 7) Kosova örneği incelemesi 8) Sonuç.

Tezin Giriş bölümünde, insani güvenlik yaklaşımına dair kısa bilgiler verilmekte ve tezin yazılış amacı açıklanmaktadır. Bu bölümde, ayrıca, tezin araştırma sorusu, temel argümanı ve hipotezleri, alanyazına katkısı, yöntemi, kapsamı ve yapısı hakkında bilgi verilmektedir.

Tezin Kuramsal Çerçeve ve Alanyazın Tarama bölümünde ise insani güvenliğin kuramsal yapısı açıklanmakta ve bu yaklaşıma dair akademik kaynaklar incelenmektedir.

Tezin birinci kısmında insani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları arasındaki ilişkinin teorik boyutu incelenmektedir. Tezin üçüncü bölümünde insani güvenliğin insani kalkınma ile olan teorik ilişkisi araştırılmakta, tezin dördüncü bölümünde ise, insani güvenlik ile insan hakları arasındaki teorik ilişki ele alınmaktadır.

Tezin ikinci kısmında, insani güvenlik yaklaşımının insani kalkınma ve insan haklarıyla olan ilişkisinin uygulamaya dönük pratik boyutu incelenmektedir. Beşinci bölümde Kenya örneği, altıncı bölümde Kamboçya örneği, yedinci bölümde ise Kosova örneği incelenmektedir. Örnek ülkeler incelenirken, öncelikle bu ülkeler tanıtılmakta, sonrasında bu ülkelerdeki insani güvenliğin, insani kalkınmanın ve insan haklarının genel durumu ele alınmakta, bu alanlardaki BM faaliyetleri incelenmekte ve bu faaliyetler tezin araştırma soruları çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Tezin sekizinci bölümü olan Sonuç bölümünde ise, araştırmada ulaşılan sonuçlar özetlenmekte, araştırma süreci değerlendirilerek daha sonra yapılabilecek araştırmalar için önerilerde bulunmaktadır. Ayrıca, elde edilen sonuçların insani güvenlik alanyazınına yapacağı katkılar ile bu sonuçların insanların özgürleşmesi açısından ifade ettiği anlam tartışılmaktadır.

BÖLÜM II

2. KURAMSAL ÇERÇEVE VE ALANYAZIN TARAMA

Tezin bu bölümünde insani güvenlik yaklaşımına dair Uluslararası İlişkiler Disiplini içinde yapılan çalışmalar incelenmektedir. Bölüm içinde, öncelikle, uluslararası ilişkilerdeki geleneksel güvenlik anlayışı, bu anlayışın hangi açılardan yetersiz kalarak insani güvenlik yaklaşımının ortaya çıkmasına yol açtığı ele alınacaktır. Sonrasında, insani güvenlik yaklaşımından daha önce ortaya çıkan ve insani güvenliğin gelişmesine katkı yapan fikirler ile insani güvenlik yaklaşımının ortaya çıkmasını kolaylaştıran faktörler açıklanacaktır. Daha sonra, insani güvenliğin ortaya çıkışı ve gelişimi ile yaklaşımın dar ve geniş yorumları arasındaki farklar belirtilecektir. Bir sonraki bölümde, insani güvenliğe yöneltilen eleştiriler ile bu eleştirilere verilen yanıtlar tartışılacaktır. Bölüm sonunda ise Uluslararası İlişkiler araştırmacılarının tezin konusu olan “insani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları arasındaki ilişki” hakkındaki görüşleri incelenecektir.

2.1. Geleneksel Güvenlik Anlayışı ve İnsani Güvenlik

Güvenlik, uluslararası ilişkilerdeki en önemli konulardan ve Uluslararası İlişkiler disiplininin en önemli alt dallarından birisidir. Güvenlik, sözlüklerde ve akademik kaynaklarda; “tehlike ve tehditlerden özgür olmak”²⁰, “tehdidin yokluğu”²¹, “zarardan güvende olma”²², “tehlikeden korunma, güvende hissetme ve şüpheden özgür olma”²³ gibi benzer şekillerde tanımlanmaktadır. Uluslararası ilişkilerdeki güvenlik anlayışı,

²⁰ Oxford Dictionaries, “security | Definition of security in English by Oxford Dictionaries | English”, t.y. <https://www.lexico.com/definition/security> (Erişim tarihi: 26.12.2020)

²¹ Evans, Graham and Jeffrey Newnham. *The Penguin Dictionary of International Relations*, London:1998, s.39

²² Griffiths, Martin and Terry O’Callaghan. *International Relations: The Key Concepts*, London and New York: Routledge, 2002. s.289

²³ Buzan, Barry. *People, states, and fear: the national security problem in international relations* (Brighton: Wheatsheaf Books, 1983), s.19

Soğuk Savaş dönemindeki uzun yıllar boyunca, devletin güvenliğini önceleyen ve askeri gücü vurgulayan, geleneksel güvenlik anlayışı tarafından şekillendirilmiştir. Bu anlayışın kaynağı Uluslararası İlişkiler disiplinindeki Realizm okuludur. Realizme göre, uluslararası ilişkilerdeki temel aktör devletlerdir ve devletlerin öncelikli amacı da kendi egemenliklerini korumaktır. Uluslararası alan devletlerin birbirleriyle sürekli güç ve çıkar mücadelesi yaptıkları anarşik bir ortamdır.²⁴ Diğer bir ifadeyle, devletlerin üzerinde düzenleyici bir üst otorite yoktur.²⁵ Bu nedenle güvenlik endişesi yaşayan devletlerin, başvurabilecekleri veya yardım alabilecekleri bir kurum yoktur. Böyle bir ortamda devletler kendi güvenliklerini kendileri sağlamak zorundadır (*self-help principle*). Bu anlayışa göre güvenlik, devletin hayatta kalabilmesi ve varlığını sürdürebilmesidir (*survival*). Devlet güvenliğine yönelik en büyük tehdit ise, yabancı devletlerin askeri güçleridir. Bu nedenle, her devlet kendi güvenliğini sağlayabilmek için askeri güce sahip olmaya çalışır, dolayısıyla güvenliği sağlamanın yolu askeri yöntemlerdir.²⁶ Geleneksel güvenlik anlayışının en temel üç özelliği; devlet merkezli olması, askeri güce dayanması ve kurulu düzeni korumaya çalışmasıdır.²⁷ Bu yaklaşım devlet güvenliğini sağlamayı amaçlamış, ancak güvenliğin insan boyutunu dikkate almamıştır. Geleneksel güvenlik yaklaşımının insanların güvenliğini sağlanması gibi bir hedefi yoktur. Bu nedenle devletin güvenliğinin sağlanması o devlette yaşayan insanların da güvenliğini sağlandığı anlamına gelmez. Böyle bir durumun ortaya çıkmasının pek çok nedeni vardır.

İlk olarak, devlet kendi sınırları içindeki insanlar için güvenlik sağlayabildiği gibi, paradoksal bir şekilde, kendisi bir güvenlik tehdidine dönüşerek insanların güvenliğini tehdit de edebilir.²⁸ Devlet siyasi açıdan tarafsız bir kurum değildir. Tam tersine, devlet, genelde bir takım siyasi hedeflere sahip iktidarlar tarafından yönlendirilir. Siyasi mücadele bu anlamda devlet iktidarının elde edilmesi ve devlet gücünün temsil edilen sosyal gruplar lehine kullanılması mücadelesidir. İktidarlar siyasi hedeflerini gerçekleştirmek isterken kimi sosyal grupların lehine, kimi sosyal gruplarınsa aleyhine

²⁴ Griffiths, Martin and Terry O'Callaghan. *International Relations: The Key Concepts*, London and New York: Routledge, 2002. s.290

²⁵ J. Mearsheimer, John The False Promise of International Institutions, *International Security*, 19, no. 3 (Winter /95 1994): 5.

²⁶ Viotti, Paul R. ve Mark V. Kauppi, *International Relations Theory*, 5th ed (Boston: Longman, 2012), s.39-42

²⁷ Booth, Ken, Security and Emancipation, *Review of International Studies* 17, no. 4 (1991): 318.

²⁸ Buzan, Barry. *People, states, and fear: the national security problem in international relations* (Brighton: Wheatsheaf Books, 1983), s.20

politikalar uygulayabilirler. Kimi zaman bu politikalar şiddet boyutuna varabilir ve bireylerin veya sosyal grupların güvenliğini tehdit edebilir. Devlet ülkesindeki tüm insanların yararı için gayret gösterebileceği gibi, sınıfsal, etnik veya dini bir grubun diğer toplumsal gruplara karşı baskı aracına da dönüşebilir.²⁹ Böyle bir durumda, birey ile devlet arasındaki güç asimetrisi sebebiyle, devlet insanlar için çok ciddi bir güvenlik tehdidine dönüşebilmektedir. Bu nedenle geçmişten bugüne, bireyler kendi devletlerine karşı da güvenliklerini sağlama arayışı içinde olmuşlardır. Modern devletin oluşum tarihi, aynı zamanda, bireylerin ve toplumsal grupların kendi güvenliklerini sağlamak amacıyla devlet iktidarını sınırlama mücadelesidir. Parlamentoların teşekkülü, anayasaların yazılması ve insan hakları çabaları bu mücadelenin en bilinen örnekleridir.

İkincisi, devletin kendi insanlarına karşı şiddet uygulamaması veya kötü muamelede bulunmaması, onun kendi vatandaşlarının güvenliğini sağlayabildiği anlamına gelmez. Güvenlik sağlayabilmek için, devletin güvenlik sağlama kapasitesine sahip olması gerekir. İşleyen bir devlet mekanizmasına sahip olmayan devletler insanların güvenliğini sağlama konusunda yetersiz kalabilirler. Devletlerin yerine getirmesi beklenen temel görevleri yapamayan, temel hizmetleri sağlayamayan, kanuna dayalı bir düzen kuramayan bu tür devletler başarısız devlet (*failed states*) olarak adlandırılmaktadır.³⁰ Başarısız devletler, isteseler dahi, insanların güvenliğini sağlayamaz ve onları saldırı, şiddet, açlık, susuzluk, fakirlik, hastalık, çevrenin bozulması, doğal afetler ve ekonomik krizler gibi tehditlerden koruyamazlar.

Üçüncüsü, bir devletin kendi ülkesindeki insanların güvenliğini sağlaması, bu devletin diğer insanlar için de güvenli olduğu anlamına gelmez. Devletler diğer ülke insanların güvenliğini umursamayan politikalar uygulayabilir ve onlar için bir güvenlik tehdidi oluşturabilirler. Örneğin bir devletin kendi güvenliğini sağlamak için silahlanma çabası içine girmesi, komşu bir ülkenin insanları için güvenlik tehdidi oluşturabilir. Ülkesindeki insanları korumak için kimyasal veya nükleer atıkların başka ülke topraklarına, nehirlere ya da denizlere atılmasına izin veren bir devlet, diğer insanlar için bir güvenlik tehdidine dönüşebilir. Yine devletler, diğer ülkelerle olan

²⁹ Arı, Tayyar. *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, (Bursa: MKM Yayıncılık, 213M.S.), s.454-557.

³⁰ Griffiths, Martin and Terry O'Callaghan. *International Relations: The Key Concepts*, London and New York: Routledge, 2002. s.105-106

çatışmalarında, sivillere zarar vermek, yasak kimyasal silahları kullanmak gibi eylemlerle uluslararası kuralları ihlal ederek insani güvenliğe zarar verebilirler.

Sonuç olarak, devletin güvenliği ile insanların güvenliği aynı şey değildir. O nedenle devletin kendi güvenliğini sağlaması insanların güvenliğini sağlamak için yeterli değildir. Devlet merkezli güvenlik anlayışının insanların güvenliğini sağlama konusundaki yetersizlikleri nedeniyle Soğuk Savaş döneminden itibaren geleneksel güvenlik anlayışı sorgulanmaya başlanmış ve güvenliğe ilişkin yeni düşünce ve kavramlar ortaya çıkmıştır. Bu düşünceler, Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan insani güvenlik yaklaşımının teorik temellerini oluşturmuşlardır.

2.2. İnsani Güvenliğin Teorik Öncülleri

Soğuk Savaş döneminde geleneksel güvenlik anlayışının sorgulayarak, daha sonra ortaya çıkacak olan insani güvenlik yaklaşımına zemin hazırlayan üç önemli düşünce akımı vardır. Bunlar; Barış Çalışmaları, Kopenhag Okulu ve Eleştirel Güvenlik Çalışmalarıdır.³¹

Geleneksel güvenlik anlayışını sarsarak insani güvenlik yaklaşımının oluşumuna katkı yapan önemli düşünce akımlarından ilki, 1960 ve 70’li yıllarda etkili olan Barış Çalışmalarıdır. Savaş, baskı ve şiddetin yapısal nedenlerini analiz eden Barış Çalışmaları, devletlerarası güç ve güvenlik ilişkilerinden daha ziyade, küresel düzeydeki ilişkilere odaklanmıştır.³² En önemli temsilcisi Johan Galtung olan Barış Çalışmaları, şiddet konusuna farklı bir yaklaşım getirmiştir. Galtung, şiddetin yalnızca insanlara fiziken zarar verme olarak tanımlanamayacağını belirterek dar bir şiddet tanımına karşı çıkmış, psikolojik şiddet, yapısal şiddet gibi farklı şiddet çeşitlerini de kapsayan “genişletilmiş şiddet” anlayışını savunmuştur. Galtung’a göre, şiddeti anlayabilmek için mevcut olanla potansiyel olan arasındaki farkın anlaşılması gerekir. Eğer mevcut olan kaçınılmaz değilse, şiddet söz konusudur. Örneğin, aşının olmadığı geçmiş dönemlerde hastalıklar nedeniyle bebek ölümleri yaşanması, kaçınılmaz olduğu için, bu durum şiddet olarak tanımlanamaz, ancak aşı ile hastalıkların

³¹ Ovalı, A.Şevket. Ütopya İle Pratik Arasında: Uluslararası İlişkilerde İnsan Güvenliği Kavramsallaştırması, *Uluslararası İlişkiler* 3, sy 10 (Yaz 2006): 3-52.

³² Aydın, Mustafa. Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 51 (2014).

önlenebildiği bir ortamda hala aşıya ulaşamadığı için bebek ölümleri oluyorsa, bu durum “şiddet” olarak tanımlanabilir. Galtung’un en önemli katkısı, şiddetin “yapısal şiddet” boyutuna dikkat çekmesidir. Ona göre, şiddet, kaynakların eşitsiz dağılımı nedeniyle oluşan ekonomik ve sosyal yapılardan kaynaklanıyor ve sistemik bir görünüm arz ediyor ise, yapısal şiddettir. Örneğin, kalkınmış ülkelerde insanların obezite nedeniyle hayatını kaybettiği günümüz dünyasında, dünyadaki mevcut gıda kaynakları ile açlığı önlemek mümkündür. Buna rağmen, ekonomik kaynakların dengesiz dağılımı nedeniyle bazı ülkelerdeki insanların hala sistemik olarak açlıktan ölüyor olması, yapısal bir şiddettir. Yine bir kocanın eşini dövmesi kişisel bir şiddet olarak tanımlanabilir, ancak bir toplumda erkeklerin çoğunluğu eşlerini dövüyorsa, burada sosyal yapıdan kaynaklanan bir yapısal şiddet durumu vardır.³³ Galtung, şiddetin tanımını genişleterek ve yapısal şiddeti gündeme getirerek insani güvenlik yaklaşımının fikri temellerinin oluşmasına çok önemli bir katkı yapmıştır. Galtung’un yapısal şiddetin önlenmesi görüşü, insani güvenliğe, tehditlerin kök nedenlerinin çözülmesi olarak yansımıştır. İnsani güvenlik de, yapısal şiddet kavramına benzer şekilde, *tehditlerin kök nedenlerine* (root causes) dikkat çekmekte ve ani gelişen acil tehditlerin ortadan kaldırılmasının yanı sıra, tehditlerin kök nedenlerinin de ortadan kaldırılması gerektiğini savunmaktadır.³⁴ Örnek olarak, insani güvenlik yaklaşımına göre, kuraklıktan kaynaklanan kıtlık ve açlık durumlarına acilen müdahale edilerek insani güvenlik sağlanmalıdır ancak, kuraklık sorunu küresel ısınmadan kaynaklanmış ise insani güvenliğin sağlanabilmesi için kuraklığın kök nedeni olan küresel ısınma ile de mücadele edilmelidir.

İnsani güvenlik yaklaşımının fikri temellerinin oluşmasına katkı yapan bir başka görüş, Kopenhag Okulu’nun “genişletilmiş güvenlik” yaklaşımıdır.³⁵ Bu okulun önemli temsilcilerinden olan Barry Buzan güvenlik çalışmaları alanı içinden geleneksel güvenlik anlayışını eleştiren ilk isim olmuş ve güvenliğin yeniden

³³ Galtung, Johan. Violence, Peace, and Peace Research, *Journal of Peace Research* 6, no. 3 (1969): 167-191.

³⁴ United Nations Human Security Unit, *Human Security Handbook*, January 2016. <https://www.un.org/humansecurity/wp-content/uploads/2017/10/h2.pdf>. . (Erişim tarihi: 07.10.2018); United Nations Development Programme, *Human Development Report 1994*, New York: Oxford University Press, 1994,

³⁵ Ovalı, A.Şevket. Ütopya İle Pratik Arasında: Uluslararası İlişkilerde İnsan Güvenliği Kavramsallaştırması, *Uluslararası İlişkiler* 3, sy 10 (Yaz 2006): 3-52.

yapılandırılması gerektiğini dile getirmiştir.³⁶ Buzan güvenliğin yalnızca devlete yönelik askeri tehditlerle ilgili olmadığını belirterek güvenliğin; askeri, siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel sektörler olmak üzere beş alan ile ilişkilendirilmesi gerektiğini söylemiştir. Buzan güvenliğin referans objesinin yalnızca devlet olamayacağını, birey ve sistemin de güvenliğin referans objesi olabileceğini belirtmiştir. Her ne kadar, Buzan önceliği anarşik uluslararası ortam nedeniyle devlete vermiş olsa da, güvenliğin referans objesinin genişlemesine katkı yapmıştır.³⁷ Bu okulun güvenliğin askeri alanının ötesinde siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel sektörlerle de genişletilmesi gerektiği düşüncesi, zihinleri, güvenliğin insanları da kapsayacak şekilde genişletilmesi fikrine hazırlamıştır. Ayrıca, Kopenhag Okulu'nun geleneksel güvenlik anlayışını yetersiz bulup eleştirmesi, geleneksel güvenlik anlayışının zayıflamasına da yardımcı olmuştur. Bununla birlikte Buzan, insani güvenlik hakkında olumlu görüşlere sahip değildir ve insani güvenlik yaklaşımını eleştirmektedir. Kopenhag Okulunun güvenlik konusuna önemli bir diğer katkısı da geliştirmiş olduğu *güvenlikleştirme* (*securitization*) kavramı ile olmuştur. Güvenlikleştirme, bir konunun oluşturulan bir söylem ile (*speech act*) yaşamsal bir tehdit ve bir güvenlik sorunu olarak sunulması ve bu tehdide karşı olağanüstü önlemler alınmasının kabullenilmesi sürecidir. Bu okulun diğer bir temsilcisi olan Ole Weaver'a göre, toplum içindeki insani, ekonomik, siyasal ve toplumsal konular çoğu zaman yönetimler tarafından bir güvenlik konusu olarak sunulmakta ve muhalefeti baskılamak için kullanılmaktadır. Çünkü güvenlik hayatın sürdürülmesi (*survival*) ile ilgilidir ve güvenlik sorunu haline gelen bir konuda olağanüstü önlemlerin alınması toplum tarafından normal karşılanmaktadır. Örneğin, göç konusu insani boyutu daha baskın olmakla birlikte, ekonomik, hukuki, siyasal, toplumsal, güvenlik ve sağlık gibi birçok boyutu olan bir konudur. Ancak göç, terörizm veya iç güvenlik gibi bir konu üzerinden ulusal güvenlik konusu ilan edilebilir ve iktidar politikalarının meşrulaştırılması için kullanılabilir. Bu nedenle, Weaver'a göre, insani ve toplumsal konuların askeri bakışla değerlendirilerek güvenlikleştirilmemesi (*desecuritization*), tam tersine güvenlik alanının dışına çıkarılması gerekir.³⁸ Kopenhag Okulu'nun

³⁶ Bilgin, Pınar. *Regional Security in the Middle East a Critical Perspective*. London: RoutledgeCurzon, 2005.

³⁷ Barry Buzan, *People, states, and fear: the national security problem in international relations* (Brighton: Wheatsheaf Books, 1983), s.19

³⁸ Weaver, Ole. Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi, *Uluslararası İlişkiler* 5, sy 18 (Yaz 2008): 151-78;

ekonomik ve toplumsal alanların güvenlikleştirilmesinden vazgeçilmesini savunması da, insani güvenliğin bu alanların askeri bakış açısıyla değerlendirilmemesi gerektiği görüşlerine zemin hazırlamıştır. Buna karşılık, Kopenhag okulu güvenlikleştirmeyi olumsuz anlamda kullanmaktadır. Bu nedenle, ekonomi, gıda, sağlık gibi konuların, insani güvenlik adı altında olsa bile, güvenlik kavramı şemsiyesi altına alınması Kopenhag okulunun benimsediği bir tavır değildir.

İnsani güvenliğin teorik altyapısının oluşmasına önemli katkılardan birisi de, Eleştirel Güvenlik Çalışmaları (*Critical Security Studies*) okulundan gelmiştir. Eleştirel Güvenlik Çalışmalarına göre, güvenliğin referans objesi devletler değil bireylerdir, ancak bireylerin güvensizlik nedeninin mevcut siyasi ve ekonomik dünya düzeni olması nedeniyle, bireylerin güvenliği küresel güvenlik ile birlikte ele alınmalıdır.³⁹ Bu okul tarafından savunulan fikirlerinin anlaşılabilmesi için, etkilenmiş oldukları ve görüşlerinin temelini oluşturan Frankfurt Okulu'nun görüşlerinin bilinmesi gereklidir. Frankfurt Okulu, aydınlanma düşüncesi ile Kant, Hegel ve Marks'ın görüşlerinden etkilenmiş, özellikle Kant'ın bilginin sınırları konusundaki görüşleri ile kozmopolitan anlayışından önemli ölçüde yararlanmıştır.⁴⁰ Frankfurt Okulu geliştirmiş olduğu Eleştirel Teori anlayışıyla, Uluslararası İlişkiler ve güvenlik çalışmaları de dâhil olmak üzere sosyal bilimler alanında etkili olmuştur. Frankfurt Okulu'nun temel savlarından birisi Horkheimer'in dile getirdiği *geleneksel teori-eleştirel teori* ayrımıdır. Bu görüşe göre, geleneksel teoriler bilimsel yaklaşımla ve değerden bağımsız objektif bir şekilde sosyal gerçekleri açıkladığını iddia etmektedir, ancak değerden bağımsız bir bilgi ve teori mümkün değildir ve geleneksel teoriler bilimsellik adı altında mevcut sosyal düzenin meşrulaştırılmasını sağlamaktadırlar.⁴¹ Frankfurt Okulu'ndan etkilen ve bu okulun görüşlerini uluslararası ilişkilere yansıtan Robert Cox'un bilinen ifadesiyle, "teori her zaman birileri ve bir amaç içindir".⁴² Eleştirel Teori, bilginin güç ve çıkar ilişkilerinden bağımsız olmadığına belirtir. Eleştirel Teori'ye göre, baskı ve

Weaver, Ole. *Securitisation and Desecuritisation*, Ronnie D. Lipschutz (der.), *On Security*, New York: Columbia University Press, 1995, s.46-86

³⁹ Buzan, Barry ve Lene Hansen. *The Evolution of International Security Studies*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. S.205-208

⁴⁰ Burchill, Scott, ed. *Theories of International Relations*. 3rd ed. Houndmills, Basingstoke, Hampshire ; New York: Palgrave Macmillan, 2005. s.29-55

⁴¹ Viotti, Paul R. ve Mark V. Kauppi, *International Relations Theory*, 5th ed (Boston: Longman, 2012), s.322-355

⁴² Cox, Robert W., *Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory*, *Millennium: Journal of International Studies* 10, no. 2 (June 1981): 126-55, <https://doi.org/10.1177/03058298810100020501>.

sömürünün hâkim olduğu sosyal yapıları yalnızca açıklamak yeterli değildir, onları değiştirmek de gerekir. Eleştirel Teori, geleneksel teorilerden farklı olarak, sosyal gerçekleri eleştiriye tabi tutmakta ve bu gerçekleri değiştirmeye çalışmaktadır. Burada amaç, insanların baskı ve sömürden özgürleşmesidir.⁴³ Eleştirel Teori özgürleşmeyi yalnızca sınıfsal sömürden özgürleşme olarak görmez ve bu açıdan Marks'ı indirgemeci bularak eleştirir. Eleştirel Teori'ye göre baskı ve sömür çok daha geniş düşünülmelidir.⁴⁴ Eleştirel Teori'nin özgürlük anlayışı, olumsuz bir özgürlük anlayışına, yani sınırlardan ve baskıdan kurtulmaya dayanır, ancak bu düşünce okulunda özgürlüğün olumlu yönüne bir vurgu bulunmamaktadır. Eleştirel Teori kozmopolitan bir anlayışı savunur ve insanlığı bir bütün olarak görür. Bu anlamda evrensel bir özgürleşmeyi benimser. Eleştirel Teori'ye göre, ulus devletlerden oluşan parçaları önemseyen anlayış, evrensel bakış açısını engellemektedir. Linklater'in ifadesiyle “vatandaş” (*citizen*) yani egemen devlet üyesi, her zaman “insana” (*men*) baskın gelmektedir.⁴⁵ Bu görüşe göre, insanlar açısından güvensiz ortamın nedeni mevcut dünya düzenidir (*world order*). Dünya düzeni siyasi olarak devletlerin hâkim olduğu devlet merkezli bir düzendir ve devletlerin çoğu barış ve refah üretmek yerine güvensizlik (*insecurity*) ve baskı üretmektedirler. İlave olarak, neoliberal ekonomik yapının etkili olduğu bu dünya düzeni bireylerin güvensizliğini daha da kötüleştirmektedir. Bu nedenle bireyler ve toplumların fiziki ve insani sınırlılıklardan kurtulması ve özgürleşmesi gerekmektedir.

Eleştirel Güvenlik Çalışmaları Okulu ise, Eleştirel Teoriyi güvenlik çalışmalarına uyarlamıştır. Okulun önemli temsilcilerinden Ken Booth, mevcut geleneksel güvenlik anlayışının *güç ve düzen* anlayışının karşısına *özgürleşmeyi* yerleştirmiştir. Booth güvenliğin yalnızca olumsuz yönüne değil, olumlu yönüne de dikkat çekmiş ve onu *özgürleşme olarak güvenlik* olarak tanımlamıştır. Booth'a göre, güvenlik insanların özgürce seçtikleri şeyleri yapmasını engelleyen fiziksel ve insani kısıtlamalardan kurtulmasıdır. Devlet güvenliğin *amacı* değil ancak bir *aracı* olabilir. Booth ayrıca çok farklı devlet çeşitleri olması nedeniyle devlete güvenlik sağlayıcı bir aktör olarak

⁴³ Dunne, Timothy, Milja Kurki and Steve Smith, ed. *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Third edition (Oxford: Oxford University Press, 2013), 174-76; Burchill, Scott, ed. *Theories of International Relations*. 3rd ed. Houndmills, Basingstoke, Hampshire ; New York: Palgrave Macmillan, 2005. s.137-160

⁴⁴ Arı, Tayyar. *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, (Bursa: MKM Yayıncılık, 213M.S.), s.454-557.

⁴⁵ Linklater, Andrew, *Men and Citizens in the Theory of International Relations*, London: Palgrave Macmillan, 1982

güvenilemeyeceğini, bazı devletler güvenlik sağlasalar bile, Hitler, Stalin, Saddam Hüseyin gibi “Al Capone rejimlerinin” güvenliği sağlayamayacaklarını belirtmiştir. Booth, bireyin güvenliğinin ancak diğer bireylerle birlikte sağlanabileceğini savunmuş, bu görüşünü de, “herkes özgür olmadığında ben de tam olarak özgür değilim” şeklinde ifade etmiştir.⁴⁶ Eleştirel Güvenlik Çalışmaları, insani güvenliğin teorik gelişimine önemli etkiler yapmıştır. İlk olarak, geleneksel güvenlik anlayışının bilimsellik ve tarafsızlık iddiasını eleştirerek, insani güvenliğin karşı olduğu geleneksel güvenlik anlayışının epistemolojik temellerini zayıflatmıştır. İkincisi, bu görüş devletlerin güvenlik sağlayıcı rolünü sorgulamış, devletlerin güvensizlik nedeni olabileceklerini vurgulayarak, insani güvenliğin devlet merkezli değil insan merkezli bir güvenlik anlayışı olarak gelişmesini kolaylaştırmıştır. Üçüncüsü, güvenliğin referans objesinin devlet değil insan olması gerektiği düşüncesi, hem insani güvenliğin fikri oluşumunu etkilemiş hem de zihinleri bu anlayışa hazırlamıştır. Son olarak, güvenliğin amacı olarak özgürlüğün vurgulanması, insani güvenliğin korkudan özgürlük ve istekten özgürlük olarak tanımlanmasını kolaylaştırmıştır.⁴⁷

Geleneksel güvenlik anlayışına yönelik eleştiriler geleneksel güvenlik anlayışın sorgulanmasına yol açmış ve insani güvenlik yaklaşımının ortaya çıkmasına zemin oluşturmuştur. Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte ortaya çıkan yeni uluslararası ortam da insani güvenlik yaklaşımı gündeme gelmesini kolaylaştırmıştır.

2.3. İnsani Güvenliğin Ortaya Çıkışını Kolaylaştıran Etkenler

Geleneksel güvenlik anlayışındaki zaafların yanı sıra, 1990’larda ortaya çıkan bazı gelişmeler devletlerin güvenliğinin sağlanmasını amaçlayan geleneksel güvenlik anlayışını sarsmış ve güvenlik konusunu yeniden düşünmeyi zorunlu kılmıştır. Bu gelişmelerden ilki, Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla 1990’ların başında Soğuk Savaşın sona ermesidir. Soğuk Savaşın sona ermesi devletler üzerindeki askeri güvenlik baskısını azaltmış ve insanların diğer güvenlik tehditlerine yoğunlaşabilmelerini sağlamıştır. Öte yandan, Soğuk Savaşın iki kutuplu ortamının sona ermesi, uluslararası güvenliği tehlikeye atan yeni tehditlerin ortaya çıkmasına yol

⁴⁶ Booth, Ken Security and Emancipation, *Review of International Studies* 17, no. 4 (1991): 318.

⁴⁷ Ovalı, A.Şevket. Ütopya İle Pratik Arasında: Uluslararası İlişkilerde İnsan Güvenliği Kavramsallaştırması, *Uluslararası İlişkiler* 3, sy 10 (Yaz 2006): 3-52.

açmıştır. Kutupların gevşemesi ve kutuplar içindeki devletleri baskılayan kontrollü ortamın sona ermesi etnik ve kimlik kaynaklı sorunları yeniden gün yüzüne çıkarmış ve iç savaflara neden olmuştur. Bu dönemde iç savaflar ve etnik çatışmaların sayısı hızla artmış, insanların güvenliğini tehdit eden bir durum ortaya çıkmıştır. Özellikle 1990-1995 yılları arasındaki Yugoslavya iç savaşı ile 1994 yılındaki Ruanda iç savaşı ve Tutsi soykırımı yüzbinlerce insanın ölümüne sebep olmuş ve yeni güvenlik arayışlarını tetiklemiştir.

İnsani güvenliğin ortaya çıkışını kolaylaştıran bir diğer önemli faktör 1990'lerden itibaren etkisi artan küreselleşme olmuştur. Küreselleşme, güvenlik konusunda yeni düşünme tarzlarını tetiklemiş ve insani güvenlik yaklaşımının ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır.⁴⁸ Küreselleşmeyle, ulusal sınırların etkisi azalmış, ülkeler arasındaki etkileşim ve karşılıklı bağımlılık artmıştır.⁴⁹ Bu durum güvenlik tehditlerinin toplumsal ve ulusal sınırları aşarak diğer ülke ve toplumları da etkilemesine yol açmıştır. Dünyanın bir bölgesindeki gelişmeler dünyanın başka bir bölgesindeki insanların güvenliklerini etkiler hale gelmiştir. Örneğin, 1997 yılında Tayland'da başlayan mali kriz kısa sürede diğer bölgelere yayılmış ve küresel boyutta etkileri olan, insanların hayatlarını etkileyen bir krize dönüşmüştür.⁵⁰ Küreselleşme, devletlerin tek başlarına küreselleşen güvenlik tehditleri ile baş edebilme ve güvenlik sağlama kapasitelerini azaltmış, geleneksel güvenlik anlayışının sorgulanmasına ve yeni güvenlik anlayışları önerilmesine yol açmıştır. Küreselleşme ile birlikte bilgi teknolojilerine erişimin kolaylaşması ve ulaşım teknolojisindeki gelişmeler, terörizmin etki ve kapsamının genişlemesine neden olmuştur. Gelişen bilgi teknolojileri ve yaygınlaşan kitlesel medya, insani krizlerde yaşanan dramatik sahneleri diğer insanların evlerine taşımış, insani güvenlik problemlerine karşı farkındalığı ve hükümetler üzerindeki baskıyı artırmıştır.⁵¹ Diğer yandan, devletlerden daha çok insanları etkileyen küresel ısınma ve çevrenin bozulması gibi yeni tehditler,

⁴⁸ Evans, Tony. *The politics of human rights: a global perspective*, London: Pluto Press, 2001, s.2-6.

⁴⁹ Nye, Joseph S, David Welch, Çeviren Renan Akman *Küresel çatışmayı ve işbirliğini anlamak: Kurama ve tarihe giriş*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.s.341-380

⁵⁰ Martin, Mary and Taylor Owen, ed., *Introduction*, Routledge handbook of human security (London ; New York: Routledge/Taylor Francis Group, 2014), s.1-14

⁵¹ MacFarlane, S.Neil and Yuen Foong Khong, *Human security and the UN: a critical history. United Nations intellectual history project*. Bloomington: Indiana University Press, 2006. s.7-10.

geleneksel güvenlik anlayışının bu tür yeni tehditlerine karşı yetersizliğini ortaya koymuş ve insanların güvenliğini gündeme getirmiştir.⁵²

Geleneksel güvenlik anlayışını eleştiren Barış Çalışmaları, Kopenhag Okulu, Eleştirel Güvenlik Çalışmaları gibi akımlarının fikri katkısıyla birlikte, Soğuk Savaşın sona ermesi ve küreselleşmenin hız kazanması gibi gelişmeler insani güvenliğin ortaya çıkmasına uygun bir ortam oluşmuştur. Böyle bir ortamda BM Kalkınma Programı yeni ve kapsayıcı bir güvenlik yaklaşımı olarak insani güvenliği önermiştir.⁵³

2.4. İnsani Güvenliğin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

İnsani güvenlik yaklaşımı 1990’larda Birleşmiş Milletler zemininde ortaya çıkmış ve kısa sürede gelişerek uluslararası ilişkilerde etkili bir yaklaşım haline gelmiştir. Yaklaşımın felsefi olarak fikir babaları, insani kalkınma alanında çalışmalar yapan Pakistanlı ekonomist, Pakistan eski maliye bakanı ve insani kalkınma teorisini Mahbub el Haq ile Hindistanlı kalkınma ekonomisti Amartya Sen’dir.⁵⁴ İnsani güvenlik yaklaşımını ilk kez gündeme getiren 1994 tarihli İnsani Kalkınma Raporu Mahbub el Haq öncülüğündeki bir ekip tarafından hazırlanmış ve BM Kalkınma Programı tarafından yayımlanmıştır. BM Kalkınma Programı, Üçüncü Dünya ülkelerinin önceliği olan kalkınma konusunda çalışmak üzere 1965 yılında oluşturulmuş olup, fakirliğin yok edilmesi, eşitsizliğin azaltılması gibi konularda faaliyet gösteren bir BM kuruluşudur.⁵⁵ BM Kalkınma Programı, İnsani Kalkınma Raporlarının ilkinin 1990 yılında yayımlanmıştır. İnsani Kalkınma Raporları, insani kalkınma konularına ilişkin olarak yıllık olarak hazırlanmakta ve her yıl farklı bir konuyu gündeme getirmektedir. 1994 tarihli İnsani Kalkınma Raporu da insani güvenlik yaklaşımını, insani kalkınmanın bir boyutu olarak tartışmaya açmıştır. Raporda insani kalkınma daha geniş bir yaklaşım olarak, insani güvenlik ise insani kalkınmanın önemli bir boyutu olarak sunulmuş ve “insani güvenliğin silahlarla değil

⁵² Tadjbakhsh, Shahrbanou and Anuradha M. Chenoy. *Human security: concepts and implications*, London ; New York: Routledge, 2007. s.1-12

⁵³ Battersby, Paul and Joseph M. Siracusa, *Globalization and human security*, Lanham: Rowman & Littlefield Pub, 2009), s.3.

⁵⁴ Martin, Mary and Taylor Owen, ed., *Introduction*, Routledge handbook of human security (London ; New York: Routledge/Taylor Francis Group, 2014), s.1-14

⁵⁵ United Nations Development Programme, *About us | UNDP*, t.y. <http://www.undp.org/content/undp/en/home/about-us.html>. (Erişim tarihi: 06.02.2018)

kalkınma ile sağlanacağı” belirtilmiştir. Rapor, insanların güvenliğini tehdit eden AIDS, terörizm, fakirlik, çevre kirliliği gibi küresel tehditlere dikkat çekerek, bu tehditlere karşı yeni bir yaklaşım olarak insani güvenliğe ihtiyaç duyulduğunu savunmuştur. Raporda, ayrıca, BM’nin insani güvenliğin sağlanması için aktif rol almasının önemli olduğu vurgulanmış, insani güvenliğin sağlanması için, Ekonomik Güvenlik Konseyi, insani güvenlik erken uyarı sistemi ve insani güvenlik fonu oluşturulması ve küresel vergilendirme yöntemi uygulanması gibi önerilerde bulunulmuştur. Raporda insani güvenliğin özelliklerine dikkat çekilmiş, insani güvenliğin insan merkezli ve önleme öncelikli olduğu belirtilmiştir. İnsani güvenliğin alt kategorileri olduğu ifade edilmiş ve bunlar; ekonomik güvenlik, gıda güvenliği, sağlık güvenliği, çevre güvenliği, kişisel güvenlik, toplum güvenliği ve politik güvenlik olarak sayılmıştır.⁵⁶ BM zemininde sürdürülen insani güvenlik çalışmalarının en önemli aşamalarından birisi, 1999 yılında BM İnsani Güvenlik Himaye Fonu’nun kurulmasıdır. Bu fonun oluşturulması Japonya’nın desteğiyle gerçekleştirilmiş ve Japonya fonun en önemli finansörü olmuştur.⁵⁷ Fon, BM kuruluşlarının insani güvenlik operasyonlarını finanse etmek üzere oluşturulmuştur. BM İnsani Güvenlik Himaye Fonu dünyanın pek çok ülkesindeki insani güvenlik projelerini finanse etmektedir.

2000 yılında, BM’nin girişimleriyle Müdahale ve Devlet Egemenliği Üzerine Uluslararası Komisyon kurulmuştur. Srebrenitsa ve Ruanda’da sistematik insan hakları ihlallerine rağmen uluslararası toplumun çözüm üretememesi, benzer durumdaki Kosova’ya ise Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü’nün (North Atlantic Treaty Organization/NATO) müdahale etmesi, müdahale (*intervention*) ve egemenlik (*sovereignty*) yaklaşımları arasındaki ilişkinin tartışılmasına neden olmuştur. Dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan durumu şu şekilde ifade etmiştir: “Müdahale egemenliğin ihlali ise ki öyledir, Ruanda ve Srebrenitsa gibi sistematik insan haklarına nasıl yanıt verilmelidir?” Annan 1999’daki yıllık raporu ile 2000 yılındaki *Biz İnsanlar: 21. Yüzyılda BM’nin Rolü* isimli binyıl raporunda bu konuda çalışma yapılması çağrısında bulunmuştur. Annan’ın çağrıları üzerine Müdahale ve

⁵⁶ United Nations Development Programme, *Human Development Report 1994*, New York: Oxford University Press, 1994

⁵⁷ Gomez S., Oscar A. What Is a Human Security Project? The Experience of the UN Trust Fund for Human Security, *Global Change, Peace & Security* 24, no. 3 (October 2012): 385-403. <https://doi.org/10.1080/14781158.2012.718430>

Devlet Egemenliği Üzerine Uluslararası Komisyon, Kanada'nın öncülüğü ve desteğiyle ve BM'den bağımsız olarak kurulmuştur.⁵⁸ Komisyonu çalışmalarını 2001 yılında tamamlamış *Koruma Sorumluluğu (Responsibility to Protect)* isimli raporunu yayımlamıştır. Rapora göre, devlet egemenliği bir yetki meselesi olduğu gibi aynı zamanda devlete mensup tüm insanları koruma *sorumluluğu* demektir. Bu nedenle vatandaşlarını koruma sorumluluğu öncelikle devlete aittir, ancak devlet bu sorumluluğunu yerine getirmez ve kendi vatandaşlarının haklarını sistematik olarak ihlal ederse, diğer devlet ya da devletlerin olaya müdahale etme ve o ülke insanlarını koruma sorumluluğu vardır.⁵⁹ Yaygın olarak R2P şeklinde kısaltılarak kullanılmakta olan koruma sorumluluğu ilkesi 2005 yılındaki Dünya Zirvesinde *Koruma Sorumluluğu ve Müdahale Hakkı (Responsibility to Protect and Right to Intervene)* adıyla kabul edilmiştir. Koruma sorumluluğu ilkesinin kabulüyle, insani güvenlik yaklaşımı dolaylı bir yöntemle de olsa, devletlerin kabul ettiği somut bir BM belgesinde yer almıştır. Hem komisyon raporunda hem de BM Genel Kurul Kararında insani güvenliğe atıflar vardır.⁶⁰ Koruma sorumluluğu ilkesi uluslararası ilişkilerin en önemli yaklaşımlarından birisi olan egemenlik konusunda paradigma değişikliğine yol açmıştır. Egemenliğin sorumluluk olarak tanımlanması ve koruma sorumluluğu ilkesinin kabulü sürecinde yaptığı etkiyle insani güvenlik yaklaşımı uluslararası ilişkilerde çok önemli bir rol oynamıştır.⁶¹

2001 yılında insani güvenlik yaklaşımının kuram ve uygulamasını geliştirmek amacıyla Nobel ödüllü iktisatçı Amartya Sen ve BM Mülteciler Yüksek Komiserliği eski başkanı Sadako Ogata başkanlığında İnsani Güvenlik Komisyonu kurulmuştur. Komisyonun kurulma kararı 2000 yılındaki BM Binyıl Zirvesinde BM Genel Sekreteri

⁵⁸ United Nations Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect, *Responsibility to Protect*, t.y. <https://www.un.org/en/genocideprevention/about-responsibility-to-protect.shtml> (Erişim tarihi: 12.01.2021)

⁵⁹ ICISS the International Commission on Intervention and State Sovereignty, International Development Research Centre (Canada), ed. *The responsibility to protect: report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*. Ottawa: 2001.

⁶⁰ United Nations General Assembly, *Resolution adopted by the General Assembly World Summit Outcome Responsibility to Protect, A/RES/60/1 Resolution* (2005), http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf. (Erişim tarihi: 07.12.2018)

⁶¹ Churrua Muguruza, Cristina. Human Security as a Policy Framework: Critics and Challenges, *Deusto Journal of Human Rights*, no. 4 (11 December 2017): 15. <https://doi.org/10.18543/aahdh-4-2007pp15-35>.

Kofi Annan'ın çağrısı üzerine alınmıştır.⁶² Komisyon çalışmalarının sonucunda 2003 yılında *Şimdi İnsani Güvenlik (Human Security Now)* isimli raporunu yayımlamıştır. Raporda insani güvenliğin sağlanması için *koruma (protection)* ve *güçlendirme (empowerment)* yöntemleri önerilmiş ve bu iki yöntemin birlikte uygulanması gerektiği vurgulanmıştır. Tadjbakhsh, koruma yaklaşımında Ogata'nın, güçlendirme yaklaşımında ise Sen'in görüşlerinin etkili olduğunu söylemektedir. Komisyon böylece hem negatif barış (tehdidin yokluğu), hem de pozitif barış (hayatın merkezinin emniyette olması) boyutlarını kapsamak istemiştir.⁶³ Raporda, insani güvenliğin, insani kalkınma ve insan haklarıyla ilişkisi de incelenmiş ve insani güvenliğin devlet güvenliğini tamamlayan bir yaklaşım olduğu, insani kalkınma ve insan haklarını ise güçlendirdiği belirtilmiştir. Raporda, tehditlerin birbirlerine bağımlı olduğu, dolayısıyla bütünleşik bir yanıtın gerekli olduğu vurgulanmıştır.⁶⁴

2004 yılında insani güvenlik yaklaşımı açısından önemli birkaç gelişme yaşanmıştır. Öncelikle, BM bünyesinde insani güvenlik çalışmalarını koordine etmek amacıyla BM İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi içinde İnsani Güvenlik Birimi oluşturulmuştur. İnsani Güvenlik Birimi, insani güvenlik yaklaşımını BM çalışmalarına uyarlamak BM İnsani Güvenlik kalkınma Fonu'nun kullanımını düzenlemekle görevlidir. Birim, insani güvenlik yaklaşımının hayata geçirilmesinde önemli rol oynamaktadır.⁶⁵ Yine 2004 yılında, *Şimdi İnsani Güvenlik* raporunda yapılan öneri doğrultusunda, BM Genel Sekreterine tavsiyelerde bulunmak üzere uluslararası uzmanlardan oluşan bağımsız İnsani Güvenlik Danışma Kurulu oluşturulmuştur.⁶⁶ 2004 yılında ayrıca, *Daha Güvenli Bir Dünya: Ortak Sorumluluğumuz* isimli rapor yayımlanmıştır. Rapor Tehditler, Meydan Okumalar ve Değişim Üzerine BM Genel Sekreteri Yüksek Paneli tarafından hazırlanmıştır. Panel ise 2003 yılında BM Genel Sekreteri tarafından küresel tehditler ile barış ve güvenliğe yönelik gelebilecek riskleri araştırmak ve bu konuda politika tavsiyelerinde bulunmak üzere görevlendirilmiştir. Raporda fakirlik,

⁶² Ogata, Sadako. The Human Security Commission's Strategy, *Peace Review* 16, no. 1 (March 2004): 25-28, <https://doi.org/10.1080/1040265042000210111>

⁶³ Tadjbakhsh, Shahrbanou and Anuradha M. Chenoy. *Human security: concepts and implications*, London ; New York: Routledge, 2007. s.28

⁶⁴ Commission on Human Security, ed. *Human Security Now: Protecting and Empowering People*. New York, 2003.

⁶⁵ United Nations Trust Fund for Human Security, *Human Security Unit*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/human-security-unit/> (Erişim 14.01.2019)

⁶⁶ United Nations Trust Fund for Human Security, *Advisory Board on Human Security*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/advisory-board-on-hs/>. (Erişim tarihi: 20.01.2019)

çatışma, terörizm, organize suç gibi tehditler detaylı şekilde analiz edilmiş ve bunlara karşı uygulanabilecek ekonomik ambargo, güç kullanımı, kapasite geliştirme gibi yaptırımların etkileri tartışılmıştır.⁶⁷

2005 yılında, BM Genel Sekreteri Kofi Annan, 2005 Dünya Zirvesi için hazırlamış olduğu *Daha Geniş Özgürlük: Herkes İçin Kalkınma, Güvenlik ve insan Haklarına Doğru* (In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for All) isimli kendi raporunu yayımlamıştır. Annan, bu raporunda insani güvenliği biraz daha genişletmiş ve onun korkudan özgürlük ve istekten özgürlük boyutlarına üçüncü bir unsur olarak onurlu yaşama özgürlüğünü de ilave etmiştir. Annan, küresel insani güvenliğin sağlanabilmesi için fakirliğin azaltılması, silahlanmanın sınırlandırılması, terörizmin tanımı konusunda uzlaşmaya varılması gibi önerilerde bulunmuştur. Annan, BM'nin önemine dikkat çekerek BM reformu yapılması ve BM mekanizmalarının güçlendirilmesi çağrısı yapmıştır. Annan'ın önerileri arasında BM İnsan Hakları Konseyinin kurulması da vardır.⁶⁸ 2005 BM Dünya Zirvesinin sonuç bildirisinde insani güvenliğe yer verilmiş, sonuç metninin 143. Maddesinde, devletlerin insani güvenliği BM Genel Kurulunda tartışmayı ve tanımlamayı taahhüt ettikleri belirtilmiştir.⁶⁹

2006 yılında BM Dünya Zirvesinde alınan insani güvenliğin tanımlanması kararını gerçekleştirebilmek amacıyla BM bünyesinde İnsani Güvenlik Dostları isimli bir forum kurulmuştur. Forum devletler, sivil toplum örgütleri, uluslararası örgütler gibi farklı aktörlerin insani güvenliği tartıştıkları bir ortam olmuştur. Toplamda yedi kez toplanan forum son toplantısını 2009 yılında yapmıştır.⁷⁰ 2008-2012 yılları arasında insani güvenlikle ilgili olarak BM içinde bir dizi toplantılar yapılmış, raporlar hazırlanmış, tartışmalar yapılmış ve bazı Genel Kurul kararları kabul edilmiştir. Ne

⁶⁷ United Nations and the Rule of Law, UN Secretary General's High Level Panel on Threats, Challenges and Change, 'A more secure world: our shared responsibility, 2004, <https://www.un.org/ruleoflaw/blog/document/the-secretary-generals-high-level-panel-report-on-threats-challenges-and-change-a-more-secure-world-our-shared-responsibility/> (Erişim tarihi: 28.10.2018);

United Nations General Assembly, Follow-up to the outcome of the Millennium Summit, 02 December 2004, https://www.un.org/ruleoflaw/files/gaA.59.565_En.pdf. (Erişim 07.12.2018)

⁶⁸ Annan, Kofi. In larger freedom: towards development, security and human rights for all. UN Secretary General Report, 21.03.2005 <http://undocs.org/A/59/2005>. (Erişim 07.12.2018)

⁶⁹ United Nations General Assembly, 2005 World Summit Outcome Resolution adopted by the General Assembly on 16 September 2005, A/RES/60/1 (2005). <https://undocs.org/A/RES/60/1> (Erişim tarihi: 06.01.2021)

⁷⁰ Ministry of Foreign Affairs of Japan, Friends of Human Security, t.y. https://www.mofa.go.jp/policy/human_secu/friends/index.html (Erişim tarihi: 14.01.2019)

var ki, bu dönemde süren önemli bir tartışma insani güvenlik üzerinde mutabakat sağlanmasını geciktirmiştir. Özellikle G77 grubunda temsil edilen Küresel Güney ülkeleri insani güvenlik yaklaşımına şüpheyle yaklaşmışlardır. Bu ülkeler, insani güvenliğin; Batılı değerlerin diğer ülkelere dayatılması, Batılı yardımlar için yeni bir şart oluşturulması ve büyük güçlerin başka ülkelere müdahalesinin meşrulaştırılmasını sağlayacak yeni bir araç olarak kullanılmasından endişe etmişler ve BM Güvenlik Kurulunda insani güvenlikle ilgili karar alınmasına sıcak bakmamışlardır.⁷¹ Geçmişlerinde sömürgeciliğe ve çok sayıda askeri müdahaleye maruz kalan Güney ülkelerinin Batı müdahaleciliğine yönelik endişeleri anlaşılabilir olmakla birlikte, insani güvenliğe ilişkin kaygılarının çok doğru olmadığı görülmektedir. Birincisi, insani güvenlik Güney kaynaklı bir yaklaşımdır. Yaklaşımın fikir babaları Batılılar değil, Hintli ve Pakistanlı akademisyen ve politikacılarıdır. Yaklaşım, Güney ülkelerinin önem verdiği ve G77'nin kurulma nedeni olan kalkınma ve gelişme perspektifinin ürünü olarak ortaya çıkmıştır ve bu ülkelerin menfaatlerinin olduğu konuları gündeme getirmiştir.⁷² İkincisi, insani güvenlik yaklaşımı aslında Güney ülkelerinin sorunları olan açlık, fakirlik, hastalık, çevre kirliliği gibi güvenlik tehditleri uluslararası gündeme taşımaktadır.⁷³ İnsani güvenlik konusunda atılan adımlardan en fazla yarar sağlayacak ülkeler, bu tehditlere en çok muhatap olan Güney ülkeleridir. Üçüncüsü, Güney ülkelerinin kendilerinden endişe ettiği Batılı ülkeler, daha dar çerçevede BM Güvenlik Konseyi üyeleri, insani güvenlik yaklaşımına ilgi duymamışlardır. Ayrıca, Batılı ülkeler insani güvenliği kendi müdahaleleri için kullanmak isteseler, konuya ilişkin BM zeminindeki tartışmaların yerinin Genel Kurul değil, bu ülkelerin güçlü oldukları Güvenlik Konseyi olacağı açıktır. Bu endişeler ve yapılan tartışmalar nedeniyle insani güvenlik konusunda BM Genel Kurulu kararı alınabilmesi ancak 2012 yılında mümkün olabilmektedir. Sonunda, 2005 yılındaki BM Dünya Zirvesinde sonuç bildirisindeki kararın gereklerinin yerine getirilebilmiş ve özel BM Genel Kurulu oturumunda insani güvenliğe dair 66/290 sayılı karar oydaşma

⁷¹ Tadjbakhsh, Shahrbanou and Anuradha M. Chenoy. *Human security: concepts and implications*, London : New York: Routledge, 2007. s.35

⁷² Krause, Keith Martin, *Critical perspectives on human security*, Mary, ed. Routledge handbook of human security. London ; New York: Routledge/Taylor Francis Group, 2014.s.76-94

⁷³ Owens, Patricia, Human Security and the Rise of the Social, *Review of International Studies*, Volume 38, Issue 3 July 2012, pp. 547 – 567 Doi: <https://doi.org/10.1017/S0260210511000490>

ile kabul edilmiştir.⁷⁴ Bu karar ile BM bünyesinde insani güvenliğe dair uzun süredir devam eden tartışmalar sonuçlandırılmış ve insani güvenlik yaklaşımı resmi olarak tanımlanmıştır.

Görüldüğü üzere, insani güvenlik yaklaşımının ortaya atıldığı 1994 yılından itibaren BM içinde önemli gelişmeler yaşanmış, yaklaşım tanımlanması ve pratiğe aktarılabilmesi için çok sayıda rapor hazırlanmış, komisyonlar kurulmuş, bir fon ve bir birim teşkil edilmiştir. Genel olarak bakıldığında, insani güvenliğe ilişkin çalışmaların 2000’li başlarında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durumun oluşmasında, 1997-2007 yılları arasında BM Genel Sekreterliği yapan ve insani güvenlik konusuna özel bir önem veren Kofi Annan’ın etkisini vurgulamak gerekir. Nitekim Annan daha barışçıl bir dünya çabaları nedeniyle 2001 yılında Nobel Barış ödülünü almıştır.

BM’nin yanı sıra bazı ülkeler ile Avrupa Birliği (AB) ve Afrika Birliği gibi bölgesel örgütler de insani güvenlik yaklaşımının geliştirilmesi ve hayata geçirilmesine yönelik çalışmalara önemli katkılar sunmuşlardır. Bu konuda çalışma yürüten başlıca ülkeler; Kanada, Japonya ve Norveç’tir. Kanada ve Japonya aynı zamanda insani güvenliğin dar ve geniş iki farklı yorumunun örneklerini oluşturmuşlardır.

İnsani güvenliğin şiddetin önlenmesi konusuna odaklanan dar yorumunu benimseyen Kanada, insani güvenlik yaklaşımının geliştirilmesi ve pratiğe aktarılmasında öncü bir rol oynamıştır. Kanada insani güvenliği dış politikasına aktarmış ve dış politikasını buna göre şekillendirmiştir. Şüphesiz bunun sağlanmasında 1996-2000 yılları arasında dışişleri bakanlığı yapan ve insani güvenlik konusunda önem veren Lloyd Axworthy’nin çabaları önemli bir etken olmuştur. Kanada’nın insani güvenlik konusundaki en önemli katkıları; kara mayınlarının yasaklanması, koruma sorumluluğu ilkesinin kabul edilmesi, UCM’nin kurulması ve İnsani Güvenlik Ağı kurulması konularında olmuştur.⁷⁵ Kanada’nın çabalarıyla insani güvenlik konusunda yaşanan gelişmelerin ilki, kara mayınlarının yasaklanmasına yönelik Ottawa Sözleşmesinin imzalanmasıdır. Kara mayınlarının çok sayıda sivilin ölümüne yol

⁷⁴ United Nations General Assembly, *Follow-up to General Assembly resolution 66/290 on human security Report of the Secretary-General*, A/68/685, 23 December 2013. <https://undocs.org/A/68/685> (Erişim tarihi: 19.01.2020)

⁷⁵ Bosold, David and Sascha Werthes. *Human Security in Practice: Canadian and Japanese Experiences*, 2005, s.19, https://www.researchgate.net/publication/237671115_Human_Security_in_Practice_Canadian_and_Japanese_Experiences (Erişim tarihi: 06.12.2020)

açması nedeniyle, uluslararası sivil toplum örgütleri ve Kanada tarafından bu konuda düzenleme yapılmasına yönelik 1992 yılında başlatılan uluslararası kampanya 1997 yılında amacına ulaşmış ve bu konuda bir sözleşme hazırlanmıştır. Bu süreçte Kanada öncü rol oynamış, kampanya için bütçe ayırmış ve kampanyanın başarıya ulaşması için çaba göstermiştir. Sürece Japonya ve AB de destek vermiştir. Sonuçta, Ottawa Sözleşmesi olarak da bilinen "Anti-Personel Mayınların Kullanımının, Depolanmasının, Üretiminin ve Devredilmesinin Yasaklanması ve Bunların İmhası ile İlgili Sözleşme" 1997 yılında Kanada'nın Ottawa şehrinde imzalanmış ve 1999 yılında yürürlüğe girmiştir. Ottawa sözleşmesi sürecinde sivil toplum örgütleri, devletler ve uluslararası örgütler birlikte çalışmış ve BM Güvenlik Konseyi ile temsil edilen yerleşik güç düzenini aşan, tabandan-tavana (*bottom-up*) yeni tarz politikalar geliştirilmiştir. Ottawa süreci aynı zamanda insani güvenlik için farklı aktörlerin işbirliği içinde çalışabileceklerini gösteren başarılı bir örnek olmuştur.⁷⁶ Nitekim bu kampanya 1997 yılında Nobel Barış Ödülü'nü almıştır.

Kanada'nın girişimi sonucu insani güvenliğe ilişkin olarak yaşanan diğer önemli önemli gelişme, koruma sorumluluğu ilkesinin benimsenmesidir. Bir önceki bölümde açıklandığı üzere, Annan'ın müdahale-egemenlik çelişkisinin çözümü için yaptığı çağrıya cevap Kanada'dan gelmiş ve Kanada, BM'den bağımsız olarak, Müdahale ve Devlet Egemenliği Üzerine Uluslararası Komisyonu'nu kurmuştur. 2000 yılında kurulan Komisyon, raporunu 2001 yılında yayımlamıştır. 2005 yılındaki BM İnsani Güvenlik zirvesinde ise koruma sorumluluğu ilkesi kabul edilmiştir. Kanada bu önemli gelişmenin her aşamasında önemli rol oynamıştır.

Kanada'nın insani güvenlik çabalarının etkili olduğu bir başka gelişme de UCM'nin kurulması sürecidir. Mahkemenin kurulmasına ilişkin Roma Statüsü 1998 yılında 120 ülke tarafından imzalanmış ve 2002 yılında yürürlüğe girmiştir. UCM de 2002 yılında çalışmalarına başlamıştır. Kanada bu gelişmenin sağlanmasında da öncü ülkelerden birisi olmuştur. Kanada, Roma Statüsünün ülke parlamentolarında kabul edilmesi için kampanya yürütmüş, toplantı ve seminerler düzenlemiştir.⁷⁷ UCM'de soykırım, insanlığa karşı suç, savaş suçları ve saldırı suçlarına karışan bireyler

⁷⁶ Remacle, Eric. Approaches to Human Security: Japan, Canada, and Europe in Comparative Perspective, *The Journal of Social Sciences*, 66, pp.5-34, 2008, s.9-10

⁷⁷ Ovalı, A.Şevket. Ütopya İle Pratik Arasında: Uluslararası İlişkilerde İnsan Güvenliği Kavramsallaştırması, *Uluslararası İlişkiler* 3, sy 10 (Yaz 2006): 3-52.

yargılanabilmektedir.⁷⁸ Mahkemenin işleyişine dair eleştiriler bulunmakla birlikte, bu mahkemenin kurulması insani güvenliğin sağlanabilmesi açısından önemli bir adımdır. Mahkemenin kurulmasıyla soykırım ve savaş suçlarının işlenmesinden sorumlu olan kişilerin yargılanabilmesi mümkün olmuştur.

Kanada, 1999 yılında Norveç’le birlikte İnsani Güvenlik Ağını kurmuştur. Ağın kurulması kararı, Kanada Dışişleri Bakanı Lloyd Axworthy’nin Norveç ziyareti sırasında Norveç Dışişleri Bakanı Knut Vollebaek ile yaptığı görüşmelerde alınmış ve hazırlanan Lysoen Deklarasyonu ile kamuoyuna ilan edilmiştir.⁷⁹ Bu ağa Avusturya, Şile, Kosta Rika, Yunanistan, İrlanda Ürdün, Mali, Norveç, Panama, Slovenya, İsviçre ve Tayland olmak üzere on üç ülke katılmıştır.⁸⁰ Bu ülkeler genellikle uluslararası ilişkilerde yumuşak gücü benimseyen ve orta büyüklükte devlet olarak adlandırılan devletlerdir.⁸¹ Ağa katılan ülke dışişleri bakanları, aralarında düzenli toplantılar yaparak insani güvenlik konusunu tartışmışlar ve ortak tavır geliştirmeye çalışmışlardır. İnsani güvenlik yaklaşımının hayata geçirilmesinde çok önemli bir rol oynayan Kanada’nın son dönemlerde konuya ilgisinin azaldığı gözlenmektedir.⁸²

Japonya da insani güvenlik konusundaki gelişmelere önemli katkı yapmıştır. Japonya’nın insani güvenlik konusundaki yaklaşımının oluşturulmasında, önce dışişleri bakanı sonra da başbakan olarak görev yapan Keizo Obuchi önemli rol oynamıştır.⁸³ Japonya Kanada’nın aksine insani güvenliğin geniş yorumunu benimsemiş, özellikle de istekten özgürlük alanında çalışmalar yürütmüştür. Bu tercihte Japonya anayasasının uzlaşmazlıkların çözülmesinde güç kullanılmasını

⁷⁸ International Criminal Court, *How the Court Works*, t.y. <https://www.icc-cpi.int/about/how-the-court-works> (Erişim tarihi: 15.01.2019)

⁷⁹ Centre for International Policy Studies, *The Human Security Network, Fifteen Years On*, <https://www.cips-cepi.ca/2013/05/21/the-human-security-network-fifteen-years-on/> , (Erişim 14.01.2019)

⁸⁰ Federal Ministry Republic of Austria European and International Affairs, *The Human Security Network*, t.y. <https://www.bmeia.gv.at/en/european-foreign-policy/human-rights/the-human-security-network/>, (Erişim tarihi: 12.01.2019)

⁸¹ Krause, Keith Martin. *Critical perspectives on human security*, Mary, ed. Routledge handbook of human security. London ; New York: Routledge/Taylor Francis Group, 2014.s.76-94

⁸² Newman, Edward. *The United Nations and Human Security: Between Solidarity and Pluralism*, Mary, ed. Routledge handbook of human security. London ; New York: Routledge/Taylor Francis Group, 2014, s.229

⁸³ Bosold, David and Sascha Werthes. *Human Security in Practice: Canadian and Japanese Experiences*, 2005, s.561
https://www.researchgate.net/publication/237671115_Human_Security_in_Practice_Canadian_and_Japanese_Experiences (Erişim tarihi: 06.12.2020)

yasaklamasının da rolü vardır.⁸⁴ Japonya, hem insani güvenlik yaklaşımının geliştirilmesi çalışmalarına katkı sağlamış hem de insani güvenlik çalışmalarına finansal destek sağlamıştır. 1997 Asya ekonomik krizi Japonya'nın insani güvenlik konusuna ilgi göstermesine neden olmuş ve Japonya bölgesinde zor durumda olan ülkelere insani yardımlar sağlamıştır. Japonya'nın insani güvenlik çalışmalarına önemli katkılarından bir diğeri, BM İnsani Güvenlik Himaye Fonu'nun kurulması ve sürdürülmesi çerçevesinde olmuştur. Japonya, başlıca finansör olarak fonun kuruluşunu ve çalışmalarını sürdürmesini sağlayan en önemli aktördür. Fon bugün de yüze yakın ülkede BM tarafından yürütülen insani güvenlik projelerini finanse etmektedir.⁸⁵ Japonya 2001 yılında kurulan İnsani Güvenlik Komisyonu'nun da başlıca destekçisi olmuştur. Japonya ayrıca açlık ve fakirlikle mücadele, bulaşıcı hastalıkların önlenmesi, çevrenin korunması gibi konularda pek çok insani güvenlik projesini desteklemektedir.⁸⁶

Norveç, insani güvenlik alanında çalışmalar yapan bir diğer ülkedir. Norveç, Kanada gibi korkudan özgürlük konusuna odaklanmış ve insani güvenlik tehditlerini önleme konusunda çaba göstermiştir. Norveç, Kanada ile birlikte İnsani Güvenlik Ağının ortak kurucusudur. Norveç ayrıca kara mayınlarının önlenmesi, Uluslararası Ceza Mahkemesinin kurulması konularında da aktif çaba yürütmüştür.⁸⁷ AB de insani güvenlik konusunda çalışmalar yürütmüştür. AB içinde insani güvenliğe dayalı bir AB dış politikası oluşturulması için girişimler yapılmış, ancak bu girişimler sonuçsuz kalmıştır. Bu konudaki en önemli teşebbüs dönemin AB Ortak Dış Politika ve Güvenlik Yüksek Temsilcisi Javier Solana'nın talebi üzerine Mary Kaldor ve arkadaşları tarafından hazırlanan ve Barselona Raporu adıyla bilinen *Avrupa İçin İnsani Güvenlik Doktrini* raporudur.⁸⁸ Raporda AB'nin yapısının insani güvenlik yaklaşımı için uygun olduğu belirtilerek, insani güvenliğe dayalı bir dış politika oluşturulması önerilmiştir. Raporda ayrıca bu dış politikanın taşınması gereken

⁸⁴ Tadjbakhsh, Shahrbanou and Anuradha M. Chenoy. *Human security: concepts and implications*, London ; New York: Routledge, 2007. s.29-30

⁸⁵ United Nations Trust Fund for Human Security, *United Nations Trust Fund for Human Security*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/trustfund/> (Erişim tarihi: 14.01.2019)

⁸⁶ MacFarlane, S. Neil, ve Yuen Foong Khong. *Human security and the UN: a critical history. United Nations intellectual history project*. Bloomington: Indiana University Press, 2006. s.229-267

⁸⁷ Alkire, Sabina. *A Conceptual Framework for Human Security*, Working Papers. Centre for Research on Inequality, Human Security and Ethnicity, CRISE, 2003, s.21, <https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:d2907237-2a9f-4ce5-a403-a6254020052d> (Erişim tarihi: 08.11.2018)

⁸⁸ Matlary, Janne Haaland, Much Ado about Little: The EU and Human Security, *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-) 84, no. 1, (2008): 139.

özellikler; insan haklarına dayalı olması, karşılıklılık ve çok taraflılık ilkelerinin benimsenmesi, tabandan-tavana bir yaklaşımın uygulanması olarak sayılmıştır.⁸⁹

Gerek BM gerekse devletler tarafından yapılan çalışmalar incelendiğinde, insani güvenlik alanında önemli gelişmeler yaşandığı gözlenebilmektedir. Bu gelişmeler, oldukça kısa bir süre olan, çeyrek yüzyıllık bir zaman diliminde gerçekleşmiştir. Farklı yönden gelen eleştirilere rağmen “insani güvenlik söylemi şaşırtıcı bir şekilde yayılmıştır.”⁹⁰ Bununla birlikte, insani güvenlik yaklaşımının tanımına dair tam bir uzlaşmanın olmadığı da görülmektedir.

2.5. İnsani Güvenliğin Tanım ve İçeriği

1994 yılında ortaya çıkmasından itibaren, insani güvenliğin tanımlanması ve içeriğinin netleştirilmesi amacıyla çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda insani güvenliğe dair farklı tanımlar yapıldığı görülmektedir. 1994 İnsani Kalkınma Raporunda insani güvenlik, korkudan özgürlük ve istekten özgürlük olarak tarif edilmiştir. Rapora göre korkudan özgürlük, “insanların gündelik hayatlarında, işlerinde, evlerinde ya da içinde yaşadıkları topluluklarda ani ve zarar verici değişimler yaratan tehditlerden korunması”, istekten özgürlük ise “insanların açlık, hastalık, baskı gibi kronik tehditlere karşı güvende olmasıdır”.⁹¹ İnsani güvenliği özgürlük olarak tanımlamanın temelinde, ABD Başkanı Franklin Roosevelt’in dört özgürlük fikri bulunmaktadır.⁹² Roosevelt 1941 yılındaki birliğin durumu konuşmasında dört özgürlüğü: ifade özgürlüğü, inanç özgürlüğü, istekten özgürlük ve korkudan özgürlük olarak belirtmiştir.⁹³ İnsani Kalkınma Raporu’ndaki daha edebi başka bir tanımda ise şöyle denilmektedir: “İnsani güvenlik, ölmeyen bir çocuk, yayılmayan bir hastalık, kaybedilmeyen iş, patlayarak şiddete yol açmayan etnik gerilim ve susturulmayan

⁸⁹ Glasius, Marlies and Mary Kaldor. *A Human Security Doctrine for Europe: Project, Principles, Practicalities*, New York; Routledge, 2006. s.385

⁹⁰ Gasper, Des. *The Idea of Human Security*, 2010, https://www.researchgate.net/publication/289025826_The_idea_of_human_security, (Erişim tarihi: 22.09.2018)

⁹¹ United Nations Development Programme, *Human Development Report 1994*. New York: Oxford University Press, 1994

⁹² Ogata, Sadako. The Human Security Commission’s Strategy. *Peace Review* 16, no. 1 (March 2004): 25-28. <https://doi.org/10.1080/1040265042000210111>

⁹³ Encyclopedia Britannica, *Four Freedoms | United States History*, t.y. <https://www.britannica.com/event/Four-Freedoms>. (Erişim tarihi: 20.012019)

mu halefettir.” Raporda, insani güvenliğin bileşenleri; ekonomik güvenlik, gıda güvenliğı, sağık güvenliğı, çevre güvenliğı, kişisel güvenlik, toplum güvenliğı ve siyasi güvenlik olarak yedi bölüm halinde belirtilmiştir.

BM İnsani Güvenlik Komisyonu, hazırlamış olduğı 2003 tarihli *Şimdi İnsani Güvenlik* raporu insani güvenliğı, “insan özgürlüğünü ve insan tatminini sağlayacak şekilde insan hayatının yaşamsal merkezinin korunması” şeklinde tanımlamıştır. Raporda insani güvenlik, “hayatın merkezi olan temel özgürlüklerin korunması” ve “İnsanların şiddetli (severe) ve yaygın (widespread) tehdit ve durumlardan korunması” olarak açıklanmıştır. Rapora göre insani güvenlik, “hayatın özüne dair temel özgürlüklerin, özellikle acil tehditlere karşı korunması anlamına gelmektedir.” Bu rapor insani güvenliğin korkudan özgürlük ve istekten özgürlük olarak belirtilen iki temel özgürlüğünü, *hayatta kalma (survival)*, *geçim (livelihood)* olarak tanımlamış ve bu özgürlüklere *onur (dignity)* şeklinde üçüncü bir özgürlük eklemiştir.⁹⁴

İnsani güvenlik yaklaşımının resmi tanımı 10 Eylül 2012 tarihli BM Genel Kurul Kararı’yla yapılmıştır. Kararda insani güvenlik, “insanların hayatta kalmalarına, geçimlerine ve onurlarına yönelik yaygın ve ortak tehditlerin tanımlanması ve çözümüne yönelik bir yaklaşım” şeklinde tarif edilmiştir. Karar insani güvenliğin korkudan özgürlük, istekten özgürlük ve onurlu yaşama özgürlüğü olduğunu da teyit etmiştir. Kararda insani güvenliğin özellikleri; insan merkezli, kapsamlı, önleme öncelikli ve bağlam öncelikli olarak belirtilmiştir.⁹⁵

BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından hazırlanan 2015 tarihli *Teori ve Pratikte İnsani Güvenlik* belgesi ile BM İnsani Güvenlik Birimi tarafından hazırlanan 2016 tarihli *İnsani Güvenlik El Kitabı*, yeni bir tanım getirmemiş olmakla birlikte, daha önceki BM rapor ve belgelerindeki açıklamaları birleştirmiş ve insani güvenliğı detaylı bir şekilde açıklamıştır. Bu iki BM belgesine göre, insani güvenlik şu üç temel özgürlüğün sağlanması demektir:

- 1. Korkudan Özgürlük:** Bireyin savaş suçları, soykırım, işkence gibi her türlü fiziki şiddet unsurlarından korunmasıdır.

⁹⁴ Commission on Human Security, ed. *Human Security Now: Protecting and Empowering People*. New York, 2003. s.4

⁹⁵ United Nations General Assembly, *Resolution adopted by the General Assembly on 10 September 2012, A/RES/66/290 Resolution (2012)*.

http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=%20A/RES/66/290. (Erişim tarihi 19.04.2018)

2. **İstekten Özgürlük:** Bireyin günlük yaşamında açlık, susuzluk, hastalık, kirlilik gibi tehditlerden korunması, günlük hayatında yaşaması için gerekli ihtiyaçlarının sağlanmasıdır.
3. **Onurlu Yaşama Özgürlüğü:** Bireyin sosyal hayat içinde her türlü aşağılanma, baskı ve ayrımcılıktan uzak bir şekilde yaşamını sürdürebilmesidir.⁹⁶

İnsani güvenlik, güvenliğin referans noktasını değiştirerek güvenlik konusundaki geleneksel paradigmayı değiştirmiştir. İnsani güvenlik güvenliğin anlayışını hem derinleştirmiş, hem de genişletmiştir.⁹⁷ İnsan güvenliğini birçok açıdan geleneksel güvenliğin anlayışından farklıdır. Teori ve Pratikte İnsani Güvenlik belgesi ile İnsani Güvenlik El Kitabı'na göre, insani güvenliğin yaklaşımının geleneksel güvenliğin anlayışından farkları beş noktada belirginleşmektedir.⁹⁸

1. **Referans Noktası:** Geleneksel güvenliğin anlayışının güvenliğin merkezi olarak devleti görmesine karşılık, insani güvenliğe göre güvenliğin merkezi insandır. Geleneksel güvenliğin anlayışı devletin güvenliğini sağlamak isterken, insani güvenliğin insanların ve toplumların güvenliğini sağlamayı amaçlar. İnsani güvenliğin, çoğu insan için dünya çapındaki güvenlik olaylarından daha fazla önemli olan ve onların günlük hayatlarını etkileyen; iş güvenliği, gelir güvenliği, sağlık güvenliği ve çevre güvenliği gibi konuları gündeme getirir. Bu anlamda insani güvenliğin, güvenliğin kavramını derinleştirmiştir.
2. **Aktör:** Geleneksel güvenliğin anlayışında güvenliğin sağlayacak tek aktör devlettir. İnsani güvenliğin ise güvenliğin sağlayacak temel aktör olarak devleti görmekle birlikte, çok geniş olan tehditlerle baş edebilmek için çok paydaşlı bir yaklaşımı benimser. İnsani güvenliğin yaklaşımı, devletlerin yanı sıra, BM, uluslararası

⁹⁶ United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, *Human Security in Theory and Practice*, 08.04.2009. s.6-8

<https://www.unocha.org/sites/dms/HSU/Publications%20and%20Products/Human%20Security%20Tools/Human%20Security%20in%20Theory%20and%20Practice%20English.pdf>, (Erişim tarihi: 18.04.2018);

United Nations Human Security Unit, *Human Security Handbook*, January 2016.

<https://www.un.org/humansecurity/wp-content/uploads/2017/10/h2.pdf>, (Erişim tarihi 12.05.2018)

⁹⁷ Acharya, Amitav. A Holistic Paradigm, *Security Dialogue* 35, no. 3 (September 2004): 355-356. S.494, <https://doi.org/10.1177/096701060403500314>.

⁹⁸ United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, *Human Security in Theory and Practice*, 08.04.2009. s.6-8

<https://www.unocha.org/sites/dms/HSU/Publications%20and%20Products/Human%20Security%20Tools/Human%20Security%20in%20Theory%20and%20Practice%20English.pdf>, (Erişim tarihi: 18.04.2018);

United Nations Human Security Unit, *Human Security Handbook*, January 2016.

<https://www.un.org/humansecurity/wp-content/uploads/2017/10/h2.pdf>, (Erişim tarihi 12.05.2018)

kuruluşlar, sivil toplum örgütleri, bölgesel ve yerel aktörlerin de insani güvenliğin sağlanması sürecinde rolleri vardır. Acharya'ya göre, sivil toplum örgütleri, erken uyarı mekanizması gibi hareket edip kamuoyunu bilgilendirerek ve acil yardımlar yaparak insani güvenliğin sağlanmasına katkı sağlarlar.⁹⁹

3. **Değerler:** Geleneksel güvenlik anlayışının dayandığı realizm moral değerlerden bağımsızdır (*value-free*).¹⁰⁰ Buna karşın, insani güvenlik normatif bir yaklaşımdır ve insan hayatının korunmasını uluslararası politikanın ulaşılması gereken amacı olarak tanımlar.
4. **Tehdit Anlayışı:** Geleneksel güvenlik anlayışının yalnızca askeri tehditleri gündemine almasına karşılık, insani güvenlik bireylere ve toplumlara yönelik tüm tehditleri kapsamına alır. Bu anlamda insani güvenlik yaklaşımı güvenliğin anlamını genişletmiştir.
5. **Koruma Yöntemi:** Geleneksel güvenlik anlayışının tehditler yönelik koruma yöntemi olarak sert gücü benimsemesine karşılık, insani güvenlik yaklaşımı karşılıklı olarak birbirlerini destekleyen koruma (*protection*) ve güçlendirme (*empowerment*) olmak üzere iki yöntemin birlikte uygulanmasını öngörür. Koruma, İnsanların kendilerinin baş edemeyecekleri tehditlere karşı “sistematik, kapsayıcı ve önleyici şekilde” korunması demektir. Koruma yukarıdan aşağıya bir yöntemdir ve insanların korunması için gerekli kurumsal yapıların oluşturulmasını amaçlar. Güçlendirme, insan ve toplumların tehditlerle baş edebilme kapasitelerini artırması, bu kapasiteyi kullanabilmeyi öğrenmesi ve tehditlere karşı direnç kazanması demektir. 2012 tarihli BM Genel Kurul Kararı'na göre,¹⁰¹ güçlendirme aşağıdan yukarıya doğru bir yöntemdir ve insanların kendi seçimlerini yapabilmesi, kendi adlarına hareket ederek kendi potansiyellerini gerçekleştirebilmesi anlamına gelmektedir.

⁹⁹ Acharya, Amitav. *Human Security*, <https://dokumen.tips/reader/f/chapter-28-human-securitypdf492-amitav-acharya-the-concept-of-human-security-represents> (Erişim tarihi: 06.04.2021)

¹⁰⁰ Morgenthau, Hans J. Kenneth W. Thompson and W. David Clinton, *Politics among nations: the struggle for power and peace*, 7th ed (Boston: McGraw-Hill Higher Education, 2006), s.4-16.

¹⁰¹ United Nations General Assembly, “*Follow-up to General Assembly resolution 66/290 on human security Report of the Secretary-General*”, A/68/685, Report of the Secretary-General, 23 December 2013, <https://undocs.org/A/68/685> (Erişim tarihi: 07.12.2020)

Ayrıca, insani güvenlik yaklaşımının yapısını belirleyen bir takım temel ilkeler vardır. *İnsani Güvenlik El Kitabı*'nda belirtilmiş olan dört ilkeye göre,¹⁰² insani güvenlik:

- 1. İnsan Merkezlidir (people-centered):** İnsani güvenlik devlet değil insan merkezlidir, devlete değil bireye vurgu yapar. Ancak burada birey sosyal hayattan kopuk bir birey değildir. İnsani güvenlik hem tek tek insanların hem de toplumların güvenliklerinin sağlanmasını hedefler.
- 2. Kapsamlıdır (comprehensive):** İnsani güvenlik, insanların her açıdan güvende olmasını amaçlar. Yalnızca askeri tehditleri değil, ekonomik, çevresel, kişisel, siyasi ve benzeri tüm tehditler ile bunların kök nedenlerini kapsar. Ayrıca, insani güvenlik bu tehditlere karşı gerekli tüm aktörlerin birlikte yanıt verdikleri, aktörler arasında tekrarın (*duplication*) önlendiği bütünlüklü bir yaklaşımı savunur.
- 3. Önleme Önceliklidir (prevention oriented):** İnsani güvenliğin önceliği sorunlar çıktıktan sonra çözüm üretmek değil, sorunları ortaya çıkmadan önce önlemektir. İnsani güvenlik tehditlerin kök nedenlerini dikkate alır ve insanların güvenliklerinin sağlanması için bunlara sebep olan unsurların, tehditler ortaya çıkmadan önce çözülmesi gerektiğini savunur. “İnsani güvenliğin savunduğu bu ön alıcı yaklaşım, onu insani yardımdan ayıran temel özelliktir”.¹⁰³
- 4. Bağlam önceliklidir (context specific):** İnsani güvenlik tehditleri değerlendirirken insanların içinde bulunduğu yerel şartları ve bağlamı dikkate alır, yerel bakış açısına önem verir. Bu nedenle insani güvenlik, farklı bağlamlarda farklı tehditleri önceleyen bir içeriğe sahip olabilir.

Son olarak, insani güvenlik, güvenliğin içeriğini genişleten bütüncül (*holistic*) bir yaklaşıma sahiptir ve insana yönelik farklı güvenlik çeşitlerini içerir. 1994 tarihli *İnsani güvenlik Raporu*'na göre insani güvenlik yaklaşımı yedi farklı güvenlik çeşidini içerir. Bu güvenlik türleri şunlardır:¹⁰⁴

¹⁰² United Nations Human Security Unit, *Human Security Handbook*, January 2016. <https://www.un.org/humansecurity/wp-content/uploads/2017/10/h2.pdf>. (Erişim tarihi 12.05.2018)

¹⁰³ Churrua Muguruza, Cristina. *Human Security as a Policy Framework: Critics and Challenges*, *Deusto Journal of Human Rights*, no. 4 (11 December 2017): 15. <https://doi.org/10.18543/aahdh-4-2007pp15-35>.

¹⁰⁴ United Nations Development Programme, *Human Development Report 1994*. New York: Oxford University Press, 1994. s.24; United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, *Human Security in Theory and Practice*, 08.04.2009. <https://www.unocha.org/sites/dms/HSU/Publications%20and%20Products/Human%20Security%20Tools/Human%20Security%20in%20Theory%20and%20Practice%20English.pdf> (Erişim tarihi: 18.02.2018)

1. **Ekonomik güvenlik:** İnsanların hayatlarını sürdürebilecek asgari bir gelire sahip olması demektir. Bu gelirin üretime dayalı bir işten elde edilmesi önemlidir. Bunun gerçekleşmediği durumlarda en azından kamu kaynaklı bir ekonomik güvenlik ağının sağlanması gerekir.
2. **Gıda güvenliği:** İnsanların hayatta kalmaları için beslenmelerini sağlayacak gıdaya ulaşabilmesi demektir. Gıda güvenliği hem fiilen gıdaya ulaşabilmeyi hem de gıdaya ulaşabilmek için gerekli gelire sahip olmayı ifade eder. Bir ülkede gıdanın mevcudiyeti tek başına yeterli değildir. Gıda dağıtımının da insanların ulaşabileceği şekilde düzenlenmiş olması gerekir.
3. **Sağlık güvenliği:** İnsanların sağlıklı bir şekilde yaşamlarını sürdürebilmeleridir. Bunun için insanların aşılama gibi temel sağlık hizmetlerine ve gerektiğinde tedavi imkânlarına ulaşabilmesi gerekir. Sağlık güvenliği kalkınmakta olan ülkeleri ilgilendirdiği gibi kalkınmış ülkeleri de ilgilendirir. Kalkınmış ülkelerde de bulaşıcı hastalıklar, kanser, dolaşım sistemi hastalıkları gibi sağlık sorunları insan hayatını tehdit edebilmektedir.
4. **Çevre güvenliği:** İnsanların kirlilik ve çevrenin bozulması gibi tehditlerden uzak bir şekilde sağlıklı bir çevrede yaşayabilmesi demektir. Çevre güvenliği de hem kalkınmış hem de kalkınmakta olan ülkeler için geçerlidir. Kalkınmakta olan ülkelerdeki temiz suya erişim, ormanların yok edilmesi gibi tehditlere karşılık, kalkınmış ülkelerde hava kirliliği gibi önemli çevre tehditleri vardır.
5. **Kişisel güvenlik:** İnsanların her türlü fiziki şiddetten korunması, yaşamlarının ve vücut bütünlüklerinin korunması demektir. Kişisel güvenliği yönelik tehditler, işkence gibi devlet kaynaklı, savaş gibi başka devlet kaynaklı, etnik çatışma ve organize suç gibi diğer toplumsal gruplar kaynaklı, tecavüz gibi cinsiyet kaynaklı veya uyuşturucu kullanımı ya da intihar gibi birey kaynaklı olabilir.
6. **Toplum güvenliği:** Sosyal bir varlık olan insanlar; aile, kabile, millet gibi farklı toplumlar oluştururlar. Toplum güvenliği bu tür toplumların varlıklarını, kültürlerini ve değerlerini yaşatabilmeleri demektir.
7. **Siyasi güvenlik:** İnsanların baskı, kötü muamele, insan haklarının ihlali gibi tehditlerden uzak bir şekilde toplum içinde onurlarıyla yaşayabilmeleri demektir.

İnsani güvenlik yaklaşımını açıklamaya yönelik olarak yapılan bütün bu tanımlar ve sınıflandırmaların yanı sıra, insani güvenliğin farklı yorumları da bulunmaktadır.

2.6. İnsani Güvenliğin Geniş ve Dar Yorumu

İnsani güvenliğin geniş ve dar olmak üzere iki farklı yorumu bulunmaktadır. Geniş yorum, insani güvenliğin üç boyutunu da, yani korkudan özgürlük, istekten özgürlük ve onurlu yaşama özgürlüğü boyutlarını tanımına dâhil eder. Dar yorum ise, geniş tanımın yaklaşımı aşırı genişleterek (*overstrecht*) belirsizleştirdiğini savunur ve insani güvenliği yalnızca korkudan özgürlük, yani şiddetin olmaması olarak tanımlar. İnsani güvenlik yaklaşımı temelde geniş olarak tanımlanmış ve yorumlanmıştır. Yukarıda incelen BM belgelerinde görüldüğü üzere, BM insani güvenliğin geniş yorumunu benimsemektedir. Yaklaşımı ilk kez kullanan BM Kalkınma Programı'nın 1994 tarihli İnsani Kalkınma Raporu, insani güvenliği geniş bir şekilde tanımlamıştır. Yaklaşımı uluslararası topluma öneren BM'nin diğer belgelerinde de geniş tanım kabul edilmektedir. Hatta insani güvenliğin zaman içinde BM tarafından daha da genişletildiği, 1994 raporunda bulunmayan onurlu şekilde yaşama boyutunun İnsani Güvenlik Komisyonu'nun 2003 tarihli *Şimdi İnsani Güvenlik* isimli raporu ve Annan'ın 2005 tarihli *Daha Geniş Özgürlük* raporuyla insani güvenliğe ilave edildiği görülmektedir. BM'nin yanı sıra Japonya ve birçok akademisyen de insani güvenliğin geniş yorumunu benimsemektedir.

İnsani güvenliğin geniş yorumunu savunan Japonya, insani güvenliğin ekonomik ve sosyal boyutlarına dikkat çekmektedir. Dar yorumu benimseyen Kanada'nın şiddetin önlenmesine yönelik çabaları desteklemesine karşılık, Japonya daha çok ekonomik ağırlıklı ve insanların hayati ihtiyaçlarını gidermeye yönelik çabaları desteklemektedir. Örneğin, Kanada Koruma Sorumluluğu ve Müdahale Hakkı Komisyonunu kurar ve desteklerken, Japonya BM İnsani Güvenlik Himaye Fonu'nun kurulmasını desteklemiştir.¹⁰⁵ Japonya kendi vatandaşı Sadako Ogata eş başkanlığındaki İnsani Güvenlik Komisyonu'nun kurulmasına öncülük etmiş ve Komisyonun geniş insani güvenlik yorumunu desteklemiştir.¹⁰⁶ Japonya daha çok kalkınma, çevre ve sağlık konularına odaklanmakta ve yöntem olarak da denizaşırı kalkınma yardımlarını (*overseas development assistance*) kullanmaktadır. Japon anayasasının yurtdışında güç kullanmasını yasaklaması ve Japon kamuoyunun anti-

¹⁰⁵ Alm, Oili ve Tapio Juntunen (Eds.), *Human Security – Perspectives and Practical Examples* (The Civil Society Conflict Prevention Network KATU, t.y.), s.61.

¹⁰⁶ Remacle, Eric. Approaches to Human Security: Japan, Canada, and Europe in Comparative Perspective, *The Journal of Social Sciences*, 66, pp.5-34, 2008, s.6-9

militarist eğilimleri Japonya'nın bu yaklaşımı tercih etmesinde önemli rol oynamaktadır.¹⁰⁷

BM ve Japonya'nın yanı sıra pek çok akademisyen de insani güvenliğin geniş yorumunu benimsemektedir. Bu akademisyenlerin başında Tadjbakhsh gelmektedir. Tadjbakhsh 2007 yılında Chenoy ile birlikte yazmış olduğu *İnsani Güvenlik: Kavram ve Çıkarımları* kitabında insani güvenliği geniş olarak tanımlamış ve geniş yorumu eleştirilere karşı savunmuştur. Tadjbakhsh ve Chenoy geniş yorumun tüm insani güvenlik tehditlerini kapsadığını belirtmekte ve tehditlerin birbirlerine bağlı olması nedeniyle insani güvenliği sınırlamanın mümkün olmadığını ifade etmektedirler. Onlara göre açlık ve hastalık en az şiddet kadar insan hayatına zarar vermektedir. İnsani güvenliğin geniş yorumunu benimseyen akademisyenlerden bir diğeri Owen'dır. Owen hem insani güvenliği benimseyen hem de eleştirilere karşı savunan bir akademisyendir. Owen her tür tehdidin insani güvenlik açısından önemli olduğunu belirtmekte ve insani güvenliğin sınırlanması gerektiği eleştirilerine de, *eşik* (*threshold*) yaklaşımı önererek yeni bir açılım getirmektedir. Owen'a göre, herhangi bir tehdit insan hayatını tehdit eden bir boyuta ulaştığı zaman eşiği aşmakta ve insani güvenliğin alanına girmektedir. Bu bütün tehditler için geçerlidir. Owen'ın belirlediği birinci eşik mekânsaldır, yani bir bölgedeki tehdit başka bir bölgede tehdit olmayabilir. İkinci eşik zamansaldır, yani bir dönem tehdit olan bir konu başka bir dönemde tehdit olmayabilir. Üçüncü eşik ise siyasidir. Siyasi eşik sübjektiftir ve bir konunun insani güvenlik tehdidi olarak kabul edilme eşiği siyasi hassasiyetler bağlı olarak değişebilmektedir.¹⁰⁸ Geniş yorumu benimseyen James Busumtwi-Sam da daha farklı bir eşik yaklaşımı önermektedir. Ona göre, insani güvenlik tehditlerini değerlendirirken, tehditlerin düzeyiyle birlikte, insani güvenlik tehdidine maruz kalan insanların hassasiyet (*vulnerability*), mahrumiyet (*deprivations*) ve dışlanmışlık (*exclusion*) düzeyleri birlikte değerlendirilmelidir. Bu değerlendirmede, eşik değerlerin aşılması durumunda bir insani güvenlik tehdidinin varlığından söz edilebilir. Tehditler değerlendirilirken bu tehditlerin olasılığı, hızı ve ciddiyeti de göz

¹⁰⁷ Huliaras, Asteris and Nikolaos Tzifakis, Contextual Approaches to Human Security: Canada and Japan in the Balkans, *International Journal* 62, no. 3, (Summer 2007): 559

¹⁰⁸ Owen, Taylor, *Human security thresholds*, Mary, ed. Routledge handbook of human security. London ; New York: Routledge/Taylor Francis Group, 2014.s.58-65

önüne alınmalıdır.¹⁰⁹ Geniş yorumu benimseyen bir diğer akademisyen olan Gasper, dar yorumun fakirlik kaynaklı tehditlere yanıt vermek konusunda başarısız olduğunu, bu nedenle geniş yorumun benimsenmesi gerektiğini, geniş yorumun bütüncül bir politika uygulayabilmek açısından dar yoruma göre daha avantajlı olduğunu belirtmektedir.¹¹⁰ Acharya da, geniş yorumun gerekli olduğunu belirtmekte ve istekten özgürlük sağlanmadan korkudan özgürlüğün de tam olarak sağlanamayacağını söylemektedir.¹¹¹ Alkire ise, insani güvenliği BM İnsani Güvenlik Komisyonu'nun geniş tanımına benzer şekilde geniş olarak algılamakta ve onu: "İnsan hayatının yaşamsal merkezinin insan özgürlüğü ve insan potansiyelinin gerçekleşmesini sağlayacak şekilde korunması" olarak anlamaktadır.¹¹² Son olarak Thakur da insani güvenliği, "insanların hayat kalitesinin artırılması" olarak geniş şekilde yorumlamaktadır.¹¹³

BM, Japonya ve birçok akademisyenin insani güvenliğin geniş yorumunu benimsemesine karşılık, Kanada, AB ve diğer bazı akademisyenler de insani güvenliğin dar yorumunu savunmaktadırlar. İnsani güvenliğin dar yorumunu savunanların başında gelen Kanada insani güvenliğin korkudan özgürlük boyutuna odaklanmış daha çok şiddetin önlenmesine yönelik çalışmalar yürütmüştür.¹¹⁴ Kanada'nın önceliği, insana yönelik şiddetin önlenmesi için uluslararası kanun ve kuralların oluşturulması ve insanların korkudan özgür olmasının sağlanmasıdır. Kanada; kara mayınlarının önlenmesi, koruma sorumluluğu ilkesinin kabulü, UCM'nin kurulması ve küçük silahların ticaretinin düzenlenmesi gibi çalışmalarında hep insana

¹⁰⁹ Busumtwi-Sam, James. *Contextualizing Human Security: A 'Deprivation-Vulnerability' Approach, Policy and Society* 27, no. 1 (September 2008): 15-28.

<https://doi.org/10.1016/j.polsoc.2008.07.002>

¹¹⁰ Gasper, Des. *Human security: from definitions to investigating a discourse*, Mary, ed. Routledge handbook of human security. London ; New York: Routledge/Taylor Francis Group, 2014.s.28-43

¹¹¹ Acharya, Amitav. *A Holistic Paradigm, Security Dialogue* 35, no. 3 (September 2004): 355-56. <https://doi.org/10.1177/096701060403500314>.

¹¹² Alkire, Sabina. *A Conceptual Framework for Human Security*, Working Papers. Centre for Research on Inequality, Human Security and Ethnicity, CRISE, 2003, s.33-37, <https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:d2907237-2a9f-4ce5-a403-a6254020052d> (Erişim tarihi: 08.11.2018)

¹¹³ Tadjbakhsh, Shahrbanou and Anuradha M. Chenoy. *Human security: concepts and implications*, London ; New York: Routledge, 2007. s.39-69.

¹¹⁴ Remacle, Eric. Approaches to Human Security: Japan, Canada, and Europe in Comparative Perspective, *The Journal of Social Sciences*, 66, pp.5-34, 2008, s.9-10.

yönelik şiddetin önlenmesini amaçlamıştır.¹¹⁵ AB de şiddet önlemeye ve korkudan özgürlüğü sağlamaya dayanan dar insani güvenlik yorumunu benimsemektedir.¹¹⁶

İnsani güvenliğin yorumlanmasında dar yaklaşımı benimseyen akademisyenlerin başında ise geniş yoruma çeşitli eleştiriler getiren MacFarlane ve Khong gelmektedir. Onlara göre, dünyada açık, fakirlik, hastalık, kirlilik gibi problemlerin çok yaygın olması nedeniyle, insani güvenliği geniş yorumu benimsendiği zaman nerdeyse dünyadaki bütün insanların güvenlik sorunu olduğunu kabul etmek gerekecektir. İnsani güvenliği geniş yorumu aslında kalkınmanın yeniden isimlendirilmesinden ibarettir. Onlar, insani güvenliğin yalnızca yakın tehditleri dikkate alması gerektiğini belirtmekte ve bu görüşlerini “sağ elim kadar yakın olan tehdittir, köşe başındaki değil” şeklinde ifade etmektedirler. MacFarlane ve Khong kitaplarında şöyle bir örnek vermektedirler: “Kitabın yazarlarından birisinin ofisi İngiltere’nin en kirli bölgelerinden birisindedir, fakat bu durum ofisinde oturan yazarın günlük hayatında güvensizlik ve tehlike içinde olduğu anlamına gelmez”. MacFarlane ve Khong’a göre, örneğin, “AIDS bir sağlık problemidir güvenlik değil”. İnsani güvenliğin geniş yorumu analitik olarak kullanışsızdır ve insani güvenliğe dönük politik önceliklerin belirlenmesini güçleştirmektedir. Buna karşılık, dar yorum analitik olarak daha uygundur ve insani güvenliğin uygulanmasını kolaylaştırmaktadır. Ayrıca, dar yorum insani güvenlik ile geleneksel güvenlik çalışmaları arasında köprü kurulmasını sağlamaktadır. Örneğin, “devletin askeri saldırıya karşı korunması ile insanın şiddete karşı korunması benzetmesi yapmak mümkündür”.¹¹⁷ Paris de insani güvenliğin geniş yorumunu eleştirmekte ve insani güvenliğin “çok geniş ve belirsiz” (*broad and vague*) olduğunu, açık ve net şekilde tanımlanmadığını söylemektedir. Ona göre, insani güvenlik, fiziki güvenlikten psikolojik güvenliğe kadar her şeyi kapsayacak bir şekilde geniş tarif edildiği için sınırlarının belli değildir. Paris eleştirilerinde daha çok insani güvenliğin politika yapıcılar açısından zorluğuna dikkat çekmektedir. Paris’e göre, insani güvenlik bu şekliyle politika yapıcılarına yol göstermekten ve politikalar arasında öncelik sıralaması yapılmasına yardımcı olmaktan uzaktır. Paris’e göre bu

¹¹⁵ Alm, Oili and Tapio Juntunen (Eds.), *Human Security – Perspectives and Practical Examples* (The Civil Society Conflict Prevention Network KATU, t.y.), s.60

¹¹⁶ Tadjbakhsh, Shahrbanou and Anuradha M. Chenoy. *Human security: concepts and implications*, London ; New York: Routledge, 2007. s.53

¹¹⁷ MacFarlane, S. Neil, ve Yuen Foong Khong. *Human security and the UN: a critical history. United Nations intellectual history project*. Bloomington: Indiana University Press, 2006. s.245-253.

sorunun çözümü; insani güvenliği araştırmacılara ve politikacılara yararlı olacak şekilde daraltmaktır.¹¹⁸ İnsani güvenliğin dar yorumunu savunan bir diğerk akademisyen Krause'dir. Krause net siyasi amaçların sağlanabilmesi için insani güvenliğin dar bir şekilde yorumlanması elzem olduğunu, amacın insanları şiddetten korumak olması nedeniyle insani güvenliğin korkudan özgürlük boyutuna odaklanması gerektiğini belirtmektedir. Krause, ayrıca, geniş yorumun kaynağı olan kalkınma anlayışının insani güvenlikle ilişkilendirilmesinin pratikte bir faydası olmadığını savunmaktadır. Krause'ye göre, geniş tanımın benimsemesi insani güvenliğin önüne sonu gelmeyen "alışveriş listesi gibi bir tehditler listesi" çıkarmaktadır.¹¹⁹ Mack, insani güvenliğin geniş yorumlanması halinde açıklayıcı gücünü kaybedeceğini, "her şeyi açıklamaya çalışan bir yaklaşımın hiç bir şeyi açıklayamayacağını" söylemektedir. Newman da, insani güvenliğe yönelik tehditlerin çoğunun yapısal nedenlerden kaynaklanması nedeniyle zaten bireyin etki alanının dışında olduğunu, insani güvenliğin geniş tanımının çok sayıda değişken üreteceği için zorluklara neden olacağını ifade etmektedir.¹²⁰ Bosold and Werthes ise her iki yaklaşımı birleştirmeye çalışan farklı bir yaklaşım getirerek kısa vade de dar yaklaşımın, uzun vadede ise geniş yaklaşımın yararlı olacağını savunmaktadır.

İnsani güvenliğin dar ve geniş yorumlarına dair yazılanlar değerlendirildiğinde, geniş yorumun insani güvenliğin hedefleri ve insanların özgürleşmesi açısından çok daha uygun olduğu görülmektedir. İlk olarak, genişlik, yaklaşımın kendisi açısından normal ve makuldür, çünkü insani güvenliğin temel katkısı fazlasıyla daraltılmış ve sadece devlete yönelik askeri tehditlere indirgenmiş olan geleneksel güvenlik anlayışını, insana yönelik tehditleri içerecek şekilde genişletmiş olmasıdır. Geniş yoruma yapılan eleştirilerin altında, geleneksel güvenlik anlayışı ile şekillenmiş zihinlerin yerleşik kalıpları kırmasında zorluk yaşamasının etkili olduğu görülmektedir. Güvenlik anlayışında "devlete yönelik askeri tehdit" anlayışını aşacak şekilde bir dönüşümün gerekli olduğu kabul edilmekte, ancak güvenlik tehdidi olarak şiddetin ötesine

¹¹⁸ Paris, Roland. Human Security: Paradigm Shift or Hot Air?, *International Security* 26, no.2 (October) 2001: 87-102. <https://doi.org/10.1162/016228801753191141>.

Paris, Roland. Still an Inscrutable Concept, *Security Dialogue* 35, no. 3 (September 2004): 370-72. <https://doi.org/10.1177/096701060403500327>.

¹¹⁹ Krause, Keith. *The Key to a Powerful Agenda if Properly Defined*, *Security Dialogue* 35, no. 3 (September 2004): 370-72. <https://doi.org/10.1177/096701060403500327>

¹²⁰ Mack Andrew. A Signifier of Shared Values. *Security Dialogue*. 2004;35 (3):366-367. Doi:[10.1177/096701060403500323](https://doi.org/10.1177/096701060403500323)

geçilememektedir. Başka bir ifadeyle, yerleşik olandan çok fazla uzaklaşmama, bilinmeyen sulara doğru fazla açılmama tercih edilmektedir. Halbuki, insani güvenliğin savunduğu paradigma değişikliği önerisi ister istemez yerleşik düşünme biçimlerinden uzaklaşmayı, yeni düşünce biçimlerine açık olmayı gerektirmektedir. Dolayısıyla, askeri tehditlere odaklanan geleneksel güvenlik anlayışının bile değiştiği, siber güvenlik gibi yeni alanları kabullendiği bir dünyada insani güvenliği de şiddetin ötesinde düşünmek gerekir.

İkinci olarak, insani güvenlik yapısı gereği bütüncül ve disiplinler arasıdır. İnsan hayatına yönelik tehditler birçok kaynaktan gelebilir. Bu doğal felaketler olabileceği gibi, çevre kirliliği, terörizm, fakirlik veya siyasi baskı da olabilir. İnsan hayatının yaşamsal merkezini korumayı amaçlayan insani güvenliğin bütüncül bir yaklaşımla bu alanları analizine dâhil etmesi normaldir. Bu tehdit çeşitliliği nedeniyle insani güvenlik disiplinler arası olmak zorundadır. Örneğin, birçok ülkede açlık ve fakirlik çok önemli bir insani güvenlik tehdididir. Bu konular kalkınma çalışmalarının alanına giriyor diye, bu tehditleri görmezden gelmek, insani güvenlik anlayışına uygun bir yaklaşım değildir. İnsani güvenliğin yalnızca şiddet formlarına indirgenmesinde Batı-merkezli düşünme alışkanlığının da etkisi vardır. Kalkınmasını gerçekleştirmiş ve bu sorunları aşmış Batılı ülkelerde; kirliliği, bulaşıcı hastalıklar ve açlık önemli bir tehdit olarak görülmeyip, bunların yerine örneğin terörizm çok daha önemli bir güvenlik tehdidi olarak görülebilmektedir. Ancak objektif olarak bakıldığında, “uluslararası terörizmin, erken ölüm nedenleri listesinde sağlıksız içme suyu ve bulaşıcı hastalıklarından sonra geldiği” görülmektedir.¹²¹ Dolayısıyla insani güvenlik yaklaşımının da önerdiği gibi bağlam öncelikli düşünmek ve birçok ülkede şiddet ile birlikte, şiddet dışı tehditlerin de insani güvenlik kapsamına girdiğini kabul etmek gerekir.

Üçüncü olarak, insani güvenlik yaklaşımının ortaya çıkışı geniş yorumun bir sonucudur.¹²² Geniş yorum özü itibarıyla insani kalkınma konularının insani güvenlik yaklaşımına dâhil edilmesi demektir. Nitekim insani güvenlik yaklaşımı da ilk olarak 1994 İnsani Kalkınma Raporunda insani kalkınmanın bir boyutu olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla geniş tanıma yapılan itiraz aslında yaklaşımın özüne yapılan bir

¹²¹ Nye, Joseph S, David Welch, Çeviren Renan Akman. *Küresel çatışmayı ve işbirliğini anlamak: Kurama ve tarihe giriş*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011. s.413

¹²² Newman, Edward. Human Security: Reconciling Critical Aspirations With Political ‘Realities’, *British Journal of Criminology* 56, no. 6 (November 2016): 16, <https://doi.org/10.1093/bjc/azw016>.

itirazdır. İnsani güvenliğin yalnızca şiddet ile sınırlandırılması, yaklaşımın çıkış amacına aykırıdır. Ayrıca böyle bir yaklaşım insani güvenliğin önem verdiği yapısal şiddeti de dışlamaktadır. Elbette yaklaşımın daha net tanımlanması, insani güvenliğin hangi durumları kapsadığının daha açık olarak belirtilmesi gereklidir. Ancak bunun yolu, yaklaşımın özüne itiraz etmek değil, Owen'ın ve Busumtwi-Sam'ın *eşik yaklaşımı* ile yapmaya çalıştığı gibi yeni yöntemler bulmak olmalıdır. Bu anlamda eşik yaklaşımı geniş yoruma yapılan itirazları giderebilecek niteliktedir. MacFarlane'nin vermiş olduğu hava kirliliği örneği üzerinden hareket edersek, hava kirliliği Londra gibi birçok şehirde belirli ölçüde bulunabilir ve bu durum bir dereceye kadar normal kabul edilebilir. Böyle bir durumda hava kirliliği insani güvenliğin konusu değildir. Ancak şehirdeki hava kirliliği insan hayatını tehdit edecek boyuta gelmişse, eşik aşılmış ve hava kirliliği bir insani güvenlik tehdidi haline gelmiş demektir. Örneğin hava kirliliğinin insan sağlığı için tehlikeli eşik değerleri aşması nedeniyle Dünya Sağlık Örgütü'nün alarm verdiği ve yılda 1,6 milyon kişinin hava kirliliği nedeniyle hayatını kaybettiği Çin Halk Cumhuriyeti'nde hava kirliliği bir insani güvenlik tehdidinde dönüşmüş durumdadır.¹²³ Yüz binlerce insanın ölümüne neden olan hava kirliliği, en az şiddet kadar, bir insani güvenlik sorunudur. MacFarlane'nin AIDS ile ilgili örneğini inceleyecek olursak; AIDS vakalarının nadiren görüldüğü bir ülkede bu hastalık insani güvenlik değil bir sağlık sorunudur; ancak AIDS yaygın olarak ölümlere neden oluyor ve günlük hayatın akışını bozuyorsa eşik aşılmış ve sağlık sorunu olan AIDS aynı zamanda bir insani güvenlik sorununa dönüşmüş demektir.

Dördüncü olarak, insani güvenliğin tanımın yapılmasında zorluklar yaşanması ya da yaklaşımın tanımında mutabakat sağlanamaması, bir dereceye kadar normal görülmelidir. Çünkü sosyal bilimlerdeki birçok kavram için aynı durum geçerlidir. Örneğin terörizmin de üzerinde uzlaşılmış açık ve net bir tanımı yoktur ve bu konuda da dar yorumdan çok geniş yoruma kadar birçok görüş bulunmaktadır. Ancak bu durum terörizm konusunda politikalar geliştirilmesine engel değildir.

Beşinci olarak, geniş insani güvenlik yaklaşımı bu tezin de konusu olan “insani güvenliğin insani kalkınma ve insan hakları ile ilişkisi” nin kurulabilmesi açısından gereklidir. İnsani kalkınmanın üç özgürlüğünün içerikleri incelendiğinde, geniş

¹²³ TRT Haber, *Çin'de turuncu alarm verildi*, t.y. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/cinde-turuncu-alarm-verildi-357309.html> (Erişim 16.01.2019)

yorumun kapsamak istediği iki alandan istekten özgürlüğün insani kalkınma konularını kapsadığı, onurlu yaşama özgürlüğünün ise insan hakları konularını kapsadığı görülebilmektedir. Dolayısıyla insani güvenliğin geniş yorumunun benimsenmesi onu, insani güvenlik ve insan haklarına bağlamakta, dar yorumun benimsenmesi durumunda ise bu bağlantı kopmaktadır. Ayrıca insani güvenliğin geniş yorumu insanların özgürleşmesi açısından çok daha uygundur.¹²⁴

Kısacası bu iki farklı yorum analiz edildiğinde, geniş yorumun insani güvenlik yaklaşımının ortaya çıkış amacına ve yapısına daha uygun olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, bu tartışma insani güvenliğin yorumuna ilişkin bir tartışmadır. Her iki yorumu savunan isimler temelde insani güvenliğe olumlu yaklaşan kişilerdir. Bu tartışmanın ötesinde insani güvenliğe farklı açılardan bakan, insani güvenliğin doğrudan kendisini eleştiren görüşler de bulunmaktadır.

2.7. İnsani Güvenliği Eleştiren ve Savunan Yaklaşımlar

İnsani güvenliğe yönelik eleştiriler çok geniş bir dağılım göstermektedir. İnsani güvenliği tamamen reddeden görüşler olduğu gibi, onu olumlu ancak yetersiz bulan görüşler de bulunmaktadır. İnsani güvenliğe yönelik en yoğun ve tartışma oluşturan eleştirilerinse Eleştirel Teori cephesinden geldiği görülmektedir. Bu nedenle bölüm içinde öncelikle diğer okulların eleştirileri incelenecek, Eleştirel Teori çerçevesinden yapılan eleştiriler ise, bölüm sonunda daha detaylı olarak incelenecektir.

Geleneksel güvenlik anlayışının dayandığı Realizmi benimseyen araştırmacılar, doğal olarak, insani güvenlik yaklaşımını kabul etmemektedirler. Onlar, güvenliğin genişletilmesi çabalarına kökten karşı çıkmakta ve geleneksel devlet merkezli güvenlik görüşlerini sürdürmektedirler. Realistler uluslararası ilişkilerde temel aktör olarak devleti görmekte ve güvenliği devletin güvenliği olarak anlamaktadırlar. Realistlere göre, insani güvenlik, Kanada, Japonya ve Norveç gibi orta büyüklükteki güçlerin (*middle powers*) ve BM gibi kurumların uluslararası arenadaki etkilerini artırma ve askeri konular ile güvenlik konuları ile ilgili olan *yüksek politikayı* (*high politics*) etkileme çabalarının bir ürünüdür. Bu devletler insani güvenlik etiketi altında

¹²⁴ Tadjbakhsh, Shahrbanou and Anuradha M. Chenoy. *Human security: concepts and implications*, London ; New York: Routledge, 2007. s.1-92.

aslında kendi dış politika hedeflerini gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar.¹²⁵ Örneğin, Kanada'nın insani güvenlik politikasının kaynağı kendi dış politikasındaki barış, düzen ve iyi hükümet ilkesi ve kendi değerlerini sınırlarının ötesine yansıtma çabasıdır.¹²⁶ Soğuk Savaşın sona ermesi orta büyüklükteki güçler için bir politika alanı açmıştır ve bu güçler fırsatı değerlendirerek insani güvenlik gibi ihmal edilmiş alanlarda liderlik rolü üstlenmektedirler.¹²⁷ Suhrke, Kanada ve Norveç gibi ülkelerin İnsani güvenlik ağı gibi yapılar oluşturarak uluslararası alandaki etkilerini ve statülerini artırmak istediklerini savunmaktadır. Örneğin, Norveç'in insani güvenlik çabalarının nedeni 2001-2003 BM Güvenlik Konseyi üyeliği için lobi yapmaktır ve insani güvenlik bunun için bir 'giriş bileti' olarak görülmektedir.¹²⁸ İlginç bir şekilde, Uluslararası İlişkiler Disiplini içinde realist görüşleriyle bilinen Kenneth Waltz, Stephan Walt, John Mearsheimer, Robert Gilpin, Joseph Grieco, Randall Schweller gibi akademisyenlerin insani güvenlik konusuna ilgi göstermedikleri, bu konuda yayın yapmadıkları gözlenmektedir. Bu durum, realistlerin insani güvenlik yaklaşımını *düşük politika (low politics)* olarak değerlendirerek konuya ilgi göstermedikleri ve insani güvenliği görmezden gelerek reddettikleri şeklinde yorumlanabilir.

Güvenlik konusunda çalışmalar yapan Kopenhag Okulu temsilcileri de insani güvenliğe eleştirel yaklaşmakta ve ona karşı şüpheci bir tavır almaktadırlar. Bu okulun temsilcilerinden Buzan, insani güvenliğin analitik değerden yoksun ve indirgemeci olduğunu düşünmektedir. Buzan, insani güvenlik yaklaşımının güvenliği idealize ettiğini, güvenliğin konusu olmaması gereken alanları güvenlikleştirdiğini, bu alanların insan hakları içinde değerlendirilmesinin çok daha doğru olduğunu, söylemektedir. Ayrıca Buzan insani güvenliğin kolektif güvenlik anlayışını ve referans objesi insan olmayan, örneğin çevre olan, güvenlik anlayışlarını dışladığını

¹²⁵ Turner, Mandy, Neil Cooper and Michael Pugh. *Institutionalised and Co-Opted*, David Chandler and Nik Hynek. (ed.) *Critical Perspectives on Human Security: Discourses of Emancipation and Regimes of Power*, 83-96. Routledge, 2010. s.84

¹²⁶ Jean MacLean, Sandra, David R. Black and Timothy M. Shaw, ed., *A decade of human security: global governance and new multilateralisms, Global security in a changing world* (Aldershot, England ; Burlington, VT: Ashgate Pub, 2006), s.63-72.

¹²⁷ Bernard Jr., Prosper, Canada and Human Security: From the Axworthy Doctrine to Middle Power Internationalism, *American Review of Canadian Studies* 36, no. 2 (August 2006): 233-261, <https://doi.org/10.1080/02722010609481699>

¹²⁸ Suhrke, Astri. Human Security and the Interests of States, *Security Dialogue* 30, no. 3 (September 1999): 265-76, <https://doi.org/10.1177/0967010699030003002>

belirtmektedir.¹²⁹ Buzan insani güvenliğin mevcut devletler sistemine ve neoliberal ekonomik düzene Barış Çalışmaları kadar bile sistemik eleştiri getirmediğini söylemektedir.¹³⁰

İnsani güvenliğe yöneltilen eleştirilerden bazıları da Feminist perspektiften gelmektedir. Hudson, insan güvenlikteki *insan* terimini eleştirmektedir. Hudson, insan adı altında cinsiyet farklılıklarının örtülme riski bulunduğunu, kadınlara yönelik bir *cinsiyet sessizliği* olduğunu, kadınların güvensizliklerinin de dikkate alınması gerektiğini söylemektedir.¹³¹ Robinson ise, insani güvenliğin kendisini özgürlüklerle tanımlamasının bireyi ön plana çıkardığını, ancak yapısal faktörleri göz ardı ettiğini ifade etmektedir. Robinson, feminizmin insani güvenlik ile paylaştığı pek çok nokta olduğunu, ancak insani güvenlik yaklaşımında bir *cinsiyet körlüğü* bulunduğunu (*gender blindness*) ve cinsiyete dayalı insani güvenlik tehditlerini gerektiği gibi içermediğini vurgulamaktadır.¹³² Marhia da, “insan” kavramının inşa edilmiş dışlayıcı ve cinsiyetçi bir terim olduğunu, insani güvenliğin de bu yaklaşımı olduğu gibi aldığını belirtmektedir. Marhia’ya göre, insani güvenlik, bu şekilde davranarak mevcut güç ilişkilerinin yeniden üretilmesine katkı yapmaktadır. İnsani güvenlik yaklaşımı bu durumu sorgulamalı ve cinsiyet kaynaklı yapısal eşitsizlikleri içerecek daha derin ve daha eleştirel bir perspektif benimsemelidir.¹³³

İnsani güvenliğe yönelik post-kolonyel eleştirel yaklaşım ise Shani’dan gelmektedir. Shani, Batı merkezli ve seküler insani güvenlik anlayışını eleştirmektedir. Shani’ye göre, mevcut insani güvenlik ve insan hakları anlayışı Yahudilik-Hristiyanlık’ın insan inancına dayanmakta ve bu anlayışı evrensel olarak kabul etmektedir. Bu anlayış, Batının sömürgeleştirme dönemindeki *medenileştirme misyonunun* (*civilizing mission*) yerini almıştır. Farklı kültürel anlayışları dışlayan bu anlayış, diğer kültürler için yeni güvensizlikler üretmektedir. Oysa din hala önemli bir ayırt edicidir. Hindu,

¹²⁹ Buzan, Barry. A Reductionist, Idealistic Notion That Adds Little Analytical Value, *Security Dialogue* 35, no. 3 (September 2004): 369-370. <https://doi.org/10.1177/096701060403500326>.

¹³⁰ Buzan, Barry and Lene Hansen. Buzan, *The Evolution of International Security Studies*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. s.203

¹³¹ Hudson, Heidi. ‘Doing’ Security As Though Humans Matter: A Feminist Perspective on Gender and the Politics of Human Security, *Security Dialogue*. 2005;36(2):155-174. <https://doi.org/10.1177/0967010605054642>

¹³² Robinson, Fiona. *The Ethics of Care: A Feminist Approach to Human Security, Global Ethics and Politics* (Philadelphia: Temple University Press, 2011. s.41-63.

¹³³ Marhia, Natasha. “Some Humans Are More Human than Others: Troubling the ‘Human’ in Human Security from a Critical Feminist Perspective”, *Security Dialogue* 44, no. 1 (February 2013): 19-35 . <https://doi.org/10.1177/0967010612470293>

Budist, Sih ve İslam gibi diğer kültürlerin insan ve güvenlik anlayışı, seküler birey düşüncesine dayanan Batı anlayışından farklıdır. Batının, “Batı ve diğerleri” (*West and the rest*) anlayışı insani güvenliğin evrenselleşmesini engellemektedir. İnsani güvenlik gerçekten evrensel bir nitelik kazanabilmek için, Batı dışı kültürleri de kapsayan post-Batılı ve post-seküler bir insani güvenlik anlayışı benimsenmelidir.¹³⁴ Shani yaklaşımını post-kolonyal olarak adlandırır ve geleneksel insani güvenliğin *Avrupa-merkezli (Eurocentric)* bir anlayış olması nedeniyle diğer kültürleri ve dinleri kapsayacak ontolojik bir güvenlik sağlayamayacağını belirtir.¹³⁵ İslam ve insani güvenlik konusunda yazan Hasan ise, Shani’den farklı bir sonuca ulaşmaktadır. Hasan insani güvenliğin İslam ile çelişmediğini, aksine tevhit, adalet, zekât, maslahat gibi İslami ilkelerin insani güvenliğin sağlanmasını gerektirdiğini belirtmektedir. Örneğin, tevhit düşüncesi mülkün Allaha ait olduğu, insana emanet olarak verildiği ve Allah’a hesap verileceği anlayışını yerleştirerek insanların diğer insanlar üzerinde hegemonya kurmasını engeller.¹³⁶

İnsani güvenliği, post-yapısalcı bir perspektiften değerlendiren Paris Okulu araştırmacıları, insani güvenlik yaklaşımını *biyopolitiğin* bir aracı olduğu gerekçesiyle tamamen reddetmektedirler.¹³⁷ Bu görüşün anlaşılabilmesi için öncelikle biyopolitik kavramını anlaşılması gerekmektedir. Foucault’a göre, biyopolitik 17. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmış olan modern devletin yeni tür iktidarının adıdır. Ona göre, daha önce iktidarın ölçüsü, “ölümü kontrol ederek öldürmek ya da yaşamasına izin vermek” iken, modern devlette iktidarın ölçüsü, “hayatı kontrol ederek hayatı geliştirmek ve ölmesine izin vermemek” şeklinde tezahür etmektedir. Biyopolitik, hayatı yok etmek yerine, kitle toplumu ve uluslararası düzeni sürdürmek için onu korumak istemektedir. Biyopolitik, düzenleyici bir mekanizmadır ve hayatın sürmesi için gerektiğinde müdahale ederek hayatın sürmesini sağlamaktadır. Biyopolitik, hayatı, iktidarını

¹³⁴ Shani, Giorgio. Civilizing Process or Civilizing Mission? Toward a Post-Western Understanding of Human Security, *The Journal of Social Science* 79[2015] pp. 45-6

https://www.researchgate.net/publication/323453993_Civilizing_Process_or_Civilizing_Mission_Toward_a_Post-Western_Understanding_of_Human_Security (Erişim tarihi: 27.12.2020);

¹³⁵ Shani, Giorgio. Human Security as Ontological Security: A Post-Colonial Approach. *Postcolonial Studies* 20, no. 3 (03 July 2017): 275-93. <https://doi.org/10.1080/13688790.2017.1378062>

¹³⁶ Hasan, Samiul ed., *Human security and philanthropy: Islamic perspectives and Muslim majority country practices*, Nonprofit and civil society studies (Heidelberg ; New York: Springer, 2015. s.1-26.

¹³⁷ Hynek, Nik and David Chandler. No Emancipatory Alternative, No Critical Security Studies, *Critical Studies on Security* 1, no. 1 (April 2013): 46-63.

<https://doi.org/10.1080/21624887.2013.790202>.

sürdürmesini sağlayan ve korunması gereken bir kaynak olarak görmekte ve hayatı korumak için ilaçlar, temizlik kampanyaları, eğitim programları, emeklilik, sigorta, gibi yöntemler kullanmaktadır.¹³⁸ Post-yapısalcı görüşü savunan araştırmacılardan Duffield bu görüşün en temel tezlerini ortaya koymaktadır. Duffield’a göre, insani güvenlik yaklaşımının kaynağı biyopolitiktir. İnsani güvenlik biyopolitiğin uluslararası düzeni sürdürmek için yararlandığı bir düzenleyici müdahale aracıdır. İnsani güvenlik, hayatın sürmesinin zor olduğu, kendine dayanan (*self-reliant*) ve sigortasız (*non-insured*) toplumlara müdahale etmenin ve hayatın sürmesinin sağlanmasının yöntemidir. Bu şekilde hayat iktidarı beslemek üzere akmaya devam edecektir. Dolayısıyla insani güvenlik, sorunları iktidara zarar vermeyecek şekilde uzakta çözmek isteyen *aydınlanmış çıkar* (*enlightened self-interest*) anlayışının ürünüdür. Duffield, aynı şekilde, kalkınma ve sürdürülebilir kalkınma kavramlarının da biyopolitiğin araçları olduğunu belirtmektedir.¹³⁹ Bir diğer post-yapısalcı araştırmacı olan Grayson ise, insani güvenliğin mevcut biyopolitik güç yapısını tamamlayan, onun kötü etkilerini hafifleten ve meşrulaştıran bir araç olduğunu savunmaktadır.¹⁴⁰

İnsani güvenliğe eleştirel yaklaşan görüşlerden birisi de, Aberystwyth Okulu olarak da adlandırılan Eleştirel Güvenlik Çalışmaları okuludur. Frankfurt Okulu olarak da bilinen Eleştirel Teori okulundan etkilenecek güvenlik çalışmalarını inceleyen akademisyenler Eleştirel Güvenlik Çalışmaları şemsiyesi altında toplanmışlardır. Tezin insani güvenliğin teorik öncülleri bölümünde Eleştirel Güvenlik Çalışmaları detaylı olarak açıklanmıştır. Burada kısaca hatırlatmak, gerekirse, bu okul insanların tüm baskı ve engellerden kurtularak özgürleşmesini ister ve Ken Booth’un ifadesiyle “özgürleşme olarak güvenlik” anlayışını benimser.¹⁴¹ Bu özgürleşmeyi sağlamak içinde, özgürlüğe yönelik tehditlerin kök nedeni olan mevcut neoliberal ekonomik düzen ile devletlere dayanan politik düzenin değişmesi gerektiğini belirtir. Bu okul

¹³⁸ Foucault, Michel. *Society Must Be Defended* (New York: Picador, 1975), s.239-64.

¹³⁹ Duffield, Mark. *Linking Development and Security in an Age of Terror*, in *New Interfaces between Security and Development: Changing Concepts and Approaches*, ed. S. Klingebiel, German Development Institute, Bonn, 2005. s.20; Theory Talk, “Theory Talk #41: Mark Duffield”, 21.07.2011, <http://www.theory-talks.org/2011/07/theory-talk-41.html>. (Erişim tarihi: 17.01.2019)

¹⁴⁰ Grayson, Kyle. Human security as power/knowledge: the biopolitics of a definitional debate, *Cambridge Review of International Affairs*, 2008. 21:3, 383-401, Doi: [10.1080/09557570802253625](https://doi.org/10.1080/09557570802253625)

¹⁴¹ Booth, Ken. Security and Emancipation, *Review of International Studies* 17, no. 4 (1991): 313-326

Robert Cox'un *problem çözücü teori-eleştirel teori* ayrımını benimser. Cox'a göre problem çözücü teoriler mevcut olan sistemdeki aksamaları çözmeye çalışan ve bu şekilde mevcut düzeni korumaya yarayan teorilerdir. Eleştirel teori ise çözülmek istenen sorunların esas kaynağı olan mevcut düzeni sorgulayan ve onu değiştirmeyi amaçlayan teorilerdir.

Aberystwyth Okulu'nun insani güvenlikle ilgili çalışmalar yapan temsilcilerinden birisi olan Newman, insani güvenliğin problem çözücü bir teori olduğunu ve eleştirel bir tavır almadığını belirtir. Newman, insani güvenliğin kendisini Eleştirel Güvenlik Çalışmalarına yabancılaştırdığını, oysa bu iki okulun birbirlerinden birçok şey öğrenebileceğini söylemektedir. Ona göre, insani güvenlik yaklaşımı güvenlik sağlayıcı aktör olarak devleti görmektedir. Oysa insana yönelik tehditlerin en önemli kaynaklarından birisi devletlerdir. Newman bu durumu, "insani güvenliğin paradoksu" olarak adlandırmaktadır. İnsani güvenliğe yönelik birey odaklı gayretlerin ulaşabileceği sonuçlar sınırlıdır. Bu nedenle insani güvenlik kendisini aşmalı ve sistemsal yapıya yönelik daha eleştirel bir tavır almalıdır. Newman'a göre insani güvenliğin ilerleyebileceği tek yön Eleştirel Güvenlik Çalışmalarıdır. Newman eleştirel bir insani güvenlik perspektifi önermektedir.¹⁴²

Okulun diğer bir temsilcisi olan Krause, insani güvenlik yaklaşımının gerek entelektüel, gerekse uygulama açısından önemli olduğunu, ancak eleştirilmesi gereken noktalar olduğunu belirtmekte ve insani güvenliğin söylemi ile pratiği arasında uyum olmadığını vurgulamaktadır. Krause'nin insani güvenliğe ilk eleştirisi, insani güvenliğin devlet merkezli bir gelişme göstermesidir. Krause'ye göre bunun nedeni yaklaşımın devletlerin temsil edildiği uluslararası kurumlar ve devletler tarafından geliştirilmiş olmasıdır. Newman gibi Krause de bunu paradoks olarak görmektedir. Ona göre, insani güvenliği sağlayacak olarak aktör olarak kabul edilen devletler bu konudaki yetersizdir. İnsani güvenlik orta büyüklükte ve yumuşak güç taraftarı devletlerin tekeline girmiş gözükmektedir. Krause'nin ikinci eleştirisi, insani güvenlik yaklaşımı içinde sivil toplum ve hükümet dışı aktörlerin etkisiz kalmasıdır. İnsani güvenlik, "bağışçı motivasyonlu" (*donor driven*) bir yapıya bürünmüştür. Krause üçüncü eleştirisinde, insani güvenlik ile egemenlik ve devletin iç işlerine müdahale

¹⁴² Newman, Edward. Critical Human Security Studies, *Review of International Studies* 36, no. 01 (January 2010): 77-94. <https://doi.org/10.1017/S0260210509990519>.

etmeme ilkesi (*non-intervention*) arasındaki çelişkinin çözülemediğini söylemektedir. Bu ilişkide egemenliğin daha baskın olması seçici bir insani güvenlik gündemi oluşmasına neden olmaktadır. Örneğin, çocuk askerler veya küçük silahların sınırlandırılması insani güvenlik gündeminde yer alabilmekte, ancak yasal silah ticareti insani güvenlik gündemine gelememektedir. Öte yandan insani güvenliğin sağlanması için devletin güçlendirilmesi amacı, etik açıdan sorunludur. İnsani güvenlik, Krause'nin "liberal önyargı" (*liberal bias*) olarak adlandırdığı, güçlü ve meşru uluslararası kurumlar oluşturulması yöntemi ile ilerlemeye çalışmakta, ancak başarılı olamamaktadır. Krause'ye göre insani güvenlik içinde eleştirel bir potansiyel barındırmakta, ancak bu potansiyel gizli kalmakta ve hayata geçirilememektedir.¹⁴³

Eleştirel Güvenlik Çalışmaları okulunun insani güvenlik içindeki devlet rolüne ilişkin sert eleştiriler getirmesine karşılık Dunne ve J.Wheeler bu konuda daha yumuşak bir tavır sergilemektedirler. Onlara göre, genel olarak değerlendirildiğinde devletler kendi vatandaşlarına karşı güvenilir bir emanetçi olamamışlardır. Öte yandan umut bağlanan uluslararası örgütler de insani güvenliğin sağlanmasında yeterince başarılı olamamışlardır. Ayrıca devletler de tıpkı bireyler gibi iyi ya da kötü olabilirler. Bu gerekçelerle, yazarlar devleti eleştirmekle birlikte, insani güvenlik için devletin de içinde yer aldığı çok aktörlü bir model önermektedirler. Dunne ve Wheeler, Richard Falk'a atıf yaparak "meselenin devletçilik karşısında insanlık" olmadığını, aksine devletler ile ulus aşan sivil toplum örgütleri arasında işbirliğine gerek olduğunu ifade etmektedirler.¹⁴⁴

Eleştirel Teori kapsamında insani güvenliğe yöneltilen eleştirilerden en fazla ses getiren ve tartışma yaratanı ise, David Chandler tarafından yapılan eleştirilerdir. Chandler insani güvenlik üzerine yazılmış olan iki kitap üzerinden insani güvenliğini eleştirmiştir. Bu iki kitap J. MacLean, R. Black ve M. Shaw editörlüğünde 2006 yılında hazırlanan *İnsani Güvenliğin On Yılı: Küresel Yönetişim ve Yeni Çok Taraflılık* isimli kitap ile Tadjbakhsh ve Chenoy tarafından 2007 yılında yazılan *İnsan Güvenlik Kavram ve Çıkarımları* isimli kitaplardır. Chandler, "insani güvenliğin mevcut politik sisteme meydan okumak yerine, onu güçlendirdiğini, kolaylıkla ve isteyerek ana

¹⁴³ Krause, Keith, Martin, *Critical perspectives on human security*, Mary, ed. Routledge handbook of human security. London ; New York: Routledge/Taylor Francis Group, 2014.s.76-94

¹⁴⁴ Dunne, Tim ve Nicholas J. Wheeler, "'We the Peoples': Contending Discourses of Security in Human Rights Theory and Practice", *International Relations* 18, no. 1 (March 2004): 9-23, <https://doi.org/10.1177/0047117804041738>.

akıma katıldığını ve “devletler tarafından aşırıldığını” (*co-opted*)” savunmaktadır. Chandler, her iki kitabın insani güvenliği uluslararası ilişkiler uygulamalarına radikal bir meydan okuma gibi sunduğunu, ancak yaşanan pratiğin böyle olmadığını söylemektedir. Ona göre, bu kitaplarda insani güvenliğin uygulamasına bakmak yerine, iyimser bir bakışla insani güvenliği söylemlerine, tasvir (*description*) yerine, reçeteye (*prescription*) odaklanılmaktadır. Yazar örnek olarak, Küresel Güney ülkelerinin temsil edildiği G77’nin, Batı ülkelerinin uluslararası müdahalelerini kolaylaştıracak endişesiyle insani güvenlik yaklaşımına çekimser yaklaşımlarını göstermektedir. Ona göre, insani güvenliğin paradigma değişikliği iddiası pratiğe aktarılamamıştır. Chandler iğneleyici bir dil kullanarak insani güvenlikten sihirli cin gibi, Alaaddin’in üç isteğini yani korkudan özgürlük, istekten özgürlük ve onurlu yaşama özgürlüğünü gerçekleştirilmesinin beklendiğini söylemektedir. Chandler’a göre, insani güvenlik “havlayamayan bir köpektir” ve havlayamamasının üç nedeni vardır. Bu nedenlerin birincisi, Soğuk Savaş sonrası yeni tehditlerin abartılmış olmasıdır. Örneğin, Saddam Hüseyin’in kitle imha silahları olduğu iddia edilmiş, ama bu silahlar bulunamamıştır. İkinci neden, yeni tehditlerin kaynağı olarak kalkınmakta olan ülkelerin gösterilmesidir. Dünyanın en yoksul ülkelerinin güvenlik tehdidi olarak gösterilmesi kabul edilebilecek bir iddia değildir. Üçüncü neden, insani güvenliğin açık stratejik dış politika hedefler yerine kısa dönemli politik reçeteler önermesidir.¹⁴⁵

Chandler’ın eleştirilerine yanıt, kitabını eleştirdiği kitapların yazarlarından önce insani güvenliği savunan üç araştırmacıdan, Owen, Ambrosetti ve Wibben’dan gelmiştir. Owen, Chandler’ın insani güvenliği sistemin Truva atı gibi sunmasının haksızlık olduğunu, Soğuk Savaş sonrası tehditlerin abartılmadığını, ancak geleneksel tehdidin bitmesiyle daha görünür hale geldiğini söylemiştir. Owen’a göre, insani güvenlik sorunlarının kalkınmakta olan ülkelere olması ideolojik bir durum değil, gerçeğin ifadesidir. Son olarak, Owen, insani güvenlik gerçekten aşırılmış ise hep birlikte daha radikal bir pozisyon alınabileceğini, ama öncelikle bu durumun kanıtlanması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁴⁶ Ambrosetti Chandler’a kısmen hak vermektedir. Ambrosetti’ye göre, uluslararası kurumlar ve devletler içindeki diplomat ve

¹⁴⁵ Chandler David. Review Essay: Human Security: The Dog That Didn’t Bark, *Security Dialogue*. 2008;39(4):427-438. doi:10.1177/0967010608094037

¹⁴⁶ Owen, Taylor. The Critique That Doesn’t Bite: A Response to David Chandler’s ‘Human Security: The Dog That Didn’t Bark’. *Security Dialogue*. 2008;39(4):445-453 doi:10.1177/0967010608094038

politikacıların yerlerini korumak için kendilerine kaynak sağlayan farklı tarafların isteklerine yanıt vermek zorunda olmaları nedeniyle insani güvenliğin *aşırılma* riski mevcuttur. Bununla birlikte toptancı yargılardan kaçınmak ve sahadaki durumu araştırılmak gerektir.¹⁴⁷ Tartışmaya katılan bir diğer araştırmacı Wibben ise Chandler'a hak vermekte, insani güvenlik tartışmasındaki genişleme ve derinleşme boyutlarına ek olarak yaklaşımın tanımın netleştirilmesi için insani güvenliğe yeni bir açılış boyutunun eklenmesini önermektedir.¹⁴⁸ Bu yanıtlar üzerine Chandler ikinci bir makale ile araştırmacılara cevap vermiştir. Chandler'a göre, verilen yanıtlar insani güvenliği güçlü bir şekilde savunmak yerine mahcup bir edayla ve mazeretler sunmaktadır. Ona göre, esas soru, insani güvenliğin nasıl hızlı bir şekilde yaygınlaştığıdır. Bu sorunun cevabı ise, insani güvenliğin ana akım haline gelmesi ve hâkim güç çerçevesine dönüşmesidir. Bunun aksini, yani insani güvenliğin güç ilişkilerini dönüştürdüğünü söylemek, kuyruğun köpeği salladığını iddia etmektir. Chandler, mevcut güçler ve kurumların yapısında bir değişiklik olmadan yalnızca insani güvenlik söyleminin yaygınlaşmasının da bu durumun göstergesi olduğunu savunmuştur. Chandler'a göre, eğer insani güvenlik mevcut güç ilişkilerini değiştirebilecek bir yaklaşımsa bunu yapacak bir aktör olmasın gerekir, ancak böyle bir aktör yoktur. Böyle bir aktörün olmayışı, insani güvenliğin devlet merkezli elitin ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilmiş bir söylem olduğunu göstermektedir.¹⁴⁹

İnsani güvenliğe Eleştirel Teori perspektifinden bir başka eleştiri de Turner, Coper ve Pugh tarafından yapılmıştır. Yazarlar, insani güvenliğin başlangıçta radikal bir dönüşüm vadettiğini, ancak zaman içinde insani güvenliğin kurumsallaştığını ve küresel kapitalizm, militarizm ve neoliberal yönetim tarafından aşırıldığını savunmaktadırlar. Yazarlara göre insani güvenlik yolunu kaybetmiş ve içi boşaltılarak radikal dönüşüm potansiyelinden uzaklaştırılmıştır. Yazarlar buna örnek olarak da, insani güvenliğin; yapısal şiddet, küresel hâkimiyet, eşitsizlik ile güçlü devlet ve kurumların haksız uygulamaları konusunda bir tartışma yürütmüyor olmasını

¹⁴⁷ Ambrosetti D. Human Security as Political Resource: A Response to David Chandler's 'Human Security: The Dog That Didn't Bark'. *Security Dialogue*. 2008;39(4):439-444. doi:[10.1177/0967010608094040](https://doi.org/10.1177/0967010608094040)

¹⁴⁸ Wibben, Annick T.R. Human Security: Toward an Opening. *Security Dialogue* 39, no. 4 (August 2008): 455-462. Doi: [10.1177/0967010608094039](https://doi.org/10.1177/0967010608094039).

¹⁴⁹ Chandler David, Human Security II: Waiting for the Tail To Wag the Dog — A Rejoinder to Ambrosetti, Owen and Wibben". *Security Dialogue* 39, no. 4 (August 2008): 463-469. Doi:[10.1177/0967010608094041](https://doi.org/10.1177/0967010608094041).

göstermektedirler. Yazarlara göre çözüm yolu, insani güvenlik içinde yeni bir yaklaşım geliştirerek biyosfer ve çevreyi de kapsayan alternatif bir hayat anlayışını ve küresel finansal hegemonyanın değiştirilmesini savunmaktır.¹⁵⁰

Farlı yönlerden gelen bu eleştirilere karşılık, insani güvenlik yaklaşımını benimseyen ve onun yerleşmesi için gayret gösteren pek çok akademisyen de bulunmaktadır. Bu isimlerden birisi, kalkınma konusunda çalışan Amartya Sen'dir. Sen kalkınmayı "bir şeylere sahip olma" olarak değil, "bir şeyleri yapabilme kapasitesi" olarak tanımlamıştır. Sen'in bu yaklaşımı insani kalkınma anlayışının temeli olmuş, daha sonra da insani güvenlik yaklaşımını etkilemiştir. İnsani güvenliğin *koruma* ile birlikte iki temel yönteminden birisi olan güçlendirme yöntemi Sen'in kapasite yaklaşımından etkilenmiştir. Sen'e göre, yaklaşımın ortaya çıkış gerekçesi, küresel dünyada bir insan veya bir toplumun güvenliğinin başkalarının kararlarına bağlı hale gelmesi ve yeni tehditlerin ortaya çıkmış olması nedeniyle, devlet merkezli geleneksel güvenlik anlayışının değişiklik ihtiyacıdır. Devlet, güvenliğin sağlanmasında birincil role sahiptir, ancak devletler sık sık kendi insanları için güvenlik tehdidinde dönüşebilmektedirler. İnsani güvenlik devlet güvenliği ile çelişmez, aksine, onu tamamlar. Küresel dünyada insani güvenliğin sağlanması için dayanışma şarttır. Bu nedenle insani güvenliğin sağlanması için küresel ittifakların pekiştirilerek insanı devlete ve devleti küresel sisteme bağlayacak kurumsal politikaların oluşturulması gerekir.¹⁵¹

İnsani güvenliğin hem geniş yaklaşımının hem de yaklaşımın kendisinin en önemli savunucularından birisi şüphesiz Tadjbakhsh'tır. Tadjbakhsh'a göre, İnsani güvenlik, güvenlik çalışmalarında insan lehine bir paradigma değişikliğidir. İnsani güvenlik, "etik bir fikri savunur" ve "realizme ahlaki bir itirazdır". Ayrıca, insani güvenlik etik bir yaklaşım olmasının ötesinde, devleti ve uluslararası güvenliği de korur.¹⁵² İnsani güvenlik, küresel bir amaç olarak elde edilememiştir, ancak yine de insanı bir araç değil amaç olarak gören, insanı, devletin, kurumların ve piyasanın önüne alan

¹⁵⁰ Turner, Mandy, Neil Cooper and Michael Pugh. *Institutionalised and Co-Opted*, David Chandler and Nik Hynek. (ed.) *Critical Perspectives on Human Security: Discourses of Emancipation and Regimes of Power*, 83-96. Routledge, 2010.

¹⁵¹ Sen, Amartya, *Birth of a discourse*, Mary, ed. Routledge handbook of human security. London ; New York: Routledge/Taylor Francis Group, 2014.s.17-28

¹⁵² Tadjbakhsh, Shahrbanou and Anuradha M. Chenoy. *Human security: concepts and implications*, London ; New York: Routledge, 2007. s.1-71.

“savunulmaya değer soylu bir fikirdir.”¹⁵³ Yukarıda sözü edilen Chandler’ın eleştirilerine yanıt olarak da Tadjbakhsh, Chandler’ın insani güvenliğin dar ve geniş yorumu arasındaki farkı anlamakta başarısız olduğunu, yaptığı eleştirilerinin liberal dar yorum için geçerli olduğunu ancak kendisinin özgürleştirici geniş yorumu savunduğunu söylemiştir. Tadjbakhsh, liberal insani güvenlik anlayışının problem çözücü ve yapısal nedenleri dikkate almayan dar bir anlayış olduğunu, geniş yorumun ise yapısal şiddeti kabul eden, buna yönelik eleştirel tavır alan ve yapısal şiddeti önlemek için stratejik planlamaya inanan özgürleştirici bir yorum olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁴

İnsani güvenliğı savunan bir diğerk akademisyen Gasper’dir. Gasper’e göre, insani güvenlik birçok yönden gelen eleştirilere rağmen gelişmeye devam etmektedir. Bunun nedeni insani güvenliğin insani ve yaşadığı çevreyi de kapsayan daha derin bir kavrama yeteneğı sağlamasıdır. Gasper eleştirilere yanıt olarak şunları söylemektedir: İnsani güvenlik analitik değerini kaybetmeden farklı durumlara yanıt verecek esnekliğe sahiptir ve bağlam öncelikli bir yaklaşım olarak duruma özel (*tailormade*) çözümler önerir. İnsani güvenlik farklı alanlardaki entelektüel birikimler arasında köprü kurmamızı sağlar. İnsani güvenlik bütüncül bir yaklaşımdır ve geleneksel olarak birbirlerinden ayrılmış olan politika, ekonomi, toplum, ekosistem gibi alanlar arasında bütünlüşik düşünmemizi (*joined-up thinking*), sorunları anlamamızı sağlayarak birlikte hissetmemizi (*joined-up feeling*) sağlar ve dayanışmayı güçlendirir. Gasper’ göre insani güvenliğin eksiklikleri fazlaca vurgulanmakta, buna karşılık insani güvenliğin potansiyeli göz ardı edilmektedir. İnsani güvenlik Binyıl Kalkınma Hedefleri (*Millennium Development Goals*) örneğinde olduğu gibi sektörler içinde önceliklendirme yapılmasını sağlayabilmektedir. BM İnsani Kalkınma Raporları insani güvenlik yaklaşımının pratikte uygulanmakta olduğunu örneklerini sunmaktadır. Ayrıca Kanada ve Japonya örnekleri de yaklaşımın uygulanabilirliğini göstermektedir. Bununla birlikte, Gasper, kısa dönemde insani güvenliğı politikaya aktarmanın kimi

¹⁵³ Tadjbakhsh, Shahrbanou. *Human security twenty years on*, Norwegian Peacebuilding Research Centre, 2014. <https://www.files.ethz.ch/isn/181368/540cb240aa84ac7133bce008adcde01f.pdf>. (Erişim tarihi: 27.10.2020)

¹⁵⁴ Tadjbakhsh, Shahrbanou. *In defense of the broad view of human security*, Mary, ed. Routledge handbook of human security. London ; New York: Routledge/Taylor Francis Group, 2014.s.43-58

zorlukları olduğunu söylemektedir. Örneğin *kim ödeyecek* sorusunun cevaplanması gerekir.¹⁵⁵

İnsani güvenlik yaklaşımını benimseyen ve savunan Kaldor, Thomas, Acharya gibi başka akademisyenler de bulunmaktadır. Kaldor arkadaşlarıyla birlikte 2004 yılında AB'ye insani güvenliğe dayalı bir dış politika oluşturmasını öneren *Avrupa İçin İnsani Güvenlik Doktrini* isimli raporu hazırlamıştır.¹⁵⁶ Kaldor insani güvenliğin hayata geçirilebilmesi için AB'nin beş temel ilke benimsemesi gerektiğini savunmaktadır. Bu ilkeler şunlardır: 1) İnsan haklarına dayalı olması, 2) İnsani güvenliği sağlayacak meşru siyasi otoritenin oluşturulmaya çalışılması 3) Çok taraflılık, 4) tabandan-tavana bir yaklaşımın uygulanması 4) Bölgesel çalışma yapılması 5) İnsani güvenlik operasyonlarının sivil kumanda altında yapılması.¹⁵⁷ Kaldor'a göre, yeni tip tehditler nedeniyle insani güvenlik daha fazla önem kazanmıştır. Örneğin, devletler ağı ve devlet dışı aktörleri içeren yeni tip savaşlar asimetriktir ve bu savaşlarda siviller daha fazla hedef olmaktadır. Diğer yandan kitle imha silahlarının devlet dışı aktörlerin eline geçme tehlikesi vardır.¹⁵⁸ Kaldor'a göre, insani güvenlik devletlerin hak ihlalcisi olduğu veya insani güvenlik sağlamak için kapasitelerinin yetersiz olduğu bir dünyada, insanların haklarını sınırların ötesinde korumaktadır. Kaldor sınır ötesi insani güvenlik operasyonları için Küresel Bir Acil Durum Hizmeti (*Global Emergency Service*) kurulmasını önermektedir.¹⁵⁹ İnsani güvenliği savunan bir diğer akademisyen olan Thomas'a göre, güvenlik sorunlarının temel nedeni mevcut güç yapısından kaynaklanan fakirliktir. Bu durum kaçınılmaz değildir ve değiştirilebilir. "Dağıtım

¹⁵⁵ Gasper, Des. *The Idea of Human Security*, 2010, https://www.researchgate.net/publication/289025826_The_idea_of_human_security, (Erişim tarihi: 22.09.2018);

Gasper, Des and Oscar A Gomez. "Evolution of Thinking and Research on Human and Personal Security 1994-2013", 2014 http://hdr.undp.org/sites/default/files/gomez_hdr14.pdf (Erişim tarihi: 20.07.2018);

Gasper, Des. *Human security: from definitions to investigating a discourse*, Mary, ed. Routledge handbook of human security. London ; New York: Routledge/Taylor Francis Group, 2014.s.28-43

¹⁵⁶ Kaldor, Mary at all, *A Human Security Doctrine for Europe*, 15.09.2004, https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/human_security_report/_human_security_report_en.pdf (Erişim tarihi: 30.03.2021)

¹⁵⁷ Glasius, Marlies and Mary Kaldor. *A Human Security Doctrine for Europe: Project, Principles, Practicalities*, New York; Routledge, 2006;
Kaldor, Mary. Human Security: A Relevant Concept?, *Politique Étrangère*, Issue 4, October 2006:901-906

¹⁵⁸ Kaldor, Mary, *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*. Cambridge: Polity Press, 2012.

¹⁵⁹ Kaldor, Mary, *Human security: political authority in a global era*, Martin and Owen, ed. Routledge handbook of human security. London ; New York: Routledge/Taylor Francis Group, 2014.s.65-76

adaleti” (*distributive justice*) sağlanmadan neoliberal piyasa yapısının kendi iç dinamikleriyle fakirlik sorunu çözümlenemez. Ona göre insani güvenlik fakirliğe karşı savaşın kazanılmasında kilit bir rol oynayabilir.¹⁶⁰ Acharya’ya göre de, insani güvenlik farklı çalışma alanları arasında sentez yapılmasına ve teorik eklektizme uygun bütüncül bir yaklaşımdır.¹⁶¹

İnsani güvenliğe yönelik eleştiriler ve eleştirilere verilen cevaplar birlikte değerlendirildiğinde şu sonuçlara ulaşmak mümkündür. Realizmin, güvenliğin ancak devletin güvenliği olabileceği eleştirisi, insani güvenlik açısından kabul edilebilir bir eleştiri değildir. İnsani güvenliği yalnızca orta büyüklükteki güçlerin kendi dış politika hedeflerinin bir aracı olarak görmek oldukça yetersiz bir açıklamadır. Öncelikle, her orta büyüklükteki güç, insani güvenlikle ilgilenmiş değildir. Bu nedenle Kanada Japonya gibi birkaç ülkenin insani güvenliğe olan ilgisini, bu ülkelerin hassasiyetleriyle açıklamak daha tutarlı görünmektedir. Ayrıca, insani güvenlik esas olarak devletlerin değil BM’nin gündeme getirdiği bir yaklaşımdır.

Kopenhag Okulu’nun insani güvenliği indirgemeci olarak tanımlaması doğru bir yaklaşım değildir, çünkü insani güvenlik diğer güvenlik türlerini reddetmemektedir. BM Genel Kurulunun insani güvenliği tarif eden 2012 tarihli kararında, “insani güvenlik devlet güvenliğinin yerini almaz, devlet güvenliğini tamamlar” denilmektedir. Yine, insani güvenlik “devletlerin birlikte güvenliklerini sağlaması anlamına gelen kolektif güvenliği” de¹⁶² dışlamaz.¹⁶³ Ayrıca, güç dengesi yerine kolektif güvenlik anlayışı üzerine inşa edilen BM’nin¹⁶⁴ kolektif güvenliği reddeden bir insani güvenliği savunarak kendi temelleri ile çelişik bir tavır alacağını düşünmek doğru olmaz. Diğer yandan, insani güvenliğin birçok konuyu, örneğin fakirliği, insani güvenlik tehdidi olarak belirtmesi Kopenhag Okulu’nun kavramsallaştırdığı şekliyle bir güvenlikleştirme değildir. İnsani güvenliğin bu konuları siyasi baskı aracına

¹⁶⁰ Thomas, Caroline. *Global Governance, Development and Human Security: The Challenge of Poverty and Inequality* (London; Kingston: Pluto Press ; Arawak, 2000), s.1-21.

¹⁶¹ Acharya, Amitav. “A Holistic Paradigm”. *Security Dialogue* 35, no. 3 (September 2004): 355-56. <https://doi.org/10.1177/096701060403500314>.

¹⁶² Sutch, Peter ve Juanita Elias, *International Relations: The Basics* (London ; New York: Routledge, 2007), 180.

¹⁶³ United Nations General Assembly, *Resolution adopted by the General Assembly on 10 September 2012, A/RES/66/290 Resolution* (2012)

http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=%20A/RES/66/290. (Erişim Tarihi.19.04.2018)

¹⁶⁴ Graham Evans and Jeffrey Newnham, *The Penguin Dictionary Of International Relations*, t.y. s.6.

dönüştürmek gibi bir amacı yoktur. Bununla birlikte, Buzan'ın insani güvenliğin referans objesi olarak yalnızca insanı kabul ettiği, çevre gibi başka referans objelerine açık olmadığı, eleştirisinin dikkate alınması gerekir. Örneğin, insanların güvenliğini sağlayan ancak çevreye zarar veren bir eyleme nasıl bakmak gerekir? İnsani güvenlik böyle bir eylemi meşru görebilir mi? Bu sorular insani güvenliğin teorik yapısının netleşmesi açısından sorulması ve cevaplanması gereken sorulardır. Özellikle radikal ekolojik görüşlerin, insan merkezli sürdürülebilirlik türlerini reddettiği ve bunun yerine çevre merkezliliği benimsediği¹⁶⁵ düşünüldüğünde bu soruların önemi ortaya çıkmaktadır.

Feminizmin, insani güvenliğin cinsiyet kaynaklı tehditleri görmezden geldiği iddiası da doğru gözükmemektedir. İnsani güvenlik, ayırım yapmaksızın, insana yönelik her tür tehdidin önlenmesi gerektiğini savunmaktadır. İnsani Güvenlik Komisyonu'nun eş başkanı Sadako Ogata, komisyon stratejisini açıkladığı 2004 tarihli makalesinde bu konuyu izah etmiş, “cinsiyet kaynaklı sorunların farkında olduklarını, ancak, kadınları özel bir kurban kategorisi olarak sunarak onları izole etmek istemediklerini” bu nedenle özel bir kadın vurgusu yapmadıklarını belirtmiştir.¹⁶⁶ Bununla birlikte, insani güvenlik yaklaşımının kadınların güvenlik endişelerini ve hassasiyetlerini de içeren bir açılım yapmasının mümkün olduğu görülmektedir.

Post-Yapısalcılık'ın insani güvenliği siyasi sistemin yaşamı kontrol ederek iktidarı koruma anlamında biyopolitiğin bir aracı şeklinde sunması, fazlasıyla sert ve mevcut verilerin desteklemediği bir eleştiridir. Öncelikle, uluslararası siyasi sistemin kurucuları olarak öne çıkan ABD, İngiltere, Fransa, Rusya ve Çin gibi BM Güvenlik Konseyi üyeleri insani güvenlik yaklaşımını desteklemedikleri gibi, ilgi dahi göstermemişlerdir. İnsani güvenlik konusunda Kanada, Japonya, Norveç, İsviçre gibi ülkelerde çok sayıdaki çalışma yapılmasına karşılık örneğin ABD'de yapılan çalışmalar çok daha azdır.¹⁶⁷ Yine mevcut uluslararası sistemin dayandığı en temel düşünce anlayışı olan Realizm, insani güvenliğe temelden karşı çıkmaktadır. Post-Yapısalcılık açısından insani güvenliği eleştiren Duffield, 11 Eylül 2001 olayları

¹⁶⁵ Heywood, Andrew. *Global Politics*, Second edition, reprinted with minor changes in 2015, Palgrave Foundations (London New York, NY: Palgrave Macmillan, 2015), 462-64.

¹⁶⁶ Ogata, Sadako. The Human Security Commission's Strategy, *Peace Review* 16, no. 1 (March 2004): 25-28, <https://doi.org/10.1080/1040265042000210111>

¹⁶⁷ MacFarlane, S. Neil, ve Yuen Foong Khong. *Human security and the UN: a critical history. United Nations intellectual history project*. Bloomington: Indiana University Press, 2006. s.266

sonrasında ABD'nin kitle imha silahlarının varlığı gibi insani gerekçeler öne sürerek Irak'a, onun öncesinde ise terörizm gerekçesiyle Afganistan'a müdahalesini eleştirmektedir. Bu eleştirilerde 11 Eylül sonrası oluşan ortamın etkisi vardır.¹⁶⁸ Ne var ki, ABD bu ülkelere müdahale ederken gerekçe olarak insani güvenlik yaklaşımından yararlanmış değildir. Öte yandan, Batının müdahaleci anlayışı insani güvenlik gibi yaklaşımlara itiraz edilerek düzeltilemez. İnsani güvenlik, insan hakları gibi yaklaşımların istismarı da onların kötülüğünü göstermez. Son olarak, Soğuk Savaşın sona ermesi üçüncü dünya ülkelerinin komünist bloğa katılma olasılığını ortadan kaldırmış ve Batı'nın üçüncü dünya ülkelerine olan stratejik ilgisi ve ekonomik yardımları azalmıştır. Böyle bir ortamda Batı'nın üçüncü dünya ülkelerine müdahale için insani güvenlik yaklaşımını üretmiş olması makul bir seçenek değildir.¹⁶⁹

İnsani güvenliğe yönelik en önemli eleştiriler Eleştirel Güvenlik Çalışmaları tarafından yapılmıştır. Bu eleştirilerin daha çok Newman'ın devlet paradoksu olarak adlandırdığı, insani güvenlik-devlet ilişkisi alanında yoğunlaştığı, görülmektedir. Eleştirel Teori'yi benimseyen akademisyenler insani güvenliğe şu eleştirileri getirmektedirler: İnsani güvenlik mevcut sistem içinde çözüm arayan “problem çözücü” bir yaklaşımdır ve neoliberal ekonomik düzen ile güçlü devletlere dayalı eşitsiz siyasi sistemi eleştirmemektedir. İnsani güvenlik uluslararası sistemde bir dönüşüm sağlamamış, aksine ana akım haline gelmiştir. Devlet çoğunlukla *canavar*, *istismarcı* veya *zayıf* olması nedeniyle insani güvenliğini sağlayacak bir aktör değildir. İnsani güvenlik devletler tarafından *aşırılmış* ve radikal dönüşüm imkânını kaybetmiştir. Bu eleştiriler insani güvenliğin zayıf yönlerine işaret eden isabetli eleştirilerdir, ancak insani güvenliğini uluslararası sistemin truva atı olarak görmek doğru olmayan abartılı bir yaklaşımdır. İnsani güvenlik çıkışı itibarıyla insanlık için olumlu hedefleri olan ve uluslararası alanda yaklaşım değişikliği hedefleyen bir yaklaşımdır. Bununla birlikte insani güvenlik bir takım yapısal sınırlılıklar ve sorunlar ile maluldür ve bu sınırlılıkları aşmakta zorluk yaşamaktadır.

¹⁶⁸ Martin, Mary and Taylor Owen, ed., *Introduction*, Routledge handbook of human security (London ; New York: Routledge/Taylor Francis Group, 2014), s.1-14

¹⁶⁹ McCormack, Tara. Human Security and the Separation of Security and Development, *Conflict, Security & Development* 11, no. 02 (May 2011): 235-60. s.255
<https://doi.org/10.1080/14678802.2011.572461>.

İlk olarak, insani güvenlik yaklaşımı içinde doğmuş olduğu BM'nin yapısal sorunlarından¹⁷⁰ önemli ölçüde etkilenmektedir. İnsani güvenlik devletin değil, insanın güvenliğinin önemli olduğunu söyleyen, son tahlilde devlete karşı insanı savunan bir yaklaşımdır. BM ise temelde devletlere dayanan bir sistemdir ve özellikle Güvenlik Konseyi'nde belirginleşen güçlü devletlerin etkisi altındadır. İnsani güvenlik, devletlerin değil insanların güvenliğinin önemli olduğunu söylemekte, ancak bir talihsizlik olarak bunu devletler sistemi üzerine kurulmuş olan bir kurumun içinden söylemektedir. Dolayısıyla, insani güvenlik, içinde doğduğu kurumun yapısından kaynaklanan sınırları aşamamaktadır. Nitekim BM içindeki on sekiz yıl süren uzun tartışmalardan sonra yaklaşımın resmi tanımının yapıldığı 2012 yılındaki 66/290 BM Genel Kurul Kararı bu durumu açık bir şekilde göstermektedir. Bu kararla, devlete karşı insanı savunan insani güvenliğin, devletler sistemince iğdiş edildiği, radikal dönüşüm potansiyelinin törpülediği, Eleştirel Teori akademisyenlerinin ifadesiyle *aşıldığı* görülmektedir. Kararda insani güvenlik-devlet ilişkisine dair şu vurgular dikkat çekmektedir: 1) İnsani güvenlik devlet güvenliğinin yerini almaz. 2) İnsani güvenlik tehditlere karşı üye devletlere yardımcı olacak bir yaklaşımdır. 3) İnsani güvenliğin sağlanmasında birinci derecede sorumluluk üye devletlerindir. 4) İnsani güvenliğin sağlanmasında tehdit, güç kullanımı ve zorlama yöntemlerine başvurulamaz.¹⁷¹ BM Genel Kurul Kararı incelendiğinde, temel kaygının devletlerin insani güvenliğe ilişkin endişelerinin giderilmesi olduğu gözükmemektedir. Bu kararla insani güvenlik ehlileştirilmiş, yapısal nedenler söylemi ile ifade edilen uluslararası yapıda dönüşüm sağlama potansiyeli heba edilmiş ve insani güvenlik mevcut sistem içinde sınırlı çözümler arayan “problem çözücü teori” bir yöne evrilmiştir. Bu yöne ilerleyen bir yaklaşımın da birçok insani güvenlik tehdidinin kök nedeni olan eşitsiz uluslararası ekonomik ve politik düzene eleştiri getirmesi beklenemez.

İkinci olarak, insani güvenlik yapısal olarak insani güvenliğini sağlayacak *aktör sorunu* yaşamaktadır. İnsani güvenliğin sağlanması gerekir, ama bunu hangi aktör veya aktörler sağlayacaktır? İlk akla gelen ve en önemli aktör pozisyonunu koruyan devlet,

¹⁷⁰ Aral, Berdal. *Küresel Güvenlikten Küresel Tahakküme BM Güvenlik Sistemi ve İslam Dünyası*, İstanbul: Küre Yayınları, 2016, s.28-34,273-291

¹⁷¹ United Nations General Assembly, *Resolution adopted by the General Assembly on 10 September 2012, A/RES/66/290 Resolution (2012)*
http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=%20A/RES/66/290. (Erişim Tarihi.19.04.2018)

daha önce izah edilen nedenlerle insani güvenliğin sağlanmasında güvenliemez bir aktördür. Ayrıca, insan ile devlet arasında bir karşıtlık ortaya çıktığında, her türlü imkâna sahip olan devlet karşısında birey çok zayıf kalmaktadır. Diğer potansiyel aktör adayları olan uluslararası sivil toplum ise insani güvenliğı sağlayabilecek kapasiteye sahip değildir. Dolayısıyla insani güvenlik, bu talebini taşıyacak bir aktöre sahip olmamasından kaynaklanan diğer bir yapısal sınırlılık ile karşı karşıyadır ve böyle bir aktör ortaya çıkana kadar da bu sorun devam edecek gibi gözükmemektedir. Kısacası insani güvenlik yaklaşımı, devlet değil insan güvenliğı diyerek güvenlik konusunda devlet odaklı düşünme biçimini aşabilmiş, ama henüz tam olarak Newman'ın kavramsallaştırmasıyla devlet paradoksunu aşamamıştır. Bu paradoksun aşılabilmesi, insani güvenliğin Eleştirel Teori perspektifinden yapılan eleştirel doğrultusunda yenilenmesi, tehditlerin kök nedenlerinde dönüşüm amaçlayan *eleştirel teori* haline gelmesi ile mümkün olabilir. Bununla birlikte, özellikle altyapı ve sağlık alanında büyük ölçekli yatırımların gerektiğı üçüncü dünya ülkelerinde bu yatırımları dolayısıyla insani güvenliğı sağlayabilecek devlet dışında bir aktörün bulunmadığını da göz ardı etmemek gerekir.¹⁷²

İnsani güvenliğe yöneltilen eleştiriler ve bu eleştirilere verilen yanıtlar genel olarak değerlendirildiğinde, insani güvenlik hakkında ciddi eleştiriler yapıldığı, bütün eleştiriler yanıtlanmamış olmakla birlikte bu eleştirilere cevaplar verildiğı ve insani güvenlik üzerine önemli tartışmalar yapıldığı görülmektedir. Ancak bu tezin konusu olan “insani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları ilişkisi” konusunda aynı şeyi söylemek mümkün gözükmemektedir.

2.8. İnsani Güvenliğin İnsani Kalkınma ve İnsan Haklarıyla İlişkisine Dair Görüşler

Tezin giriş kısmında da belirtildiğı gibi insani güvenlik insan merkezli tek yaklaşım değildir. İnsani güvenlik, uluslararası politikadaki genel insani yaklaşımın bir parçasıdır ve kendisinden önce ortaya çıkmış olan insani kalkınma ve insan haklarıyla ilişki içindedir. Bu nedenle, insani güvenliğin incelenmesi ve tartışılması gereken önemli boyutlarından birisi de, onun insani kalkınma ve insan haklarıyla olan

¹⁷² Anderson, Tim. Human Development, the State and Participation, *Development Studies Research* 1, no. 1 (January 2014): 64-74. <https://doi.org/10.1080/21665095.2014.933080>.

ilişkisidir. İnsani güvenliğin net olarak ortaya konabilmesi ve sağlamış olduğu artı değerin anlaşılabilmesi için bu ilişkinin çözümlenmesi, insani güvenliğin diğeryaklaşımlarla benzerlik ve farklılıklarının ortaya konması gerekir. Ancak konuya dair alanyazın incelendiğinde bu konudaki çalışmaların çok az olduğu, konunun derinlemesine incelenmediğı görölmektedir.

İnsani güvenliğı gündeme getiren BM'nin insani güvenliğe dair temel metinleri incelendiğinde, BM'nin insani güvenlik ile diğeryaklaşım arasındaki ilişkiyi tamamlayıcılık olarak tarif ettiğı görölmektedir. İnsani güvenliğı savunan akademisyenler de BM'nin bu yaklaşımını benimsemektedirler. İnsani güvenliğin ilk olarak ifade edildiğı 1994 İnsani Kalkınma Raporu'nda daha çok insani güvenliğin insani kalkınma ile olan ilişkisine değinilmiştir. Raporda, “İnsani kalkınma ile insani güvenlik arasında bağlantı olduğu, bir alandaki ilerlemenin diğeryalanda ilerleme sağlayacağı, bir alandaki başarısızlığın da diğeryalanda başarısızlık riskini artıracacağı” belirtilmektedir. Bu iki yaklaşım arasındaki ilişki içinse, insani kalkınmanın daha geniş olduğu, insani güvenliğin insani kalkınmanın bir boyutu olduğu belirtilmekte ve “insani kalkınmanın insanların seçeneklerinin artırılması”, insani güvenliğinse, “bu seçeneklerin özgür ve güvenli şekilde uygulanması olduğu” ifadeleri kullanılmaktadır.” Yine “insani güvenliğin insani kalkınmanın çok önemli bir parçası olduğu, “insani güvenlik arayışının silahlarla değil kalkınma ile sağlanacağı” söylenmektedir. Raporda insani güvenlik ile insan hakları ilişkisine dair detaylı açıklamalar yoktur. İnsan hakları raporda insani güvenliğin yedi özgürlüğünden birisi olan siyasi özgürlüğün içinde zikredilmektedir.¹⁷³

İnsani güvenliğı açıklamak için oluşturulmuş olan İnsani Güvenlik Komisyonu'nun *Şimdi İnsani Güvenlik* isimli raporunda bu ilişkiye dair daha detaylı açıklamalar yer almaktadır. Raporun içinde ayrıca Amartya Sen'in kaleme aldığı *Kalkınma, Haklar ve İnsani Güvenlik* isimli iki sayfalık ayrı bir bölüm bulunmaktadır. Raporda üç yaklaşım arasındaki ilişki belirtilirken, “insani güvenlik, insan haklarını geliştirir ve insani kalkınmayı güçlendirir” ve “insani güvenlik insani kalkınma ve insan hakları ile uyumludur fakat ayrıca ilave şeyler de ekler” denilmektedir. Raporda İnsani güvenliğin insani kalkınma ile ilişkisi hakkında da, “insani güvenlik ile insani

¹⁷³ United Nations Development Programme, *Human Development Report 1994*. New York: Oxford University Press, 1994. s.1-32

kalkınma arasında temel bir karşıtlık yoktur” ifadesi kullanılmaktadır. Sen de kendi yazdığı bölümde, “insani kalkınmanın daha geniş bir yaklaşım olduğu”, insani güvenliğin aşağı yönlü risklere (*downside risk*) odaklanarak insani kalkınmayı tamamladığı görüşünü savunmaktadır. Raporda insani güvenliğin insan hakları ile ilişkisi konusundaysa, “insani güvenlik ile insan hakları arasında rekabet yoktur, bu yaklaşımlar birbirlerini tamamlar” denilmekte, ancak birbirleriyle çelişkili ifadeler de bulunmaktadır. Örneğin, Raporun dördüncü sayfasında “insani güvenlik, insan haklarını kapsar” denilmektedir. Öte yandan, Sen yazdığı bölümde, “insan hakları daha belirgin taleplerle doldurulması gereken genel bir kutudur, insani güvenlik bu kutunun doldurulmasına yardım edebilir” diyerek insan haklarını daha geniş, insani güvenliği ise, daha dar olarak tarif etmektedir. Raporun onuncu sayfasında da, “insani güvenlik belirli bir durumda tehlikede olan insan haklarını tanımlar” denilerek insan hakları daha geniş bir yaklaşım, insani güvenlik ise belirli bir zaman ve yerde hangi hakların önemli olduğunu vurgulayan daha dar bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır. Bu durumda hangi yaklaşımın daha geniş olduğu ve diğerini kapsadığı anlaşılamamaktadır. Raporda insani güvenlik ile insan haklarının farkı belirtilirken de, “uluslararası hukuk kurallarının çoğunluğu insani haklarını devletin bireye karşı korunması olarak değerlendirir. İnsani güvenlikse hükümet dışı silahlı güçler veya şirketler gibi diğer aktörlerle ilişkisi açısından da değerlendirir” denilmektedir.¹⁷⁴

BM kaynaklı diğer belgelerde de benzer ifadelere rastlamak mümkündür. Kofi Annan’ın 2005 tarihli *Daha Geniş Özgürlük: Herkes İçin Kalkınma, Güvenlik ve İnsan Haklarına Doğru* isimli raporunda, “kalkınma, güvenlik ve insan haklarının el ele ilerlediği”, “bunların birbirlerini güçlendirdiği”, “güvenlik olmadan kalkınmanın, kalkınma ve insan hakları olmadan da güvenliğin keyfinin çıkarılamayacağı” belirtilmektedir. Rapor da ayrıca, “bu yaklaşımlar arasında karşıtlık olduğunu düşünmenin hata olacağı” ifade edilmektedir.¹⁷⁵ İnsani güvenliğin resmi olarak tanımlandığı 2012 tarihli 66/290 sayılı BM Genel Kurul Kararı’nda, “kalkınma, insan hakları ile barış ve güvenliğin birbirleriyle bağlı olduğu ve karşılıklı olarak birbirlerini güçlendirdiği” belirtilmektedir. Bununla birlikte, “kalkınmanın sağlanmasının kendi

¹⁷⁴ Commission on Human Security, ed. *Human Security Now: Protecting and Empowering People*. New York, 2003. s. 2-10

¹⁷⁵ Annan, Kofi. *In larger freedom: towards development, security and human rights for all*, UN Secretary General report. UN General Assembly, 21.03.2005. s.5-37
<http://undocs.org/A/59/2005>. (Erişim 07.12.2018)

başına merkezi bir amaç olduğu, insani güvenliğin geliştirilmesinin sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasına katkı sağlayabileceği” ilave edilmekte ve “insani güvenliğin bu yaklaşımlar arasındaki bağlantıyı tanıdığı” söylenmektedir.¹⁷⁶ BM İnsani Güvenlik Birimi tarafından hazırlanan *Teori ve Pratikte İnsani Güvenlik* kitapçığında da, “insani güvenliğin güvenlik, kalkınma ve insan hakları gündemlerini bir araya getirdiği” ve “bu üç sektör arasında ortaklaşa bütünleşik çözümler bulunmasını sağladığı” belirtilmektedir.¹⁷⁷ Yine BM İnsani Güvenlik Birimi tarafından hazırlanan *İnsani Güvenlik El Kitabı*’nda, “insani güvenlik barış, kalkınma ve insan haklarının birbirlerine bağlı olduğu” belirtilmektedir.¹⁷⁸

BM belgelerinin yanı sıra insani güvenlik, insani kalkınma ve insan hakları ilişkisi konusunda en çok yayın yapan akademisyen olan Gasper, insani güvenlik, insani kalkınma ve insan haklarını “kız kardeşler” olarak tanımlamakta, ancak insan hakları çalışan akademisyenlerin diğer kız kardeşlerinden habersiz görüldüğünü eklemektedir. Gasper insani güvenliğe büyük önem atfetmekte ve onu üst bir yaklaşım olarak konumlandırmaktadır. Gasper’e göre, insani güvenlik, insanın duygularını, yaşadığı sosyal çevreyi, yerel ortamını ve tecrübelerini de içeren daha derinlikli bir resim sunduğu için hızla ilerlemiştir. İnsani güvenlik, insani kalkınma ve insan haklarını kapsayan, bu yaklaşımları sentezleyerek “uluslararası insani söylemi bütünleştiren” bir yaklaşımdır. “İnsani güvenlik bütüncül bir yaklaşım olarak diğer yaklaşımların kapsadığı alanları içermekte ve daha da ileriye gitmektedir”. İnsani güvenlik, her biri kendine göre güçlü yönleri olan bu yaklaşımlar arasında iletişim, işbirliği ve ittifak önermektedir. Ona göre, insani güvenlik, insan haklarından farklı olarak yerel şartları dikkate alır. İnsan haklarının evrensel olmasına karşılık, insani güvenlik bir nevi ortama uygun *terzi yapımı (tailormade)*” çözümler önerir.¹⁷⁹ İnsan

¹⁷⁶ United Nations General Assembly, *Resolution adopted by the General Assembly on 10 September 2012, A/RES/66/290 Resolution (2012)*

http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=%20A/RES/66/290. (Erişim Tarihi: 19.04.2018)

¹⁷⁷ United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, *Human Security in Theory and Practice*, 08.04.2009. s.8,10

<https://www.unocha.org/sites/dms/HSU/Publications%20and%20Products/Human%20Security%20Tools/Human%20Security%20in%20Theory%20and%20Practice%20English.pdf>. (Erişim tarihi: 18.04.2018)

¹⁷⁸ United Nations Human Security Unit, *Human Security Handbook*, January 2016. s.6,13

<https://www.un.org/humansecurity/wp-content/uploads/2017/10/h2.pdf>. . (Erişim tarihi: 07.10.2018)

¹⁷⁹ Gasper, Des. *The Idea of Human Security*, 2010,

https://www.researchgate.net/publication/289025826_The_idea_of_human_security, (Erişim tarihi: 22.09.2018)

hakları, kozmopolitan bir etik anlayışına sahiptir, ancak insan hakları daha çok yasal alanda yapılan düzenlemeler yoluyla etkili olmaktadır. Buna karşın, insani güvenlik pratik alanda da etkili olarak insan haklarını tamamlamaktadır. İnsani güvenlik, insan haklarının kapsadığı alanla uyumludur ve bunun ötesinde insan haklarının kapsamadığı örneğin doğal afetler gibi konularla da ilgilidir. İnsani güvenlik insan haklarına göre daha esnek önceliklere sahiptir.¹⁸⁰ Gasper, insani güvenliğin insani kalkınmadan farkını da vurgular. Ona göre, insani kalkınmanın kapasite oluşturulması ve artırılmasını hedeflemesine karşılık, insani güvenlik risk, hassasiyet, tehdit gibi insani gelişmeyi engelleyecek veya geriye çevirebilecek başka kavramlara da dikkat çeker”.¹⁸¹ Martin ve Owen de insani güvenlik ile insani kalkınma ve insan haklarının “müttefik yaklaşımlar” olarak birbirleriyle rekabet etmediklerini aksine birbirlerini tamamladıklarını savunmaktadır.¹⁸² Alkire ise üç yaklaşımın birbirlerine olan benzerliklerine dikkat çekmekte ve bu yaklaşımların birbirlerini tamamladıklarını düşünmektedir. Ancak Gasper’den farklı olarak Alkire insani güvenliği daha alt bir kategori olarak düşünmektedir. Ona göre, insani güvenlik insani kalkınmanın bir alt kategorisidir. Çünkü insani kalkınma tüm kapasiteleri geliştirmeyi amaçlarken, insani güvenlik daha sınırlı olarak temel kapasitelerin geliştirilmesini amaçlar. İnsani kalkınma uzun dönemli amaçlara sahiptir, ama insani güvenlik kısa dönemli krizlere odaklanmaktadır. İnsani güvenlik, insani kalkınma ile paralel yürümektedir, ancak her ikisi farklı kitlelere hitap etmektedir. Alkire’ye göre, insani kalkınma ile insan hakları paralel yürümektedir, ama insani güvenlik alanında daha çok ekonomistler ve politika yapıcılar etkili olurken, insan hakları alanında ise, filozoflar, avukatlar ve aktivistler

Gasper, Des. “*Human Rights, Human Needs, Human Development, Human Security: Relationships between Four International ‘Human’ Discourses*”. Institute of Social Studies, 2007
<https://warwick.ac.uk/fac/soc/pais/research/researchcentres/csgr/garnet/workingpapers/2007.pdf>.
(Erişim tarihi 10.01.2018);

Gasper, Des and Oscar A.Gomez. *Evolution of Thinking and Research on Human and Personal Security 1994-2013*. s.13, http://hdr.undp.org/sites/default/files/gomez_hdr14.pdf
(Erişim tarihi: 20.07.2018);

¹⁸⁰ Gasper, Des and Shyamika Jayasundara. “*Human Security and Human Rights - Competitive or Complementary?*”, International Institute of Social Studies, Erasmus University, 01 October 2015.
https://www.google.com/search?q=Human+Security+and+Human+Rights+Competitive+or+Complementary&rlz=1C1GCEU_trTR911TR911&oq=Human+Security+and+Human+Rights+Competitive+or+Complementary&aqs=chrome..69i57j69i60l2.934j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8 (Erişim tarihi: 10.03.2018)

¹⁸¹ Gasper, Des and Oscar A Gomez. “*Evolution of Thinking and Research on Human and Personal Security 1994-2013*”, 2014, s.13, http://hdr.undp.org/sites/default/files/gomez_hdr14.pdf (Erişim tarihi: 20.07.2018)

¹⁸² Martin, Mary and Taylor Owen, ed., *Introduction*, Routledge handbook of human security (London ; New York: Routledge/Taylor Francis Group, 2014), s.1-14

etkili olmaktadır İnsan haklarının özellikle hükümete yoğunlaşmasına karşılık, insani kalkınma diğer aktörleri ve kurumları da sürece dâhil etmektedir. Alkire, insani güvenlik ve insan hakları ilişkisi konusunda ise bir yorumda bulunmamaktadır.¹⁸³

Obertleitner, insani güvenliğin, geleneksel olarak ayrı değerlendirilen güvenlik, kalkınma ve insan hakları gibi alanları bir araya getirdiğini belirtir. Obertleitner insani güvenlik ve insan hakları ilişkisine odaklanır ve bu ikisi arasında “yakın ama henüz analiz edilmemiş bir ilişki olduğunu” belirtir. Ona göre, insani güvenlik daha geniş bir yaklaşımdır ve insan hakları insani güvenliğin alt kategorisidir. Çünkü insani güvenlik temel hakların yanı sıra temel kapasiteleri ve ihtiyaçları da kapsar. Yine insan haklarının odaklandığı devletin ötesine geçerek devlet dışı aktörlerden gelen yapısal ve kültürel tehditleri de kapsar. İnsan hakları insani güvenliğin en merkezi bölümünü oluşturur. “Onurlu yaşama, insani güvenlik ile insan hakları arasındaki güçlü bağdır”. Obertleitner’a göre, insani güvenlik, güvenlik alanına insan hakları yaklaşımını taşıma ve “uluslararası ilişkilerde ve uluslararası hukukta yeni düzenleyici kural olma potansiyeline sahiptir”. Obertleitner, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin üçüncü maddesine atıf yaparak, insani güvenliğin aslında bir insan hakkı olduğunu söylemekte ve insan haklarının insani güvenliğe muhtemel etkilerini şu şekilde açıklamaktadır: 1) İnsan hakları insani güvenliğe normatif bir zemin sağlar. 2) İnsan hakları ihlalleri sıklıkla insani güvenliğı tehlikeye atan kök nedenlerdir. 3) İnsan haklarına saygı, insani güvenliğı geliştirir. İnsani güvenliğin insan hakları üzerinde etkileri konusunda ise, Obertleitner şunları söylemektedir: 1) İnsani güvenlik bütüncül bakış açısıyla farklı kuşaklardaki insan hakları arasındaki farklılıkları giderebilir. 2) insani güvenlik insan hakları tartışmasını genişletir, örneğin insani müdahalenin tartışılmasını sağlar. 3) insani güvenlik ulusal güvenlik karşısında önem kazanınca, ulusal güvenlik gerekçesiyle insan haklarının askıya alınması mümkün olmayacaktır. 4) İnsani güvenlik insan haklarını hükümetten kaynaklanmayan tehditlere doğru genişletir.¹⁸⁴

BM İnsan Hakları Ofisi Yüksek Komiseri Ramcharan ise insani güvenliğı insan hakları açısından değerlendirmektedir. Ramcharan’a göre insan haklarını korumadan

¹⁸³ Alkire, Sabina. *A Conceptual Framework for Human Security*, Working Papers. Centre for Research on Inequality, Human Security and Ethnicity, CRISE, 2003, s.33-37, <https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:d2907237-2a9f-4ce5-a403-a6254020052d> (Erişim tarihi: 08.11.2018)

¹⁸⁴ Oberleitner, Gerd. *Human Security and Human Rights*, European Training and Research Center for Human Rights and Democracy, 2002, <https://www.files.ethz.ch/isn/31301/08.pdf> (Erişim tarihi: 06.04.2021)

insani güvenliği sağlamak mümkün değildir. İnsani güvenliğin ölçüsü, insan haklarına gösterilen saygıdır.¹⁸⁵ “İnsani güvenliğin anlamını insan hakları normları tanımlar.”¹⁸⁶ Tanaka, insani güvenlik ile insani kalkınma arasında hiyerarşik değil karşılıklı bir ilişki olduğunu söylemektedir. Tanaka’ya göre, insani güvenlik insani kalkınmanın bir alt kümesi değildir. Her iki yaklaşımı ayrı değerlendirmek daha doğrudur. İnsani kalkınma ileri doğru kapasite gelişimine odaklanırken, insani güvenlik aşağı yönlü risklere odaklanmaktadır. İnsani güvenliğin sağlanması insani kalkınma için bir temel oluşturur, insani kalkınmanın sağlanması da insani güvenliği güçlendirir. İnsani güvenlik, siyasetle daha ilgili ve sebep-sonuç ilişkilerini anlamak açısından daha etkilidir.¹⁸⁷ Brunelli, insani güvenlik ile insan haklarının yaklaşım olarak birbirlerine benzediklerini, ikisi arasındaki ayrımın net olmadığını, ancak ikisinin iki farklı yaklaşım olduğunu söylemektedir. Brunelli bu farkları şöyle açıklar: İnsan hakları çok fazla yasal çerçeve içinde, daha statik ve söyleme dönüktür. Ayrıca insan hakları evrensel niteliği ile gerçeklikten daha kopuktur. Buna karşılık insani güvenlik, daha dinamik ve esnektir, söylemden çok uygulamaya dönüktür.¹⁸⁸ Estrada-Tanck’a göre, insani güvenlik ile insan hakları karşılıklı olarak birbirlerini güçlendirir, her iki yaklaşım ortak değerleri paylaşır ve içerikleri örtüşür. Risk ve hassasiyet, insani güvenliği insan haklarından ayıran en önemli yaklaşımlardır. Bununla birlikte, insani güvenlik daha geniş bir yaklaşım olarak insan haklarını da içerir. İnsani güvenlik, self-determinasyon gibi, bir ilke olarak uluslararası alanda yasal düzenlemeler yapılması için kullanışlı olabilir.¹⁸⁹ İnsani güvenliği insani kalkınma perspektifinden değerlendiren Busumtwi-Sam, insani kalkınmanın uzun süreli bir süreç olduğunu, insani güvenliğin ise bu süreç (*process*) için gerekli bir durum (*condition*) olduğunu belirtmekte ve ayrı yaklaşımlar olan insani güvenliğin insani kalkınma konularını da içeren geniş yaklaşımı benimsemesi halinde bu iki yaklaşımın birbirlerini

¹⁸⁵ Ramcharan, Bertrand. *Security and Human Rights*, t.y

<https://www.un.org/ruleoflaw/files/Ramcharan.pdf>. (Erişim tarihi: 03.02.2019)

¹⁸⁶ Ramcharan, Bertrand. *Human Rights and Human Security*, 2004, s.40,

https://www.peacepalacelibrary.nl/ebooks/files/UNIDIR_pdf-art2018.pdf (Erişim tarihi: 04.02.2019)

¹⁸⁷ Tanaka, Akihiko. *Toward a Theory of Human Security*, Japan International Cooperation Agency Research Institute: JICA Research Institute, 2015. https://www.jica.go.jp/jica-ri/publication/workingpaper/toward_a_theory_of_human_security.html. (Erişim tarihi: 01.10.2018)

¹⁸⁸ Brunelli, Filippo Costa. *Is ‘human security’ the same of ‘human rights’*, t.y.

https://www.academia.edu/1125368/Human_Security_and_Human_Rights, (Erişim tarihi: 23.08.2018)

¹⁸⁹ Estrada-Tanck, E.Dorothy. *Human Security and Human Rights under International Law: Crossroads and Possibilities*, European University Institute, t.y., s.31.

tamamlayacağını söylemektedir. Sam’a göre insani güvenliğin yalnızca şiddet ile sınırlandırılması insani güvenlik, yapısal şiddetten kaynaklanan tehditleri dışladığı için yaklaşımının çıkış amacına aykırıdır.¹⁹⁰ Muguruza’ya göre, insani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları arasında farklılıklar olmakla birlikte, her üç yaklaşım da aynı vizyonu paylaşmaktadır. Bu üç yaklaşımın temel amacı insanların özgürlüğünün sağlanmasıdır. Dolayısıyla, insani güvenlik, insani kalkınma ve insan hakları birbirlerini karşılıklı olarak tamamlamaktadır.¹⁹¹ Hong Hai de üç yaklaşımdan hangisi en kapsayıcı ve en önemlidir, diye sormakta ve sorusunu, üçü de birbirine sarılmış olduğu için hiç birisi öncelikli olmamalıdır diyerek yanıtlamaktadır. Ona göre, üç yaklaşım tek başlarına ayrı ayrı uygulanmamalı, üçayaklı model olarak birbirlerini tamamlamalı ve el ele gitmelidirler.¹⁹²

Diğer yandan, Hassmann insani güvenlik ile insan hakları arasında rekabet ilişkisi vardır. Hassman’a göre, “iki yaklaşım rekabet halinde olabilir”. Ona göre, “insani güvenlik söylemi, özellikle de insani güvenliğin geniş yorumu, uluslararası insan hakları rejiminin altını oyma kapasitesini taşımaktadır”. İnsani güvenlik yalnızca insan hakları prensiplerinin farklı şekilde ifade edilmesidir. 1994 İnsani Kalkınma Raporu daha önceki insan hakları rejimi ne çok az atıfta bulunmaktadır. Oysa uluslararası insan hakları yasaları insani güvenliğin bahsettiği gıda, sağlık, barınma gibi birçok konuyu kapsamaktadır. İnsani güvenliğin dayandığı korkudan özgürlük konusu zaten insan haklarının merkezi bir parçasıdır. İnsani güvenlik bireylerin ayrılmaz haklarını, hangi durumda hangi insani güvenlik konusunun korunacağına dair siyasi kararların konusu yapmaktadır. İnsan haklarına saygı gösterilmesi ve korunması siyaset konusu değildir; buna karşılık, insani güvenlik hakları siyaset konusu yapmaktadır. İnsan hakları yaklaşımının en önemli artısı devlet ile bireyin çıkarlarının uyuşmayacağını kabul etmesidir. İnsani güvenlik başarısız devletleri öne çıkarmaktadır, ancak Kuzey Kore gibi başarısız olmayan devletlerde de insan hakları ihlal edilmektedir. İnsani

¹⁹⁰ Busumtwi-Sam, James. Contextualizing Human Security: A ‘Deprivation–Vulnerability’ Approach, *Policy and Society* 27, no. 1 (September 2008): 15-28. <https://doi.org/10.1016/j.polsoc.2008.07.002>

¹⁹¹ Churruca Muguruza, Cristina. Human Security as a Policy Framework: Critics and Challenges, *Deusto Journal of Human Rights*, no. 4 (11 December 2017): 15. <https://doi.org/10.18543/aahdh-4-2007pp15-35>.

¹⁹² Hong Hai, Nguyen. *Human Rights – Human Development – Human Security*, t.y. <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.602.3934&rep=rep1&type=pdf> (Erişim tarihi: 10.12.2018)

güvenlikte bilinçsiz olarak topluluklara vurgu ağır basmakta ve bireye vurgu zayıf kalmaktadır. İnsani güvenlik *temel özgürlükler* diyerek bazı özgürlüklerin daha önemli, bazılarının ise daha önemsiz olduğunu ima etmektedir. Bu durum insan haklarının bölünmezliği ilkesini zedelemekte ve devletlerin insani güvenlik adına bireylerin insan haklarını ihlal etmesini kolaylaştırmaktadır. İnsan hakları ajandası insani güvenlikten çok daha geniş ve bireyler için çok daha koruyucudur. İstekten özgürlüğe yoğunlaşan geniş insani güvenlik yorumu, medeni ve siyasi hakların önemini yadsımaktadır. Oysa bu haklar ekonomik, sosyal ve kültürel hakların elde edilebilmesi için gerekli stratejik bir araçtır. Kalkınma konuları tek başına yeterli değildir. Örneğin Çin kalkınma konusunda önemli adımlar atmış, ama insan hakları konusunda sorun yaşanan bir ülkedir. İnsan güvenlik de böyle bir durumu kabul edecek gibi görünmektedir. İnsani güvenlik, devletlerin sorumluluğunu başka ülkelerin vatandaşlarını da kapsayacak şekilde genişletmektedir, ancak devletin diğer devletlerin vatandaşlarını fakirlikten korumak gibi bir zorunluluğu yoktur. Hassman, insani güvenliğin dar yorumunun devletlerin ve uluslararası kuruluşların yeni tehditlere karşı yeni sorumluluklarına dikkat çektiğini bu nedenle daha yararlı olduğunu söylemektedir.¹⁹³

İnsani güvenliğin insani kalkınma ve insan hakları arasındaki ilişkinin olumlu olduğunu savunan görüşler ile olumsuz olduğunu savunan görüşler bir bütün halinde değerlendirildiğinde bazı noktaların altını çizmek gerekmektedir. İlk olarak, bu ilişki konusundaki çalışmaların oldukça sınırlı olduğu, bu konuda alanyazında bir boşluk olduğu anlaşılmaktadır. Gasper'in de belirttiği gibi bu ilişki henüz tahlil edilmemiştir. İnsani güvenliğe dair alanyazın çok büyük oranda yaklaşımın tanımlanmasına, onun dar ve geniş yorumlarının savunulmasına dairdir. Ayrıca, bu ilişkinin pratikte nasıl işlediğine dair saha araştırmaları da mevcut değildir. İnsani güvenlik yaklaşımının pratikte nasıl uygulamaya geçirildiğine dair kaynaklar çok azdır.¹⁹⁴ Yine, insani kalkınma ve insan hakları çalışan akademisyenlerin de bu ilişkiye dair görüş belirtmemiş oldukları görülmektedir. Bu konudaki iki istisna, insan hakları açısından

¹⁹³ Rhoda E Howard-Hassmann, Human Security: Undermining Human Rights? *Human Security* 34 (2012): 25.

¹⁹⁴ Oscar A., Gomez S. What Is a Human Security Project? The Experience of the UN Trust Fund for Human Security". *Global Change, Peace & Security* 24, no. 3 (October 2012): 385-403. <https://doi.org/10.1080/14781158.2012.718430>

konuya yaklaşan Ramcharan ve Hassman olmuştur. İlginç olan bir husus da, insani güvenliğe farklı açılardan pek çok eleştiri getiren Uluslararası İlişkiler Disiplinindeki fikir akımlarının insani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları arasındaki ilişki konusunda bir yorumda bulunmamış olmalarıdır.

İlave olarak, bu ilişki konusunda görüşlerin çok büyük çoğunluğu, insani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları arasındaki ilişkiyi karşılıklı tamamlayıcılık olarak tanımlamaktadırlar. Bu konudaki görüşlerin önemli bir kısmı BM raporlarında ifade edilmiş görüşlerdir. İnsani güvenlik konusunda çalışan akademisyenlerin bu görüşleri verili olarak kabul ettikleri ve fazla irdilemedikleri, çoğunun konuya değinmedikleri, değinenlerin ise BM görüşleri doğrultusunda fikir beyan ettikleri görülmektedir. Bir istisna olan Hassman, insani güvenlik çalışmayan bir akademisyen olmakla birlikte, farklı fikirler ifade etmesi nedeniyle konuya ciddi bir katkı yapmıştır. Diğer yandan, Üçüncüsü, BM'nin ve akademisyenlerin çoğunluğunun tamamlayıcılık ilişkisi görüşünü savunmalarına karşılık, bu tamamlayıcılığın nasıl olduğu hususunun yeterince açıklanmadığı görülmektedir. Diğer bir deyişle, “hangi yaklaşım hangi diğer yaklaşımı ve nasıl tamamlamaktadır” sorusunun yanıtı yeterince açık değildir. Bu konuda belirtilen temel görüş, insani güvenliğin, aşağı yönlü risklere de dikkat çekerek insani kalkınmayı tamamladığı, bir liste şeklindeki insan haklarından belirli bir durumda hangilerinin önemli olduğunu vurgulayarak da insan haklarını tamamladığı şeklindedir. Bu oldukça sınırlı bir açıklamadır. Ayrıca, tamamlayıcılık görüşünü savunanların bu konuda farklı fikirlerinin olduğu görülmektedir. Örneğin, 1994 İnsani Kalkınma Raporu insani güvenliği insani kalkınmanın bir parçası olarak tanımlarken, Gasper insani güvenliğin insani kalkınma ve insan haklarını kapsadığını düşünmektedir. Diğer yandan, bu yaklaşımlar arasında tamamlayıcılık ilişkisi olduğuna dair pratik örnekler de bulunmamaktadır.

Kısacası, insani güvenliğin insani kalkınma ve insan hakları arasındaki ilişkiye dair alanyazında bir boşluk olduğu görülmektedir. İnsani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları arasında bir ilişki olduğu açık olmakla birlikte, bu ilişkinin niteliği belirsizdir. Bu ilişkiye dair çok daha fazla çalışma yapılması gerektiği açıktır. Tez çalışmasının konuyu ele almasının nedeni bu gerekliliktir. Tezin bundan sonra gelen birinci kısmında insani güvenliğin insani kalkınma ve insan hakları ile teorik ilişkisi konusu incelenecektir.

BİRİNCİ KISIM

İNSANİ GÜVENLİK İLE İNSANİ KALKINMA VE İNSAN HAKLARI ARASINDAKİ TEORİK İLİŞKİ

İnsani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları ilişkisinin, teorik ve pratik olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır. Bu ilişkinin tam olarak anlaşılabilmesi için, her iki boyutun da incelenmesi gerekir. Ne var ki, pratik boyutun incelenebilmesi için öncelikle bu ilişkinin teorik yönünün tahlil edilmesi, pratikteki uygulamayı ölçüp değerlendirebilecek zihinsel bir analiz çerçevesinin oluşması gerekir. Sonrasında, bu ilişkinin uygulamada nasıl kurulduğunu, söylem ile eylemin örtüşüp örtüşmediğini görmek mümkün olacaktır. Bu nedenle, tezin birinci kısmında insani güvenliğin insani kalkınma ve insan hakları ile olan ilişkisinin teorik boyutu incelenecek, tezin ikinci kısmında ise, bu ilişkinin pratik boyutu araştırılacaktır.

İnsan merkezli bir yaklaşım olan insani güvenliğin, diğer insan merkezli yaklaşımlar olan insani kalkınma ve insan hakları ile güçlü bir teorik ilişkisi vardır. Her üç yaklaşım da uluslararası ilişkilere insani açıdan bakmakta ve insanın özgürleşmesini savunmaktadır. İnsani güvenlik, insani kalkınma ve insan haklarına benzer şekilde, insanların mevcut durumunun iyileştirilmesini amaçlamaktadır. İnsani güvenliğin kapsadığı konuların, hem insani kalkınma hem de insan hakları ile örtüşen yönleri vardır. İnsani güvenliğin teorik açıdan insani kalkınma ve insan hakları ile ilişkili olduğu açık olmakla birlikte, bu ilişkinin niteliği detaylı ve kapsamlı bir şekilde ortaya konulmuş değildir.

Bu nedenle, tezin birinci kısmında, insani güvenliğin diğer insan merkezli yaklaşımlar olan insani kalkınma ve insan haklarıyla nasıl bir teorik ilişki içinde olduğu incelenmektedir. Tezin birinci kısmı, aynı zamanda tezin üçüncü ve dördüncü

bölümlerini içermektedir. İnsani güvenliğin insani kalkınma yaklaşımı içinden ortaya çıkmış olması nedeniyle, öncelikle üçüncü bölümde insani güvenliğin insani kalkınma ile teorik ilişkisi ele alınacaktır. Dördüncü bölümde ise, bu kez, insani güvenlik ile insan hakları arasındaki teorik ilişki değerlendirilecektir.

Bu kısımda şu soruların yanıtları aranmaktadır: İnsani güvenliğin insani kalkınma ve insan haklarıyla olan benzerlik ve farkları nedir? Bu yaklaşımların birbirleriyle örtüşen ve çelişen yönleri nelerdir? İnsani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları birbirlerini hangi yönlerden, nasıl tamamlamaktadır? Bu üç yaklaşım arasında herhangi bir öncelik veya önem sıralaması var mıdır? İnsani güvenlik, insani kalkınmanın bir unsuru mudur, yoksa insani kalkınma ve insan haklarını da kapsayan daha geniş bir yaklaşım mıdır? İnsani güvenliği dar veya geniş yorumunun benimsenmesi, bu yaklaşımın insani kalkınma ve insan hakları ile ilişkisini nasıl etkilemektedir?

Bu kısımda şu temel görüş savunulmaktadır: İnsani güvenliğin insani kalkınma ve insan hakları ile olan teorik ilişkisi, olumlu (tamamlayıcılık) ve olumsuz (uyuşmazlık) olmak üzere iki yönlü bir ilişkidir. İnsani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları arasındaki bu iki yönlü ilişkinin, özellikle de uyumsuzlukların farkına varılması önemlidir. Çünkü bu uyumsuzlukların öncelikle farkına varılması, sonrasında ise teorik düzlemde çözülebilmesi, insani güvenliğin insani kalkınma ve insan hakları ile olan ilişkisinin daha sağlıklı bir zemine oturmasını sağlayacaktır.

BÖLÜM III

3. İNSANİ GÜVENLİK VE İNSANİ KALKINMA ARASINDAKİ TEORİK İLİŞKİ

İnsani güvenlik ile insani kalkınma, ya da Türkçe'deki diğer bir isimlendirmeye insani gelişme, birbirleriyle çok yakın ilişki içinde olan yaklaşımlardır. Daha önce açıklandığı üzere, insani güvenlik, 1994 İnsani Kalkınma Raporuyla birlikte, insani kalkınmanın bir boyutu olarak ortaya çıkmış, sonrasında ayrı bir yaklaşım olarak gelişimini sürdürmüştür. Tezin bu bölümünde insani güvenliğin içinden çıkmış olduğu insani kalkınma ile olan ilişkisi incelenecektir. Bölüm içinde öncelikle insani kalkınma yaklaşımı hakkında bilgi verilecek, insani kalkınmanın tanımı, ortaya çıkışı ve önceki geleneksel kalkınma anlayışından farkları açıklanacaktır. Sonrasında, insani güvenlik ile insani kalkınma yaklaşımlarının benzerlikleri ve farklılıkları araştırılacaktır. Bölüm sonunda ise, insani güvenliğin insani kalkınma ile nasıl bir teorik ilişki içinde olduğu tartışılacaktır.

3.1. Geleneksel Kalkınma Anlayışı

Kalkınma konusu uluslararası ilişkilerin gündemine İkinci Dünya Savaşı sonrasında girmiştir. Bu dönemde Batılı ülkelerin Birinci ve İkinci Dünya Savaşında güç kaybetmesiyle birlikte, Batının eski sömürgesi olan çok sayıda ülke bağımsızlığını kazanmış, yeni devletler ortaya çıkmıştır. Bu devletlerin nasıl gelişebilecekleri, sosyalist kampa katılmadan uluslararası ekonomik sistemle nasıl bütünleşebilecekleri sorusu, Batılı çevrelerde önemli bir tartışma konusu olmuştur. Bu soruya yanıt üreten geleneksel kalkınma anlayışına göre, bu ülkeler için kalkınmayı sağlamanın yolu, daha önce kalkınmayı başarmış Batılı ülkelerin izinden gitmek ve onların uygulamış olduğu

yöntemlerin aynısını uygulamaktır. Böylece Batı toplumlarının üretim ve tüketim seviyelerine ulaşmak mümkün olacaktır.¹⁹⁵

Bu görüş en net şekli ile Rostow'un 1960 yılındaki *İktisadi Gelişmenin Merhaleleri: Komünist Olmayan Bir Manifesto* adlı çalışmasında *Modernleşme Teorisi* olarak dile getirilmiştir. Modernleşme Teorisi'ne göre, Batılı ülkeler kalkınmalarının geleneksel tarım toplumlarından işbölümü ile sembolize olan modern sanayi ve kitlesel tüketim toplumlarına geçiş yaparak başarmışlardır. Bu geçişi sağlayan mekanizma ise, serbest piyasadır. Kalkınmanın göstergesi gelir düzeyi ve refahtaki artıştır. Toplumların başka yönlerden gelişmiş olmaları kalkınma olarak değerlendirilmez. Örneğin, bir ülkenin sahip olduğu kültürel zenginlik bir gelişmişlik veya kalkınma göstergesi olarak görülmez. Kalkınmanın temel amacı kalkınmış olan ülkelerin gelir düzeyini yakalamaktır. Bu teoriye göre, kalkınmanın tek yolu, Batının doğrusal kalkınma evrimi çizgisini izleyerek toplumun modernleşmesini ve teknolojik gelişimini sağlamaktır. Dolayısıyla, bağımsızlığını yeni kazanan ülkeler de kalkınabilmek için Batının geçmiş olduğu bu yolu izlemek zorundadır. Modernleşme Teorisi'ne göre kalkınmanın beş aşaması vardır. Bunlar: 1) Geleneksel toplum aşaması 2) Kalkışa geçmenin ön şartlarının oluşması 3) Kalkışa geçme 4) Olgunluğa yol alışı 5) İleri düzeyde kitlesel tüketim. Geleneksel toplum bir geçim ekonomisidir. Girişimci sınıfın ortaya çıkmasıyla sermaye hareketliliği başlar ve yeterli kıvam oluştuğunda ülke kalkışa geçer ve sanayileşmeye geçiş yapar. Sanayileşme ve ekonomik çeşitlenme yeterince olgunlaştığında ise, kitlesel tüketim aşamasına geçilir ve kalkınma sağlanmış olur.¹⁹⁶

Önlerine Batı tarafından tek seçenek olarak sunulan bu kalkınma anlayışı, bağımsızlıklarının yeni kazanan ülkeler için bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Geleneksel kalkınma anlayışı, bağımsızlıklarını Batı ile mücadele ederek kazanan ülkeler açısından Batı'dan tam olarak bağımsız olamamak anlamına gelmiştir. Diğer bir deyişle, siyasi olarak Batı'dan koparak bağımsızlıklarını kazanmış olan bu ülkeler ekonomik olarak Batının izinden gitmeye devam etmek durumuyla karşı karşıya kalmışlardır. Oysa bu ülkeler sömürüye neden olan koşulları ortadan kaldırmak, kendi

¹⁹⁵ Güngen, Ali Rıza, *Kalkınma, Eşitsizlik ve Yolsuzluk*, Evren Balta (ed.), Küresel Siyasete Giriş, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, 433-454.

¹⁹⁶ Heywood, Andrew, *Küresel Siyaset*, Ankara: Adres Yayınları, 2013, s.421-54.

yollarını çizerek ekonomik olarak da bağımsızlıklarını kazanmak istemişlerdir. Bu nedenle geleneksel kalkınma anlayışına alternatif arayışları ortaya çıkmıştır.

Alternatif kalkınma düşüncesi arayışlarının ortaya çıkardığı görüşlerden birisi Latin Amerika'da ortaya çıkan *Bağımlılık Teorisi*'dir. BM bünyesinde 1948 yılında kurulmuş olan Latin Amerika Ekonomi Komisyonu başkanlığı da yapmış olan Arjantinli iktisatçı Raul Prebisch, Brezilya devlet başkanlığı da yapmış olan Fernando Cardoso ve Andre Gunder Frank gibi isimler tarafından gündeme getirilen bu görüşe göre, Güney ülkelerinin geri kalmasının sebebi kalkınmış olan ülkelerin tavrıdır. Dünyadaki ekonomik sistemin merkezini oluşturan kapitalist Batılı ülkeler bu sistemin “çevre”sini oluşturan Güney ülkelerini sömürerek ve onları kendilerine bağımlı tutarak onların kalkınmalarını engellemektedirler. Dolayısıyla, üçüncü dünya ülkelerinin kalkınamamasının esas nedeni, kalkınmış Batı ülkelerine olan ekonomik bağımlılıklarıdır. Üçüncü dünya ülkeleri hukuken bağımsız olsalar bile ekonomik olarak bağımsız değillerdir. Geleneksel emperyalizm “ekonomik emperyalizm” olarak devam etmektedir. Bu sistemde üçüncü dünya ülkeleri birincil ihraç ürünlerinin alıcısı olan Batılı ülkelere ucuza hammadde satmakta ve Batıdan pahalıya işlenmiş mamul maddeler almaktadır. Bu eşitsiz ticaretin en önemli aktörü de Batılı çok uluslu şirketlerdir. Bağımlılık teorisi çizgisel kalkınma anlayışını reddeder. Bu teoriye göre kalkınmak için Batıyı takip etmek değil, aksine Batıya olan bağımlılığa son vermek gerekir. Bağımlılık Teorisinin daha geliştirilmiş bir şekli, daha sonra Immanuel Wallerstein tarafından Dünya Sistemi Teorisi olarak gündeme getirilmiştir.¹⁹⁷ Bağımlılık Teorisi ve Dünya Sistemi Teorisi gibi düşünceler Modernleşme Teorisi ile ifade edilen geleneksel kalkınma anlayışına itiraz etmiş olsalar da, kalkınmaya bakış açıları yine de ekonomiktir. İnsani kalkınma yaklaşımı ise, geleneksel kalkınma anlayışına *insani* bir bakış açısı getirmiş alternatif bir kalkınma anlayışı sunmuştur.

¹⁹⁷ Balaam, David N. and Bradford, Dillman. *Uluslararası Ekonomi Politiğe Giriş*. Ankara: Adres Yayınları, 2015. s.356-390;

Carlsnaes, Walter, Thomas Risse-Kappen ve Beth A. Simmons, ed., *Handbook of International Relations*, London ; Thousand Oaks, Calif: SAGE Publications, 2002, s.609-612.

3.2. Geleneksel Kalkınma Anlayışı ve İnsani Kalkınma

İnsani kalkınma yaklaşımı, geleneksel kalkınma anlayışını değiştirerek kalkınma konusunu insanileştirmeyi amaçlar. İnsani kalkınma yaklaşımına göre, kalkınmanın ekonomi değil insan merkezli olması gerekir. Çok boyutlu bir varlık olan insan, yalnızca ekonomik boyuta indirgenemez. Maddi gelir, bir amaç değil, insanın iyiliğini sağlamak için bir araçtır. Kalkınma ile insani kalkınma aynı şeyler değildir. İnsani kalkınma birçok yönden geleneksel kalkınma anlayışından farklıdır.

İlk olarak, insani güvenliğe göre, insan, yalnızca üretim için bir araç değil, kalkınmanın hem aracı hem de amacıdır. Geleneksel kalkınma anlayışında amaç, ekonomik ilerlemenin sağlanarak refahın artırılması ve gayri safi milli hâsıla ile kişi başına düşen milli gelirin artırılmasıdır. İnsani kalkınmada ise, amaç, ülke içindeki insanların her anlamda gelişmesi, insanların sağlıklı, uzun ve yaratıcı hayatlar sürebilmesidir. İnsani kalkınmaya göre, önemli olan ekonomik büyüme ve gayri safi milli hâsıla rakamları değil, ülke insanların bu ekonomik büyümeden yararlanarak kendilerini geliştirebilmeleridir.

İkincisi, geleneksel kalkınma anlayışına göre kalkınma için gelir şarttır. İnsani kalkınma anlayışına göreyse, gelir olmadan da pek çok alanda insani kalkınma sağlamak mümkündür. Örneğin, insan haklarına saygı, siyasi özgürlükler ve çevrenin korunması gibi konular gelirle bağlantılı değildir. İnsani kalkınma için maddi gelir gerekli, ancak yeterli değildir; gelirin yanı sıra diğer şartların da sağlanması gerekir. Ayrıca, gelir elde edilmiş olsa bile eşitsiz dağılmış olabilir ve insani kalkınmaya katkı yapmayabilir.¹⁹⁸

Üçüncüsü, ekonomik büyüme insani gelişme anlamına gelmez. Kimi düşük gelirli ülkelerde insani kalkınma seviyesi daha yüksekken, daha yüksek gelirli ülkelerde insani kalkınma oranı düşük olabilmektedir. Dolayısıyla yüksek gelir, otomatik olarak insani kalkınmayı sağlamaz. Aksine, düşük gelir düzeylerinde de görece daha yüksek bir insani kalkınmaya ulaşmak mümkündür. Örneğin, gelir düzeyi daha düşük olan Hırvatistan ve Şili, gelir düzeyi daha yüksek olan Kuveyt ve Katar'dan daha yüksek

¹⁹⁸ Haq, Mahbub ul, *Reflections on Human Development*, New York: Oxford University Press, 1995, s.13-24.

insani kalkınma düzeyleri elde etmişlerdir.¹⁹⁹ Burada önemli olan mevcut bütçe kaynaklarının dağılımıdır. Kaynakların askeri harcamalar, borç ödemeleri ve verimsiz devlet işletmelerinde kullanılması durumunda, insani gelişme düşük kalmaktadır. Kaynakların, eğitim, sağlık, barınma, altyapı, temiz su ve gıda gibi alanlara ayrılması durumundaysa, insani kalkınma düzeyleri artmaktadır. İnsani kalkınma, asker sayısını artırarak değil, doktor ve öğretmen sayısını artırarak sağlanabilir.²⁰⁰

Dördüncüsü, ekonomik kalkınmanın insanlar için olumlu sonuçları olabildiği gibi, olumsuz sonuçları da olabilmektedir. Örneğin, kalkınma çerçevesinde yapılan otoyollar trafik kazalarında artışa ve hava kirliliğine yol açmaktadır. Fabrikalar kurulması istihdamı ve geliri artırmakta ama aynı zamanda çevre kirliliğine yol açmaktadır. Tarımda gübre kullanımı verimi artırmakta, ancak su kaynaklarını da kirlletmektedir. Kalkınmayla birlikte, suç oranları, uyuşturucu kullanımı ve boşanmalarda artış görülebilmektedir. Oysa insani kalkınma yalnızca insanlara yönelik olumlu sonuçları hedeflemektedir.

Beşincisi kalkınma yalnızca üçüncü dünya ülkeleri için geçerli bir yaklaşımken, insani kalkınma ekonomik olarak kalkınmış ülkeler için de söz konusudur. Evsiz insanlar, uyuşturucu bağımlılığı, işsizlik, suç, kişisel güvenlik ve sosyal uyumsuzluk gibi sorunlar yüksek gelirli ülkelerde de mevcuttur.²⁰¹ Örneğin kalkınmış bir ülke olan ABD’de evsiz insanların sayısı bir hayli yüksektir. Ayrıca, gelir dağılımının bozulması ve çevresel bozulma kalkınmış ülkelerde de görülen sorunlardır. Örneğin, endüstriyel kirlilik Kuzey ülkelerinde Güney ülkelerinden daha fazla görülmektedir.²⁰² Dolayısıyla, endüstrileşmiş Batılı ülkelerinde de insani kalkınmanın sağlanması, sağlanmış ise geriye gitmesinin önlenmesi gerekir.

¹⁹⁹ United Nations Development Programme, *Global Human Development Indicators*, t.y. <http://hdr.undp.org/en/countries>, (Erişim tarihi: 01.02.2021)

²⁰⁰ United Nations Development Programme, *Human Development Report 1990*, New York: Oxford University Press, 1990.

²⁰¹ Haq, Mahbub ul, *Reflections on Human Development*, New York: Oxford University Press, 1995, s.viii.

²⁰² United Nations Development Programme, *Human Development Report 1990*, New York: Oxford University Press, 1990. s.38

3.3. İnsani Kalkınmanın Tanım ve İçeriği

İnsani kalkınma ilk olarak Mahbub el Haq öncülüğünde hazırlanan ve BM Kalkınma Programı tarafından yayımlanan 1990 tarihli ilk İnsani Kalkınma Raporu ile gündeme gelmiştir. Bu rapora göre, insani kalkınma, “insanların seçeneklerinin genişletilmesi sürecidir”. İnsani kalkınma tek başına milli gelirin artırılması değil, insanların uzun ömür sürebilecekleri ve kendilerini geliştirebilecekleri bir ortamın hazırlanması, insanların bilgi sahibi olması, toplumsal faaliyetlere katılabilmesi, özgür olması, haklarının korunması ve güvenliklerinin sağlanmasıdır. İnsani kalkınma, insan yaşamının her yönünün iyileştirilmesi demektir.²⁰³

İnsani kalkınma düşüncesi, Amartya Sen’in fikirlerinden etkilenmiş olup onun kapasite yaklaşımına dayanmaktadır. Sen’in kavramsallaştırmasıyla kapasite, insanların istediklerini “olabilme” ve “yapabilme” kapasitesidir. İnsani kalkınma için insanlara seçme özgürlüğünün sağlanabilmesi çok önemlidir.²⁰⁴ Sen’e göre, insani kalkınma ekonominin zenginleşmesi değil, insan hayatının zenginleşmesidir. İnsani kalkınma yaklaşımı Sen’in “özgürlük olarak kalkınma”²⁰⁵ fikrinden etkilenmiş ve kalkınmayı insanların özgürlüklerini ve seçeneklerini artırmak olarak tanımlamıştır. Mahbub El Haq’a göre de, insani kalkınma bütüncül bir yaklaşım olarak kalkınmanın bütün boyutlarını kapsar. İnsani kalkınma, ekonomik konuların yanı sıra, sosyal, kültürel ve siyasi konuları da içerir. Serbest piyasa mekanizması insani kalkınmayı sağlamak için tek başına yeterli değildir. Serbest piyasa içinde insani kalkınmaya katkı sağlayabilecek sosyal harcamaların yapıldığı bir yöntem, insani kalkınmayı sağlamak için çok daha etkilidir.²⁰⁶

İnsani kalkınmanın bir takım temel unsurları ve unsurları ölçmeye yönelik göstergeleri vardır. 1990 tarihli İnsani Kalkınma Raporuna göre, insan hayatının üç önemli bileşeni vardır. Bunlar; *uzun ve sağlıklı yaşam (longevity) bilgi (knowledge) ve iyi yaşam standartlarıdır (decent living standards)*. İnsani kalkınmanın üç unsuru; yaşam süresi, eğitim ve gelir olarak da ifade edilebilir. Görüldüğü üzere, insani kalkınmanın üç

²⁰³ United Nations Development Programme, *Human Development Report 1990*, New York: Oxford University Press, 1990, s.1-11

²⁰⁴ United Nations Development Programme, *About Human Development*, t.y. <http://hdr.undp.org/en/humandev>. (Erişim tarihi: 01.03.2019)

²⁰⁵ Sen, Amartya, *Development as Freedom*, 1st. edition, New York: Alfred A.Knopf, 1999

²⁰⁶ Haq, Mahbub ul. *Reflections on Human Development*, New York: Oxford University Press, 1995. s.1-45.

önemli unsurundan yalnızca iyi yaşama standartları doğrudan gelir ile bağlantılıdır. İnsani kalkınma bileşenlerinin en önemlisi yaşam uzunluğudur. Çünkü sağlık, beslenme ve eğitim gibi alanlardaki gelişmeler insanların daha uzun bir ömür sürmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla, beklenen yaşam süresi en temel insani kalkınma göstergesidir.²⁰⁷ Yaşam uzunluğunun göstergesi, doğumda beklenen yaşam süresidir. Bilgi unsurunun temel göstergesi okuma-yazma ve eğitim oranlarıdır. Bilgi unsurunun ölçümü okur-yazar oranı (2/3'ü) ve ilkokul, lise ve üniversite kayıtları yüzdesi (1/3'ü) ile yapılır. İyi yaşam standartlarının göstergesi ise, kişi başına düşen milli gelir düzeyi ve bunu ifade eden satın alma gücüdür.²⁰⁸

Ülkelerin insani kalkınma düzeylerini ölçmek amacıyla insani kalkınmaya dair bu temel göstergeleri içeren İnsani Kalkınma Endeksi oluşturulmuştur. İlk olarak 1990 İnsani Kalkınma Raporunda gündeme getirilen İnsani Kalkınma Endeksi, BM Kalkınma Programı tarafından 1993 yılından beri her yıl düzenli olarak yayımlanmaktadır.

İnsani kalkınmanın iki önemli boyutu vardır. Birincisi, insanların birey ve toplum olarak kapasitelerinin oluşturulması, ikincisi de bu geliştirilen kapasitelerin kullanılabilmesidir. Yaşam süresi ve eğitim unsurları insani kalkınma için gerekli kapasitelerin oluşturulması boyutuna bakarken, gelir unsuru bu kapasitelerin kullanılabilmesi boyutuna bakmaktadır. Kapasitelerin oluşturulması; beklenen yaşam süresi, eğitim ve gelirin artırılması demektir. İnsani kalkınmanın sağlanması için bu kapasitelerin oluşturulması yetmez, oluşturulan kapasitelerin kullanılabilmesi de gerekir. Kapasitelerin kullanılabilmesinin yolu ise belirli düzeyde gelir elde ederek bu mal ve hizmetlere erişebilmektir. Kapasitelerin kullanılabilmesi aynı zamanda ülke içinde gelir dağılımında dengenin sağlanabilmesine ve şehir-kır, erkek-kadın, zengin-fakir eşitsizliklerinin giderilebilmesine bağlıdır.²⁰⁹

²⁰⁷ United Nations Development Programme, *Human Development Report 1990*, New York: Oxford University Press, 1990, s.1-12

²⁰⁸ İnsani Gelişme Vakfı, *İnsani Gelişme Nedir?*, t.y. <http://ingev.org/hakkimizda/insani-gelisme-nedir/>. (Erişim tarihi: 17.03.2019)

²⁰⁹ United Nations Development Programme, *Human Development Report 1990*, New York: Oxford University Press, 1990, s.9-16

Kalkınma konusuna insan merkezli yeni bir perspektif getirmiş olan insani kalkınma yaklaşımı, hem BM zemininde, hem de ülkeler üzerinde etkili olmuştur. 1990 İnsani Kalkınma Raporu, insani güvenlik yaklaşımının BM içinde yerleşmesini sağlamıştır. İnsani kalkınma yaklaşımından etkilenen Bangladeş, Bolivya, Kolombiya, Gana, Pakistan, Filipinler gibi ülkeler kendi insani kalkınma programlarını geliştirmişlerdir. BM Kalkınma Programı tarafından düzenli olarak yayımlanmaya devam eden İnsani Kalkınma Raporları, insani güvenlik de dâhil olmak üzere, insani kalkınmaya ilişkin pek çok konuyu gündeme getirmiştir.

İnsani kalkınmanın önemli unsurlarından birisi de, insani güvenliğin sağlanmasıdır. İnsani güvenlik, insani kalkınmanın bir boyutu olarak sunulmasına ve insani kalkınma ile olan ortak noktalarına rağmen, insani kalkınmanın ötesinde yeni bir yaklaşım haline gelmiştir. Bir sonraki bölümde, insani güvenliğin insani kalkınma ile olan benzerlik ve farklılıkları incelenecektir.

3.4. İnsani Güvenlik ve İnsani Kalkınma Arasındaki Benzerlik ve Farklılıklar

İnsani güvenliğin insani kalkınma ile olan ilişkisinin anlaşılabilmesi için bu iki yaklaşımın ayrı ayrı ne anlam ifade ettiği, birbirleriyle hangi açılardan benzediği ve hangi açılardan ayrıldığının anlaşılması gerekir. İnsani güvenliğin insani kalkınma ile benzer yönleri olduğu gibi, insani kalkınmadan ayrılan yönleri de bulunmaktadır. Bölüm içinde, öncelikle her iki yaklaşımın benzer yönleri ele alınacak, daha sonra ise birbirlerinden farklılıkları incelenerek insani güvenliğin hangi yönlerden insani kalkınmadan ayrıştığı ortaya konacaktır.

İnsani güvenlik, pek çok yönden içinden çıkmış olduğu insani kalkınma yaklaşımı ile benzeşmektedir. Bu benzerlikler şu şekilde sıralanabilir:

1. Her iki yaklaşımın da benzer şekilde BM zemininde ortaya çıkmıştır. Yine, her iki yaklaşım da uluslararası kamuoyuna BM Kalkınma Programı tarafından hazırlanan İnsani Güvenlik Raporları aracılığıyla sunulmuştur.
2. İnsani güvenlik ve insani kalkınma yaklaşımlarının fikri arka planları ve fikir babaları aynıdır. Yaklaşımların her ikisini de geliştirenler Mahbub el Haq ve Amartya Sen'dir. 1990 ve 1994 İnsani Güvenlik Raporlarını hazırlayan ekibin resmi sorumlusu Haq'tır; ancak Sen de bu raporların hazırlanmasına tavsiyeleriyle

destek olmuştur.²¹⁰ Yaklaşımlar Mahbub el Haq tarafından ortaya atılmış olmakla birlikte, aslında her ikisi de İngiltere'deki üniversite yıllarından itibaren çok iyi dost olan Pakistanlı Haq ile Hindistanlı Sen,²¹¹ tarafından birlikte geliştirilmişlerdir. İnsani güvenlik, güvenlik çalışmaları içinden değil, kalkınma çalışmaları içinden doğmuştur.²¹²

3. İnsani güvenlik ve insani kalkınmanın her ikisi de insan merkezli yaklaşımlardır ve her iki yaklaşımın referans noktası insandır. Bu yaklaşımlar açısından, insan, başka hedefler için bir araç değil, bizzatıhi amaçtır. İnsani güvenliğe göre, güvenliğin amacı devlet değil, insanın güvenliğinin sağlanmasıdır. İnsani kalkınmaya göre de, kalkınmanın amacı maddi gelir değil, insanın her yönden gelişmesidir.
4. İnsani güvenlik ve insani kalkınma normatif yaklaşımlardır. Her iki yaklaşım da yalnızca olanı açıklamaz; olması gerekeni de belirtir ve bu konuda yapılması gerekenlere dair çağrıda bulunur. Her iki yaklaşım da etik olarak doğru olanın insanın iyilik ve mutluluğunun sağlanması olduğuna savunur.
5. Her iki yaklaşım da kendi alanlarında paradigma değişikliği önerir. İnsani güvenlik, güvenlik alanında; insani kalkınmaysa kalkınma alanında anlayış değişikliği yapılması gerektiğini savunur. İki yaklaşıma göre de çözüm, mevcut anlayışı geliştiren küçük değişiklikler değil, tamamen anlayış değişikliği ve yeni bakış açıları geliştirilmesidir.
6. Her iki yaklaşım da kapsamlı ve bütüncüdür. İnsani güvenlik insanın her türlü tehdide karşı güvende olması gerektiğini belirtir ve yedi farklı güvenlik türünü kapsar. Ayrıca, insani güvenlik, aktör olarak devlet ile birlikte diğer tüm aktörleri de benimser. İnsani kalkınma da kalkınmanın yalnızca ekonomik değil, sosyal ve kültürel tüm boyutlarını kapsayan bütüncül bir kalkınma anlayışını savunur.
7. Her iki yaklaşım da özgürlük fikrine dayanır ve kendilerini özgürlük olarak tanımlarlar. *İnsani güvenlik, korkudan özgürlük, istekten özgürlük ve onurlu yaşama özgürlüğüdür. İnsani kalkınmaysa, kalkınmayı ekonomik ilerleme olarak*

²¹⁰ Sen, Amartya, *Development as Freedom*, 1st. ed, New York: Alfred A.Knopf, 1999, s. XV.

²¹¹ Haq, Khadija. Amartya Sen and Mahbub Ul Haq: A Friendship That Continues beyond Life, *Journal of Human Development* 9, no. 3 (November 2008): 329-30.
<https://doi.org/10.1080/14649880802236524>.

²¹² Martin, Mary and Taylor Owen, ed., *Introduction*, Routledge handbook of human security (London ; New York: Routledge/Taylor Francis Group, 2014), s.1-14

değil *seçme özgürlüğü* olarak tanımlar ve insanların ekonomik, sosyal ve kültürel olarak seçeneklerinin artırılmasını hedefler.

8. Her iki yaklaşımın da benimsediği temel yöntemlerden birisi, insanların kapasitelerinin geliştirilmesidir. Başka bir ifadeyle, insani güvenliği sağlamanın yolu da, insani kalkınmanın yolu da, insanların kapasitelerini artırarak gelişmelerini sağlamaktır. Her iki yaklaşım da amaç olarak insani gördükleri gibi, bu amaca ulaşmak için en önemli araç olarak da yine insani ve insanın güçlendirilmesini görürler.
9. Her iki yaklaşımın içeriklerinde örtüşen yönler bulunmaktadır. İnsani güvenliğin istekten özgürlük alanı ile insani kalkınmadaki iyi yaşam standartları alanı; sağlık, gıda, su, çevre gibi benzer konuları ifade etmektedir.
10. Her iki yaklaşım da kalkınmış veya kalkınmamış ayrımı gözetmeksizin tüm ülkeleri ve tüm insanları hedefler. İnsani güvenlik ve insani kalkınma, kalkınmamış ülkelerin yanı sıra, kalkınmış ülkeler için de aynı şekilde gereklidir.

Bu benzer yönlerine rağmen, insani güvenlik birçok yönden insani kalkınmadan farklıdır. Bu farklılıkları ise şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. İnsani kalkınma ve insani güvenlik yaklaşımlarının ilgilendikleri alanlar farklıdır. İnsani kalkınmanın ilgi alanının kalkınma ve ekonomi olmasına karşılık, insani güvenliğin ilgi alanı güvenlidir. İnsani kalkınma politik-ekonomi alanında ortaya çıkmış ve kalkınma alanında geçerli olan ekonomi ve gelir odaklı anlayışı değiştirmek istemiştir. İnsani güvenlik ise, uluslararası ilişkilerdeki güvenlik alanında ortaya çıkmış ve devlet odaklı güvenlik anlayışını dönüştürmeyi amaçlamıştır.
2. İnsani güvenlik ve insani kalkınmanın kapsamlarında farklılıklar vardır. Her iki yaklaşım ortak bazı alanları içermekle birlikte, farklı konuları da kapsamaktadırlar. Örneğin, insani kalkınmanın en önemli üç bileşeninden birisi olan bilgi ya da diğer bir ifadeyle eğitim, insani güvenlik içinde yer almaz. Doğal afetler konusu da insani güvenlik içinde değerlendirilirken, insani kalkınma içinde yer almamaktadır.
3. Önerilen yöntemler alanında da her iki yaklaşım arasında benzerlikler olduğu gibi, farklılıklar bulunmaktadır. İnsani kalkınmanın temel yöntemi güçlendirme, yani insanların kapasitelerinin artırılmasıdır. İnsani güvenlikte de güçlendirme yöntemi

benimsenir. Bununla birlikte, insani güvenlik korumayı da ikinci bir temel yöntem olarak benimser. İnsani güvenlik yaklaşımında, dışarıdan bir müdahaleyle ihtiyaç duyan insanların ve toplumların korunması da söz konusudur.

4. İnsani kalkınmanın daha çok olumlu gelişmelere odaklanmasına karşılık, insani güvenlik daha çok olumsuz gelişmelere odaklanır. İnsani kalkınma insanların gelişmesini sağlayacak olan, okullaşma oranının ve gelir seviyesinin artması gibi olumlu gelişmelerin sağlanmasına yoğunlaşır. Risk odaklı ve önleme öncelikli olan insani güvenliğin önceliğiye çatışma, şiddet, ekonomik kriz gibi olumsuz gelişmelerin önlenmesidir. İnsani güvenlik yaklaşımında ilk hedef, insani güvenliğe yönelik riskleri değerlendirerek ve bu riskleri önlemeye yönelik tedbirler alarak insani güvenliğin tehlikeye düşmesini önlemektir.
5. İnsani güvenlik ile insani kalkınmanın gerçekleşme süreleri farklıdır. İnsani kalkınma ancak orta ve uzun vadede gerçekleştirilebilir. İnsani kalkınmada önemli bir aşama kaydedilebilmesi ve yaşam süresi, eğitim, gelir gibi göstergelerde ilerleme sağlanabilmesi için, uzun süreli ve istikrarlı çabalar gerekir. İnsani güvenlik yaklaşımının ise, hem kısa dönemli hem de uzun dönemli hedefleri vardır.²¹³. Acil insani güvenlik tehditlerini giderilerek kısa vadede insani güvenliğin sağlanabileceği adımlar atılabilir. Diğer yandan, tehditlerin kök nedenlerini çözmek daha uzun vadeli bir süre gerektirir. Örneğin, çatışma ve savaş durumlarında, ateşkes sağlayarak veya insani yardım ulaştırarak kısa vadede insani güvenlik adına önemli bir ilerleme sağlanabilir; ancak çatışmanın kök nedenlerinin çözülmesi ve barışın sağlanması için uzun süre gerekir.
6. İnsani güvenlik ile insani kalkınma arasında devlete yaklaşım açısından da fark bulunmaktadır. İnsani kalkınma açısından devlet çok büyük oranda olumlu bir aktördür. Devlet, sosyal politikaları ve gelir artırıcı çalışmalarıyla insani kalkınmayı sağlayacak temel aktördür. İnsani güvenlik açısından da devlet, temelde olumlu bir aktördür. Bununla birlikte, devlet, insani güvenliğe olumsuz etkileri de olabilen bir kurumdur. Devlet, insani güvenliğin sağlanması için önemli roller oynayabileceği gibi, bir insani güvenlik tehdidine de dönüşebilir.

²¹³ Churrua Muguruza, Cristina. Human Security as a Policy Framework: Critics and Challenges, *Deusto Journal of Human Rights*, no. 4 (11 December 2017): 15. <https://doi.org/10.18543/aahdh-4-2007pp15-35>.

7. İnsani güvenlik ile insani kalkınma arasında bu yaklaşımların ölçülebilmesi açısından da farklılıklar vardır. İnsani kalkınma; yaşam süresi, eğitim oranları, kişi başına düşen milli gelir gibi daha somut gelişmeleri ifade eder ve daha ölçülebilir niteliktedir. Nitekim 1990 tarihli ilk İnsani Kalkınma Raporunda insani kalkınmayı ölçen İnsani Kalkınma Endeksi de gündeme getirilmiştir. İnsani güvenliğin ise, somut yönleri olduğu gibi ölçülmesi zor olan soyut bir yönü de vardır. Güvenlik daha çok hissedilen bir durumdur. Buzan güvenliği, “tehlikeden korunma, güvende hissetme ve endişeden özgür olma” olarak tanımlamıştır.²¹⁴ Örneğin, bir ülke içindeki azınlık grubu; eğitim, sağlık, gıda, hatta siyasi katılım gibi ölçülebilir göstergelerde toplum çoğunluğu ile benzer durumda olsa bile, kendisini güvensiz hissedebilir. Bu nedenle, aradan geçen çeyrek yüzyıllık bir süreye rağmen, insani güvenliği ölçen bir endeks henüz geliştirilememiştir.
8. İnsani güvenlik, insani kalkınmaya göre daha yereldir. İnsani kalkınma tüm ülkeler için benzer anlam ifade etmektedir. Örneğin eğitim oranlarının artırılması, tüm ülkeler için geçerli bir insani kalkınma hedefidir. İnsani güvenlikte ise, durum böyle değildir. Farklı yerlerde insani güvenlik tehditleri de farklıdır. Bir ülkede en önemli insani güvenlik tehdidi fakirlikken, bir başka ülkedeki en önemli tehdit göç veya organize suç olabilir.

Görüldüğü üzere, insani güvenliğin insani kalkınma ile benzerlikleri olduğu gibi, çok sayıda farklılığı da bulunmaktadır. Bir sonraki bölümde benzer ve farklı yönleri olan bu iki yaklaşımın birbirleriyle olan teorik ilişkisi tartışılacaktır.

3.5. İnsani Güvenlik ve İnsani Kalkınma Arasındaki Olumsuz İlişki

Alanyazın tarama bölümünde de ifade edildiği gibi, konuyla ilgili akademik yayımlarda savunulan baskın görüş insani güvenlik ile insani kalkınma arasındaki ilişkinin olumlu olduğu şeklindedir. Bu görüşe göre, insani güvenlik ve insani kalkınma birbirlerini tamamlayan ve karşılıklı olarak güçlendiren yaklaşımlardır, ancak insani güvenliğin insani kalkınma ile tamamen uyumlu olduğunu söylemek doğru olmaz. İnsani güvenlik ve insani kalkınma arasında uyumsuz alanlar da vardır. İnsani güvenlik ile insani kalkınma arasındaki ilişkinin olumlu yönleri olduğu gibi,

²¹⁴ Buzan, Barry. *People, states, and fear: the national security problem in international relations*, Brighton: Wheatsheaf Books, 1983, s.19

olumsuz yönleri de vardır. Konu tahlil edildiğinde, insani güvenlik ve insani kalkınma arasında şu uyumsuzlukların olduğu görülmektedir:

1. Bir yandan insani kalkınmanın insani güvenlikten daha geniş olduğu ve onu kapsadığı iddia edilirken, diğer yandan insani güvenliğin insani kalkınmayı ve insan haklarını kapsayan daha geniş bir yaklaşım olduğunun savunulması bu iki yaklaşım arasında uyumsuzluk oluşturmaktadır.
2. Uygulamada önceliğin hangi yaklaşıma verileceği ve kaynakların iki yaklaşım arasında nasıl paylaştırılacağı, her iki yaklaşım arasında bir tezat oluşturmaktadır.

Şimdi, insani güvenlik ile insani kalkınma arasındaki bu uyumsuzluk durumları sırasıyla incelenecektir.

3.5.1. İnsani güvenlik ve insani kalkınmanın birbirini kapsaması

İnsani güvenlikle insani kalkınma arasında uyumsuzluk oluşturan ilk husus, hangi yaklaşımın daha geniş olup diğerini kapsadığı üzerinedir. BM belgelerinde insani kalkınma, insani güvenliği kapsayan daha geniş bir yaklaşım olarak tanımlanmakta ve insani güvenlik insani kalkınmanın bir boyutu olarak konumlandırılmaktadır. Öte yandan, insani güvenlik insani kalkınmayı da kapsayan daha geniş bir yaklaşım olarak tarif edilebilmektedir. Alanyazında bu konuya dair üç farklı görüş olduğu görülmektedir.

Birinci görüş, insani kalkınmanın daha geniş bir yaklaşım olarak insani güvenliği kapsadığını savunur. Bu görüşe göre, insani güvenlik insani kalkınmanın boyutlarından birisidir. Nitekim 1994 *BM İnsani Güvenlik Raporunda* insani güvenlik insani kalkınmanın yeni bir boyutu olarak sunulmaktadır.²¹⁵ İnsani Güvenlik Komisyonunun *Şimdi İnsani Güvenlik* raporunda da bu görüş savunulmaktadır. Raporda insani kalkınma daha geniş bir yaklaşım olarak, insani güvenlik ise, insani kalkınmanın önemli bir unsuru olarak sunulmaktadır. Amartya Sen de rapor içinde kendi yazdığı bölümde “insani kalkınmanın daha geniş bir yaklaşım olduğunu” belirtmektedir.²¹⁶ Alkire de insani kalkınmanın daha geniş bir yaklaşım olduğunu

²¹⁵ United Nations Development Programme, *Human Development Report 1994*. New York: Oxford University Press, 1994.

²¹⁶ Commission on Human Security, ed. *Human Security Now: Protecting and Empowering People*. New York, 2003.

düşünmektedir. Çünkü ona göre, insani güvenliğin temel kapasiteleri artırmak istemesine karşılık, insani kalkınma tüm kapasiteleri artırmak istemektedir. Yine, insani güvenliğin kısa dönemli krizlere odaklanmasına karşılık insani kalkınma daha uzun bir dönemi kapsamaktadır.

İkinci görüş, tam tersine, insani güvenliğin insani kalkınmayı kapsadığını savunmaktadır. Bu görüşe göre insani güvenlik, doğal afetler, çevre, insan hakları gibi insani kalkınmanın ötesindeki konuları da içeren insani güvenlik daha geniş bir yaklaşımdır. BM İnsani Güvenlik Birimi'nin hazırlamış olduğu *Teori ve Pratikte İnsani Güvenlik* kitapçığında insani güvenliğin kapsayıcı olduğu belirtilmekte ve “insani güvenliğin; güvenlik, kalkınma ve insan hakları gündemlerini bir araya getirdiği”, “bu üç sektör arasında ortaklaşa bütünleşik çözümler bulunmasını sağladığı” belirtilmektedir.²¹⁷ Gasper'e göre, insani güvenlik, insani kalkınma ve insan haklarını kapsayan, “uluslararası insani söylemi bütünleştiren bir yaklaşımdır”. Gasper, “insani güvenlik bütüncül bir yaklaşım olarak diğer yaklaşımların kapsadığı alanları içerir ve daha ileriye gider” diyerek insani güvenliği insani kalkınmayı kapsayan ve onu aşan bir yaklaşım olarak konumlandırmaktadır.²¹⁸ Muguruza da, insani güvenliğin insani kalkınma ve insan hakları gündeminde yer alan başlıca konuları içererek onları tek bir gündem halinde birleştirdiğini, etkili bir insani güvenlik yaklaşımı oluşturulabilmesi için, insani güvenliğin insani kalkınma ve insan hakları konularını da içermesi gerektiğini söylemektedir.²¹⁹

Üçüncü görüş ise bu yaklaşımlar arasında bir kapsayıcılık durumunun olmadığını ileri sürmektedir. Brunelli'ye ve Tanaka'ya göre, insani güvenlik ile insani kalkınma arasında alt-üst ilişkisi yoktur ve her iki yaklaşımın ayrı ayrı değerlendirilmesi daha doğrudur.²²⁰

²¹⁷ United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, *Human Security in Theory and Practice*, 08.04.2009, s.8-10, <https://www.unocha.org/sites/dms/HSU/Publications%20and%20Products/Human%20Security%20Tools/Human%20Security%20in%20Theory%20and%20Practice%20English.pdf>

²¹⁸ Gasper, Des. The Idea of Human Security”, 2010, s.6-8, https://www.researchgate.net/publication/289025826_The_idea_of_human_security, (Erişim tarihi: 22.09.2018)

²¹⁹ Churruca Muguruza, Cristina. Human Security as a Policy Framework: Critics and Challenges, *Deusto Journal of Human Rights*, no. 4 (11 December 2017): 15. <https://doi.org/10.18543/aahdh-4-2007pp15-35>.

²²⁰ Brunelli, Filippo Costa. *Is 'human security' the same of 'human rights'*, t.y. https://www.academia.edu/1125368/Human_Security_and_Human_Rights, (Erişim tarihi: 23.08.2018);

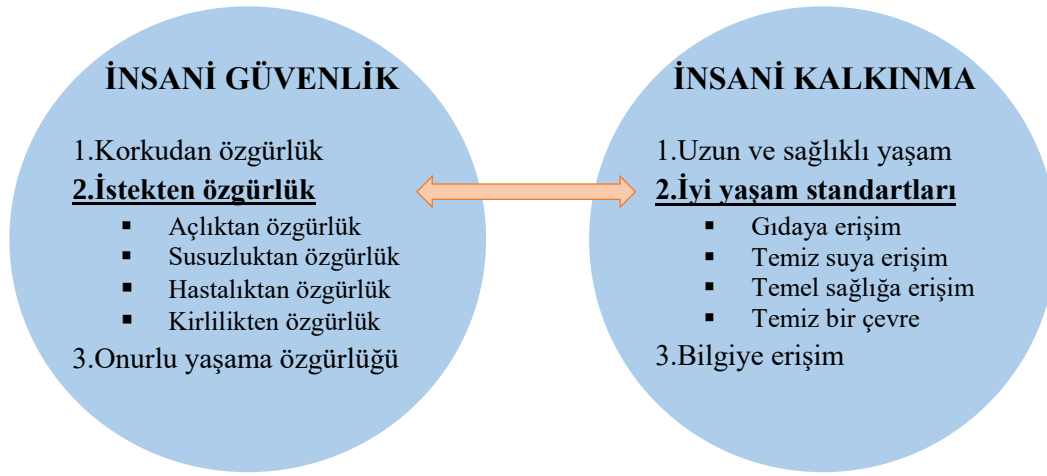
Bu görüşler ışığında konu tahlil edildiğinde, üç görüşün de konuya dair gerçekliği tam olarak yansıtmadığı görülmektedir. İnsani güvenlik ile insani kalkınma birbirlerini tam olarak kapsamazlar; ancak tamamen ayrılmış da değildirler. Öncelikle insani kalkınmanın insani güvenliği tamamen kapsadığı söylenemez. Çünkü insani güvenlik her ne kadar insani kalkınmanın bir boyutu olarak ortaya çıkmışsa da, zaman içinde insani kalkınmadan ayrılmış, farklı alanları içeren, farklı yöntemler geliştiren, ayrı bir yaklaşım olarak gelişmiştir. İnsani güvenlik bugün itibariyle yalnızca insani kalkınmanın bir boyutu olarak tanımlanamaz. İnsani güvenliği bu şekilde tarif etmek, onu tek boyutlu gören indirgemeci bir tavır olacaktır. İnsani güvenliğin insani kalkınma tarafından kapsanan kısmı onun istekten özgürlük boyutudur. İnsani güvenliğin istekten özgürlük boyutu insani kalkınma içindeki iyi yaşama standartlarına denk düşer. Ne var ki, insani güvenliğin diğer boyutları olan korkudan özgürlük ve onurlu yaşama özgürlüğü insani kalkınma tarafından kapsamaz. İnsani güvenlik insani kalkınma ile bağlantılı olmayan farklı alanları da içerir. Örneğin, doğal afetler, terörizm, organize suç gibi konular insani kalkınma içinde yer almayan, ancak insani güvenlik içinde yer alan tehditlerdir. Diğer yandan, insani güvenliğin de insani kalkınmayı tamamen kapsamaması da söz konusu değildir. İnsani güvenliğin insani kalkınmanın bazı boyutlarını kapsadığı söylenebilir, ancak insani kalkınmanın da insani güvenlik tarafından kapsammayan boyutları vardır. Örneğin okuma yazma oranlarının artırılması, insani kalkınmayı sağlayan ancak insani güvenlik içinde yer almayan bir konudur.

İnsani güvenlik ile insani kalkınma birbirlerini tam olarak kapsamayan, ancak birbirleriyle kesişen kümelerdir. Gasper'in de belirttiği gibi, bu konuda "tavuk-yumurta" benzeri kısır bir tartışmaya girilmemelidir.²²¹ Her iki yaklaşım içinde bazı bölümler birbirleri ile kesişmekte ve örtüşmektedir. İnsani güvenliğin üç temel unsuru; korkudan özgürlük, istekten özgürlük ve onurlu yaşama özgürlüğüdür. İnsani kalkınmanın üç temel unsuru ise; uzun ve sağlıklı yaşam, bilgiye erişim (eğitim) ve iyi yaşama standartlarıdır. Şekil 1 de görüldüğü üzere, insani güvenliğin istekten özgürlük

Akihiko, Tanaka. *Toward a Theory of Human Security*. Japan International Cooperation Agency Research Institute: JICA Research Institute, 2015. https://www.jica.go.jp/jica-ri/publication/workingpaper/toward_a_theory_of_human_security.html, (Erişim tarihi 03.06.2018)

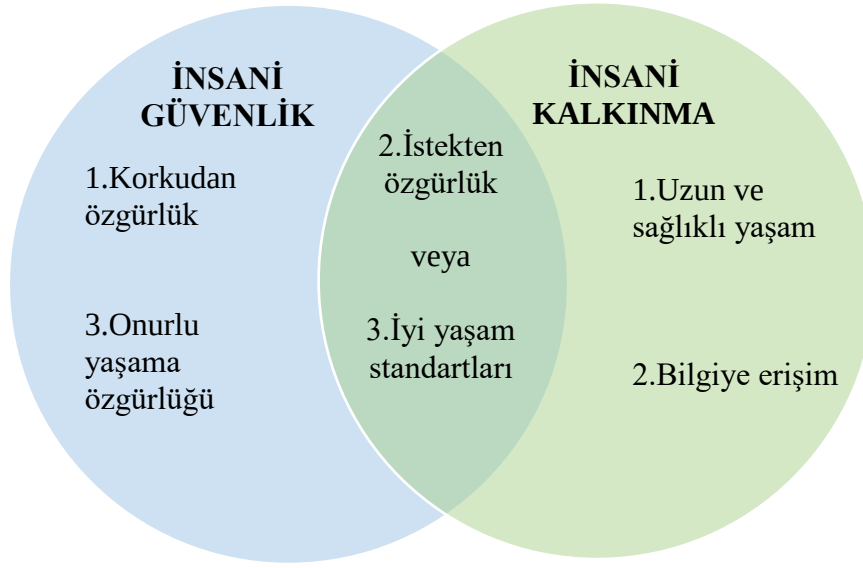
²²¹ Gasper, Des and Oscar A.Gomez. *Evolution of Thinking and Research on Human and Personal Security 1994-2013*. s.6 http://hdr.undp.org/sites/default/files/gomez_hdr14.pdf (Erişim tarihi: 20.07.2018)

boyutuyla insani kalkınmanın iyi yaşama standartları boyutu birbirleriyle benzer içeriklere sahiptir. İnsani güvenlik yaklaşımında istekten özgürlük içinde belirtilen açlıktan, susuzluktan, hastalıktan ve kirlilikten özgürlük gibi konular; insani kalkınma yaklaşımındaki iyi yaşam standartları içinde gıdaya, suya, temiz çevreye erişim şeklinde ifade edilmektedir.



Şekil 1. İstekten Özgürlük ve İyi Yaşam Standartlarının Benzerliği

Dolayısıyla, Şekil 2’ de gösterildiği gibi, insani güvenlik ile insani kalkınmanın belirli alanlarda kesiştiği, ancak her iki yaklaşımın birbirleriyle kesişmeyen farklı alanlarının da olduğunu kabul etmek daha açıklayıcı bir yaklaşımdır. İnsani güvenlik ile insani kalkınma arasında kapsayıcılık değil, bir kesişme durumu vardır.



Şekil 2. İnsani Güvenliğin İnsani Kalkınmayla Kesişmesi

3.5.2. İnsani güvenlik ve insani kalkınma arasında öncelik sıralaması

İnsani güvenliğin insani kalkınma ile ilişkisinde uyumsuzluk oluşturan ikinci husus, uygulamada hangi yaklaşımın daha öncelikli olduğu konusudur. İnsani kalkınma hedeflerine ulaşmak için uzun dönemli çaba gerekirken, insani güvenlik hedeflerine daha kısa süreli çabalarla ulaşılabilir. Öte yandan, insani kalkınma alanındaki gelişmeler, fakirlik ve çatışma gibi insani güvenlik tehditlerinin kök nedenlerinin çözümünde önemli rol oynamaktadır. Bu durumda, uygulamada önceliğin daha çabuk sonuçlar alınabilecek olan kısa vadeli insani güvenliğe mi, yoksa insani güvenliğin kök nedenlerinin çözümüne de katkı yapan daha uzun vadeli insani kalkınmaya mı verilmesi gerektiği açıklığa kavuşturulması gereken bir husustur.

Diğer bir açıdan, insani kalkınma olumlu yönlü bir yaklaşım olarak kapasite geliştirme konusuna odaklanırken, insani güvenlik olumsuz yönlü bir yaklaşım olarak riskler ve tehditlere odaklanmaktadır. Bu durumda, öncelik riskleri önlemek mi yoksa olumlu adımlar atmak mı olmalıdır? Bu konu özellikle politika yapıcılar için önemlidir. İnsani kaygıları olan ve insani güvenlik ile insani kalkınmanın her ikisini de gerçekleştirmenin önemli olduğunu düşünen politika yapıcılar önceliği hangi alana vermeli, sınırlı kaynaklar verimli olarak nasıl kullanılmalıdır? Bu sorunun yanıtının

uygulamadan önce teorik olarak verilebilmesi gerekir. Ne var ki, alanyazında bu hususa dair bir tartışmaya rastlanılmamaktadır. Bu konudaki tek görüş Tanaka tarafından ifade edilmiştir. Tanakaya göre, insani güvenlik insani kalkınma için bir temel oluşturması nedeniyle uygulamada öncelik insani güvenliğe verilmelidir.²²²

İnsani güvenlik ve insani kalkınmanın önem verdiği konular birlikte değerlendirildiğinde, uygulamada önceliğin insani güvenliğe olması gerektiği görülmektedir. İnsani güvenlik, insan hayatının yaşamsal merkezinin korunması demektir. Dolayısıyla, insani güvenlik doğrudan insan yaşamıyla ve bu yaşamı tehdit eden tehlikelerle ilgilidir. İnsani kalkınma ise, insanların seçeneklerinin artırılması olarak tanımlanmaktadır. Bu durumda, önce insanların hayatta kalmalarının yani insani güvenliğin sağlanması, sonra insanların seçeneklerinin artırılması, yani insani kalkınmanın sağlanması daha rasyonel bir seçenektir.

Ayrıca, insani kalkınmadan farklı olarak, insani güvenlik alanında çok daha kısa sürede etkili sonuçlar alınabilir. Bu nedenle de insani güvenliğin öncelikli olması gerekir. Daha önce belirtildiği üzere, insani kalkınma genel olarak uzun vadeli bir süreçtir ve etkili sonuçların alınması daha uzun süre alır. Örneğin, milli gelirin artırılması ancak uzun dönemli politikalarla ve istikrarlı büyüme oranlarıyla mümkün olabilir. Yine, eğitim oranlarının artırılması için, yeni okullar açılması, yeni öğretmenler yetiştirilmesi ve yeni nesillerin uzun süreli bir eğitimden geçirilmesi gerekir. Buna karşılık insani güvenlik alanında kısa vadede etkili sonuçlar alınabilir. Örneğin, soykırım tehlikesine maruz kalan bir topluluğun duruma müdahale edilerek korunması mümkündür. Savaşan taraflar arasında ateşkes sağlanarak kısa bir sürede can kayıplarının önüne geçilebilir veya bir kıtlık durumunda gıda ve su yardımı yapılarak insanların hayatlarını kaybetmeleri önlenir. Bu nedenle, uygulamada kaynakların verimli kullanılması ve insanlara yararlı sonuçların kısa sürede elde edilebilmesi için, önceliğin insani güvenlik çalışmalarına verilmesi, sonrasında insani kalkınma çalışmalarının yürütülmesi daha doğru olacaktır.

İlave olarak, mevcut durumu geliştirmek için olumlu adımlar atmanın mı yoksa mevcut durumun geriye gitmesine yol açabilecek olumsuz risk ve tehditleri önlemenin

²²² Akihiko, Tanaka. *Toward a Theory of Human Security*, Japan International Cooperation Agency Research Institute: JICA Research Institute, 2015. https://www.jica.go.jp/jica-ri/publication/workingpaper/toward_a_theory_of_human_security.html, (Erişim tarihi: 03.06.2018)

mi daha öncelikli olduğu tartışmasında da, önceliğin olumsuz gelişmelerin önlenmesine verilmesi gerekir. Önce mevcudu korumak, sonra ilerleme sağlamak daha makuldür. Dolayısıyla, bu açıdan da önce insani güvenliği sağlayarak olumsuz sonuçlar doğuracak risklerin önlenmesi, sonrasında insani kalkınma faaliyetleri yürüterek olumlu gelişmelerin sağlanması daha doğru bir seçenektir

Sonuç olarak, insani kalkınmanın insani güvenliği kapsadığı görüşü ile insani güvenliğin insani kalkınmayı kapsadığı görüşü birbirleriyle uyuşmayan görüşlerdir. Bu uyumsuzluğu gidermenin yoluysa, insani güvenliğin insani kalkınmayı ya da insani kalkınmanın insani güvenliği kapsamadığını, ancak bu yaklaşımlar arasında kesişen yönler bulunduğunu kabul etmektir. İnsani güvenliğin mi yoksa insani kalkınmanın mı öncelikli olduğu tartışması da iki yaklaşım arasında uyuşmazlık oluşturan başka bir konudur. Bu sorunun çözümü içinse önceliğin insani güvenliğe verilmesi gerekir, çünkü insan hayatı her zaman daha öncelikli bir konudur. Bir sonraki bölümde insani güvenliğin insani kalkınma ile olumlu ilişkisi incelenecektir.

3.6. İnsani Güvenlik ve İnsani Kalkınma Arasındaki Olumlu İlişki

İnsani güvenlik ve insani kalkınma arasında uyumsuz alanlar bulunmakla birlikte, bu iki yaklaşım arasında olumlu bir tamamlayıcılık ilişkisi de vardır. Bu iki yaklaşım bazı yönlerden birbirlerini desteklemekte ve güçlendirmektedir. Alanyazındaki baskın görüş de insani güvenlik ile insani kalkınma arasında tamamlayıcılık olduğu, bir alandaki gelişmenin diğer alanda da ilerleme sağlayacağı, bir alandaki gerilemenin ise diğer alanda da gerilemeye neden olacağı şeklindedir. Ne var ki, bu tamamlayıcılığın nasıl olduğu, hangi yaklaşımın diğer yaklaşımı nasıl tamamladığı konusunda detaylı açıklamalar bulunmamaktadır. Bu bölümde insani güvenlik ve insan kalkınma arasında nasıl bir tamamlayıcılık ilişkisi olduğu, bu yaklaşımların birbirlerini hangi yönlerden tamamladıkları konusu incelenecektir. Bu noktada öncelikle bir noktanın altını çizmek gerekir.

İnsani güvenlik ve insani kalkınma arasında tamamlayıcılık ilişkisi kurulabilmesi için, insani güvenliğin geniş yorumunun benimsenmesi gerekir. Yalnızca korkudan özgürlük konusuna odaklanan ve istekten özgürlük konularını dışlayan dar insani güvenlik yorumunun benimsenmesi halinde, iki yaklaşım arasında bir ilişki kurmak

mümkün değildir. İnsani güvenliğin geniş yorumunun kabul edilmesi halinde ise, *istekten özgürlük* bağlamında her iki yaklaşım arasında bir tamamlayıcılık ilişkisi kurmak mümkün olabilmektedir. İnsani güvenliği insani kalkınmaya bağlayan diğer bir unsur da, geniş yorum içinde yer alan insani güvenlik tehditlerinin kök nedenlerini çözme yaklaşımıdır. İnsani güvenlik tehditlerinin kök nedenlerine inilip onlara çözüm aranmak istendiğinde, karşılaşılan temel kök nedenlerden birisi fakirliktir. Fakirlik; açlık, hastalık, göç gibi birçok insani güvenlik tehdidinin kök nedenlerinden birisidir. Fakirlik doğrudan insani kalkınma ve onun üç temel boyutundan birisi olan *gelir* ile bağlantılıdır. Dolayısıyla, insani güvenliğin geniş yorumun benimsenmesi durumunda insani güvenlik ile insani kalkınma arasında gelir-fakirlik aracılığıyla bir tamamlayıcılık ilişkisi kurulabilmektedir.

İnsani güvenlik ile insani kalkınma arasında bir tamamlayıcılık ilişkisi vardır. Ne var ki, bu tamamlayıcılık yalnızca insani güvenliğin insani kalkınmayı tamamlaması şeklinde değildir. İnsani kalkınma da insani güvenliği tamamlamaktadır. “Güvenlik olmadan kalkınmayı sağlamak, kalkınma olmadan da güvenliği sağlamak mümkün değildir.”²²³ İnsani güvenlik ile insani kalkınma arasındaki olumlu ilişki tahlil edildiğinde, bu yaklaşımlar arasında üç tür tamamlayıcılık ilişkisi olduğu görülmektedir:

1. İnsani güvenlik ile insani kalkınma arasında *asgari düzey tamamlayıcılığı* vardır. İnsani kalkınmanın sağlanması için zorunlu olarak asgari düzeyde bir insani güvenliğe, insani güvenliğin sağlanması için de zorunlu olarak asgari düzeyde bir insani kalkınmaya ihtiyaç vardır.
2. İnsani güvenlik ile insani kalkınma arasında *gittikçe azalan bir tamamlayıcılık* ilişkisi vardır. Diğer bir ifadeyle, insani güvenliğin insani kalkınmayla ilişkisi sürecinin ilk aşamalarında zorunluluk derecesinde yüksek olan karşılıklı tamamlayıcılık oranı, süreç ilerledikçe azalmaktadır.

²²³ Churrua Muguruza, Cristina. Human Security as a Policy Framework: Critics and Challenges, *Deusto Journal of Human Rights*, no. 4 (11 December 2017): 15. <https://doi.org/10.18543/aahdh-4-2007pp15-35>.

3. İnsani güvenlik ile insani kalkınma arasında *döngüsel bir tamamlayıcılık* vardır. Yani bu tamamlayıcılık düz bir çizgi üzerinde bir kez olan ve tek yönlü bir durum değil, karşılıklı ve döngüsel olarak devam eden bir süreçtir.

Sonraki bölümlerde, insani güvenlik ile insani kalkınmanın arasındaki bu üç tamamlayıcılık detaylı olarak incelenecektir.

3.6.1. Asgari düzeyde tamamlayıcılık ilişkisi

İnsani güvenlik ve insani kalkınma birbirlerinin asgari düzeydeki varlığına ve tamamlayıcılığına ihtiyaç duyarlar. İnsani kalkınmanın başlayabilmesi için asgari düzeyde de olsa bir insani güvenlik ortamı, insani güvenliğin sağlanabilmesi için de insani kalkınmayla sağlanan asgari düzeyde bir gelir gerekir. Dolayısıyla, bu iki yaklaşım arasında asgari düzeyde bir tamamlayıcılık vardır.

İlk olarak, insani güvenliğin tehlikede olduğu, insanların hayatta kalma mücadelesi verdikleri bir ortamda uzun yaşam, eğitim ve gelir gibi insani kalkınma konularının gündeme gelebilmesi mümkün değildir. Örneğin, iç savaş ortamı, soykırım tehlikesi veya terör tehdidi gibi durumlarda insanların temel kaygısı eğitim ya da gelir gibi insani kalkınma konuları değil, hayatta kalmak olacaktır. Aynı durum *korkudan özgürlük* ve *istekten özgürlük* konuları için de geçerlidir. Kıtlık veya bulaşıcı bir hastalık nedeniyle insanların ölümle yüz yüze olduğu bir ortamda da, ilk amaç hayatta kalmak olacak, insani kalkınma alanında bir ilerleme sağlanamayacaktır. İnsani kalkınmanın başlayabilmesi ve insani kalkınmada bir ilerleme sağlanabilmesi için zorunlu olarak asgari düzeyde bir insani güvenlik ortamına ihtiyaç vardır. 1994 İnsani Kalkınma Raporu'nun insani güvenlik yaklaşımını gündeme getirmesinin esas nedeni de budur. Bu raporun hazırlanmasında etkili olan Haq ve Sen, haklı olarak, insani kalkınmanın gerçekleşebilmesi için insani güvenliğin sağlanması gerektiğini düşünmüşlerdir. Ayrıca, elde edilen insani kalkınma düzeyinin korunabilmesi için de asgari düzeyde insani güvenliğe ihtiyaç vardır. İnsani kalkınma seviyesi yüksek olan bir ülkede de insanlar bulaşıcı hastalık, ekonomik kriz, çevresel kirlilik, organize suç veya terör gibi insani güvenlik tehditlerine maruz kalabilirler. Bu nedenle insani kalkınmanın ileri aşamalarında da, insani kalkınmayı duraklatabilecek veya geriye götürebilecek tehlikelerin ortaya çıkmasının önlenmesi veya etkilerinin azaltılması için, insani güvenlik risklerine yönelik önleyici çalışmalar yapılması, gereklidir.

Dolayısıyla, insani güvenlik, risklere yönelik önleyici çalışmalar yapılmasını sağlayarak insani kalkınmayı tamamlayacaktır. Sen'e göre de, insani güvenlik, aşağı yönlü risklere odaklanıp insani kalkınmanın geriye gitmesini önleyerek insani kalkınmayı tamamlamaktadır.²²⁴ Ancak bütün bu aşamalarda insani kalkınma açısından ihtiyaç duyulan şey, insani kalkınmayı geriye götürmeyecek asgari düzeyde bir insani güvenliğin varlığı ve sürdürülmesidir.

Diğer yandan, insani güvenliğin sağlanabilmesi için de asgari seviyede bir insani kalkınmanın sağlanmış olması gerekir. İnsani güvenliğin sağlanabilmesi için istekten özgürlüğün, diğer ifadeyle, geçim gereklerinin asgari düzeyde sağlanabilmesi gerekir. İnsanların hayatlarını sürdürebilecekleri asgari düzeyde gıda, su ve sağlığa erişemedikleri bir ortamda insani güvenlik sağlanamaz. Gıda, su ve sağlığa erişim içinse, hem bu imkânların mevcut olması hem de insanların bu imkânlara erişebilecek gelirlerinin olması gerekir. Bu ise, ancak asgari düzeyde bir insani kalkınmanın sağlanmış olmasıyla mümkündür. Örneğin, Dünya Bankası tarafından açıklanan mutlak fakirlik sınırı olan 1.90 dolar seviyesinde bir gelir elde edemeyen insanların hayatlarının güvende olduğu ve insani güvenliklerinin sağlandığı söylenemez.²²⁵

Netice itibariyle, insani kalkınma için asgari düzeyde insani güvenliğe, insani güvenlik için de asgari düzeyde insani kalkınmaya ihtiyaç vardır. Asgari düzeylerde bu iki yaklaşım birbirlerini karşılıklı olarak yüksek oranda tamamlarlar. İnsani güvenliğin asgari düzeyde sağlanması, insani kalkınmayı başlatarak ve sürdürülmesini sağlayarak onu tamamlar. Asgari düzeyde bir insani kalkınma da insani güvenlik için gerekli olan asgari gelir düzeyini sağlayarak insani güvenliğini tamamlar. Ne var ki, asgari düzeyin ötesindeki daha ileri insani güvenlik ve insani kalkınma düzeylerinde, insani güvenlik ve insani kalkınma arasındaki tamamlayıcılık oranı asgari düzeylerde olan tamamlayıcılık kadar yüksek değildir.

²²⁴ Commission on Human Security, ed. *Human Security Now: Protecting and Empowering People*. New York, 2003. s.8-9

²²⁵ Worldbank, Bankası, *Ending Extreme Poverty and Sharing Prosperity: Progress and Policies*, <https://www.worldbank.org/en/research/brief/policy-research-note-03-ending-extreme-poverty-and-sharing-prosperity-progress-and-policies> (Erişim tarihi: 25.04.2019)

3.6.2. Azalan tamamlayıcılık ilişkisi

İnsani güvenlik ile insani kalkınma arasında azalan bir tamamlayıcılık durumu vardır. Asgari düzeyde bir insani güvenlik ve asgari düzeyde bir insani kalkınma sağlandığı zaman her iki yaklaşım da birbirlerinin eksikliğini gidermekte ve birbirlerini yüksek bir düzeyde tamamlamaktadır. Asgari düzeyin ötesine geçildiğinde ise, karşılıklı tamamlayıcılık oranı azalmaktadır. Asgari düzeyin sağlanması sonrasındaki daha fazla insani kalkınma, aynı oranda insani güvenlik artışı sağlamaz. Benzer şekilde, asgari düzeyin ötesindeki daha fazla insani güvenlik de aynı oranda daha fazla insani kalkınma anlamına gelmez. Asgari düzey sonrasında her iki yaklaşımın birbirlerine olan ihtiyaçları azalmakta ve karşılıklı tamamlayıcılık oranı düşmektedir.

İnsani güvenlik düzeyindeki yüksek artış insani kalkınmada da aynı oranda yüksek bir artış oluşturmaz. İnsani güvenlik düzeyinin insani kalkınma için zorunlu olan seviyenin üzerine çıkarak çok daha arttığını, örneğin, onurlu yaşama özgürlüğünün de sağlandığını ve insanların siyasi haklara sahip olarak toplumsal hayata katılabildiklerini farz edelim. Böyle bir durumda, elbette insani güvenlik düzeyinin artışı yine insani kalkınmaya olumlu etki edecek ve onu geliştirecektir. Söz gelimi, insanların siyasi hayata ve karar alma süreçlerine katılmaları insani kalkınma açısından daha etkin politikalar izlenmesini sağlayabilir. Ancak bu katkı ve tamamlayıcılık, asgari insani güvenlik düzeyinin sağladığı olmazsa olmaz seviyesindeki kadar yüksek olmayacaktır.

İnsani kalkınmanın insani güvenlik üzerindeki tamamlayıcı etkisi de, asgari insani kalkınma düzeyinin ötesine geçildiğinde azalmaktadır. İnsani kalkınma oranlarında asgari düzeyin ötesindeki ilave artışlar, elbette güvenlik tehditlerinin kök nedenlerinden birisi olan fakirlik tehdidinin ortadan kaldırılmasına yardım edecek ve güvenlik üzerinde olumlu etkiler yapacaktır. Ancak bu etki sürecin başındaki zorunluluk düzeyinde olmayacaktır. Örneğin, asgari insani kalkınma düzeyinin sağlanması aşamasında kişi başına düşen gelirin sıfırdan, asgari fakirlik sınırı olan 1.90 dolara yükselmesi, insani güvenlik üzerinde ölüm-kalım seviyesinde bir etki yaparken, bu gelirin beş bin dolardan ikiye katlanarak on bin dolara çıkması, insani güvenlik seviyesini de iki katına çıkarmayacaktır. Mesela, insanların okur-yazar olması insani güvenlik açısından çok önemli bir etki yaparken, üniversite mezunu insanların yüksek lisans ve doktora yapması, insani güvenliğe aynı ölçüde katkı sağlamayacaktır. Ayrıca,

insani kalkınmanın ileri aşamalarında da ihtiyaç duyulan şey, yine insani kalkınmayı geriye götürmeyecek asgari bir insani güvenlik seviyesinin sürdürülmesidir.

Konuyu somut bir örnek olarak Güney Kore üzerinden açıklamak mümkündür. Kore, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği etkisindeki Kuzey Kore ve ABD etkisindeki Güney Kore olarak ikiye ayrılmış ve 1950-1953 yılları arasında bu iki kesim arasında Kore Savaşı yaşanmıştır. Böyle bir savaş ortamında insani kalkınma alanında bir çalışma yapılabilmesi, bir ilerleme sağlanabilmesi mümkün değildir çünkü insanların önceliği hayatta kalabilmektir. Savaşın sona ermesiyle asgari bir insani güvenlik ortamı tesis edilebilmiş ve Güney Kore bu ortamda hem kalkınma hem de insani kalkınma çalışmaları yürütebilmiştir. Diğer taraftan, Güney Kore’de insani güvenliğin sağlanabilmesi de, insanların aç kalmayacağı, temiz suya ulaşabilecekleri, aşılanma gibi temel sağlık hizmetlerine erişebilecekleri bir insani kalkınma düzeyi ile sağlanabilmiştir. Dolayısıyla savaş sonrası Güney Kore’de insani güvenlik ve insani kalkınma arasındaki tamamlayıcılık oranı oldukça yüksektir. Günümüz Güney Kore’sinde ise, insani güvenlik ile insani kalkınma arasındaki tamamlayıcılık oranının savaş sonrası kadar yüksek olması beklenemez. İnsani güvenliği ölçen bir endeks olmamakla birlikte, Güney Kore, günümüz itibarıyla insani güvenlik düzeyinin de yüksek olduğu bir ülkedir. Çünkü ülkede savaş, iç savaş, soykırım, etnik temizlik gibi şiddet türleri bulunmadığı gibi, insanlar gıda, su ve sağlık gibi hizmetlerine erişebilmektedir. İnsan hakları açısından da özgür bir ülke olarak kabul edilen Güney Kore’de,²²⁶ örneğin, insan haklarının daha da gelişerek insani güvenliğin bir boyutu olan onurlu yaşama özgürlüğünün daha da artması, insani kalkınmaya sınırlı katkı sağlayacak ve bu katkı asgari insani güvenlik düzeyinin sağladığı katkı kadar yüksek olmayacaktır. Diğer yandan, Güney Kore insani kalkınma açısından da önlerde olan ve 2018 İnsani Kalkınma Endeksinde yirmi ikinci sırada yer alan bir ülkedir.²²⁷ Güney Kore’de insani kalkınmanın daha da artarak ülkenin İnsani Kalkınma Endeksinde, söz gelimi, yirmi ikincilikten on birinciliğe yükselmesi, Güney Kore’nin insani güvenlik seviyesinde benzer oranda bir artış yapmayacaktır. Örneğin, Güney Kore’nin otuz bin

²²⁶ Freedom House, *Freedom in the World 2018*, 13.01.2018, <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2018>. (Erişim tarihi: 21.05.2018)

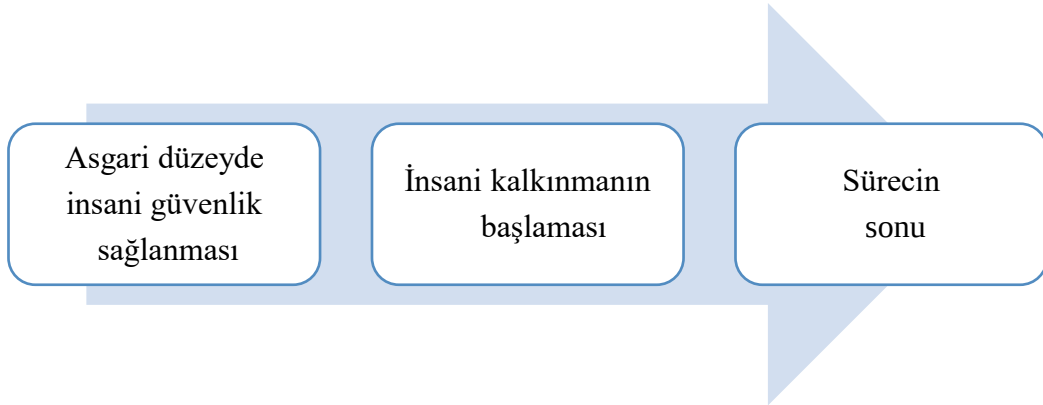
²²⁷ United Nations Development Programme, *Human Development Index 2018*, 2018, http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf, (Erişim tarihi: 02.03.2019)

dolar civarında olan kişi başına milli gelirini²²⁸ kırk beş bin dolar seviyesine çıkarması, ülkedeki insani güvenlik seviyesinin de yüzde elli oranında artmasını sağlamayacaktır.

Kısacası, insani güvenlik ile insani kalkınma arasında azalan bir tamamlayıcılık ilişkisi vardır. Tamamlayıcılık oranı asgari düzeylerde oldukça yüksekken, asgari düzeyin ötesinde bu tamamlayıcılık oranı düşmektedir. Öte yandan insani güvenlik ile insani kalkınma arasındaki tamamlayıcılık süreci düz bir çizgi şeklinde değil, döngüsel olarak ilerlemektedir.

3.6.3. Döngüsel tamamlayıcılık ilişkisi

İnsani güvenlik ile insani kalkınma arasında çizgisel ve sonlu bir tamamlayıcılık değil, döngüsel ve devam eden bir tamamlayıcılık ilişkisi vardır. İnsani güvenlik ve insani kalkınma arasındaki etkileşim süreci, şekil 3'teki gibi, önce insani güvenliğin sağlanması, sonra bu insani güvenliğin insani kalkınmaya zemin hazırlayarak onu başlatması ve sürecin bitiş şekline değildir.



Şekil 3. İnsani Güvenlik ile İnsani Kalkınma Arasında Çizgisel Tamamlayıcılık

Öncelikle, bir önceki bölümde izah edildiği üzere, sürecin başında karşılıklı bir tamamlayıcılık söz konusudur. Yani tamamlayıcılık tek yönlü değildir. İnsani güvenliğin insani kalkınmaya zemin oluşturarak onu desteklemesine karşılık, insani kalkınma da insani güvenlik için gerekli asgari istekten özgürlük şartlarını sağlamakta

²²⁸ Worldbank, *GDP per capita (current US\$)* | Data, <https://data.worldbank.org/indicator/ny.gdp.pcap.cd>. (Erişim Tarihi: 07.03.2019)

ve onu tamamlamaktadır. Ayrıca sürecin ilerleyen aşamalarında da iki yaklaşım arasındaki tamamlayıcılık ilişkisi karşılıklı olarak devam etmektedir.



Şekil 4. İnsani Güvenlik ile İnsani Kalkınma Arasında Döngüsel Tamamlayıcılık

İnsani güvenlik ve insani kalkınma arasında döngüsel tamamlayıcılık şu şekilde ilerlemektedir: Şekil 4'te görüldüğü üzere, insani güvenlik ile insani kalkınmanın etkileşim sürecinin başında asgari düzeyde bir insani güvenlik sağlanması gerekmektedir. Bu asgari insani güvenlik, insani kalkınmanın başlayabileceği bir zemin oluşturmakta ve insani güvenliğin başlaması ve asgari düzeyde bir insani kalkınmanın oluşmasını sağlayarak onu tamamlamaktadır. Asgari düzeydeki bu insani kalkınma da, insanın hayatının devam edebilmesi için gerekli olan asgari düzeydeki gıda, su ve sağlık koşullarını sağlayarak insani güvenliği tamamlamaktadır. Sürecin ilerleyen aşamalarında ise, insani güvenlik, risklere ve tehlikelere yönelik önleyici faaliyetlerle insani kalkınma düzeyinin sürdürülmesini sağlayarak ve geriye gitmesini önleyerek onu tamamlamaya devam etmektedir. Bu şekilde sürdürülebilir ve ilerleyen insani kalkınma da fakirlik gibi insani güvenlik sorunlarının kök nedenlerinin çözümüne katkı yaparak insani güvenliği tamamlamaya devam etmektedir. Ayrıca, insani kalkınmayla elde edilen yüksek gelir, eğitim, iyi yaşama standartları ve kapasite artışı gibi gelişmeler, insani güvenliği de güçlendirmektedir. Sürecin sonraki

aşamalarında da insani güvenlik ve insani kalkınma arasındaki karşılıklı tamamlayıcılık ilişkisi sürmektedir; çünkü insani kalkınma için gerekli asgari bir insani güvenlik düzeyinin ve insani güvenlik için gerekli asgari düzeyde bir insani kalkınma düzeyinin sürdürölmesi gerekmektedir. Kısacası, insani güvenlik ile insani kalkınma arasındaki tamamlayıcılık, karşılıklı ve döngüsel olarak devam eden bir süreçtir.

Göröldüğü üzere, insani güvenliğin geniş yorumunun insani kalkınmayla olumsuz ve olumlu olmak üzere iki yönlü bir ilişkisi vardır. Öncelikle, iki yaklaşım arasında uyumsuzluklar söz konusudur. İki yaklaşımdan hangisinin daha kapsayıcı olduğı ve uygulamada iki yaklaşımdan hangisine öncelik verileceğı konuları iki yaklaşım arasında uyuşmazlık oluşturmaktadır. İnsani güvenlik ile insani kalkınma arasında olumlu bir tamamlayıcılık ilişkisi de vardır. Bu tamamlayıcılık, asgari insani güvenlik ve asgari insani kalkınma düzeylerinde oldukça yüksek, asgari düzeyin ötesinde ise, gittikçe azalan ve döngüsel bir tamamlayıcılıktır. İnsani güvenliğin ilişkili olduğı bir diğeryaklaşım da insan haklarıdır. Bir sonraki bölümde insani güvenliğin insan hakları ile olan ilişkisi ele alınacaktır.

BÖLÜM IV

4. İNSANİ GÜVENLİK VE İNSAN HAKLARI ARASINDAKİ TEORİK İLİŞKİ

İnsani güvenlik, tıpkı insani kalkınma gibi, insani hakları ile de bağlantılı bir yaklaşımdır. İnsani güvenliğe yönelik tüm temel metinlerde onun insan haklarıyla yakın ilişki içinde olduğu vurgulanmaktadır. İnsani güvenliğin sağlanması aynı zamanda insanların yaşama hakkının sağlanması demektir. Güvenlik, BM İnsan Hakları Beyannamesinde sayılan bir insan hakkıdır. İnsani güvenlik içinde zikredilen birçok husus daha önceden insan hakları içinde dile getirilmiştir.

Bu durumda şu sorular gündeme gelmektedir: İnsani güvenliğin insan haklarıyla nasıl bir ilişkisi vardır? İnsani güvenliğin insan haklarının ötesinde getirmiş olduğu bir artı değer var mıdır? İnsani güvenliğin insan haklarıyla benzerlik ve farklılıkları nelerdir? İnsani güvenlik ile insan hakları arasında herhangi bir uyumsuzluk var mıdır? İnsani güvenlikle insan hakları arasında bir tamamlayıcılık var mıdır, var ise, insani güvenlik ve insan hakları birbirlerini nasıl tamamlamaktadır? İnsani güvenliğin geniş veya dar yorumunun benimsenmesi onun insan haklarıyla olan ilişkisini nasıl etkilemektedir? Tezin dördüncü bölümünde bu ve benzeri soruların yanıtları aranacaktır.

Bölüm içinde, öncelikle insan hakları yaklaşımı tanıtılacak ve insan haklarının ortaya çıkışı, gelişimi ve özellikleri konusunda bilgi verilecektir. Sonrasında, insani güvenliğin insan haklarıyla olan benzerlik ve farklılıkları incelenecektir. Bölüm sonunda ise, insani güvenlik ile insan hakları arasındaki ilişki ele alınacak, ilişkinin olumsuz ve olumlu yönleri tartışılacaktır.

4.1. İnsan Haklarının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

İnsan hakları, “her insanın sahip olduğuna inanılan”,²²⁹ “insan olma meziyetine sahip olan tüm bireylere nasıl davranılacağı ile ilgili bir dizi ilkedir”.²³⁰ İnsan hakları; milliyet, yerleşim yeri, cinsiyet, milli ve etnik orijin, renk, dil ve diğer statülere bakılmaksızın insanların doğasında var olduğu düşünülen, birbirine bağlı ve birbirlerinden ayrılmaz haklardır.²³¹

İnsan hakları, uluslararası ilişkiler gündemine 1948 yılında kabul edilen İnsan Hakları Bildirgesiyle girmiştir. Be var ki, insan hakları fikrinin geçmişi çok daha öncelere gitmektedir. Pek çok kültür ve gelenekte insan hakları fikrinin köklerine rastlamak mümkündür. İnsan hakları düşüncesiyle ilişkilendirilen ilk belge, 1215 yılında İngiltere’de kabul edilen ve kralın yetkilerini sınırlayarak soyluların haklarını koruyan Büyük Ferman’dır (*Magna Carta*). Yine, 1689 tarihinde İngiltere’de, parlamentonun gücünü artıran Haklar Bildirgesi (*Bill of Rights*) kabul edilmiştir. 18. yüzyılda insan hakları konusunda iki önemli bildirme ilan edilmiştir: Amerikan Bağımsızlık Mücadelesi sırasında 1776 yılında açıklanan Virjinya İnsan Hakları Bildirgesi ve 1791 yılında Amerikan Anayasasının bir parçası da olan Haklar Bildirgesi. Bu iki belgede, tüm insanların doğar doğmaz edindikleri haklarının olduğu vurgulanmıştır. Fransız Devrimi döneminde, 1789 yılında Fransız Ulusal Meclisinde kabul edilen İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi de insanların insan olmaktan kaynaklanan doğal ve devredilemez haklarının olduğunu belirtmiştir. 1814 Paris Antlaşmasıyla köleliğin kaldırılması kabul edilmiş, 1919 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü’nün kurulmasıyla da ekonomik ve sosyal haklar alanında önemli bir adım atılmıştır.²³² İnsan hakları alanındaki en önemli belge ise, 1948 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’dir.²³³ İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, insan hakları alanında bir dönüm noktası olmuş, hem BM zemininde hem de devletlerarası alanda önemli gelişmelere yol açmıştır. İnsan hakları,

²²⁹ Oxford Dictionaries, *human right* | Definition of human right in English by Oxford Dictionaries English., t.y. https://en.oxforddictionaries.com/definition/human_right, (Erişim tarihi: 07.03 2019)

²³⁰ Carlsnaes, Walter, Thomas Risse-Kappen and Beth A. Simmons, ed. *Handbook of International Relations*. London: Thousand Oaks, Calif: SAGE Publications, 2002. s.684

²³¹ United Nations, *Universal Declaration of Human Rights*, 1948, <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>. (Erişim tarihi: 06.12.2020)

²³² Council of Europe, *What are human rights?* t.y. <https://www.coe.int/en/web/compass/what-are-human-rights->. (Erişim tarihi: 07.03.2019)

²³³ United Nations, *Universal Declaration of Human Rights*, 1948, <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>. (Erişim tarihi: 06.12.2020)

BM'nin en önemli üç çalışma alanından birisi olmuştur. Diğer iki alan, barış ve güvenlik ile kalkınmadır. BM bünyesindeki İnsan Hakları Komisyonu oluşturulmuş, 2006 yılındaysa İnsan Hakları Komisyonunun yerini İnsan Hakları Konseyi almıştır. Konsey, devletlerarası bir yapıdadır ve BM Genel Kurulu tarafından seçilen kırk yedi devletin temsilcisinden oluşmaktadır. Konsey dört yılda bir her ülkeyi *evrensel dönemsel incelemeye* alarak tüm ülkelerdeki insan haklarının durumunu incelemekte ve insan hakları ihlallerini takip etmektedir.²³⁴ BM'nin insan hakları çalışmaları, merkezi Cenevre'de olan BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından yürütülmektedir. Komiserlik, insan haklarını koruma, geliştirme, standartları belirleme, insan haklarının durumunu gözetleme ve insan haklarını koruma konusunda birinci derecede sorumlu olan devletlere teknik destek ve yardım sağlamakla görevlidir.²³⁵

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin BM Genel Kurul kararı olması ve bağlayıcı olmaması nedeniyle, BM, insan haklarıyla ilgili çok sayıda sözleşme hazırlamış ve taraf ülkelerce imzalanmasını sağlamıştır. Bu sözleşmelerin imzalanmasıyla insan hakları imzacı devletler için bağlayıcılık kazanmıştır. Bu sözleşmelerin bazıları şunlardır:²³⁶

- 1965 tarihli, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme ²³⁷
- 1966 tarihli, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ²³⁸

²³⁴ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *Welcome to the Human Rights Council*, <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/Pages/AboutCouncil.aspx>. (Erişim tarihi: 08.03.2019)

²³⁵ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *Who we are*, t.y. <https://www.ohchr.org/EN/AboutUs/Pages/WhoWeAre.aspx>, (Erişim tarihi: 08.03.2019)

²³⁶ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *Universal Human Rights Instruments*, t.y. <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/UniversalHumanRightsInstruments.aspx>, (Erişim tarihi: 07.03.2019)

²³⁷ United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, *International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*, 1965, <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CERD.aspx> (Erişim tarihi: 31.03.2021)

²³⁸ United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, *International Covenant on Civil and Political Rights*, 1966, <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CCPR.aspx> (Erişim tarihi: 31.03.2021)

- 1966 tarihli, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme,²³⁹
- 1979 tarihli, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi²⁴⁰
- 1984 tarihli, İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi²⁴¹
- 1989 tarihli, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme²⁴²

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, devletlerarası alanda da önemli gelişmelerin tetikleyicisi olmuştur. 1950 yılında, Avrupa Konseyi bünyesinde hazırlanan İnsan Hakları Üzerine Avrupa Sözleşmesi, 1953 yılında yürürlüğe girmiştir.²⁴³ Bu sözleşmede sayılan insan hakları ihlallerini önlemek amacıyla, 1959 yılında, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kurulmuştur.²⁴⁴ 1975 yılında, Doğu ve Batı Blok'u ülkelerinin imzasıyla Helsinki Nihai Senedi kabul edilmiş ve insan hakları bu senedin önemli bir bölümünü oluşturmuştur.²⁴⁵ Bu senet ile kurulan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konseyi, 1990 yılında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'na dönüşerek çalışmalarını insan hakları alanına yoğunlaştırmıştır.²⁴⁶ 1986 yılında, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi yürürlüğe girmiş ve elli üç Afrika ülkesi tarafından

²³⁹ United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, 1966,

<https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CESCR.aspx> (Erişim tarihi. 31.03.2021)

²⁴⁰ United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*, 1979,

<https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CEDAW.aspx> (Erişim tarihi. 31.03.2021)

²⁴¹ United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, *Declaration on the Protection of All Persons from Being Subjected to Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, 1975, <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/DeclarationTorture.aspx> (Erişim tarihi. 31.03.2021)

²⁴² United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, *Convention on the Rights of the Child*, 1989, <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CCPR.aspx> (Erişim tarihi. 31.03.2021)

²⁴³ Council of Europe, *European Convention on Human Rights*, 1950, https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf (Erişim tarihi. 31.03.2021)

²⁴⁴ European Courts of Human Rights, *The Court in Brief*, t.y. https://www.echr.coe.int/Documents/Court_in_brief_ENG.pdf (Erişim tarihi: 31.03.2021); European Courts of Human Rights, *The Court - Presentation, information, videos*, https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=court&c=#newComponent_1346149514608_pointer. (Erişim tarihi: 07.03. 2019)

²⁴⁵ Organization for Security and Co-operation in Europe, *Helsinki Final Act*, 1975, <https://www.osce.org/files/f/documents/5/c/39501.pdf> (Erişim tarihi. 31.03.2021)

²⁴⁶ Organization for Security and Co-operation in Europe, *Human rights*, t.y. <https://www.osce.org/human-rights> (Erişim tarihi: 07.03.2019); T.C. Dışişleri Bakanlığı. *T.C. Dışişleri Bakanlığı, AGİT*. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ve-avrupa-guvenli-ve-isbirligi-teskilati-agit.tr.mfa>. (Erişim tarihi: 07.03.2019)

imzalanmıştır.²⁴⁷ AB bünyesinde hazırlanan Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, 2000 yılında kabul edilmişve bu Şart 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Anlaşmasıyla AB için bağlayıcılık kazanmıştır.²⁴⁸ 2008 yılında, Arap Birliği tarafından kabul edilen Arap İnsan Hakları Şartı yürürlüğe girmiştir.²⁴⁹ 2009 yılında, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği ASEAN içinde birlik ülkelerindeki insan hakları durumunu gözlemek amacıyla İnsan Hakları Komisyonu kurulmuştur.²⁵⁰

İnsan hakları yaklaşımı bir takım temel özelliklere sahiptir. Bu özellikler şu şekilde sıralanabilir:

- 1. İnsan hakları evrenseldir (universal):** İnsan hakları, milliyet ve ülke ayrımı olmaksızın dünyadaki tüm insanlar için geçerlidir. Renk, ırk, cinsiyet, dil, din, sosyal statü fark etmeksizin her insan bu haklara sahiptir. Bununla birlikte insan haklarına önem veren ülkelerin; birinci, ikinci ve üçüncü kuşak insan haklarına yaptıkları vurgular değişebilmektedir. Örneğin, Batılı ülkeler birinci kuşak haklara vurgu yaparken, Çin gibi Güneydoğu Asya ülkeleri ikinci kuşak haklara, Afrika ülkeleriye daha çok üçüncü kuşak haklara vurgu yapmaktadırlar.
- 2. İnsan hakları vazgeçilmezdir (inalienable):** İnsan hakları bazı durumlarda sınırlanabilse de, insanların doğasında var olan haklar olarak vazgeçilemez ve devredilemez haklardır.
- 3. İnsan hakları bölünmezdir (indivisible), birbirleriyle ilişkili (interrelated) ve karşılıklı bağımlıdır (interdependent):** Siyasi, ekonomik, sosyal ve dayanışma hakları birbirlerinden ayrı ayrı değerlendirilemez. Bu haklar birbirleriyle bütünlük içinde olan, birbirlerinden ayrılamaz haklardır.
- 4. İnsan hakları eşit (equal) ve adildir (non-discriminatory):** İnsan hakları herkese eşit ve adil olarak uygulanması gereken haklardır. İnsan haklarının uygulanması açısından insanlar arasında ayrımcılık yapılamaz.

²⁴⁷ African Union, *African Charter on Human and Peoples' Rights*, 1981,

<https://au.int/en/treaties/african-charter-human-and-peoples-rights> (Erişim tarihi. 31.03.2021)

²⁴⁸ European Commission, *Charter of Fundamental Rights of the European Union*, 2000, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=EN> (Erişim tarihi. 31.03.2021)

²⁴⁹ United Nations Digital Library, *Arab Charter on Human Rights*, <https://digitallibrary.un.org/record/551368?ln=en> (Erişim tarihi:06.04.2021)

²⁵⁰ Association of Southeast Asian Nations, *Intergovernmental Commission on Human Rights*, t.y. <https://asean.org/asean-political-security-community/asean-intergovernmental-commission-on-human-rights-aichr/> (Erişim tarihi. 31.03.2021)

5. İnsan hakları, hakları (*rights*) ve yükümlülükleri (*obligations*) birlikte içerir:

İnsan hakları, insanlara haklar getirdiği gibi devletlere de insan haklarının korunması ve geliştirilmesi yükümlülüğü getirir. Devletler, uluslararası belge ve sözleşmelerden kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmek zorundadırlar.

6. İnsan hakları, uluslararası hukukun bir parçasıdır: İnsan hakları alanında devletler tarafından imzalanan çok sayıda sözleşmeyle, insan hakları uluslararası hukukun konusu olmuş ve devletler için bağlayıcı nitelik kazanmıştır.²⁵¹

İnsan hakları alanında yaygın olarak kabul edilen “kuşak” yaklaşımı, 1979 yılında Fransız hukukçu Karel Vasak tarafından insan haklarının tarihi gelişimi dikkate alınarak ve Fransız İhtilâlinin üç ilkesi olan özgürlük (*liberté*), eşitlik (*égalité*) ve kardeşlik (*fraternité*) ilkelerine dayanılarak geliştirilmiştir.²⁵²

Birinci kuşak insan hakları, kişi özgürlükleri ve siyasi hakları içeren özgürlük ilkesini sağlamaya yönelik haklardır ve daha çok bireyi ön plana çıkarır. Bu haklar bireyi devlete karşı korumayı amaçlayan olumsuz yönlü haklardır. Birinci kuşak haklar; yaşam hakkı, ifade özgürlüğü, kanun önünde eşitlik, mülkiyet hakkı, seyahat hakkı, kölelik yasağı gibi hakları içerir.

İkinci kuşak insan hakları, ekonomik ve sosyal hakları içerir ve eşitlik ilkesinin gerçekleştirilmesini hedefler. Bu grup haklar şu tür hakları içerir; sosyal güvenlik hakkı, çalışma ve adil gelir hakkı, sendika kurma hakkı, eğitim hakkı, kültürel yaşama katılma hakkı, sağlık, beslenme ve konut hakkı, grev ve toplu sözleşme hakkı. İkinci kuşak haklar müspet haklardır, çünkü devlete bu hakların gerçekleştirilmesi için sorumluluk yükler.

Üçüncü kuşak insan hakları ise, dayanışma hakları olup kardeşlik ilkesine dayanır. Bu haklar “topluluk” ve “grup” hakları olarak tanımlanmakta ve bireyden çok toplumu ön plana çıkarmaktadır. Üçüncü kuşak haklar; barış hakkı, çevre hakkı, her halkın kendi geleceğini belirleme (*self-determination*) hakkı, kalkınma hakkı, demokratik yönetim hakkı, herkesin insanlığın ortak mal varlığından yararlanma hakkı gibi hakları içerir.²⁵³

²⁵¹ Council of Europe, *What are human rights?* t.y. <https://www.coe.int/en/web/compass/what-are-human-rights-> (Erişim tarihi: 07.03.2019)

²⁵² Encyclopedia Britannica. *Karel Vasak | French Jurist*, t.y. <https://www.britannica.com/biography/Karel-Vasak>, (Erişim tarihi: 08.03.2019)

²⁵³ Aral, Berdal, *Üçüncü Kuşak İnsan Hakları Olarak Kolektif Haklar*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2010

Görüldüğü üzere insan hakları yaklaşımı, insani güvenlikle ilgili birçok konuyu insan hakları içinde değerlendirmektedir. Bu durumda, insani güvenlik yaklaşımının insan haklarıyla benzerlik ve farkları nelerdir sorusu gündeme gelmektedir. Bir sonraki bölümde bu konu incelenecektir.

4.2. İnsani Güvenlik ve İnsan Hakları Arasındaki Benzerlik ve Farklılıklar

İnsani güvenlik ile insani hakları arasındaki ilişkiyi incelemekten önce, her iki yaklaşımın birbirleriyle ortak ve farklılaştıkları noktaların ortaya konulmasına ihtiyaç vardır. Bu şekilde, iki yaklaşımın koordinatları belirlenebilir ve birbirleriyle ilişkili alanların daha net bir resmi görülebilir. İnsani güvenlik ve insan hakları arasında birçok benzerlik vardır. Bu benzerlikler şu şekilde sıralanabilir:

1. Hem insan hakları hem de insani güvenlik insan merkezli, ortak kaygıları insan olan yaklaşımlardır.
2. İnsan hakları, insani güvenlik gibi, hatta ondan daha da fazla normatif bir karakter taşır. Her iki yaklaşım da *olana* değil, *olması gerekene* vurgu yapar.
3. İnsan hakları eşit ve adildir. İnsan hakları, tıpkı insani güvenlik gibi, ırk, milliyet, ülke cinsiyet, sınıf gibi hiçbir ayırım yapmaksızın tüm ülkelerdeki insanları hedefler.
4. İnsani güvenlik gibi, insan haklarının temeli de *özgürlük* fikridir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde en çok kullanılan ifadelerden birisi, *hak ve özgürlükler* ifadesidir. Beyannamenin giriş kısmında “korkudan ve istekten özgür olan insanlar” denilerek insani güvenliğin iki önemli özgürlüğüne vurgu yapılmaktadır.
5. İnsan haklarındaki üç kuşak yaklaşımıyla insani güvenlikteki üç özgürlük yaklaşımı birbirine benzemektedir. İnsan haklarındaki, kişisel haklar ve özgürlükler, ekonomik ve sosyal haklar, dayanışma hakları şeklindeki üç kuşak haklar ile insani güvenlikteki korkudan özgürlük, istekten özgürlük ve onurlu yaşama özgürlüğü şeklindeki üç özgürlük içerik olarak da benzerlikler taşımaktadır.
6. İnsan hakları, insani güvenliğe benzer şekilde geniş bir yaklaşımdır. İnsani güvenliğin, şiddetin ötesinde, insanı tüm tehditlere karşı korunmaya çalışması gibi, insan hakları insanların medeni ve sivil hakların yanı sıra, ekonomik, sosyal,

kültürel ve toplumsal haklara da sahip olmasını amaçlayan geniş bir yaklaşımı benimser. İnsani güvenliğin geniş yorumunun eleştirilmesi gibi, insan haklarının ikinci ve üçüncü kuşak hakları da, belirsiz oldukları ve birey merkezli olmadıkları gerekçeleriyle eleştirilmektedir.

7. İnsan hakları ve insani güvenlik yaklaşımlarının içeriği büyük oranda örtüşmektedir. İnsanların yaşamasının sağlanması, şiddete karşı korunmaları, hayatın sürdürülmesi için gerekli temel hizmetlere erişim, insanların topluma katılması ve toplum içinde onuruyla yaşaması gibi konular, hem insan hakları hem de insani güvenlik içinde zikredilmektedir.

Görüldüğü üzere, insani güvenlik ve insan hakları pek çok açıdan benzerlikler taşımaktadır. Bununla birlikte, insani güvenlik ile insan hakları arasında benzerlikler kadar farklılıklar da vardır. Bu farklılıklar şu şekilde belirtilebilir:

1. İnsan haklarında temel kavram *hak* iken, insani güvenlikte temel kavram *risk* tir. İnsani güvenlik henüz gerçekleşme de gerçekleşme tehlikesi olan insani güvenlik risklerine odaklanır. İnsani güvenlik, insan haklarından farklı olarak önleme önceliklidir. İnsan hakları ise, haklara odaklanır ve daha çok ortaya çıkmış olan hak ihlallerinin giderilmesini sağlamak için çalışır.
2. İnsani güvenlik yerel şartları dikkate alır ve bağlam önceliklidir. İnsani güvenliğin öncelikleri, risk ve tehditlerin durumuna göre ülkeden ülkeye ve toplumdan topluma değişebilir. Örneğin, bir ülkede insani güvenliğin ilk hedefi çevre kirliliği iken, diğer bir ülkede bu hedef açlık veya organize suç olabilir. İnsan hakları ise, evrenseldir ve tüm ülkelerde aynı şekilde geçerlidir. İnsan hakları bölünmez ve birbirlerinden ayrılmaz. Yerel şartlara göre bazı insan haklarının öne çıkarılması, bazılarının ise arka plana itilmesi gibi bir durum yoktur.
3. İnsani güvenlik, insan hakları içinde yer almayan konuları da içerir. Örneğin, doğal afetler insan hakları içinde yer almayan ancak insanların güvenliğini tehlikeye atan çok önemli bir tehdittir. Yine, ekonomik krizler ve iklim değişikliği, insan hakları içinde yer almayan, ancak insani güvenliğin gündeme getirdiği konulardır.
4. Her iki yaklaşımın da teorik ve pratik yönleri olmakla birlikte, insani güvenlik, insan haklarına göre daha uygulamaya dönüktür. İnsani güvenlik hayatın devamına odaklanan daha sonuç merkezli bir yaklaşımdır. İnsani güvenliğin uygulamaya dönük kaygıları, teorik kaygılarından çok daha güçlüdür. İnsan haklarının ise,

felsefi ve teorik yönü daha ağır basmaktadır.²⁵⁴ Çok daha eski bir yaklaşım olan insan haklarının teorik yönü, insani güvenliğe göre çok daha fazla işlenmiştir.

5. İnsan hakları belirli durumlarda sınırlandırılabilir. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 4. maddesine göre, insan hakları, “sadece kamunun yararını korumak amacıyla ve yalnızca bu hakların niteliklerine uygun düştüğü ölçüde, ancak hukuk tarafından tespit edilmiş sınırlamalara” tabi tutulabilir. Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinde de olağanüstü şartlarda devletlerin insan hakları yükümlülüklerinin azaltılabileceği belirtilmektedir. İnsani güvenlik yaklaşımında ise, insani güvenliğin sınırlanması gibi bir durum yoktur.
6. İnsan haklarının yasal bir karakteri vardır. İnsan hakları, imzalanan çok sayıda sözleşmeyle uluslararası hukuk konusu haline gelmiş ve bağlayıcılık kazanmıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Afrika İnsan ve Halklar Mahkemesi gibi, insan hakları alanında çalışan çeşitli mahkemeler vardır. İnsani güvenlik içinse böyle bir durum söz konusu değildir. İnsani güvenlik bir uluslararası hukuk konusu değildir.
7. İnsani güvenlik ile insan haklarının içeriklerinde örtüşen alanlar olmakla birlikte, bu alanların insani güvenlik ve insan hakları içindeki öncelik sıralamaları farklıdır. Örneğin, medeni ve siyasi haklar vurgusu insan hakları yaklaşımında çok daha güçlüdür.²⁵⁵ Ne var ki, medeni ve siyasi haklar insani güvenliğin ilk önceliği değildir. Hatta medeni ve siyasi hakların insani güvenlikteki karşılığı olan *onurlu yaşama özgürlüğü* ilk başlarda insani güvenlik yaklaşımı içinde yer almamış, fakat İnsani Güvenlik Komisyonu'nun 2003 tarihli *Şimdi İnsani Güvenlik* raporu ve Annan'ın 2005 tarihli Daha Geniş Özgürlük raporuyla yaklaşıma sonradan ilave edilmiştir.
8. İnsan hakları ve insani güvenliğin devlete bakışları farklıdır. İnsan hakları, tarihsel olarak devlete ve devleti temsil eden iktidara karşı bireyleri korumak amacıyla gündeme getirilmiş bir yaklaşımdır. İngiltere'de Magna Carta, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda Virjinya İnsan Hakları Bildirgesi ve Fransız İhtilali'nde İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi bunun örnekleridir. Bu nedenle, insan

²⁵⁴ Brunelli, Filippo Costa. *Is 'human security' the same of 'human rights'*, t.y. s.2, https://www.academia.edu/1125368/Human_Security_and_Human_Rights, (Erişim tarihi: 23.08.2018)

²⁵⁵ Evans, Tony. *The politics of human rights: a global perspective*, London: Pluto Press, 2005, s.3

haklarının sağlanması açısından bir takım yükümlülükleri olsa da, devlet, insan hakları açısından öncelikle bir tehdittir. İnsani güvenlik açısından ise, devlet, insani güvenlik tehdidine dönüşebilme potansiyeli olsa da, insani güvenliği sağlayacak temel aktör olarak görülmektedir.

Sonuç olarak, insan hakları ve insani güvenlik birbirlerine benzer yönleri olduğu gibi, farklı yönleri de olan yaklaşımlardır. Sonraki bölümlerde benzerlikleri kadar farklılıkları da olan bu iki yaklaşımın birbirleriyle olan ilişkisi incelenecektir. İnsani güvenlik ve insan hakları arasında hem olumsuz hem olumlu olmak üzere iki yönlü bir ilişki vardır.

4.3. İnsani Güvenlik ve İnsan Hakları Arasındaki Olumsuz İlişki

Her ne kadar, insani güvenlik ve insan hakları arasında pek çok ortak nokta olsa da, insani güvenlik ve insan hakları iki ayrı yaklaşımdır. Bu yaklaşımlar arasında bir takım teorik uyumsuzluklar vardır. Bu durum insani güvenliğin insan haklarıyla olumsuz bir ilişkisi olmasına yol açmaktadır. İnsani güvenlik ile insan hakları arasında uyumsuzluk oluşturan üç ayrı durum bulunmaktadır:

1. Bir yandan insani güvenlik yalnızca insan haklarının yeniden isimlendirmesi olarak görülürken, diğer yandan insani güvenlik insan haklarını da içeren bir yaklaşım olarak tanımlanabilmektedir.
2. Daha yerel olan insani güvenlik ile evrensel insan hakları arasında bir uyumsuzluk vardır. İnsan haklarının evrensel, bölünemez ve birbirlerinden ayrılamaz olmasına karşılık, insani güvenlik bağlam önceliklidir ve yerel şartlara göre bazı insan haklarını daha önemli görür.
3. İnsani güvenlik ile insan haklarının devlete farklı bakış açıları iki yaklaşım arasında bir uyumsuzluk oluşturmaktadır.

Şimdi insani güvenlik ile insan hakları arasındaki bu uyumsuzluk durumları sırasıyla incelenecektir.

4.3.1. İnsani güvenlik ve insan haklarının birbirini kapsamı

İnsan haklarının, insani güvenlik konularının birçoğunu da kapsayan, oldukça geniş içeriğine rağmen, insani güvenlik yaklaşımına ihtiyaç var mıdır? İnsani güvenlik ile

insan hakları ilişkisinde uyumsuzluk oluşturan ilk konu bu soruyla ilgilidir. İnsani güvenliğin yalnızca insan haklarının yeni bir isimlendirmesi olarak görülmesi ile insani güvenliğin insan haklarını da kapsayan daha geniş bir yaklaşım olarak tanımlanması birbirleriyle uyumsuz yaklaşımlardır.

Gerçekten de, insan hakları, insani güvenlik tarafından vurgulanan pek çok konuyu kapsamaktadır. Örneğin, insani güvenlik tarafından gündeme getirilen; barınma, gıda, su, sağlık, eğitim, çevre, iklim değişikliği, ayrımcılık, işkence, azınlıklar, yolsuzluk gibi konular insan hakları içinde de yer alan konulardır.²⁵⁶ İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi de insani güvenlikle bağlantılı hükümler içermektedir. Beyannamenin 3. maddesinde, “yaşamak, hürriyet ve kişi emniyeti her ferdin hakkıdır” hükmü bulunmaktadır. 22. maddede, “her insanın, kişiliğinin gelişmesi için gerekli olan ekonomik, sosyal ve kültürel hakların gerçekleştirilmesine hakkı vardır” denilmektedir. Beyannamenin 25. maddesinde ise, “herkesin, gerek kendisi gerekse ailesi için yiyecek, giyim, barınma, tıbbi bakım, gerekli sosyal hizmetler dâhil olmak üzere yaşama standardına” ve “kendi kontrolü dışındaki işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, ihtiyarlık veya geçim olanaklarından mahrumiyet durumunda güvenliğe” hakkı olduğu belirtilmektedir.²⁵⁷ BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi de insani güvenlikle ilgili konulara dair hükümler içermektedir. Örneğin, sözleşmenin 11. maddesinde şu hüküm yer almaktadır: “Bu sözleşmeye taraf olan devletler, herkese, kendisi ve ailesi için yeterli bir yaşam standardına sahip olma imkânı sağlar. Bu standart, yeterli beslenmeyi, giyinmeyi, barınmayı ve yaşama koşullarının sürekli olarak geliştirilmesini de içerir.” Yine 11. maddenin 2. fıkrasında: “Bu sözleşmeye taraf devletler, açlıktan kurtulmanın herkes için temel bir hak olduğunu kabul ederler.” denilmektedir.²⁵⁸

İnsani güvenlik içinde sayılan pek çok konunun insan hakları içinde zaten sayılmış olması nedeniyle bazı akademisyenler insani güvenliğin yalnızca yeni bir isimlendirme olduğunu söylemektedirler. Örneğin, Hassman, insani güvenliğin insan haklarından farklı yeni bir şey getirmediğini, yalnızca insan haklarının yeni bir

²⁵⁶ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *OHCHR | List of Issues*, <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Pages/ListOfIssues.aspx>, (Erişim tarihi: 08.03.2019)

²⁵⁷ United Nations, *Universal Declaration of Human Rights*, <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>, (Erişim tarihi: 06.10.2019), s.2,6,7

²⁵⁸ United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, 1966 <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CESCR.aspx> (Erişim tarihi: 27.03.2021)

isimlendirilmesi ve farklı şekilde ifade edilmesi olduğunu ileri sürmektedir.²⁵⁹ MacFarlane ve Foong Khong'a göre de geniş insani güvenlik yorumu kalkınmanın yeniden isimlendirilmesinden ibarettir.²⁶⁰

Bununla birlikte, konu detaylı şekilde incelendiğinde insani güvenliğin sadece insan haklarının yeni bir isimlendirmesi olmadığı görülmektedir. İnsani güvenlik, yalnızca insan haklarının yeni bir isimlendirilmesinden ibaret değildir; yeni ve ayrı bir güvenlik yaklaşımıdır. İlk olarak, insani güvenlik ile insan haklarının içeriklerinde örtüşmeyen yönler de vardır. İnsani güvenlik, insan hakları içinde değinilmeyen, örneğin ekonomik krizler, doğal afetler, küresel ısınma gibi yeni konuları da kapsar. İkincisi, önceki bölümde açıklandığı üzere, insani güvenlik pek çok yönden insan haklarından farklıdır. Örneğin, insani güvenlik, insan haklarından farklı olarak, bağlam önceliklidir ve yerel şartları dikkate alır. Üçüncüsü, insani güvenlik, risklere odaklanan önleme öncelikli bir yaklaşım olarak insan haklarından farklı bir yaklaşıma sahiptir. Son olarak, her iki yaklaşımın en önemli savunucusu olan BM'nin tavrı da insani güvenliğin insan haklarından farklı, ayrı bir yaklaşım olduğunu göstermektedir. BM, insani güvenliğin artı değer katan yeni bir yaklaşım olduğunu düşünmeseydi, hâli hazırda insan hakları yaklaşımı varken insani güvenliği gündeme getirmezdi. Öte yandan, BM, herhangi bir gerekçe ile insan hakları için yeni bir isimlendirmeye ihtiyaç duyarak insani güvenliği gündeme getirmiş olsaydı, insan haklarının BM gündeminde daha arka planda kalması gerekirdi. Oysa durum böyle olmamış, BM, hem insani güvenliği yeni bir yaklaşım olarak gündeme getirmiş hem de insan haklarını savunmaya devam etmiştir.

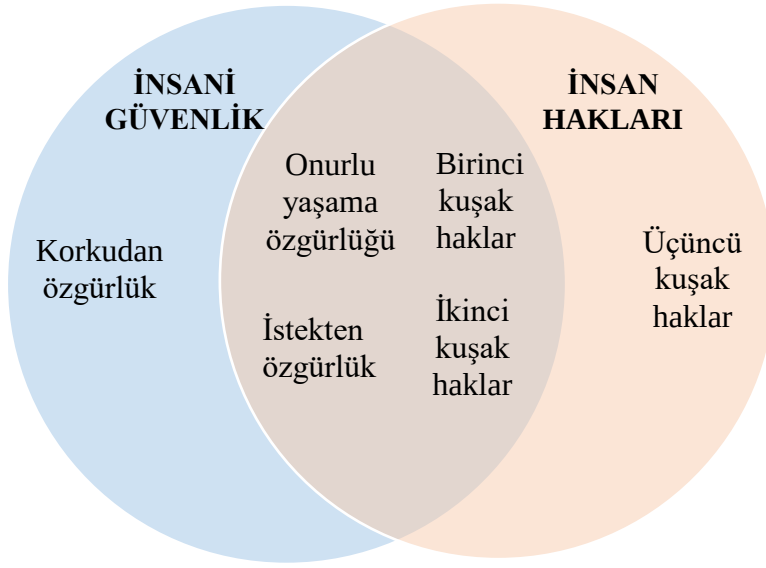
İnsani güvenliğin insan haklarının yeni bir isimlendirmesi olduğunu iddia etmek her iki yaklaşım arasında olumsuz bir ilişki oluşmasına sebep olmaktadır. Çünkü böyle bir durumda, insani güvenliğe ihtiyaç olmadığı, olmasa da sorun olmayacağı ifade edilmiş olmaktadır. İnsani güvenliğin varlık sebebinin sorgulandığı böyle bir durumda insani güvenlikle insan hakları arasında olumlu bir ilişki olması ve bu iki yaklaşımın birbirlerini tamamlamaları mümkün değildir.

²⁵⁹ Howard-Hassmann, Rhoda E. Human Security: Undermining Human Rights? *Human Security* 34 (2012): 25.

²⁶⁰ MacFarlane, S. Neil, ve Yuen Foong Khong, *Human security and the UN: a critical history. United Nations intellectual history project*. Bloomington: Indiana University Press, 2006.

Diğer yandan, insani güvenliği insan haklarını da kapsayan daha geniş bir yaklaşım olarak konumlandırmak da doğru değildir. İnsani güvenliğin bazı insan haklarına içeriğinde yer vermiş olması, onun insani güvenliği kapsadığını savunmak için yeterli değildir. İnsan hakları, insani güvenlik içinde yer almayan ilave pek çok hakkı da dile getirmektedir. Örneğin, her halkın kendi geleceğini belirleme (*self-determination*) hakkı, demokratik yönetim hakkı, herkesin insanlığın ortak mal varlığından yararlanma hakkı gibi haklar insani güvenlik içinde gündeme getirilen haklar değildir. İnsani güvenliğin insan haklarını kapsadığını iddia etmek, insani güvenliğe göre çok daha eski eski ve köklü bir yaklaşım olan insan hakları açısından kabul edilebilir bir durum değildir. Dolayısıyla, insani güvenliği, insan haklarının üzerinde ve insan haklarını kapsayan bir yaklaşım olarak konumlandırmak, insani güvenlik ile insan hakları arasında anlaşmazlığa yol açmaktadır.

İnsani güvenlik ve insani hakları arasındaki ilişkiyi *kapsayıcılık* yerine, *kesişme* olarak tarif etmek çok daha doğru bir yaklaşım olacaktır. İnsani güvenlik ve insan haklarının içerikleri arasında benzerlikler olması, bu yaklaşımların birbirlerini tekrar ettikleri veya birbirlerini kapsadıkları anlamına gelmez. Aksine, bu durum insan merkezli yaklaşımlar olan insani güvenlik ve insan haklarının ortak bazı hassasiyetleri paylaştığı ve içeriklerinin belirli bir oranda örtüştüğü anlamına gelir. Şekil 5’de görüldüğü üzere, insani güvenliğin onurlu yaşama özgürlüğü insan haklarındaki birinci kuşak haklarla, insani güvenlikteki istekten özgürlük ise, insan haklarındaki ikinci kuşak haklarla büyük ölçüde kesişmektedir.



Şekil 5. İnsani Güvenlik ile İnsani Haklarının Kesişmesi

Sonuç olarak, insani güvenlik, yalnızca yeni bir isimlendirme olarak ya da insan haklarının kapsayan bir yaklaşım olarak görüldüğü zaman insani güvenlik ile insan hakları arasında bir uyumsuzluk oluşması kaçınılmazdır. İnsani güvenlik insan haklarının yeni bir isimlendirmesi olmadığı gibi, insan haklarını kapsayan bir yaklaşım da değildir. İnsani güvenlik ile insan hakları arasında başka uyumsuzluklar da vardır.

4.3.2. Yerel insani güvenlik ve evrensel insan hakları

İnsani güvenlik ile insan hakları arasındaki ikinci anlaşmazlık noktası, insan haklarının daha evrensel, insani güvenliğin ise daha yerel bir yaklaşımı benimsemesidir. İnsan haklarının evrensel ve bölünemez niteliğine karşılık, insani güvenlik yerel şartları dikkate alan bağlam öncelikli bir yaklaşım sergileyerek bazı insan haklarını daha fazla ön plana çıkarabilmektedir. İnsani güvenlik öncelikleri ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye değişebilir. Ayrıca, insani güvenliğin amacı hayatın korunması ve sürdürülmesidir. İnsani güvenlik uzun vadede tüm insan haklarının hayata geçirilmesini arzu etse de, önceliği her zaman için hayatın özüne dair haklardır. Bu nedenle, insani güvenlik bazı hakları “temel hak” olarak niteleyip daha önemli görmektedir.

İnsani güvenliği savunan akademisyenler bu durumu insani güvenliğin bir avantajı, insan haklarının ise bir dezavantajı olarak görmektedirler. Örneğin, Gasper'e göre, insani güvenlik, insan haklarından farklı olarak, yerel şartları dikkate alır ve evrensel insan hakları listesindeki hangi hakların yerel bağlam için daha önemli olduğunu söylemektedir. Böylece, insani güvenlik ortama uygun *terzi yapımı (tailormade)* çözümler önerebilmektedir.²⁶¹ Brunelli'ye göre de, insan hakları evrensel olması sebebiyle esnekliğini kaybetmekte ve gerçeklikten kopmaktadır. Ona göre, insani güvenlik daha dinamik, esnek ve uygulamaya dönüktür.²⁶²

İnsani güvenlik ile insan hakları arasındaki bu farklılık önemlidir. İnsani güvenliğin yerel şartlara bağlı olarak bazı insan haklarını daha önemli görmesi, insan haklarının evrensel yapısı ve hakların birbirlerinden ayrılmazlığı ile uyumsuzdur. Bu uyumsuzluk özellikle medeni ve siyasi haklar konusunda belirginleşmektedir. Medeni ve siyasi haklar, birinci kuşak insan hakları olarak insan hakları açısından önceliklidir ve insan hakları mücadelesinin temel taşıyıcı sütunudur. Örneğin, mülkiyet hakkı insan haklarının sınıfsal taşıyıcısı olan burjuvazi için önemli yeri olan, insan haklarının ortaya çıkmasında ve gelişiminde önemli rol oynayan kilit bir insan hakkıdır.²⁶³ Diğer yandan, mülkiyet hakkı, insani güvenlik tarafından vurgulanan bir insan hakkı değildir. İnsani güvenliğin önceliği insanların şiddetten korunması, asgari gıda, su, sağlık ve barınak koşullarının temin edilerek hayatta kalmalarının sağlanmasıdır. İnsani güvenlik açısından medeni ve siyasi haklar insanın korunması ve yaşamasının sağlanmasından ziyade, toplum içinde onurlu bir şekilde yaşamasını sağlayan unsurlardır. Nitekim medeni ve siyasi hakların içinde yer aldığı onurlu yaşama özgürlüğü, insani güvenlik içine sonradan üçüncü boyut olarak eklenmiştir.

Bu durumu dile getirerek insani güvenliği eleştiren Hassman, insani güvenliğin *temel özgürlükler* diyerek bazı özgürlüklerin daha önemli, bazılarının ise daha önemsiz

²⁶¹ Gomez, Oscar A. ve Des Gasper. *A Thematic Guidance Note for Regional and National Human Development Report Teams*, t.y.
https://www.academia.edu/6659878/Human_Security_A_Thematic_Guidance_Note_for_Regional_and_National_Human_Development_Report_Teams (Erişim tarihi 22.07.2018)

²⁶² Brunelli, Filippo Costa. *Is 'human security' the same of 'human rights'*, t.y.
https://www.academia.edu/1125368/Human_Security_and_Human_Rights, (Erişim tarihi: 23.08.2018)

²⁶³ Gasper, Des. *The Idea of Human Security*, 2010, s.10-13,
https://www.researchgate.net/publication/289025826_The_idea_of_human_security, (Erişim tarihi: 22.09.2018)

olduğunu ima ettiğini, bu durumun hakların bölünmezliği ilkesini zedelediğini ve bireylerin insan haklarının ihlal edilmesini kolaylaştırdığını iddia etmektedir. Ona göre, istekten özgürlüğe odaklanan insani güvenliğin geniş yorumu, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların elde edilmesi için stratejik bir araç olan medeni ve siyasi hakların öneminin yadsınmasına neden olmaktadır.²⁶⁴

Konuyu şöyle bir örnek üzerinden açıklayabiliriz: İlaçlar üzerindeki patent hakları fikri mülkiyet hakkı olarak değerlendirilmektedir. İlaç firmaları uzun süreli araştırmalar sonunda bir ilaç geliştirmekte ve bu ilacın patent haklarını elinde tutmakta ve bu haklar Dünya Ticaret Örgütü antlaşmaları çerçevesinde korunmaktadır. Bu hak gereği, ilacı üretmek isteyen diğer firmaların ilacı geliştirenlere patent ücreti ödemesi gerekir. İnsan haklarının evrensel ve ayrılmaz niteliği ve mülkiyet hakkı gereği her ülkede patent haklarına riayet edilmesi gerekir.²⁶⁵ Diğer yandan, yaşama hakkı da bir insan hakkıdır. İnsani güvenlik yaklaşımının önceliği hayatın korunması ve temel hakların sağlanmasıdır. Dolayısıyla, ilaç patent ücretleri ödenemediği için ilaca erişim sağlanamadığı ve bu nedenle yaşama hakkının tehlikede olduğu fakir bir ülkede, yerel şartları dikkate alan insani güvenlik yaklaşımının önceliği patent hakkı değil, temel bir hak olarak gördüğü yaşama hakkı olacaktır. Ne var ki, insani güvenliğin bu yaklaşımı insan haklarının evrenselliği, bölünmezliği ve öncelikleri ile ters düşecek, insani güvenlik ile insan hakları arasında bir uyumsuzluk oluşacaktır.

Bu teorik anlaşmazlığın çözümü mümkün müdür? Çözümün bulunabilmesi için öncelikle klişe olarak tekrar edildiği görülen “insani güvenlik ile insan haklarının uyumlu oldukları, birbirlerini destekledikleri” söyleminden uzaklaşarak öncelikle problemin farkına varılması, sonrasında ise çözüm yollarının aranması gerekir. Ne var ki, alanyazında bu türden çözüm çabalarına rastlanmamaktadır.

İnsanların özgürlüğü perspektifinden bakıldığında, insani güvenlik ile insan haklarının çeliştiği durumlarda, önceliğin insani güvenliğe verilmesi gerektiği görülmektedir. Bunun nedeni, insan hayatının her zaman daha öncelikli olmasıdır. Ayrıca, insan hayatının sürdürülmesi bakımından insan haklarının tümü bütün ülkeler için aynı

²⁶⁴ Howard-Hassmann, Rhoda E. Human Security: Undermining Human Rights? *Human Security* 34 (2012): 25.

²⁶⁵ Balaam, David N. and Bradford Dillman. *Uluslararası Ekonomi Politika Giriş*, Ankara: Adres Yayınları, 2015, s.331-350

önemde değildir. Bazı ülkelerde bazı insan hakları çok daha önemli olabilir. Örneğin, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin üçüncü maddesinde belirtilen yaşama hakkı ile yirmi ikinci maddesinde belirtilen sosyal güvenlik hakkı her ülkede aynı önemde olmayabilir. Yaşam hakkının korunmaması doğrudan insani güvenliği tehlikeye atarken, sosyal güvenlik hakkının bulunmaması, grup dayanışmasının yüksek olduğu küçük toplumlarda insani güvenlik için yaşamsal bir tehdit oluşturmayabilir. Yine, Beyannamenin beşinci maddesindeki işkence yasağı ile on üçüncü maddesindeki seyahat hakkı insani güvenlik açısından aynı önemde değerlendirilemez.

İnsani güvenliği önceleyen böyle bir yaklaşımın benimsenmesi durumunda, insani güvenlik ile insan hakları arasındaki anlaşmazlıklar önlenebilir ve iki yaklaşım arasında bir tamamlayıcılık ilişkisi kurulabilir. Böyle bir durumda insani güvenlik evrensel insan haklarının yerele uyarlanmasını sağlayarak, onu tamamlayabilir. İnsani güvenlik, insan haklarının bir liste şeklinde belirttiği hakların belirli bir bağlamda hangisinin önem kazandığını veya risk altında olduğunu söyleyebilir ve *terzi yapımı* çözümler önerebilir.

4.3.3. İnsani güvenlik ve insan haklarının farklı devlet anlayışları

İnsani güvenlik ile insan hakları arasındaki üçüncü uzlaşmazlık noktası, insani güvenlik ve insan haklarının devlete bakış açılarının farklı olmasından kaynaklanmaktadır. İnsan hakları devlete karşı daha şüpheli, insani güvenlikse daha olumlu yaklaşmaktadır. İnsan hakları devleti öncelikle bir tehdit olarak görmektedir. İnsan hakları, temelde bireyleri devlete karşı korumak amacıyla ortaya çıkmış bir yaklaşımdır ve önceliği devletlerin insan hakları ihlallerini önlemektir. İnsan haklarının tarihi gelişimi de bu doğrultuda olmuştur. İnsan hakları, devleti olumlu bir aktörden daha ziyade sorumlu muhatap kurum olarak görür ve devletin devamlı gözetlenmesi gerektiğine inanır. İnsan haklarının esas sahibi ve takipçisi bireyler ve sivil toplum örgütleridir. Örneğin, BM İnsan Hakları Konseyinin asıl işlevi, evrensel dönemsel inceleme yöntemiyle devletlerin insan hakları ihlallerini takip etmektir. Nitekim uluslararası siyasette insan hakları alanında en etkili ve güvenilirliği yüksek örgütler devletler değil, Uluslararası Af Örgütü, İnsan Hakları Gözetleme Örgütü gibi uluslararası sivil toplum örgütleridir. Bununla birlikte, insan haklarının gerçekleştirilmesi açısından devlete önemli görevler de düşmektedir. Özellikle ikinci

kuşak insan haklarını gerçekleştirilmesi bakımından devlet olumlu bir aktör olarak değerlendirilmektedir. Burada vurgulanan husus insan haklarının devlete öncelikle şüpheyile yaklaştığı gerçeğidir.

İnsani güvenlik yaklaşım ise devleti öncelikle insani güvenliği sağlayacak olumlu bir aktör olarak görmektedir. İnsani güvenlik yaklaşımına göre, devlet, zaman zaman insani güvenliğe tehdit oluşturabilen, ama genelde insani güvenliği sağlayacak temel aktördür. Nitekim BM Genel Kurulunun insani güvenliği tarif eden 2012 tarihli kararında, “insani güvenliğin sağlanmasında birinci derecede sorumluluk üye devletlerindir.” denilmektedir.²⁶⁶ İnsani güvenliğe göre, hukuki bir düzen kurarak şiddeti önleyecek, büyük ölçekli yatırımlarla suya, sağlığa ve kanalizasyon gibi hizmetlere erişimi sağlayacak olan devlettir. Ayrıca, devlet, insani güvenlikle ilişkili ulusal güvenlik ve sosyal güvenlik gibi diğer güvenlik türlerinin sağlanması için de temel aktördür. İnsani güvenlik açısından devlet, insani güvenlik tehdidine dönüşebilmekle birlikte, tek veya en önemli tehdit de değildir. Doğrudan devlet kaynaklı olmayan, terör örgütleri, organize suçlar, ekonomik krizler, iklim değişikliği, doğal afetler, bulaşıcı hastalıklar, fakirlik ve açlık gibi tehditler insani güvenlik için devlet kadar veya ondan daha önemli tehditlerdir. İnsan hakları ile insani güvenliğin farklı devlet anlayışları bu iki yaklaşımın bakış açıları arasında önemli bir farklılık olduğunu göstermektedir. Bu durumun fark edilmesi ve teorik planda çözüm aranması gerekir. Ne var ki, alanyazında böyle bir çözüm önerisine rastlanmamaktadır.

Konu değerlendirildiğinde, insan haklarının devlete olan bakış açısının insanların özgürleşmesi açısından daha uygun olduğu görülmektedir. Eleştirel Teorinin de vurguladığı gibi, devlet, insani güvenlik açısından güvenilir bir aktör değildir. Dunne ve Wheeler’ın belirttiği gibi, devletler kendi vatandaşlarına karşı güvenilir bir emanetçi olamamışlardır.²⁶⁷ Yine Newman’ın belirttiği gibi, canavar, istismarcı ve zayıf devletler en önemli insani güvenlik tehditlerinden birisidir.²⁶⁸ Her türlü güce

²⁶⁶ United Nations General Assembly, *Resolution adopted by the General Assembly on 10 September 2012, A/RES/66/290* Resolution (2012).

http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=%20A/RES/66/290. (Erişim Tarihi.19.04.2018)

²⁶⁷ Dunne, Tim and Nicholas J. Wheeler. We the Peoples: Contending Discourses of Security in Human Rights Theory and Practice. *International Relations* 18, no. 1 (March 2004): 9-23. <https://doi.org/10.1177/0047117804041738>.

²⁶⁸ Newman, Edward. Critical Human Security Studies, *Review of International Studies* 36, no. 01 (January 2010): 77-94. <https://doi.org/10.1017/S0260210509990519>.

sahip olan devlet, insan karşısında çok güçlü bir konumdadır ve insani güvenlik tehdidine dönüşmüş bir devleti sınırlayabilecek bir güç bulunmamaktadır. Her ne kadar, böyle durumlarda BM Güvenlik Konseyi'nin sorumluluk alması gerekmekeyse de, Güvenlik Konseyi'nin yapısından kaynaklanan sorunlar nedeniyle bu mümkün olamamaktadır. Güvenlik Konseyi'ni oluşturan ülkeler çoğu durumda insan hakları veya insani güvenlik kaygılarıyla değil, kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmektedir.²⁶⁹ Örneğin, Bosna ve Ruanda soykırımları, küresel ısınma, nükleer silahların önlenmesi gibi insani güvenlik tehditlerine karşı Güvenlik Konseyi çok yetersiz kalmıştır.

Bu nedenle, Turner ve arkadaşlarının belirttiği gibi, insani güvenlik anlayış değişikliğine giderek paradigmasını yenilemeli, aktör konusunda da devlet merkezli bakış açısından uzaklaşmalı, insani güvenlik sorunlarının kök nedenlerinden birisi olan devletler sistemine daha eleştirel yaklaşmalıdır.²⁷⁰ İnsani güvenlik, doğası gereği, ulusal sınırların ötesinde küresel bir bakış açısına sahiptir.²⁷¹ Bu şekilde eleştirel bir yaklaşım benimseyen insani güvenlik devlet paradoksunu aşabilir ve insan hakları ile ilişkisindeki uyumsuzlukları giderebilir.

Bununla birlikte, Üçüncü Dünya ülkelerinin farklı bir durumu olduğunu da görmek gerekir. Üçüncü dünya ülkelerinde devlet özellikle insani güvenlik ve insani kalkınmayı sağlamak açısından merkezi önemdedir. Bunun nedeni, bu ülkelerde eğitim ve sağlık gibi büyük ölçekli kamusal yatırımların ancak devlet eliyle gerçekleştirilebilmesidir.²⁷² Batılı sömürgecilerle eskiden kalma kolonyal ilişkilerin farklı isim ve şekillerde kısmen devam ettiği bu ülkelerde sömürgeci güçlere direnebilecek temel aktör de devlettir.

Yine, insani güvenlik mevcut küresel ekonomik ve siyasi sisteme ve bu sistemdeki güç ilişkilerine, örneğin kuzey-güney ilişkilerine, de daha eleştirel yaklaşabilmelidir. Dünya siyasetinin mevcut yapısı gerçek bir insani güvenlik çerçevesi oluşturmaya

²⁶⁹ Aral, Berdal. *Küresel Güvenlikten Küresel Tahakküme BM Güvenlik Sistemi ve İslam Dünyası*. İstanbul: Küre Yayınları, 2016.

²⁷⁰ Turner, Mandy, Neil Cooper and Michael Pugh. *Institutionalised and Co-Opted*. David Chandler ve Nik Hynek. (ed.) *Critical Perspectives on Human Security: Discourses of Emancipation and Regimes of Power*, 83-96. Routledge, 2010.

²⁷¹ Martin, Mary and Taylor Owen, ed., *Introduction*, Routledge handbook of human security (London ; New York: Routledge/Taylor Francis Group, 2014), s.1-14

²⁷² Anderson, Tim. Human Development, the State and Participation, *Development Studies Research* 1, no. 1 (January 2014): 64-74. <https://doi.org/10.1080/21665095.2014.933080>.

uygun değildir. Örneğin, Batı merkezli mevcut dünya sistemi, Batı dışı bölgeleri marjinalleştirmekte ve bu bölgelerdeki insani güvenlik sorunlarını daha az önemli görmektedir. Böyle bir bakış açısı, Batı dışı bölgelerdeki sorunları anlamakta da zorluk yaşamaktadır.²⁷³ Tüm insanların insani güvenliğini hedefleyen insani güvenlik yaklaşımı, uluslararası sistemin insanların güvenliğini sağlayacak şekilde dönüşümünü de hedeflemelidir.

Bu bölümde insani güvenliğin insan hakları ile olumsuz ilişkisi incelenmiştir. Görüldüğü üzere, insani güvenlik ve insan hakları arasındaki ilişki tamamen sorunsuz değildir. İnsani güvenliğin insan haklarının yeni bir isimlendirilmesi veya insan haklarını kapsayan bir yaklaşım olarak tanımlanması, insan haklarının evrensel anlayışına karşılık insani güvenliğin yerel anlayışı ve insani güvenlik ile insan haklarının devlete yönelik farklı bakış açıları, bu iki yaklaşım arasında uyumsuzluğa yol açmaktadır. Bir sonraki bölümde ise, insani güvenliğin insan hakları ile olan olumlu ilişkisi incelenecektir.

4.4. İnsani Güvenlik ve İnsan Hakları Arasındaki Olumlu İlişki

İnsani güvenlik ile insan hakları arasındaki ilişki iki yönlü bir ilişkidir. İnsani güvenlik ile insan hakları arasında, farklı anlayışlardan kaynaklanan olumsuz ilişkinin yanı sıra, iki yaklaşım arasında olumlu yönlü bir tamamlayıcılık ilişkisi de vardır. İnsani güvenlik ile insan hakları yaklaşımları birbirlerini birçok yönden tamamlamakta ve desteklemektedir. İki yaklaşım şu açılardan birbirlerini tamamlamaktadırlar:

1. İnsan hakları insani güvenliğin teorik yönünü, insani güvenlik ise insan haklarının pratik yönünü desteklemektedir. Başka bir ifadeyle, insani güvenlik ile insan hakları arasında bir teorik-pratik tamamlayıcılık ilişkisi vardır.
2. İnsan hakları insani güvenlik yaklaşımının benimsenmesini kolaylaştırmış, insani güvenlik ise insan hakları alanını zenginleştirmiştir. Bu nedenle, insani güvenlik ile insan hakları arasında bir kolaylaştırma-zenginleştirme tamamlayıcılığı vardır.
3. İnsan haklarının yasal boyutunun olması insani güvenlik için bir yaptırım gücü sağlamakta, insani güvenliğin yerel şartları dikkate alan tavrı ise insan haklarına

²⁷³ Busumtvi-Sam, James. Development and Human Security: Whose Security, and from What? *International Journal* 57, no. 2 (2002): 253. <https://doi.org/10.2307/40203661>.

uygulama için gerekli esnekliği sağlamaktadır. Dolayısıyla insani güvenlik ile insan hakları arasında bir yasallık-esneklik tamamlayıcılık durumu vardır.

4. İnsani güvenliğin sağlanması için, tek başına yeterli olmasa da, insan hakları gerekli bir şarttır. Aynı şekilde insan haklarının gelişmesi için de, tek başına yeterli olmasa da, insani güvenliğin sağlanmış olması gereklidir. Diğer bir ifadeyle, insani güvenlik ve insan hakları arasında bir *gerek şart* tamamlayıcılığı ilişkisi vardır.

Şimdi, insani güvenlik ile insan hakları arasındaki bu tamamlayıcılık ilişkisi detaylı olarak incelenecektir.

4.4.1. Teorik-pratik tamamlayıcılık ilişkisi

İnsan hakları, güçlü felsefi arka planıyla insani güvenliğe teorik arka plan desteği ve normatif bir zemin sağlamak ve onu tamamlamaktadır. Daha uygulamaya dönük bir yaklaşım olan insani güvenlik de insan haklarının pratiğe aktarılmasını kolaylaştırmakta ve onun pratik yönünü tamamlamaktadır.

İnsani güvenliğe göre çok daha eski eski bir yaklaşım olması nedeniyle, insan hakları konusunda çok daha fazla çalışma yapılmıştır. İlk çağlardan itibaren insanların belirli hakları olduğunu gündeme getiren görüşler olmuştur. İnsan haklarına yönelik yazılı belgelerin oluşum tarihi de çok eskidir. İnsan hakları, aynı zamanda doğal hukuk felsefine dayanan felsefi bir yaklaşımdır. Tarih içinde insan haklarının felsefi, hukuki, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel pek çok yönü incelenmiş ve tartışılmıştır. İnsan hakları ile ilgili çok geniş bir alanyazın bulunmaktadır. Bu nedenle insan haklarının daha iyi işlenmiş güçlü bir teorik yapısı vardır. İnsani güvenlik ise, çeyrek yüz yıllık bir geçmişı olması itibariyle nispeten yeni bir yaklaşımdır. İnsani güvenliğe dair birçok konu henüz gündeme getirilmemiş veya teorik olarak yeterince tartışılmamıştır. Dolayısıyla, insani güvenliğin teorik yapısının insan hakları kadar güçlü olması beklenemez.

İnsan hakları güçlü teorik yapısıyla insani güvenlik yaklaşımının oluşmasına destek sunmuş ve onun teorik yönünü tamamlamıştır. İnsani güvenliğin teorik yapısının oluşturulmasında yararlanılan en önemli kaynaklardan birisi insan hakları olmuştur. İnsani güvenlik insan haklarının teorik argümanlarından istifade etmiştir. Obertleitner'ın da belirttiği gibi, insan hakları insani güvenliğin merkezini

oluşturmuştur.²⁷⁴ Nitekim insani güvenlik kendisini insan hakları gibi özgürlük olarak tanımlamıştır. Yine, insani güvenlik insan haklarının içeriğinden de büyük oranda yararlanmış ve bu içeriğe yeni unsurlar ilave etmiştir.

Diğer yandan, insani güvenlik insan haklarının uygulamaya aktarılması konusundaki çabaları ile insan haklarını desteklemekte ve tamamlamaktadır. İnsani güvenliğin sağlanması konusunda gösterilen fiili çabaların önemli bir bölümü, aynı zamanda bir insan hakkının hayata geçirilmesi demektir. İnsani güvenlik insan haklarına göre daha pratiğe dönük bir yaklaşımdır. Tarih içinde de insan hakları hep haklar bildirgesi şeklindeki yazılı metinlerle gündeme gelmiştir. İnsani güvenlik ise yazılı metinlerden ziyade, sahadaki durum ile ilgilenir ve çabalarını fiilen hayatın sürdürülmesi konusuna yoğunlaştırır. Bu durum BM'nin iki yaklaşımla ilgili çabalarının farklılığında da görülebilir. BM'nin insan hakları çerçevesinde en önemli faaliyetleri İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve İnsan Hakları Sözleşmelerinin hazırlanması olmuştur. İnsani güvenlik konusunda ise, BM'nin temel faaliyeti İnsani Güvenlik Himaye Fonu aracılığıyla yürüttüğü insani güvenlik projeleridir. Buna karşılık, BM, insani güvenlik ilkelerini belirleyen temel bir metin hazırlamamıştır. Gasper de, insani güvenlik pratik alanda da etkili olarak insan haklarını tamamlar, demektedir.²⁷⁵

İnsani güvenlik insan haklarının uygulamaya geçirilmesine katkı sağlayarak insan haklarını tamamlamaktadır. Örneğin, insani güvenlik yaklaşımının etkisiyle kabul edilen koruma sorumluluğu ve müdahale hakkı ilkesi, insan hakları ihlallerinin önlenmesi adına önemli bir dönüşümü ifade etmektedir. Bu nedenle Obertleitner, insani güvenliğin insan hakları tartışmasını genişlettiğini, örneğin, insani müdahalenin tartışılmasını sağladığını belirtmektedir.²⁷⁶

²⁷⁴ Oberleitner, Gerd. *Human Security and Human Rights*, European Training and Research Center for Human Rihts and Democracy, 2002, <https://www.files.ethz.ch/isn/31301/08.pdf> (Erişim tarihi: 06.04.2021)

²⁷⁵ Gasper, Des. *The Idea of Human Security*, 2010, s.1-15, https://www.researchgate.net/publication/289025826_The_idea_of_human_security, (Erişim tarihi: 22.09.2018)

²⁷⁶ Oberleitner, Gerd. *Human Security and Human Rights*, European Training and Research Center for Human Rihts and Democracy, 2002, <https://www.files.ethz.ch/isn/31301/08.pdf> (Erişim tarihi: 06.04.2021)

4.4.2. Kolaylaştırma-zenginleştirme tamamlayıcılık ilişkisi

Köklü geçmişiyle kabullenilmiş bir yaklaşım olan insan hakları, daha sonra ortaya çıkan insani güvenlik yaklaşımının uluslararası alanda kabulünü kolaylaştırmıştır. Buna karşılık, insani güvenlik de insan hakları konusunu genişletmiş, zenginleştirmiş ve yeni yaklaşımlarla desteklemiştir.

İnsan hakları, zihinleri insan merkezli düşünmeye alıştırmış ve insani güvenliğinin ortaya çıkışını kolaylaştırmıştır. İnsan hakları, insani güvenliğin vurguladığı birçok konuyu daha önceden gündeme getirmiş ve insani güvenliğin argümanlarına aşinalık sağlamıştır. Örneğin, insani güvenlik yaklaşımı sağlık güvenliği, gıda güvenliği gibi konuları gündeme getirdiğinde, bu konular insanların ilk kez duyduğu şeyler olmamıştır. Nitekim İnsan Hakları Beyannamesi'nin 25. maddesinde, “herkesin kendisi ve ailesinin sağlığı ve esenliği için gıda dâhil olmak üzere yeterli yaşam standartlarına hakkı vardır” denilerek gıda ve sağlık konularının önemine insani güvenlikten daha önce dikkat çekilmiştir. Bu şekilde insan hakları, insani güvenliğin savunduğu görüşlere zemin hazırlamış ve bu görüşlerin kabullenilmesini kolaylaştırmıştır.

Öte yandan, insani güvenlik, insan haklarının etki alanını genişletmiş onu zenginleştirmiştir. Daha önce ifade edildiği üzere, geleneksel güvenlik anlayışı devlet güvenliğini ve askeri konuları önemser ve genellikle insan hakları konusuna sıcak yaklaşmaz. Bu anlayışa göre, insan hakları güvenlik alanından ayrı bir alandır ve güvenlik konusu *yüksek politika*, insan haklarıysa ekonomik ve sosyal konularla ilgili olan *düşük politika* konusudur. İnsani güvenlik, güvenlik konusuna farklı yaklaşımı ile insan hakları konularını da güvenlik alanına taşımış, insan hakları konusunun da güvenlik bağlamında tartışılmasını sağlamıştır. İnsani güvenlik insan hakları ile ilgilenmeyen güvenlik çevrelerinin ilgisini insan haklarına çevirmiştir.²⁷⁷

İlave olarak, insani güvenlik insan hakları tartışmasını zenginleştirmiştir. İnsan haklarının önemli bir bölümü şiddetin önlenmesine dair haklardır. Kölelik yasağı, işkencenin önlenmesi, sığınma hakkı, keyfi gözaltı ve tutuklama olamayacağı, kanunsuz suç olamayacağı gibi insan hakları ilkeleri hep insanlara yönelik şiddetin

²⁷⁷ Gasper, Des. *Human Rights, Human Needs, Human Development, Human Security: Relationships between Four International 'Human' Discourses*, Institute of Social Studies, 2007, <https://warwick.ac.uk/fac/soc/pais/research/researchcentres/csgr/garnet/workingpapers/2007.pdf>. (Erişim tarihi 10.01.2018)

önlenmesine yöneliktir. İnsani güvenlik, *kök nedenler* yaklaşımı ile şiddetin yapısal şiddet boyutuna dikkat çekmiş ve şiddetin kök nedenlerine vurgu yaparak şiddet yaklaşımını derinleştirmiştir. İnsani güvenliğin önemli bir bölümünü insan hakları konuları oluşturmaktadır. İnsani güvenliğin tartışılması, ister istemez insan haklarının da tartışılmasını gerektirmektedir.

Ayrıca, insani güvenlik risklere odaklanan önleme yaklaşımı ile insan haklarının önemli bir eksikliğini tamamlamaktadır. İnsan hakları daha çok güçlendirme yöntemini benimsemekte, ancak önleyici bir yaklaşımı bulunmamaktadır. İnsan Hakları Mahkemesi, Uluslararası Ceza Mahkemesi, evrensel dönemsel inceleme gibi insan haklarını sağlamaya yönelik mekanizmalar genellikle insan hakları ihlallerinden sonra harekete geçmektedirler. Bu durum, insan hakları ihlallerinin oluşmasına yol açabilecek potansiyel tehditlere yönelik önlem alınmasını ve insan hakları ihlallerinin oluşmadan önce önlenmesini engellemektedir. Oysa önleyici yaklaşımla önceden yapılabilecek çalışmalar insan hakları ihlalleri için caydırıcı etki yapabilir. Yine, önceden yapılabilecek müdahaleler ile insanlara yönelik zararların büyük boyutlara ulaşması engellenebilir. İnsani güvenlik risklere odaklanan önleyici yaklaşımı ile insan hakları ihlallerinin önlenmesi konusuna dikkat çekmekte ve insan haklarının bu yönünü tamamlamaktadır. İnsani güvenlik önleme önceliklidir (*prevention oriented*) ve insan hakkı ihlalleri de dâhil olmak üzere tüm insani güvenlik tehditlerinin ortaya çıkmadan önce önlenmesini amaçlar. Bu nedenle insani güvenlik insan haklarını geriye götürebilecek risklere dikkat çeker ve bu risklerin önlenmesi gerektiğini belirtir. İnsani güvenliğin tehditlerin kök nedenlerinin çözülmesi yaklaşımı da önleyici bir tavidir. İnsani güvenlik tehditlerinin kök nedenlerinin incelenip bunları gidermeye yönelik çalışmalar yapılması durumunda orta ve uzun vadede insan hakkı ihlallerinin ortaya çıkması önlenir.

4.4.3. Yasallık-esneklik tamamlayıcılık ilişkisi

İnsan hakları ile insani güvenlik arasında yasallık-esneklik bağlamında bir tamamlayıcılık ilişkisi vardır. Yasal yönü güçlü olan insan hakları, insani güvenliğe hukuki yaptırım desteği sağlayarak onu tamamlar. Buna karşılık daha uygulamaya yönelik olan insani güvenlik de insan haklarına, yasal yaklaşımda bulunmayan bir esneklik sağlar

İnsan haklarının önemli bir özelliği onun yasal yönüdür. BM tarafından hazırlanan ve devletlerce imzalanan sözleşmelerle insan hakları devletler açısından bağlayıcılık kazanmış ve insan hakları bir uluslararası hukuk konusu haline gelmiştir. Ayrıca, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi gibi mahkemeler insan haklarının yasal yönünü güçlendiren mekanizmalar sağlamaktadır. İnsan hakları ihlalleri bu mahkemelerde dava konusu olabilmekte ve mahkeme kararları imzacı devletler için bağlayıcı olmaktadır. Ayrıca, insan hakları alanındaki en önemli çalışma konularından birisi, insan haklarının uluslararası sözleşmeler, anayasalar, yasalar, yönetmelikler gibi yazılı hukuk metinlerinde yer almasının sağlanması için yapılan faaliyetlerdir.

İnsan hakları güçlü olduğu bu yasal yönüyle insani güvenliğe yasal yaptırım desteği sağlamakta ve onu tamamlamaktadır. İnsani güvenlik bugün itibarıyla bir uluslararası hukuk konusu değildir ve hukuki yaptırım gücünden yoksundur. Bu durum, uygulamada insan güvenlik yaklaşımının gücünü azaltmaktadır. İnsani güvenliğe dair konuların gerektiğinde insan hakları diliyle savunulması ve hukuki mekanizmaların kullanılması insani güvenliğin etkisini artıracaktır. İnsani güvenlik ile insan hakları içeriğinin büyük ölçüde örtüştüğü düşünüldüğünde, böyle bir yöntemin mümkün olduğu görülmektedir. Özellikle kişisel güvenliğe ve siyasi güvenliğe yönelik tehditler insan hakkı ihlali bağlamında ele alınarak hukuki süreçlere ve yaptırımlara dikkat çekilmesi ve hukuki yaptırımlardan yararlanılması mümkündür.

Diğer yandan, insani güvenlik pratiğe dönük olmasından kaynaklanan esnekliği ile insan haklarının katı hukuk kuralları ile bağlı olan yasal yapısına esneklik sağlamakta ve insan haklarını tamamlamaktadır. İnsan haklarının hukuki boyutu, insan hakları uygulamalarını hukuk kuralları ile bağlamaktadır. Bu durum uygulamada insan haklarının etkisini sınırlandırabilmektedir, çünkü hukuki süreçler doğası gereği zaman alan süreçlerdir. Hukuki süreçlerde öncelikle usullere riayet edilmesi gerekir. Usule ilişkin yapılan hatalar, haklı olursa bile, esasa dair konulara geçilmesini engellemekte, taleplerin reddine neden olabilmekte ve süreci başa döndürebilmektedir. Örneğin, bir insan hakları ihlalinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine intikal edebilmesi için, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 35. maddesi gereği önce ülke içindeki iç hukuk süreçlerinin tüketilmesi gerekir.²⁷⁸ Bu gerekliliğin sağlanabilmesi için belirli bir

²⁷⁸ European Courts of Human Rights, *European Convention on Human Rights*, 1953, s.21-22, https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf. (Erişim tarihi: 10.09.2019)

süreye ihtiyaç vardır. Bu durum ihlaleci devletlere zaman kazandırarak insan hakları ihlallerinin sürmesine yol açmaktadır. Ayrıca, hukuki süreçlerde tüm tarafların dinlenmesi, iddiaların ispatı veya itirazı için taraflara süre tanınması gerekir. Bu ve benzeri durumlar hukuki süreçleri uzatmakta, bu süreler içinde insan hakları ihlalleri sürebilmekte ve insani güvenlik tehlikeye düşebilmektedir. Uzun süreler sonunda gelen mahkeme kararları zararların tazminini sağlamakla birlikte kimi durumlarda çok geç kalınmış olabilmektedir.

İnsani güvenlik ise, önceliği uygulamaya veren sonuç odaklı bir yaklaşımdır. İnsani güvenlik için önemli olan, insani güvenlik tehditlerinin ortadan kaldırılması, insan hayatının güvenlik içinde sürmesinin sağlanmasıdır. İnsani güvenlik çalışmalarının merkezi yazılı metinler değil, sahadaki durumdur. İnsani güvenlik, yazılı metinlerle, hukuki kurallarla ve usule dair kurallarla daha az ilgilidir. Bu durum insani güvenliğe esneklik sağlamak ve uygulamada bir avantaja dönüşmektedir. İnsani güvenliğin bağlamı dikkate alan yaklaşımı da ona esneklik kazandırmakta, yerel şartlara uygun çözümler önermesini sağlamaktadır. Nitekim Brunelli, insan haklarının fazlasıyla yasal, daha statik ve söyleme dönük olduğunu, buna karşılık insani güvenliğin daha dinamik, esnek ve siyasi olduğunu, söylemden çok uygulamaya dönük olduğunu ifade etmektedir.²⁷⁹ Tadjbakhsh ise, insani güvenliğin esnek olmasının onun gücü olduğunu, insani güvenliğin farklı insan gruplarının ihtiyaçlarını karşılayabildiğini belirtir.²⁸⁰ Gasper de, insani güvenliğin farklı durumlara yanıt verecek bir esnekliğe sahip olduğunu ifade etmektedir.²⁸¹

4.4.4. Gerek şart tamamlayıcılık ilişkisi

İnsani güvenlik ile insan hakları arasında bir gerek-şart ilişkisi vardır. İnsan hakları için insani güvenlik bir gerek şarttır, ancak yeter şart değildir. Aynı durum insani güvenlik için de geçerlidir. İnsani güvenliğin sağlanabilmesi için de temel insan

²⁷⁹ Brunelli, Filippo Costa. *Is 'human security' the same of 'human rights'*, t.y.

https://www.academia.edu/1125368/Human_Security_and_Human_Rights, (Erişim tarihi: 23.08.2018)

²⁸⁰ Tadjbakhsh, Shahrbanou and Anuradha M. Chenoy. *Human security: concepts and implications*, London ; New York: Routledge, 2007, s.58-68

²⁸¹ Gasper, Des. *Human security: from definitions to investigating a discourse*, Martin and Owen, ed. Routledge handbook of human security. London ; New York: Routledge/Taylor Francis Group, 2014.s.28-43

hakları gerek şarttır, ancak yeter şart değildir. Dolayısıyla, her iki yaklaşım diğeri için ihtiyaç duyulan gerek şartı sağlayarak birbirlerinin eksiklerini gidermekte ve birbirlerini tamamlamaktadırlar.

İnsan haklarının geliştirilebilmesi için insani güvenlik ortamının sağlanması gereklidir; ancak insani güvenlik ortamı insan haklarının gelişebilmesi için tek başına yeterli değildir. İnsan haklarını geliştirebilmek için insani güvenliğin ötesinde ilave çabaların gösterilmesi gerekir. İnsani güvenlik, insan haklarının gelişebileceği bir zemin sağlamakta, yaşamın sürmesini sağlayarak insan haklarının inşa edilebileceği bir ortam oluşturmaktadır. İfade özgürlüğü, seyahat özgürlüğü, kanun önünde eşitlik hakkı, mülkiyet hakkı, sosyal güvenlik hakkı, kendi geleceğini belirleme hakkı gibi geniş bir yelpazedeki hakların sağlanabilmesi ve geliştirilebilmesi için öncelikle insani güvenlik ortamının sağlanmasına ihtiyaç vardır. Örneğin, insanların seyahat edebilmesi veya sosyal güvenlikten yararlanabilmesi için öncelikle insan hayatının korunması ve sürdürülmesinin sağlanması gerekir.

İnsani güvenliğin sağlanabilmesi için de temel insan haklarının mevcudiyeti gerekir. Bu durum özellikle kişisel güvenliği ilgilendiren kölelik yasağı, işkence yasağı, keyfi tutuklama yasağı gibi insan hakları için geçerlidir. Bu hakların sağlanamadığı bir ortamda insani güvenlik tehdit altındadır. Bununla birlikte insani güvenlik tehditleri yalnızca insan hakları ihlallerinden ibaret değildir. İnsan haklarının sağlanmış olması insani güvenliğin sağlanabildiği anlamına gelmez. İnsan haklarının büyük oranda mevcut olduğu bir ortamda da insani güvenlik tehditleri olabilir. Bulaşıcı hastalıklar bu konuda güzel bir örnektir. İnsan haklarının sağlandığı bir ülkede yine de bulaşıcı hastalıklar görülebilir ve insani güvenliği tehlikeye atabilir. Ekonomik krizler bir diğer örnektir. İnsan hakları karnesi iyi olan ülkelere de, dünyadaki ekonomik koşullardan kaynaklanan ekonomik krizler olabilir ve bu krizler o ülkedeki bazı insanların insani güvenliğini tehdit edebilir. İnsani güvenliği etkileyen terör tehdidi de, insan haklarının durumuna bakmaksızın, tüm ülkeleri hedef alabilmektedir.

Görüldüğü üzere, insani güvenlik ile insan hakları arasında olumlu bir ilişki de vardır ve bu iki yaklaşım bazı açılardan birbirlerini tamamlamaktadır. Tezin bu bölümünde insani güvenliğin önce insani kalkınma, daha sonra da insan hakları ile olan teorik ilişkisi ele alınmıştır. Bir sonraki sonuç bölümünde bu teorik ilişkiye dair ulaşılan sonuçlar değerlendirilecektir.

4.5. Sonuç

İnsani güvenlik insani kalkınma ve insan hakları, insani endişelerle ortaya çıkmış, insanların durumlarını geliştirmeyi amaçlayan, uluslararası ilişkilerde insani söylemin birer parçasını oluşturan kardeş yaklaşımlardır. Bu nedenle, insani güvenlik, insani kalkınma ve insan haklarıyla ilişkili ve bağlantılıdır. Ancak bu bağlantının mahiyetinin detaylı bir şekilde incelenmemiş olması nedeniyle, bu bölümde insani güvenliğin insani kalkınma ve insan hakları ile olan teorik ilişkisi incelenmiş, bölüm başında sorulan soruların yanıtları aranmıştır. Bu inceleme sonucunda ulaşılan sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

İlk olarak, insani güvenliğin, kardeş yaklaşımları olan insani kalkınma ve insan hakları ile olumlu ve olumsuz olmak üzere iki yönlü bir ilişkisi vardır. İnsani güvenliğin insani kalkınma ve insan hakları ile her yönden uyumlu olduğu, aralarındaki ilişkinin sorunsuz olduğunu düşünmek iyimser bir yaklaşım olabilir, ama gerçekçi bir yaklaşım değildir. Öncelikle, insani güvenlik ile insani kalkınma ilişkisini olumsuz etkileyen alanlar olduğu gibi, iki yaklaşım arasındaki ilişkiyi olumlu etkileyen tamamlayıcılık durumu da vardır. İnsani güvenlik ile insani kalkınmanın birbirlerini kapsayan yaklaşımlar olarak tarif edilmesi ve uygulamada insani güvenliğe mi yoksa insani kalkınmaya mı öncelik verileceği konuları, insani güvenlik ve insani kalkınma arasındaki teorik anlaşmazlıklardır. Buna karşılık, insani güvenlik ile insani kalkınma arasında, döngüsel, gittikçe azalan bir asgari düzey tamamlayıcılık ilişkisi de vardır.

İnsani güvenlik ile insan hakları arasındaki ilişkide de hem teorik anlaşmazlıklar hem de tamamlayıcılık durumu birlikte bulunmaktadır. İnsani güvenlik ile insan hakları arasında önemli uyumsuzluklar mevcuttur. İnsani güvenliğin yalnızca insan haklarının yeniden adlandırılması olduğunun iddia edilmesine karşılık, insani güvenliğin ayrı bir yaklaşım olduğu, hatta insan haklarını da kapsadığı iddia edilmektedir. İnsan haklarının evrensel ve bölünemez yapısına karşılık, insani güvenlik yerel ve bağlam önceliklidir. Yine, insani güvenliğin devleti insani güvenliği sağlayacak bir aktör olarak görmesine karşılık, insan hakları devlete şüpheyle bakar ve onu daha çok bir tehdit olarak algılar. Bu olumsuz ilişkinin yanı sıra, insani güvenlik ile insan hakları arasında bazı yönlerden de olumlu bir tamamlayıcılık ilişkisi vardır. İnsan hakları insani güvenliğin teorik yönünü desteklerken, insani güvenlik insan haklarının pratik yönünü desteklemektedir. Eski ve köklü bir yaklaşım olan insan hakları insani

güvenliğin benimsenmesine yardımcı olmuş, insani güvenlik ise insan haklarını genişletmiş ve zenginleştirmiştir. İnsan haklarının yasal yapısının insani güvenliğe yaptırım gücü sağlamasına karşılık, insani güvenlik insan haklarına yasal yapıda bulunmayan bir esneklik sağlamaktadır. Ayrıca insani güvenlik ve insan hakları arasında gerek-şart ilişkisinden kaynaklanan bir tamamlayıcılık durumu vardır.

İkincisi, insani güvenliğin insani kalkınma ve insan hakları ile teorik ilişkisini belirleyen en önemli faktörlerden birisi, insani güvenliğin ayrı bir yaklaşım olarak varlığının kabul edilmesidir. İnsani güvenlik yalnızca insani kalkınmanın bir boyutu veya insan haklarının yeniden farklı kelimelerle ifadesi değildir. İnsani güvenlik, insani kalkınma içinden ortaya çıkmış olan, insan hakları ile çok fazla benzerliği olsa da kendine has bakış açısı, içeriği ve yöntemleri olan ayrı bir yaklaşımdır. İnsani güvenlik, insani kalkınma ve insan haklarından ne tamamen farklı ne de tamamen aynıdır. İnsani güvenlik insani kalkınma tarafından tamamen kapsanamaz, insani güvenlik de insani kalkınma ve insan haklarını tamamen kapsayamaz. İnsani güvenliğin insani kalkınma ve insan hakları ile olan ilişkisini en iyi açıklayan yaklaşım kesişen kümeler yaklaşımıdır. İnsani güvenlik, insani kalkınma ve insan hakları ile kesişen ayrı bir kümedir. Kesişme nedeniyle insani güvenliğin birçok unsuru diğer iki yaklaşımla örtüşmektedir; ancak bu yaklaşımlar ayrı kümeler olmaları nedeniyle kendilerine has ayrı unsurları da barındırmaktadırlar.

Üçüncüsü, insani güvenliğin insani kalkınma ve insan hakları ile teorik ilişkisini belirleyen önemli faktörlerden bir diğeri, insan güvenliğin dar yorumunun mu yoksa geniş yorumunun mu benimseneceği konusudur. Geniş yorumunun benimsenmesi durumunda insani güvenliğin hem insani kalkınma hem de insan hakları ile ilişkisini kurmak daha kolay olmaktadır. Dar yorumun benimsenmesi durumunda insani güvenliğin insani kalkınma ile ilişkisini sağlayan *istekten özgürlük* bağı kopmakta, insan hakları ile olan bağlantısı ise işkencenin önlenmesi gibi şiddetin önlenmesine yönelik insan hakları ile sınırlı hale gelmektedir.

Dördüncüsü, insani güvenliğin insani kalkınma ve insan haklarıyla ilişkisini belirleyen faktörlerden bir diğeri de, insani güvenliğin önceliğinin kabul edilmesidir. Böyle bir durumda, insani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları arasındaki anlaşmazlıklar önlenebilir ve bu yaklaşımlar arasında bir tamamlayıcılık ilişkisi kurulabilir. İnsani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları arasında bir öncelik

sıralaması vardır ve öncelik insani güvenliktedir. Bunun nedeni, insani güvenliğin doğrudan hayatın merkeziyle, onun korunması ve sürdürülebilmesiyle ilgili oluşudur. İnsani kalkınma ve insan haklarının da insan hayatını doğrudan ilgilendiren boyutları vardır; ancak her iki yaklaşımın da önemli bir bölümü varlığını devam ettirebilen insan hayatının daha da geliştirilmesine yöneliktir. İnsani güvenliğin olmadığı bir ortamda insani kalkınma sağlanamayacağı gibi, insan hakları da geliştirilemez.

Tezin bu dördüncü bölümünde insani güvenliğin insani kalkınma ve insan hakları ile ilişkisinin teorik boyutu incelenmiştir. Netice olarak şu noktanın altı çizmek gerekir: İnsani güvenliğin insani kalkınma ve insan hakları ile güçlü bir teorik ilişkisinin olabilmesi için, yaklaşımlar arasındaki uyumlu noktalar kadar, hatta daha fazla, uyumsuz noktaların farkında olmak, bu uyumsuzlukları giderebilecek teorik açılımlar geliştirmek gereklidir. Tezin sonraki bölümlerinde insani güvenliğin insani kalkınma ve insan haklarıyla olan ilişkinin uygulamaya dönük pratik boyutu incelenecektir.

İKİNCİ KISIM

İNSANİ GÜVENLİK İLE İNSANİ KALKINMA VE İNSAN HAKLARI ARASINDAKİ PRATİK İLİŞKİ

Tezin giriş bölümünde de belirtildiği üzere, bu tezde insanların özgürlüğü ve kurtuluşu perspektifinden insani güvenliğin insani kalkınma ve insan hakları ile ilişkisi incelenmektedir. Bu tezde insani güvenliğin insani kalkınma ve insan hakları ile ilişkisi, hem teorik hem de pratik boyutu ile araştırılmaktadır. Tezin ilk kısmında insani güvenliğin önce insani kalkınmayla daha sonra da insan haklarıyla olan teorik ilişkisi teorik ilişkisi tartışılmıştır. Tezin bu ikinci kısmında ise insani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları arasındaki pratik ilişki incelenecektir. Tezin alanyazın tarama bölümünde de belirtildiği üzere, insani güvenlik konusundaki akademik çalışmaların çok büyük kısmı yaklaşımın tanımlanmasına dairdir. Teorinin ötesinde insani güvenlik yaklaşımının pratikte nasıl uygulamaya geçirildiğini inceleyen çalışmalar yok denecek kadar azdır.²⁸² İnsani güvenlik alanyazınındaki bu boşluğun giderilmesine katkı yapmak amacıyla, tezin bu ikinci kısmında insani güvenliğin pratik yönü incelenmektedir.

Bu kısımda, BM'nin Kenya, Kamboçya ve Kosova'daki faaliyetleri özelinde, insani güvenliğin insani kalkınma ve insan haklarıyla nasıl bir pratik ilişkisi olduğu araştırılacaktır. İnsani güvenliğin pratiğe geçirilmesine dair en önemli çalışmalar BM tarafından yapılmaktadır. Ayrıca, BM, insani güvenlik, insani kalkınma ve insan hakları alanında yetkilendirilmiş tek uluslararası örgüttür. Bu nedenle ülke örnekleri

²⁸² Gomez S., Oscar A. "What Is a Human Security Project? The Experience of the UN Trust Fund for Human Security". *Global Change, Peace & Security* 24, no. 3 (October 2012): 385-403. <https://doi.org/10.1080/14781158.2012.718430>

incelenirken BM faaliyetlerine odaklanılmakta ve BM İnsani Güvenlik Himaye Fonu tarafından finanse edilen ve BM Uzmanlık kuruluşlarınca uygulanan insani güvenlik projeleri incelenmektedir. Kenya, Kamboçya ve Kosova, BM'nin insani güvenlik, insani kalkınma ve insan hakları olmak üzere her üç alanda da faaliyet yürüttüğü ülkeler olmaları nedeniyle seçilmiştir. Kenya'nın yer aldığı Afrika ve Kamboçya'nın bulunduğu Güneydoğu Asya, BM'nin insani güvenlik faaliyetlerinin yoğunlaştığı bölgelerdir. Kosova'nın bulunduğu Avrupa bölgesi ise, kalkınmış ve kalkınmakta olan bölgeler arasında BM faaliyetleri açısından bir farklılık olup olmadığını görebilmek amacıyla seçilmiştir.

Bu kısımda şu soruların yanıtları aranmaktadır: Kenya, Kamboçya ve Kosova'daki insani güvenlik, insani kalkınma ve insan hakları durumu nedir? BM'nin bu ülkelerde insani güvenlik, insani kalkınma ve insan hakları alanlarında göstermiş olduğu faaliyetler nelerdir? BM'nin bu ülkelerdeki insani güvenlik, insani kalkınma ve insan hakları faaliyetleri pratikte birbirlerini desteklemekte midir ve bu faaliyetler arasında bir tamamlayıcılık ilişkisi var mıdır? BM'nin insani güvenlik, insan hakları ve insani kalkınma faaliyetleri arasında ilişki kurulmasını ve işbirliği yapılmasını sağlayan koşullar ve dinamikler nelerdir? BM'nin insani güvenlik alanında Afrika kıtasında, Güneydoğu Asya'da ve Avrupa kıtasında yürüttüğü faaliyetler arasında bölgesel farklılıklar var mıdır? BM faaliyetleri hedeflenen amaçlara ulaşabilmekte midir? BM'nin bu ülkelerdeki insanların özgürleşmesine katkısı nedir?

Bu kısmın öncelikli hedefi, insani güvenliğin insan hakları ve insani kalkınmayla uygulamada nasıl bir ilişki içinde olduğunun ortaya konulmasıdır. Ayrıca, insani güvenliğin uygulanmasına dair yaşanan sorunların, insani güvenliğin bu ülkelerde pratikte oynadığı rolün ve insanların özgürleşmesine katkı sağlayıp sağlamadığının da ortaya konulması hedeflenmektedir. Sahadaki mevcut durumun ve varsa sorunlu alanların ortaya konulması, mevcut durumun geliştirilmesi için çözümler üretilmesine de katkı sağlayacaktır. Tezin bu ikinci kısmı, tezin beşinci, altıncı ve yedinci bölümlerini içermektedir. Beşinci bölümde Afrika bölgesinden Kenya örneği, altıncı bölümünde Güneydoğu Asya bölgesinden Kamboçya örneği, yedinci bölümde ise Avrupa bölgesinden Kosova örneği incelenecektir.

BÖLÜM V

5. AFRİKA BÖLGESİ: KENYA ÖRNEĞİ

Bu bölümde BM'nin Kenya'da yürütmüş olduğu insani güvenlik, insani kalkınma ve insan hakları faaliyetleri arasındaki pratik ilişki incelenecektir. Bir ülkenin tarihi, coğrafyası, toplumsal yapısı, ekonomisi ve siyaseti bilinmeden, o ülkedeki insani güvenlik, insani kalkınma ve insan hakları durumuna vakıf olmak mümkün değildir. Bu nedenle, bölüm girişinde öncelikle Kenya hakkında temel bilgiler verilecektir. Daha sonra, Kenya'daki insani güvenlik, insani kalkınma ve insan hakları konuları sırayla ele alınacaktır. Bu konular ele alınırken, önce ülkedeki mevcut durum, sonra BM'nin Kenya'da yürütmüş olduğu faaliyetler incelenecek, daha sonra da BM faaliyetleri, insani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları arasındaki pratik ilişki yönünden değerlendirilecektir. Bölüm sonundaki sonuç bölümünde ise, Kenya örneği incelemesinden elde edilen genel sonuçlar tezin araştırma soruları açısından tartışılacaktır.

5.1. Kenya Cumhuriyeti

Kenya Cumhuriyeti Afrika kıtasının doğusunda yer alan bir ülkedir. Kenya; Somali, Etiyopya, Güney Sudan, Uganda, Tanzanya ve Hint Okyanusu ile çevrilidir. 582,646 kilometrekare olan ülkede, 51,3 milyon insan yaşamaktadır. Ülkede konuşulan temel diller, aynı zamanda ülkenin resmi dilleri de olan, Swahili ve İngilizce'dir. Başkenti Nairobi olan ülkenin ismi, Rift Vadisi bölgesinde bulunan Kenya Dağı'ndan

gelmektedir.²⁸³ “Kenya” bu topraklar için daha önce kullanılan bir isim değildir. Ülkenin Kenya olarak isimlendirilmesi 20. yüzyılda gerçekleşmiştir.

5.1.1. Dünden bugüne Kenya

Kenya topraklarının tarihi insanlık tarihine kadar uzanmaktadır. Kenya’da bulunmuş olan 3,3 milyon yıl öncesine ait insan fosilleri, bu bölgedeki insan yerleşiminin çok eskilere dayandığını göstermektedir. 8. yüzyılda Müslüman Arap göçmenler Kenya kıyılarına yerleşmeye başlamışlardır. Arap kültürünün Afrika kültürü ile kaynaşması sonucunda Swahili kültürü ile Kenya’nın bugün konuştuğu Swahili dili oluşmuştur. 15. yüzyılda ise, bölgeye Avrupalılar gelmeye başlamıştır. İlk gelen Avrupalılar Portekizliler olmuştur. Kenya 19. yüzyılda İngiliz sömürgesi haline gelmiş ve 1895 yılında kurulan Doğu Afrika Hamiliği’nin (*East Africa Protectorte*) bir parçası olmuştur. 1920’de bu yönetiminin ismi Kenya Sömürgesi olarak değiştirilmiştir.²⁸⁴

1944 yılında Kenya’nın bağımsızlığını savunan Kenya Afrika Birliği Partisi kurulmuş, 1946 yılında ise Jomo Kenyatta parti lideri olmuştur. Kenyatta, bağımsızlığın barışçıl bir şekilde gerçekleştirilmesini savunmuştur. İngiliz yönetimine karşı silahlı mücadeleyi benimseyen gruplarsa 1952 yılında Mau Mau adıyla bilinen isyan hareketini başlatmıştır.²⁸⁵ İsyanda Kikuyu etnik grubu önemli rol oynamıştır. 1952 yılında, kendisi de Kikuyu olan Kenyatta ve Kenya Afrika Birliği Partisi yöneticileri isyanı yönlendirdikleri suçlamasıyla hapse atılmıştır.²⁸⁶ Kenyatta 1959 yılına kadar hapiste, 1961 yılına kadarsa ev hapsinde tutulmuştur. Mau Mau isyanı, isyancı lider Dedan Kimathi’nin 1957 yılında idam edilmesiyle sona ermiştir.²⁸⁷ İsyana bastırılmış ancak İngiliz yönetimi anayasal reformlar yapmak zorunda kalmıştır.

²⁸³ Kenya İspanya Büyükelçiliği, *Kenya in Brief | Embassy of the Republic of Kenya in Spain*, t.y. <http://www.kenyaembassypain.es/kenya-in-brief/>. (Erişim tarihi: 11.10.2019)

²⁸⁴ Oppong, Joseph R., ve Esther D. Oppong. *Kenya. Modern World Nations*. Philadelphia: Chelsea House, 2004.

²⁸⁵ Mau Mau isminin nerden geldiği tam olarak bilinmemektedir. En yaygın görüş; ismin Swahilicede "Beyazları Dışarı Gönderelim - Afrika'ya Özgürlük Getirelim" anlamına gelen “Mzungu Aende Ulaya - Mwafrika Apate Uhuru” sloganlarının baş harflerinden geldiği şeklindedir. Bakınız: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kenyanin-bagimsizlik-hareketi-mau-mau/871502>

²⁸⁶ Kenya Japon Büyükelçiliği, *A Brief History on Kenya | Kenya Embassy of the Republic of Kenya in Japan*, t.y. http://www.kenyarep-jp.com/kenya/history_e.html, (Erişim tarihi 12.10.2019)

²⁸⁷ BBC News, *Kenya urged to find Mau Mau leader Dedan Kimathi's body*, 11.01.2010, <https://www.bbc.com/news/world-africa-11515186>, (Erişim tarihi: 06.02.2021)

1960 yılında Kenyatta'nın arkadaşları tarafından Kenya Afrika Ulusal Birliği Partisi (Kenya African National Union/KANU) kurulmuştur. KANU'daki baskın grup ülkedeki en büyük etnik grup olan Kikuyu'lar olmuştur. Bu durum parti içinde rahatsızlık kaynağı olduğu gibi, ülkede daha sonraki siyasi mücadelenin de temelini oluşturmuştur. Parti kurucularından ve Kalenjin etnik grubundan olan Daniel Arap Moi, Kikuyu hâkimiyeti gerekçesiyle KANU'dan ayrılarak Kenya Afrika Demokratik Birliği'ni (Kenya African Democratic Union/KADU) kurmuştur. Bu sırada İngilizlerle bağımsızlık görüşmeleri yapılmaya başlanmıştır. Bu görüşmelerde, KANU, Kikuyu grubunun etkisini güçlendirecek olan üniter yapıyı, KADU ise, daha küçük etnik gruplara da söz hakkı veren federal bir yapıyı savunmuştur. 1963 yılında yapılan seçimleri KANU kazanmış, 12 Aralık 1963 tarihinde bağımsız olan Kenya'nın ilk başbakanı da Kenyatta olmuştur. 1964 yılında Daniel Arap Moi KADU'yu feshederek KANU'ya katılmış ve içişleri bakanı olmuştur.²⁸⁸

Batı ülkeleri ile iyi ilişkiler kuran ve Batı sistemine yakın bir politika izleyen Kenyatta bu ülkelerin desteğini sağlamıştır.²⁸⁹ Ülke siyasetindeki gücünü artıran Kenyatta başkanlık sistemine geçerek iktidarını pekiştirmiştir. Ülkede merkeziyetçi bir sistem oluşturan Kenyatta, kendi etnik grubu Kikuyu'ları öne çıkaran bir politika izlemiştir. Bu duruma itiraz ise, yine kendi partisi içinden gelmiştir. Bu kez, Lou etnik grubu lideri ve başkan yardımcısı olan Odinga Odinga, KANU'dan ayrılarak Kenya Halkın Birliği Partisi'ni (Kenya People's Union/KPU) kurmuştur. Kenyatta'ya göre daha sol görüşlü olan Odinga, ülkedeki özellikle küçük etnik gruplarda bulunan fakirlere yönelik politikalar ile Çin ve Sovyetler Birliği'ne yakın bir dış politikayı savunmuştur.²⁹⁰

Kenyatta 1969 yılında Odinga'nın partisi yasaklamış ve ülkede on yıla yakın fiili tek parti sistemi uygulamıştır. 1982 yılında ise resmi tek parti sistemine geçilmiştir. 1978 yılında ölen Kenyatta'dan sonra başkanlığa Daniel Arap Moi getirilmiş, yine bir Kikuyu olan Mwai Kibaki ise başkan yardımcısı olmuştur. Moi, Sağuk Savaş sonrasının siyasi atmosferinde tek parti sisteminden vazgeçmiş ve 1991 yılında seçimlerin

²⁸⁸ Encyclopedia Britannica. *Kenya - World War II to Independence*, t.y.

<https://www.britannica.com/place/Kenya/World-War-II-to-independence>, (Erişim tarihi: 11.10.2019),

²⁸⁹ Hornsby, Charles. *Kenya: A History since Independence*. London ; New York: I. B. Tauris, 2012.

²⁹⁰ Aydoğdu, Burçin. *Kenya'da Başkanlık Sistemi*, Editör: İsmail Ermağan, Dünya Siyasetinde Afrika, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. 2014.

düzenlenmesine izin vermiştir. Farklı muhalefet partilerinin yer aldığı bu seçimleri Daniel Arap Moi kazanmıştır. 1994 yılında Odinga Odinga hayatını kaybetmiştir. 2002 seçimlerinde Moi aday olmayacağını belirtmiş, KANU'nun başkan adayı, partinin yeni lideri olan Jomo Kenyatta'nın oğlu Uhuru Kenyatta olmuştur. Uhuru Kenyatta'ya karşı, baba Odinga'nın oğlu Raila Odinga ile Mwai Kibaki anlaşarak Gökkuşağı Koalisyonunu oluşturmuştur. Bu koalisyon, güç paylaşımı sağlayacak bir yapı olarak başbakanlık makamı oluşturulmasını savunmuştur. Seçimleri Gökkuşağı Koalisyonunun adayı olan Mwai Kibaki kazanmış ve Kenya'da ilk kez KANU dışında bir parti iktidar olmuştur. Demokratikleşme vaadiyle iktidara gelen Kibaki iktidar gücünü kendisinde toplayan yeni bir anayasa hazırlayınca, Kibaki ile Raila Odinga'nın yolları ayrılmıştır. Odinga'nın oluşturduğu Turuncu Demokrasi Hareketinin muhalefeti sonucunda Miwakinin hazırladığı anayasa 2005 yılındaki referandumda yüzde 58 oranıyla reddedilmiştir.²⁹¹

Bu tarihi birikimin ardından düzenlenen 2007 seçimleri süregelen siyasi gerilimin patlamaya dönüştüğü bir dönüm noktası olmuş, seçimlerden sonra Kibaki ve Odinga taraftarları arasında şiddet olayları yaşanmıştır. Seçimlerde vilayet sonuçları muhalefet lideri Odinga'yı az farkla önde göstermekteyken seçim sonuçlarının resmi olarak açıklanması gecikmiş, açıklanan sonuçlarda da Kibaki'nin az farkla seçimi kazandığı ilan edilmiştir. Odinga taraftarlarının sonuçlara itiraz etmesi sonrasında karşılıklı şiddet olayları yaşanmıştır. 2007 şiddet olaylarında siyasi gerginlik ile etnik gerginlik birlikte ortaya çıkmıştır. En büyük etnik grup olan Kikuyu'lar devlet başkanı Kibaki'yi, Kalenjin ve Luo etnik grupları ise muhalefetteki Odinga'yı desteklemiştir. Yaşanan olaylarda binden fazla insan ölmüş, altı yüz binden fazla insan da ülke içinde göç etmek zorunda kalmıştır. Şiddet olayları sonrasında BM eski Genel Sekreteri Kofi Annan'ın Afrika Birliği adına araya girmesiyle partiler arasında uzlaşma sağlanmıştır. Bu uzlaşma sonucunda Kibaki devlet başkanı olmuş, Odinga ise yeni ihdas edilen başbakanlık koltuğuna getirilmiştir.²⁹²

2010 yılında yeni bir anayasa kabul edilmiş ve ülke yönetimi yeniden düzenlenmiştir. Bu anayasayla, ülkenin idari sistemi kırk yedi vilayete ayrılmış ve merkezden vilayetlere yetki devri yapılmıştır. 2013 ve 2017 seçimlerini bugünkü devlet başkanı

²⁹¹ Öztürk, Hasan. *Kenya'da Neler Oluyor?* TASAM, 8 Ocak 2008, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/752/kenyada_neler_oluyor (Erişim tarihi: 10.09.2019)

²⁹² Hornsby, Charles. *Kenya: A History since Independence*. London: New York: I. B. Tauris, 2012

olan Uhuru Kenyatta²⁹³ kazanmıştır. Kenyatta aynı zamanda en büyük etnik grup olan Kikuyu kabilesinin de lideridir.²⁹⁴

5.1.2. Kenya'nın coğrafi yapısı

Kenya coğrafi farklılıkları içinde barındıran bir ülkedir. Nemli ve sıcak tropikal iklim ile karasal iklimin birlikte görüldüğü ülke coğrafyası başlıca dört ana bölüme ayrılmaktadır: Viktorya gölü bölgesi, Hint Okyanusu kıyısındaki bölgeler, Rift Vadisi bölgesi ve iç bölgeler. Viktorya gölü bölgesi, tarıma elverişli toprakların bulunduğu, iklimin tarım için daha uygun olduğu ve nüfusun yoğunlaştığı bir alandır. Ülkenin başkenti olan Nairobi bu bölgededir. Ülkenin güney doğusunda Hint Okyanusu kenarında tropikal iklimin görüldüğü kıyı bölgeleri bulunmaktadır. Ülkenin ikinci büyük şehri ve en önemli limanı olan Mombasa bu bölgededir. Ülkenin batı kısmında güneyden kuzeye doğru uzanan tepelik, plato ve vadilerden oluşan Rift Vadisi bulunmaktadır. Etiyopya içinde de devam etmekte olan Rift Vadisi çok uzun bir alanı kaplamaktadır.²⁹⁵ Ülkeye ismini veren ve karları erimeyen Kenya Dağı bu bölgededir. Ekvator çizgisinin tam üzerinde yer alan ve oldukça güneşli olan Kenya'nın büyük bölümünü oluşturan iç bölgeler ise, kurak ve az nüfus barındıran alanlardır. Bu bölgeler ülkenin doğusunda, kuzeyinde ve iç kısımlarında yer almaktadır. İç bölgelerde sık sık şiddetli kuraklıklar görülmektedir. Bu bölgelerde Mart ve Mayıs arasındaki yağmurlu aylarda ise sel baskınları yaşanmaktadır. İklim değişikliği Kenya'yı ciddi şekilde etkilemektedir. Sıcaklıkların artışı; suların azalmasına, toprağın verimin düşmesine ve erozyona sebep olmaktadır. Bu nedenle son dönemde kuraklık ve sel baskınlarında artış görülmektedir.²⁹⁶

²⁹³ Aljazeera, *Profile: Uhuru Kenyatta*, 09 April 2013, <https://www.aljazeera.com/indepth/features/2013/02/2013222161738464350.html>. (Erişim tarihi: 07.09.2019)

²⁹⁴ BBC News, *Kenya Country Profile*, 31 January 2018, <https://www.bbc.com/news/world-africa-13681341>. (Erişim tarihi: 31.01.2018)

²⁹⁵ Oppong, Joseph R., ve Esther D. Oppong. *Kenya. Modern World Nations*. Philadelphia: Chelsea House, 2004.

²⁹⁶ Encyclopedia Britannica. *Kenya: Culture, History, People*, t.y. <https://www.britannica.com/place/Kenya>. 07.09.2019)

5.1.3. Kenya'nın sosyal yapısı

Zengin bir etnik çeşitliliğe sahip olan Kenya'da kırk üç farklı etnik grup bulunmaktadır. Başlıca etnik gruplar; yüzde 22 Kikuyu, yüzde 14 Luhya, yüzde 13 Luo, yüzde 12 Kalenjin, yüzde 11 Kamba şeklindedir.²⁹⁷ Etnik gruplar; Bantu, Nilotik ve Kushitik olmak üzere üç temel gruba ayrılmaktadır. Nüfusun yüzde 67'sini oluşturan Bantular, Afrikanın merkezinden gelen ve daha yerleşik gruplardır. En büyük etnik gruplar olan Kikuyu ve Luhyalar Bantu grubundandır. Yüzde 30'luk bir grubu oluşturan Nilotikler, Sudandan gelen savaşçı ve göçebe gruplardır. Nilotikler Kenya'ya en son gelmiş ve ülkedeki bazı grupların yerlerinden ayrılmasına neden olmuşlardır. Yüzde 3'lük Kushitik grup ise, Etiyopya bölgesinden gelen kabilelerden oluşmaktadır.²⁹⁸ Nüfusun yaklaşık yüzde 70-75'i Hristiyan, yüzde 10'u Müslüman olan ülkenin yüzde 18'lik kısmı da yerel dinlere mensuptur.²⁹⁹ Kenya'daki Müslümanlar kendileri için çok daha yüksek oranlar vermektedirler.³⁰⁰

Kenya nüfusu Viktorya Gölü Çevresi, Nairobi ve kıyı kesimlerinde yoğunlaşmıştır. Nüfusun üçte biri şehirlerde, üçte ikisi kırsal alanda yaşamaktadır. Başkent Nairobi yaklaşık 4 milyon nüfusu barındırmaktadır. Kurak alanlarda yaşayan nüfus 10 milyon civarındadır. Kenya'da nüfus artış hızı oldukça yüksektir ve son otuz beş yılda nüfus üçe katlamıştır. Nüfusun yüzde 49'unu 18 yaş altı genç nüfus oluşturmaktadır. Kenya'da şehirleşme hızı da yüksektir ve bu hızlı şehirleşme kentler üzerinde baskı oluşturmaktadır. Şehirli nüfusun üçte ikisi; içme suyu, atık sistemi, temizlik gibi altyapı imkânları bulunmayan gayri resmi konutlarda barınmaktadır.³⁰¹ Ülkedeki önemli bir sosyal sorunlardan birisi fakirliktir. Kenya'da sağlık sistemi ülkenin ihtiyaçlarına karşılayabilecek yeterlilikten uzaktır. HIV/AIDS diğer pek çok Afrika ülkesinde olduğu gibi Kenya'da da önemli bir sorundur.³⁰²

²⁹⁷ T.C. Dışişleri Bakanlığı. *Ülke Künyesi Kenya*, t.y. <http://www.mfa.gov.tr/kenya-kunyesi.tr.mfa>. (Erişim tarihi: 07.09.2019)

²⁹⁸ Kumssa, Asfaw, *Conflict and Human Security in Africa: Kenya in Perspective*. Palgrave Macmillan, 2016, s.1-39

²⁹⁹ Oppong, Joseph R., ve Esther D. Oppong. *Kenya. Modern World Nations*. Philadelphia: Chelsea House, 2004, s.47

³⁰⁰ Kavas, Ahmet. Kenya, İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 25: 256-258, 2002. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kenya>. (Erişim tarihi: 07.09.2019)

³⁰¹ Olver, Richard, ve Andrea Morara. *United Nations Development Assistance Framework for Kenya: 2018-2022*. United Nations Kenya, January 2018. https://kenya.un.org/sites/default/files/2019-09/Kenya-%20Common%20Country%20Assessment%20%202018_.pdf. (Erişim tarihi: 10.10.2019)

³⁰² Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, *Kenya Ülke Bülteni*, 2018, <https://www.deik.org.tr/uploads/kenya-ulke-bulteni.pdf>. (Erişim tarihi: 02.06.2020)

5.1.4. Kenya'nın siyasi ve idari yapısı

Kenya, çok partili parlamenter demokrasidir. Ülke çok partili sistemle kurulmuş fakat 1969-1992 yılları arasında tek parti sistemi uygulanmıştır. 1992 yılında ise tekrar çok partili sisteme geçilmiştir. Parlamento, Ulusal Meclis ve Senato olmak üzere iki meclisten oluşmaktadır. Kenya'da başkanlık sistemi uygulanmaktadır. Başkan beş yıllık süre için seçilmektedir. Yargı, yasama ve yürütmeden bağımsızdır.

Kenya siyasetinde belirleyici unsur etnik kimliklerdir. En büyük etnik grup olan Kikuyu'lar siyasette ağırlıktadır. İlk devlet başkanı Jomo Kenyatta, üçüncü başkan Kibaki ve bugünkü başkan Uhuru Kenyatta Kikuyu grubundan olup yalnızca ikinci devlet başkanı Daniel Arap Moi Kalenjin etnik grubundandır. Ülkeyi çok uzun yıllardır KANU partisi yönetmektedir. Kikuyuların bu ağırlığı diğer etnik grupların tepkisine neden olmuştur. Uzun yıllar tek parti olan KANU, ilk kez 2002 yılında Kibaki ve Raila Odinga'nın oluşturduğu Gökkuşluğu Hareketi'ne karşı seçimi kaybetmiştir. Raila Odinga'nın lideri olduğu Luo etnik grubu ülkedeki muhalefetin başını çekmektedir.³⁰³ Ülke siyasetinde liderlik babadan oğula geçmektedir. Bugünkü başkan ilk başkanın oğlu, bugünkü muhalefet lideri ise ilk muhalefet liderinin oğludur. Kenya siyasetinde bir diğer belirleyici unsur da merkez ile yerel yönetimler arasındaki güç dağılımıdır. Büyük ve en etkili etnik grup olan Kikuyu'lar güçlü merkezi yönetimden yana, çok sayıdaki küçük etnik grup ise kendilerine daha fazla söz hakkı veren güçlü yerel yönetimden yanadır.³⁰⁴ Kuruluşunda merkezi hükümetle yerel birimler arasında dengeli bir güç dağılımı oluşturulan Kenya'da, Jomo Kenyatta döneminde uzun süren bir merkezileşme süreci yaşanmıştır. 2010 Anayasası ile merkezileşme azaltılarak yerel yönetimlere yetki devri yapılmıştır. 2010 Anayasasıyla oluşturulan kırk yedi idari bölgede merkezi hükümetin yanı sıra vilayet hükümetleri bulunmaktadır.³⁰⁵

³⁰³ Hornsby, Charles. *Kenya: A History since Independence*. London ; New York: I. B. Tauris, 2012

³⁰⁴ Aydoğdu, Burçin. *Kenya'da Başkanlık Sistemi*, Editör: İsmail Ermağan, Dünya Siyasetinde Afrika, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2014.

³⁰⁵ BBC News, *Kenya Country Profile*, 31 January 2018, <https://www.bbc.com/news/world-africa-13681341>. (Erişim tarihi: 31.01.2018)

5.1.5. Kenya'nın ekonomik yapısı

Kenya, milli geliri 87,9 milyar dolar, kişi başına düşen milli geliri ise, 1,710 dolar olan, alt-orta gelirli bir ülkedir. 2015 yılında yüzde 5,7 artan milli gelir, 2016 yılında ise yüzde 5,9 oranında artmış olup, ülkedeki ortalama büyüme oranı yüzde 6,3 tür.³⁰⁶ Milli gelirin büyüme oranları 2017 yılında 4,80, 2018 yılında 6,31, 2019 yılında ise 5,36 olmuştur.³⁰⁷ Ancak bu büyüme oranları genç nüfusu nedeniyle Kenya'ya yeterli gelmemektedir. Daha da önemlisi, ekonomik büyüme şehirlerin lehine, kırsal kesimin aleyhine olmak üzere eşitsiz bir şekilde dağılmaktadır. Ülkede yıllık enflasyon yüzde 6 civarında seyretmektedir.³⁰⁸

Kenya ekonomisi hizmet sektörü, tarım, hayvancılık ve turizme dayanmaktadır. Ülke ekonomisinde yüzde 65 paya sahip olan hizmet sektöründe; iletişim, bankacılık, turizm, ticaret ve taşımacılık ön plandadır. Hizmet sektörünün etkisiyle Doğu Afrika'nın en büyük ekonomisi olan Kenya, bölgenin ulaşım, finans ve iletişim merkezidir.³⁰⁹ Tarım, milli gelirin yüzde 34,6'sını oluşturmaya rağmen, istihdamın yüzde 75'e yakınına sağlayan önemli bir sektördür.³¹⁰ Tarım alanlarının yalnızca yüzde 6-8'lik bir bölümü sulanabilmektedir. Tarım sektörü ihracatın yüzde 65'ini gerçekleştirmektedir. Kahve ve çay ülkenin ana ihraç ürünleridir. Kenya, özellikle çay üretiminde dünyada önde gelen ülkelerden birisidir. Kahve üretimi, son dönemlerde yaşanan kuraklıklar ve fiyatlardaki düşüşlerden olumsuz etkilenerek gerilemiştir. Kenya'da beslenmede kullanılan temel ürün mısır olup, ülkenin hububat üretimi yeterli değildir. Bu nedenle Kenya buğday, mısır ve pirinç ithal etmektedir.³¹¹ Bu durum özellikle kuraklık dönemlerinde açlık tehlikesini artıran bir etki yapmaktadır. Özellikle kurak ve yarı kurak alanlarda hayvan yetiştiriciliği en önemli geçim kaynağıdır. Ülkedeki hayvanların yüzde 70'i bu bölgelerde bulunmaktadır. Bu

³⁰⁶ Worldbank, *GDP per capita (current US\$) | Data*, t.y.

<https://data.worldbank.org/indicator/ny.gdp.pcap.cd> (Erişim tarihi: 07.03.2020)

³⁰⁷ Worldbank, *GDP Growth Kenya*, t.y.

https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=KE&most_recent_year_desc=false (Erişim tarihi: 02.04.2021)

³⁰⁸ Olver, Richard, and Andrea Morara. *United Nations Development Assistance Framework for Kenya: 2018-2022*. United Nations Kenya, January 2018. https://kenya.un.org/sites/default/files/2019-09/Kenya-%20Common%20Country%20Assessment%20%202018_.pdf. (Erişim tarihi: 10.10.2019)

³⁰⁹ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, *Kenya Ülke Bülteni*, 2018, <https://www.deik.org.tr/uploads/kenya-ulke-bulteni.pdf>. (Erişim tarihi: 02.06.2020)

³¹⁰ Kenya National Bureau of Statistics. *Statistics Abstract 2018*, t.y.

<https://www.knbs.or.ke/download/statistics-abstract-2018/>. (Erişim tarihi: 08.09.2019)

³¹¹ U.S. Department of Commerce, *Kenya - Agriculture | Export.Gov*. t.y.

<https://www.export.gov/apex/article2?id=Kenya-Agriculture>, (Erişim tarihi: 12.10.2019)

bölgelerde hayvancılığa uygun alanlar sınırlıdır. Hayvancılık göçebe gruplar tarafından yapılmaktadır. En çok yetiştirilen hayvan sığırdır. Bununla birlikte, deve, koyun, keçi gibi hayvanlar da beslenmektedir.³¹² Kıyı bölgelerinde ve göl kenarlarında balıkçılık yapılmaktadır. Turizm, milli gelirin yüzde 10'unu oluşturan diğer önemli bir sektördür.³¹³ Turizm faaliyetleri içinde Swahili dilinde *gezi* anlamına gelen safari turizmi önemli yer tutmaktadır.³¹⁴ Sanayinin milli gelir içindeki payı düşüktür ve gittikçe azalmaktadır. 2011 yılında 11,7 olan sanayinin milli gelirdeki payı, 2018 yılında 7,9'a düşmüştür. Ülkenin enerji üretimi çok sınırlıdır. Elektrik az sayıdaki hidroelektrik santralinde üretilmektedir.³¹⁵ Özellikle kurak bölgelerde karayolları ve demiryolları yetersizdir. Mombasa Kenya ve bölge için önemli bir limandır.

Kenya Devleti 2006-2007 yıllarında *Vizyon 2030* Belgesi hazırlayarak uzun dönemli kalkınma hedefleri belirlemiştir. Vizyon 2030 Belgesinde temel amaç, “sanayileşmiş, orta gelir düzeyinde ve vatandaşlarına temiz ve güvenli bir ortamda yüksek yaşam kalitesine sahip bir Kenya” olarak belirtilmiştir. Bu hedeflere ulaşabilmek için de her yıl yüzde 10 seviyesinde ekonomik büyüme hedeflenmiştir. Vizyon 2030 Belgesinde, 2015 yılı itibarıyla Binyıl Gelişme Hedeflerine ulaşma hedefi yer almıştır.³¹⁶ Devlet başkanı Kenyatta ise dört büyük hedef belirlemiştir. Bu hedefler şunlardır: 1) Sanayinin milli gelirdeki payını yüzde 9,2'den yüzde 20'ye çıkarmak 2) Yüzde yüz gıda güvenliğini sağlamak 3) Nüfusun tamamının erişebildiği bir sağlık sistemi oluşturmak 4) 500 yüz bin yeni ucuz konut üretmek.³¹⁷

Kenya ülke örneğinin incelendiği bu bölümde öncelikle ülkeyi tanıyabilmek amacıyla Kenya'nın tarihi, coğrafyası, ekonomisi, sosyal yapısı, siyasi ve idari örgütlenmesi hakkında temel bilgiler verilmiştir. Sonraki bölümlerde sırasıyla Kenya'da insani güvenlik, insani kalkınma ve insan hakları konuları incelenecektir.

³¹² Kumssa, Asfaw. *Conflict and Human Security in Africa*, 1-39. Kumssa, Asfaw, *Conflict and Human Security in Africa: Kenya in Perspective*. Palgrave Macmillan, 2016, s.1-39

³¹³ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, *Kenya Ülke Bülteni*, 2018, <https://www.deik.org.tr/uploads/kenya-ülke-bulteni.pdf>, (Erişim tarihi: 02.06.2020)

³¹⁴ Kenya Türkiye Büyükelçiliği, *Turizm | Kenya Büyükelçiliği Ankara Türkiye*, t.y. <https://www.kenyaembassy.org.tr/tr/sayfalar/14/Turizm>. (Erişim tarihi: 07.09.2019)

³¹⁵ Kenya National Bureau of Statistics, *Statistics Abstract 2018*. <https://www.knbs.or.ke/download/statistics-abstract-2018/>. (Erişim tarihi: 08.09.2019)

³¹⁶ Kenya Vision 2030, *About Vision 2030*, t.y. <https://vision2030.go.ke/about-vision-2030/>. (Erişim tarihi: 08.09.2019)

³¹⁷ President, *The Presidency*, t.y. <http://www.president.go.ke/>. (Erişim tarihi: 08.09.2019)

5.2. Kenya’da İnsani Güvenlik

Kenya, fakirlik ve şiddet gibi önemli insani güvenlik sorunlarının yaşandığı bir ülkedir. Bu bölümde öncelikle Kenya’daki insani güvenlik tehditleri ele alınacak, daha sonra BM’nin bu tehditlere karşı Kenya’da yürütmüş olduğu insani güvenlik çalışmalarının neler olduğu incelenecek ve bu çalışmalar insani güvenliğin insani kalkınma ve insan hakları ile ilişkisi bakımından değerlendirilecektir.

5.2.1. Kenya’da insani güvenlik durumu

Kenyadaki insani güvenlik problemleri daha çok istekten özgürlük alanında yoğunlaşmaktadır. Fakirlik, eşitsizlik, açlık, susuzluk, hastalık bu alandaki başlıca sorunlardır. Ayrıca korkudan özgürlük alanında da sorunlar bulunmaktadır. Bu alanda da çatışma, göç ve terör gibi insani güvenlik tehditleri görülmektedir. Kenya istikrarlı bir ülke olarak çatışma ve şiddet konusunda Afrika içinde bir istisna oluşturmaktayken, 2007 seçiminde yaşanan şiddet olaylarıyla Kenya da istisna olma özelliğini kaybetmiştir.³¹⁸ Kenya’daki başlıca insani güvenlik tehditleri şunlardır:

Fakirlik: Dünyanın pek çok ülkesinde en önemli insani güvenlik tehditlerinden birisi, fakirliktir. Nitekim bu nedenle BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin ilki fakirliğin yok edilmesi olmuştur.³¹⁹ Fakirlik, Kenya’da da önemli bir insani güvenlik tehdididir. Fakirlik, yeterli gelirin olmaması nedeniyle temel ihtiyaçlara erişilememesidir.³²⁰ Fakirlik yalnızca maddi etkileri olan bir durum değildir. Fakir insanlar toplum içinde güçlerini, bağımsızlıklarını ve seslerini yitirmekte, topluma aktif katılım imkânlarını kaybetmektedirler.³²¹ Kenya’da çok sayıda insan fakirlikle karşı karşıyadır ve bu insanlar gıda, su, barınak, sağlık gibi temel ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. Kenya’daki yaklaşık 50 milyonluk nüfusun yüzde 35,6’sı, Dünya Bankası’nın 2015 yılında belirlemiş olduğu günde 1.90 dolar olan fakirlik

³¹⁸ Kumssa, Asfaw, *Conflict and Human Security in Africa: Kenya in Perspective*. Palgrave Macmillan, 2016, s.1-39

³¹⁹ United Nations, *About the Sustainable Development Goals*, t.y. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>. (Erişim tarihi: 16.04.2020)

³²⁰ United Nations Development Programme, *Kenya Human Development Report 2006*, 2006, http://hdr.undp.org/sites/default/files/kenya_2006_en.pdf. (Erişim tarihi: 09.09.2019)

³²¹ Mutesa, Fredrick and Wilma Nchito Muloongo, *Human security and poverty reduction in Zambia*, Keith Muloongo, Roger Kibasomba, Jemima Njeri Kariri, ed. *The many faces of human security: case studies of seven countries in Southern Africa*. Institute for Security Studies, Pretoria: 2005, s.9-13

sınırının altında bir gelirle yaşamaya çalışmaktadır.³²² Bu insanların yüzde 15,8'i ise ise aşırı fakir durumdadır.³²³

Kenya'daki fakirlik; doğal kaynakların yetersizliği, kaynakların eşitsiz dağılımı, iklim koşulları, tarımdaki verimsizlik, etnik-siyasi çatışmalar, topraklar üzerindeki ihtilaflar, yaygın sürü baskınları gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır. Ülkedeki nüfus artış hızının oldukça yüksek olması ve nüfusun neredeyse yarısının 18 yaş altı gençlerden oluşması, ülke kaynakları üzerinde baskı oluşturmakta ve fakirliğin azaltılması çabalarını zorlaştırmaktadır. Fakirlikten en çok etkilenenler Kenya'nın kuzeyindeki kurak bölgelerde ve şehirlerin gecekondu bölgelerinde yaşayan insanlardır. Kenya'da da kırsal kesimin yüzde 52,2'si, şehirli nüfusun ise yüzde 33,5'i fakirdir. Şehirlerdeki fakir nüfus da yine kırsaldan şehirlere gelen ve şehrin çevresindeki gecekondu bölgelerinde barakalarda yaşamak durumunda kalan insanlardır. Vilayetler arasında da fakirlik açısından bariz farklılıklar vardır. Fakirlik kırsal kesimde ve kurak veya yarı kurak alanlarda bulunan vilayetlerde çok daha fazladır. Fakirlik sınırının altında yaşayan nüfus oranı Nairobi'de yüzde 22 iken, Turkana, Mandera ve Wajir vilayetlerinde bu oran yüzde 85 civarındadır. Kenya'da fakirliğin hassas toplum grupları üzerindeki etkisini artıran bir diğer problem ise eşitsizliktir. Ülkede elde edilen milli gelir dengeli şekilde paylaşılamamaktadır. Kenya'da en zengin yüzde 20'lik kesimin elde ettiği gelir en fakir yüzde 20'lik kesimin elde ettiği gelirden 11 kat fazladır.³²⁴ Eşitsizliğin ölçüldüğü Gini Endeksinde 40 üzeri rakamlar kötü gelir dağılımına işaret etmektedir. Bu endekste Kenya 57,5 puanla Doğu Afrika'da Ruanda'dan sonra gelir dağılımının en eşitsiz olduğu ikinci ülke durumundadır.³²⁵

Susuzluk: Susuzluk Kenya'daki insanların günlük yaşamını olumsuz etkileyen önemli insani güvenlik sorunlarından birisidir. Özellikle kuraklık yaşanan yıllarda susuzluk çok önemli bir insani güvenlik tehdidine dönüşmektedir. Su, yaşamı sürdürmek için

³²² Worldbank, *Poverty Incidence in Kenya Declined Significantly, but Unlikely to be Eradicated by 2030* 2018, <https://www.worldbank.org/en/country/kenya/publication/kenya-economic-update-poverty-incidence-in-kenya-declined-significantly-but-unlikely-to-be-eradicated-by-2030> (Erişim tarihi: 19.03.2019)

³²³ Federal Ministry for Economic Cooperation and Development, (Germany) *World Poverty Clock*, t.y. <https://worldpoverty.io>. (Erişim tarihi: 08.09.2019)

³²⁴ Olver, Richard, and Andrea Morara. *United Nations Development Assistance Framework for Kenya: 2018-2022*. United Nations Kenya, January 2018. https://kenya.un.org/sites/default/files/2019-09/Kenya-%20Common%20Country%20Assessment%20%202018_.pdf. (Erişim tarihi: 10.10.2019)

³²⁵ Worldbank, *GINI index (World Bank estimate) | Data*. <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?locations=KE>. (Erişim tarihi: 09.09.2019)

gerekli temel elementtir. Kenya, coğrafyası itibariyle su fakiri bir ülkedir.³²⁶ Ülkede önemli su kaynakları veya büyük nehirler yoktur. Yağmurlar sadece belli dönemlerde yağmaktadır. Ülkedeki altyapı sistemlerinin yetersiz olması nedeniyle mevcut su kaynakları da verimli şekilde kullanılamamaktadır. Nüfusun yüzde 41'inin düzgün işleyen bir su sistemine erişemediği tahmin edilmektedir. Şehirlerde bu oran yüzde 18 iken, kırsal kesimde yüzde 48'e yükselmektedir. Diğer bir deyişle kırsaldaki nüfusun yarısı suya erişme sıkıntısı yaşamaktadır. Bu durum ülkede tarım ve hayvancılığı olumsuz etkilemektedir.



Şekil 6. Kenya’da Kuraklık Nedeniyle Ölen Hayvanlar

Kaynak: 2013 Kenya İnsani Kalkınma Raporu

Su yetersizliğinin diğer bir etkisi insanların sağlığı üzerinde olmaktadır. Temiz suya erişimde yaşanan problemler yeterince temizlik yapılabilmesini engellemekte ve su kaynaklı hastalıkların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Kenya’da milli gelirin yaklaşık yüzde 1’nin su yetersizliğinden kaynaklanan hastalıklara harcadığı tahmin edilmektedir.³²⁷

Açlık: Kenya’da önemli bir insani güvenlik tehdidi de açlıktır. 2010 ve 2011 yıllarında yaşanan kuraklıklarda 4 milyon insan gıda yardımına ihtiyaç duymuştur.³²⁸

³²⁶ Human Right Council, *National report submitted in accordance with paragraph 5 of the annex to Human Rights Council resolution 16/21 Kenya*, A/HRC/WG.6/21/KEN/1, <https://undocs.org/A/HRC/WG.6/21/KEN/1> (Erişim tarihi: 06.02.2021)

³²⁷ United Nations Development Programme, *Kenya National Human Development Report 2013*, 2013, <https://www.undp.org/content/dam/kenya/docs/SPAU/KNHD%20Report%202013.pdf> (Erişim tarihi: 08.09.2019)

³²⁸ Olver, Richard and Andrea Morara. *United Nations Development Assistance Framework for Kenya: 2018-2022*. United Nations Kenya, January 2018. https://kenya.un.org/sites/default/files/2019-09/Kenya-%20Common%20Country%20Assessment%20%202018_.pdf (Erişim tarihi: 10.10.2019)

Kenya'daki açlık tehlikesinin bazı kronik nedenleri vardır. Bu nedenlerin başında fakirlik ve gelir yetersizliği gelmektedir. Açlık tehlikesini en çok yaşandığı bölgeler fakir kuzey vilayetleridir.³²⁹ Fakirliğin en önemli nedenlerinden birisi Kenya'daki tarım üretiminin yetersizliğidir. Kurak iklim nedeniyle ortaya çıkan su yetersizliği tarımı zorlaştırmakta ve gıda üretimini azaltmaktadır. Tarımda sulama sistemleri, tarım makineleri kullanımı gibi teknolojilerin kullanımı sınırlıdır. Üretim küçük topraklarda yapıldığı için verimlilik düşüktür. Ayrıca, geçmişteki sömürge yönetimi, verimli topraklara el koyarak insanları besleyici ürünlerden ziyade, İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinin talep ettiği çay ve kahve üretimine zorlamıştır.³³⁰ Son dönemde ortaya çıkan ve açlığa yol açan yeni bir etken ise, büyük toprakların yabancı firmalarca kiralanarak ülkenin ihtiyacı olan ürünler yerine, uluslararası pazarın ihtiyacı olan kesme çiçek gibi ürünlerin üretilmeye başlanmasıdır.³³¹ Kenya'nın Avrupa'ya kesme çiçek ihraç etmesi nedeniyle uluslararası firmalar Kenya'daki verimli topraklarda kiraladıkları büyük arazilerde kesme çiçek üretimi yapmaktadırlar.³³² Bu durum gıda üretimine ayrılan toprakların azalmasına neden olmuştur. Açlığın ortaya çıkmasında etkili olan bir diğer sebep çatışmalardır. Çatışmalar nedeniyle mevcut toprakların ekimi yapılamamaktadır. Kabileler arasında yaşanan çatışmalar ve hayvanların çalınması, hayvancılıkla geçinen yarı kurak bölgelerdeki insanları etkilemektedir.³³³

İklim Değişikliği ve Çevresel Bozulma: Dünyada yaşanan iklim değişikliğinden etkilenen ülkelerden birisi Kenya'dır. İklim değişikliği nedeniyle Kenya'da son dönemde kuraklık ve sel baskınlarında artış görülmektedir. İklim değişikliğiyle ortaya çıkan sıcak hava yağmurların yağışını değiştirmekte ve ani yağmurlara yol açmaktadır. Sıcak hava ölümlere neden olmakta, buharlaşmayı artırmakta ve fırtınalara yol açmaktadır.³³⁴ İklim değişikliği Kenya'da istihdamı sağlayan en önemli sektör olan

³²⁹ Olielo, Tom. Food security problems in various income groups of Kenya, *Journal of Social Development in Africa* 13, no. 4 (2013),

<http://www.ajfand.net/Volume13/No4/ShortCommunicationOlielo.pdf>

³³⁰ Oppong, Joseph R., ve Esther D. Oppong. *Kenya. Modern World Nations*. Philadelphia: Chelsea House, 2004, s.35,36

³³¹ Ademola Abass, ed., *Protecting Human Security in Africa* (Oxford: Oxford University Press, 2010), s.21-43.

³³² Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, *Kenya Ülke Bülteni*, 2018, <https://www.deik.org.tr/uploads/kenya-ulke-bulteni.pdf>, (Erişim tarihi: 02.06.2020)

³³³ Kumssa, Asfaw, *Conflict and Human Security in Africa: Kenya in Perspective*. Palgrave Macmillan, 2016, s.6

³³⁴ World Health Organization, *Protecting Health from Climate Change: Connecting Science, Policy and People* (Geneva: World Health Organization, 2009), s.7

tarım sektörünü derinden etkilemektedir. Sıcaklık artışı zaten az olan su kaynaklarının daha da azalmasına yol açarak tarımı olumsuz yönde etkilemektedir. Bu ise, fakirlik ve açlıkla mücadele eden ülke insanların durumlarını çok daha fazla zorlaştırmaktadır. Çevre problemleri de Kenya’da insani güvenliği tehdit etmektedir. Az sayıdaki ormanlık alanların yok edilmesi erozyona neden olmaktadır. Şehirlerde çevre kirliliği yaygındır. Ülkedeki akarsuların çoğu kirletilmiştir.³³⁵ Etiyopya’nın yaptığı baraj nedeniyle Kuzeydeki Turkana Gölü çevresindeki ekosistem tehdit altındadır. Bu nedenle, UNESCO Turkana Ulusal Parkını tehlike altındaki dünya mirası listesine almıştır.³³⁶

Hastalık: Bulaşıcı hastalıklar Kenya için önemli bir insani güvenlik problemidir. Önemli sağlık göstergelerinden birisi olan bebek ölüm oranları Kenya’da oldukça yüksektir. Kenya’da, özellikle de kırsal alanlardaki, sağlık tesisleri yetersizdir. Tüm vatandaşlara ulaşabilen bir sağlık sistemi kurulamamıştır. Sağlık personeli sayısı ihtiyacı karşılamamaktadır. Sağlık sigortası çok az sayıda insanı kapsamaktadır. Kenya’da temiz suya erişim kısıtlıdır. Kanalizasyon gibi altyapı hizmetleri pek çok bölgede yetersizdir. Nüfusun yüzde 69’unun kanalizasyon hizmetine erişemediği tahmin edilmektedir.³³⁷ Bu nedenle ülkede sıtma ve kolera gibi su kaynaklı hastalıklar görülmektedir. Tüberküloz ve HIV/AIDS vakaları da ülkede yaygın olarak görülmektedir. HIV/AIDS sağlığa etkisinin yanı sıra, hastaların geleneksel sosyal yardımlaşma ağlarından dışlanmasına da neden olmaktadır. Son dönemde yapılan çalışmalarla ülkedeki HIV/AIDS vakalarında azalma sağlanmış, hastalığın yetişkinlerde görülme oranı yüzde 5,4’e düşürülmüştür. Sıtma, Kenya’daki insani güvenliği AIDS’ten bile daha fazla etkileyen bir hastalıktır. Yetişkin nüfusta her bin kişi için sıtma görülme oranı 85,3’dür.³³⁸ Sıtma, ülkenin tamamında etkili olmakla birlikte, yüzde altmışlık bölgesinde yaygın olarak görülmektedir. Her yıl beş yaş altı yaklaşık 26 bin çocuğun sıtma nedeniyle öldüğü tahmin edilmektedir. 1980 ve

³³⁵ BM Kalkınma Programı, Kenya National Human Development Report 2013, 2013, s.VI, 35, <https://www.undp.org/content/dam/kenya/docs/SPAU/KNHD%20Report%202013.pdf> (Erişim tarihi: 08.09.2019)

³³⁶ Human Rights Watch, *World Report 2019: Rights Trends in Kenya*, 2019. <https://www.hrw.org/world-report/2019/country-chapters/kenya>. (Erişim tarihi: 12.03.2019)

³³⁷ BM Kalkınma Programı, Kenya National Human Development Report 2013. 2013, s. vii, <https://www.undp.org/content/dam/kenya/docs/SPAU/KNHD%20Report%202013.pdf> (Erişim tarihi: 08.09.2019)

³³⁸ United Nations Development Programme, *UNDP Human Development Indicators Kenya*, t.y. <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/KEN> . (Erişim tarihi: 06.02.2021)

1990’larda dünyada etkili olan neoliberal politikalara uyum amacıyla sağlık sistemine ayrılan kamu kaynaklarının azaltılması, özellikle fakirlerin sağlık hizmetlerine erişimini olumsuz yönde etkilemiştir.³³⁹

Çatışma ve şiddet: Kenya’daki önemli insani güvenlik problemlerinden birisi de çatışmadır. Kenya’da çatışma, kısıtlı olan doğal kaynakları kontrol etme ve siyasi güç elde etme mücadelesinden kaynaklanmaktadır. Kenya’daki çatışmanın yapısı oldukça karmaşıktır ve etnik yapı, çevresel bozulma, yasa dışı silahlanma, kültürel pratikler gibi çok sayıda faktörle bağlantılıdır. Çatışmaların kökeninde siyasi gücün aşırı merkezileşmesi, hükümetin ülkenin çevre bölgelerinde etkisiz kalması ve temel yönetim gereklerini yerine getirememesi yatmaktadır. Siyasi güç bazı etnik grup lehine ve diğer etnik gruplar aleyhine bir iltimas (*patronage*) mekanizması olarak işlemekte ve kamu kaynakları bu amaçla kullanılmaktadır. Bu durum, etnik gruplar arasında rekabete ve çatışmaya yol açmaktadır. Bu anlayışın yerleşmiş olmasında sömürge döneminde uygulanan *böl ve yönet* yönteminin de önemli etkisi vardır.³⁴⁰ Her zaman çatışmaya dönüşmese de, etnik-politik gruplar arasındaki gerilim devam etmekte, seçim dönemlerinde şiddet olayları görülebilmektedir. Nitekim 2007 seçimlerinden sonra önemli şiddet olayları yaşanmıştır. Kenya’da güvenli bir kamusal ortam tam olarak tesis edilememiştir. Özellikle hırsızlık ve adam kaçırma vakaları yaygındır. Ayrıca, öldürme ve tecavüz olayları da görülmektedir. Bu nedenle ülkede kiralama yoluyla özel güvenlik hizmeti sağlayan şirketlerinin sayısı hızla artmıştır.³⁴¹

Kenya’da çatışmaların yoğunlaştığı yerler kuzey bölgesinde yer almaktadır. BM’nin Kenya’daki faaliyetlerinin önemli bir bölümü de kabileler arası çatışmaların yoğun yaşandığı Kuzey Kenya bölgesinde gerçekleşmektedir. Bu nedenle, bu bölüm biraz daha detaylı olarak açıklanacaktır. Kenya’nın kuzeyi; kurak, kalkınamamış, fakirliğin yoğun olarak görüldüğü, çatışmalar yaşanan komşu ülkelerle sınır geçişkenliği olan bir alandır. Bu bölgede geniş bir alanı kapsayan ancak az nüfus barındıran Turkana ve Marsabit gibi vilayetler yer almaktadır. Bölgede ulaşım altyapısı çok yetersizdir ve

³³⁹ Rono, Joseph Kipkemboi. The Impact of the Structural Adjustment Programmes on Kenyan Society, *Journal of Social Development in Africa* 17, no. 1 (2002): 18. Doi: [10.4314/jsda.v17i1.23847](https://doi.org/10.4314/jsda.v17i1.23847)

³⁴⁰ Kumssa, Asfaw, John F. Jones and James Herbert Williams. Conflict and Human Security in the North Rift and North Eastern Kenya, *International Journal of Social Economics* 36, no. 10 (28 August 2009): 1008-20. <https://doi.org/10.1108/03068290910984786>.

³⁴¹ United Nations Development Programme, *Kenya Human Development Report 2006*. UNDP, 2006, s.7, 27 http://hdr.undp.org/sites/default/files/kenya_2006_en.pdf. (Erişim tarihi: 09.09.2019)

devletin bölgedeki etkisi zayıftır. Bölge insanların çoğunluğu kurak ve yarı kurak iklim nedeniyle göçebe gruplar halinde yapılan hayvancılıkla geçinmektedir. Bölgedeki su kaynakları ve verimli otlaklar sınırlıdır. Bu nedenle tarım ve hayvancılık yalnızca belirli bölgelerde yapılabilmektedir. Hayvan sahibi olmak bu bölgelerde yalnızca bir geçim kaynağı değil, aynı zamanda ekonomik ve sosyal bir sermayedir.³⁴²

Kıt kaynaklar nedeniyle göçebe kabilelerin farklı etnik gruplardan olan diğer kabilelere saldırarak sürülerine el koyması, Kuzey Kenyada sık yaşanan bir durumdur. Sürü baskınlarının bir nedeni de kültürel anlayıştır. Örneğin Maasai kabilesi kendi sığırlarını besleyen otların yetiştiği toprakları kutsal olarak görmekte, bu topraklarda ürün yetiştirmeyi ve kuyu açmayı kutsala saygısızlık olarak görmektedir. Ayrıca, sürü baskını yapmak genç erkekler için yetişkinliğe adım atmanın ve evlilik için para kazanmanın bir yolu olarak görülmektedir. Fakirlik ve işsizlik gençlerin sürü baskını yapan çetelere katılmasının kolaylaştırmaktadır. Diğer yandan hayvancılık yapanlar da tarım arazilerine zarar verebilmektedir. Kikuyuların daha çok çiftçilik yapması, bir diğer önemli etnik grup olan Maasailerin de hayvancılık yapması bu gruplar arasında çatışmalara neden olmaktadır. İlave olarak, İngiliz sömürge yönetiminin çay ve kahve üretimi için topraklarına el koyduğu Kikuyular kuzeydeki bölgelere göçmek zorunda kalmışlardır. Bu durum Kikuyularla buralarda yerleşik olan Maasai ve Kalenjin grupları arasında gerilime neden olmuştur. Kenya’da iktidarın genelde Kikuyu ve Kalenjin etnik gruplarına dayanıyor olması ise çatışmaları siyasi düzleme taşımakta ve siyasi gerilimlere sebep olmaktadır.³⁴³

Kuzey Kenya bölgesi; Uganda, Etiyopya ve Güney Sudan sınırında yer almaktadır. Bölgede, açık coğrafi ayrımlara dayanan sınırlar olmaması, sınırların korunmaması ve sınırların diğer tarafında akraba kabilelerin yaşaması gibi nedenlerle sınır geçişkenliği çok fazladır. Sömürge döneminde oluşturulan sınırlar, geçmişten beri otlak aramak için diğer ülkelere geçmekte olan bu bölgedeki göçebe grupların yaşamını zorlaştırmaktadır. Sürü baskınlarından kaynaklanan güvensiz ortam nedeniyle Kuzey Kenya’da yasa dışı silahlanma çok yaygındır. Bölgedeki hanelerin yüzde 90-95’nin

³⁴² Buchanan-Smith, Margie, ve Jeremy Lind, *Armed Violence and Poverty in Northern Kenya*, Bradford, Centre of International Cooperation and Security, Department of Peace Studies, University of Bradford. 2005, s.35, <https://bradscholars.brad.ac.uk/handle/10454/999> (Erişim tarihi: 08.09.2019)

³⁴³ Kumssa, Asfaw ve Tabitha W. Kiriti-Nganga, Human Security Assessment in Kenya—The Case of Isiolo, Lakipia, Nandi and Elgeyo Marakwet Counties (Note 1), *Review of European Studies* 8, no. 3 (07 July 2016): 156, <https://doi.org/10.5539/res.v8n3p156>.

silahlı olduğu tahmin edilmektedir.³⁴⁴ Silahlar Güney Sudan ve Uganda gibi çatışma yaşanan komşu ülkelerden kolaylıkla temin edilebilmektedir.³⁴⁵

Kenya devletinin yönetim kapasitesinin ve kırsaldaki etkisinin zayıf olması ortaya çıkan ihtilaflarının çözümünü zorlaştırmakta ve ihtilafların çatışmaya dönüşmesine yol açmaktadır. Nitekim bu nedenle 2007 şiddet olayları sonrasında hazırlanan 2010 anayasasıyla vilayetlere yetki devri yapılarak yerel devlet otoritelerinin güçlendirilmesi yoluna gidilmiştir. Siyasi nedenlerle idari birimlerin sınırlarının ve yönetim merkezlerinin değiştirilmesi veya yeni idari birimler kurulması gibi uygulamalar da çatışmalara yol açabilmektedir. Geleneksel Kenya toplumunda çatışmaların çözüm yöntemi kabile yönetiminde etkili olan yaşlılar konseyinin arabuluculuğudur. Geleneksel yönetim sisteminin erozyona uğraması ve Kenya yönetim sisteminde bu yapının dikkate alınmayarak çözümlerin resmi mekanizmalarda aranması, yaşlıların etkilerini zayıflatmış, çatışmaların sayısını artırmış ve ortaya çıkan çatışmaların çözümünü de zorlaştırmıştır.³⁴⁶

Mülteci sorunu: Kenya’da insani güvenlik sorunlarının kaynaklarından birisi de ülkedeki mültecilerdir. Mülteci sorunu, yerel halk ile mülteciler arasında gerilimlere ve çatışmalara yol açmakta, yerel halkın ve mültecilerin insani güvenliğini tehlikeye atmaktadır. Ülkenin kuzeyindeki Somali, Etiyopya ve Sudan’da yaşanan şiddet olayları nedeniyle binlerce mülteci Kenya’ya sığınmıştır. Kenya, en eski mülteci kamplarından ikisi olan Kakuma ve Dadaab mülteci kamplarına ev sahipliği yapmaktadır. Kenya’nın kuzeyinde bulunan Kakuma mülteci kampında çoğunluğu Sudan’dan olmak üzere 100 binden fazla mülteci bulunmaktadır. Bölgede bulunan su kaynaklarının sınırlı olması, kampta kalanlarla yerel halk arasında gerginliğe neden olmaktadır. Dünyanın en büyük mülteci kampı olarak nitelendirilen Dadaab mülteci kampı ise, çoğunluğu Somalili mültecilerden oluşan yaklaşık 250 bin bin insanı barındırmaktadır. Dadaab mülteci kampı Kenya’da terör olayları düzenleyen Somali kaynaklı El Şebab örgütü militanlarına zemin hazırlamakla suçlanmaktadır. Kenya

³⁴⁴ United Nations Development Programme, *Kenya Human Development Report 2006*. UNDP, 2006, s.11, http://hdr.undp.org/sites/default/files/kenya_2006_en.pdf. (Erişim tarihi: 09.09.2019)

³⁴⁵ Kumssa, Asfaw, *Conflict and Human Security in Africa: Kenya in Perspective*. Palgrave Macmillan, 2016

³⁴⁶ Kumssa, Asfaw, John F. Jones and James Herbert Williams. Conflict and Human Security in the North Rift and North Eastern Kenya, *International Journal of Social Economics* 36, no. 10 (28 August 2009): 1008-20. <https://doi.org/10.1108/03068290910984786>.

hükümeti 2016 yılından beri güvenlik gerekçesiyle Dadaab mülteci kampını kapatmak istemektedir.³⁴⁷

Kamplardaki mülteciler ile bölge halkı arasında çatışmalar yaşanmaktadır. BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, BM Dünya Gıda Programı ve diğer BM uzmanlık kuruluşlarının çalışmaları nedeniyle, bu kamplarda kalanlar gıda, sağlık, okul gibi ihtiyaçlarına görece daha fazla ulaşabilmekte, bu durum yerel halkın tepkisine neden olmaktadır. Bu kamplarda özellikle gıda maddeleri üzerinden işleyen bir karaborsa oluşmuştur. Kamplarda kalanların ihtiyaçları için dışarıdan yiyecek ve odun temin etmeye çalışması da yerel halkı rahatsız etmektedir. Mülteci kamplarında kalanlarsa zor çevre koşullarından ve yerel halkın düşmanca tutumundan yakınmaktadırlar. Kamplarda kalanlar dışarıya çıkamamakta bir nevi açık hapishane ortamında yaşamaktadırlar. Kamplar aşırı kalabalıktır ve yeni gelenlerle sayı her geçen gün artmaktadır.³⁴⁸

Terörizm: Kenya’da zaman zaman terör olayları da görülmektedir.1998 yılında Nairobide’ki Amerikan büyükelçiliğine, El Kaide militanlarının suçlandığı, bombalı bir saldırı düzenlenmiştir. Saldırıda 219 kişi ölmüş, 5 bin kişi de yaralanmıştır. 2002 yılında İsrail vatandaşlarının sahip olduğu bir otele bombalı saldırı düzenlenmiş ve 16 kişi ölmüştür. Son yıllarda, Kenya, El Şebab örgütünün artan saldırılarına hedef olmaktadır. Kenya’nın, BM’nin 2007 yılında Somali için yetkilendirdiği, Afrika Birliği Somali Misyonuna (AMISOM) katılması ve 2011 yılında Somali’ye girerek askeri operasyonlar düzenlemesi bu saldırıları tetiklemiştir. El Şebab örgütü özellikle Somali sınırındaki bölgelerde terörist saldırılar düzenlemektedir. 2013 yılında El Şebab militanlarının Nairobi’deki bir alışveriş merkezine yaptıkları saldırıda 67 kişi ölmüştür.³⁴⁹ 2013 yılında Garissa üniversitesine yapılan silahlı baskında çoğu öğrenci

³⁴⁷ NTV. *Dünyanın en büyük mülteci kampı açık kalacak*, 09.02.2017 <https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/dunyanin-en-buyuk-multeci-kampi-acik-kalacak,xACayn43zUm-E1EqYl6YdQ>. (Erişim tarihi: 09.09.2019); Human Rights Watch, *Kenya: Reverse Move to Close Refugee Camp*, 27.03.2019, <https://www.hrw.org/news/2019/03/27/kenya-reverse-move-close-refugee-camp>. (Erişim tarihi: 17.04.2019)

³⁴⁸ Kumssa, Asfaw, John F. Jones and James Herbert Williams. Conflict and Human Security in the North Rift and North Eastern Kenya. *International Journal of Social Economics* 36, no. 10 (28 August 2009): 1008-20. <https://doi.org/10.1108/03068290910984786>.

³⁴⁹ Howden, Daniel. *Terror in Nairobi: The Full Story behind al-Shabaab’s Mall Attack*, The Guardian, 04 October 2013, blm. World news. <https://www.theguardian.com/world/2013/oct/04/westgate-mall-attacks-kenya>. (Erişim tarihi: 09.09.2019)

147 kişi hayatını kaybetmiştir.³⁵⁰ El Şebab 2016 yılında Somali topraklarındaki Kenya askerî üssüne saldırmış ve 180 Kenya askerini öldürmüştür.³⁵¹

5.2.2. BM'nin Kenya'daki insani güvenlik faaliyetleri

Kenya BM'nin güçlü şekilde örgütlendiği ülkelerden birisidir. Cenevre ve Viyana'nın yanı sıra, BM'nin dünyadaki en büyük ofislerinden birisi Nairobi'de bulunmaktadır. 1966 yılında kurulmuş olan BM Kenya ofisinde, BM Çevre Programı ve BM İnsan Yerleşimleri Programının dünya merkezleri bulunmaktadır. Bu ofiste ayrıca, BM Kalkınma Programı da dâhil olmak üzere, 12 BM uzmanlık kuruluşunun bölgesel merkezi bulunmaktadır. Kenya'da BM ülke ofisi de bulunmakta ve bu ofiste bir yerleşik koordinatör görev yapmaktadır. BM Kenya ofisinde yirmi üç BM uzmanlık kuruluşu temsil edilmektedir.

BM'nin Kenya'daki insani güvenlik faaliyetleri, çok büyük oranda acil durumlara müdahale şeklinde olmaktadır. Bu insani güvenlik faaliyetlerinin bir bölümü doğrudan insani güvenlik ismi altında, diğer bir bölümü ise insani kalkınma ve insan hakları şemsiyesi altında yürütülmektedir. Doğrudan insani güvenlik adı altında yürütülen faaliyetler, BM İnsani Güvenlik Himaye Fonu'nun desteğiyle belirli bir bölgede ve sınırlı bir sürede yürütülen projeler şeklinde gerçekleştirilmektedir. Kenya'da bu şekilde BM tarafından yürütülmüş ve tamamlanmış olan üç proje bulunmaktadır. Bu projeler şunlardır:

Kuraklık Acil Durumu Projesi: 1990'larda yaşanan kuraklıklar ve sel baskınları özellikle Kenya'nın kuzeyinde tarım arazilerine ve göçebelerin sürülerine zarar vermiş, 1 milyon çocuk ve 200 bin hamile kadının beslenme sorunları yaşamıştır. Çocuk ve anne ölüm oranları çok yükselmiş, sağlık tesislerinde ilaç ve aşı sıkıntısı yaşanmıştır. BM tarafından bu sorunlara yönelik olarak 2001-2002 yıllarında Kuraklık Acil Durum Projesi hazırlanmıştır. BM İnsani Güvenlik Himaye Fonu'nun desteklediği projenin bütçesi 1 milyon dolar olmuştur. Hedef kitlesi çocuklar ve

³⁵⁰ BBC News, *Kenya University Attack Kills 147*, 03 April 2015, blm. Africa.

<https://www.bbc.com/news/world-africa-32169080>. (Erişim tarihi: 08.7.2019)

³⁵¹ İNSAMER. *Somali: Silahların Gölgesinde 26 Yıllık İstikrar Arayışı*, 05 Ocak 2019.

http://insamer.com/tr/somali-silahlarin-golgesinde-26-yillik-istikrar-arayisi_1105.html. (Erişim tarihi:17.03.2018)

kadınlar olan bu projeyi UNICEF (*The United Nations International Children's Emergency Fund / BM Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu*) uygulamıştır. Projeyle anne ve çocuk sağlığına yönelik temel hizmetler gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, sağlık tesislerine acil müdahale kitleri ve ilaçlar dağıtılmış, kızamığa yönelik aşılama çalışmalarına yürütülmüştür. Hamile anneler ve beş yaş altı çocuklar taranarak ihtiyaç duyanlara gıda ve vitamin desteği sağlanmıştır. Sağlık personeline kuraklık kaynaklı hastalıklar konusunda eğitim verilmiştir. Projeden 560 bin çocuk ve 168 bin kadın yararlanmıştır.³⁵²

Lokichokio, Kakuma ve Dadaab Ev Sahibi Topluluk Projesi: 2000'li yıllarda Somali, Etiyopya ve Sudan'da yaşanan çatışmalar çok sayıda mültecinin Kenya'ya sığınmasına yol açmış, Turkana Lokichokia ve Garissa bölgesinde mülteci kampları kurulmuştur.³⁵³ BM İnsani Güvenlik Himaye Fonu'nun finanse ettiği Ev Sahibi Topluluk Projesi, mülteci kamplarının bulunduğu bölgelerdeki yerel halka yönelik olarak hazırlanmıştır. Yaşanan sorunlardan etkilenmesi nedeniyle, Uganda'nın Karamoja bölgesi de proje dâhil edilmiştir. 2008-2011 yıllarını kapsayan projenin bütçesi 2 milyon dolar olmuştur. Projeyle, yerel halkın temel hizmetlere erişimleri, gıda güvenliklerinin sağlanması, yaşam koşullarının iyileştirilmesi, okullaşma oranının artırılması ve yerel halk ile mülteciler arasındaki gerilimin azaltılması, amaçlanmıştır. Projeyi; BM Kalkınma Programı, UNICEF, BM Mülteciler Yüksek Komiserliği ve Dünya Gıda Programı birlikte uygulamıştır. Ayrıca, bazı bakanlıklar ile sivil toplum örgütleri de projeye katılmıştır.³⁵⁴

Proje kapsamında, yerel sivil toplum örgütlerinin önderliğinde sınırın iki tarafında yaşayan kadınlardan oluşan barış komiteleri oluşturulmuş, bu komitelerin teşviğiyle gençler silahlarını kabile önderlerine teslim etmişlerdir. Forumlar düzenlenerek karşılıklı diyalog ve anlayışın geliştirilmesine çalışılmıştır. Çatışmalara müdahale eden güvenlik güçlerinin binaları ve teknik malzemeleri güçlendirilmiştir. Uzak yollar temizlenip geliştirilerek çatışmalara müdahale edebilmek mümkün hale getirilmiştir.

³⁵² United Nations Trust Fund for Human Security, *Drought Emergency in Kenya*, 2017, <https://www.un.org/humansecurity/hsprogramme/drought-emergency-in-kenya/>. (Erişim tarihi: 13.09.2019)

³⁵³ United Nations Trust Fund for Human Security, *Lokichokio, Kakuma and Dadaab Host Community Project*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/hsprogramme/lokichokio-kakuma-and-dadaab-host-community-project/>. . (Erişim tarihi: 13.09.2019)

³⁵⁴ Multi Partner Trust Fund Office, *Project Factsheet - HS-KEN-006-050 (Kenya)*, t.y. <http://mptf.undp.org/factsheet/project/00067546>. (Erişim tarihi: 12.09.2019)

Sürü baskınlarına katılan gençler alternatif gelir elde edebilecekleri konularda eğitilmiş, kendilerine sermaye verilerek alışveriş büfesi, süt satış yeri, kasap gibi küçük işletmeler kurmaları sağlanmıştır. Yerel halk ve mültecilerin ortak kullanacakları okul ve su kuyusu gibi tesisler oluşturulmuştur. Su yönetimi komiteleri oluşturularak su sondajları gerçekleştirilmiş, su tankları inşa edilmiş, su elde etme eğitimleri verilmiştir. Hayvanların ve insanların kullandığı sular ayrılmış, hayvanlar için su çukurları oluşturulmuştur. Ayrıca tuvalet tesisleri ve el yıkama üniteleri oluşturulmuştur. Yapılan çalışmalar sonucunda su ile bulaşan hastalıklarda yüzde 40 azalma sağlanmıştır. Okullar, sınıflar ve yatakhaneler oluşturulmuş, eğitim malzemeleri sağlanmış ve öğretmenlere eğitim verilmiştir. Bu faaliyetler sonucunda, ilkokula gitme oranı kız çocuklarında yüzde 40, erkek çocuklarında ise yüzde 25 artırılmıştır. Kurak toprak tarımı için çiftçi saha okulları oluşturulmuş, tarım eğitimi verilmiş, uygun tohumlar sağlanmış ve belirli alanlar kurak toprak tarımı için temizlenip hazırlanarak tarlalar oluşturulmuştur. Belirlenen ihtiyaç sahibi ailelere keçi dağıtılmıştır. Bu çalışmalarla gıda arzında artış sağlanmıştır. Projenin sürdürülebilirliğinin sağlanması amacıyla birçok konuda komiteler oluşturulmuştur. İhtiyaçların belirlenmesi ve işbölümü bu komitelerde yapılmış, çözüm kararları bu komitelerde alınmıştır.³⁵⁵



Şekil 7. Kenya’da Ev Sahibi Topluluk Projesi Kapsamında Okul ve Keçi Teslimi

Kaynak: BM Kalkınma Programı Proje Sonuç Raporu

Turkana Sınır Topluluklarının Güçlendirilmesi Projesi: Kenya’da iklim değişikliklerinin etkisiyle 2009 ve 2011 yıllarında şiddetli kuraklıklar yaşanmıştır.

³⁵⁵ Multi Partner Trust Fund Office, *Project Factsheet - HS-KEN-006-050 (Kenya)*, t.y. <http://mptf.undp.org/factsheet/project/00067546>. (Erişim tarihi: 12.09.2019)

Turkana bölgesi bu kuraklıklardan en çok etkilenen yerlerden birisi olmuştur. Kuraklık nedeniyle Turkana bölgesinde hayvancılıkla uğraşan göçebe toplulukların hayvan sürüleri telef olmuş, açlık ve hastalık sorunları ortaya çıkmıştır. Bu durum yetersiz olan doğal kaynaklar üzerindeki rekabeti daha da fazlalaştırmış, sürü baskınları ve çatışmalar artmıştır. Yetersiz beslenme, açlık, susuzluk ve temizlik eksikliği nedeniyle bulaşıcı hastalık salgınları görülmüştür. Artan nüfus ve yüksek fakirlik oranı nedeniyle bölge dışına göç artmıştır. Bölge; Somali, Güney Sudan ve Uganda sınırlarının kesiştiği bir alanda olması nedeniyle sınır ötesi çatışmalar da görülmüştür. Bu tehditlere yönelik olarak geliştirilen Turkana Sınır Topluluklarının Güçlendirilmesi Projesiyle, göç, fakirlik ve çatışma gibi insani güvenlik tehditlerinin azaltılması amaçlanmıştır. 2012-2015 yıllarını kapsayan projeyi BM İnsani Güvenlik Himaye Fonu finanse etmiştir. 6,3 milyon dolar civarında bütçesi olan projeyle, yaklaşık 270 bin insanın durumlarının iyileştirilmesi hedeflenmiştir. Proje, insani güvenliğin birçok yönünü kapsayan bir çalışma olmuştur. İnsani güvenliğin; hayatta kalma, geçim ve onur şeklindeki üç esası projenin amaçları arasında yer almıştır. Yine, insani güvenliğin *koruma* ve *güçlendirme* şeklindeki iki temel yöntemi de projede birlikte uygulanmıştır. Ayrıca, proje, insani güvenliğin ekonomik güvenlik, gıda güvenliği, sağlık güvenliği, çevre güvenliği gibi farklı boyutlarını güçlendirmeyi amaçlamıştır. Son olarak, projede çok aktörlü bir yaklaşım benimsenerek ulusal örgütler, yerel otoriteler, sivil toplum örgütleri ve yerel toplum organizasyonları projeye dâhil edilmiştir.³⁵⁶

Proje kapsamında, toplumun krizlere karşı esneklik ve dayanıklılığının artırılması çalışmaları yürütülmüştür. Bu çerçevede, gıda güvenliği ile diğer temel hizmetlerin sağlanması, göçebe üretim sisteminin güçlendirilmesi, halka yeni beceriler öğretilerek alternatif geçim kaynakları oluşturulması çalışmaları yürütülmüştür. Çocukların temel eğitime ulaşması için çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca, barış inşası çalışmaları yürütülmesi ve erken uyarı sistemi kurulması yoluyla kabileler arası ve sınır ötesi çatışmaların azaltılmasına çalışılmıştır. Projede; BM Kalkınma Programı, UNICEF, Gıda ve Tarım Örgütü, Dünya Sağlık Örgütü, Uluslararası Göç Örgütü ve Uluslararası Çalışma Örgütü birlikte yer almıştır. Gıda ve Tarım Örgütü altı çalışma bölgesi

³⁵⁶ United Nations Trust Fund for Human Security, *Strengthening human security in the border communities of Turkana*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/hsprogramme/strengthening-human-security-in-the-border-communities-of-turkana/> (Erişim tarihi: 12.01.2019)

belirleyerek bu bölgelerde küçük ölçekli sulama sistemleri geliştirmiş ve örnek seralar inşa etmiştir. Bu seralarla, kurak bölgede sebze yetiştirmenin mümkün olduğu gösterilerek toplumun cesaretlendirilmesi amaçlanmıştır. Hayvan sağlığına yönelik basit kitler temin edilmiş ve seçilen gruplar bu kitlerin kullanımı ve hayvan sağlığı konusunda eğitilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü bulaşıcı hastalıkların gözetimi çalışmaları yürütmüş ve bulaşıcı hastalıkları tedavi etmekle görevli sağlık personeline eğitimler vermiştir. Dünya Sağlık Örgütü ayrıca, aşıların konulması için güneş enerjili buzdolapları ve aşıların uzak mesafelere ulaştırılabilmesi için sekiz motosiklet ile iki pikap bağışlamıştır. UNICEF mobil okullar oluşturmuş ve bu okullarda öğretmenlik yapacak olanlara eğitimler vermiştir.³⁵⁷ Uluslararası Çalışma Örgütü, çocuk işçiliğinin önlenmesi amacıyla farkındalık çalışmaları yürütmüş, seçilen kadın ve çocuk gruplarına eğitim vermiş, medya içerikleri hazırlamıştır. Bununla birlikte, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün kendi raporlarında, fakirlik nedeniyle çocukların ailelerine destek olmak için çalışmak zorunda oldukları, bu sorunu ortada kalkmadan çocukların okula gitmelerini sağlamanın zor olduğu belirtmiştir.³⁵⁸

Proje çerçevesinde ayrıca, Turkana halkıyla Uganda'daki Pokot topluluğu arasında barış inşası çalışmaları yürütülmüştür. Kaynakların paylaşımı konusunda sorunlar yaşayan ve aralarında derin şüphe ve güvensizlik bulunan bu iki topluluk üyeleri bir araya getirilerek bilgi ve görüş alış verişi yapılması sağlanmış ve çatışmaları önlemeye yönelik erken uyarı mekanizması kurulması için çalışılmıştır. Geleneksel ihtilaf çözümü mekanizması olan kabile yaşlılarına da çatışmaların önlenmesi ve çözümünde rol oynama imkânı sağlanmıştır. Alternatif gelir kaynakları oluşturulması amacıyla, belirlenen gençlere sürücülük, ilk yardım, tamir gibi eğitimler verilerek bu gençlerin meslek sahibi olmaları sağlanmıştır.³⁵⁹

³⁵⁷ United Nations Trust Fund for Human Security, *Strengthening human security in the border communities of Turkana*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/hsprogramme/strengthening-human-security-in-the-border-communities-of-turkana/> (Erişim tarihi: 12.01.2019)

³⁵⁸ International Labour Organization *Strengthening Human Security in the Border Communities of Turkana*. 2013. http://www.oit.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---ipec/documents/newsitem/wcms_233861.pdf. (Erişim tarihi: 26.05.2020)

³⁵⁹ United Nations Trust Fund for Human Security, *Strengthening human security in the border communities of Turkana*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/hsprogramme/strengthening-human-security-in-the-border-communities-of-turkana/> (Erişim tarihi: 12.01.2019)

5.2.3.BM'nin Kenya'daki insani güvenlik faaliyetlerinin değerlendirilmesi

Görüldüğü üzere, önemli insani güvenlik sorunları olan Kenya'da BM tarafından yürütülmüş olan üç insani güvenlik projesi bulunmaktadır. Bu bölümde, BM tarafından uygulanmış olan insani güvenlik projeleri tezin araştırma soruları açısından değerlendirilecektir. Genel olarak bakıldığında, bu projelerin olumlu katkıları olmakla birlikte, Kenya halkının insani güvenlik durumunu iyileştirmek açısından yetersiz kaldığını söylemek mümkündür.

Olumlu açıdan bakıldığında, BM tarafından Kenya'da insani güvenlik projeleri yürütülmüş olması, insani güvenlik yaklaşımının gelişimi açısından başlı başına önemlidir. Çünkü bu projelerin uygulanmış olması, insani kalkınmanın bir boyutu olarak gündeme getirilmiş olan insani güvenliğin, insani kalkınmadan ayrı bir yaklaşım olarak geliştiğini ve uygulanabildiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, tezin teorik ilişki kısmında savunulan “insani güvenliğin insani kalkınma ve insan haklarından ayrı bir yaklaşım olduğu” görüşünü doğrulamaktadır.

Kenya'daki BM insani güvenlik projelerinin; hedef, kitle ve amaçlar açısından doğru konumlandırılmış projeler olduğu görülmektedir. Projelerin hedef kitlesi, insani güvenlikleri tehlikeye girmiş, hayatta kalma ve geçim mücadelesi veren insanlardır. Projelerin amaçları doğru belirlenmiş, hedef kitlenin hayatta kalmasına yardım edecek, doğrudan onların hayatlarına dokunacak faaliyetler yürütülmüştür. Bu projelerde yöntem açısından da doğru uygulamalar yapıldığı görülmektedir. Projeler için tahsis edilen paraların devlet kurumlarına aktarılması ve faaliyetlerin onlar tarafından yürütmesini beklemek gibi bir yola gidilmemiştir. Projelerde fiilen saha çalışmaları yapılmış, insanlara dokunan faaliyetler gerçekleştirilmiştir. BM uzmanlık kuruluşları sahada eğitimler vermiş, sağlık taramaları yapmış, aşılama programları yürütmüş, sulama sistemleri kurarak örnek bahçe ve tarlalar oluşturmuştur. Bu yöntemin uygulanması projelerdeki verimliliği artırmış, ekonomik kaynakların verimsiz kullanılmasını önlemiştir.

BM'nin Kenya'daki insani güvenlik projeleri çok boyutlu projelerdir. Projelerin kapsamı geniş tutulmaya çalışılmış, gıda güvenliği, su güvenliği, sağlık güvenliği, ekonomik güvenlik, çevre güvenliği gibi en temel insani güvenlik alanlarında gelişme sağlanması amaçlanmıştır. Aynı zamanda, silahların kontrolü, çatışmaları önleme ve

barış inşası çalışmaları yürütülmüştür. Projeler çok aktörlü olarak tasarlanmış ve uygulanmıştır. Projelere; BM uzmanlık kuruluşları, sivil toplum örgütleri ve çeşitli devlet kurumlarının katılımı sağlanmıştır. Ayrıca, projelerde bölgesel bir yaklaşım benimsenmiş, yalnızca projelerin yoğunlaştığı kuzey Kenya bölgesindeki topluluklar değil, bölgeye sınırı olan Somali, Etiyopya ve Uganda'daki toplulukların da proje çalışmalarına katılımları sağlanmıştır. Bu toplulukların ortak komitelerde bir araya gelmeleri, birlikte yararlanabilecekleri ortak tesisler kurulması gibi yöntemlerle projelerin bölgesel ölçekte etki yapmasına çalışılmıştır.

Sürdürülebilirliğin sağlanması amacıyla projelere yerel toplulukların katılımlarının sağlanmış olması özellikle önemlidir; çünkü projeler bittikten sonra yapılan uygulamaları devam ettirecek olan yerel halktır. Projelerde çeşitli komiteler oluşturularak yerel toplulukların karar alma ve uygulama süreçlerine katılımları sağlanmıştır. Barış inşası çalışmalarına, geleneksel olarak etkili olan kabile yaşlılarının da katılımı sağlanarak yerel dinamiklerden yararlanılmıştır. Projelerde, mobil okul gibi yerel halka uygun yöntemler kullanılmıştır. Projelerin yürütüldüğü bölgelerdeki insanlar, oluşturulan komitelere ve yürütülen faaliyetlere katılmışlardır. Bu açıdan bakıldığında, Kenya örneği, tezin insani güvenlik ile insani kalkınma ve insan haklarıyla teorik ilişkisinin ele alındığı birinci kısımda savunulan “insani güvenliğin yerel bir yaklaşım olduğu” görüşünü doğrulayan bilgiler sunduğu görülmektedir.

Bu olumlu yönlerine rağmen, BM'nin insani güvenlik projeleri Kenya halkının insani güvenliğini sağlama açısından pek çok yönden eksik ve yetersizdir. Öncelikle, Kenya'daki BM insani güvenlik projeleri çok küçük boyutlardadır ve ülkedeki büyük insani güvenlik problemlerine çözüm getirmekten uzaktır. BM Kenya'da yalnızca üç insani güvenlik projesi uygulamıştır ve projelerin toplam bütçesi de 5 milyon doları bulmamaktadır. Kenya topraklarının çok büyük bölümü kuraktır ve buralarda yaşayan halk büyük oranda fakirdir. BM'nin Kenya'daki insani güvenlik projeleri ise, yalnızca fakirlik ve kuraklığın en fazla etkilediği kuzey Kenya bölgesine yöneliktir. Bu bölge nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı düşüktür. Diğer kurak bölgelere yönelik insani güvenlik projeleri bulunmamaktadır. Örneğin, şehirlerdeki gecekondualarda zor koşullarda yaşayan ve üçte biri fakir olan insanlara yönelik bir insani güvenlik projesi bulunmamaktadır. Kaldı ki, BM projeleri Kuzey Kenya bölgesindeki nüfusun tamamını da kapsamamaktadır. Diğer bir ifadeyle, BM projeleri, ulaşabildiği sınırlı

sayıdaki insanın hayatta kalmasına katkı sağlamakla birlikte, hayatta kalmaya çalışan diğer yüz binlerce insana da ulaşamamıştır. BM'nin Kenya'daki insani güvenlik projeleri, insani kalkınma ve insan hakları konularını birleştirmek bir yana, ülkedeki insani güvenlik konularının tamamını bile kapsamaktan uzaktır. İnsani güvenliğin, kimi akademisyenlerce iddia edildiği gibi, insani kalkınma ve insan haklarını kapsayan ya da onların gündemlerini tek bir çatı altında birleştirip bütünleştiren bir yaklaşım olamadığını görülmektedir. Bu durum, tezin bu üç yaklaşım arasındaki teorik ilişkinin tartışıldığı birinci kısmında savunulan, “insani güvenlik, insani kalkınma ve insan haklarını tamamen kapsamaz” görüşünü doğrulamaktadır.

İkincisi, BM'nin Kenya'daki insani güvenlik projeleri önleme öncelikli değildir. Oysa insani güvenliğin temel prensiplerinden birisi, onun önleme öncelikli olmasıdır. İnsani güvenlik yaklaşımında temel hedef, muhtemel insani güvenlik tehditlerinin ortaya çıkmadan önce önlenmesidir. Bu nedenle insani güvenlik “risk odaklı” bir yaklaşım olarak tarif edilmektedir. İnsani güvenliği insani yardımdan ayıran hususlardan birisi de budur. Kenya'daki duruma bakıldığında ise, kuraklık gibi insani güvenlik krizleri ortaya çıktığında, BM'nin insani güvenlik projeleri uygulayarak krizin hassas gruplar üzerindeki etkilerini hafifletmeye çalıştığı görülmektedir. BM'nin Kenya'da kuraklığa yönelik olarak akut krizler öncesinde yapmış olduğu önleyici insani güvenlik faaliyetleri bulunmamaktadır. Projelerin “önleme öncelikli” olamamasının bir nedeni de bu projelerde sürekliliğin sağlanamamasıdır. Projeler iki veya üç yıllık dönemler için yürütülmekte ancak sonrasında bu çalışmalar yeni bir kriz dönemine kadar kesintiye uğramaktadır. Her ne kadar projeler yürütülürken sürdürülebilirliği sağlamaya yönelik faaliyetler yapılıyor olsa da, projeler bittikten sonra sürdürülebilirliği sağlayacak BM mekanizmaları bulunmamaktadır. Bu durum projeler arasında kesintiye yol açmakta, kriz yaşanmayan dönemlerin önleme öncelikli çalışmalarla değerlendirilmesini engellemektedir. Örneğin, BM, 2001-2002 yıllarında Kuzey Kenya'da kuraklığa yönelik Kuraklık Acil Durum Projesini yürütmüş, ancak sonrasında kuraklığa yönelik çabalarını sürdürmemiştir. Bu nedenle, 2012 yılında yine aynı bölgede kuraklığın etkilerine yönelik Turkana Sınır Topluluklarının Güçlendirilmesi Projesi uygulanmak zorunda kalmıştır. Kenya'da kurak yıllar olduğu gibi doğal olarak yağmurun normal veya bol yağdığı ve sel baskınlarına yol açtığı dönemler de olmaktadır. 2002-2012 arası dönemde su toplama ve su depolama üzerine BM projeleri geliştirilebilse, henüz kriz yokken acil durum planları ve erken

uyarı sistemleri oluşturulabilmiş olsa, Kenya'daki insanların 2011 yılındaki kuraklığa çok daha hazır olmaları sağlanabilirdi.

Üçüncüsü, BM'nin insani güvenlik faaliyetlerini yürüten konuya özel bir uzmanlık kuruluşu bulunmamaktadır. Bu durum, insani güvenliğin pratiğe geçirilmesini engelleyen yapısal bir eksikliktir. BM'nin, örneğin, sağlık konusunda Dünya Sağlık Örgütü, kalkınma konusunda BM Kalkınma Programı, göç konusunda BM Mülteciler Yüksek Komiserliği gibi konuya özel uzmanlık kuruluşları bulunmaktadır. İnsani güvenlik konusunda ise, böyle bir BM uzmanlık kuruluşu bulunmamaktadır. BM sistemi içinde insani güvenlik konusundaki tek yapı, BM İnsani Yardım Eşgüdüm Ofisi içinde bulunan İnsani Güvenlik Birimidir. BM genel merkezinde bulunan bu birimin bölge veya ülke örgütleri bulunmamaktadır. Dolayısıyla, BM'nin Kenya veya başka ülkelerde insani güvenlik projeleri yürütebilecek, insani güvenliğe özel bir kuruluşu veya birimi yoktur. İnsani güvenlik projeleri, BM İnsani Güvenlik Himaye Fonunu kullanan diğer BM uzmanlık kuruluşlarınca yürütülmektedir. Diğer bir deyişle, İnsani Güvenlik Birimi, insani güvenlik faaliyeti yapabilmek için diğer BM kuruluşlarına muhtaç durumdadır. İnsani Güvenlik Birimi kendi başına girişimde bulunarak insani güvenlik projesi geliştirip uygulayamamakta, insani güvenlik projelerinde eşgüdüm rolü üstlenememekte, yalnızca ve BM İnsani Güvenlik Himaye Fonunun kullanarak projelere finansman sağlamaktadır. BM, İnsani Güvenlik Himaye Fonu aracılığıyla yürüttüğü projelerde, yalnızca finansmana odaklanan “hesap defteri mantığı”nın ötesine geçememektedir.³⁶⁰ BM kuruluşlarının insani güvenlik yaklaşımına ne kadar vakıf oldukları, uygulanan projelerde insani güvenlik yaklaşımını ne kadar hayata geçirebildikleri belirsizdir. Bu durum, Kenya'da insani güvenlik operasyonlarının yürütülmesi adına ciddi bir eksikliktir ve BM'deki yapısal eksikliklerin BM'nin insani güvenlik faaliyetlerini olumsuz yönde etkileyebildiğini göstermektedir.

BM'nin insani güvenliğe yönelik özel bir kuruluşu olmamasından kaynaklanan önemli bir diğer sorun da, bu projelere dair yeterli bilgi birikiminin sağlanamamış olmasıdır. BM, insani güvenlik konusunda “yaparak öğrenme” ilkesini benimsediğini belirtmekte ve uygulanan projelerden elde edilen tecrübelerin, daha sonraki projelere aktarılmasını

³⁶⁰ Oscar A., Gomez S. What Is a Human Security Project? The Experience of the UN Trust Fund for Human Security, *Global Change, Peace & Security* 24, no. 3 (October 2012): 385-403. <https://doi.org/10.1080/14781158.2012.718430>

istemektedir. Ne var ki, BM insani güvenlik projelerinde bu ilkenin hayata geçirilebildiğini söylemek zordur. BM'nin insani güvenlik projelerini takip eden, değerlendiren ve projelerden dersler çıkararak yeni projelere aktarabilen bir kuruluşu yoktur. BM insani güvenlik projelerine dair BM değerlendirme raporları az olduğu gibi, bu projeleri değerlendiren yerel çalışmalar da azdır. BM'nin yerel üniversitelerle ve konuyla ilgili akademisyenlerle işbirliği yapması da “bilgi inşası” sorununu azaltabilir.³⁶¹

Bu şekilde yürütülen BM faaliyetlerinde yaşanan bir başka olumsuzluk da yaşanan zaman kayıplarıdır. BM uzmanlık kuruluşları insani güvenliğin hayata geçirilmesi konusunda başarılı olsalar bile, BM içindeki bu yapılanmanın en azından zaman kayıplarına, eşgüdüm problemlerine ve takip sorunlarına neden olduğu açıktır. İnsani güvenlik krizinin ortaya çıkması ile BM'nin insani güvenlik projeleri geliştirmesi arasında zaman kayıpları yaşanmakta ve bu durum insani kayıplara neden olmaktadır. Örneğin, 2001 yılındaki Kuraklık Acil Durum Projesinin BM tarafından onaylanması dokuz ay sürmüştür.³⁶² BM İnsani Güvenlik Himaye Fonu'na yapılan başvurularda iki dereceli bir inceleme süreci uygulanarak önce genel başvurunun, daha sonra hazırlanan detaylı başvurunun incelenmesi de ciddi zaman kayıplarına neden olmaktadır.³⁶³

Dördüncüsü, BM'nin Kenya'daki insani güvenlik faaliyetleri ile insani kalkınma faaliyetleri arasında, yalnızca çok sınırlı bir bağlantı kurulduğu görülmektedir. İnsani güvenlik projelerinde insani güvenlik ile insani kalkınma arasındaki asgari düzey tamamlayıcılık ilişkisi kurulamamıştır. İnsani kalkınma açısından Kenya'da en önemli sorun fakirliktir. İnsani güvenlik faaliyetleri yürütülen Kenya'nın kuzey vilayetlerindeki pek çok insani güvenlik tehdidinin kök nedeni de fakirliktir. İnsanlar fakir oldukları için kıt kaynaklar üzerinde çatışmakta, fakir oldukları için sağlık hizmetlerine ulaşamamakta, fakir oldukları için kuraklık nedeniyle oluşan gıda krizlerinden fazlasıyla etkilenmektedirler. Dolayısıyla, Kenya'nın kuzeyinde

³⁶¹ Oscar A., Gomez S. What Is a Human Security Project? The Experience of the UN Trust Fund for Human Security, *Global Change, Peace & Security* 24, no. 3 (October 2012): 385-403. <https://doi.org/10.1080/14781158.2012.718430>

³⁶² Ministry of Foreign Affairs of Japan, *The Trust Fund for Human Security*, 2010. https://www.mofa.go.jp/policy/oda/sector/security/pdfs/t_fund21.pdf. (Erişim tarihi: 14.01.2019)

³⁶³ Gomez S., Oscar A. What Is a Human Security Project? The Experience of the UN Trust Fund for Human Security, *Global Change, Peace & Security* 24, no. 3 (October 2012): 385-403. <https://doi.org/10.1080/14781158.2012.718430>

sürdürülebilir insani güvenlik sağlanabilmesi için, öncelikle insani güvenlik için en önemli tehditlerden birisi olan fakirliğin ortadan kaldırılabilmesi gerekir. Fakirlik ise, insani kalkınma ile çözülebilecek bir sorundur, çünkü fakirlik insani kalkınmanın üç temel unsurundan birisi olan *gelir* ile doğrudan bağlantılıdır. İnsani güvenlik ile insani kalkınma arasındaki teorik ilişki bölümünde belirtildiği gibi, insani kalkınma için asgari düzeyde bir insani güvenlik ortamına, insani güvenlik içinde asgari düzeyde bir insani kalkınma ortamına, yani yaşamın sürdürülebilmesi için temel ihtiyaçların karşılanabileceği bir gelir seviyesine (1,90 dolar) ihtiyaç vardır.

Kenya'daki BM faaliyetlerinde insani güvenlikle insani kalkınma arasında asgari tamamlayıcılık ilişkisinin kurulamamıştır. Kenya'da BM'nin doğrudan fakirliği önlemeye yönelik bir insani güvenlik projesi bulunmamaktadır. Fakirliğe yönelik olarak yalnızca insani güvenlik projeleri içinde gelir çeşitliliği sağlamaya yönelik bazı faaliyetler yapıldığı görülmektedir. BM'nin Kenya'da uygulamış olduğu insani güvenlik projelerinde, fakirlik, yalnızca bir projede hedef olarak zikredilmiştir. Bu projelere ilişkin belge ve raporlarda da insani kalkınmaya “gelir çeşitlendirici faaliyetler” başlığı altında sınırlı bir şekilde değinilmektedir. Ayrıca, Kenya'daki insani güvenlik projelerine katılan BM uzmanlık kuruluşları incelendiğinde, BM'nin kalkınma konusundaki uzmanlık kuruluşu olan BM Kalkınma Programının, yalnızca Turkana Sınır Topluluklarının Güçlendirilmesi Projesinde yer aldığı görülmektedir. Kenya örneğinde görülen durum, insani güvenlik için gerekli asgari insani kalkınmanın sağlanamamış olmasıdır. Bu sağlanamadığında insanların hayatlarının acil müdahalelerle kurtarılabilmekte, ancak kalıcı bir insani güvenlik sağlanamadığı için insani güvenlik krizleri tekrar ortaya çıkmaktadır. Bu durumu UNICEF raporunda bir insani yardım çalışanı şöyle ifade etmektedir. “Biz insanların hayatlarını kurtarmakta iyiyiz ancak insanların geçimleri konusunda başarısızız”³⁶⁴.

Beşincisi, BM'nin Kenya'daki insani güvenlik faaliyetlerinde, insani kalkınmanın yanı sıra, insan haklarıyla da çok sınırlı bir ilişki kurulduğu, bu yaklaşımlar arasında güçlü bir tamamlayıcılık ilişkisi bulunmadığı görülmektedir. Bu durum tezin önermelerinden birisi olan “BM'nin insani güvenlik faaliyetleri ile insani kalkınma ve insan hakları faaliyetleri arasında pratikte zayıf bir ilişki bulunmaktadır” görüşünü

³⁶⁴ Ministry of Foreign Affairs of Japan, *The Trust Fund for Human Security*, 2010.
https://www.mofa.go.jp/policy/oda/sector/security/pdfs/t_fund21.pdf. (Erişim tarihi: 14.01.2019)

doğrulamaktadır. Öncelikle, BM'nin insan hakları alanındaki uzmanlık kuruluşu olan BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliğinin Kenya'daki herhangi bir insani güvenlik projesine katılmadığı görülmektedir. BM, projelerinde korkudan özgürlük ve istekten özgürlüğe yönelik faaliyetler yürütülmüşken, insan haklarıyla bağlantılı olan onurlu yaşama özgürlüğü konusunda herhangi bir proje yürütülmemiştir. İnsani güvenlik alanındaki projelerde ise insan hakları ile ilgili hedefler veya çalışmalar bulunmamaktadır. Bu projelere ilişkin belge ve raporlarda insan haklarına ilişkin bir ifadeye rastlanılmamıştır. Kuşkusuz, insani güvenlik faaliyetlerinin insan haklarını güçlendirdiği, dolayısıyla bu insani güvenlik faaliyetleri ile insan hakları arasında dolaylı olarak bir ilişki olduğu iddia edilebilir. Örneğin çatışmaların önlenmesi veya gıda güvenliğinin sağlanması aynı zamanda yaşama hakkının korunmasıdır. ILO'nun Turkana Sınır Topluluklarının Güçlendirilmesi Projesinde çocuk işçi çalıştırılmasının önlenmesi konusunda yaptığı çalışmalar aynı zamanda çocuk haklarının geliştirilmesi anlamına da gelir. Ne var ki, bu yorum, Kenya'da insani güvenlik faaliyetleri ile insan hakları arasındaki ilişkinin dolaylı, dolayısıyla da sınırlı bir ilişki olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

Altıncısı, Kenya'nın insani güvenlik ihtiyaçlarıyla ülkedeki BM insani güvenlik faaliyetleri arasında uyumsuzluk olduğu görülmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi, Kenya'nın en önemli insani güvenlik tehdidi fakirlikken, BM'nin insani güvenlik faaliyetleri daha çok göç ve kuraklık konularına yoğunlaşmıştır. Bu durumun bir nedeni, BM'nin insani güvenlik faaliyetlerinin, insani güvenlik tehditlerinin kök nedenlerin çözümüne yönelik ve önleyici faaliyetler yerine, kriz dönemlerindeki olumsuz sonuçları gidermeye yönelik faaliyetler olmasıdır. Dolayısıyla, BM'nin Kenya'daki insani güvenlik faaliyetleri stratejik amaçlardan çok, taktik hedeflere yönelmiş gözükmemektedir. Bu yöntem, sorunların çözümünde yapısal nedenlere vurgu yapan, tehditlerin kök nedenlerine çözüm üretilmesi gerektiğini savunan insani güvenliğin kök nedenler yaklaşımıyla uyumlu değildir.

Kenya'nın insani güvenlik ihtiyaçlarıyla, BM insani güvenlik faaliyetleri arasında uyumsuzluğun bir diğer nedeni ise, BM'nin de bir parçası olduğu mevcut Batı merkezli uluslararası sistemdir. Batı merkezli uluslararası sistem dünyanın diğer bölgelerini ikincil olarak görmekte ve Kenya gibi Batı dışı ülkelerin sorunlarına yeterince ilgi göstermemektedir. Ayrıca, mevcut dünya sistemi ülkelerin yerel

özelliklerini dikkate almadan, tüm ülkelere benzer ekonomi politikalarını dayatmaktadır. Örneğin, sosyal desteklerin azaltılması ve sağlık hizmetlerinin ücretlendirilmesi gibi politikalar Kenya'daki pek çok kişinin insani güvenliğini tehlikeye atmaktadır.³⁶⁵ Yine, Kenya topraklarının gıda üretimi yerine uluslararası firmalarca çiçek üretilmesinde kullanılması, Kenya halkının insani güvenliğini olumsuz yönde etkilemektedir.

Sonuç olarak, Kenya'da yürütülmekte olan BM insani güvenlik projeleri bu ülkede yaşayan insanların özgürleşmesi açısından oldukça yetersizdir. BM insani güvenlik faaliyetleri; çok küçük çaplı, önleyici olmayan, daha çok acil yardım şeklinde gerçekleştirilen projelerdir. Bu projeler, insani güvenlik tehditlerine zemin hazırlayan yapısal sorunları yönelik olmaktan da uzaktır. BM'nin insani güvenlik faaliyetleri, insani güvenliği olumsuz etkileyen mevcut ekonomik ve politik yapılara çözüm getirmemekte, yalnızca bu politikaların etkilerini azaltan *pansuman tedbirler* uygulayarak "problem çözücü" bir yaklaşım sergilemektedir.

5.3. Kenya'da İnsani Kalkınma

BM'nin Kenya'da güçlü bir yapılanması vardır ve BM Kenya hükümetiyle birlikte insani kalkınma çalışmaları yürütmektedir. Bu çalışmaların bir bölümü insani güvenlikle doğrudan veya dolaylı olarak ilişkilidir. Bu bölümde İnsani Kalkınma Endeksinden yararlanılarak Kenya'daki insani kalkınma durumu incelenecek, BM'nin bu ülkede yürüttüğü insani kalkınma faaliyetleri araştırılacak ve bu faaliyetler tezin araştırma soruları doğrultusunda değerlendirilecektir.

5.3.1. Kenya'da insani kalkınma durumu

Tezde daha önce açıklandığı üzere, bir ülkedeki insani kalkınma düzeyini belirleyen üç temel unsur vardır. İlk unsur, o ülkedeki insanların yaşam uzunluğudur. Yaşam uzunluğu insanların doğumunda beklenen yaşam süresi ile ölçülmektedir. İkincisi, o

³⁶⁵ Rono, Joseph Kipkemboi. The Impact of the Structural Adjustment Programmes on Kenyan Society, *Journal of Social Development in Africa* 17, no. 1 (2002): 18. Doi: 10.4314/jsda.v17i1.23847

ülkedeki okur-yazar ve okullaşma oranları ile ölçülen bilgiye erişim unsurudur. Son unsur ise, iyi yaşam standartlarıdır. Bu unsur ülkedeki kişi başına düşen milli gelir ile ölçülmektedir. İnsani kalkınmanın ölçülebildiği temel veri kaynağı, BM Kalkınma Programı tarafından hazırlanmakta olan İnsani Kalkınma Endeksi'dir.

İnsani Kalkınma Endeksi'ndeki temel göstergeler açısından değerlendirildiğinde, Kenya'nın Doğu Afrika'daki en yüksek insani kalkınma puanına sahip olmasına rağmen, diğer dünya ülkelerinin gerisinde kaldığı görülmektedir. Kenya, BM İnsani Kalkınma Endeksinde 0,601 puanla 189 ülke arasında 143. sırada yer almaktadır. Kenya'da doğumda beklenen yaşam süresi 66,7'dir. Yaşam uzunluğunun belirlenmesinde kullanılan alt göstergelerden olan bebek ölüm oranı Kenya'da, her bin bebekte 30,6, beş yaş altı her bin çocukta ise 41,1'dir. Bilgiye erişim ile ilgili göstergelere bakıldığında, ülkedeki okuma-yazma oranının yüzde 81,5, ortalama eğitim süresinin 6,6 yıl olduğu görülmektedir. Gelir açısından bakıldığında ise, Kenya'da kişi başına düşen milli gelirin, 4,244 dolar olduğu görülmektedir. Bu rakam İnsani Kalkınma İndeksinde kullanılan satın alma gücü paritesine göre hesaplanan miktardır.³⁶⁶

Kenya'nın insani kalkınma puanı, 1990-2019 yılları arasında yüzde 24,7 artarak 0.482'den 0.601'e ulaşmıştır. Bu dönemde yaşam uzunluğu 57,4 yıldan 66,7 yıla uzamış, okullaşma oranı da ortalama 3,7 yıldan 6,6 yıla çıkmıştır. Kişi başına düşen milli gelir ise, bu süre içerisinde yüzde 37,1 artarak 3,096 dolardan 4,244 dolara çıkmıştır.³⁶⁷

Kenya'da insani kalkınma alanındaki temel sorunlardan birisi, ülke insanları için yeterli bir *gelirin* sağlanamamış olması, diğer bir ifadeyle, fakirliktir. Kenya'da, satın alma paritesine göre fakirlik sınırı olan 1,90 doların altında yaşayan nüfus oranı yüzde 36,8, aşırı fakirliğe maruz kalan nüfus oranı ise, yüzde 13,3'tür.³⁶⁸ Bu nedenle, Kenya'nın en önemli insani kalkınma hedeflerinden birisi; işsizliği önleyecek,

³⁶⁶ United Nations Development Programme, *UNDP Human Development Indicators Kenya*, t.y. <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/KEN> . (Erişim tarihi: 06.02.2021)

³⁶⁷ United Nations Development Programme, *Briefing note for countries on the 2020 Human Development Report Kenya*. 2020. http://hdr.undp.org/sites/all/themes/hdr_theme/country-notes/KEN.pdf (Erişim tarihi: 06.02.2021)

³⁶⁸ United Nations Development Programme, *UNDP Human Development Indicators Kenya*, t.y. <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/KEN> . (Erişim tarihi: 06.02.2021)

insanları fakirlikten kurtararak geçimlerini sağlayabilecek sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanmasıdır.³⁶⁹

Kenya’da insani kalkınma ile ilgili önemli bir diğer sorun, insanlar arasındaki eşitsizliktir. Ülke içindeki farklı insan grupları mevcut insani kalkınma düzeyinden aynı şekilde yararlanamamaktadır. Nitekim ülkenin 0,601 olan İnsani Kalkınma Endeksi puanı, eşitsizlik hesaba katılarak düzeltildiğinde yüzde 26,3 azalarak 0,443 seviyesine düşmektedir.³⁷⁰

5.3.2. BM’nin Kenya’daki insani kalkınma faaliyetleri

BM, bağımsızlığından itibaren Kenya’nın en önemli kalkınma ortaklarından birisi olmuştur. BM’nin Kenya’daki kalkınma programları çoğunlukla fakirlik alanına yoğunlaşmıştır. 1980’lerde BM ve bağışçı ülkeler bağışların çeşitli koşullara bağlandığı şartlı bağış (*conditionality*) yöntemini uygulamış, ama bu yöntem ülkenin kalkınmasını katkı yapma konusunda başarılı olmamıştır. 1990’larda Daniel Arap Moi yardım çalışmalarını bir süre engellemiştir. 2000’li yıllarda ise, BM çalışmaları Binyıl Kalkınma Hedefleri ve insani yardım alanlarına yoğunlaşmıştır.³⁷¹

BM’nin Kenya’daki insani kalkınma faaliyetleri çoğunlukla BM Kenya Ofisi tarafından yürütülmektedir. Bu ofisin Kenya’da yürütmüş olduğu faaliyetler ise, BM Kalkınma Yardımı Çerçevesi (*UN Development Assistance Framework/UNDAF*) içinde yürütülmektedir. UNDAF, BM ve ülke hükümetlerinin birlikte hazırladığı ve ülkedeki 3-5 yıllık orta dönem stratejik kalkınma hedeflerinin belirlendiği temel belgedir.³⁷²

³⁶⁹ İttig, Annette, ve Michael Karanja, *UNDAF Final Evaluation Report 2014-2018*. UN Kenya, 19 December 2017, <https://kenya.un.org/en/15982-undaf-2014-2018-final-evaluation-report> (Erişim tarihi: 19.12.2019)

³⁷⁰ United Nations Development Programme, *Briefing note for countries on the 2020 Human Development Report Kenya*. 2020. http://hdr.undp.org/sites/all/themes/hdr_theme/country-notes/KEN.pdf (Erişim tarihi: 06.02.2021)

³⁷¹ MacClynchy, Wendy. *What Works in UN Resident Coordinator-led Conflict Prevention: Lessons from the Field*. United Nations University, 2018. <https://i.unu.edu/media/cpr.unu.edu/attachment/2852/RC-Project-Kenya.pdf> (Erişim tarihi: 22.03.2020)

³⁷² BM Sürdürülebilir Kalkınma Grubu, *United Nations Development Assistance Framework Guidance*, t.y. <https://undg.org/document/2017-undaf-guidance/> (Erişim tarihi: 21.09.2019)

Kenya’da ilk UNDAF 2014-2018 döneminde uygulanmıştır. BM, 2007 yılından itibaren, BM uzmanlık kuruluşlarının eşgüdüm içinde çalışmasını hedefleyen *bir olarak yapmak (delivering as one)* ilkesini benimsemiş ve genel olarak UNDAF faaliyetlerini bu çerçevede yürütmeye başlamıştır. Bu ilkeye göre, faaliyet gösterilen ülkelerde bir program, bir lider, bir bütçe ve bir yönetim sistemi olacaktır.³⁷³ Bu çerçevede, Kenya’daki ilk UNDAF’ın temel ilkesi de *bir olarak yapmak* olarak belirlenmiş ve BM’nin farklı uzmanlık kuruluşları faaliyetlerinin tekmişçesine ve eşgüdüm içinde yapılması hedeflenmiştir.

2014-2018 UNDAF’ın amacı, Kenya’nın, Vizyon 2030 hedefleri ve BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine ulaşabilmesi olarak belirlenmiştir. Bu UNDAF’ın dört stratejik amacı vardır. Bu amaçlar şunlardır: 1) Yönetimde yetki devri doğrultusunda dönüşüm 2) Eğitim, temizlik, sosyal koruma alanlarındaki yatırımlarla insan kaynağının geliştirilmesi 3) Sürdürülebilir ve eşit paylaşılan ekonomik büyüme 4) Sürdürülebilir çevre, toprak yönetimi ve insani güvenlik. Görüldüğü üzere, insani kalkınma amacıyla hazırlanmış olan 2014-2018 UNDAF içinde insani güvenlikle ilgili amaç ve hedefler yer almaktadır. İkinci amaçtaki “insan kaynağı kapasitesinin geliştirilmesi” başlığı altında; su, temizlik, gıda, beslenme, sağlık, HIV/AIDS ve sosyal koruma gibi insani güvenlikle ilgili hedeflere de yer verilmiştir. Dördüncü amaç içindeyse insani güvenlik stratejik bir amaç olarak yer almaktadır. 406 milyon dolar bütçesi olan dördüncü amaç çerçevesinde şu çalışmalarının yürütülmesi hedeflenmiştir: a) Barış inşası b) Afet risklerinin azaltılması ve yönetimi c) Sınır yönetimi ve topluluk güvenliği ile dayanıklılık (*resilience*).³⁷⁴

İnsani güvenlikle bağlantılı en önemli projeler, dördüncü amaç, hedef c) altındaki “topluluk güvenliği” alanında yürütülen Turkana ve Marsabit Ortak Programları olmuştur. BM’nin büyük önem verdiği bu programlar, çok sektörlü olarak sınır bölgelerindeki topluluklara yönelik olarak geliştirilmiştir. BM’nin bir olarak yapmak

³⁷³ United Nations, *Resolution adopted by the General Assembly on 21 December 2012, A/RES/67/226*, <https://undocs.org/A/RES/67/226>. (Erişim tarihi:21.04.2018)

³⁷⁴ United Nations Development Programme Kenya, *United Nations Development Assistance Framework 2014-2018*, June 2014, <https://www.ke.undp.org/content/kenya/en/home/library/government-reports/united-nations-development-assistance-framework-2014-2018.html> (Erişim tarihi: 28.10.2019)

yaklaşımın örnek projeleri olarak geliştirilmiştir. Programlar aynı zamanda, BM'nin, krizlere acil müdahaleden önleyici müdahaleye geçişinin de göstergeleri olmuştur.³⁷⁵

Marsabit Ortak Programı, BM yetkilileri ile birlikte Kenya devlet başkanı ve Etiyopya başbakanının üst düzey katılımı ve iki ülke sınırında attıkları imzalarla, 2015 yılında başlamıştır.³⁷⁶ Programın hedefleri; Kenya'nın Marsabit bölgesi ile Etiyopya'nın Borana ve Dawa bölgeleri sınırında yaşayan göçebe topluluklar arasındaki çatışmaların önlenmesi, barış ve diyalogun geliştirilmesi, kuraklığa karşı mücadele edilmesi, ekonomik kalkınma sağlanarak fakirliğin azaltılmasıdır.³⁷⁷ Programın temel amacı ise, bölgede sürdürülebilir ve kalıcı bir dönüşümün sağlanmasıdır. Marsabit Ortak Programı'na 18 BM uzmanlık kuruluşu katılmıştır. BM uzmanlık kuruluşları Kenya ve Etiyopya yerel idarelerine teknik, finansal ve kurumsal destek sağlamışlardır. Çatışmaların önlenmesi amacıyla, ülkeler arasındaki sınırın her iki yanındaki topluluk yaşlılarının katılımıyla barış komiteleri oluşturulmuştur. Bu çalışmayla gençlerin şiddet gruplarına katılımı önemli ölçüde azaltılmıştır.³⁷⁸

Turkana Ortak programı ise, 2015 yılında başlamış ve 12 BM uzmanlık kuruluşu tarafından yürütülmüştür. Program için, çok paydaşlı Turkana Çok Paydaşlı Dönüşüm Himaye Fonu oluşturulmuştur. Bu fon, vilayet bazında oluşturulmuş olması nedeniyle, dünyada bir ilk olmuştur. Bu fon sayesinde programa 210 milyon dolarlık önemli bir bütçe sağlanmıştır. Programın amacı, Turkana bölgesinde 2014-2018 UNDAF stratejik amaçlarına ulaşmaktır. Programa hükümet kurumları, yerel otoriteler, sivil toplum örgütleri ve Kenya'daki büyük özel sektör kuruluşları katılmıştır.³⁷⁹

³⁷⁵ United Nations Development Programme, *Turkana County – United Nations Joint Programme 2015-2018*, t.y [https://info.undp.org/docs/pdc/Documents/KEN/ProDoc%20Turkana-UN%20Joint%20Programme%20final%205th%20%20March%202015-binder%20\(2\).pdf](https://info.undp.org/docs/pdc/Documents/KEN/ProDoc%20Turkana-UN%20Joint%20Programme%20final%205th%20%20March%202015-binder%20(2).pdf) (Erişim tarihi: 11.02.2021);

United Nations Kenya, *Turkana County and UN joint integrated area-based development programme, Programme Cycle Report*, June 2018, <https://kenya.un.org/sites/default/files/2019-09/Turkana%20Joint%20Programme%20Report%202016-2018.pdf> (Erişim tarihi: 06.02.2021)

³⁷⁶ Youtube, *Kenya - Ethiopia cross border programme on peace and socioeconomic development*, 01.06.2017, <https://www.youtube.com/watch?v=o5JrXkorg1M>. (Erişim tarihi: 21.09.2019)

³⁷⁷ Inter Press Service New Agency, *Kenya and Ethiopia Cross-Border Initiative: A Move Towards Sustainable Peace*, 29.04.2019, <http://www.ipsnews.net/2019/04/kenya-ethiopia-cross-border-initiative-move-towards-sustainable-peace/> (Erişim tarihi: 21.09.2019)

³⁷⁸ United Nations Development Programme Kenya, *UNDAF Mid Term Review 2014-2018*, 2016, <http://www.ke.undp.org/content/kenya/en/home/library/government-reports/undaf-mid-term-review-2014-2018.html> (Erişim tarihi: 28.09.2019)

³⁷⁹ Kenya BM Ofisi, *Turkana County and UN joint integrated area-based development programme, Programme Cycle Report*, June 2018, <https://kenya.un.org/sites/default/files/2019-09/Turkana%20Joint%20Programme%20Report%202016-2018.pdf> (Erişim tarihi: 06.02.2021)

Turkana Ortak Programında, insan kaynağının geliştirilmesi amacıyla, bölge halkına kuru tarım teknikleri eğitimleri verilmiş, sulama kanalları inşa edilmiş, bölgede çok eski tarihli insan fosilleri bulunmuş olmasından yararlanılarak turizmin geliştirilmesine çalışılmıştır. Sağlık alanında iyileşme sağlamak amacıyla, yeni sağlık üniteleri kurulmuş, anne ve çocuk sağlığı faaliyetleri yürütülmüş, HIV tarama testleri ve tedavileri uygulanmıştır. Ayrıca, atık sistemleri oluşturulmuş, su tankları inşa edilmiş, su dağıtım hatları kurulmuş, su dezenfeksiyon tabletleri ve sabun dağıtılmıştır. Sosyal koruma amacıyla, ailesi parçalanmış, istismara uğrayan, sokaklarda yaşayan çocuklara psikolojik, hukuki ve danışmanlık desteği sağlanmıştır. Sürdürülebilir ekonomik büyüme için, deri tabakhanesi kurularak deri tekstil ürünleri üretilmesi desteklenmiş, gençlere, elektrik teknisyenliği, su tesisatçılığı, berberlik ve kuaförlük gibi farklı alanlarda meslek eğitimleri verilmiştir. Toplum güvenliği ve dayanıklılık hedefine ulaşmak içinse; çatışmaların önlenmesi, yeni tarım alanları oluşturulması, Turkana gölünde balıkçılığın geliştirilmesi, balık kurutma tesisleri kurulması, kadınlara terzilik ve arıcılık gibi meslekler öğretilerek gelir çeşitliliğinin sağlanması, ağaç fideciliğinin geliştirilmesi, hastane ve okul gibi kamusal binalara güneş enerjisi sistemleri kurulması çalışmaları yürütülmüştür. Ayrıca, çatışmalar haritalandırılmış, çatışma risk analizi yapılmış ve Marsabit Programında olduğu gibi barış komiteleri oluşturulmuştur.³⁸⁰

2014-2018 UNDAF ile ilgili olarak, 2016 yılında orta dönem değerlendirme raporu, 2017 yılında ise final raporu yayımlanmıştır. BM tarafından hazırlanan bu raporlarda belirlenen hedeflere ne kadar ulaşılabildiği ortaya konmaktadır. Orta dönem değerlendirme raporunda; Turkana Ortak Programı ile çatışmaların önlenmesi alanında başarı sağlandığı, Turkana bölgesinde sınır ötesindeki göçebe toplulukları da kapsar şekilde, daha önce görülmeyen bir barış ortamına ulaşıldığı belirtilmektedir.³⁸¹ 2014-2018 UNDAF final raporunda da, belirlenen hedeflerin yüzde 33,3'üne tamamen, yüzde 34,8'ine kısmen ulaşıldığı, yüzde 31,8'ine ise ulaşılamadığı

³⁸⁰ United Nations Kenya, *Turkana County and UN joint integrated area-based development programme, Programme Cycle Report*, June 2018, <https://kenya.un.org/sites/default/files/2019-09/Turkana%20Joint%20Programme%20Report%202016-2018.pdf> (Erişim tarihi: 06.02.2021)

³⁸¹ United Nations Development Programme Kenya, *UNDAF Mid Term Review 2014-2018*, 2016, <http://www.ke.undp.org/content/kenya/en/home/library/government-reports/undaf-mid-term-review-2014-2018.html> (Erişim tarihi: 28.09.2019)

belirtilmektedir. Bu raporda insani güvenlikle ilişkili topluluk güvenliği ve dayanıklılık hedefindeki başarı oranları ise, ulaşılan yüzde 33,3, kısmen ulaşılan yüzde 50 ve ulaşılamayan yüzde 16,7 şeklinde verilmektedir. İnsani güvenlik başlığı altında belirtilmeyen ancak insani güvenlikle ilgili alanlardaki başarı oranları da; su, gıda ve sağlıkta yüzde 50, sosyal korumada yüzde 60'tır. Raporda sürdürülebilir kalkınma hedeflerinde de önemli başarılar sağlandığı, örneğin okur-yazarlık oranının yüzde 98'e ulaştığı ifade edilmektedir. Ayrıca, insani güvenlik alanındaki çalışmaların acil durum yardımlarından dayanıklılık alanına yöneldiği belirtilmektedir. Her iki raporda, görülen eksiklikler de belirtilmektedir. Örneğin, BM uzmanlık kuruluşları arasında eşgüdüm sorunları olduğu, *bir olarak yapmak* yönteminin aksadığı, BM uzmanlık kuruluşlarınca yürütülen insani yardım çalışmalarının UNDAF çerçevesi dışında uygulandığı belirtilmektedir. Mesela, BM Mülteciler Yüksek Komiserliğince yürütülen ve Kenya'daki en büyük bütçeli BM operasyonu olan mülteci kampları çalışmaları UNDAF kapsamı dışında yürütülmektedir.³⁸²

Kenya'daki ikinci UNDAF programı 2018-2022 dönemi için hazırlanmıştır. İkinci UNDAF'a Dünya Bankası ve IMF de dâhil olmak üzere 21 BM uzmanlık kuruluşu katılmıştır.³⁸³ Bu UNDAF'ın üç stratejik amacı vardır. Bu amaçlar: 1) Dönüştürücü yönetim 2) İnsan kaynağının geliştirilmesi 3) Sürdürülebilir ekonomik büyümedir. Birinci stratejik amaç altında insani güvenliğin sağlanması hedefine de yer verilmiş ve fakirlik, dışlanma ve eşitsizliğe yol açan sosyal risklerin azaltılması amaçlanmıştır.³⁸⁴ 2018-2022 UNDAF kapsamında yürütülen faaliyetlere dair veriler henüz yayımlanmamıştır.

BM'nin Kenya'ya önemli katkılarından birisi de, 2007 seçimlerindeki şiddet olayları sonrası bu ülkenin yeni siyasi yapılanması sürecinde olmuştur. Bu alandaki BM faaliyetleri "yönetişimin güçlendirilmesi" ismi altında yürütülmüştür. 2007 olayları, BM ülke ofisinin Kenya'da faaliyetlerini yoğunlaştırması için vesile olmuştur. Şiddet

³⁸² Ittig, Annette, ve Michael Karanja. *UNDAF Final Evaluation Report 2014-2018*. UN Kenya, 19 December 2017 <https://kenya.un.org/en/15982-undaf-2014-2018-final-evaluation-report> (Erişim tarihi: 19.12.2019)

³⁸³ Kenya National Treasury, *Kenya Government And United Nations Launch United Nation Development Assistance Framework (UNDAF) 2018 -2022*, 2018, <https://www.treasury.go.ke/media-centre/news-updates/509-kenya-government-and-united-nations-launch-united-nation-development-assistance-framework-undaf-2018-2022.html> (Erişim tarihi: 21.12.2020)

³⁸⁴ UNICEF, *UNDAF Kenya United Nations Development Assistance Framework 2018-2022*, 2018, https://www.unicef.org/french/about/execboard/files/Kenya-UNDAF_2018-2022-17May2018.pdf (Erişim tarihi: 07.06.2019)

olaylarının önlenmesi amacıyla, BM eski Genel Sekreteri Kofi Annan Afrika Birliği adına devreye girmiş, tarafların uzlaşmasında ve geçiş dönem hükümeti kurulmasında önemli rol oynamıştır. Çatışmaların önlenmesi sonrasında yetki devri ilkesine dayanan yeni bir anayasa oluşturulmuş ve 2013 yılında yeni seçimler yapılmıştır. Tüm bu süreçte, BM, stratejik danışmanlık ve teknik destek sağlayarak “sessiz fakat etkili” bir rol oynamıştır.³⁸⁵

5.3.3. BM’nin Kenya’daki insani kalkınma faaliyetlerinin değerlendirilmesi

BM’nin Kenya’daki insani kalkınma faaliyetleri, insani güvenlik alanındaki faaliyetlerine göre çok daha etkilidir. Bu durumun çeşitli sebepleri vardır. İlk olarak, BM Kenya’nın bağımsızlığından itibaren bu ülkede kalkınma faaliyetleri yürütmüştür. Bu faaliyetler önceleri “insani kalkınma” başlığı altında olmasa da, insani kalkınmanın bir bileşeni olan milli gelirin artırılması alanında olmuştur. 2000’li yıllardan itibaren BM’nin Kenya’daki kalkınma faaliyetleri “insani kalkınma” ismi altında yürütülmeye başlanmıştır. BM’nin Kenya’da insani kalkınma alanında güçlü bir örgütsel yapısı vardır. Küresel ve bölgesel BM uzmanlık kuruluşlarının merkezlerinin bulunduğu Nairobi, önemli bir BM Merkezidir. BM Kalkınma Programı’nın Nairobi’de kendi ofisi bulunmaktadır. Ayrıca, Kenya’da çoğunlukla insani kalkınma faaliyetleri yürüten bir BM ülke ofisi de bulunmaktadır. Dolayısıyla, farklı BM uzmanlık kuruluşlarının bir araya getirilebilmesi ve ortak insani kalkınma projeleri yürütebilmeleri daha kolay olmaktadır. 2014-2018 UNDAF ile Marsabit ve Turkana Ortak programları bu duruma güzel örnekleridir. Diğer yandan, Kenya’da, insani güvenliğe yönelik herhangi bir BM örgütlenmesi bulunmamaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere, Kenya’daki insani güvenlik projeleri diğer alanlarda uzmanlaşmış olan BM uzmanlık örgütleri tarafından uygulanmaktadır.

İkinci olarak, BM’nin Kenya’daki insani kalkınma programları, insani güvenlik projelerine göre çok daha büyük ve kapsamlıdır. UNDAF’lar birçok farklı alanı

³⁸⁵ MacClinchy, Wendy. *What Works in UN Resident Coordinator-led Conflict Prevention: Lessons from the Field*, United Nations University, 2018.
<https://i.unu.edu/media/cpr.unu.edu/attachment/2852/RC-Project-Kenya.pdf> (Erişim tarihi: 22.03.2020)

kapsayan büyük programlardır. İnsani kalkınma programlarının bütçeleri de insani güvenlik projelerinden çok daha fazladır. İnsani güvenlik projelerinin birkaç milyon dolar bütçesi varken, UNDAF programları birkaç yüz milyon dolarlık bütçeye sahiptir. Örneğin, Turkana'daki insani güvenlik projesi olan Turkana Sınır Topluluklarının Güçlendirilmesi Projesinin bütçesi 6,3 milyon dolar iken, insani kalkınma projesi olan Turkana Ortak Programının bütçesi 210 milyon dolardır.

Üçüncü olarak, BM'nin Kenya'daki insani kalkınma projelerinde, özellikle son dönemde, bir süreklilik gözlenmektedir. İnsani kalkınma çalışmaları dörder yıllık planlı dönemler halinde uygulanmaktadır. Önce 2014-2018 UNDAF uygulanmış, hemen ertesinde 2018-2022 UNDAF programı hazırlanmıştır. Bu şekilde süreklilik sağlanabilmesi, Kenya'daki insani kalkınma çalışmalarında ön alınabilmesini, krize müdahale aşamasından krizlerin önlenmesi aşamasına geçilebilmesini sağlamıştır. Oysa insani güvenlik faaliyetlerinde önleyici faaliyet aşamasına geçilememiştir. İnsani güvenlik yaklaşımı temelde kısa vadeli çözümler yerine sorunların kök nedenlerine yönelik uzun dönemli çözümleri benimser. Buna rağmen, Kenya'daki BM insani güvenlik faaliyetleri, insani güvenlik krizlerine müdahale eden kısa dönemli çalışmalar olmuştur. Örneğin, Turkana bölgesindeki kuraklığa yönelik 2000'lerin başında ve 2010'larda iki ayrı proje uygulanmış, ancak iki proje arasındaki krizlere hazırlık açısından çok önemli olan zaman dilimi değerlendirilememiştir.

Dördüncü olarak, Kenya örneği, tezin birinci kısmındaki teorik ilişki bölümünde tartışılan “insani güvenliğin sınırlarının belirsiz olduğu” eleştirisini doğrulayan veriler sunmaktadır. BM'nin Kenya'daki faaliyetlerinde, insani güvenlik ve insani kalkınma yaklaşımlarının birbirlerinden ayrılmadığı görülmektedir. Aynı bölgede ve yakın dönemlerde, birbirine çok benzer faaliyetler hem insani güvenlik adı altında hem de insani kalkınma adı altında uygulanabilmiştir. Turkana Sınır Topluluklarının Güçlendirilmesi Projesinin 2012-2015 yılları arasında uygulanmasının hemen sonrasında, 2015 yılında bu kez insani kalkınma alanındaki Turkana Ortak Programı uygulanmaya başlanmıştır. Diğer bir ifadeyle, insani güvenlik projesinin bıraktığı yerden, insani kalkınma projesi çalışmaları devralmış ve sürdürmüştür. Ayrıca, insani kalkınma alanındaki Turkana Ortak Programı ile insani güvenlik alanındaki Turkana Sınır Topluluklarının Güçlendirilmesi Projesinin faaliyetleri arasında da pek çok örtüşen yön bulunmaktadır. Her iki projede de bölgesel yaklaşım benimsenmiş ve sınır

ötesi topluluklar projelerin hedef kitlesi olarak belirlenmiştir. Yine, Turkana bölgesindeki çatışmaların önlenmesi amacıyla sınır aşan toplulukların yaşlıları arasında barış komiteleri kurulması yöntemi, hem insani güvenlik alanındaki Turkana Sınır Topluluklarının Güçlendirilmesi Projesinde hem de insani kalkınma alanındaki Turkana Ortak Programında uygulanmıştır. Yine, hem insani güvenlik hem de insani kalkınma projelerinde gıda ve sağlık alanında faaliyetler yürütülmüştür. Bu durum, insani kalkınma ile insani güvenliğin birbirine karışmasına ve neyin insani güvenlik, neyin insani kalkınma olduğu konusunda zihin karışıklığına yol açmaktadır.

Benzer durum 2007 seçimleri sonrasında yaşanan süreç için de geçerlidir. 2007 seçimleri sonrasındaki süreçteki BM faaliyetleri, her ne kadar “yönetişimin güçlendirilmesi” ve “yetki devri” şemsiyeleri altında yürütülmüş olsa da, aslında insani güvenlik alanında da yapılmış olan çalışmalardır. BM eski Genel Sekreteri ve BM ülke ofisinin devreye girmesinin asıl nedeni, 2007 seçimleri sonrasında yaşanan şiddet olaylarıdır. Şiddet olaylarının ve sonucunda oluşan can kayıplarının önlenmesi aslında bir insani güvenlik faaliyetidir. Fakat BM bu alandaki çalışmalarını “insani güvenlik faaliyeti” olarak değil, “insani kalkınma çalışması” olarak tanımlamakta ve bu alandaki çalışmalarına insani kalkınma ile ilgili belgelerde yer vermektedir. Burada, farklı yaklaşımlar olan insani güvenlik ile insani kalkınma arasında ayrışma yapılmadığı görülmektedir.

Beşinci olarak, BM’nin Kenya’daki insani kalkınma faaliyetlerinde insani güvenlik ile görece daha yakın bir ilişki kurulmuştur. Örneğin, insani kalkınma faaliyetlerinde insani güvenlik bir hedef olarak benimsenmiştir. İnsani güvenlik, insani kalkınma program ve projelerinde ismen anılmış ve proje amaçları içinde insani güvenliğe yer verilmiştir. Örneğin, insani güvenlik 2014-2018 UNDAF’daki dördüncü stratejik amaç altında yer almaktadır. Ayrıca, ikinci amaç olan insan kaynağının geliştirilmesi başlığı altında gıda güvenliği ve sağlık güvenliği alanındaki faaliyetlere yer verilmiştir. Yine, 2018-2022 UNDAF’daki birinci stratejik amaç altında insani güvenliğin sağlanması hedefine de yer verilmiştir. BM ülke ofisi de çalışmalarında insani güvenlik anlayışını benimsemiş ve insani kalkınmayı çatışmaları önleyici bir araç olarak görmüştür. Kenya’da insani güvenlik konusunda yaşanan sorunların temel

nedenlerinden birisi de, hükümetin ülkenin çevre bölgelerinde etkisiz kalmasıdır.³⁸⁶ BM Kenya’da insani kalkınma çerçevesinde yerinden yönetimin güçlendirilmesini destekleyerek de insani güvenlik sorunlarının çözümüne dolaylı bir katkı yapmıştır.

Sonuç olarak, BM’nin Kenya’daki insani kalkınma faaliyetleri, insani güvenlik faaliyetlerine göre çok daha fazladır. Kenya örneği, insani güvenlik ve insani kalkınma arasındaki pratik ilişkinin çok sınırlı olduğunu göstermektedir. BM’nin insani güvenlik faaliyetlerinde insani kalkınma bağlantısı çok sınırlıdır. BM’nin Kenya’daki insani kalkınma çalışmalarında ise, insani güvenlikle nispeten daha belirgin bir ilişki kurulmuştur. Kenya örneği, insani güvenlik ile insani kalkınma arasında uygulamada net bir ayırım yapılamadığını göstermektedir.

5.4. Kenya’da İnsan Hakları

Kenya örneğinin incelendiği tezin bu üçüncü bölümünde, önce ülke olarak Kenya incelenmiş, daha sonra da Kenya’daki insani güvenlik ve insan hakları konuları ele alınmıştır. Bu bölümde ise, Kenya’daki insan hakları konusu incelenecektir. Bölüm içinde ilk olarak Kenya’daki insan hakları durumu araştırılacak, daha sonra BM’nin Kenya’da gerçekleştirmiş olduğu insan hakları faaliyetleri incelenecektir. Bölüm sonunda ise, BM insan hakları faaliyetleri tezin araştırma soruları açısından değerlendirilecektir.

5.4.1. Kenya’da insan hakları durumu

Kenya’da, son dönemde insan hakları alanında özellikle de BM sözleşmelerinin imzalanması ve ülkedeki yasalar açısından bazı olumlu düzenlemeler yapılmış olmakla birlikte, uygulamadaki insan hakları sorunları devam etmektedir. Kenya; Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi gibi önemli pek çok sözleşmeyi imzalamıştır. Kenya’da insan hakları alanında en önemli

³⁸⁶ MacClinchy, Wendy. *What Works in UN Resident Coordinator-led Conflict Prevention: Lessons from the Field*, United Nations University, 2018
<https://i.unu.edu/media/cpr.unu.edu/attachment/2852/RC-Project-Kenya.pdf> (Erişim tarihi: 22.03.2020)

ilerlemelerden birisi, 2010 yılındaki yeni anayasa ile sağlanmıştır. Yapılan referandumda vatandaşların yüzde 67'sinin desteğini almış olan anayasanın dördüncü bölümü insan haklarına ayrılmış ve bu hakların devlet organları için bağlayıcı olduğu belirtilmiştir. Anayasanın onuncu maddesinde, eşitlik, hukukun üstünlüğü, sosyal adalet gibi prensipler yönetimin ilkeleri arasında sayılmıştır. Ayrıca yeni anayasayla, Kenya İnsan Hakları Ulusal Komisyonu önemli bir devlet organı olarak ihdas edilmiştir.³⁸⁷ Anayasa'nın yürürlüğe girmesinden sonra, Kenya Vatandaşlık ve Göç Yasası, Ulusal Polis Hizmetleri Yasası, İnsan Hakları Komisyonu Yasası, Ailenin Korunması Yasası, İşkencenin Önlenmesi Yasası, Bilgi Özgürlüğü Yasası gibi önemli yasalar kabul edilmiş ve bu yasalar doğrultusunda politikalar uygulamaya konulmuştur.³⁸⁸

2010 yılı sonrasında yargı alanında da önemli reformlar yapılmış, mahkeme ve hâkim sayıları artırılmış, mahkeme süreçleri basitleştirilmiş, çocuk mahkemeleri gibi özel mahkemeler kurulmuştur. Kenya yargısı insan haklarını koruyan birçok karara imza atmıştır. Örneğin, hükümetin Dadaab mülteci kampını kapatılması kararı, Kenya Yüksek Mahkemesi'nin 2017 yılında almış olduğu "kampın kapatılmasının insan haklarına aykırı olduğu" kararıyla engellenmiştir.³⁸⁹ Kötü muamelenin önlenmesi amacıyla, güvenlik güçleri ve cezaevi reformları yapılmıştır. Polis Hizmet Yasasının yanı sıra, polisin davranışlarını kontrol amacıyla, içinde sivillerin yer aldığı, bağımsız Polis Gözetim Otoritesi kurulmuştur. Cezaevlerinin şartları iyileştirilmiş, cezaevlerinde sağlık tesisleri oluşturulmuş, tuvaletler yenilenmiş, yemekler iyileştirilmiştir.³⁹⁰

Diğer yandan, Kenya'da insan hakları alanında önemli sıkıntılar da mevcuttur. Kenya'da seçimlerin güvenliğine ilişkin sorunlar vardır. 2007 yılında seçimlerin güvenilirliğine ilişkin şüpheler oluşmuş ve seçim sonuçları geç açıklanmıştır. 2017

³⁸⁷ Kenya Anayasası, *Constitution of Kenya*, 2010,

<http://kenyalaw.org:8181/exist/kenyalex/actview.xql?actid=Const2010>. (Erişim tarihi: 25.09.2019)

³⁸⁸ Human Rights Council, *National report submitted in accordance with paragraph 5 of the annex to Human Rights Council resolution 16/21 Kenya*, A/HRC/WG.6/21/KEN/1, <https://undocs.org/A/HRC/WG.6/21/KEN/1>

³⁸⁹ NTV, *Dünyanın en büyük mülteci kampı açık kalacak*, 2017, <https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/dunyanin-en-buyuk-multeci-kampi-acik-kalacak,xACayn43zUm-E1EqYl6YdQ>. (Erişim tarihi: 09.09.2019)

³⁹⁰ Human Rights Council, *National report submitted in accordance with paragraph 5 of the annex to Human Rights Council resolution 16/21 Kenya*, A/HRC/WG.6/21/KEN/1, <https://undocs.org/A/HRC/WG.6/21/KEN/1>

seçimleri de gergin bir atmosferde geçmiş ve Seçim Kurulu usulsüzlükler olduğunu tespit ederek seçimleri iptal etmiş ve yenilemiştir.³⁹¹ 2017 seçimlerinde muhalif aday Raila Odinga'nın Ulusal İttifak Partisi, seçim güvenliğine yönelik taleplerinin karşılanmadığını belirterek, seçimleri boykot etmiştir. Yüzde 40 katılımın olduğu seçimleri başkan Uhuru Kenyatta kazanmıştır. Bu süreçte yaşanan şiddet olaylarında da hayatını kaybedenler olmuştur.³⁹²

2007 seçimleri sonrasındaki şiddet olaylarında yerlerinden edilmiş olan 100 bin civarındaki insan evlerine henüz dönememiştir ve zor şartlarda yaşamaya devam etmektedir. Bu insanlara herhangi bir tazminat da verilmemiştir. şiddet olaylarına sebep olanlar soruşturulup cezalandırılmamıştır. Yaşanan şiddet olayları nedeniyle UCM'nin mahkemeye çağırdığı altı üst düzey hükümet görevlisi mahkemeye teslim edilmemiştir.³⁹³ 2014 yılında, UCM, delil yetersizliği nedeniyle kararını geri çekmiştir.³⁹⁴

Kenya'da güvenlik güçlerinin insan hakları ihlallerine dair sorunlar devam etmektedir. Güvenlik güçlerinin baskısı ve yolsuzluklar nedeniyle siyasi ve sivil haklar zarar görmektedir. Muhaliflere yönelik baskı, tehdit, kötü muamele, aşırı güç kullanımı, ifade özgürlüğünün engellenmesi olayları görülebilmektedir. Seçim, yolsuzluk, güvenlik gibi, hükümet açısından hassas konularda haber yapan medya mensupları tehditlere ve saldırılara maruz kalmaktadır.³⁹⁵ Örgütlenme özgürlüğü üzerinde baskılar vardır. Polis sık sık sivil toplum örgütlerinin toplantılarını engellemektedir. Freedom House'un değerlendirmesine göre, Kenya yüz üzerinden 48 puanla yarı özgür bir ülkedir.³⁹⁶

³⁹¹ Euronews, *İptal edilen Kenya seçimleri 17 Ekim'de tekrarlanacak*, 04 Eylül 2017. <https://tr.euronews.com/2017/09/04/iptal-edilen-kenya-secimleri-17-ekimde-tekarlanacak> (Erişim tarihi: 10.10.2019)

³⁹² BBC News, *Kenya election: Kenyatta re-elected in disputed poll*, 2017, <https://www.bbc.com/news/world-africa-41807317> (Erişim tarihi: 10.10.2019)

³⁹³ MacClinchy, Wendy. *What Works in UN Resident Coordinator-led Conflict Prevention: Lessons from the Field*. United Nations University, 2018. <https://i.unu.edu/media/cpr.unu.edu/attachment/2852/RC-Project-Kenya.pdf> (Erişim tarihi: 22.03.2020)

³⁹⁴ Euronews, *Uluslararası Ceza Mahkemesi Kenyatta'nın yakasını bıraktı*, 05 Aralık 2014 <https://tr.euronews.com/2014/12/05/ucm-nin-kenyatta-kararindan-kenyalilar-memnun>. (Erişim tarihi: 17.10.2019)

³⁹⁵ Human Rights Watch, *World Report 2019: Rights Trends in Kenya*. 2019. <https://www.hrw.org/world-report/2019/country-chapters/kenya>. /Erişim tarihi:12.03.2019)

³⁹⁶ Freedom House, Kenya 2020, <https://freedomhouse.org/country/kenya/freedom-world/2020> (Erişim tarihi: 22.04.2020)

Kenya’da üç milyona yakın Somali kökenli insan vardır ve yukarıda da bahsedildiği gibi Somali’li mültecileri barındıran Dadaab mülteci kampı Kenya’da bulunmaktadır. Mülteci kamplarının çevresinde güvenlik tam olarak sağlanamamaktadır. Hükümet 2019 yılı başlarında tekrar Dadaab mülteci kampını kapatacağını duyurmuştur. Mültecilerin durumu belirsizliğini korumaktadır. Hükümet kampın kapatılmasını engelleyen yüksek mahkeme üzerinde de baskı uygulamaktadır.³⁹⁷ El Şebab’ın terör saldırıları nedeniyle Somali kökenlilere yönelik olarak, Kenya Ulusal İnsan Hakları Komisyonu Raporlarına da yansıyan, ayrımcı davranışlar görülmektedir.³⁹⁸ Somali sınırına yakın yerlerde yaşayan Somali kökenlilerin 1960’lı yıllarda ayrılıkçı taleplerde bulunmuş olmaları da Somalilere karşı önyargıları beslemektedir.³⁹⁹

Kenya’da hapishaneler ve nezarethaneler aşırı kalabalıktır. Buralarda işkence ve kötü muamele yapıldığına dair iddialar bulunmaktadır. Terör suçu açık bir şekilde tanımlanmamıştır ve geniş şekilde yorumlanmaya açıktır. Ülkede insan kaçakçılığı vakaları görülmektedir. Kenya’da ölüm cezası yürürlüktedir. HIV/AIDS vakalarında önyargıları kırmaya ve hastaların tedavisini sağlamaya yönelik çalışmalar yetersizdir.⁴⁰⁰

5.4.2. BM’nin Kenya’daki insan hakları faaliyetleri

BM’nin Kenya’da insan hakları alanındaki faaliyetleri oldukça sınırlıdır. BM’nin bu ülkede insan hakları alanındaki sürekliliği olan tek faaliyeti, BM İnsan Hakları Konseyi’nin düzenli aralıklarla gerçekleştirmiş olduğu evrensel gözden geçirmelerdir. BM Kenya’da insan haklarına dair farklı alanlarda incelemeler yapmakta ve raporlar hazırlayarak tavsiyelerde bulunmaktadır. Yine, BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği

³⁹⁷ Amnesty International, *Kenya 2017-2018*, 2018,

<https://www.amnesty.org/en/countries/africa/kenya/report-kenya/> (Erişim tarihi: 11.09.2019)

³⁹⁸ Kenya National Human Rights Commission, *12 th Annual report 2015 / 2016*, 2016,

<https://www.knchr.org/Portals/0/AnnualReports/Annual%20English%20FINALE%20COPY.compressed.pdf?ver=2016-05-31-172234-997>. (Erişim tarihi: 21.07.2019)

³⁹⁹ İNSAMER, *Kenya’da Saldırıları ve Kimlik Sorunu*, http://insamer.com/tr/kenyada-saldirilar-ve-kimlik-sorunu_185.html. (Erişim tarihi: 06.06.2019)

⁴⁰⁰ United Nations Human Rights Treaty Bodies, *Consideration of reports submitted by States parties under article 40 of the Covenant*, CCPR/C/KEN/CO/3”, 2012.

https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR/C/KEN/CO/3&Lang=En (Erişim tarihi: 08.10.2019)

Kenya’da sınırlı da olsa bazı faaliyetler yürütmektedir. BM ülke ofisinin insan hakları faaliyetleri ise, daha çok 2010 anayasasının hazırlanması sürecinde gerçekleşmiştir.

BM’nin Kenya’da insan hakları alanındaki en önemli faaliyeti, beş yılda bir yapmış olduğu evrensel periyodik gözden geçirmelerdir (*universal periodic review*). 2006 yılında kurulmuş olan BM İnsan Hakları Konseyi, tüm üye ülkelerdeki insan hakları durumunu güçlendirmek amacıyla periyodik olarak ülkelerin insan hakları durumlarını incelemektedir. Bu gözden geçirmeler sonucunda bir rapor hazırlanmakta ve ilgili ülkeye insan hakları konusunda tavsiyelerde bulunmaktadır. Bu süreçte, öncelikle BM İnsan Hakları Konseyi’ne üye 47 ülke temsilcileri arasından bir çalışma grubu oluşturulmaktadır. Sonrasında, ilgili ülke bir önceki gözden geçirmede belirtilen tavsiyeler konusunda neler yaptığını çalışma grubuna sunmaktadır. Çalışma grubu taraf ülke sunumlarının yanı sıra, ülkedeki sivil toplum örgütleri ve diğer BM uzmanlık kuruluşları gibi alternatif bilgi kaynaklarından da yararlanarak son raporunu oluşturmaktadır. Hazırlanan raporlar İnsan Hakları Konseyi’nde görüşülmekte, diğer ülkeler de bu ülkedeki insan hakları konusunda görüşlerini belirtmektedirler.⁴⁰¹ Bu gözden geçirmeler ülkeleri insan hakları konusunda hassas olmaya zorlamakta, sonuç raporlarındaki tavsiyeler ise, hükümetlere insan hakları konusunda bir yol haritası sunmaktadır. Kenya’daki BM evrensel periyodik gözden geçirmeleri 2010, 2015 ve 2020 yıllarında gerçekleşmiştir.⁴⁰²

Ayrıca, BM, Kenya’da insan hakları ile ilgili çeşitli konularda çok sayıda inceleme yapmış ve raporlar hazırlamıştır. Bu çalışmalarda BM ülkedeki duruma ilişkin tespitler yapmakta ve yapılması gerekenlere dair tavsiyelerde bulunmaktadır.⁴⁰³ Örneğin, 2012 yılında, Sivil ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesinin uygulanmasına yönelik olarak İnsan Hakları Konseyi’ne sunulmak üzere bir rapor hazırlanmıştır.⁴⁰⁴ Yine, BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi’ne sunulmak üzere, Kenya’daki ekonomik, sosyal ve

⁴⁰¹ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *UPR Basic Facts about the UPR*, t.y. <https://www.ohchr.org/en/hrbodies/upr/pages/basicfacts.aspx>. (Erişim tarihi: 29.09.2019)

⁴⁰² United Nations Human Rights Council, *Universal Periodic Review – Kenya*, t.y. <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/UPR/Pages/KEindex.aspx> (Erişim tarihi: 01.02.2021)

⁴⁰³ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *Human rights by country, Kenya*, <https://www.ohchr.org/en/countries/africaregion/pages/keindex.aspx> (Erişim tarihi: 19.09.2019)

⁴⁰⁴ United Nations Human Rights Treaty Bodies, *Consideration of reports submitted by States parties under article 40 of the Covenant*, CCPR/C/KEN/CO/3, 2012. https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR/C/KEN/CO/3&Lang=En (Erişim tarihi: 08.10.2019)

kültürel haklarla ilişkin olarak 2016 yılında bir rapor hazırlandığı görülmektedir.⁴⁰⁵ 2018 yılında Kenya'ya bir ziyaret gerçekleştiren bir BM çalışma grubu, hükümet, iş çevreleri ve sivil toplum örgütleriyle görüşmüş ve “BM İş ve İnsan Hakları Prensipleri” çerçevesinde çalışma hayatında insan haklarına riayet edilmesi konusunda Kenya hükümetinden taleplerde bulunmuştur.⁴⁰⁶

BM'nin Kenya'daki insan hakları faaliyetlerinin bir bölümü, BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından gerçekleştirilmektedir. Yüksek Komiserlik, 1990'lardan itibaren Kenya'da faaliyet göstermeye başlamış ve bu dönemde Kenya Ulusal İnsan Hakları Komisyonu kurulması için çalışmalar yürütmüştür. Yüksek Komiserlik, 2007 yılındaki şiddet olayları sonrasında bir inceleme komisyonu oluşturmuş ve olaylarda yaşanan insan hakları ihlallerini tespit etmiştir. Ayrıca, Yüksek Komiserlik, olaylar sonrasındaki *geçiş dönemi adaleti (transitional justice)*⁴⁰⁷ sürecinde Gerçek, Adalet ve Uzlaştırma Komisyonunun kuruluşuna teknik destek ve danışmanlık sağlamıştır. Yüksek Komiserlik, bu komisyonun, suçluların cezalandırılması, ülke içinde yerlerinden edilenlerin evlerine dönmeleri ve mağdur insanlara tazminat ödenmesi gibi önerilerinin hayata geçirilmesi için çalışmıştır. Ne var ki, bu konularda ciddi bir ilerleme sağlanamamıştır. İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Kenya'daki mülteciler ve engelliler gibi dezavantajlı grupların hakları için de çalışmakta, özellikle Kakuma ve Dadaab kamplarındaki mültecilerin haklarını elde etmeleri için çaba göstermektedir. Ayrıca, Yüksek Komiserlik, seçme ve seçilme hakkının kullanılabilmesi, seçimlerde şiddetin önlenmesi için nefret söylemlerinin takip edilmesi ve önlenmesine yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır. Son dönemde Yüksek Komiserlik, Kenya'da çalışma hayatında insan haklarına riayet edilmesi konusunda çaba göstermektedir. BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin tüm dünyadaki insan hakları faaliyetlerinin tanıtıldığı 2018 İnsan Hakları Raporunda,

⁴⁰⁵ Economic and Social Council, *Concluding observations on the combined second to fifth periodic reports of Kenya*, E/C.12/KEN/CO/2-5, 2016, <https://undocs.org/E/C.12/KEN/CO/2-5> (Erişim tarihi: 01.02.2021)

⁴⁰⁶ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *Kenya: UN experts urge government and business to uphold human rights*, t.y. <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=23358&LangID=E> (Erişim tarihi: 22.09.2019)

⁴⁰⁷ Geçiş dönemi adaleti, siyasi sistemin dönüşümü sırasında, geçmişte yaşanmış büyük ölçekli insan hakları ihlalleriyle yüzleşme anlamında kullanılmakta olup daha fazla bilgi için şu web sitesine bakılabilir: https://www.un.org/peacebuilding/sites/www.un.org.peacebuilding/files/documents/26_02_2008_bac_kground_note.pdf

Kenya'daki insan hakları faaliyetleri olarak, ülkede bir insan hakları danışmanı bulundurulması, mahkemeye çıkarılan bir insan hakları aktivistine mahkeme ücretleri konusunda finansal destek verilmesi ve davaya katılım sağlanarak aktivist lehine şahitlik yapılması hususları belirtilmektedir.⁴⁰⁸

BM ülke ofisinin insan hakları alanındaki çalışması 2010 yılındaki anayasa hazırlığı sürecinde olmuştur. 2008 yılında BM Kenya Ofisinin talebi üzerine, Kenya'da bir insan hakları danışmanı görevlendirilmiştir. İnsan hakları danışmanı, insan hakları odaklı bir anayasa hazırlanması konusunda faaliyetler yürütmüştür. BM ülke ofisi anayasanın hazırlanmasına teknik ve finansal destek vererek danışmanlık yapmış ve sürecin yürütülmesinde eşgüdüm rolü üstlenmiştir. Bu çalışmaların da katkısıyla insan haklarına vurgu yapan 2010 Anayasası hazırlanmıştır. Bu anayasa insan haklarına dair temel hükümleri karşılar niteliktedir. Anayasanın giriş bölümünde insan haklarına atıf yapılmış olup anayasanın dördüncü bölümü de insan haklarına ayrılmıştır.

5.4.3. BM'nin Kenya'daki insan hakları faaliyetlerinin değerlendirilmesi

BM'nin Kenya'daki insan hakları faaliyetleri, bu ülkedeki insani güvenlik ve insani kalkınma çalışmaları ile birlikte değerlendirildiğinde, bazı noktaların öne çıktığı görülmektedir. İlk olarak, BM'nin insan hakları konusundaki faaliyetleri, insani güvenlik ve insani kalkınma konusundaki faaliyetlerine göre oldukça yetersizdir. BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği 2018 İnsan Hakları Raporunda insan hakları faaliyeti olarak belirtilen çalışmaların azlığı bu duruma güzel bir örnektir. BM'nin Kenya'da insan haklarına özel projeleri ya da programları bulunmamaktadır. BM'nin insan hakları faaliyetleri, insan hakları raporları hazırlamak ve hükümete danışmanlık yapmakla sınırlı kalmaktadır. Bu durumun bir nedeni de, BM'nin Kenya'daki insan hakları örgütlenmesinin görece zayıf olmasıdır. Nairobi'nin dünyadaki önemli BM merkezlerinden birisi olmasına ve yirmi iki BM uzmanlık kuruluşunun Nairobi'de bölge ofisi olmasına rağmen, BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin Kenya'da bir

⁴⁰⁸ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *Human Rights Report 2018*, 2018, <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/OHCHRreport2018.pdf> (Erişim tarihi: 21.12.2020)

ofisi bulunmamaktadır.⁴⁰⁹ BM Kenya ülke ofisi ise daha çok insani kalkınma faaliyetleri yürütmektedir. Bu durum BM'nin insan hakları faaliyetlerine de yansımış ve bu faaliyetlerin oldukça sınırlı kalmasına yol açmıştır.

İkincisi, BM'nin Kenya'daki insan hakları faaliyetlerinde, insani güvenlik ile insan hakları arasında uygulamadaki ayrımın net olmadığı görülmektedir. BM'nin Kenya'daki faaliyetlerinde insani güvenlik ve insan hakları yaklaşımları birbirlerinden tam olarak ayırabilmiş değildir. Bu faaliyetlerde insani güvenlik ayrı bir yaklaşım olarak görülmemekte ve insani güvenliğe dair konular insan hakkı olarak ele alınmaktadır. Bu durum, tezin insani güvenlikle insan hakları arasındaki teorik ilişkinin ele alındığı birinci kısımda tartışılan “insani güvenliğin sınırlarının belirsiz olduğu” eleştirisini doğrulamaktadır.

Üçüncüsü, BM'nin insan hakları çalışmalarında insani güvenlik yaklaşımına değinilmemektedir. BM'nin insan hakları alanındaki faaliyetleri insani güvenlikle doğrudan değil, yalnızca dolaylı olarak bağlantılıdır. Bu bağlantı BM'nin yapmış olduğu evrensel periyodik gözden geçirme vesilesiyle olmaktadır. Bu gözden geçirmelerde insani güvenlik kapsamında yer alan, fakirliğin önlenmesi, gıda, sağlık, çevrenin korunması, işkencenin önlenmesi, seçimlerin güvenli şekilde yapılması gibi konular insan hakları olarak ele alınmakta ve bu konularda ülkedeki durum sorgulanmaktadır.⁴¹⁰ BM, insani güvenliğe ilişkin bu konuları insan hakları olarak ele alırken insani güvenliğe herhangi bir atıf yapmamakta ve insani güvenlik ile doğrudan bir bağlantı kurmamaktadır. Bu durum, bu tezin insani güvenlikle insan hakları arasındaki teorik ilişkinin ele alındığı birinci kısımda savunulan “insani güvenlik ile insani hakları arasındaki pratik ilişkinin sınırlı olduğu” görüşünü desteklemektedir.

Dördüncüsü, Kenya örneği insan haklarıyla insani güvenlik ve insani kalkınma arasında olumsuz bir ilişki olabildiğini göstermektedir. BM'nin Kenya'daki insani kalkınma faaliyetleri BM'nin bu ülkedeki insan hakları faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemektedir. BM ülke ofisi Kenya hükümetiyle iyi ilişkilere sahiptir ve insani kalkınma projelerini yürütebilmek için bu ilişkilerini devam ettirmek istemektedir.

⁴⁰⁹ United Nations Office Nairobi, *UNON UN agencies in Nairobi*, t.y. <https://unon.org/content/other-un-agencies-nairobi> (Erişim tarihi: 22.11.2019)

⁴¹⁰ Human Rights Council, *National report submitted in accordance with paragraph 5 of the annex to Human Rights Council resolution 16/21 Kenya*, A/HRC/WG.6/21/KEN/1, <https://undocs.org/A/HRC/WG.6/21/KEN/1>

Ülkedeki insan hakları ihlalleri söz konusu olduğunda, BM, bu ihlaller konusunda tavır almakla hükümetle olan ilişkilerini korumak konusunda açmazda açmazda kalmakta ve hükümetin desteğini kaybetmemek için insan hakları konusunda pasif bir tavır almaktadır. UCM'nin 2007 yılındaki şiddet olayları nedeniyle üst düzey Kenya yetkililerini mahkemeye çağırdığı 2013 yılında bu açmaz daha da belirgin hale gelmiştir. Bu dönemde BM “pragmatik” bir yaklaşımı tercih etmiş ve hükümetle yakın işbirliğini sürdürmüştür. Ülkedeki BM yerleşik koordinatörü; polis şiddeti, etnik eşitsizlikler gibi “hassas” konuların etrafından dolaşmıştır. 2014 yılında, UCM, delil yetersizliği nedeniyle kararını geri çekmiştir.⁴¹¹ Bu kararla BM açmazdan kurtularak rahat bir nefes alabilmiştir.⁴¹² Bu durum, tezin birinci kısmında savunulan “insan haklarının devlete bakış açısının, insani güvenlik ve insani kalkınmadan farklı olduğu, dolayısıyla bu yaklaşımlar arasında uyumsuzluk bulunduğu” görüşünü doğrulamaktadır. Daha önce belirtildiği üzere, insani güvenlik ve insani kalkınma devleti temelde olumlu bir aktör olarak görmektedir. İnsan hakları ise, devlete karşı daha olumsuz yaklaşmakta ve devleti bir tehdit olarak algılamaktadır. Kenya örneğinde, BM, kalkınma konusunda birlikte çalıştığı Kenya hükümetinin hassasiyetleri nedeniyle insan hakları konusunda etkisiz bir tavır sergilemektedir.

Bu durumun ortaya çıkmasının nedenlerinden birisi de, BM'nin yapısından kaynaklanan sorunlardır. Devletlerarası bir örgüt olan BM, devletlerin etkisi altındadır ve yürüttüğü faaliyetler için devletlerin desteğine muhtaçtır. Eleştirel tezinin vurguladığı gibi, bu yapı, BM'nin devletlerden bağımsız tavır alabilmesi engellemektedir. Bu nedenle, BM, insan hakları ihlallerinde devletlere yönelik etkili bir tavır alamamaktadır. Yine, aşırı güç sahibi bazı hegemon devletlerin hâkim olduğu uluslararası sistemin bir kurumu olan BM, genelde, hegemon devletlerin çıkarlarından bağımsız bir insan hakları gündemi geliştirememektedir. Bu nedenle, BM'nin insan hakları faaliyetleri “problem çözücü” bir yaklaşımın ötesine geçememekte, yalnızca

⁴¹¹ Euronews. *Uluslararası Ceza Mahkemesi Kenyatta'nın yakasını bıraktı*, 05 December 2014 <https://tr.euronews.com/2014/12/05/ucm-nin-kenyatta-kararindan-kenyalilar-memnun>. (Erişim tarihi: 17.10.2019)

⁴¹² MacClinchy, Wendy. *What Works in UN Resident Coordinator-led Conflict Prevention: Lessons from the Field*, United Nations University, 2018 <https://i.unu.edu/media/cpr.unu.edu/attachment/2852/RC-Project-Kenya.pdf> (Erişim tarihi: 22.03.2020)

pansuman tedbirlerle yetinmekte ve “insanların özgürleşmesi” adına gerekli katkıyı sağlayamamaktadır.

5.5. Sonuç

Tezin bu beşinci bölümünde, insani güvenlik ile insan kalkınma ve insan hakları arasında nasıl bir pratik ilişki olduğunu görebilmek amacıyla, Kenya örneği incelenmiştir. Kenya’nın tezin araştırma konusu açısından uygun bir ülke örneği olduğu görülmektedir. Kenya’da her üç konuda da BM faaliyetleri vardır ve bu faaliyetler arasında az veya çok bağlantılar bulunmaktadır. Kenya örneği, BM’nin insani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları faaliyetleri arasındaki ilişki konusunda önemli veriler sunmaktadır.

Kenya incelemesinin bize gösterdiği ilk sonuç, sahada, insani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları arasındaki ayrımın net olmadığıdır. Her ne kadar teoride insani güvenlik insani kalkınma ve insan haklarından ayrı bir yaklaşım olarak şekillenmiş olsa da, pratikte, insani güvenliğin insani kalkınma ve insan hakları ile iç içe geçmiş olduğu görülmektedir. İnsani güvenlik kapsamında ele alınan konularda insani kalkınma veya insan hakları başlığı altında da BM faaliyetleri yürütülebilmektedir. Ayrıca, aynı konuların bazen insani kalkınma, bazen de insan hakkı olarak gündeme getirildiği görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, Kenya’daki uygulama, insani güvenliğe yöneltilen “insani güvenliğin pratikte ne anlama geldiğinin net olmadığı” şeklindeki eleştiriyi doğrulayan niteliktedir.

Kenya örneğinde sahadaki mevcut durum, “insani güvenliğin, insani kalkınma ve insan haklarını da kapsadığı” iddiasını doğrulamamaktadır. BM’nin Kenya’daki insani güvenlik faaliyetlerinin boyutları çok küçüktür ve bu faaliyetlerin insani kalkınma ve insan hakları ile bağlantısı çok sınırlıdır. BM’nin insani güvenlik projeleri daha çok insani kriz dönemlerinde, belirli bölgelerde ve belirli zaman dilimlerinde uygulanan küçük bütçeli çalışmalardır. Kenya’da BM insani güvenlik faaliyetleri, hem boyut olarak hem de anlayış olarak insani kalkınma ve insan haklarını kapsayacak, onları içine alabilecek bir durumda değildir. Benzer şekilde, Kenya örneği, insani kalkınmanın insani güvenliği kapsadığı veya insan haklarının insani güvenliği içerdiğini doğrulayacak veriler de sunmamaktadır.

Kenya incelemesi BM'nin insani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları alanlarındaki faaliyetlerini yapısını etkileyen temel faktörlerden birisinin, BM'nin o ülkedeki yapılanması olduğu görülmektedir. BM'nin Kenya'daki faaliyetleri daha çok insani kalkınma konusuna yoğunlaşmakta, insani güvenlik ve insan hakları konusundaki BM faaliyetleri sınırlı kalmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasında BM'nin Kenya'daki örgütlenme yapısı önemli rol oynamaktadır. BM'nin Kenya'da insani kalkınma alanında daha iyi örgütlenmiş olması, insani kalkınma alanında daha fazla faaliyet yapılması sonucunu doğurmuştur. BM'nin insani kalkınma konusunda çalışan kuruluşu olan BM Kalkınma Programı'nın Kenya'da bir ofisi bulunmaktadır. Ayrıca, BM Kenya Ülke Ofisi de daha çok insani kalkınma konusunda çalışmaktadır. Buna karşılık, BM'nin insani güvenlik konusunda sahada çalışan bir kuruluşu bulunmamaktadır. BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin de Kenya'da bir ofisi bulunmamaktadır. Bu nedenle, BM'nin Kenya'daki insani güvenlik ve insan hakları faaliyetleri insani kalkınma faaliyetlerine göre çok daha azdır.

Kenya örneği, BM'nin Kenya'daki insani güvenlik faaliyetleriyle insani kalkınma ve insan hakları faaliyetleri arasında ancak sınırlı bir ilişki bulunduğunu göstermektedir. BM'nin ülkedeki insani güvenlik faaliyetlerinde insan hakları bağlantısı bulunmamakta, insan hakları çalışmalarında da insani güvenlik yaklaşımından hiç bahsedilmemektedir. Bu üç alandaki BM faaliyetleri arasında eşgüdüm de bulunmamaktadır. Bu nedenle, Turkana örneğinde olduğu gibi, aynı alanda hem insani güvenlik hem de insani kalkınma projeleri uygulanmakta ve kimi zaman tekrara düşülmektedir.

Kenya örneği, tezin birinci kısmındaki teorik ilişki bölümünde belirtildiği gibi, “insani güvenlikle insani kalkınma arasında asgari bir zorunluluk ilişkisi olduğunu”, sürdürülebilir bir insani güvenlik için asgari düzeyde bir insani kalkınmaya ihtiyaç olduğunu göstermektedir. İnsani güvenlik ve insani kalkınma birbirlerinin ön koşulu durumundadırlar. Kenya örneğinde bu önermenin birinci kısmını doğrulayan bir sonuca ulaşılmıştır. Kenya'nın kuzeyindeki Turkana ve Marsabit gibi vilayetlerdeki insani güvenlik sorunlarının önemli bir bölümü buralardaki fakirlikten kaynaklanmaktadır. Fakirlik nedeniyle insanlar temiz suya, yeterli gıdaya, sağlık hizmetlerine ulaşamamakta, bu durum da, onların insani güvenliklerini tehlikeye atmaktadır. Bu bölgelerde insanları fakirlikten kurtaracak asgari düzeyde bir kalkınma

sağlanamadığı için, kalıcı bir insani güvenlik sağlanamamaktadır. Bu nedenle, BM'nin kriz dönemlerindeki insani güvenlik müdahaleleri yetersiz kalmakta, bir müddet sonra insani güvenlik krizleri yeniden nüksetmektedir.

Kenya incelemesi, bu tezde savunulan “insani güvenlik, insani kalkınma ve insan hakları arasında uyumsuzluk olabileceği” konusunda da ipuçları vermektedir. Kenya örneği insani kalkınmanın insan haklarına zarar verebileceğini gösteren bazı bulgular ortaya koymuştur. Daha önce belirtildiği üzere, BM, Kenya hükümeti ile birlikte önemli insani kalkınma projeleri yürütmekte ve bu projeleri yürütebilmek için de Kenya hükümeti ile ilişkilerini iyi tutmak istemektedir. Bu yaklaşım insan haklarına dair sorunlarda BM'nin hükümete karşı eleştirel bir tavır takınmasını ve daha aktif bir insan hakları gündemi takip etmesini engellemektedir.

Kenya örneği, insani güvenlik, insani kalkınma ve insan hakları arasında devlete yönelik farklı yaklaşımlar hususunda da gözlemler yapmamıza imkân sağlamaktadır. Daha önce belirtildiği üzere, insani güvenlik ve insani kalkınma devleti bu iki yaklaşımı gerçekleştirecek temel aktör olarak görmektedir. İnsan hakları ise devlete karşı daha eleştirel yaklaşmakta, devleti insan haklarına yönelik bir tehdit olarak algılamaktadır. İnsan hakları yaklaşımı açısından devlet insan haklarını gerçekleştirecek temel aktör değil, sorumlu muhatap kurumdur. Yine hatırlanacağı üzere, Eleştirel Teori'nin insani güvenliğe en büyük eleştirisi bu alandadır. Eleştirel Teori yaklaşımını benimseyen Newman ve Krause gibi akademisyenler, insani güvenliğe yönelik tehditlerin önemli kaynaklarından birisinin devlet olduğunu belirtmekte ve insani güvenlik sağlayacak temel aktör olarak devletin görülmesini “insani güvenliğin paradoksu” olarak adlandırmaktadırlar. Kenya örneği bu eleştiriye doğrulayan bilgiler sunmaktadır. Kenya'daki BM insani güvenlik faaliyetleri ve insani kalkınma çalışmaları hep kalkınma konusuna odaklanmaktadır. İnsani güvenliğin üç önemli özgürlüğünden birisi olan onurlu yaşama özgürlüğünü sağlamanın yolunun insan hakları ihlallerini önlemek olmasına rağmen, Kenya'daki insani güvenlik projelerinde insan haklarını sağlamaya yönelik çalışmalar yapılmadığı görülmektedir. Bunun nedeni, kalkınma konusun devletler ve hükümetler açısından siyasi fayda sağlayan bir konu olmasıdır. Kalkınma ve gelir artışı, devletlerin ve hükümetlerin halkın gözündeki meşruiyetlerini artırmaktadır. Bu nedenle devlet kurumları ve siyasi iktidarlar kalkınma konusunda BM'ye engel çıkarmamakta, aksine BM ile ortak

projeler yürütmektedirler. Oysa insan hakları, devletler ve hükümetler açısından “hassas” konulardır ve BM’nin bu konuda çalışma yürütmesi arzulan bir durum değildir. Kenya örneğinde görüldüğü üzere, BM, devlet ve hükümetlerin bu konudaki hassasiyetlerini dikkate almakta, bir nevi oto sansür uygulayarak insan hakları konularına girmemekte ve “pragmatik” davranmaktadır. Newman’dan ödünç alarak ifade edersek, BM, Kenya’da “insan hakları paradoksu” ile karşı karşıyadır.

Sonuç olarak, Kenya’daki BM çalışmaları Kenya halkının özgürleşmesine çok az bir katkı yapmıştır. İnsani güvenlik alanındaki projeler küçük çaplı olup, ortaya çıkan krizlerde yardım yapılması şeklindedir. İnsani kalkınma çalışmaları ise insanların özgürleşmesi açısından olumlu etkiler yapmakta, ancak insan hakları konusunda BM’nin tavır almasını önleyici bir etki de yapmaktadır. İnsan hakları faaliyetleri de çok sınırlı kalmakta ve özgürleşme bakımından önemli bir etki yapamamaktadır. BM’nin yapısal problemleri nedeniyle, her üç alandaki BM çalışmaları, Cox’un ifadesiyle, “problem çözücü” bir yaklaşım sergilemekte ve Kenya’da insanların özgürleşmesi açısından köklü dönüşümler gerçekleştirememektedir.

Kenya örneği tezin araştırma soruları açısından önemli bulgular sağlamıştır. Tezin bir sonraki bölümünde Kamboçya örneği incelenecektir.

BÖLÜM VI

6. GÜNEYDOĞU ASYA BÖLGESİ: KAMBOÇYA ÖRNEĞİ

Bu bölümde, insani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları arasındaki ilişkinin pratikte nasıl gerçekleştiğini anlamak amacıyla Güneydoğu Asya bölgesinden Kamboçya örneği incelenmektedir. Kamboçya'daki insani güvenlik, insani kalkınma ve insan hakları durumunun daha iyi anlaşılabilmesi için, bölüm içinde öncelikle Kamboçya hakkında bazı temel bilgiler verilecek ve ülke tanıtılacaktır. Daha sonra sırasıyla Kamboçya'da insani güvenliğin, insani kalkınmanın ve insan haklarının durumu ele alınacaktır. Bu üç konu incelenirken her alt bölümde önce ülkedeki mevcut duruma bakılacak, sonra BM'nin bu ülkede yürütmüş olduğu faaliyetler araştırılacak, daha sonra BM faaliyetleri tezin araştırma soruları çerçevesinde değerlendirilecektir. Sonuç kısmında ise, Kamboçya örneğinden elde edilen temel bulgular tartışılacaktır.

6.1. Kamboçya Krallığı

Kamboçya Güneydoğu Asya'da Hindicini yarımadasında yer alır. Tayland Körfezine kıyısı olan ülke Vietnam, Laos ve Tayland ile komşudur. Resmi adı Kamboçya Krallığı olan ülkenin başkenti Phnom Penh'dir. 181.000 km² yüzölçümü olan Kamboçya'nın nüfusu 16 milyon civarındadır. Kamboçya halkı *Kmer* olarak bilinmektedir ve ülkenin resmi dili Kmerce'dir. Ülkenin para birimi Riel'dir. Kamboçya'da halkın yüzde 95'i Budisttir. Kamboçya adının, ülkeye yerleşmiş olan ilk kabilenin isminden⁴¹³ veya eski Hint dili Sanskritçe'deki "barış ve refah ülkesi" veya "altın toprak" anlamına gelen

⁴¹³ McGill University, *The Kingdom of Cambodia*, t.y.
<https://www.cs.mcgill.ca/~rwest/wikispeedia/wpcd/wp/c/Cambodia.htm> (Erişim tarihi: 07.10.2019)

Kambuja kelimesinden geldiği belirtilmektedir. Bu ismi ülkeye ilk kez gelen Hintli tüccarların kullandığı düşünülmektedir.⁴¹⁴

6.1.1. Dünden bugüne Kamboçya

Arkeolojik bilgilere göre Kamboçya’da insan yerleşimi 40 bin yıl öncesine kadar gitmektedir. Kamboçya tarihiyle ilgili bilgilerin çoğu yazılı Çin kaynaklarından elde edilmiştir. Milattan önce 5. ve 6. yüzyıllarda Kamboçya’nın bulunduğu bölge Hint kültürünün etkisi altına girmiştir. Bu dönemde bölgede Funan Krallığı bulunmaktadır. 8. yüzyılda Kmer prensi Jayavarman 16. yüzyıla kadar devam eden Angkor Krallığını kurmuştur. Krallık, güçlü dönemlerinde Hindini yarımadasının büyük bölümünü egemenliği altına almıştır. 13. yüzyılda Kmerler yaygın şekilde Threvada Budizmini benimsemişlerdir. Angkor Krallığı bugünün Kamboçyası üzerinde güçlü etkilere sahiptir. Yirminci yüzyılda Fransızlar tarafından orman içinde bulunan ve onarılan büyük Angkor Vat tapınağı, bugün Kamboçya’da en çok ziyaret edilen yerlerden birisidir. Tapınağın resmi aynı zamanda Kamboçya bayrağı üzerinde de bulunmaktadır.⁴¹⁵ 16. yüzyıldan sonra Angkor Krallığı güçlenen komşuları Tayland ve Vietnam arasında yer alan küçük bir krallık haline dönüşmüştür. 19. yüzyılda Kamboçya komşuları tarafından sık sık işgale uğramış ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. 1863’te Kamboçya kralı Norodom, Tayland ve Vietnam tehlikesine karşı bölgeye ulaşmış olan Fransızların koruması altına girmiştir. Resmi adı Fransız Hamiliği (*Protectorate*) olan yönetim, Kamboçya’nın ayrı bir ülke olarak devam etmesini sağlamış, ancak ülke fiilen bir Fransız sömürgesi haline gelmiştir. Fransızlar sömürge döneminde Kmerlerin yönetime katılmasına izin vermemişlerdir. Sömürge yönetiminin Kamboçya’ya en belirgin etkisi Kmerleri zorla çalıştırarak yaptırdıkları yollar ve buldukları tarihi eserler olmuştur.⁴¹⁶

İkinci Dünya Savaşında Japonlar Hindini bölgesini işgal etmişler, savaşı kaybedeceklerini anladıklarında ise, bölgede bağımsızlık hareketlerini teşvik etmişlerdir. Japonlar halkı silahlandırmış ve Vietnam, Laos ve Kamboçya olarak üç

⁴¹⁴ Kurtuluş, Rıza. “Kamboçya” *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 2019, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kambocya> (Erişim tarihi: 01.10.2019)

⁴¹⁵ Tully, John. *A Short History of Cambodia: from empire to survival* (Australia: Allen & Unwin, 2005), s.1-55.

⁴¹⁶ Chandler, David P. *A History of Cambodia*, 4th ed (Boulder, Colo: Westview Press, 2008).

bağımsız devletin kurulduğunu ilan etmişlerdir. Savaş sonrasında Fransızlar ülkeye geri dönmüşlerdir. Bunun üzerine, 1940'lı yıllarda ortaya çıkmış olan bağımsızlık yanlısı Khmer Issarak (*Bağımsız Kmer*) hareketi geri dönmüş olan Fransız yönetimine karşı gerilla savaşı başlatmıştır. Benzer hareketler komşu ülkeler olan Laos ve Vietnam'da da görülmüştür. Kmer Issarak hareketi, bir dönem Hindiçini Komünist Partisi'nin bir parçasını oluşturmuştur. Bu yıllarda, ülkenin kuruluşunda ve siyasi hayatında önemli rol oynayacak olan prens Norodom Sihanuk önemli bir siyasi figür olarak ortaya çıkmıştır.⁴¹⁷ 1949'da Çin'de Mao önderliğinde, daha sonra Kamboçya'daki Kızıl Kmer hareketini destekleyecek olan, komünist Çin Halk Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Sovyetler Birliği ve Çin'in desteklediği bağımsızlık hareketlerinin ülke üzerindeki etkisi artmıştır. Özellikle Vietnam'daki Viet Minh'in askeri başarıları karşısında Fransızlar daha fazla dayanamamışlar ve 1954'deki Cenevre Konferansında üç Hindiçini ülkesi Kamboçya, Laos ve Vietnam'ın bağımsızlığını kabul etmişlerdir. Ne var ki, Vietnam Kuzey ve Güney Vietnam olarak ikiye bölünmüştür. Fransızların çekilmesi sonrasında bölgedeki Fransız etkisin yerini ABD etkisi almıştır.⁴¹⁸

Kamboçya Krallığı ismini alan yeni bağımsız ülkede Norodom Sihanuk başbakan, babası ise kral olmuştur. 1960'ta babasının ölümünden sonra Sihanuk kral olmuştur. Gücü elinde bulunduran Sihanuk muhalefeti baskı altına almıştır. 1955 yılında "kralı sevip sevmedikleri" konusunda bir referandum düzenlemiş ve elde ettiği destekle, bağımsızlık için silahlı mücadele yürütmüş olan sol grupları ve diğer muhalifleri tutuklatmıştır. Sihanuk'un Kızıl Kmer diye adlandırdığı Kamboçya Komünist Partisi mevcut yönetime karşı silahlı muhalefete başlamıştır. Bu yıllarda başlayan Vietnam savaşı Kamboçya'yı da etkilemiştir. Sihanuk'un Vietnam gerillalarının Kamboçya topraklarını kullanmasına izin vermesiyle Kamboçya-ABD ilişkileri bozulmuştur. 1969 yılında ABD Kamboçya topraklarında çok büyük çaplı bombardıman uygulamış, bombardıman sonucunda binlerce Kamboçyalı hayatını kaybetmiştir. 1970 yılında başbakan Lon Nol ABD destekli bir darbe ile kral Sihanuk'u devirmiştir. Devrik kral bu kez Kızıl Kmer'e yakınlaşarak halkı darbeye karşı direnmeye ve darbeye karşı çıkan Kızıl Kmer'e destek olmaya çağırmıştır. Kralın çağrısına uyan pek çok köylü

⁴¹⁷ Young, Luke. *Monthly Review | Cambodian Political History*, 01 November 2013. <https://monthlyreview.org/2013/11/01/cambodian-political-history/>. (Erişim tarihi: 06.02.2020)

⁴¹⁸ Sander, Oral. *Siyasi Tarih* (Ankara: İmge Yayınları, 2003), s.284-90.

Kızıl Kmer'e katılmıştır. 1970-1975 yılları arasında ülkede iç savaş yaşanmıştır. 1975 yılında Vietnam'ın da desteklediği Kızıl Kmer iktidarı ele geçirmiştir.⁴¹⁹

1975-1979 arasındaki Kızıl Kmer dönemi Kamboçya için ayrı bir trajedi olmuştur. Bu dönem Kızıl Kmer liderinin adıyla “Pol Pot rejimi” olarak da bilinmektedir. Asıl adı Saloth Sar olan Pol Pot, Fransa’da komünizmle tanışmış ve bu dönemde Pol Pot ismini kullanmaya başlamıştır. Pol Pot eğitimini yarım bırakarak Kamboçya’ya dönmüş ve Fransaya karşı gerilla savaşına katılmıştır. Mao’un “ileriye doğru büyük atılım” görüşünden etkilenen Pol Pot, 1975 yılını “sıfır yılı” ilan etmiş ve kısa sürede “sınıfsız köylü toplumu” kurmaya çalışmıştır. Şehirlerde yaşamak, ticaret yapmak ve para kullanmak yasaklanmıştır. Şehirlerdeki insanlar kırsala sürülmüş, prinç tarlalarında açlık ve zor şartlar altında çalışmaya zorlanmıştır. Açlık, hastalık ve çok çalışma nedeniyle çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir. Kesin sayıları bilinmemekle birlikte, bu dönemde yüzbinlerce insanın hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir.⁴²⁰ Pol Pot rejimi aile kurumunu reddetmiş ve aileleri dağıtarak herkesi farklı yerlere sürmüş, dini pratikleri yasaklamıştır. Eğitimli sınıf ağır şartlarda çalıştırılmış, karşı çıkanlar öldürülmüştür. Baskı ortamı, insanların gözlüklü olmaları veya yabancı dil bilmeleri nedeniyle entelektüel olarak görülüp öldürülmelerine kadar varmıştır.⁴²¹

Bu dönemde Çin ve Sovyetler Birliği arasındaki ortaya çıkan gerilimin bir yansıması olarak, Sovyetler’in desteklediği Vietnam ile Çin’in desteklediği Kızıl Kmer arasında çatışma çıkmıştır. 1979 yılında Vietnam birlikleri Kamboçya’ya girerek Kızıl Kmer rejimine son vermiştir. Pol Pot ve Sihanuk Tayland’a kaçmış ve orada sürgünde hükümet oluşturmuşlardır. Vietnam, ülkenin adını Kamboçya Halk Cumhuriyeti olarak değiştirmiş ve kendisine bağlı bir hükümet oluşturmuştur. Çoğu ülke yeni hükümeti tanımamış ve sürgündeki hükümet BM’deki koltuğunu korumaya devam etmiştir. Vietnam askerleri 1989 yılına kadar Kamboçya’da kalmaya devam etmiştir. Kızıl Kmer, yeni rejime karşı gerilla savaşı başlatmış, bu savaşın etkisiyle yüz binlerce

⁴¹⁹ Young, Luke. *Monthly Review | Cambodian Political History*, 01 November 2013. <https://monthlyreview.org/2013/11/01/cambodian-political-history/>. (Erişim tarihi: 06.02.2020); Chandler, David P. *A History of Cambodia*, 4th ed (Boulder, Colo: Westview Press, 2008)

⁴²⁰ Williamson, Owen and Sith Daravuth. *The United Nations Transitional Authority in Cambodia (UNTAC)*, Old Dominion University, t.y. https://www.academia.edu/22387247/The_United_Nations_Transitional_Authority_in_Cambodia_UNTAC (Erişim tarihi: 09.03.2019)

⁴²¹ BBC News, *Cambodia’s Brutal Khmer Rouge Regime*. 16 November 2018, blm. Asia. <https://www.bbc.com/news/world-asia-pacific-10684399>. (Erişim tarihi: 11.10.2019)

insan Tayland'a sığınmak zorunda kalmıştır. Hun Sen, 1985 yılında Vietnam destekli hükümette başbakan olmuş ve günümüze kadar sürecek olan iktidarını başlatmıştır.⁴²²

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Kamboçya'daki çatışan taraflar arasında barış görüşmeleri başlamıştır. ASEAN ülkeleri, Endonezya, Avustralya ve Fransa'nın farklı zamanlarda öncülük ettiği bir dizi görüşme ve konferans neticesinde taraflar arasında uzlaşmaya varılmış ve 1991 yılında Paris Barış Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla, 18 ay süreli, BM Kamboçya Geçici Yönetimi (United Nations Transnational Authority in Cambodia/UNTAC) oluşturulmuştur.⁴²³ BM yönetiminde ülke kısmen silahsızlandırılmış, toplanan fonlarla ülke altyapısına yatırım yapılmış ve seçimler düzenlenmiştir. 1993 yılında düzenlenen ve Kızıl Kmer'in boykot ettiği seçimleri, yüzde 45 oranla Sihanuk'un oğlu prens Norodom Ranarridh başkanlığındaki monarşi yanlısı FUNCİNPEC partisi kazanmıştır. Bu seçimde Hun Sen liderliğindeki Kamboçya Halk Partisi de yüzde 33 oy almıştır. Kamboçya Halk Partisi seçim sonuçlarının kabullenmemiş ve Hun Sen devlet aygıtındaki gücünü kullanarak FUNCİNPEC partisini bir nevi koalisyona zorlamıştır. Seçimler sonrasında Sihanuk devlet başkanı, Norodom Ranarridh başbakan, özellikle orduda etkili olan Hun Sen ise, eşit yetkilerle ikinci başbakan olmuştur.⁴²⁴ Ülkenin ismi Kamboçya Krallığı olarak değiştirilmiştir. Bu dönemde ekonomi eski bakanı Sam Rainsy muhalefet lideri olarak öne çıkmıştır. 1997 yılında Hun Sen bir darbe ile prens Ranarridh'i saf dışı bırakmış ve iktidarı tek başına ele geçirmiştir. Bu tarihten sonra yapılan seçimler iktidar değiştirebilme özelliğini yitirmiş ve Hun Sen yapılan tüm seçimleri kazanarak 2020 yılına kadar iktidarını sürdürmüştür. 1998 yılında, gerilla mücadelesine devam eden ancak başarısızlığı nedeniyle yandaşlarınca ev hapsinde tutulan Pol Pot hayatını kaybetmiştir. 2004 yılında kral Sihanuk yerini diğer oğlu Norodom Shmoni'ye bırakmıştır.⁴²⁵

⁴²² Lambert, Tim. *A Brief History of Cambodia*, t.y. <http://www.localhistories.org/cambodia.html>. (Erişim tarihi: 26.11.2020)

⁴²³ Aksu, Eşref. *The UN in the Cambodia conflict: UNTAC*, 2018. https://www.researchgate.net/publication/326950953_The_UN_in_the_Cambodia_conflict_UNTAC/citation/download. (Erişim tarihi: 01.10.2019)

⁴²⁴ Rainsy, Sam. *UN's Unfinished Work in Cambodia Leaves Regional Security in Danger*. The Geopolitics, 18 September 2020. <https://thegeopolitics.com/uns-unfinished-work-in-cambodia-leaves-regional-security-in-danger/>. (Erişim tarihi: 12.01.2020)

⁴²⁵ Lambert, Tim. *A Brief History of Cambodia*, t.y. <http://www.localhistories.org/cambodia.html>. (Erişim tarihi: 26.11.2020)

Son dönemde Çin ile Kamboçya arasında ekonomik ve siyasi yakınlaşma görülmektedir. ABD'nin demokrasi ve insan hakları konusunda koşullar öne sürerek yaptığı yardımlara karşılık, Çin'in herhangi bir koşul öne sürmeden yaptığı altyapı yatırımları ülkede Çin etkisinin artmasına yol açmaktadır.⁴²⁶ Çin, ülkenin önemli bir ticaret ortağı ve bağışçısı haline gelmiştir. 2018 yılında Kamboçya'ya en çok ekonomik yardım yapan ülke Çin olmuştur.⁴²⁷ Kamboçya Çin ile stratejik bir anlaşma yaparak Çin donanmasının Kamboçya'daki Raval Deniz Üssünü otuz yıl süreyle kullanmasına izin vermiştir.⁴²⁸

6.1.2. Kamboçya'nın coğrafi yapısı

Kamboçya'da tropikal muson iklimi etkilidir. Mayıs-Kasım arası yağışlı, Aralık-Nisan arası ise kurak dönemdir. Kamboçya'da ılıman bir iklim vardır. Sıcaklıklar Mart-Haziran döneminde yüksektir. Yoğun yağış alan ülke, bitki ve hayvan çeşitliliği açısından zengindir. Ülke topraklarının yüzde 53,6'sı ormanlık alanlardan oluşur. Ülkede geniş otlaklar bulunur. Kamboçya'nın en önemli besin kaynakları prinç ve balıktır. "Ülkede yüzlerce yıldır değişmeyen durum, insanların prinç ve balıkla besleniyor olmalarıdır."⁴²⁹

Kamboçya, etrafında birkaç küçük dağın yer aldığı büyük bir düzlükten oluşur. Tayland sınırında Dangkre, güneyde Kakule ve Fil dağı bulunmaktadır. Ülkenin en yüksek yeri 1800 metre civarındadır. Dağlık bölgeler yoğun ormanlarla kaplıdır. Laos ve Vietnam sınırına doğru olan ülkenin kuzey doğusunda yüksek platolar yer alır. Batıda, Tayland Körfezi kenarındaki kıyı şeridi ağaçlık ve seyrek nüfusludur. Kuzey-güney istikametinde ülkenin ortasından geçen Mekong ülkenin en önemli nehridir ve Kamboçya için yaşam kaynağıdır. Bu nehrin etrafındaki alüvyon kaplı düzlüklerde tarım yapılmaktadır.⁴³⁰ Ülkenin batıya yakın orta kısmında büyük bir göl olan Tonle

⁴²⁶ The Diplomat, *Cambodia: Between China and the United States*, <https://thediplomat.com/2015/05/cambodia-between-china-and-the-united-states/> (Erişim tarihi: 05.11.2020)

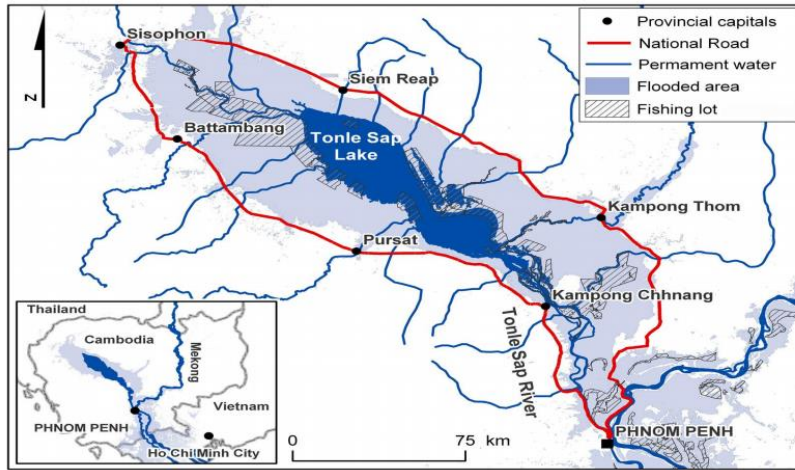
⁴²⁷ Human Rights Watch, *World Report 2019: Rights Trends in Cambodia*, 18 December 2018, <https://www.hrw.org/world-report/2019/country-chapters/cambodia>. (Erişim tarihi: 06.03.2021)

⁴²⁸ Strangio, Sebastian. *Why Cambodia Yields to China's Strategic Commands*. Asia Times, 24 June 2019. <https://asiatimes.com/2019/07/why-cambodia-yields-to-chinas-strategic-commands/>. (Erişim tarihi: 11.04.2020)

⁴²⁹ Chandler, David P. *A History of Cambodia*, 4th ed (Boulder, Colo: Westview Press, 2008)

⁴³⁰ Encyclopedia Britannica, *Cambodia | History - Geography | Britannica.com*, t.y. <https://www.britannica.com/place/Cambodia> (Erişim tarihi: 01.10.2019)

Sap yer almaktadır. Mekong nehri ile Tonle Sap birbirleriyle bağlantılıdır. Yılın yağışlı döneminde sular Mekong'dan Tonle Sap'a, yağışsız dönemdeyse Tonle Sap'tan Mekong'a akmaktadır. Bu durum Tonle Sap Gölü'nün önemli bir balık kaynağı olmasını sağlamaktadır. Tonle Sap yağışlı dönemde dört kat genişlemektedir. Yağışsız dönemde gölün geri çekilmesiyle ortaya çıkan topraklar pirinç üretimi için çok uygundur. Mekong ve Tonle Sap sayesinde ülke topraklarının yüzde 30'u sulanabilir durumdadır.⁴³¹



Şekil 8. Kamboçya Tonle Sap Gölü Havzası

Kaynak: Mak Sithirith, Kamboçya'da Tonle Sap Sulak Alanlarının Yönetimi

6.1.3. Kamboçya'nın sosyal yapısı

Ülke nüfusu etnik ve dini bakımdan homojendir. Toplumun yüzde 90'ından fazlası etnik olarak Kmer, nüfusun büyük bölümü de Budisttir. Halkın çok büyük bölümü Kmerce konuşmaktadır. Ülkedeki diğer etnik gruplar Çamlar, Vietnamlılar ve Çinlilerdir. Müslüman olan Çamlar nüfusun 1-2'sini oluşturmaktadır.⁴³² Ülkede, yüzde 4,5 civarı Müslüman bulunmaktadır.⁴³³ Nüfus artış hızı 1,5 olan ülkenin nüfusu 2019 yılı itibariyle 16,5 milyondur.⁴³⁴ Nüfusun önemli bir bölümü gençlerden

⁴³¹ Sithirith, Mak. The Governance of Wetlands in the Tonle Sap Lake, Cambodia, *Journal of Environmental Science and Engineering*. B 4, no. 6 (28 June 2015). <https://doi.org/10.17265/2162-5263/2015.06.004>.

⁴³² Minority Rights Group. *World Directory of Minorities and Indigenous Peoples Cambodia Cham*, <https://minorityrights.org/minorities/cham/> (Erişim tarihi: 10.10.2019).

⁴³³ Kurtuluş, Rıza. "Kamboçya" *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 2019, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kambocya> (Erişim tarihi: 01.10.2019)

⁴³⁴ Worldbank, *Worldbank Cambodia | Data*, <https://data.worldbank.org/country/cambodia>, (Erişim tarihi: 05.10.2019)

oluşmaktadır. Ülkedeki ortalama yaş 25,6'dır. 65 yaş ve üstü nüfus oranı yüzde 0,8'dir.⁴³⁵ Nüfus yoğunluğu Mekong Nehri ve Tonle Sap Gölü kıyılarında fazladır. Yaklaşık 5 milyon insan Tonle Sap Gölü çevresindeki alanda yaşamaktadır. Ülkenin büyük şehirleri olan; Phnom Penh, Pursat, Compong Chnang ve Kompong Cham şehirleri Mekong-Tonle Sap havzasında bulunmaktadır.⁴³⁶ 2 milyon kişinin yaşadığı başkent Phnom Penh ülkenin en büyük şehridir.⁴³⁷ Kamboçya'da nüfusun önemli bir bölümü kırsal alanlarda yaşamakta, ancak şehirleşme hızlanarak artmaktadır. 2017 itibariyle şehirleşme oranı yüzde 23'8'dir.⁴³⁸ 2013 itibariyle 3.16 milyon hane halkının 2,5 milyonu kırsal alanda, 0.66 milyonu ise şehirlerde yaşamaktadır. Ülkedeki şehirli nüfusun yüzde 53,7'si başkent Phnom Penh'de yaşamaktadır.⁴³⁹

6.1.4. Kamboçya'nın siyasi ve idari yapısı

Kamboçya anayasal bir monarşidir. Kral, 2004 yılında tahta geçen ve Norodom Sihanuk'un oğlu olan Norodom Sihamoni'dir. Ülkenin birliğini temsil eden, sınırlı ve sembolik yetkileri olan kral seçimle belirlenmektedir.⁴⁴⁰ Ülkede yasama 125 üyeli Milli Meclis ve 61 üyeli Senatodan oluşmaktadır. Başbakan, Kamboçya Halk Partisi lideri olan Hun Sen'dir. Ülkede siyasi güç Hun Sen'in elindedir. Sen değişik koalisyonlar da dâhil olmak üzere 1985 yılından itibaren ülkeyi yönetmektedir ve dünyada en uzun süre iktidarda kalan liderlerden birisidir. Kamboçya bugün itibariyle “seçimli otoriteriyen” (*electoral authoritarianism*) bir rejimle yönetilmektedir.⁴⁴¹ Ülkede düzenli seçimler yapılmakla birlikte, bu seçimler iktidarın kontrolünde gerçekleşmektedir. Batılı ülkelerin çağrılarını üzerine 2010 yılında muhalif lider Sam Rainsy'nin ülkeye dönmesine izin verilmiştir. 2012 yılında Rainsy ile İnsan Hakları

⁴³⁵ United Nations Development Programme, *Cambodia Human Development Index*, t.y.

<http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/KHM>. (Erişim tarihi: 06.02.2021)

⁴³⁶ Sithirith, Mak. The Governance of Wetlands in the Tonle Sap Lake, Cambodia, *Journal of Environmental Science and Engineering*. B 4, no. 6 (28 June 2015). <https://doi.org/10.17265/2162-5263/2015.06.004>.

⁴³⁷ World Population Review, *Phnom Penh Population 2019 (Demographics, Maps, Graphs)*, <http://worldpopulationreview.com/world-cities/phnom-penh-population/> (Erişim tarihi: 06.10.2019)

⁴³⁸ BM Kalkınma Programı, *Cambodia Human Development Index*, t.y. <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/KHM>. (Erişim tarihi: 06.02.2021)

⁴³⁹ Asian Development Bank. *Asia Development Bank Work in Cambodia*, 15 November 2017, <https://www.adb.org/countries/cambodia/overview> (Erişim tarihi: 22.04.2020)

⁴⁴⁰ The Royal Embassy of Cambodia to the United States of America, *The Royal Embassy of Cambodia*, <https://www.embassyofcambodiadc.org/> (Erişim tarihi: 12.01.2019)

⁴⁴¹ Un, Kheang. A Mixed Legacy: The United Nations Intervention In Cambodia, *International Peacekeeping* 27, no. 1 (01 January 2020): 22-28. <https://doi.org/10.1080/13533312.2019.1710369>.

Partisi lideri Kem Sokha bir araya gelerek ülkenin muhalefet partisi olan Kamboçya Ulusal Kurtuluş Partisini kurmuştur. Parti 2013 yılındaki seçimlerde 55 milletvekilliği kazanmıştır. Bu durum iktidarı rahatsız etmiş, Sam Rainsy açılan soruşturmalar nedeniyle 2015 yılında tekrar sürgüne gitmek zorunda kalmıştır. 2018 yılındaki seçimler öncesinde muhalefet partisi 2017 yılında Yüksek Mahkeme tarafından kapatılmıştır. Kamboçya Ulusal Kurtuluş Partisinin bir sonraki lideri Kem Sokha ise ihanet suçlamasıyla hapse atılmıştır.⁴⁴² 2018 seçimlerine 20 küçük partinin girmesine izin verilmiş, ancak meclisteki 125 milletvekilliğinin tamamını yüzde Hun Sen'in Kamboçya Halk Partisi kazanmıştır.⁴⁴³ Kamboçya yirmi vilayet ve dört belediyeden oluşmaktadır. Bu belediyeler Phnom Penh, Sihanoukville, Kep ve Pailin'dir.⁴⁴⁴

6.1.5. Kamboçya'nın ekonomik yapısı

Kamboçya Asya'da en hızlı büyüyen ekonomilerden birisidir.⁴⁴⁵ Son yirmi yılda Kamboçya yüzde 8 civarında büyümüştür.⁴⁴⁶ Ülkede gayri safi milli hâsıla 24,5 milyar dolar, İnsani Kalkınma Endeksinde kullanılan satın alma paritesine göre kişi başına düşen milli gelir de, 4,246 dolardır. Kamboçya 1999'dan beri Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) üyesidir.

Kamboçya ekonomisi kırsal alanda ticari tarım, şehirlerde ise üretim ve hizmetler sektörü yönünde hızla ilerlemektedir.⁴⁴⁷ Tarım ve balıkçılığın ülke ekonomisindeki payı yüzde 22, inşaat dâhil sanayininin payı ise yüzde 32'dir. Ekonominin önde gelen sektörleri tekstil ve turizmdir. Enflasyon yüzde 3 civarında seyretmektedir.⁴⁴⁸ İşgücünün yüzde 23'ü tarım sektöründe, yüzde 30,7'si sanayi sektöründe, yüzde

⁴⁴² BBC News, *Hun Sen: Cambodia's Strongman Prime Minister*. BBC News, 27 July 2018, blm. Asia. <https://www.bbc.com/news/world-asia-23257699>. (Erişim tarihi: 06.5.2019)

⁴⁴³ T.C. Dışişleri Bakanlığı. *T.C. Dışişleri Bakanlığı Kamboçya*, t.y. <http://www.mfa.gov.tr/kambocya-kunyesi.tr.mfa>. (Erişim tarihi: 01.10.2019)

⁴⁴⁴ Kingdom of Cambodia, *Public Administration Country Profile*, 2004, <http://era.gov.kh/eraasset/uploads/2020/02/Kingdom-of-cambodia-Public-Administration-Country-Profile.pdf> (Erişim tarihi: 01.11.2019)

⁴⁴⁵ Asian Development Bank, *Asia Development Bank Work in Cambodia*, 15 November 2017, <https://www.adb.org/countries/cambodia/overview> (Erişim tarihi: 22.04.2020)

⁴⁴⁶ World Bank, *Worldbank Cambodia Overview*, 2020, <https://www.worldbank.org/en/country/cambodia/overview> (Erişim tarihi: 04.10.2019)

⁴⁴⁷ International Labour Organization, *Cambodia Common Country Assessment-UNDAF 2016-2018*, t.y. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/---sro-bangkok/documents/genericdocument/wcms_364553.pdf. (Erişim tarihi: 06.02.2020)

⁴⁴⁸ Worldbank, *Worldbank Cambodia | Data*, <https://data.worldbank.org/country/cambodia>, (Erişim tarihi: 05.10.2019)

46,3'ü ise hizmet sektöründe çalışmaktadır.⁴⁴⁹ Ekonomik büyümenin sağlanmasında emlak sektörüne yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları önemli rol oynamaktadır. Çin bu yatırımlarda en önde gelen ülkedir.⁴⁵⁰ Kamboçya'ya en çok dış yardım Çin ve Kuzey Kore tarafından yapılmaktadır ve bu yardımların önemli bölümü altyapı yatırımlarına yöneliktir.⁴⁵¹

Yaşanan ekonomik gelişmeye rağmen Kamboçya ekonomisini olumsuz etkileyen faktörler de mevcuttur. Kamboçya insan sermayesi düşük ülkeler grubundadır. Eğitim ve sağlık alanındaki gelişmeler hala yetersizdir. Eğitimli işgücü ihtiyacı önemli bir sorundur. Ekonomideki vasıflı işgücü oranı yüzde 9,7'dir. İkinci kademe eğitimi tamamlama oranları düşük olup ortalama okula gitme süresi 4,8 yıldır.⁴⁵² Yetişkin nüfusta okuma yazma oranı yüzde 73,9'dur. Kamboçya'da altyapı hala yetersizdir ve ciddi yatırımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Uzun yıllar süren savaşların da etkisiyle yollar, köprüler, sulama ve elektrik sistemleri, okullar, hastaneler ve evler tahrip olmuştur. Ekonomide teknoloji kullanımı düşüktür. Ayrıca ekonominin çeşitlendirilmesi henüz sağlanamamıştır. Yolsuzluk da ekonomik gelişmenin önündeki önemli engellerden birisidir.⁴⁵³

6.2. Kamboçya'da İnsani Güvenlik

Bu bölümde Kamboçya'daki insani güvenlik tehditlerinin neler olduğu, bu tehditlere yönelik olarak BM'nin ne tür faaliyetler gerçekleştirdiği incelenecek, bu faaliyetlerin BM'nin insani kalkınma ve insan hakları ile ilgili faaliyetleri ile bağlantısının kurulup kurulmadığı ve bu faaliyetlerin Kmer halkının özgürleşmesine bir katkısının olup olmadığı hususları değerlendirilecektir.

⁴⁴⁹ World Population Review, *Phnom Penh Population 2019 (Demographics, Maps, Graphs)*, <http://worldpopulationreview.com/world-cities/phnom-penh-population/> (Erişim tarihi: 06.10.2019)

⁴⁵⁰ Al Jazeera, *Cambodia economy: High growth expected to continue*, t.y. <https://www.aljazeera.com/news/2019/02/cambodia-economy-high-growth-expected-continue-190220092005721.html> (Erişim tarihi: 08.10.2019)

⁴⁵¹ International Labour Organization, *Cambodia Common Country Assessment-UNDAF 2016-2018*, t.y. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/---sro-bangkok/documents/genericdocument/wcms_364553.pdf (Erişim tarihi: 06.02.2020)

⁴⁵² United Nations Development Programme, *Cambodia Human Development Index*, t.y. <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/KHM> (Erişim tarihi: 06.02.2021)

⁴⁵³ World Bank, *Worldbank Cambodia Overview*, 2020, <https://www.worldbank.org/en/country/cambodia/overview> (Erişim tarihi: 04.10.2019)

6.2.1. Kamboçya’da insani güvenlik durumu

Kamboçya zor dönemler geçirmiş, pek çok problemle karşılaşmış bir ülkedir. Ülke son dönemlerde ekonomik olarak kendini toparlamaya çalışsa da insani güvenlik alanındaki sorunlarını tam olarak çözebilmiş değildir. Diğer yandan, Kamboçya BM’nin önemli roller üstlendiği bir ülkedir. 1991-1993 yılları arasında görev yapan BM görev gücü UNTAC ülkede kurucu güç rolü oynamıştır. Ülkenin mevcut siyasi sistemi, sonradan değişikliklere uğramış olsa da, UNTAC döneminde oluşturulmuştur. BM daha sonrasında da ülkedeki faaliyetlerine devam etmiştir.

Yakın geçmişte Kamboçya’nın insani güvenlik tehditleri korkudan özgürlük alanında yoğunlaşmıştır. Çatışma ve şiddet bu alandaki en temel tehdit olmuştur. Kamboçya’da soykırım boyutuna varan insani güvenlik tehlikeleri yaşanmıştır. Son dönemde ise, yaşanan insan hakları ihlalleri nedeniyle onurlu yaşama özgürlüğüne yönelik tehditlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Etkisi azalmış olsa da, başta fakirlik olmak üzere, istekten özgürlük alanındaki insani güvenlik tehditleri hassas grupları etkilemeye devam etmektedir. Geçmişten günümüze Kamboçya’daki başlıca insani güvenlik tehditleri şu şekilde sıralanabilir:

Şiddet ve baskı: Geçmişte Kamboçya’daki en önemli insani güvenlik tehdidi şiddet olmuştur. Kamboçya pek az ülkede görülen şiddet olaylarına maruz kalmıştır. Ülkede işgaller, çatışmalar, gerilla savaşları, iç savaş, darbeler, bombalamalar ve toplu katliamlara yaşanmıştır. Bu şiddet olayları çok sayıda insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Siyasi gruplar arasındaki çatışmanın yanı sıra, iktidarı ele geçirenlerin uyguladığı baskı ve şiddet Kamboçya’nın tarihinin bariz vasfı olmuştur.

Kamboçya İkinci Dünya Savaşında Japon işgaline uğramış ve savaşın şiddetine maruz kalmıştır. Sonrasında Fransa’ya karşı verilen bağımsızlık mücadelesinde çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir. Ülkenin kuruluş döneminde, Prens Sihanuk bağımsızlık için silahlı mücadele yürütmüş olan sol grupları ve diğer muhalifleri tutuklatmıştır. Komünist muhalefet Vietnam ormanlarına çekilmiş ve düşük yoğunlukta da olsa silahlı mücadele devam etmiştir. Vietnam savaşı sürecinde, ABD, Kamboçya topraklarına çok yoğun bombardıman uygulamış, yarım milyon insan bu bombardımanlarda hayatını kaybetmiştir. 1968-1975 yılları arasındaki iç savaşta ve 1970 teki ABD destekli darbeye yine binlerce insan hayatını kaybetmiştir. 1975-1979 arasındaki Kızıl Kmer rejimi döneminde, tam rakamlar bilinmemekle birlikte,

yüzbinlerce insan hayatını kaybetmiştir. 1979'da Vietnam işgaliyle başlayan ve on yıl süren ikinci iç savaş yine pek çok insanın ölümüne neden olmuştur.⁴⁵⁴ Yaşanan bu şiddet olaylarında yabancı güçlerin rolünü de vurgulamak gerekir. Fransız sömürge yönetimi, Japon işgali, ABD bombardımanları, Çin destekli Kızıl Kmer rejimi, Sovyet destekli Vietnam işgali milyonlarca insanın ölümüne neden olmuştur.

1991 Paris Barış Anlaşması ve UNCTAD yönetimi sonrası Kamboçya görece daha istikrarlı hale gelmiş, büyük insan kayıpları önlenmiş, ancak politik çatışma ve baskı ortamı devam etmiştir. 1997 de bu kez Hun Sen darbesi yaşanmış ve yine birçok kişi tutuklanmış veya ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Hun Sen iktidarı döneminde muhaliflere yönelik baskı, keyfi tutuklamalar, kötü muamele ve siyasi cinayetler yaşanmaktadır.⁴⁵⁵ Güvenlik güçleri sivil gösterilerde aşırı şiddet kullanmaktadır. Sovachana ve Beban'ın 2015 yılında yaptıkları sınırlı anket çalışmasının sonuçlarına göre, Kamboçya halkı için en önemli güvenlik tehdidi, hükümete karşı duyulan korkudur.⁴⁵⁶

Göç: Yaşanan yoğun çatışma ve şiddet ortamı nedeniyle Kamboçya'da görülen bir diğer insani güvenlik tehdidi de göçtür. Kamboçya'da muhalif gruplar iktidar baskısına karşı her seferinde komşu ülkelere sığınmışlardır. Her daim yurt dışında yaşayan muhalif Kamboçyalılar bulunmuştur. Komşu ülkelerle olan uzun sınırlar, bu sınırların iyi korunmuyor olması ve bazı sınır bölgelerinin yoğun ve sık ormanlarla kaplı olması, komşu ülkelere geçişi kolaylaştırmıştır. İç savaş ve Kızıl Kmer rejimi döneminde yüzbinlerce insan yurtdışına sığınmıştır. Mültecilerin bir bölümü Fransa, Avustralya ve ABD gibi ülkelere sığınmış, önemli bir bölümü ise Tayland sınırındaki göçmen kamplarına yerleşmişlerdir. 1979 yılında 600 bin insanın yurtdışındaki kamplarda kaldığı tahmin edilmektedir.⁴⁵⁷ Bu kampların en bilinenlerinden olan ve

⁴⁵⁴ Young, Luke. *Monthly Review | Cambodian Political History*, 01 November 2013.

<https://monthlyreview.org/2013/11/01/cambodian-political-history/>. (Erişim tarihi: 06.02.2020)

⁴⁵⁵ Human Rights Watch, *Cambodia's Dirty Dozen | A Long History of Rights Abuses by Hun Sen's Generals*, t.y. <https://www.hrw.org/report/2018/06/27/cambodias-dirty-dozen/long-history-rights-abuses-hun-sens-generals>. (Erişim tarihi: 20.01.2020)

⁴⁵⁶ Sovachana, Pou and Alice Beban. *Human Security in Cambodia: Far From Over*, JICA Research Institute, 2015.

https://www.academia.edu/12704445/Pou_S._and_Beban_A._2015_.Human_Security_in_Cambodia_Far_From_Over._JICA_Research_Institute_Working_Paper_95. (Erişim tarihi: Tarihi.19.04.2019)

⁴⁵⁷ Quinn, Peter T. *Human (In)Security in Cambodia: Problems of Local, National and Global Governance*, 2013, https://www.academia.edu/4139957/Cambodia_Human_Security?auto=download (Erişim tarihi: 12.02.20120)

1979-1993 yılları arasında açık kalmış olan Khao I Dang mülteci kampında yaklaşık 140 bin insan kalmıştır.⁴⁵⁸

Fakirlik: Fakirlik, yaşanan şiddet dönemi nedeniyle uzun süre Kamboçya'daki önemli bir insani güvenlik sorunu olmuştur. Son dönemde yakalanan yüksek büyüme oranları nedeniyle ülkedeki fakirlik oranları azalmıştır. 2004 yılında yüzde 53,2 olan fakirlik oranı, 2011 yılında yüzde 20,5'e düşmüştür.⁴⁵⁹ Fakirliğin azalmasında, pirinç üretimi ve pirinç fiyatlarında artışın yanı sıra, tarım işçiliğinde ve tarım dışı sektörlerdeki ücret artışı önemli rol oynamıştır. Son dönemde eşitsizlik oranlarında az da olsa bir düzelme görülmektedir. 2009 itibarıyla en fakir beşte birlik bölüm günde 0.70 dolar harcama yapabilirken, en zengin beşte birlik nüfus bunun beş katı olan günlük 3.75 dolar harcama yapmaktadır. Ne var ki, fakirlik bir insani güvenlik riski olarak Kamboçya'daki varlığını sürdürmektedir; çünkü halen fakirlikten kurtulamayan insanlar olduğu gibi, fakirlikten kurtulan ve çok az bir farkla fakirlik sınırının hemen üzerinde olan 4,5 milyon insan için de tekrar fakirliğe dönme riski vardır.⁴⁶⁰ Günlük 0,30 dolarlık bir gelir kaybı, üç milyon insanı yeniden fakirlik sınırının altına çekebilir ve fakirlik oranının yüzde 40'lara çıkmasına yol açabilir. Fakirlik esas olarak kırsal kesimde yaygındır. Fakir ailelerin yüzde 91'i kırsal kesimde yaşamaktadır.⁴⁶¹ Diğer yandan, gayrisafi milli hasılayı artırmak amacıyla uygulanan neoliberal ekonomi politikaları ve sosyal kesintiler, kırsal kesimdeki fakir insanların kötü beslenmesine sebebiyet vermekte; temiz su, barınak, sağlık hizmeti, elektrik ve eğitim gibi temel hizmetlere erişimi azaltmaktadır.⁴⁶²

Toprak gaspı: Kamboçya'da uygulanan ekonomik liberalizasyon politikalarının bir yansıması olarak, yaşanan en önemli insani güvenlik sorunlardan birisi insanların

⁴⁵⁸ United Nations Refugee Agency, *Famed Cambodian Refugee Camp Reopens as Educational Centre*, 31.05.2016 <https://www.unhcr.org/news/latest/2016/5/574d5f1b4/famed-cambodian-refugee-camp-reopens-educational-centre.html> (Erişim tarihi: 12.01.2020)

⁴⁵⁹ World Bank, *Poverty Has Fallen, yet Many Cambodians Are Still at Risk of Slipping Back into Poverty, New Report Finds*, 2014, <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2014/02/20/poverty-has-fallen-yet-many-cambodians-are-still-at-risk-of-slipping-back-into-poverty>. (Erişim tarihi: 06.11.2019)

⁴⁶⁰ World Bank, *Worldbank Cambodia Overview*, 2020, <https://www.worldbank.org/en/country/cambodia/overview> (Erişim tarihi: 04.10.2019)

⁴⁶¹ World Bank, *Poverty Has Fallen, yet Many Cambodians Are Still at Risk of Slipping Back into Poverty, New Report Finds*, 2014, <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2014/02/20/poverty-has-fallen-yet-many-cambodians-are-still-at-risk-of-slipping-back-into-poverty>. (Erişim tarihi: 06.11.2019)

⁴⁶² Hunt, Pascale. *The State of Human Security in Cambodia*, t.y. https://www.academia.edu/20051410/The_State_of_Human_Security_Cambodia. (Erişim tarihi: 07.10.2019)

topraklarının gasp edilmesidir. Bu gasp hükümet ve yabancı yatırımcıların işbirliğiyle yapılmaktadır. Hükümet tarımsal ekonomik kalkınma projeleri için topraklara el koymakta ve bu toprakları yabancı yatırımcılara vermektedir. Politikacılar, üst düzey görevliler ve işadamları bu toprak gaspı çarkının bir parçası haline gelmişlerdir. Bu kalkınma projelerinin ulusal çıkarlar için olduğu söylenmekte, ancak iktidar partisinin üst düzey yöneticileriyle yabancı yatırımcılar arasında çıkar ilişkileri bulunmaktadır. Mahkemelere yapılan başvurularda sonuçlar zengin ve güçlülerin lehine olmaktadır. İnsanları bu tür durumlara karşı koruması gereken devlet ve hükümet görevlilerinin kendileri toprak gaspının bir parçası olmuşlardır.⁴⁶³ Pek çok küçük çiftçi bu toprak gaspının mağduru olmaktadır. Kamboçya’da işleyen bir tapu sisteminin olmayışı da toprak gasplarını kolaylaştırmaktadır. Bazı tahminlere göre, 500-700 bin insanın toprağı gasp edilmiştir.⁴⁶⁴ Yabancı yatırımcıların ülke topraklarının yüzde 22’ine sahip olduğu tahmin edilmektedir.⁴⁶⁵ Bu durum, insanların geçimlerini sağlayabilecek topraklarını kaybetmelerine neden olmakta ve insani güvenliklerini tehlikeye atmaktadır.

Yolsuzluk: Yolsuzluk, Kamboçya için önemli bir insani güvenlik tehdididir. Yolsuzluk, yabancı firmalar ile iktidar partisinin ulusal ve yerel yöneticilerinin içinde olduğu yaygın ve sistemik bir sorundur. Adalet sistemi de bu yolsuzluktan kurtulabilmiş değildir. Parası veya siyasi gücü olmayanların adalet sisteminde haklarını aramaları çok zordur.⁴⁶⁶ Daha sonra Dünya Bankası başkanı olan James Walhenson bu durumu şöyle ifade etmiştir: “*Kamboçya’nın üç önemli sorunu vardır; yolsuzluk, yolsuzluk, yolsuzluk*”.⁴⁶⁷ Kamboçya yolsuzluğun en fazla olduğu ülkelerden

⁴⁶³ Quinn, Peter T. *Human (In)Security in Cambodia: Problems of Local, National and Global Governance*, 2013, https://www.academia.edu/4139957/Cambodia_Human_Security?auto=download (Erişim tarihi: 12.02.2020)

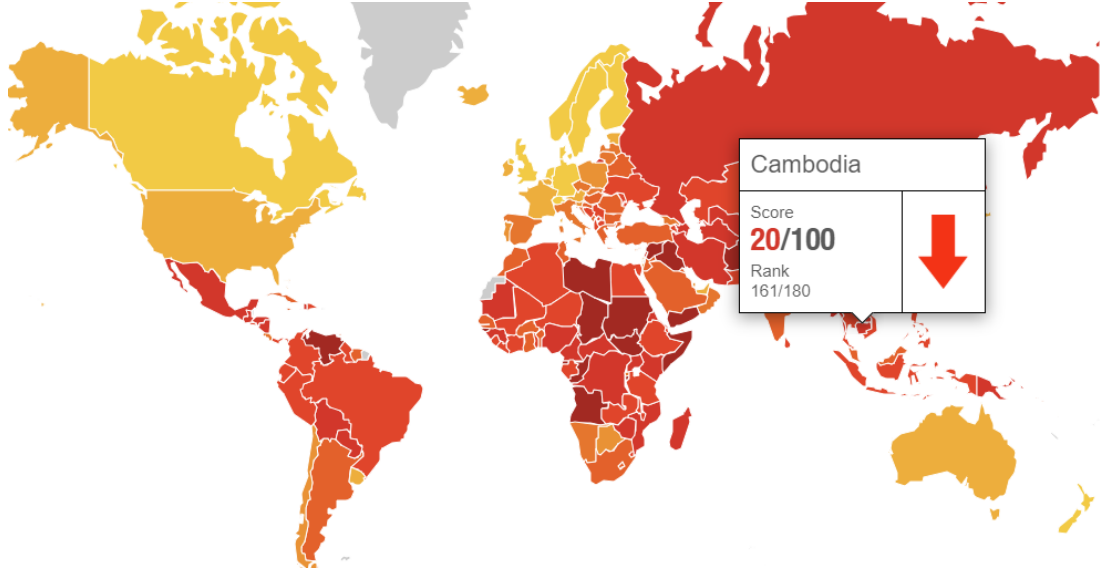
⁴⁶⁴ International Labour Organization, *Cambodia Common Country Assessment-UNDAF 2016-2018*, t.y. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/---sro-bangkok/documents/genericdocument/wcms_364553.pdf. (Erişim tarihi: 06.02.2020)

⁴⁶⁵ Sovachana, Pou and Alice Beban, *Human Security in Cambodia: Far From Over*, JICA Research Institute, 2015. https://www.academia.edu/12704445/Pou_S._and_Beban_A._2015_.Human_Security_in_Cambodia_Far_From_Over._JICA_Research_Institute_Working_Paper_95. (Erişim tarihi: Tarihi.19.04.2019)

⁴⁶⁶ Human Rights Watch, *What Hell Feels Like’ | Acid Violence in Cambodia*, 04 February 2019, <https://www.hrw.org/report/2019/02/04/what-hell-feels/acid-violence-cambodia>. (Erişim tarihi: 22.10.2019)

⁴⁶⁷ Adams, Brad. *30 Years of Hun Sen: Violence, Repression, and Corruption in Cambodia*, New York, N.Y.: Human Rights Watch, 2015.

birisidir. Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün Yolsuzluk Algılama Endeksi'ne göre, Kamboçya yolsuzlukta 180 ülke arasında 161. sıradadır.



Şekil 9 Kamboçya'nın Yolsuzluk Algılama Endeksindeki Yeri

Kaynak: Uluslararası Şeffaflık Örgütü

Yolsuzluk ülkeye yapılan yardımların yerine ulaşmasını da önlemektedir. Yardımların birçok durumda ihtiyaç sahipleri yerine üst düzey devlet görevlilerine gittiği ortaya çıkmış, ancak yolsuzluklarda bir düzelme görülmemiştir. “*Bu tür yolsuzluk skandallarında benzer şeyler yaşanmaktadır. Yardım kuruluşları parmaklarını sallayarak uyarmakta, hükümet yeni sözler vermekte ve işe yaramayan yeni gözetim mekanizmaları kurulmaktadır.*”⁴⁶⁸

Hastalık: Kamboçya’da bir diğer önemli insani güvenlik tehdidi, hastalıktır. Sağlık sorunu olan birçok insan tedavi ücretini ödeyemedikleri için sağlık hizmetine erişememektedirler. Ülkedeki sağlık hizmetlerinin kalitesi düşüktür. Kanalizasyon hizmetleri yetersizdir. Kamboçya nüfusunun yüzde 25’ini oluşturan 3,8 milyon insan gelişmiş bir su sistemine, yüzde 44’ünü oluşturan 6,8 milyon kişi ise gelişmiş bir kanalizasyon sistemine sahip değildir. 2000 yılındaki rakamlara göre, yapılan çalışmalarla düşüş sağlanmış olsa da, ülkedeki HIV/AIDS sayıları Asya ülkelerinde

⁴⁶⁸ Strangio, Sebastian. *Hun Sen's Cambodia*, New Haven: Yale University Press, 2014, s.93

görülen en yüksek orandır.⁴⁶⁹ Kamboçya antibiyotiğe dirençli Tüberkülozun en yaygın olarak görüldüğü ikinci ülke, Tüberküloz ölümlerindeyse birinci ülkedir.⁴⁷⁰

Trafik Kazaları: Trafik kazaları ülkede ciddi bir insani güvenlik sorunu haline gelmiştir. Ekonomik büyüme nedeniyle artan araba sayıları, karayolları başta olmak üzere alt yapı yatırımlarının azlığı, devletin kural koyma ve uygulayabilme kapasitesinin zayıflığı, çok sayıda trafik kazasının meydana gelmesine yol açmaktadır. Trafik kazalarının oranı son dönemde yüzde 200 artmıştır. Her gün ortalama 5 kişi trafik kazaları nedeniyle ölmektedir.⁴⁷¹ Ülkedeki kaza nedeniyle oluşan yaralanma ve ölümlerin çok büyük bölümünün sebebi trafik kazalarıdır.⁴⁷²

6.2.2. BM'nin Kamboçya'daki insani güvenlik faaliyetleri

Her ne kadar, “insani güvenlik” adı altında olmasa da, BM'nin Kamboçya'daki en önemli insani güvenlik faaliyeti 1991-1993 yılları arasında görev yapan UNTAC yönetimi olmuştur. Bu dönemde insani güvenlik yaklaşımı henüz ortaya çıkmış değildir; ancak UNTAC, çatışma ve şiddeti önleyerek bir insani güvenlik faaliyeti yürütmüştür. UNTAC, BM'nin o dönemdeki en önemli operasyonlarından birisi olmuştur. BM, egemen bir ülkede yönetimi üstlenmiş ve yetki sınırları çerçevesinde 18 ay süreyle ülkeyi yönetmiştir. UNTAC ülkede seçimlerin yapılmasını ve yeni anayasanın oluşturulmasını sağlamıştır.

UNTAC'ın görevlendirilmesi tam anlamıyla BM'nin yönlendirdiği bir süreç olmamıştır. Kamboçya'daki çatışan taraflar arasındaki görüşmeler BM çatısı altında yürütülmemiştir. UNTAC'ın kurulmasına giden yolu açan esas metin de, bir BM kararı değil, Paris Barış Antlaşmasıdır. BM bu süreçte karar alıcı değil, uygulayıcı

⁴⁶⁹ World Health Organization Regional Office for South-East Asia and Regional Office for the Western Pacific, *HIV/AIDS in Asia and the Pacific Region*, 2001.

<https://www.who.int/hiv/strategic/en/wpraid2001.pdf?ua=1> (Erişim tarihi: 22.10.2020)

⁴⁷⁰ International Labour Organization, *Cambodia Common Country Assessment-UNDAF 2016-2018*, t.y. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/---sro-bangkok/documents/genericdocument/wcms_364553.pdf. (Erişim tarihi: 06.02.2020)

⁴⁷¹ Sovachana, Pou and Alice Beban. *Human Security in Cambodia: Far From Over*. JICA Research Institute, 2015.

https://www.academia.edu/12704445/Pou_S._and_Beban_A._2015_.Human_Security_in_Cambodia_Far_From_Over._JICA_Research_Institute_Working_Paper_95. (Erişim tarihi: Tarihi.19.04.2019)

⁴⁷² National Institute of Statistics and Directorate General for Health, *Cambodia Demographic and Health Survey 2014*, 2015, <https://dhsprogram.com/pubs/pdf/FR312/FR312.pdf> (Erişim tarihi: 06.03.2020)

durumundadır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyet-Çin ilişkilerinin yumuşamasıyla Kamboçya sorununun çözümü yönündeki çabalar hızlanmıştır. 1989 yılında Avustralya Dışişleri Bakanı Gareth Evans kendi adıyla anılan ve BM ye önemli rol veren çözüm planını açıklamıştır. ABD'nin girişi ve BM Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin desteğiyle, Kamboçya'da mücadele eden taraflar 1990 yılında Paris Konferansında bir araya gelmişlerdir. Konferanslara, Sovyetler Birliği ve Vietnam'ın desteklediği Hun Sen yönetimindeki hükümet, Çin'in desteklediği Kızıl Kmer ve Sihanuk'un kraliyet yanlısı FUNCINPEC partisi katılmıştır.⁴⁷³ 01-23 Ocak 1991 tarihlerinde düzenlenen ikinci Paris Konferansında taraflar arasında uzlaşmaya varılmış ve Paris Barış antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmayla taraflar ülkede geçici bir BM yönetimi kurulmasını kabul etmiş ve BM'yi ülkeye davet etmişlerdir.

BM tarafından oluşturulan UNTAC, geçiş dönemi boyunca Kamboçya'nın yönetimini üstlenmiştir. Kamboçya'ya önce taraflar arasındaki ateşkesi sağlamak üzere 1991 Ağustos'unda UNAMIC (UN Advance Mission in Cambodia) gönderilmiş, UNAMIC'in yetersiz kalması üzerine, 1992 Ocak'ında bu kez daha geniş yetkilerle UNTAC görevlendirilmiştir. UNAMIC de UNTAC'a katılmıştır. UNTAC; 4 bin BM personeli, 3.600 polis, 10 bin uluslararası personel ve 15.900 asker olmak üzere geniş bir kadrodan oluşmuştur. UNTAC'ın resmi bütçesi toplam 1,5 milyar dolar olmuştur.⁴⁷⁴ UNTAC BM Güvenlik Konseyinin 745 sayılı kararıyla şu konularda yetkilendirilmiştir: 1) Ateşkesi gözetlemek ve askeri güçlerin silahsızlandırılmasını sağlamak 2) İdari yönetimin işleyişini gözlemek 3) Seçimleri düzenlemek 4) Mültecilerin geri dönüşünü sağlamak 5) Temel özgürlüklere ve insan haklarına saygı duyulacak bir ortam geliştirmek 6) Ekonomik ve sosyal rehabilitasyon için fon bulunmasına yardım etmek.⁴⁷⁵ UNTAC bu görevlerinin bazılarında başarılı, bazılarındaysa başarısız olmuştur.

⁴⁷³ Aksu, Eşref. *The UN in the Cambodia conflict: UNTAC*, 2018.

https://www.researchgate.net/publication/326950953/The_UN_in_the_Cambodia_conflict_UNTAC/citation/download. (Erişim tarihi: 01.10.2019)

⁴⁷⁴ Williamson, Owen and Sith Daravuth. *The United Nations Transitional Authority in Cambodia (UNTAC)*. Old Dominion University, t.y.

https://www.academia.edu/22387247/The_United_Nations_Transitional_Authority_in_Cambodia_UNTAC (Erişim tarihi: 09.03.2019)

⁴⁷⁵ United Nations Security Council, *UNSC Resolution 745, S/RES/745*, 1992, <https://www.refworld.org/docid/3b00f1600.html> (Erişim tarihi: 03.01.2021)

BM'nin Kamboçya'daki diğer insani güvenlik faaliyetleri genellikle somut bir konuya odaklanan projeler şeklindedir. Bu projeleri BM İnsani Güvenlik Fonu finanse etmiş, farklı BM uzmanlık kuruluşları uygulamıştır. Projelerin tamamı 2000-2010 arasında uygulanmıştır. Kamboçya'da bu şekilde sekiz insani güvenlik projesi uygulanmıştır. Bu projeler şunlardır:

Uyuşturucu Danışma, Tedavi ve Rehabilitasyon Hizmetlerini Geliştirme Projesi:

1990'lara kadar Kamboçya'da uyuşturucu kullanımı görülmezken, siyasi çatışmaların bitmesi ve ülkenin turizm ve ticarete açılmasıyla, Kamboçya uyuşturucu trafiğinde transit ülke haline gelmiştir. Ülkede uyuşturucu kullanımında daha önce olmayan bir artış yaşanmıştır. Bu artış en fazla sokak çocukları, göçmen işçiler, seks işçileri ve tutuklular arasında görülmüştür. Uyuşturucu kullanımına paralel olarak HIV/AIDS oranlarında da artış yaşanmıştır. Uyuşturucu ile mücadele kamu kurumlarınca daha çok zorlama yöntemiyle uygulanmış, mücadelenin tedavi boyutu ihmal edilmiştir.⁴⁷⁶

Bu proje, uyuşturucuyla mücadele eden sağlık kuruluşları, polis, yerel otoriteler ve köy yöneticilerinin kapasitesini artırmak amacıyla 2005-2010 yılları arasında uygulanmıştır. Projenin amacı uyuşturucu tedavi merkezleri kurmak ve bir uyuşturucu tedavi sistemi geliştirmektir. Bütçesi 1 milyon 166 bin dolar olan projeyi, BM Uyuşturucu ve Suç Ofisi yürütmüştür. Proje kapsamında öncelikle 24 şehirde uyuşturucu kullanımı haritalandırması yapılmış ve en riskli görülen şehirlere odaklanılmıştır. Proje kapsamında eğitici eğitimleri düzenlenerek ulusal ölçekte 15, bölgesel ölçekte ise 24 eğitmen yetiştirilmiştir. Ayrıca, sahada çalışan 240 görevliye eğitim verilmiştir. Yarı zamanlı çalışacak gönüllü ekipler oluşturulmuştur. Sağlık, polis, belediye, topluluk liderleri ve köy yöneticileri gibi paydaşlar arasında işbirliği oluşturma çalışmaları yürütülmüştür.⁴⁷⁷

Elde edilen sonuçlara bakıldığında, Uyuşturucu Danışma, Tedavi ve Rehabilitasyon Hizmetlerini Geliştirme Projesi'nin temel amaçlarına ulaşamadığı görülmektedir. Beş yıllık çalışmanın sonucunda uyuşturucu tedavi merkezleri veya bir uyuşturucu tedavi sistemi oluşturulamamıştır. Proje sonunda elde kalan, yalnızca bazı eğitim merkezleri

⁴⁷⁶ Klein, Axel, Vonthanak Saphonn and Savanna Reid. Developing a low cost drug treatment system in Cambodia, *Harm Reduction Journal* 9, no. 1 (12 March 2012): 11. <https://doi.org/10.1186/1477-7517-9-11>.

⁴⁷⁷ United Nations Trust Fund for Human development, *Development of drug abuse counselling, treatment and rehabilitation service in Cambodia*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/wp-content/uploads/2017/08/Programme-summary-15.pdf>. (Erişim tarihi: 14.12.2019)

ve uyuşturucu kullanımı konusunda elde edilen veriler olmuştur. Proje amaçlarında yer almayan dolaylı bir başarı da, gönüllülerin çalıştığı köylere polisin müdahale etmemesi nedeniyle, uyuşturucu kullananların daha az tutuklanması ve daha az kriminalize olmasıdır.⁴⁷⁸

Kentsel Fakirliğin Azaltılması Ortaklık Projesi: Kırdan kente göçün artmasıyla birlikte Phnom Penh şehrinin nüfusu artmış, şehrin etrafında fakir gecekondu semtleri oluşmuştur. Şehir nüfusunun yüzde 25'i gecekonduarda yaşamaktadır. Gecekondu bölgelerinde altyapı, barınma ve sosyal hizmetler yetersizdir. Bu bölgelerdeki fakirliğin azaltılması ve insanların temel hizmetlere ulaşabilmesi amacıyla, Kentsel Fakirliğin Azaltılması projesi uygulanmıştır. Proje ilk olarak 2000-2002 yılları arasında uygulanmış, elde edilen gelişme üzerine, projenin ikinci aşaması 2004-2007 yılları arasında uygulanmıştır. İlk projenin bütçesi 700 bin dolar, ikinci projenin bütçesi ise 1 milyon dolardır. BM İnsani Güvenlik Fonu'nun finanse ettiği proje, BM Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı tarafından uygulanmıştır. Projenin hedef kitlesi 200 bin insandır. Projenin amaçları şu şekilde belirlenmiştir: 1) Gecekondu bölgelerinde altyapının geliştirilmesi, 2) Gelir elde edici faaliyetler gerçekleştirilmesi 3) Yerel kurumlarının kapasitelerinin geliştirilmesi.⁴⁷⁹

Proje, Phnom Penh belediyesiyle birlikte uygulanmıştır. Proje kapsamında 160 yerel topluluk oluşturulmuş ve bu toplulukların belediyelerin karar alma mekanizmalarına katılmaları sağlanmıştır. Proje kapsamında karşılanacak ihtiyaçlar, oluşturan bu topluluklarda belirlenmiş, küçük boyutlu ama ihtiyaca cevap veren etkili çalışmalar yapılmıştır.⁴⁸⁰ Belirlenen 500 aileye mikro kredi sağlanarak bu ailelerin gelir elde etmeleri sağlanmıştır. Belediyelerle işbirliği yapılarak kanallar üzerine küçük köprüler, tuvaletler, güvenli su tesisleri ve sokak lambaları gibi 350 tesis inşa

⁴⁷⁸ Klein, Axel, Vonthanak Saphonn and Savanna Reid. Developing a low cost drug treatment system in Cambodia, *Harm Reduction Journal* 9, no. 1 (12 March 2012): 11. <https://doi.org/10.1186/1477-7517-9-11>.

⁴⁷⁹ United Nations Trust Fund for Human Security, *Partnership for Urban Poverty Reduction*, <https://www.un.org/humansecurity/wp-content/uploads/2017/08/Programme-summary-16.pdf> (Erişim tarihi: 06.10.2019)

⁴⁸⁰ United Nations Human Settlements Programme, *Enhancing Urban Safety and Security: Global Report on Human Settlements*, New York: Taylor Francis Group, 2007, s.304

edilmiştir. 150 bin insanın proje kapsamında yapılan çalışmalardan yararlandığı tahmin edilmektedir.⁴⁸¹

Köy Eylem Planları ile Kırsal Kesimdeki Çocukların Hayatta Kalmaları ve Geliştirilmesi Projesi: Kamboçya’da uzun yıllar süren çatışmalardan en çok kadınlar ve çocuklar etkilenmiştir. Anne, bebek ve beş yaş altı çocuk ölümleri artmıştır. Çok sayıda çocuk yetersiz beslenmek zorunda kalmış, HIV/AIDS oranları artmış, çocuklar okula gidememiştir. Bu problemlerle mücadele etmek amacıyla UNICEF, 2004-2007 yılları arasında uygulanan Köy Eylem Planları projesini hayata geçirmiştir. Bütçesi 1 milyon dolar olan proje Kamboçya’nın altı bölgesinde uygulanmıştır. Kamboçya Kadın ve Sosyal İşler Bakanlığı da projenin ortakları arasında yer almıştır. Proje kapsamında köy kalkınma komiteleri oluşturulmuş, temizlik konusunda eğitimler verilmiş, aile içi şiddet konusunda farkındalık çalışmaları yapılmıştır. Köylerde kadın ve çocukların sağlık, beslenme ve eğitim durumlarını geliştirmeye yönelik çalışmalar yapılmış, tuvaletler inşa edilmiştir. Projeye okula devam oranlarında artış sağlanmıştır.⁴⁸²

Fakir Aileler İçin Gıda Güvenliği ve Gelir Elde Etme Özel Programını Genişletme Projesi: Kamboçya’da halkın büyük kesimi kırsal alanlarda yaşamaktadır. Kırsal kesimde yaşayanlar fakirlik ve gıda problemleriyle karşı karşıyadır. Bunun sebebi, yağın yağmurların düzensizliği, sulama sistemlerinin yetersizliği, gübre kullanımının azlığı ve toprağın verimsizliğidir. Bu sorunların çözümüne yönelik olarak geliştirilen projeyi, 2003-2006 yılları arasında Dünya Gıda Örgütü ve Kamboçya Tarım Bakanlığı birlikte uygulanmıştır. Bütçesi 1 milyon 100 bin dolar civarında olan projeye 79 dokuz köydeki 5 bin ailenin durumlarının düzeltilmesi hedeflenmiştir.⁴⁸³ Proje çerçevesinde çiftçi grupları oluşturulmuş ve bu grupların hükümet kurumlarıyla işbirliği sağlanmaya çalışılmıştır. Belirlenen

⁴⁸¹ UN Habitat, *Phnom Penh - Partnership for Urban Poverty Reduction - Phase II - Slum Upgrading (Completed)*, t.y. http://www.fukuoka.unhabitat.org/projects/cambodia/detail04_en.html (Erişim tarihi: 06.10.2020)

⁴⁸² United Nations Trust Fund for Human Security, *Seth Koma: Survival and development of children in rural areas of Cambodia through village action plans*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/wp-content/uploads/2017/08/Programme-summary-5.pdf>

⁴⁸³ Ministry of Foreign Affairs of Japan, *Press Conference 13 January 2004*, 2004, <https://www.mofa.go.jp/announce/press/2004/1/0113.html#1> (Erişim tarihi: 29.11.2019)

köylülere ve yerel yetkililere tarım konusunda teknik eğitimler verilmiştir. Suya erişim çalışmaları yapılmış, ürün çeşitlemesi yöntemleri uygulanmıştır.⁴⁸⁴

Kamboçya ve Vietnam Arasında Çocuk ve Kadın Kaçakçılığının Önlenmesi

Projesi: Kamboçya’da kırsal alandaki şiddetli fakirlik nedeniyle Vietnam sınırına yakın bölgelerde insan kaçakçılığı olaylarında artış görülmüştür. Daha iyi yaşam koşullarına ulaşmak amacıyla yurtdışında çalışmak isterken insan kaçakçılığı tuzağına düşen kadınlar, cinsel istismara ve sömürüye maruz kalmış, çok zor şartlarda köle gibi çalışmaya zorlanmışlardır. 6-13 yaş arası çocuklarda ise çocuk kaçakçılığı vakaları görülmüştür.⁴⁸⁵ ILO tarafından 2003-2006 yılları arasında Kamboçya ve Vietnam’da uygulan proje sorunlarla mücadele etmek amacıyla geliştirilmiştir. Projenin bütçesi 1 milyon 200 bin dolardır. Projenin hedef kitlesi 50 toplulukta yaşayan 200 bin insandır. Proje kapsamında eğitimsizlik ve bilgisizlik nedeniyle insan kaçakçılığının hedefi olan insanlara yönelik olarak farkındalık çalışmaları yürütülmüş, aldatma ve zorlamaya karşı kendilerini nasıl koruyabilecekleri konusunda gayriresmi eğitimler düzenlenmiştir. Terzilik gibi alanlarda mesleki eğitimler verilerek ve mikro kredi yöntemleri kullanılarak insanların gelirlerini artırıcı faaliyetler yürütülmüştür.⁴⁸⁶

Risk Altındaki Gençlerin Desteklenmesi: Gençler İçin Ev Projesi: Projenin hedef kitlesi sokaklarda yalnız yaşayan 15-19 yaş arası gençlerdir. Eğitim ve iyi beslenme imkânlarından mahrum olan, hastalıklara ve sosyal dışlanmaya maruz kalan bu gençler kolaylıkla suç çetelerinin hedefi haline gelmişlerdir. 360 bin dolar bütçesi olan proje, 2002-2004 yılları arasında uygulanmıştır. Proje, BM İnsan Yerleşimleri Programı tarafından geliştirilmiş ve Kamboçya’da Battambang ve Vietnam’daki Ho Chi Minh şehirlerinde uygulanmıştır. Proje kapsamında bu iki şehirde gençlik evleri

⁴⁸⁴ United Nations Trust Fund for Human Security, *Special programme for food security to improve food security and income generation of poor families in Cambodia*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/wp-content/uploads/2017/08/Programme-summary-17.pdf>. (Erişim tarihi: 11.04.2020)

⁴⁸⁵ Naro, Neth. *Human Trafficking in Cambodia: Reintegration of the Cambodian Illegal Migrants from Vietnam and Thailand*, RSIS Working Paper, 29.06.2009, <https://www.rsis.edu.sg/wp-content/uploads/rsis-pubs/WP181.pdf> (Erişim tarihi: 30.12.2019)

⁴⁸⁶ United Nations Trust Fund for Human Security, *Prevention of Trafficking in Children and Women at the Community Level in Cambodia and Vietnam*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/hsprogramme/prevention-of-trafficking-in-children-and-women-at-the-community-level-in-cambodia-and-vietnam/>. (Erişim tarihi: 07.10.2019)

kurulmuştur. Bu gençlik evlerinde gençlere mesleki eğitimler verilmiş, psikolojik destek sağlanmıştır.⁴⁸⁷

Risk Atındaki Çocuklar ve Gençler İçin Gayriresmi Temel ve Mesleki Eğitim

Projesi: Kamboçya’da gençlerin yüzde 72’si eğitimlerini yarım bırakmaktadır. Ülkede sokaklarda yaşayan çok sayıda çocuk ve genç vardır. Bunlar dilenerek, çöpleri karıştırarak ve küçük işlerde çalışarak hayatta kalmaya çalışmaktadırlar. Bu proje, bu tür çocuk ve gençlerin tekrar topluma katılmalarını ve onurlu şekilde yaşamalarını sağlamak amacıyla UNESCO tarafından geliştirilmiştir. 690 bin dolar bütçesi olan proje 2002-2005 yılları arasında uygulanmıştır. Proje kapsamında birçok şehrin farklı yerlerinde basit ders sınıfları oluşturulmuştur. Bu sınıflarda 3,065 erkek ve 2,955 kız çocuğuna okuma yazma öğretilmiş ve eğitim verilmiştir. Çok sayıda çocuk düzenli eğitime tekrar başlamıştır. Çocuklar için spor aktiviteleri, gençler için meslek eğitimler düzenlenmiştir. Aynı zamanda öğretmenlerin durumlarını iyileştirmek için mikro krediler verilmiştir.⁴⁸⁸

6.2.3. BM’nin Kamboçya’daki insani güvenlik faaliyetlerinin değerlendirilmesi

BM’nin Kamboçya’daki insani güvenlik faaliyetlerini değerlendirirken 1991-1993 arasındaki UNTAC sürecini ve insani güvenlik yaklaşımı ortaya çıktıktan sonra 2000’li yıllarda gerçekleştirilmiş olan BM insani güvenlik faaliyetlerini ayrı ayrı değerlendirmek gerekir. BM, UNTAC ile Kamboçya’da çok üst düzey bir varlık göstermiş ve çatışmaların sonlandırılması ve ülkenin yeniden yapılandırılmasını sağlayarak ülkede insani güvenliğin, özellikle de korkudan özgürlüğün sağlanmasında önemli rol oynamıştır. UNTAC sonrası dönemdeki insani güvenlik faaliyetleri ise, küçük bütçeli ve kısa süreli projeler şeklinde gerçekleştirilmiştir

Binlerce personelle ülke yönetimini üstlenmiş olan UNTAC, bazı alanlarda başarılı olmuş, ancak bazı alanlarda da istenilen başarıyı yakalayamamıştır. BM UNTAC ile

⁴⁸⁷ UN Habitat, *Support for Youth at Risk: House for Youth*, t.y.

<https://www.un.org/humansecurity/hsprogramme/support-for-youth-at-risk-house-for-youth/>. (Erişim tarihi: 07.09.2019)

⁴⁸⁸ United Nations Trust Fund for Human Security, *Non-Formal Basic Education and Vocational Skill Training for Children and Youth at Risk*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/wp-content/uploads/2017/08/Programme-summary-20.pdf> (Erişim tarihi: 04.11.2019)

Kamboçya’ya üç önemli dönüşümü hedeflemiştir: Çatışmadan barışa geçiş, merkezi ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş ve otokrasiden demokrasiye geçiş. BM bu hedeflerin ilk ikisine büyük ölçüde ulaşmış ancak demokrasiye geçiş hedefine ulaşamamıştır.⁴⁸⁹ UNTAC ayrıca Tayland sınırında bulunan yüzbinlerce mültecinin ülkeye dönmesi ve ülkenin yeniden yapılanması için gereken fonların sağlanması konusunda da etkili olmuştur. 1992 yılında, ASEAN ve BM Güvenlik Konseyi daimi üyeleri de dâhil olmak üzere, 33 ülkenin katıldığı bir konferansta mültecilere yönelik olarak 880 milyon dolarlık bir fon toplanmıştır. Bu fona en büyük katkıyı Japonya ve Tayland yapmıştır. UNTAC, ateşkesin sağlanması ve grupların silahsızlandırılması konularındaysa bazı sorunlar yaşamıştır. Bu sorunların sebeplerinden birisi eşgüdüm konusundaki eksiklikleridir. Bir diğer etkense, Paris Anlaşması sürecinden uzak olan BM’nin Kamboçya’ya görevine yeterince hazırlık yapamamış olmasıdır.⁴⁹⁰ Geçiş sürecinde ve seçimler sırasında bazı çatışmalar yaşanmış, hem taraflardan hem de BM personelinden can kayıpları olmuştur. 1993 Mayısında seçimler gerçekleştirilmiş, ancak Kızıl Kmer seçimleri boykot ederek katılmamıştır.

UNTAC idari yönetimin gözetimi konusunda da başarılı olamamıştır. İdareye ve orduya hâkim olan Hun Sen iktidarı, bu avantajını geçiş sürecini kendi lehine manipüle etmek için kullanmıştır. UNTAC, bu ülkede insan haklarına saygı duyulacak bir atmosfer sağlamak konusunda istediği hedeflere ulaşamamıştır. Her ne kadar seçimler sonrasında oluşan meclis insan haklarını da içeren yeni bir anayasa hazırlamış olsa da, sonraki süreçte Kamboçya insan haklarına saygılı bir ülke haline gelememiştir.⁴⁹¹ UNTAC’ın farklı ülkelerden gelen kişilerden oluşması nedeniyle uygulama farklılıkları oluşmuş, bazı ülke personeli hazırlıklı ve donanımlı olarak faaliyet gösterirken, bazı ülke personelininse yetersiz kaldığı veya yolsuzluk ve taciz gibi olaylara karıştıkları görülmüştür.⁴⁹² Örneğin Bulgaristan ekibinin yüzde 30’u eski

⁴⁸⁹ United Nations Development Programme, *Assessment of Development Results - Cambodia*, 2013, <http://web.undp.org/evaluation/evaluations/adr/cambodia.shtml> (Erişim tarihi: 21.12.2019)

⁴⁹⁰ Alley, Roderic. *The United Nations in Southeast Asia and the South Pacific*. London: Palgrave Macmillan UK, 1998. <https://doi.org/10.1007/978-1-349-26825-2>.

⁴⁹¹ Williamson, Owen and Sith Daravuth. *The United Nations Transitional Authority in Cambodia (UNTAC)*. Old Dominion University, t.y. https://www.academia.edu/22387247/The_United_Nations_Transitional_Authority_in_Cambodia_UNTAC (Erişim tarihi: 09.03.2019)

⁴⁹² Kiman, Uch. Cambodia: Our Experience with the United Nations, *Pacifica Review: Peace, Security and Global Change* 7, no. 2 (January 1995): 61-68. <https://doi.org/10.1080/14781159508412802>.

suçlulardan oluşmuştur.⁴⁹³ UNTAC'ın olumsuz bir yan etkisi de Kamboçya'da enflasyonun artmış olmasıdır. Bir UNTAC personelinin günlük gelirin sıradan bir Kamboçyalının neredeyse bir yıllık gelirine denk olması ve ülkede 23 bin UNTAC personeli bulunması, fiyat artışına sebep olmuş ve Kamboçya rielinde yüzde 70 oranında devalüasyon yaşanmıştır.⁴⁹⁴ Kamboçya'da UNTAC personelinin varlığından kaynaklanan bir başka sorun AIDS olmuştur. AIDS, UNTAC personeli aracılığıyla ülkeye girmiş ve yayılmıştır. UNTAC'ta görevli askeri personelin bazı durumlarda Kızıl Kmer'e karşı korkak davranması, UNTAC personelinin maaş peşinde koşan paralı askerler olarak görülmesine neden olmuştur.⁴⁹⁵

Diğer yandan, UNTAC sürecinin tam tersine, BM, Kamboçya'daki insani güvenlik projelerinde, çok alt düzeyde ve etkisiz bir görünüm sergilemiştir. İlk olarak, BM'nin insani güvenlik projeleri Kamboçya'daki insani güvenlik sorunlarına çare olabilecek boyutta olmamıştır. Bu projeler çok belirli konularda uygulanan oldukça küçük çaplı projelerdir. Projelerin bütçeleri genellikle 1 milyon dolar civarındadır. Kamboçya'daki çok çeşitli insani güvenlik tehditleri göz önüne alındığında bu projelerin köklü değişimler üretmesinin mümkün olmadığı görülmektedir. Ülke genelinde veya çok sayıda insana ulaşabilen projeler mevcut değildir. Projeler yalnızca ulaşabildiği sınırlı sayıda insanın yaşamında kısmi değişiklikler yapabilecek boyuttadır. Diğer bir eksiklik, projelerin çok kısa süreli olması, uzun dönemli projeler yürütülememesidir. Projeler genellikle 2-3 yıl sürelidir. İki yıllık projeler ile Kamboçya'nın otuz yıllık insani güvenlik sorunlarına çare üretilemeyeceği açıktır. Ayrıca, kısa süreli BM projeleriyle insani güvenlik yaklaşımının gereği olan önleyici aşamaya geçilebilmesi de mümkün olamamıştır.

İkincisi, Kenya örneğinde olduğu gibi, Kamboçya'da da insani güvenlik projelerini diğer BM uzmanlık kuruluşları geliştirmekte ve uygulamaktadır. BM İnsani Güvenlik

⁴⁹³ Ol, Ney Sam. *The United Nations' Involvement in Cambodia, 25 Years On*, Pnompenhpost, <https://www.phnompenhpost.com/opinion/united-nations-involvement-cambodia-25-years>. (Erişim tarihi: 01.12.2019)

⁴⁹⁴ Sophonpanich, Ithi. *Peacemakers or Troublemakers: The United Nations Transitional Authority in Cambodia from a Critical Perspective*, t.y. https://www.academia.edu/4022506/Peacemakers_or_Troublemakers_The_United_Nations_Transitional_Authority_in_Cambodia_from_a_Critical_Perspective. (Erişim tarihi: 27.04.2019)

⁴⁹⁵ Ol, Ney Sam. *The United Nations' Involvement in Cambodia, 25 Years On*, Pnompenhpost, <https://www.phnompenhpost.com/opinion/united-nations-involvement-cambodia-25-years>. (Erişim tarihi: 01.12.2019)

Ofisi ve İnsani Güvenlik Fonu'nun rolü yalnızca finansman sağlamakla sınırlıdır. BM uzmanlık kuruluşları doğal olarak kendi çalışma konularına odaklanmakta ve kendi öncelikleri çerçevesinde projeler geliştirmektedirler. Diğer bir ifadeyle, İnsani Güvenlik Ofisi, önüne gelen sınırlı münden seçim yapmakta, ancak özel bir sipariş verememekte, ayrıca kendi yemeğini de hazırlayamamaktadır. Böyle bir yapıda, ülkedeki insani güvenlik problemlerinin genel olarak değerlendirilmesi ve bir önceliklendirme yapılarak en önemli konularda insani güvenlik projeleri geliştirilebilmesi mümkün değildir. Ayrıca, bu projelerin insani güvenlik hedefleri doğrultusunda uygulanıp uygulanmadığını, sonuç elde edilip edilmediğini, elde edilen sonuçların insani güvenliğe katkısı olup olmadığını değerlendiren mekanizmalar mevcut değildir. Nitekim bazı projelerde hedeflenen sonuçlara ulaşılamamış, örneğin Uyuşturucu Rehabilitasyon Merkezleri kurulamamıştır. Bu durumda İnsani Güvenlik Birimi'nin projelerden sonuç elde edebilmesi ilgili BM uzmanlık kuruluşunun Kamboçya'daki kapasitesine bağlı kalmakta, bu birimin projenin uygulanması sırasında düzeltici müdahale şansı olmamaktadır.

Üçüncüsü, Kamboçya örneği, insani güvenlik ile insani kalkınma arasındaki teorik ilişkinin incelendiği tezin 3. bölümünde savunulan “insani güvenliğin insani kalkınmaya önceliği olduğu” görüşünü destekleyen bir tablo ortaya koymaktadır. Uzun süren çatışma ve savaş döneminde Kamboçya'da insani kalkınma adına herhangi bir ilerleme sağlanamamış; aksine, ülkedeki altyapının tahrip olması ve ekonomik faaliyetlerin çatışmalardan dolayı sekteye uğraması nedeniyle insani kalkınma alanında geriye gidış yaşanmıştır. Ne zaman ki çatışmalar sona erdirilerek asgari bir insani güvenlik ortamı sağlanmış o zaman Kamboçya'da insani kalkınma alanında da ilerleme sağlanmıştır.

Dördüncüsü, Kamboçya incelemesi, insani güvenlik ile insani kalkınma arasındaki teorik ilişkinin incelendiği tezin 3. bölümünde savunulan, “insani güvenlik ile insani kalkınma arasında döngüsel tamamlayıcılık ilişkisi olduğu” görüşünü doğrulayan bilgiler sunmaktadır. Kamboçya'daki insani güvenlik faaliyetleri insani kalkınmaya zemin hazırlamış ve onu tamamlamış, insani kalkınma faaliyetleri de insani güvenliğı desteklemiştir. BM'nin UNTAC aracılığıyla Kamboçya'daki çatışma ortamını sona erdirerek asgari bir insani güvenlik düzeyi sağlaması, Kamboçya'daki insani kalkınma faaliyetlerini hızlandırmıştır. Yine, insani güvenlik projeleri kapsamında yürütülen

fakirliğin azaltılması, gelir çeşitliliği sağlanması gibi faaliyetler de insani kalkınmanın gelir kısmında artışa yol açmıştır. İnsani güvenlik projeleri çerçevesinde yürütülen okuma yazma öğretilmesi, eğitim verilmesive okul yapılması gibi faaliyetler de insani kalkınmanın bilgi boyutunu desteklemiştir. Bu projelerde yürütülen güvenli su temini, temizlik ve sağlık faaliyetleri ise insani kalkınmanın uzun yaşama boyutunu desteklemiştir. Bu çabalar sonucunda artan insani kalkınma, pek çok insan için yaşamlarını sürdürecektir asgari bir gelir sağlayarak insani güvenliğin istekten özgürlük boyutunu güçlendirmiştir. Diğer bir ifadeyle, insani güvenlik uygun ortam sağlayarak insani kalkınmayı tamamlamış, insani kalkınma da yaşam için gerekli asgari geliri sağlamak suretiyle insani güvenliğini tamamlamıştır. Ne var ki, benzer bir tamamlayıcılık ilişkisinin insani güvenlik ile insan hakları arasında kurulamadığı görülmektedir. Kamboçya'daki BM insani güvenlik faaliyetleri ile insan hakları faaliyetleri arasında bir ilişki mevcut değildir. BM'nin insani güvenlik projelerinde insan haklarına dair konulara girilmemiştir. BM'nin Kamboçya'daki insani güvenlik projeleriyle ilgili belgelerde insan haklarına dair herhangi bir atfa rastlanılmamıştır. Kamboçya'da insan hakları alanındaki BM faaliyetlerinin insani güvenliğini güçlendirmesi gibi bir durum da söz konusu değildir.

Beşincisi, Kamboçya örneğinden elde edilen bilgiler, tezin 3. bölümünde savunulan, “insani güvenlik ile insan hakları arasında gerek-şart ilişkisi bulunduğu” görüşünü de desteklemektedir. İnsan haklarının gelişmesi için gerekli olan insani güvenlik ortamı insan haklarının gelişebilmesi için tek başına yeterli değildir. Kamboçya'da çatışma ve şiddet ortamı sonlandırılarak insan haklarının geliştirilebilmesi için gerek-şart olan insani güvenlik ortamının sağlanmış, ancak bu durum insan haklarının her alanda gelişebilmesi için yeterli olamamıştır.

Altıncısı, BM'nin Kamboçya'daki insani güvenlik faaliyetleri ile ülkenin ihtiyaçları tam olarak uyumlu değildir. BM'nin Kamboçya'daki insani güvenlik faaliyetleri yalnızca istekten özgürlük alanındadır. Kamboçya'nın ihtiyacı olan korkudan özgürlük ve onurlu yaşama özgürlüğü alanında geliştirilmiş BM projeleri bulunmamaktadır. Oysa bu konular Kamboçya'nın geçmişi ve bugündeki en önemli insani güvenlik tehditlerini içermektedir. 1991 Paris Antlaşması öncesi dönemde Kamboçya için en önemli insani güvenlik tehdidi, çatışma ve şiddet olmuştur. Fiili çatışmalar kesilmiş olsa bile Kamboçya'nın kalıcı bir iç barışa ulaştığı ve korkudan özgür olduğu

söylenemez. Politik mücadele, siyasi cinayetler gibi şiddeti de içeren boyutlarıyla sert bir şekilde devam etmektedir. Bu tür bir ortamda yeni çatışmaların ortaya çıkması sürpriz olmayacaktır. Şiddet Kamboçya için hala bir insani güvenlik riski oluşturmaktadır. Dolayısıyla, insani güvenliğin önleyici özelliği gereği bu alanda ön alıcı insani güvenlik faaliyetleri yapılabilir; ancak BM projelerinde bu tür faaliyetlere rastlanılmamaktadır. Diğer yandan, Kamboçya’da onurlu yaşama özgürlüğü alanında da önemli problemler mevcuttur. Kamboçya’da politik güvenliğin sağlanabildiği söylenemez. İnsanlar güvenli bir şekilde siyasi ve toplumsal faaliyetlere katılamamaktadırlar. Yolsuzluk ciddi bir sorundur ve insanlar idari mekanizmalar veya mahkemeler yoluyla haklarını arayamamaktadırlar. Böyle bir ortamda onurlu yaşama özgürlüğüne dair de insani güvenlik projeleri geliştirilebilir, ancak BM’nin Kamboçya’daki faaliyetlerinde bu tür projelere de rastlanılmamaktadır. Nitekim BM’nin Kamboçya’daki insani güvenlik faaliyetleri istekten özgürlük konularının daha önemli olduğu 2010 dönemine aittir. Kamboçya yüksek büyüme oranlarıyla fakirlik konusunda mesafe kaydetmiş ve onurlu yaşama özgürlüğü ile ilgili insani güvenlik problemleri ön plana geçmiştir. 2010 sonrası dönemde Kamboçya’da herhangi bir BM insani güvenlik faaliyeti bulunmamaktadır.

BM’nin insani güvenlik faaliyetleriyle Kamboçya’nın ihtiyaçları arasındaki farklılaşmanın temel nedeni, Kenya örneğinde de belirtildiği üzere, BM’nin yapısal sorunlarıdır. Ulus devletleri önceleyen uluslararası sistem ve BM Güvenlik Konseyi’nde tebarüz eden mevcut güç hiyerarşisi üzerine inşa edilmiş olan BM, insan hakları konusunda devletlerin rağmına tavır alamamakta, yalnızca çekingen eleştirilerle yetinmek zorunda kalmaktadır. Somut olarak belirtmek gerekirse, istekten özgürlük konusunda ilerleme kat eden Kamboçya’da en önemli insani güvenlik tehdididi, Hun Sen’in otoriter rejimi nedeniyle onurlu yaşama özgürlüğü, yani insan hakları alanındadır. Bu otoriter rejimin arkasındaki güç ise, BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi olan Çin’dir. Böyle bir yapıda, BM, Kamboçya’daki insan hakları ihlallerinden kaynaklanan insani güvenlik tehditlerine karşı aktif bir tavır alamamakta ve onurlu yaşama özgürlüğünü sağlayabilecek projeler geliştirememektedir. İlave olarak, Kamboçya’da insani güvenlik sorunlarının nedenlerinden birisi de ekonomik liberalizasyon politikalarıdır. Bu politikalar, toprak gaspı ve sosyal kesintiler nedeniyle fakirlerin durumunun zorlaşması gibi insani güvenlik tehditlerine neden olmaktadır. Uluslararası sistemin bir kurumu olan BM, hâkim küresel düzen ve onun

arkasındaki aktörlerin teşvik ettiği ama insani güvenlik sorunlarına yol açan bu tür politikalara eleştirel yaklaşmamaktadır.

Yedincisi, Kamboçya örneği, Eleştirel Teorinin insani güvenliğe yönelttiği, insani güvenliğin bir “devlet paradoksu” olduğu eleştirisini destekleyen bir örnek sunmaktadır. Kamboçya’da, devlet, bir yandan sağladığı ekonomik kalkınma ile insani güvenliğe katkı sağlamakta, diğer yandan insan haklarını ihlal eden baskıcı devlet, insani güvenliğin korkudan özgürlük ve onurlu yaşama özgürlüğü ilkelerini zedelemektedir. BM ise, bu iki alana yönelik insani güvenlik projeleri uygulayamamaktadır. Baskıcı devletlerde BM’nin nasıl insani güvenlik projeleri uygulayabileceği, BM’nin önündeki önemli sorunlardan birisi olmaya devam etmektedir.⁴⁹⁶

Sonuç olarak, önceki maddelerde açıklanan nedenlerle, BM’nin Kamboçya’daki insani güvenlik faaliyetleri Kamboçya’daki insanların özgürleşmesi açısından çok yetersiz kalmaktadır. Bu projelerin ülke halkının baskı ve sömürüden özgürleşmesine önemli bir katkı yaptığı söylenemez. Projeler hem çok küçük hem de yalnızca belli konulardadır. BM’nin insani güvenlik konusunda yetkili bir örgütünün olmaması nedeniyle insani güvenlik konusunda kapsamlı, uzun süreli ve ülkedeki acil insani güvenlik sorunlarına yönelik projeler uygulanamamaktadır. İnsani güvenlik projelerinde insan hakları ile bağlantılı çalışmalar yapılmaması nedeniyle insani güvenlik faaliyetlerinin bir tarafı eksik kalmaktadır. Uluslararası sistemin başat kurumlarından olan BM, uluslararası sistemin de bir ölçüde rol oynadığı insani güvenlik sorunlarına yönelik çalışmalar yapamamakta ve yalnızca “problem çözücü” pansuman tedbirlerle yetinmektedir.

6.3. Kamboçya’da İnsani Kalkınma

Kamboçya, insani kalkınma açısından zayıf durumda olan ve arka sıralarda yer alan bir ülkedir. Bununla birlikte, son dönemlerde insani kalkınma alanında bazı ilerlemeler

⁴⁹⁶ Hubbard, Susan and Randall Chamberlain. *Human Security in the United Nations*, Japan Center for International Exchange, 2004. https://www.jcie.org/researchpdfs/HumSecUN/hs_un_e.pdf. (Erişim tarihi: 26.07.2019)

de sağlanmıştır.⁴⁹⁷ Çatışmaların sona ermesiyle insani kalkınmanın uzun yaşam boyutunda ve ekonomik alanda büyüme sağlanarak insani kalkınmanın gelir ayağında ilerleme sağlanmış, ancak insani kalkınmanın bilgiye erişim kısmında önemli bir ilerleme sağlanamamıştır. Bu bölümde, BM'nin geliştirmiş olduğu İnsani Kalkınma Endeksi'nden yararlanılarak Kamboçya'daki insani kalkınma durumu incelenecek, insani kalkınma konusunda BM'nin yürütmüş olduğu faaliyetler araştırılacak ve bu faaliyetlerin sonuçları tezin araştırma soruları çerçevesinde tartışılacaktır.

6.3.1. Kamboçya'da insani kalkınma durumu

Kamboçya'nın İnsani Kalkınma Endeksi'ndeki ortalama puanı 0,594'dür. Bu puanla Kamboçya 189 ülke arasında 144. sırada yer almaktadır.⁴⁹⁸ Kamboçya son dönemde insani kalkınma alanında önemli bir ilerleme sağlamıştır. 1990-2017 döneminde Kamboçya'nın insani kalkınma puanı yüzde 59,9'luk bir artış göstererek 0,364'den 0,582 puana ulaşmıştır.⁴⁹⁹

İnsani kalkınmanın ölçüldüğü üç temel göstergenin ilki uzun ve sağlıklı yaşamdır. Bu gösterge doğumda beklenen ortalama yaşam süresiyle ölçülmektedir. Kamboçya'da doğumda beklenen ortalama yaşam süresi 69,8'dir.⁵⁰⁰ Kamboçya'nın insani kalkınma alanında hõstermiş olduğu ilerlemenin en bariz olduğu alanlardan birisi, yaşam uzunluğudur. 1990-2017 döneminde Kamboçya'daki ortalama yaşam süresi 15,7 yıl artarak 53,6'dan 69,3'e çıkmıştır.⁵⁰¹ Bu ilerlemede 1991 yılında yapılan Paris Barış Antlaşmasıyla ülke içindeki çatışma ve şiddetin sona ermesinin önemli rolü olmuştur. Uzun ve sağlıklı yaşamı belirleyen en önemli unsurlardan birisi de sağlıklıdır. Kamboçya'da milli gelirden sağlığa ayrılan pay yüzde 6'dır. Bebek ölüm oranı, her

⁴⁹⁷ Parikh, Tej. *Index Shows Cambodia Still Weak on Human Development*, The Cambodia Daily, 14 December 2015. <https://english.cambodiadaily.com/news/index-shows-cambodia-still-weak-on-human-development-103035/>. (Erişim tarihi: 13.12.2020)

⁴⁹⁸ BM Kalkınma Programı, *Latest Human Development Index Ranking*, 2020, <http://hdr.undp.org/en/content/2019-human-development-index-ranking> (Erişim tarihi: 22.05.2020)

⁴⁹⁹ United Nations Development Programme, *Cambodia Human Development Indices and Indicators: 2018 Statistical Update*, 2018, http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf (Erişim tarihi: 14.01.2020)

⁵⁰⁰ BM İnsani Kalkınma Programı, *Cambodia Human Development Indicators*, t.y. <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/KHM> (Erişim tarihi: 06.02.2021)

⁵⁰¹ United Nations Development Programme, *Cambodia Human Development Indices and Indicators: 2018 Statistical Update*, 2018, http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf (Erişim

bin bebek için yüzde 26,3'dür. Kamboçya'da beş yaş altı çocukların yüzde 32,4'ü yetersiz beslenmektedir ve beş yaşına kadar olan çocuklardaki ölüm oranı da her bin çocuk için 30,6'dır.⁵⁰²

İnsani kalkınmanın ikinci temel göstergesi bilgiye erişim olup bu gösterge okuma yazma oranları ve okulda geçirilen süreyle ölçülmektedir. Kamboçya'da okul öncesi eğitim oranları çok düşüktür. Kamboçya'da insanların okullarda eğitimle geçirdikleri süre ortalama 5 yıldır. Yetişkin nüfusta okuma yazma oranları ise, yüzde 80,5'dir. Bir ülkede eğitimin durumunu belirleyen temel etkenlerden birisi bütçeden eğitime ayrılan paydır. Kamboçya'da milli gelirden eğitime ayrılan pay yüzde 2,2'dir. 1990-2017 yılları arasındaki insani kalkınma oranındaki artışa paralel olarak ülkedeki eğitim süresi de 2,1 yıl artışla 2,7 yıldan 4,8 yıla çıkmıştır.⁵⁰³

İnsani Kalkınmanın üçüncü temel göstergesi, iyi yaşam standartlarıdır. Bu gösterge ise, kişi başına düşen milli gelirle ölçülmektedir. Kamboçya'da kişi başına düşen milli gelir, İnsani Kalkınma İndeksinde kullanılan satın alma gücü paritesine göre 4,246 dolardır. Son dönemde insani kalkınmanın gelir boyutunda ilerleme sağlanmıştır.⁵⁰⁴

İnsani kalkınmayı etkileyen önemli bir etken de ülkedeki eşitsizliklerdir. Çünkü bir ülkede elde edilen insani kalkınma seviyesi toplumun fertlerine her zaman eşit şekilde dağılmaz ve herkes bu insani kalkınmaya aynı oranlarda erişemez. Bu nedenle, bir ülkedeki insani kalkınma durumunu değerlendirirken eşitsizlik oranlarına da bakmak gerekir. Eşitsizlik oranları, ülkedeki insani kalkınma bireylere ulaşırken ne kadarlık bir kayıp olduğunu gösterir. Kamboçya'nın insani kalkınma puanı 0,594 iken eşitsizlikler hesaba katıldığında bu puan 0,475'e düşmektedir. Bu eşitsizlik en çok eğitim alanında belirgindir. Kamboçya'da gelir alanında eşitsizlik yüzde 14,3 ve yaşam süresinde eşitsizlik yüzde 18,1 iken, eğitim alanında eşitsizlik oranı yüzde 27,3'e yükselmektedir.⁵⁰⁵

⁵⁰² BM Kalkınma Programı, *Cambodia Human Development Index*, t.y.
<http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/KHM>. (Erişim tarihi: 06.02.2021)

⁵⁰³ BM Kalkınma Programı, *Cambodia Human Development Index*, t.y.
<http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/KHM>. (Erişim tarihi: 06.02.2021)

⁵⁰⁴ BM Kalkınma Programı, *Cambodia Human Development Index*, t.y.
<http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/KHM>. (Erişim tarihi: 06.02.2021)

⁵⁰⁵ BM Kalkınma Programı, *Cambodia Human Development Index*, t.y.
<http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/KHM>. (Erişim tarihi: 06.02.2021)

Ülkedeki mevcut su kaynakları nedeniyle Kamboçya temiz suya erişimin yüksek olduğu bir ülkedir. Phnom Penh Güneydoğu Asya'daki en iyi içme suyuna sahip şehirdir. Nüfusun büyük bölümü gelişmiş içme suyu sistemi kullanmaktadır, ancak aynı şey kanalizasyon sistemi için geçerli değildir.⁵⁰⁶

6.3.2. BM'nin Kamboçya'daki insani kalkınma faaliyetleri

BM Kamboçya'da 1950'li yıllardan beri faaliyet göstermektedir. Bu yıllarda, BM, UNICEF ve Dünya Sağlık Örgütü, daha sonra da BM Kalkınma Programı aracılığıyla ülkeye yardım etmiştir. Kamboçya 1955 yılında BM üyesi olmuştur. 1975-1979 yılları arasındaki Kızıl Kmer iktidarı döneminde siyasi durumun vahameti nedeniyle, BM ülkedeki operasyonlarını durdurmuştur. 1980'lerde, BM, Tayland sınırındaki mültecilere insani yardımlarda bulunmuştur. 1990'ların başında, BM, UNTAC aracılığıyla barış koruma operasyonu gerçekleştirmiştir. 2000'li yıllarda, BM faaliyetleri kalkınma alanına kaymış ve önce Binyıl Kalkınma Hedefleri, sonra da Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin gerçekleştirilmesine yoğunlaşmıştır.⁵⁰⁷ UNTAC döneminde ülkedeki altyapının iyileştirilmesi için oluşturulan yardım mekanizmaları, daha sonra bağışçı Batılı ülkeler ve Dünya Bankasından oluşan Kamboçya Danışma Grubuna dönüşmüş, bu yapı Kamboçya'nın ekonomik kalkınmasında önemli rol oynamıştır. BM'nin ülkedeki varlığının sağladığı meşruiyet dış yardımların devam etmesinde etkili olmuştur.⁵⁰⁸

BM pek çok ülke için İnsani Kalkınma Raporları yayımlamaktadır. BM Kalkınma Programı tarafından hazırlanan bu raporlar insani kalkınma ile ilgili bir alana odaklanarak o ülkedeki mevcut durumu ortaya koymaktadır. BM, Kamboçya içinde İnsani Güvenlik Raporları yayımlamaktadır. BM Kalkınma Programı Kamboçya ile ilgili olarak ilki 1997'de sonuncusu da 2013 yılında olmak üzere sekiz İnsani Kalkınma Raporu yayımlamıştır.⁵⁰⁹

⁵⁰⁶ Asian Development Bank. *Asia Development Bank Work in Cambodia*, 15 November 2017, <https://www.adb.org/countries/cambodia/overview> (Erişim tarihi: 22.04.2020)

⁵⁰⁷ United Nations Cambodia, The United Nations in Cambodia, t.y. <http://kh.one.un.org/content/unct/cambodia/en/home/who-we-are/the-un-in-cambodia.html> (Erişim tarihi: 08.10.2019)

⁵⁰⁸ Un, Kheang. A Mixed Legacy: The United Nations Intervention in Cambodia, *International Peacekeeping* 27, no. 1 (01 January 2020): 22-28. <https://doi.org/10.1080/13533312.2019.1710369>.

⁵⁰⁹ United Nations Development Programme, *Human Development Reports Cambodia Reports*, t.y. <http://hdr.undp.org/en/reports/national/KHM> (Erişim tarihi: 12.12.2020)

Kamboçya’da bir BM Ülke Ofisi bulunmaktadır. Ayrıca 23 BM uzmanlık kuruluşu Kamboçya’da faaliyet yürütmektedir. Kenya’da olduğu gibi, BM’nin Kamboçya’daki insani kalkınma faaliyetleri de BM Kalkınma Yardımı Çerçevesi/UNDAF içinde yürütülmektedir. Kamboçya’da 2001-2005, 2006-2010, 2011-2015 ve 2016-2018 yılları arası olmak üzere dört ayrı UNDAF programı uygulanmıştır. İlk UNDAF yalnızca BM Kalkınma Programı tarafından uygulanmıştır. İkinci UNDAF’a diğer bazı BM uzmanlık kuruluşları da katılmıştır. 2007 yılında BM tarafından uygulanmaya başlanan bir olarak yapmak ilkesi çerçevesinde üçüncü ve dördüncü UNDAF’lara tüm BM uzmanlık kuruluşları katılmıştır. Kamboçya “bir olarak yapmak” ilkesinin uygulamaya konulduğu dönemde bu projeye katılan sekiz pilot ülkeden birisi olmuştur.⁵¹⁰ Yıllar içinde UNDAF’lara katılan BM uzmanlık kuruluşu sayısı ve yapılan faaliyetlerin sayısı artmıştır. 2011-2015 yılları en fazla faaliyet gerçekleştirilen dönem olmuştur.

2001-2005 dönemi için hazırlanan birinci UNDAF’ın önceliği, Kamboçya’nın o dönemdeki durumuna uygun olarak fakirliğin yok edilmesi olmuştur. Bu çerçevede fakirlikle bağlantılı olan eğitim ve sağlık gibi konulara yer verilmiştir. İlk UNDAF’da insani kalkınma konusuna da değinilmiş, fakirliğin yok edilmesi stratejisinin merkezinde insanın yer alması gerektiği, elde edilecek ekonomik büyümenin tüm topluma eşit şekilde yansımalarının önemli olduğu vurgulanmıştır. Bu UNDAF’da ele alınan diğer konular, iyi yönetim ve kırsal toplulukların doğal kaynaklara erişebilmesi olmuştur. BM Kalkınma Programı bu öncelikler çerçevesinde fakirliğin azaltılması, eğitim ve sağlığın iyileştirilmesi, hükümet kurumlarının geliştirilmesi konularında faaliyetler yürütmüştür.⁵¹¹

2006-2010 dönemini kapsayan ikinci UNDAF Kamboçya hükümetinin öncelikleri de dikkate alınarak oluşturulmuştur. Hükümet 2004 yılında büyüme, istihdam, eşitlik ve verimlilik sağlamayı hedefleyen “Dörtlü Stratejisi” belgesi hazırlamıştır. Bu çerçevede; tarıma yatırım, altyapının iyileştirilmesi, özel sektörün geliştirilerek istihdamın artırılması ve insan kaynağının geliştirilmesi şeklinde dört öncelik

⁵¹⁰ Food and Agriculture Organization, *Cambodia and FAO Achievements and Success Stories*, 2011, s.42 <http://www.fao.org/3/a-at004e.pdf> (Erişim tarihi: 06.05.2020)

⁵¹¹ United Nations, *Development Assistance Framework 2006-2010*. 2005 <http://web.undp.org/execbrd/pdf/Cambodia%20UNDAF%202006-10%20%20final.pdf> (Erişim tarihi: 17.10.2019)

belirlenmiştir.⁵¹² İkinci UNDAF bu hedefleri de gerçekleştirmeyi amaçlamış ve şu konular çalışma alanı olarak belirlenmiştir: 1) İyi yönetim ve insan haklarının korunması 2) Tarım ve kırsal fakirlik 3) Kapasite geliştirme ve insan kaynağının geliştirilmesi 4) Ulusal Stratejik Kalkınma Planının oluşturulması.⁵¹³ Belirlenen bu alanlarda; kontrol ve denge sistemini oluşturacak demokratik kurumların oluşturulması, yolsuzluğu azaltacak mekanizmaların kurulması, yerel yönetimin güçlendirilmesi, istihdamın artırılması, madencilik geliştirilmesi, HIV/AIDS ile mücadele edilmesi, dış yardımların mobilize edilmesi, ulusal kalkınma planı hazırlığına teknik destek verilmesi gibi çalışmalar yürütülmüştür. Bu çalışmaların bazılarında başarı sağlanmış, bazı hedeflere ise ulaşamamıştır. Örneğin dış yardımların sağlanması, ulusal kalkınma planının oluşturulması ve istihdam oluşturulması konularında hedeflerin ötesine geçilmiş, ancak yolsuzluğun önlenmesi, demokratik kurumların oluşturulması alanlarında hedeflerin çok gerisinde kalmıştır.⁵¹⁴

2011-2015 yılları için hazırlanan üçüncü UNDAF, Kamboçya hükümeti ile yapılan görüşmeler sonucunda hazırlanmış ve hükümetin Dörtlü Stratejisi ile yeni hazırlanmış olan Ulusal Stratejik Kalkınma Planı ile uyumlu şekilde oluşturulmuştur. Bu programın bütçesi 412 bin dolar olmuştur. Diğer yandan ülkedeki tüm BM uzmanlık kuruluşları üçüncü UNDAF'ın hazırlanmasına katkı sağlamıştır. UNDAF içinde yapılacak faaliyetlerin ne zaman ve hangi BM uzmanlık kuruluşu tarafından yapılacağı ayrı ayrı belirtilmiştir. Bu yapı BM faaliyetlerinin eşgüdüm içinde yürütülmesi adına önemli bir adım olmuştur. Üçüncü UNDAF kalkınma alanında beş temel amaç belirlemiştir. Bu amaçlar: 1) Daha eşit, daha yeşil ve çeşitlendirilmiş bir ekonomik büyüme sağlanması 2) Eğitim ve sağlığa daha eşit erişim 3) Haklardan kadın ve erkeklerin daha eşit şekilde yararlanmasının sağlanması 4) İyi yönetimin sağlanması amacıyla demokratik karar alma süreçlerine katılımın artırılması 5) Özellikle fakirler ve hassas kesimler olmak üzere daha çok insanın sosyal koruma sistemlerinden

⁵¹² Royal Government of Cambodia, *Rectangular Strategy For Growth, Employment, Equity and Efficiency*, 2004, http://www.cambodiainvestment.gov.kh/wp-content/uploads/2011/09/rectangler_E.pdf (Erişim tarihi: Tarihi.21.04.2018)

⁵¹³ United Nations, *Development Assistance Framework 2006-2010*, 2005, <http://web.undp.org/execbrd/pdf/Cambodia%20UNDAF%202006-10%20%20final.pdf> (Erişim tarihi: 17.10.2019)

⁵¹⁴ BM Kalkınma Programı, *Assessment of Development Results - Cambodia*, 2013, <https://doi.org/10.18356/61cb05ee-en>

yararlanması.⁵¹⁵ BM 2011-2015 yılları arasındaki faaliyetlerini belirlenen bu amaçlar çerçevesinde yürütmüştür. Üçüncü UNDAF çerçevesinde farklı BM uzmanlık kuruluşlarınca birlikte veya ayrı ayrı yirmi üç proje uygulanmıştır. Bu projelerin tamamından bahsetmek tezin sınırlarını aşacaktır.⁵¹⁶ Bu nedenle burada örnek olarak birkaç projeden bahsedilecektir.

Mikro-Su Toplama (Micro-Watershed) Yöntemiyle Kırsal Toplulukların Direncinin Artırılması ve Gıda Güvenliğinin Sağlanması Programı: Gıda ve Tarım Örgütü tarafından uygulanan bu proje ile yağmur sularının önüne küçük barajlar ve engeller oluşturularak suların toplanıp belirli alanlara yönlendirilmesi sağlanmaktadır. Bu uygulamayla aynı zamanda erozyon da önlenmekte, küçük alanlarda biriken verimli topraklarda tarım yapılmaktadır.⁵¹⁷

İhracat Çeşitlendirilmesi Programı: Kamboçya’da balıkçılık çok yaygın olarak yapılmakta ve yakalanan balıklar beslenme amacıyla kullanılmaktadır. BM Kalkınma Programı tarafından uygulanan bu projeyle, balıkların farklı şekillerde işlenmesi, işlenmiş balıkların turizm bölgelerine satılması veya ihraç edilmesi yoluyla daha fazla gelir edilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır.

Daha İyi Fabrikalar Programı: Kamboçya’da en önemli sanayi sektörü tekstildir. Tekstil sektöründeki fabrikalarda çoğunluğu kırsal kesimden göçmüş olan kadınlar çalışmaktadır. ILO tarafından yürütülen bu programda ABD ile anlaşma sağlanmış ve fabrikalardaki çalışma şartlarının düzeltilmesine karşılık Kamboçya’nın ABD’ye daha fazla ihracat yapabilmesi imkânı sağlanmıştır.

Ormansızlaştırmanın (Deforestation) Azaltılması Programı: Muson yağmurları nedeniyle Kamboçya ormanlık bir ülke olmasına rağmen, orman alanlarının tarıma açılması ve yakacak amacıyla kesilmesi gibi nedenlerle ülkedeki ormanlık alanlar azalmaktadır. BM Kalkınma Programı, Gıda ve Tarım Örgütü ve BM Çevre Programı tarafından ortak uygulanan bu program ile ormanların yok olmasını önlemek için

⁵¹⁵ United Nations Development Programme, *Cambodia United Nations Development Assistance Framework 2011-2015*. 2010
https://www.undp.org/content/dam/unct/cambodia/docs/unct_kh_UNDAF_doc_2011-2015_2016.pdf
(Erişim tarihi: 12.12.2019)

⁵¹⁶ Daha fazla bilgi için bakınız: *United Nations Development Assistance Framework 2011-2015*,
https://www.undp.org/content/dam/unct/cambodia/docs/unct_kh_UNDAF_doc_2011-2015_2016.pdf

⁵¹⁷ Youtube, *What is Watershed Development? A Film by WOTR (English)* (पाणलोट नियोजन म्हणजे नक्की काय?). <https://www.youtube.com/watch?v=KQEu9t5ZMVk> (Erişim tarihi: 08.10.2019)

koruyucu önlemlerin alınması ve sürdürülebilir ormancılık yapılması için çalışmalar yapılmıştır.

Çocuklar, Gıda Güvenliği ve Beslenme Ortak Programı: Kamboçya’da çocukların beslenme yetersizliği önemli bir sorundur. Beş yaş altı çocuklarda beslenme yetersizliği oranı yüzde 32’dir. UNICEF, Dünya Gıda Programı, Gıda ve Tarım Örgütü, BM Kalkınma Programı gibi BM uzmanlık kuruluşlarınca ortaklaşa uygulanan bu programla çocukların daha iyi beslenmesi amaçlanmıştır. Program çerçevesinde her BM uzmanlık kuruluşu kendi alanı ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Örneğin, Dünya Gıda Programı çocuklara doğrudan gıda desteği sağlamış, UNICEF bu konudaki hükümet bütçesinin artırılmasını sağlamış, Dünya Gıda Programı ise okul bahçesi projesi geliştirip uygun okullarda bahçeler oluşturmuştur. Bu bahçelerde çocukların modern tekniklerle gıda ürünleri yetiştirmeyi öğrenmesi ve aynı zamanda bu ürünlerle beslenmesi sağlamıştır.

Yeni Doğan Üniteleri Oluşturulması Programı: Kamboçya’da bebek ölümleri yüksektir. Bu soruna yönelik olarak Dünya Sağlık Örgütü tarafından uygulanan bu programla hastanelerde yeni doğan bakım üniteleri oluşturulması ve buralarda çalışacak personelin eğitilmesi çalışmaları yürütülmüştür. Bu tür çalışmaların katkısıyla, 2010 yılında her bin bebekte 27 olan doğumun hemen sonrasındaki ölüm oranları 2014 yılında 18’e düşürülmüştür.⁵¹⁸

Mahkeme Yönetimi Programı: Kamboçya’da yaşanan önemli bir sorun da mahkemeye çıkmadan önceki uzun tutukluluk süreleridir. BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından bu sürelerin azaltılmasına yönelik bir program uygulanmıştır. Program çerçevesinde, bu konuda düzenleme yapması için hükümeti ikna çalışmaları yapılmış, ancak hükümet yargının bağımsızlığı gerekçe göstererek bu konuda adım atmamıştır. Üstelik hükümetin uyuşturucu ile mücadele faaliyetleri nedeniyle çok sayıda kişi uyuşturucu suçlamasıyla hapishanelere konulmuş ve 2011 yılında 4,496 olan mahkeme öncesi uzun tutukluluk yaşayan mahkûm sayısı, 2016 yılında 7,495’e çıkmıştır.

Temiz Su, Sanitasyon ve Hijyen Programı: Kamboçya’da yeterli su kaynakları olmasına rağmen, kırsal kesimde kullanılan sular mikrobik açıdan temiz değildir.

⁵¹⁸ Freedman, Jim, Mariane Arsenault, Alexandra Buskie and Hong Seng *Evaluation of the UNDAF Cycles 2011-2015 and 2016-2018 in Cambodia*, UNDP, 2017, <https://erc.undp.org/evaluation/evaluations/detail/8587#> (Erişim tarihi: 21.02.2020)

UNICEF ve Dünya Sağlık Örgütü'nün ortaklaşa uyguladığı bu program kapsamında, UNICEF köylere su büfeleri yerleştirmiş, gönüllü sivil toplum örgütlerinin şişelediği sular bu büfelerde makul fiyatlara satılmıştır. Dünya Sağlık Örgütü, Kamboçya Sağlık Bakanlığıyla birlikte çalışarak ülke çapında su gözetim programı uygulamıştır.⁵¹⁹

Bu projelerin yürütüldüğü üçüncü UNDAF sonrasında 2016-2018 yıllarını kapsayan dördüncü UNDAF geliştirilmiştir. Bu UNDAF'ın bütçesi 282 milyon dolardır. Dördüncü UNDAF yine hükümetin Dörtlü Stratejisi ve 2014-2018 Ulusal Stratejik Kalkınma Planı ile uyumlu bir şekilde hazırlanmıştır. Bu UNDAF'ın başlıca üç amacı vardır: 1) Katılımcı büyüme ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması 2) Sosyal gelişme ve sosyal korumanın sağlanması ve insan sermayesinin geliştirilmesi 3) İyi yönetim ve insan haklarının geliştirilmesi⁵²⁰

Amaç 1'in gerçekleştirilmesi çerçevesinde, öncelikle kronik fakirliğin azaltılması amacıyla tarımda verimliliğin artırılması çalışmaları yürütülmüştür. Köylerde çiftçi saha okulları kurulmuş ve bu okullarda bütünsel haşere yönetimi (*integrated pest management*) gibi modern tarım teknik ve teknolojileri öğretilmiştir. Tarımsal altyapı geliştirme projeleri desteklenmiş, hükümetin bu alanda mevzuat ve politika hazırlamasına yardım edilmiştir. Yine tarım dışı çalışmanın sağlanabilmesi için meslek kursları düzenlenmiştir. Sürdürülebilir büyümenin sağlanması amacıyla doğal kaynakların korunması, iklim değişikliğine karşı biyogaz ve güneş enerjisi gibi yenilenebilir enerji kullanımının teşvik edilmesi, ulusal iklim değişikliği acil eylem planı hazırlanması çalışmaları yürütülmüştür. Amaç 2'nin hayata geçirilmesi kapsamında şu çalışmalar yürütülmüştür: Öğretmenlerin nitelikleri ve yeterliliklerin artırılması amacıyla Öğretmen Eylem Planı hazırlanması, çocuklara yönelik şiddetin azaltılması amacıyla çocuk koruma polisi oluşturulması, fakir ailelere okul yemeği ve burs sağlanması, teknik ve mesleki eğitim sistemi oluşturulması, okuma-yazma oranlarının artırılması amacıyla Fabrika Okuma Programı oluşturulması, cinsel yolla bulaşan hastalıklara karşı bilgilendirme amaçlı medya içeriklerinin hazırlanması, ilkokullarda temizlik ve hijyen için eğitim içerikleri oluşturulması, Anne Ölüm

⁵¹⁹ Freedman, Jim, Mariane Arsenault, Alexandra Buskie and Hong Seng. *Evaluation of the UNDAF Cycles 2011-2015 and 2016-2018 in Cambodia*. UNDP, 2017

<https://erc.undp.org/evaluation/evaluations/detail/8587#> (Erişim tarihi: 21.02.2020)

⁵²⁰ United Nations Cambodia, *Cambodia United Nations Development Assistance Framework 2016-2018*, 2015, <https://cambodia.un.org/en/25337-undaf-2016-2018> (Erişim tarihi: 27.02.2020)

Gözetim ve Yanıt Sistemi oluşturulması, ulusal içme suyu kalite standartlarının oluşturulması. İyi yönetim ve insan haklarının geliştirilmesini hedefleyen Amaç 3 çerçevesinde ise, yerel yönetimlere yetki devrinin sağlanması, engellilerin temel hizmetlere erişimlerinin kolaylaştırılması, azınlık grupların eğitime erişimlerinin sağlanması, okullarda çocuklara yönelik şiddetin önlenmesi için çalışmalar yapılması, oy kullanmak için kayıt işlemlerinin kolaylaştırılması çalışmaları yapılmıştır.⁵²¹

6.3.3. BM'nin Kamboçya'daki insani kalkınma faaliyetlerinin değerlendirilmesi

BM'nin Kamboçya'da insani kalkınma alanında gerçekleştirmiş olduğu faaliyetler değerlendirildiğinde, bu faaliyetlerin tezin araştırma sonuçları açısından önemli bilgiler sağladığı görülmektedir. İlk olarak, BM'nin insani kalkınma faaliyetleri insani güvenlik faaliyetlerine göre çok daha kapsamlı, düzenli ve sürekli. İnsani kalkınma faaliyetlerinde, sorunlar ulusal çapta değerlendirilmekte ve ulusal çapta çözümler aranmaktadır. Her UNDAF öncesinde bir ülke değerlendirme raporu hazırlanmakta, Dörtlü Strateji ve Ulusal Kalkınma Belgesi gibi ulusal hedeflerin belirlendiği belgelerden yararlanılmaktadır. UNDAF çerçevesinde, insani kalkınmayla ilgili pek çok alanda programlar yürütülmektedir. İnsani kalkınma faaliyetlerinin yürütülmesinde bir istikrar vardır. Kamboçya'da ara verilmeden düzenli şekilde dört UNDAF programı uygulanmıştır. Ek olarak, insani kalkınma faaliyetleri bir olarak yapmak ilkesi doğrultusunda eşgüdüm içinde yürütülmektedir. Farklı BM uzmanlık kuruluşları tek bir program ve bütçe çerçevesinde işbirliği içinde çalışmaktadır. Bir olarak yapmak yaklaşımı BM çalışmalarına önemli bir katkı sağlamıştır. Bu yöntemle, hükümet karşısında tek bir BM yapısı oluşturulması, aynı şeylerin tekrar yapılmasının önlenmesi, işbölümü yapılması ve faaliyetlerin birbirlerini desteklemesi mümkün olmuştur. Çocuklar, Gıda Güvenliği ve Beslenme Ortak Programı, bu konuda güzel bir örnektir. Bu programda Dünya Gıda Programı çocuklara doğrudan gıda yardımı yapmış, Gıda ve Tarım Örgütü okul bahçeleri kurmuş, UNICEF de hükümet nezdinde lobi yapmıştır. Bununla birlikte, BM projelerinde BM'nin bir olarak yapmak ilkesinin

⁵²¹ United Nations Cambodia, *Joint UNDAF Results Report*, 2016, <https://www.undp.org/content/dam/unct/cambodia/docs/Joint%20UNDAF%20Results%20Report%202016%20-Eng.pdf> (Erişim tarihi: 22.04.2020)

tam anlamıyla hayata geçirildiği söylenemez. BM uzmanlık kuruluşlarının eskiden beri kendi faaliyetlerini kendileri yürüten otonom kurumlar olması nedeniyle, bu kuruluşlar arasındaki eşgüdüm istenilen ölçüde sağlanamamıştır.⁵²²

İkincisi, insani kalkınma alanında ülkedeki BM etkisinin sınırlarını Kamboçya hükümetinin tavrı belirlemektedir ve bu etki son dönemlerde azalma eğilimindedir. BM'nin Kamboçya hükümetiyle ilişkileri UNDAF programlarındaki konulara göre farklılık göstermektedir. Kimi zaman BM çok etkin rol oynamakta, kimi durumlarda BM hükümet politikaları üzerinde etkisiz kalmakta ve başarılı olamamaktadır. Öncelikle, BM, kendisine Kamboçya hükümetine yardımcı olma rolü biçmektedir.⁵²³ Dolayısıyla, BM eşit bir ortak konumunda değildir. Bu nedenle hükümetin BM'ye ihtiyaç duyduğu alanlarda daha etkili bir BM, hükümetin kendi bildiğini yapmaya karara verdiği alanlarda ise, daha etkisiz bir BM görülmektedir. BM'nin etkili olduğu alanlar teknik uzmanlık gerektiren alanlardır. BM uzmanlık kuruluşları, çok farklı ülkelerde ve farklı koşullarda çalışmış olmaları nedeniyle önemli bir uzmanlık birikimine sahiptir. Ekonomik büyüme hükümet için önemlidir, çünkü otoriter yönetiminin en büyük desteği yüksek ekonomik büyüme oranlarıdır.⁵²⁴ Bu nedenle hükümet büyüme alanında BM uzmanlığına ihtiyaç duymaktadır. BM'nin yapmış olduğu en önemli katkılardan birisi, hükümete teknik uzmanlık sağlamak, araştırmaya dayalı veriler sunmak, kurumların ve yasaların geliştirilmesi için tavsiyelerde bulunmak, politika geliştirilmesinde teknik destek sağlamak şeklindedir. Diğer yandan uzun tutukluluk süreleri, toprak gasplarının önlenmesi, demokratik kurumların oluşturulması gibi hükümetin gönülsüz olduğu ve BM tavsiyelerine ihtiyaç duymadığı konularda BM etkisiz kalmaktadır. Ayrıca, kalkınma ve dış yardım konusunda son dönemde etkisi artan Çin ve Asya Kalkınma Bankası gibi yeni rakipleri nedeniyle, BM'nin hükümet nezdindeki konumu zayıflamakta ve hükümet politikalarına etkisi azalmaktadır. 2008-2017 döneminde, Asya Kalkınma Bankası'nın

⁵²² Freedman, Jim, Mariane Arsenault, Alexandra Buskie and Hong Seng. *Evaluation of the UNDAF Cycles 2011-2015 and 2016-2018 in Cambodia*. UNDP, 2017, <https://erc.undp.org/evaluation/evaluations/detail/8587#> (Erişim tarihi: 21.02.2020)

⁵²³ United Nations Cambodia, *Joint UNDAF Results Report*, 2016, <https://www.undp.org/content/dam/unct/cambodia/docs/Joint%20UNDAF%20Results%20Report%202016%20-Eng.pdf> (Erişim tarihi: 22.04.2020)

⁵²⁴ The Economist, *Rapid economic growth props up Cambodia's strongman*, 17 April 2019. <https://www.economist.com/asia/2019/04/17/rapid-economic-growth-props-up-cambodias-strongman>. (Erişim tarihi: 06.13.2020)

166 milyon dolar ve Çin'in 136 milyon dolarlık yardımına karşılık, 14 BM uzmanlık kuruluşlarının Kamboçya'ya yardımı 80 milyon dolarda kalmıştır.⁵²⁵

Üçüncüsü, BM faaliyetleri için sağlanan fonlar Kamboçya'daki yaygın yolsuzluk ortamından olumsuz yönde etkilenmektedir. Bu fonlar üzerinde yolsuzluk yapılabilmekte veya fonlar yanlış kullanılabilir. Nitekim 1999 yılında bağışçı ülkeler bu nedenle yardım fonlarını kesmişler, birtakım düzenlemelerden sonra yardımları yeniden başlatmışlardır. BM'nin ülkedeki varlığı bağışçı ülkeler için önemli bir gösterge olmakta ve yardımların devam etmesini sağlamaktadır. Ne var ki, BM bu yardım fonları üzerinde yolsuzluk yapılmasını önleyememektedir. BM Kalkınma Programı, Dünya Bankası ile birlikte yolsuzluğa karşı çalışmalar yürütmekte ancak başarılı olamamaktadırlar.⁵²⁶

Dördüncüsü, BM'nin Kamboçya'daki insani kalkınma faaliyetleri insani güvenlikle yalnızca dolaylı olarak ilişkilidir. İnsani güvenlik yaklaşımı BM'nin insani kalkınma çalışmalarında yer almamaktadır. Dört UNDAF belgesinde insani güvenliğinin sağlanmasına yönelik bir amaç veya hedefe yer verilmemiştir. İlave olarak, UNDAF belgelerinde insani güvenlik yaklaşımı ismen dahi anılmamaktadır. Kenya örneğinde, benzer UNDAF belgelerinde insani güvenlikten hem yaklaşım olarak bahsedildiği hem de temel amaçlar arasında yer aldığı düşünüldüğünde, Kamboçya'daki durumun farklılığı görülebilir. Diğer yandan, insani güvenlik ismen anılmamış olsa da, BM'nin Kamboçya'daki insani kalkınma çalışmalarının önemli bir bölümünün insani güvenlikle doğrudan bağlantılı olduğu görülmektedir. Örneğin; HIV/AIDS'e karşı mücadele, bebek ölümlerinin azaltılması, çocuklardaki beslenme yetersizliklerinin giderilmesi, fakirliğin yok edilmesi, gıda güvenliğinin sağlanması, temiz suya erişimin

⁵²⁵ Freedman, Jim, Mariane Arsenault, Alexandra Buskie and Hong Seng *Evaluation of the UNDAF Cycles 2011-2015 and 2016-2018 in Cambodia*. UNDP, 2017, <https://erc.undp.org/evaluation/evaluations/detail/8587#> (Erişim tarihi: 21.02.2020)

⁵²⁶ Ang, Kevin, Sovannaroth Nuon, Sreysros Lim and Visal Lourn. *The United Nations Development Programme's Successes and Failures in Reducing Poverty in Cambodia*. Royal University of Phnom Penh Department of International Studies, 2013. https://www.academia.edu/8737925/THE_UNITED_NATIONS_DEVELOPMENT_PROGRAMME_S_SUCCESSES_AND_FAILURES_IN_REDUCING_POVERTY_IN_CAMBODIA (Erişim tarihi: 07.12.2019)

artırılması, eşitsizliklerin giderilmesi, sosyal korumanın artırılması gibi konularda yapılan çalışmalar aynı zamanda insani güvenliği sağlayacak çalışmalardır.⁵²⁷

Beşincisi, BM'nin insani kalkınma faaliyetlerinde insan hakları ile doğrudan ilişki kurulmakta, ancak insan hakları alanında etkili sonuçlar alınamamaktadır. İnsan hakları yalnızca birinci UNDAF'da amaçların hepsini kapsayan bir konu olarak belirtilmekte, diğer UNDAF'ların hepsinde stratejik amaç olarak yer almaktadır. "İnsan hakları" başlığı altında; demokratik kurumların oluşturulması, siyasi hayata katılımın sağlanması, ifade özgürlüğünün sağlanması, yargı sisteminde reform yapılması, toprak haklarının korunması gibi, Kamboçya için önemli hedefler de yer almıştır. UNDAF'ların giriş bölümlerinde de insan hakları odaklı bir yaklaşım benimsendiği ayrıca vurgulanmaktadır. Bununla birlikte, UNDAF'larda yer alan insani kalkınma konularında daha çok başarı sağlandığı, ancak insan haklarıyla ilgili konularda genellikle başarı sağlanamadığı görülmektedir. BM'nin kendi yaptığı iç değerlendirmelerde de başarısız olduğu belirtilen amaç ve hedeflerin çoğunlukla insan haklarına dair amaç ve hedefler olduğu görülmektedir.⁵²⁸

Bu durumun önemli bir sebebi, Kamboçya hükümetinin kalkınma konularına ağırlık vermesidir. Ekonomik kalkınma hükümetin arkasındaki en önemli destektir. Dolayısıyla bu konudaki hedeflere hükümet daha çok sahip çıkmakta ve daha çok gayret göstermektedir. İnsan haklarıyla ilgili konularda ise, BM tek başına kalmakta ve etkili olamamaktadır. Diğer önemli bir neden, ulus devletleri önceleyen uluslararası sistem ve devletlerarası güç hiyerarşisi gibi BM'yi etkisiz kılan yapısal faktörlerdir. BM, insan hakları konusunda ulus devletlere karşı etkisiz kalmaktadır. Bu nedenle, ilerleme sağlanamayan aynı konuları farklı UNDAF'larda tekrar tekrar gündeme getirmektedir. Örneğin toprak sahipliği haklarının korunması 2001-2005 dönemindeki ilk UNDAF'ta yer aldığı gibi, 2016-2018 dönemindeki dördüncü UNDAF'da da yer

⁵²⁷ Freedman, Jim, Mariane Arsenault, Alexandra Buskie and Hong Seng. *Evaluation of the UNDAF Cycles 2011-2015 and 2016-2018 in Cambodia*. UNDP, 2017, <https://erc.undp.org/evaluation/evaluations/detail/8587#> (Erişim tarihi: 21.02.2020)

⁵²⁸ Freedman, Jim, Mariane Arsenault, Alexandra Buskie and Hong Seng. *Evaluation of the UNDAF Cycles 2011-2015 and 2016-2018 in Cambodia*. UNDP, 2017, <https://erc.undp.org/evaluation/evaluations/detail/8587#> (Erişim tarihi: 21.02.2020);

⁵²⁸ International Labour Organization, *Cambodia Common Country Assessment-UNDAF 2016-2018*, t.y. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/---sro-bangkok/documents/genericdocument/wcms_364553.pdf. (Erişim tarihi: 06.02.2020); United Nations Development Programme, *Assessment of Development Results - Cambodia*, 2013, <http://web.undp.org/evaluation/evaluations/adr/cambodia.shtml> (Erişim tarihi: 21.12.2019)

almaktadır. Gerçekte, bu konuda bir ilerleme sağlanamadığı gibi, geriye gidiş söz konusudur. 2000-2015 yılları arasında 420 bin insanın toprak gaspı nedeniyle topraklarını kaybettiği tahmin edilmektedir.⁵²⁹

6.4. Kamboçya’da İnsan Hakları

Kamboçya insan hakları açısından ciddi problemler yaşanan bir ülkedir. BM’nin bu ülkedeki insan hakları faaliyetleriye genellikle insan hakları raporları hazırlamak şeklinde olmaktadır. Bu bölümde Kamboçya’da insan haklarının durumu incelenecek, BM’nin bu insan hakları durumunu iyileştirmek adına Kamboçya’da yürüttüğü faaliyetlerin neler olduğu araştırılacak ve bu faaliyetler tezin araştırma soruları çerçevesinde değerlendirilecektir.

6.4.1. Kamboçya’da insan hakları durumu

İnsan hakları, insani güvenlik ve insani kalkınmaya göre, Kamboçya’daki en sorunlu alandır. 1970’li ve 1980’li yıllarda tüm yıkıcılığı ile devam eden Kamboçya iç savaşı, 1991 Paris Barış Antlaşmasıyla sona ermiş ve insani güvenliğe çokça zarar veren çatışma ve şiddet ortamı sonlandırılmıştır. Bu durum Kamboçya’da insani güvenlik ve insani kalkınma açısından önemli bir adım olmuştur. Diğer yandan şiddet ortamının sona ermesiyle Kamboçya’da ekonomik büyüme başlamış, son dönemde görülen yüksek büyüme oranlarıyla ülkede fakirliğin aşılması yönünde önemli adımlar atılmıştır. Bu gelişmeler neticesinde Kamboçya’nın insani güvenlik ve insani kalkınma durumunda kısmi de olsa bir düzelme sağlanmıştır.

Kamboçya’daki insan hakları durumu ise, insani güvenlik ve insani kalkınmaya göre tersine bir seyir izlemiştir. 1991-1993 arasındaki UNTAC yönetiminde ülkede çok partili hayata geçilmiş, ilk kez serbest seçimler yapılmış, seçimler sonrasında güç paylaşımına dayanan bir koalisyon oluşturulmuştur. 1993 yılında insan haklarına

⁵²⁹ Sovachana, Pou and Alice Beban. *Human Security in Cambodia: Far From Over*, JICA Research Institute, 2015, [https://www.academia.edu/12704445/Pou S. and Beban A. 2015 . Human Security in Cambodia Far From Over. JICA Research Institute Working Paper 95](https://www.academia.edu/12704445/Pou_S_and_Beban_A_2015_.Human_Security_in_Cambodia_Far_From_Over.JICA_Research_Institute_Working_Paper_95). (Erişim tarihi: Tarihi.19.04.2019)

vurgu yapan yeni anayasa hazırlanmıştır.⁵³⁰ Kamboçya, pek çok insan hakları sözleşmesine imza atmıştır. Bu zemin üzerinde insan hakları alanında gelişme sağlanması gerekirken, aksine ülkedeki insan hakları ihlallerinde artış görülmüştür. Kamboçyadaki insan haklarıyla ilgili birçok alanda sorunlar yaşanmaktadır.

Bugün itibariyle, Kamboçya insan haklarının ihlal edildiği “özgür olmayan ülke” durumundadır.⁵³¹ Nitekim, Kamboçya, BM İnsan Hakları Konseyi’nin insan hakları konusunda özel raportör görevlendirdiği 12 ülkeden birisidir.⁵³² Öncelikle, Kamboçya’da seçme ve seçilme hakkı, siyasi faaliyette bulunma hakkı gibi siyasi haklar konusunda problemler vardır. Seçme ve seçilme hakkı fiilen kullanılamaz durumdadır. Ülke 1985 yılından beri Kamboçya Halk Partisi ve onun lideri olan Hun Sen tarafından yönetilmektedir. Hun Sen UNTAC dönemi sonrasında kurulan koalisyonu 1997 yılında şiddet kullanarak bozmuş, paylaşmak zorunda kaldığı iktidarı tek başına ele geçirmiş ve bugün de bırakmamaktadır.⁵³³ Bugün itibariyle Hun Sen dünyadaki en uzun süre iktidarda kalan başbakan durumundadır. Hun Sen, otoriter bir yönetim sergilemekte ve iktidarda kalabilmek amacıyla muhalefete karşı tehdit, tutuklama, sürgün, parti kapatma gibi baskı araçlarını kullanmaktadır. Hun Sen kendisine sadık baskıcı bir güvenlik bürokrasisi oluşturarak iktidarını korumaktadır. Ülkede her ne kadar çok partili bir siyasi sistem bulunsun ve seçimler düzenli aralıklarla yapılıyor olsa da, seçimler iktidar değişikliği üretebilmekten uzaktır. Hun Sen, seçimleri her seferinde az veya çok farkla kazandığını söylemektedir. Muhalefetin itirazları ise, komplo kurulduğu, dış güçlerin desteğiyle renkli devrim yapılmaya çalışıldığı söylemiyle aşırı şiddet kullanılarak bastırılmaktadır. Muhalefet lideri Sam Rainsy’nin 2010 yılında sürgünden dönmesi sonrasında kurulan Kamboçya Halkın Kurtuluşu Partisi, şehirli ve genç nüfusun desteğini alarak 2013 ve 2017 seçimlerinde beklenmedik bir başarı göstermiştir. Bunun üzerine 2018 seçimleri öncesinde

⁵³⁰ Kingdom of Cambodia, *The Constitution of the Kingdom of Cambodia*, 1993, <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/kh/kh009en> (Erişim tarihi: 07.11.2019)

⁵³¹ Freedom House, *Freedom in The World 2019* Cambodia, 2019 <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2019/cambodia> (Erişim tarihi: 19.02.2020)

⁵³² Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights Ofisi, *Country mandates*, t.y. https://spinternet.ohchr.org/_layouts/15/SpecialProceduresInternet/ViewAllCountryMandates.aspx. (Erişim tarihi: 09.12.2019)

⁵³³ Sharp, Bruce. *Cambodia: Hun Sen and the 1997 Coup*, Mekong Net, https://www.mekong.net/cambodia/hun_sen1.htm (Erişim tarihi: 11.10.2019)

muhalafete yönelik baskı ortamı daha da şiddetlenmiştir.⁵³⁴ Halkın Kurtuluşu Partisi 2017 yılında Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatılmış, parti lideri Kem Sokha siyasi olduğu kuşku götürmeyen bir “vatana ihanet” suçlamasıyla hapse konulmuş, 118 parti yöneticisine beş yıl süreyle siyasi yasak getirilmiştir. Sam Rainsy ve pek çok muhalif sürgündedir.⁵³⁵

Kamboçya’da seçimler serbest ve adil (*free and fair*) değildir. İktidar partisi karşısında bir muhalefet partisi seçeneği yoktur. Muhalefetin olmadığı bir ortamda düzenlenen 2018 seçimlerinde iktidardaki Kamboçya Halk Partisi meclisteki 125 milletvekilliğinin tamamını kazanmıştır.⁵³⁶ Seçimlere katılmamak cezalandırmaktadır. Seçmenlerin elindeki tek seçenek geçersiz oy kullanmaktır. 2018 seçimlerinde iktidar tarafından yapılan tüm uyarılara rağmen yüzde 8,6 gibi yüksek bir oranda geçersiz oy kullanılmıştır. Yüksek Seçim Kurulu tamamen iktidar partisinin kontrolü altındadır. 2015 yılında geçirilen bir kanunla güvenlik güçlerine seçim kampanyalarına katılabilme ve seçimleri boykot edenlere müdahale imkânı getirilmiştir.⁵³⁷

Kamboçya’daki insan hakları ihlallerinin artışında ülkenin Çin ile artan ilişkilerinin de önemli rolü vardır. Çin’in bölgede ABD ile girmiş olduğu rekabet nedeniyle Hun Sen rejimine verdiği destek, rejimin insan hakları ihlalleri konusunda daha pervasız davranmasına yol açmaktadır. Çin ile olan ilişkilerin Kamboçya’daki insani güvenlik üzerinde de olumsuz etkileri olabilmektedir. Örneğin Kamboçya hükümeti, Çin’in Mekong nehri üzerine yaptığı ve Kamboçya halkının insani güvenliğini olumsuz yönde etkilecek olan olan baraj konusunda sessiz kalmaktadır.⁵³⁸

Diğer yandan, Kamboçya’da kişisel hak ve hürriyetler de baskı altındadır. Kişi dokunulmazlığı, düşünce özgürlüğü, basın özgürlüğü, toplantı ve gösteri hakkı, hak

⁵³⁴ Human Rights Watch. *Cambodia’s Dirty Dozen | A Long History of Rights Abuses by Hun Sen’s Generals*, t.y. <https://www.hrw.org/report/2018/06/27/cambodias-dirty-dozen/long-history-rights-abuses-hun-sens-generals>. (Erişim tarihi: 20.01.2020)

⁵³⁵ United Nations Web TV. *ID: Human Rights in Cambodia - 35th Meeting, 42nd Regular Session Human Rights Council*, 25 September 2019, <http://webtv.un.org/meetings-events/human-rights-council/watch/id-human-rights-in-cambodia-35th-meeting-42nd-regular-session-human-rights-council/6089358084001/?term=>. (Erişim tarihi: 10.10.2019)

⁵³⁶ Human Rights Watch. *Cambodia’s Dirty Dozen | A Long History of Rights Abuses by Hun Sen’s Generals*, t.y. <https://www.hrw.org/report/2018/06/27/cambodias-dirty-dozen/long-history-rights-abuses-hun-sens-generals>. (Erişim tarihi: 20.01.2020)

⁵³⁷ Freedom House, *Freedom in The World 2019 Cambodia*, 2019 <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2019/cambodia> (Erişim tarihi: 19.02.2020)

⁵³⁸ The Diplomat, *Cambodia: Between China and the United States*, 20.05.2015, <https://thediplomat.com/2015/05/cambodia-between-china-and-the-united-states/> (Erişim tarihi: 05.11.2020)

arama hürriyeti gibi haklar kullanılamamaktadır. 1991 Paris Barış Anlaşması ve 1993 Anayasası'ndaki insan hakları hükümlerine rağmen, Kamboçya bugün insan haklarının sistematik olarak ihlal edildiği bir ülke durumundadır. Muhalif politikacılar, gazeteciler, sendika liderleri ve aktivistler siyasi baskı altındadırlar ve farklı şiddet türlerine maruz kalmaktadırlar. Birçok muhalif kamuya açık alanlarda cinayete kurban gitmiştir.⁵³⁹ Sivil toplum, medya ve insan hakları savunucuları üzerinde baskılar vardır. Bu gruplar tehdit ve tutuklanmalara maruz kalmaktadırlar. Adalet sistemi politik amaçlarla kullanılmaktadır. Muhalif basın tamamen susturulmuştur. Muhalif, Günlük Kamboçya gazetesi 30 gün içinde ödemek zorunda bırakıldığı 6,3 milyon dolarlık vergi cezası nedeniyle kapanmak zorunda kalmıştır. Radyo Özgür Asya, Amerika'nın Sesi, Demokrasinin Sesi gibi radyolar sözleşmelerini ihlal ettikleri gerekçesiyle soruşturmayla tabi tutulmaktadır.⁵⁴⁰ Tek muhalif basın organı olan Phnom Penh gazetesi baskılar üzerine Hun Sen ile bağlantılı olan Malezyalı bir iş adamına satılmıştır. 2018 itibarıyla ülkede muhalif bir basın organı kalmamıştır.⁵⁴¹ Muhalif yayın yapan 37 radyo istasyonu kapatılmıştır. Vergi incelemesi, muhalif basın organlarını susturmak için kullanılan bir araca dönüşmüş durumdadır.⁵⁴²

Kamboçya'da mülkiyeti hakkı ve barınma hakkı ihlal edilmektedir. Topraklara el konularak buraların tarımsal sanayi firmalarına veya kalkınma projelerine verilmesi yaygın bir şekilde sürmektedir. Ata topraklarını terk etmek istemeyen yerel topluluklar topraklarından ayrılmaya zorlanmaktadır.⁵⁴³ Yaygın yolsuzluklar nedeniyle hak arama hürriyetini kullanmak da fiilen mümkün değildir. İdari ve adli sistem hakkını arayanlar için anlamlı çözümler üretebilmekten uzaktır.⁵⁴⁴ Politik güç sahibi olmayan veya rüşvet ödeyemeyen suç mağdurları pek çok durumda polis ve mahkemelerden sonuç

⁵³⁹ Human Rights Watch, *A Long History of Rights Abuses by Hun Sen's Generals*, <https://www.hrw.org/report/2018/06/27/cambodias-dirty-dozen/long-history-rights-abuses-hun-sens-generals>. (Erişim tarihi: 01.10.2019)

⁵⁴⁰ Amnesty International, *Cambodia 2019*, 2019, <https://www.amnesty.org/en/countries/asia-and-the-pacific/cambodia/report-cambodia/> (Erişim tarihi: 09.10.2019)

⁵⁴¹ Human Rights Watch, *World Report 2019: Rights Trends in Cambodia*, 18 December 2018, <https://www.hrw.org/world-report/2019/country-chapters/cambodia>. (Erişim tarihi: 06.03.2021)

⁵⁴² Cambodian Centers for Independent Media, *Challenges for Independent Media 2017*, 2017, <https://www.ccimcambodia.org/wp-content/uploads/2018/02/Challenges-for-Independent-Media-2017-English.pdf> (Erişim tarihi: 11.08.2019)

⁵⁴³ Amnesty International, *Cambodia 2019*, 2019, <https://www.amnesty.org/en/countries/asia-and-the-pacific/cambodia/report-cambodia/> (Erişim tarihi: 09.10.2019)

⁵⁴⁴ International Labour Organization, *Cambodia Common Country Assessment-UNDAF 2016-2018*, t.y. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/---sro-bangkok/documents/genericdocument/wcms_364553.pdf. (Erişim tarihi: 06.02.2020)

elde edememektedir.⁵⁴⁵ Akraba kayırmacılığı, himaye ve iltimas ilişkileri bürokrasinin şeffaf bir şekilde çalışmasını engellemektedir.⁵⁴⁶

Kamboçya’da etnik azınlıkların hakları ile ilgili de sorunlar bulunmaktadır. Vietnam kökenliler ülkeden uzaklaştırılmaya çalışılmakta, kötü muameleye, zaman zaman da öldürme ve işkence olaylarına maruz kalmaktadırlar. Uzun yıllardır ülkede yaşayan Vietnam kökenli bazı aileler vatandaşlık haklarını veya göçmenlik kartı gibi resmi belgeleri sağlayamamışlardır. Yine yüzde 1,5 civarında nüfusa sahip olan diğer azınlıklar da kötü muameleye maruz kalabilmektedir.

Nitekim Kamboçya’daki insan hakları ihlalleri, Kamboçya ihracatının yüzde 45’nin gerçekleştiği ve ülkenin en büyük ticari ortağı olan AB ile olan ilişkilerini de olumsuz yönde etkilemiştir. AB, “ciddi ve sistematik” insan hakları ihlalleri nedeniyle Kamboçya’ya sağlamış olduğu gümrük vergisi avantajlarının bir kısmını 2020 yılında kaldırmıştır.⁵⁴⁷

6.4.2. BM’nin Kamboçya’daki insan hakları faaliyetleri

BM’nin Kamboçya’daki insan hakları faaliyetlerinin başlangıcı UNTAC yönetimine uzanmaktadır. UNTAC’ın görevlerinden birisi de ülkede insan haklarının korunmasıdır.⁵⁴⁸ UNTAC 1993 anayasasının hazırlanmasında ve bu anayasada insan haklarının yer almasında önemli rol oynamıştır. Bu dönemde insan hakları durumunu gözetlemek ve raporlamak amacıyla BM İnsan Hakları Merkezi oluşturulmuştur. Bu Merkez daha sonra BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği ülke ofisiyle birleşmiştir. BM’nin Kamboçya’daki faaliyetleri, BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği ve BM İnsan Hakları Konseyi aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği ülke ofisi 1993 yılında açılmıştır. BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, ülkelere barış misyonu gönderilmesi, insan hakları

⁵⁴⁵ Human Rights Watch, *What Hell Feels Like’ | Acid Violence in Cambodia*, 04 February 2019, <https://www.hrw.org/report/2019/02/04/what-hell-feels/acid-violence-cambodia>. (Erişim tarihi: 22.10.2019)

⁵⁴⁶ Freedom House, *Freedom in The World 2019 Cambodia*, 2019, <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2019/cambodia> (Erişim tarihi: 19.02.2020)

⁵⁴⁷ European Commission, *Cambodia’s Preferential Access to the EU Market*, 2020, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_229 (Erişim tarihi: 05.11.2020)

⁵⁴⁸ United Nations General Assambly, *UNSC Resolution 745, S/RES/745*, 1992, <https://www.refworld.org/docid/3b00f1600.html> (Erişim tarihi: 03.01.2021)

danışmanı görevlendirilmesi, ülke ofisi oluşturulması olarak üç farklı şekilde görev yapmaktadır. Kamboçya’da insan hakları danışmanı veya bir insan hakları barış misyonu yoktur; ancak bir ülke ofisi vardır ve ülkedeki BM insan hakları faaliyetleri bu ofis aracılığıyla yürütülmektedir.⁵⁴⁹ Ülke ofisinin Kamboçya’da insan haklarına yönelik özel bir programı veya projesi bulunmamaktadır. Ülke ofisi; adalet mekanizmasının yönetimi, yasal reformlar, seçimlerin uygulanması ve uluslararası insan hakları standartlarının yerine getirilmesi konularında hükümete teknik uzmanlık ve eğitim desteği sağlamaktadır. Ülke ofisi, ülkedeki insan hakları durumunu gözetleyerek gereken durumları düzeltici eylemlerin yapılması için hükümete iletmekte, insan hakları sözleşmelerinin imzalanması ve uygulanmasını takip etmektedir. Ülke ofisinin diğer bir faaliyeti de hükümet ile BM İnsan Hakları Konseyi arasındaki işbirliğini kolaylaştırmaktır. Ülke ofisi BM İnsan Hakları Konseyinin ülkede görevlendirdiği insan hakları özel raportörüyle bağımsız uzmanlar ve çalışma gruplarının çalışmalarına yardımcı olmaktadır.⁵⁵⁰ Ne var ki, BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği ülke ofisi çok küçüktür ve ülkedeki insan hakları ihlallerini takip edebilmekten uzaktır.⁵⁵¹

BM İnsan Hakları Konseyi ise, diğer ülkelerde olduğu gibi, Kamboçya’daki insan hakları durumunu takip etmekte ve insan hakları ihlallerinin giderilmesi için faaliyetlerde bulunmaktadır. Konsey, Kamboçya’da birkaç farklı şekilde faaliyet göstermektedir. Bu yöntemlerin ilki evrensel periyodik incelemedir. İkinci yöntem özel prosedür (*special procedure*) olarak adlandırılan ülkedeki insan hakları durumunu incelemek üzere özel insan hakları uzmanının görevlendirmesi yöntemidir.⁵⁵² Üçüncü yöntem ise insan hakları sözleşmelerini takip eden çalışma grupları oluşturulması ve insan hakları şikâyetlerinin incelenmesidir.⁵⁵³

⁵⁴⁹ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights *OHCHR* | *Who we are*, 21. October 2016, <https://www.ohchr.org/EN/AboutUs/Pages/WhoWeAre.aspx>, (Erişim tarihi: 08.03.2019)

⁵⁵⁰ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights Ofisi, *What we do* | *OHCHR*, t.y. <http://cambodia.ohchr.org/en/about-us/what-we-do>, (Erişim tarihi: 09.03.2019)

⁵⁵¹ Quinn, Fergal and Kevin Doyle. *Cambodia and the United Nations 1980–2000 (and Beyond)*, içinde *Cambodia and the West, 1500-2000*, T. O. Smith (ed.), 177-209. London: Palgrave Macmillan UK, 2018. https://doi.org/10.1057/978-1-137-55532-8_8.

⁵⁵² Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *Special Procedures of the Human Rights Council*, t.y. <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/SP/Pages/Welcomepage.aspx> (Erişim tarihi: 11.02.2020)

⁵⁵³ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *OHCHR* | *HRC Welcome to the Human Rights Council*, t.y. <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/Pages/AboutCouncil.aspx>. (Erişim tarihi: 08.03.2019)

Evrensel periyodik inceleme devletlerarası bir süreçtir. Oluşturulan komisyon ülkedeki insan hakları durumunu belirten ve tavsiyelerde bulunan bir rapor hazırlamakta ve İnsan Hakları Konseyinde tartışılan bu rapora ilişkin diğer ülke temsilcileri görüşlerini bildirmektedirler. Kamboçya, 2009, 2013 ve 2019 yıllarında üç periyodik incelemeden geçmiştir.⁵⁵⁴ Bu periyodik incelemelerle ilgili çalışma grubu raporları incelendiğinde, Kamboçya'daki insan hakları durumuna ilişkin oldukça iyimser bir tablo çizildiği görülmektedir. Örneğin, muhalefet partisinin kapatıldığı için giremediği ve meclisteki 125 sandalyenin tamamını iktidar partisinin kazandığı 2018 seçimleri için, “2018 seçimleri serbest, adil, barışçı ve şeffaf bir şekilde gerçekleşmiştir. Seçime yirmi parti katılmıştır.” ifadesi kullanılmakta ve “seçmenler tercihlerini ülkenin barış, istikrar, demokrasi ve hukukun üstünlüğü yönünde devam etmekte olan yolunun desteklenmesi yönünde yapmışlardır” denilerek iktidar partisine yakın bir tavır sergilenmektedir. Yine basın özgürlüğü ile ilgili olarak, “günlük Kamboçya gazetesi kapandı, çünkü vergi yükümlülüğünü yerine getiremedi”, “radyo Özgür Asya ve Amerikanın Sesi radyolarının kapanması ise kendi istekleriyle gerçekleşmiştir.” ifadeleri kullanılmaktadır.⁵⁵⁵

İnsan Hakları Konseyi, özel prosedür çerçevesinde bir insan hakları uzmanını da Kamboçya raportörü olarak görevlendirmiştir. Raportör BM yapısı dışından belirlenen bir uluslararası hukuk profesörüdür.⁵⁵⁶ 2015 yılından beri görev yapmakta olan raportör her yıl Kamboçya için insan hakları raporu hazırlamakta ve Konseye sunmaktadır. Raportörün hazırlamış olduğu raporlar evrensel periyodik inceleme raporlarından bambaşka bir tablo çizmekte, Kamboçya'daki insan hakları ihlallerinin arttığını belirterek hükümet uygulamalarını eleştirmektedir. Raportör ayrıca hapisteki muhalefet partisi liderinin serbest bırakılması, barışçıl gösterilere izin verilmesi, sivil toplum örgütlerinin baskı altında olmadan çalışmasının sağlanması, hapisteki gazetecilerin serbest bırakılarak basın özgürlüğünün sağlanması çağrısı

⁵⁵⁴ United Nations Human Right Council, *OHCHR | UPR UPR - Cambodia*, 2020, <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/UPR/Pages/KHindex.aspx> (Erişim tarihi: 12.10.2019)

⁵⁵⁵ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *Report of the Working Group on the Universal Periodic Review*. Human Rights Council, A/HRC/41/17, 05 April 2019. https://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=A/HRC/41/17 (Erişim tarihi: Tarihi.19.12.2020)

⁵⁵⁶ Newcastle University, *Staff Profile - Newcastle Law School*, t.y. <https://www.ncl.ac.uk/nuls/staff/profile/rhonasmith.html#background>. (Erişim tarihi: 10.10.2019)

yapmaktadır.⁵⁵⁷ Özel prosedüre ilave olarak, oluşturulan çalışma grupları farklı zamanlarda Kamboçya'yı ziyaret ederek İnsan Hakları Konseyine sunmak üzere raporlar hazırlamaktadır. Bu çerçevede Kamboçyadaki insan hakları durumuna dair hazırlanmış olan pek çok rapor bulunmaktadır.⁵⁵⁸

İnsan Hakları Konseyi'nin insan hakları durumunu takip etmek ve geliştirmek için uyguladığı bir diğer yöntem; BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi, İşkenceye Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi gibi önemli BM sözleşmelerinin uygulanmasını takip yöntemidir. Bu çerçevede sözleşmelerin uygulanmasına yönelik olarak gerek Kamboçya hükümeti gerekse sivil toplum örgütleri tarafından raporlar hazırlanmaktadır. Bu raporlar incelendiğinde Kamboçya'daki sivil toplum örgütlerinin en çok, toprak hakları ve yerli toplulukların hakları gibi konuları içeren Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin uygulanmasına yönelik raporlar hazırladığı görülmektedir.⁵⁵⁹ Örneğin, Toprak ve Barınma Çalışma Grubu Kamboçya'daki toprak gaspları ve yerlilerin topraklarına el konulmasını dile getiren bir rapor hazırlayarak İnsan Hakları Konseyi'ne teslim etmiştir.⁵⁶⁰

BM'nin insan hakları alanındaki diğer bir faaliyeti de Kızıl Kmer rejiminin önde gelen liderlerini yargılayan özel mahkemenin oluşumuna ve işleyişine destek vermesidir. 2006 yılında BM ve Kamboçya hükümetinin uzlaşması ile Kamboçya Mahkemelerinde Olağanüstü Duruşma (*Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia*) mahkemesi oluşturulmuştur. Olağanüstü mahkeme Kamboçya'da görev yapmakta olup hem Kamboçya yasaları hem de uluslararası hukuk çerçevesinde yargılama yapmaktadır. Mahkemede Kamboçyalı ve yabancı hâkim ve savcılar görev

⁵⁵⁷ United Nations Web TV. ID: Human Rights in Cambodia - 35th Meeting, 42nd Regular Session Human Rights Council, <http://webtv.un.org/meetings-events/human-rights-council/watch/id-human-rights-in-cambodia-35th-meeting-42nd-regular-session-human-rights-council/6089358084001/?term=>. (Erişim tarihi: 10.10.2019)

⁵⁵⁸ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Special Procedures of the Human Rights Council, t.y. <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/SP/Pages/Welcomepage.aspx> (Erişim tarihi: 11.02.2020)

⁵⁵⁹ United Nations Human Rights Treaty Bodies, *Reporting status for Cambodia*, t.y. https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/countries.aspx?CountryCode=KHM&Lang=EN. (Erişim tarihi: 22.11.2019)

⁵⁶⁰ Land and Housing Working Group Cambodia, *Land and Housing Rights in Cambodia Parallel Report 2009*, 2009. https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CESCR/Shared%20Documents/KHM/INT_CESCR_NGO_KHM_42_9415_E.pdf. (Erişim tarihi: 27.11.2019)

yapmaktadır.⁵⁶¹ BM oluşturmuş olduğu Kızıl Kmer Yargılamalarına BM Yardımı (*United Nations Assistance to the Khmer Rouge Trials*) yapısı ile bu mahkemeye finansal yardım ve uluslararası yargıçlar sağlanması konularında destek olmaktadır. Mahkeme çalışmalarına devam etmekte olup çok sayıda Kızıl Kmer yöneticisini, pek çok suçun yanı sıra, insanlığa karşı suç ve Vietnam kökenliler ile Çam etnik grubuna karşı soykırım nedeniyle mahkûm etmiştir.⁵⁶²

6.4.3. BM'nin Kamboçya'daki insan hakları faaliyetlerinin değerlendirilmesi

BM'nin Kamboçya'daki insan hakları faaliyetleri incelendiğinde, önemli birkaç husus dikkat çekmektedir. İlk olarak, BM'nin Kamboçya'da uzun bir geçmişe dayanan faaliyetlerinde, ilk dönem ile bugün arasında açık bir farklılık vardır. BM, UNTAC ile Kamboçya'ya üst düzey bir giriş yapmıştır. Önemli yetkilere, bütçeye ve personele sahip olan UNTAC, ülke yönetimini üstlenmiş, seçimlerin yapılmasını sağlamış, anayasanın hazırlanmasında rol oynamıştır. Ne var ki, UNTAC döneminde de insan hakları BM'nin öncelikli konusu olamamıştır. UNTAC, seçimlerin yapılmasını başarmak için insan hakları konusunda “utangaç” bir tavır sergilemiştir.⁵⁶³ UNTAC sonrasında, BM, insan hakları alanında hem yapılanma hem de faaliyetler açısından çok daha alt düzey bir görünüm sergilemektedir. UNTAC sonrası dönemde Hun Sen BM'nin insan hakları faaliyetlerini sınırlamış, BM de bu duruma boyun eğmiştir. Hun Sen pek çok kez BM raportörlerini küçümsemiş BM insan hakları ofisini kapatma tehdidinde bulunmuştur.⁵⁶⁴

İkincisi, BM'nin Kamboçya'daki faaliyetleri daha çok rapor hazırlama şeklinde olmaktadır. BM'nin Kamboçya'da insan hakları alanında herhangi bir program, proje veya saha çalışması bulunmamaktadır. BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği ülke

⁵⁶¹ Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia, *Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia (ECCC)* | Drupal. <https://www.eccc.gov.kh/en>. (Erişim tarihi: 10.10.2019)

⁵⁶² CNN, *Khmer Rouge leaders found guilty of genocide in landmark ruling*, 16 November 2018, <https://edition.cnn.com/2018/11/16/asia/khmer-rouge-genocide-guilty-intl/index.html>. (Erişim tarihi: 20.04.2020)

⁵⁶³ Findlay, Trevor. *Cambodia: The Legacy and Lessons of UNTAC*, Research Report. Oxford: SIPRI, 1995. <https://www.sipri.org/publications/1995/cambodia-legacy-and-lessons-untac>. (Erişim tarihi: 11.02.2020)

⁵⁶⁴ Quinn, Fergal and Kevin Doyle. *Cambodia and the United Nations 1980–2000 (and Beyond)*, içinde Cambodia and the West, 1500–2000, T. O. Smith (ed.), 177–209. London: Palgrave Macmillan UK, 2018. https://doi.org/10.1057/978-1-137-55532-8_8.

ofisi hükümete danışmanlık yaparak teknik destek vermektedir. Diğer yandan BM ülke ofisinin de insan hakları alanında saha faaliyeti bulunmamaktadır.⁵⁶⁵ Kamboçya'da insan hakları alanındaki raporlama faaliyetlerinin önemli bir bölümü İnsan Hakları Konseyince yapılmaktadır. Bu şekilde hazırlanmış olan çok sayıda rapor bulunmaktadır. Bununla birlikte, BM'nin Kamboçya'da insan hakları raporları kendi içinde tutarlılıktan uzaktır ve birbirleriyle çelişmektedir. Özel raportörlerin veya uzmanların hazırlamış olduğu raporlarda Kamboçya'daki insan hakları durumuna yönelik daha eleştirel bir yaklaşım görülmektedir. Uluslararası Af Örgütü ve İnsan Hakları İzleme Örgütü gibi uluslararası insan hakları örgütlerinin raporları benzer şekilde eleştireldir.⁵⁶⁶ Öte yandan, evrensel periyodik inceleme çerçevesinde hazırlanan raporlar, diğer raporlardan daha farklı ve fazlasıyla iyimser bir Kamboçya resmi sunmaktadır.

Üçüncüsü, Kamboçya örneği, BM'nin ulus devletlerin önceliğine dayanan yapısının insan hakları alanında yetersiz kaldığı gerçeğini bir kez daha göstermektedir. İnsan Hakları Konseyi Evrensel Periyodik İnceleme raporları, bu durumu gösteren bir örnektir. Bu raporların devletlerarası ilişkilerden etkilendiğini görülmektedir. Hazırlanan raporlar nihayetinde BM İnsan Hakları Konseyi'ne ulaşmakta, burada da üye devletler tarafından değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmelerde, insan hakları ihlallerine karşı alınan tavırlar ülkeye olan siyasi yakınlık veya uzaklığa göre de değişebilmekte, devletler karşılıklı olarak birbirlerinin eksikliklerini gör(e)meme gibi tavırlarda takınabilmektedir. Ayrıca İnsan Hakları Konseyi'ne üyelik konusunda bir kısıtlama yoktur ve insan hakları sicili kötü olan ülkeler de Konseye üye olabilmektedir. İnsan hakları sicili kötü olan ülkelerin Kamboçya gibi ülkelerdeki insan hakları ihlalleri konusunda eleştirel yaklaşımlarını beklemek gerçekçi değildir. Son olarak, İnsan Hakları Konseyi'nin rolü, insan hakları ihlallerinin tartışılmasını

⁵⁶⁵ United Nations Cambodia, *UN Cambodia Country Office, How We Work*, <http://kh.one.un.org/content/unct/cambodia/en/home/who-we-are/how-we-work/within-the-un-system.html>. (Erişim tarihi: 10.08.2019)

⁵⁶⁶ United Nations Human Rights Council, *Report of the Special Rapporteur Situation of human rights in Cambodia*, A/HRC/42/60, 27.08.2019, <https://www.ohchr.org/en/hrbodies/sp/countriesmandates/kh/pages/srcambodia.aspx> (Erişim tarihi: 03.02.2021)

sağlamak, bu konuya dikkatleri çekmekten ibarettir. Başka bir deyişle, Konsey'in insan haklarını ihlal eden ülkeler üzerinde bir yaptırım gücü bulunmamaktadır.⁵⁶⁷

Dördüncüsü, BM'nin Kamboçya'da insan haklarına dair yürütmüş olduğu faaliyetlerde insani güvenlik ve insani kalkınma arasında bir bağlantı kurulmamaktadır. BM'nin Kamboçya'da insan hakları alanında saha çalışması olmadığı için bu çalışmaların insani güvenlik ve insani kalkınma ile bir ilişkisinin kurulması söz konusu olamamaktadır. Diğer yandan, BM'nin Kamboçya'daki insan haklarına dair hazırlamış olduğu gerek evrensel periyodik inceleme, gerekse özel raportör raporlarında insani güvenlik yaklaşımı ismen dahi anılmamakta, insani kalkınma yaklaşımına ise çok az değinilmektedir.⁵⁶⁸

Sonuç olarak, BM'nin insan hakları faaliyetlerinin Kamboçya'daki insanların özgürleşmesine fazla bir katkısının olmadığı görülmektedir. Hazırlanmış olan onlarca BM raporuna rağmen, ülkedeki insan hakları durumunun daha iyiye gittiğine dair bir veri bulunmamaktadır. BM'nin faaliyetleri öze dair faaliyetler olmaktan çok, şeklidir. Örneğin, muhalefet partisinin kapatıldığı için seçimlere katılamadığı bir dönemde 2016-208 UNDAF'ında belirtilen hedef, oy kullanmaya yönelik kayıt işlemlerinin kolaylaştırılması şeklindedir. BM'nin ülkedeki varlığı yalnızca ülkedeki demokratik taleplerin güçlenmesine sınırlı bir katkı yapmış, ancak BM'nin varlığı ve faaliyetleri Kamboçya'da insan haklarına saygılı bir siyasi düzenin kurulmasını sağlayamamıştır.⁵⁶⁹

6.5. Sonuç

Tezin altıncı bölümünde Kamboçya'da insani güvenliğin, insani kalkınmanın ve insan haklarının durumu incelenmiş, bu konularda BM tarafından yürütülen faaliyetler araştırılmış, bu faaliyetler arasında pratikte bir ilişki olup olmadığı sorgulanmıştır. Kamboçya ülke örneği, insani güvenliğe yönelik olarak bir hayli zengin veriler sunmaktadır. Kamboçya pek az ülkede rastlanan insani güvenlik sorunlarıyla karşı

⁵⁶⁷ United Nations Human Rights Council, *United Nations Human Rights Council Home*, t.y. <https://www.ohchr.org/en/hrbodies/hrc/pages/home.aspx> (Erişim tarihi: 17.01.2020)

⁵⁶⁸ Human Rights Council, *OHCHR | UPR UPR - Cambodia*, 2020, <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/UPR/Pages/KHindex.aspx> (Erişim tarihi: 12.10.2019)

⁵⁶⁹ Un, Kheang. A Mixed Legacy: The United Nations Intervention in Cambodia, *International Peacekeeping* 27, no. 1 (01 January 2020): 22-28. <https://doi.org/10.1080/13533312.2019.1710369>.

karşıya kalmıştır. Ülkede özellikle fiziki şiddet konusunda uç örnekler yaşanmıştır. Kamboçya, neredeyse otuz yıl süren bir çatışma, gerilla savaşı, baskıcı yönetim, büyük çapta bombalama, işgal, iç savaş, insanlığa karşı suç ve soykırım sarmalının içinde kalmıştır. Ayrıca ülkede istekten özgürlük ve onurlu yaşama özgürlüğü alanında da ciddi insani güvenlik sorunları bulunmaktadır.

Kamboçya örneği incelemesinin gösterdiği en önemli sonuçlardan birisi, ülkenin öncelikli ihtiyacı ile BM'nin faaliyetleri arasındaki dikkat çekici uyumsuzluktur. Günümüz Kamboçya'sında en önemli sorunların insan hakları alanında yaşandığı görülmektedir. Kamboçya çatışma ve şiddet probleminden kurtulmuş, ülkede milli gelir artışıyla da fakirlik önemli ölçüde azaltılmış ve insani kalkınma alanında da ilerleme sağlanmıştır. Ancak bu iki alanın aksine, insan hakları konusunda bir geriye gidiş söz konusudur. Ülke, otoriter tek parti yönetimine geçiş yapmış, özgürlükler kısıtlanmış, yolsuzluk her tarafa hissedilen yaygın bir soruna dönüşmüştür. Buna mukabil, BM'nin Kamboçya'daki insan hakları faaliyetleri oldukça yetersiz kalmıştır. BM Kamboçya'ya dair çok sayıda insan hakları raporu hazırlamakta, ancak bunların pratikte bir etkisi bulunmamaktadır. BM'nin Kamboçya'daki en önemli çalışmaları insan haklarına göre daha az ihtiyaç duyulan insani kalkınma alanındadır.

Kamboçya örneğinde gözlemlenen bu durumun başlıca nedeni, Kamboçya'daki BM faaliyetlerinin Kamboçya hükümetinin çizdiği sınırlar içinde cereyan etmesidir. BM faaliyetlerini belirleyen temel unsur ülkenin ihtiyaçları değil, Kamboçya hükümetinin ihtiyaçlarıdır. BM, hükümetin ihtiyaç duyduğu insani kalkınma alanında daha fazla faaliyet göstermekte, ancak halkın aynı ölçüde ihtiyaç duyduğu insan hakları konusunda istediği gibi faaliyet gösterememektedir. Devletlerarası bir örgüt olan ve devletlerin tavırlarından ve devletler sistemindeki güç hiyerarşisinden doğrudan etkilenen BM, kendi yapısal sorunlarını aşamamaktadır. Kendine has bir iradesi ve yaptırım gücü olmayan BM, insan hakları konusunda devletlerden bağımsız etkili bir tavır alabilme kapasitesinden yoksundur. Bazı hegemon devletlerin veto gücü sahibi daimi üye statüsünde yer aldığı BM Güvenlik Konseyi'nin söz sahibi olduğu BM bünyesinde, bağımsız bir insan hakları tavrı geliştirilememektedir. İnsanın yerine ulus devleti önceleyen ve uluslararası güç hiyerarşisine dayanan bu yapının, utangaç eleştirilerin ötesinde insan hakları konusunda köklü bir iyileşme sağlaması oldukça zordur.

Kamboçya örneği insani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları arasındaki pratik ilişkinin oldukça sınırlı olduğunu göstermektedir. Öncelikle BM'nin Kamboçya'daki insani güvenlik faaliyetleri ile insan hakları faaliyetleri arasında herhangi bir ilişki bulunmamaktadır. İnsani güvenlik ile insani kalkınma arasında ise sınırlı bir ilişki vardır. İnsani güvenlik projelerinde insani kalkınmaya yönelik bazı çalışmalar da yapılmaktadır; ancak BM'nin insani kalkınma ve insani güvenlik faaliyetleri yalnızca “dolaylı” olarak ilişkilidir. Bu çalışmalarda insani güvenliğe ismen değinilmemekte, ancak yapılan insani kalkınma faaliyetleri, insani güvenliği de olumlu etkilemektedir. İnsani kalkınma faaliyetleri insan haklarıyla da ilişkilidir. İnsani kalkınma faaliyetlerinde, hedeflerden birisi sürekli insan hakları olmaktadır. Diğer yandan, BM'nin insan hakları raporlarında insani güvenlik hiç anılmamakta, insani kalkınma ise çok az ve yalnızca ismen zikredilmektedir. Ayrıca, BM'nin Kamboçya'da insan hakları alanında saha çalışması olmadığından, insan hakları ile insani güvenlik ve insani kalkınma arasında pratik bir ilişki de kurulamamaktadır.

Kamboçya örneği, insani güvenlik ile insani kalkınma arasındaki teorik ilişkinin incelendiği tezin üçüncü bölümünde savunulan, “uygulamada önceliğin insani kalkınma yerine insani güvenliğe verilmesi gerektiğini” görüşünü doğrulayan bulgular sağlamaktadır. İnsani güvenlik insan hayatıyla doğrudan ilgili olduğu gibi aynı zamanda insani kalkınmanın başlaması ve sürdürülebilmesi için de gereklidir. Nitekim Kamboçya'da insani kalkınma alanındaki ilerlemeler ancak çatışmaların son bulduğu ve asgari düzeyde bir insani güvenliğin sağlandığı 1990'ların başından itibaren sağlanabilmiştir.

Kamboçya incelemesi, ayrıca, tezin teorik ilişki bölümünde savunulan “insani güvenlik faaliyetleri ile insani kalkınma arasında döngüsel bir tamamlayıcılık ilişkisi olduğu” görüşünü de doğrulamaktadır. Kamboçya'daki çatışma ortamını sona ermesi ve asgari bir insani güvenlik düzeyinin sağlanması insani kalkınma faaliyetlerinin başlamasını sağlamış, insani kalkınma seviyesindeki ilerleme de insanlar için asgari bir gelir düzeyi sağlayarak insani güvenliğin artmasını sağlamıştır. Diğer bir ifadeyle, insan güvenlik uygun ortam sağlayarak insani kalkınmayı tamamlamış, insani kalkınma da yaşam için gerekli asgari geliri sağlamak yoluyla insani güvenliği tamamlamıştır.

Yine Kamboçya örneği, tezin teorik ilişki bölümünde dile getirilen, “insani güvenlik, insani kalkınma ve insan hakları yaklaşımları arasında tamamlayıcılık ilişkisi yanında uyumsuzluk ilişkisi bulunduğu”nu da açıkça göstermektedir. Örneğin, gelir artırımı, su ve sağlık gibi konulardaki insani kalkınma çalışmaları aynı zamanda insani güvenliği de olumlu yönde etkilemekte ve onu tamamlamaktadır. Diğer yandan, büyük kalkınma projeleri nedeniyle topraklara el konulması gibi uygulamalar insan haklarına zarar vermektedir. İnsani kalkınma faaliyetleri sonucunda artan gelir, araba sayılarında artışa neden olmakta, bu durum da trafik kazalarını artırarak yeni insani güvenlik tehlikelerine yol açmaktadır. Kalkınma amacıyla benimsenen neoliberal politikalar sosyal kesintilerin azalmasına ve fakirlerin durumlarının daha da kötüleşmesine neden olarak insani güvenliğe zarar vermektedir.

BM’nin Kamboçya’daki insani güvenlik, insani kalkınma ve insan hakları çalışmalarının Kamboçya’daki insanların özgürleşmesine oldukça sınırlı bir katkı sağladığı görülmektedir. Bu sınırlı katkı da insani kalkınma alanında olmaktadır. BM uzmanlık kuruluşları kendi uzmanlık alanları ile programlar geliştirerek insani kalkınma alanındaki bilgi tecrübelerini Kamboçya’ya aktarmaktadır. Kamboçya’daki insani güvenlik faaliyetleri ülke çapında etki oluşturmayacak derecede küçüktür ve kimi zaman da başarısız olmaktadır. BM’nin insan hakları faaliyetleri ise, kuru söylemden öteye geçememektedir. Kenya örneğinde olduğu gibi, Kamboçya’daki BM faaliyetleri de yapısal dönüşümler sağlamaktan uzaktır. BM faaliyetleri ortaya çıkan sorunlara pansuman yapmaya dönük problem-çözücü bir anlayışla yürütülmektedir.

Kamboçya, insani güvenliğin niçin önemli olduğunu gösteren çok önemli bir örnektir. İktidar savaşları, ideolojik savaşlar, kişisel çıkar mücadeleleri ve büyük güçler arasındaki mücadeleler, çok sayıda insanın hayatını kaybetmesine, fakirlik ve korkuyla yaşamasına neden olmuştur. Sonuçta elde edilen nedir? ABD, Kamboçya’ya yarım milyon tona yakın bomba atarken, Vietnam’a çok daha fazlasını atmış, ancak Vietnam savaşını kaybetmiştir. Çin, Kızıl Kmer rejimini desteklemiş ancak bu rejim de devrilmiş ve Çin Kamboçya’da uydu bir devlet oluşturmamıştır. Sovyetler Birliği, Çin ile olan çekişmesi nedeniyle Vietnam’ın Kamboçya’yı işgalini desteklemiş, ancak kendisi de yıkılmaktan kurtulamamıştır. Diğer yandan, devletlerarası ittifaklar da zamana göre değişmiştir. Kore Savaşı’nda birbirleriyle gayri resmi olarak savaşan ABD ve Çin 1970’lerde ilişkilerini yumuşatmışlardır. Kamboçya konusunda rakip

konumda olan Rusya ve Çin ise, bugün iyi ilişkiler içindedir. Görülmektedir ki, siyasi hedefler, ulusal çıkarlar, ulusal güvenlik anlayışları zamanla değişebilmektedir. Dolayısıyla asıl önemli olan, insani güvenliğin sağlanması, insanların korkudan ve istekten özgür ve onurlu bir şekilde yaşayabilmesidir.

BÖLÜM VII

7. AVRUPA BÖLGESİ: KOSOVA ÖRNEĞİ

Bu bölümde Avrupa bölgesinden Kosova örneği incelenecektir. Kosova incelemesindeki amaç, hem Avrupa bölgesinden bir örneği incelemek hem de kalkınmış Avrupa bölgesinde yürütülen BM faaliyetleriyle daha az kalkınmış Afrika ve Güneydoğu Asya bölgesindeki BM faaliyetleri arasında bir karşılaştırma yapabilmektir. Kosova'daki insani güvenlik, insani kalkınma ve insan hakları alanlarındaki durumu daha iyi kavrayabilmek amacıyla, öncelikle bölüm girişinde Kosova hakkında temel bilgiler verilecektir. Sonrasında sırasıyla Kosova'da insani güvenlik, insani kalkınma ve insan hakları alanlarındaki BM faaliyetleri incelenecek ve bu faaliyetler arasında pratikte nasıl bir ilişki olduğu araştırılacaktır. Bölüm sonunda ise Kosova örneğinden elde edilen sonuçlar tartışılacaktır.

7.1. Kosova Cumhuriyeti

Avrupa'nın güney doğusunda yer alan Kosova'nın resmi adı Kosova Cumhuriyetidir. 10,908 km² lik küçük bir ülke olan Kosova'nın başkenti Priştina'dır. Kosova'nın komşuları Karadağ, Sırbistan, Makedonya ve Arnavutluk'tur. Eski Yugoslavya'nın bir parçası olan Kosova 17 Şubat 2008'de bağımsızlığına kavuşmuştur. Nüfusu 2 milyon civarında olan Kosova'da etnik çoğunluk Arnavutlardan oluşmaktadır. Ülkede; Sırp, Türk, Boşnak ve diğer bazı azınlıklar grupları da bulunmaktadır. Ülkenin resmi dili Arnavutça ve Sırpça'dır. Kosova'nın para birimi avrodur. Ülke isminin bölgede çok

bulunan karatavuk anlamındaki “kos” kuşundan geldiği⁵⁷⁰ ve Sırpça “siyah kuşlar alanı” anlamına geldiği ileri sürülmektedir.⁵⁷¹

7.1.1. Düünden bugüne Kosova

Antik dönemde Dardani olarak bilinen ülke, milattan sonra 1. yüzyılda Roma İmparatorluğu’nun bir parçası haline gelmiştir. 6. yüzyıldan itibaren Kosova’ya Slav göçü başlamıştır. Bu dönemde Arnavutlar da Batıdan Kosova içlerine yerleşmeye başlamışlardır. Tarih içinde, Hunlar, Vizigotlar, Bulgarlar ve Avarlar’ın kontrolüne giren Kosova, 12. yüzyılda Sırp hâkimiyetine girmiştir. Bu dönemde Sırp imparatorluğunun kalbi haline gelen Kosova’da birçok Ortodoks klisesi ve manastırı kurulmuştur. Balkanlar’a doğru ilerleyen Osmanlıların Sırlarla karşılaştığı ve kazandığı 1389 Kosova Savaşıyla, Kosova’da 20. yüzyıla kadar sürecek olan Osmanlı hâkimiyeti başlamıştır. Osmanlı döneminde etnik ve dini denge Arnavutlar ve Müslümanlar lehine değişmiştir. Bu dönemde Türkler de Kosova’ya yerleşmeye başlamışlardır. 1912 deki Balkan Savaşı sonucunda imzalanan Londra Antlaşması ile Osmanlılar Kosova’yı Sırlara bırakmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun dağılmasıyla Sırp, Hırvat ve Slovenlerin ortaklığında ilk Yugoslavya Krallığı (*Güney Slavlar ülkesi*) kurulmuş ve Kosova bu devletin bir parçası haline gelmiştir. İkinci Dünya Savaşında Josip Broz Tito’nun önderliğindeki Yugoslavya Komünist Partisi İtalyan, Alman ve Bulgar işgaline karşı mücadele etmiş, savaş sonrasında da Tito önderliğinde Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti kurulmuştur. Sırbistan, Karadağ, Hırvatistan, Slovenya, Makedonya ve Bosna’nın birleşmesiyle oluşan bu federasyonda Kosova ve Voyvodina özerk bölgeler olarak yer almıştır.⁵⁷²

Doğu Avrupa ülkelerinin birer birer Sovyetler Birliği uydusuna dönüştüğü Soğuk Savaş döneminde, Tito, Doğu Avrupa’yı etkisi altında tutan Sovyetler Birliği lideri

⁵⁷⁰ Aktepe, M.Münir ve Muhammed Aruçi. *TDV İslâm Ansiklopedisi Kosova*, 2002, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kosova> (Erişim tarihi: 02.01.2020)

⁵⁷¹ Encyclopedia Britannica, *Kosovo | History, Map, Flag, Population, Languages and Capital*, t.y. <https://www.britannica.com/place/Kosovo>. (Erişim tarihi: 02.01.2020)

⁵⁷² BBC News, *Kosovo profile - Timeline*, 2019, <https://www.bbc.com/news/world-europe-18331273>. (Erişim tarihi: 02.01.2020);

Al Jazeera Türk, *Ülke profili: Kosova*, 2013, <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-kosova>, (Erişim tarihi: 03.02.2020)

Stalin’le anlaşmazlık yaşamıştır. Tito, Sovyet desteği olmadan ülkesini kurtararak bağımsızlığa kavuşturması nedeniyle halk desteğine sahip bir lider olmuştur. Bu durum, Yugoslavya Federasyonu’nun kurulmasında, sürdürülmesinde ve Sovyetler’den farklı politikalar izleyebilmesinde önemli rol oynamıştır. Yugoslavya 1948 yılında Doğu Avrupa’daki komünist ülkeler birliği Kominform’dan ayrılmış ve Bağılantısızlar hareketinin önde gelen ülkelerinden birisi olmuştur. Tito, Sovyetler Birliği tarzı sosyalizmden ayrı bir yol izleyerek Yugoslavya’yı oluşturan etnik gruplar arasındaki denge siyasetine dayanan “sosyalist özyönetim” adını verdiği bir sistem uygulamaya başlamıştır. Bu sistem “emekçi halkın özyönetimi” ile “kardeşlik ve birlik (*bratstvo i jedinstvo*)” olmak üzere iki temel ilkeye dayanmıştır. 1963 ve 1974 anayasaları bu sistemin yerleştirilmesinde önemli rol oynamıştır. 1946’da kabul edilen ilk anayasa 1963 yılında değiştirilerek Yugoslavya’nın ismi Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti olarak değiştirilmiştir. 1974 Anayasası Kosova açısından özellikle önemli olmuştur. Bu anayasaya göre Sırp, Hırvatlar, Slovenler, Makedonlar, Karadağlılar ve Boşnaklar federasyondan ayrılma hakkı da olan “kurucu uluslar”, Kosova ve Vojvodina ise birlikten ayrılma hakkı olmayan “azınlıklar” olarak tanımlanmıştır. Bununla birlikte, 1974 anayasası Kosova’ya geniş bir siyasi ve kültürel özerklik ve fiili olarak kendi kendini yönetme hakkı sağlamıştır. Kosova, Yugoslavya meclisinde doğrudan temsil edilmesinin yanı sıra, kendi yasama, yürütme ve yargı organlarına sahip olmuştur. Kosova kendi anayasasına da sahip olmuş, bu anayasanın federal anayasayla çeliştiği durumlarda Yugoslavya anayasasının geçerli olduğu kabul edilmiştir. Kosova’nın resmi dilleri Arnavutça, Sırpça ve Türkçe olarak belirlenmiştir. 1968 yılında, eğitim dili Arnavutça olan ve Arnavut tarihi, dili ve kültürü üzerinde derslerin verilebildiği Priştina Üniversitesi kurulmuştur.⁵⁷³

Yugoslavya’daki bu barış dönemi 1980’lerde sona ermiştir. Kendisi de bir Hırvat olan ve Sırp milliyetçiliğini önleyerek “küçük Sırbistan, büyük Yugoslavya” politikasını uygulayan Tito’nun 1980’de ölümü Yugoslavya modeli için sonun başlangıcı olmuştur.⁵⁷⁴ 1970’lerin sonuna doğru ortaya çıkan Sırp ve Hırvat milliyetçiliği

⁵⁷³ Sander, Oral. *Siyasi Tarih*. Ankara: İmge Yayınları, 2003. s.238-44;

TASAM, *Kosova’nın Bağımsızlığı: Sürecin Tarihsel Analizi*, 2008, <https://tasam.org/tr-TR/Icerik/800/kosovanin-bagimsizligi-surecin-tarihsel-analizi>, (Erişim tarihi: 02.02.2020)

⁵⁷⁴ Özev, Muharrem Hilmi, Caner Kur, Yasmin Sattar, Ali Sami Merdan, Saadat Rustemova Demirci, Aybüke Evranos, Aydın Erdoğan, vd. *The United Nations and Its Conflict Resolution Role*, Istanbul University Press, 2019. s (189-213), <https://doi.org/10.26650/B/SS25.2019.001>.

akımları 1980'lerde daha da güçlenmiştir. Tito'nun ölümünden sonra uygulanan ve federal cumhuriyet yöneticilerinin ülkeyi birlikte yönetmesine dayanan kolektif liderlik yöntemi, milliyetçi akımların güçlenmesi nedeniyle karar alma süreçlerini yavaşlatmıştır. Bu ortamda, aşırı Sırp milliyetçisi Slobadan Miloseviç Sırp Komünist Partisi liderliğini ele geçirmiş ve 1987'de Sırbistan Cumhuriyeti başkanlığına seçilmiştir. Miloseviç iktidarı "kardeşlik ve birlik" ilkesinin de sonu olmuştur. Miloseviç 1989 yılında Kosova ve Voyvodina'nın özerkliğini iptal etmiş ve iki bölgeyi de Sırbistan'a bağlamıştır. Miloseviç'in Sırp milliyetçisi tavrı diğer federal cumhuriyetlerdeki milliyetçilik ve bağımsızlık akımlarını güçlendirmiştir. 1989 yılında Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması, bölgedeki dengeleri Rusya aleyhine ve Batılı ülkeler lehine değiştirmiştir. 25 Haziran 1991'de Slovenya ve Hırvatistan bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Miloseviç'in Hırvatistan topraklarında yaşayan Sırpı kışkırtması ve bunların Yugoslavya halk ordusu ile birlikte Hırvatlara karşı savaş başlatması neticesinde Sırp-Hırvat savaşı yaşanmıştır. Başta Almanya olmak üzere Avrupa ülkeleri ve ABD'nin desteğiyle Sırp birlikleri bu iki cumhuriyetten çekilmek zorunda kalmıştır. Bağımsızlık ilanları sonrasında Slovenya ile Hırvatistanın BM üyesi olmuşlardır. 3 Mart 1992'de Bosna-Hersek Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan etmiş ve Sırbistan'la Bosna arasında 3 yıl sürecek bir savaşa başlamıştır. Bosna savaşı 21 Kasım 1995 tarihindeki Dayton Anlaşması ile sona ermiş, Bosna-Hersek de bağımsız bir cumhuriyet olmuştur. 17 Eylül 1991 yılında ise, Makedonya bağımsızlığını ilan etmiş ve Sırp ordusu Makedonya'dan çekilmiştir.⁵⁷⁵

Yugoslavya'nın dağılma sürecinde Sırp milliyetçiliğine karşı gelişen Arnavut milliyetçiliği nedeniyle, özerk Kosova Bölgesinde de bağımsızlık talepleri artmıştır. Kosovadaki çatışmalar, Belgrad yönetiminin Kosova'ya karşı uyguladığı ekonomik politikalara tepki olarak Priştina üniversitesinde düzenlenen gösterilerle başlamıştır. Gösteriler Sırp yönetimince bastırılmış, Kosovalı Arnavutları yönelik baskı ve sindirme politikaları uygulanmıştır. 1989 yılında Miloseviç'in Kosova'nın özerkliğini iptal etmesi ve Kosova meclisini dağıtması üzerine, Arnavut milletvekilleri toplanarak 1990 yılında Kosovanın bağımsızlığını ilan etmişler ve İbrahim Rugova'yı devlet başkanlığına seçmişlerdir. Yapılan referandumda da bağımsızlık kabul edilmiş ve

⁵⁷⁵ TASAM, *Kosova'nın Bağımsızlığı: Sürecin Tarihsel Analizi*, 2008, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/800/kosovanin_bagimsizligi_surecin_tarihsel_analizi, (Erişim tarihi: 02.02.2020)

Kosova Meclisi 1991 yılında Kosova Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir. Devlet başkanı olan Rugova, Sırplarla savaştan kaçınan ve pasif direnişe dayanan bir strateji uygulamıştır. 1995 yılında imzalanan Dayton Anlaşması, kendilerine yönelik düzenlemeler de yapılmasını bekleyen Kosovalılar'ın beklentileri karşılamamıştır. Bu durum, Rugova'nın barışçıl yönteminin sorgulanmasına yol açmış ve bağımsızlık için silahlı mücadeleyi, benimseyen Kosova Kurtuluş Ordusunun (*Ushtria Çlirimtare e Kosovës / UÇK*) kurulmasına neden olmuştur. 1996 sonrasında UÇK ile Sırp güçleri arasında çatışmalar yaşanmıştır. UÇK'nın artan etkisi karşısında Yugoslav ordusu 1998 yılında Kosova'ya girmiş ve etnik temizlik uygulayarak Arnavutları Kosova'dan ayrılmaya zorlamıştır. Yüzbinlerce Kosovalının evlerini terk ederek göçe zorlanmasıyla, konu uluslararası bir krize dönüşmüştür. Bu dönemde 8 binden fazlası Arnavut olmak üzere, 10 binin üzerinde Kosovalı öldürülmüştür.⁵⁷⁶ Bosna savaşında yaşanan şiddet ve soykırım olaylarının da etkisiyle uluslararası toplum Kosova krizine müdahale etme tavrını benimsemiştir. Sırpı destekleyen Rusya ve Çin'in engellemesi nedeniyle BM Güvenlik Konseyi'nden bir karar çıkmaması üzerine, ABD ve Avrupa devletlerinin girişimiyle NATO Kosova krizine müdahil olmuştur. 1999 başında Sırbistan'a ultimatom veren NATO, Sırbistan'ın eylemlerini durdurumaması üzerine 24 Mart'ta Müttefik Güç Harekâtı'nı başlatarak Belgrad ve Kosova'daki Sırp hedeflerini bombalamaya başlamıştır. 10 Haziran 1999'a kadar süren bombardıman neticesinde Miloseviç yönetimi Kosova'dan çekilmeyi kabul etmek zorunda kalmış, NATO bünyesinde oluşturulan Kosova Gücü (*Kosova Force / KFOR*) 12 Haziranda Kosova'ya girmiş ve çatışmalar sona ermiştir.⁵⁷⁷

Sırbistan'ın Kosovadan çekilmesi sonrasında 1999 yılındaki 1244 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararıyla BM Kosova Geçici Yönetim Misyonu (*United Nations Mission in Kosovo/UNMIK*) kurulmuş ve Kosova'nın yönetimi UNMIK'e devredilmiştir. Bu dönemde BM liderliğinde Kosova ile Sırbistan arasında görüşmeler süreci yürütülmüş, UÇK silahsızlanarak siyasi alana geçiş yapmıştır. Bu süreçte, 2002 yılında tekrar

⁵⁷⁶ Anadolu Ajansı, *Avrupa'nın en genç ülkesi Kosova 11 yaşında*, 16.02.2019, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/avrupanin-en-genc-ulkesi-kosova-11-yasinda/1394517>. (Erişim tarihi: 11.02.2020)

⁵⁷⁷ Arıöz, Zeynep. *Birleşmiş Milletlerin İnsani Güvenlik Söylemi Bağlamında Barışı Korumanın Dönüşümü Kosova Örneği*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2016; Emin, Nedim. *Kosova Siyasetini Anlama Klavuzu*. Setav, 2014. http://file.setav.org/Files/Pdf/20141017111147_42_kosova_web.pdf. (22.12.2020)

devlet başkanı seçilmiş olan İbrahim Rugova 2006 yılında hayatını kaybetmiştir. BM gözetiminde yürütülen müzakere sürecinin başarısız olması üzerine, BM Kosova özel temsilcisi Martti Ahtisaari 26 Ocak 2007’de Kosova’ya uluslararası toplumun gözetimi altında bağımsızlık verilmesini öngören planını açıklamıştır.⁵⁷⁸ Rusya planı reddederken ABD plana destek vermiştir. Bu gelişmeler üzerine, Kosova Ulusal Meclisi BM sürecinin başarısız olduğunu belirterek 17 Şubat 2008 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Bugüne dek 116 ülke Kosova’nın bağımsızlığını tanımıştır.⁵⁷⁹ Sırbistan Kosovanın bağımsızlık kararını Uluslararası Adalet Divanı’na götürmüş, Divan Temmuz 2010’da, Kosova’nın bağımsızlık ilanına ilişkin kararının Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin 1244 numaralı kararına aykırı olmadığını ifade ederek bir bakıma Kosova’nın bağımsızlığına meşruiyet kazandırmıştır.⁵⁸⁰ Bu karardan sonra, Kosova, IMF ve Dünya Bankası’na üye olabilmıştır. Ne var ki, Kosova, Rusya’nın itirazları nedeniyle BM üyesi olamamıştır. 2008 yılında kabul edilen yeni anayasa ile Kosova’nın yönetimi UNMIK’ten Kosova hükümetine geçmiş, ancak UNMIK Kosova’daki görevine devam etmiştir. 2008 yılında AB de Kosova konusunda devreye girmiştir. Kosova’daki gümrük, polis ve yargı görevlerini, UNMIK yerine, AB Hukukun Üstünlüğü Gücü (*European Union Rule of Law Mission in Kosovo / EULEX*) üstlenmiştir. İki yılda bir uzatılan EULEX’in görev süresi 2020 yılında da devam etmektedir.⁵⁸¹ 2013 yılında, Kosova ile Sırbistan arasında yapılan görüşmelerde önemli bir adım atılarak Brüksel Anlaşması imzalanmıştır. Sırbistan bu anlaşmayla, Kosova’daki Sırp azınlığa geniş özerklik verilmesi ve AB üyeliği perspektifi karşılığında Kosova ile ilişkileri yumuşatmayı kabul etmiştir. Anlaşma sonrasında Kosova’daki Sırp azınlık da yapılan seçimlere katılmaya başlamıştır.⁵⁸² Kosova, Brüksel Anlaşması sonrasında AB ile İstikrar ve Ortaklık Anlaşması müzakerelerine başlamış, 2015 yılında imzalanan bu anlaşma 2016 yılında yürürlüğe

⁵⁷⁸ United Nations Security Council, *Letter dated 26 March 2007 from the Secretary-General addressed to the President of the Security Council*, S/2007/168, 26 March 2007, <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Kosovo%20S2007%20168.pdf> (Erişim tarihi: 03.04.2021)

⁵⁷⁹ Anadolu Ajansı, *Avrupa’nın en genç ülkesi Kosova 11 yaşında*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/avrupanin-en-genc-ulkesi-kosova-11-yasinda/1394517>. (Erişim tarihi: 11.02.2020)

⁵⁸⁰ International Court of Justice, *Overview of the Case*, t.y. <https://www.icj-cij.org/en/case/141>. (Erişim tarihi: 06.02.2020)

⁵⁸¹ European Union Rule of Law Mission, *Home - EULEX - European Union Rule of Law Mission in Kosovo*, t.y. <https://www.eulex-kosovo.eu/>. (Erişim tarihi: 12.04.2020)

⁵⁸² BBC News, *Kosovo profile - Timeline*, 2019, <https://www.bbc.com/news/world-europe-18331273>. (Erişim tarihi: 02.01.2020)

girmiştir.⁵⁸³ 2020 yılı Eylül ayında Beyaz Saray’da ABD başkanı ile yapılan görüşme sonrasında, Sırbistan ve Kosova, ekonomik ilişkilerini normalleştirme anlaşmalarını imzalamışlardır.⁵⁸⁴

7.1.2. Kosova’nın coğrafi yapısı

Kosova, etrafını dağların çevirdiği Kosova ovası ve bu ovayı sulayan ırmakların oluşturduğu bir coğrafi yapıya sahiptir. Ülke topraklarının büyük kısmı yüksek alanlardan oluşmaktadır. Sınırlarda yer alan dağlarda keskin zirveler ve dar vadiler yer alır. Kuzey Makedonya sınırında Şar dağları, Arnavutluk sınırında Gjeravica dağları, Sırbistan sınırındaysa Kapaonik dağları bulunur. Yüksek alanlarda meşe ve çam ormanları vardır. Ülkenin ortasında yer alan Kosova ovasından Sitnica, İbar ve Drin nehirleri geçer. Dağlık alanlarda nikel, kurşun, çinko, magnezyum, linyit, kaolin, krom, boksit maden yatakları bulunur. Verimli bir ova olan Kosova ovasında tahıl, sebze ve meyve yetişir. Karasal bir iklime sahip olan Kosova’da yazlar sıcak kışlarsa soğuk geçer. Yüksek yerler kışın karlı ve soğuktur. Güney batı bölgesi Akdenizin kısmi etkisiyle daha yumuşak bir iklime sahiptir.⁵⁸⁵

7.1.3. Kosova’nın sosyal yapısı

Kosova’nın nüfusu yaklaşık 1 milyon 850 bin civarındadır. Ülkenin etnik yapısı; Yüzde 92 Arnavut, yüzde 5,3 Sırp, yüzde 1,6 Boşnak, yüzde 1,5 Türk, yüzde 0,9 Aşkali, yüzde 0,7 Mısır, yüzde 0,6 Gorali, yüzde 0,5 Roma şeklindedir.⁵⁸⁶ 20. yüzyılın ikinci yarısında, Arnavutlardaki yüksek doğum oranı ve göç eden Sırlar nedeniyle Kosova’daki Arnavut nüfus Sırp nüfusu geçmiştir. Kosova’nın bağımsızlık sürecinde ülkedeki Sırların önemli bir bölümü Kosova’dan ayrılmıştır. Ülkede kalan Sırp

⁵⁸³ Avrupa Birliği Başkanlığı, *Bir Bakışta AB / Avrupa Birliği’nin Genişlemesi / Potansiyel Aday Ülkeler / Kosova*, 11.07.2019, https://www.ab.gov.tr/bm-guvenlik-konsevi-karari-1244-altindaki-kosova_45471.html. (Erişim tarihi: 09.12.2020)

⁵⁸⁴ CNN, *Serbia and Kosovo sign economic normalization agreement in Oval Office ceremony*, 2020, <https://edition.cnn.com/2020/09/04/politics/serbia-kosovo-agreement/index.html> (Erişim tarihi: 06.01.2021)

⁵⁸⁵ Encyclopedia Britannica, *Kosovo | History, Map, Flag, Population, Languages and Capital*, t.y. <https://www.britannica.com/place/Kosovo>. (Erişim tarihi: 02.01.2020).

⁵⁸⁶ T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Ülke Künyesi Kosova Cumhuriyeti*, t.y. <http://www.mfa.gov.tr/kosova-kunyesi.tr.mfa>, (Erişim tarihi: 01.10.2020)

nüfusun önemli bir bölümü kuzeydeki Mitroviça şehrinde yaşamaktadır. Ülkede konuşulan diller de etnik yapıya uygun şekilde dağılmaktadır. Resmi diller olan Arnavutça ve Sırpçanın yanı sıra Türk azınlığın yoğun olarak yaşadığı belediyelerde Türkçe de resmi dil olarak kullanılmaktadır. Kosova'nın önemli şehirleri başkent Priştina, Prizren, Mitroviça ve Pejedir. Kosova halkının yüzde 95,6'sı Müslümandır. Kosova'ya İslamiyet Osmanlı İmparatorluğu ile girmiştir. Sırp İmparatorluğu döneminde önemli bir Ortodoks merkezi olan ve çok sayıda kiliseyi barındıran Kosova'nın yüzde 2,2'si Katolik Hristiyan, yüzde 1,5'i ise Ortodoks Hristiyandır. Kosova nüfusunun yarısından fazlası kırsal kesimdeki küçük köy ve şehirlerde yaşamaktadır. Genç bir nüfusa sahip olan Kosova'da nüfusun dörtte biri 15 yaşın altındadır. Ülkenin yaş ortalaması 27'dir. Kosovalılar genellikle genç yaşlarda yurtdışına çalışmaya gitmektedirler. Kosova ciddi şekilde dışarıya göç veren bir ülkedir. Yarım milyondan fazla Kosovalı Almanya, İsviçre ve İskandinavya ülkelerinde çalışmakta ve yaşamaktadır.⁵⁸⁷

7.1.4. Kosova'nın siyasi ve idari yapısı

Kosova'nın yönetim şekli cumhuriyettir. Yasama yetkisi 120 üyeli Kosova Meclisi'ndedir. Meclis'in 20 milletvekilliği azınlıklara ayrılmıştır. Yürütme yetkisi seçimle gelen ve devlet başkanınca atanan bakanlar kurulundadır. Kosova anayasasına göre, bakanlar kurulunda en az Sırlardan 1 ve diğer azınlıklardan 2 bakan yer almak zorundadır. Devlet başkanı Meclis tarafından seçilmektedir. Ülkenin devlet başkanı UÇK ve Kosova Demokrat Partisi (*Partia Demokratike e Kosovës/PDK*) eski Genel Başkanı Haşim Taçi iken, Taçi'nin 5 Kasım 2020 de istifa etmesi nedeniyle devlet başkanlığı görevini vekâleten Vjosa Osmani yürütmektedir.⁵⁸⁸ Yargı yetkisi mahkemelerce kullanılır. En üst yargı organı Yüksek Mahkeme'dir ve bu mahkeme üyelerinin yüzde 15'i azınlıklardan oluşmaktadır. 2009 yılında UÇK'nın

⁵⁸⁷ Encyclopedia Britannica, Kosovo | History, Map, Flag, Population, Languages and Capital, t.y. <https://www.britannica.com/place/Kosovo>. (Erişim tarihi: 02.012020);

Emin, Nedim. *Kosova Siyasetini Anlama Klavuzu*. Setav, 2014.

http://file.setav.org/Files/Pdf/20141017111147_42_kosova_web.pdf. (22.12.2020);

Central Intelligence Agency of the United States, *Europe Kosovo The World Factbook Central Intelligence Agency*, 2021, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/kosovo/> (Erişim tarihi: 10.02.2021)

⁵⁸⁸ Anadolu Ajansı, *Kosova Cumhurbaşkanı Taçi görevinden istifa etti*, 05.11.2020,

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kosova-cumhurbaskani-thaci-gorevinden-istifa-etti/2033139>. (Erişim tarihi: 11.12.2020)

dönüştürülmesiyle oluşturulan Kosova Güvenlik Gücü ülkenin askeri gücü olarak görev yapmaktadır.⁵⁸⁹ Kosova’da yerel yönetim belediyelerden oluşmaktadır. Ülkede 38 belediye bulunmaktadır.⁵⁹⁰

Kosova’nın ilk önemli siyasi partisi İbrahim Rugova tarafından 1989 yılında kurulan Kosova Demokratik Birliği' (Lidhja Demokratike e Kosoves/LDK) dir. Barışçı bir çizgi izleyen LDK ülkenin bağımsızlık sürecinde önemli rol oynamıştır. Kosova’daki ilk direnişi örgütleyen ve 1991’deki bağımsızlık referandumunu düzenleyen LDK 2000’li yıllara kadar Kosova’nın etkili tek partisi olmuştur. Parti lideri Rugova önce direniş lideri, sonra da ülkenin ilk cumhurbaşkanı olmuştur. LDK, 1999 yılında PDK’nın kurulması ve 2006 yılında İbrahim Rugova’nın ölümüyle güç kaybetmiştir. Diğer önemli bir parti olan PDK, UÇK’nın silahsızlanmasıyla oluşturulmuştur. Başlangıçta Arnavut milliyetçiliği çizgisinde olan PDK merkez sağ bir partiye dönüşmüştür. PDK bugün için ülkenin en güçlü partisi durumundadır. Ülke siyasetindeki en önemli konular; Sırbistan’la diyalog süreci, Kuzey Mitroviça’daki Sırp azınlığın durumu, uluslararası tanınmanın sağlanması, BM, AB ve NATO üyeliği, devletin kurumsallaşmasının tamamlanması ve ekonomik sorunlardır.⁵⁹¹ Kosova 2008 yılından beri AB’nin potansiyel üyesidir. EULEX’in Kosova’da görev yapmasıyla birlikte, AB Kosova’da daha etkin bir güç haline gelmiştir. Kosova 2008 yılında bağımsız bir devlet haline gelmişse de, UNMIK, AGIT ve EULEX gibi uluslararası kurumlar ülkede varlıklarını sürdürmekte ve BM, AB, AGIT gibi Kosova’nın üye olmadığı uluslararası kurumlar Kosova’nın ekonomi ve siyasetinde etkili olmaya devam etmektedirler.⁵⁹²

⁵⁸⁹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Kosova Siyasi Görünüm*, t.y. <http://www.mfa.gov.tr/kosova-siyasi-gorunumu.tr.mfa>. (Erişim tarihi: (17.04.2020);

Emin, Nedim. *Kosova Siyasetini Anlama Klavuzu*. Setav, 2014.

http://file.setav.org/Files/Pdf/20141017111147_42_kosova_web.pdf. (22.12.2020);

⁵⁹⁰ State Portal of the Republic of Kosovo, *Local Government*, t.y. <https://www.rks-gov.net/EN/f50/republic-of-kosovo/local-government>, (Erişim tarihi: 22.04.2020)

⁵⁹¹ Emin, Nedim. *Kosova Siyasetini Anlama Klavuzu*. Setav, 2014.

http://file.setav.org/Files/Pdf/20141017111147_42_kosova_web.pdf. (22.12.2020)

⁵⁹² Sancaktar, Caner. Kosova’da Uluslararası Himaye Yönetimi. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi* 04, no. 04 (2018). http://www.ibaness.org/bnejss/2018_04_04/07_Sancaktar.pdf. (Erişim tarihi: 27.10.2020)

7.1.5. Kosova'nın ekonomik yapısı

Bağımsızlık sonrasında görece toparlanmış olsa da Kosova ekonomisi pekçok zorlukla karşı karşıyadır. Yugoslavya döneminde ülkenin en az kalkınmış bölgesi olan Kosova, bağımsızlık sürecinde yaşanan gerilim, çatışma ve göçlerden ekonomik olarak olumsuz etkilenmiştir. Henüz BM üyesi olamayan Kosova'nın tanınma ve uluslararası kurumlarda yer alma açısından yaşadığı sorunlar da ülke ekonomisini olumsuz etkilemektedir. Kosova ekonomisini etkileyen bir diğer husus da Kosova'da devlet kurumlarının henüz oluşma aşamasında olmasıdır. Kosova ekonomisinin yaşadığı en önemli sorun üretim gücünün azlığıdır. Bu nedenle Kosova ekonomisi ciddi oranda dış açık vermektedir. Kosova'nın başlıca ihraç ürünleri; paslanmaz sac ve demir gibi metal ürünler, madenler, gıda maddeleri ve plastik ürünlerdir. Kosova'nın ithalatında petrol ve gıda ürünleri önemli yer tutmaktadır. Arnavutluk, İtalya, Almanya, Makedonya, Sırbistan, Türkiye Kosova'nın başlıca ticaret ortaklarıdır. Kosova ekonomisi yılda ortalama yüzde 3,3 civarında büyümektedir. Kosova'daki işyerlerinin yarısından fazlası, sahipleri tarafından işletilen ya da bir işçinin çalıştığı küçük işletmelerdir.⁵⁹³ 2019 yılı itibarıyla Kosova'nın gayrisafi milli hasılası 8 milyar dolar, kişi başına düşen milli gelir ise 4,458 dolardır.⁵⁹⁴ Kosova Avrupa'nın en fakir ülkelerinden birisidir. Yüzde 30 civarındaki yüksek işsizlik Kosova için çok önemli bir sorundur. İşsizlik nedeniyle yurtdışında çalışma yaygındır. Dış yardımlar ve yurt dışında çalışan Kosovalıların gönderdiği dövizler Kosova ekonomisi için büyük önem taşımaktadır. Milli gelirin yüzde 30'unu yurtdışındaki işçilerin gönderdiği paralar, yüzde 10'unu ise dış yardımlar oluşturmaktadır. Kosova para birimin avro olması ülkedeki fiyat istikrarının sağlanmasına katkı yapmaktadır. Enflasyon yıllık ortalama yüzde 1-1,5 civarında seyretmektedir.⁵⁹⁵

Kosova ekonomisinin yaklaşık yüzde 68,3'ünü hizmet, yüzde 14,1'ini tarım, yüzde 9,6'sını sanayi ve yüzde 8'ini inşaat sektörleri oluşturmaktadır. Tarım ülke

⁵⁹³ BM Kalkınma Programı, *Kosovo Human Development Report 2016*, 2016, <http://hdr.undp.org/en/countries>. (Erişim tarihi: 17.04.2020)

⁵⁹⁴ Worldbank, *The World Bank in Kosovo*, 2019, <https://www.worldbank.org/en/country/kosovo/overview#:~:text=GDP%20per%20capita%20grew%20from,2019%20registered%20at%204.2%20percent>. (Erişim tarihi: 07.02.2021)

⁵⁹⁵ T.C. Dışişleri Bakanlığı. *T.C. Dışişleri Bakanlığı'ndan Kosova Ekonomisi*, t.y. <http://www.mfa.gov.tr/kosova-ekonomisi.tr.mfa>. (Erişim tarihi: 12.04.2020);

Worldbank, *The World Bank In Kosovo*, 2019, <https://www.worldbank.org/en/country/kosovo/overview> (Erişim tarihi: 07.02.2021)

ekonomisinde istihdamı sağlayan en önemli sektördür; ancak bölünmüş araziler, teknoloji kullanımının azlığı ve teknik uzmanlık eksikliği gibi nedenlerle tarım sektörünün ülke ekonomisine katkısı düşüktür. Yüzde 61'i kırsal kesimde yaşayan nüfusun büyük bir bölümü tarım sektöründe çalışmaktadır. Tarım alanlarının yüzde 88'i şahıslara aittir. Bu arazilerin yüzde 37'si 1,5 hektardan küçük çiftliklerden oluşmaktadır. Ekilebilir alanın yüzde 73'ünde tahıl yetiştirilmektedir. Tarım sektöründe ormancılık ve hayvancılık da önemli yer tutmaktadır. Kosova'da sanayi üretimi oldukça sınırlıdır. Zengin maden kaynaklarına bağlı olarak sanayi sektöründe ilk sırada metal işleme yer almaktadır. Madencilik, Kosova için potansiyeli olan önemli bir sektördür. Ülkede önemli linyit yatakları bulunmaktadır. Kosova linyit yatakları bakımından Almanya ve Polonya'nın ardından Avrupa'da üçüncü sırada gelmektedir. Ülkede kurşun, çinko, bakır, gümüş ve altın yatakları da bulunmaktadır. Ancak bu madenler verimli bir şekilde işletilememektedir. Kosova kış turizmi için büyük imkânlarla sahiptir. Kosova'nın dağlık güney kısımlarında Brezovica kayak merkezi bulunmaktadır. İnşaat ülkenin önde gelen sektörleri arasındadır. Gelen dış yardımların önemli bir bölümü alt yapı yatırımlarında (yollar, içme suyu, kanalizasyon, telekomünikasyon vb.) kullanılmaktadır. Ülkede çok sayıda konut, okul, kamu binası inşaatı yapılmaktadır. Bu nedenle, inşaat Kosova için önemli bir sektördür. Kayıtdışı ekonomi Kosova'da önemli bir yer tutmaktadır. Ekonomik faaliyetleri yüzde 30-40'ının kayıt dışı olduğu tahmin edilmektedir.⁵⁹⁶

7.2. Kosova'da İnsani Güvenlik

BM, Kosova'nın kurulmasında, bağımsızlığını elde etmesinde ve Kosova'da insani güvenliğin sağlanmasında önemli roller üstlenmiştir. BM'nin Kosova'daki en önemli faaliyetleri BM Kosova Geçici Yönetim Misyonu UNMIK aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. 1999 yılındaki NATO Kosova operasyonu ve KFOR'un

⁵⁹⁶ T.C. Ticaret Bakanlığı, *Kosova*, t.y. <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/kosova/genel-bilgiler>. (Erişim tarihi: 11.05.2020);

Emin, Nedin. *Kosova Siyasetini Anlama Klavuzu*, Setav, 2014,

http://file.setav.org/Files/Pdf/20141017111147_42_kosova_web.pdf. (22.12.2020);

United Nations Development Programme Kosovo, *Kosovo Human Development Report 2012*, 2012, https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/library/human_development/kosovo-human-development-report-2012.html (Erişim tarihi: 17.04.2020);

Kosova'ya girmesi sonrasında 1244 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararıyla oluşturulan UNMIK, 1999-2008 yılları arasında Kosova yönetimini üstlenmiş ve Kosova'nın yapılandırılmasında önemli rol oynamıştır. Ayrıca, Kosova BM'nin Avrupa'da insani güvenlik projeleri yürüttüğü az sayıdaki ülkeden birisidir. Bu bölümde BM'nin Kosova'daki insani güvenlik faaliyetleri incelenecektir. Bölüm içinde öncelikle Kosova'daki insani güvenlik tehditlerinin neler olduğu açıklanacak, sonrasında BM'nin bu insani güvenlik tehditlerine yönelik olarak Kosova'da yapmış olduğu çalışmalar ve bu çalışmaların BM'nin insani kalkınma ve insan hakları faaliyetleri ile bağlantısı araştırılacaktır.

7.2.1. Kosova'da insani güvenlik durumu

Kosova'daki insani güvenlik tehditleri, korkudan özgürlük ve istekten özgürlük alanlarında yoğunlaşmıştır. Bağımsızlık öncesi dönemde 1990'larda yaşanan baskı ve çatışma ortamı nedeniyle korkudan özgürlük en önemli insani güvenlik konusu olmuştur. Bu dönemdeki en temel insani güvenlik tehditleri, şiddet ve göçtür. NATO müdahalesi ve Kosova'nın bağımsızlığını kazanmasıyla insani güvenliğin korkudan özgürlük boyutunun etkisi azalmış, istekten özgürlük boyutu çok daha önemli hale gelmiştir. Bu dönemdeki temel insani güvenlik tehditleri ise, yolsuzluk ve işsizlik olmuştur. İnsani güvenliğin onurlu yaşama özgürlüğü boyutunda, Kosova'daki en önemli tehdit, organize suçtur. Kosovada başlıca insani güvenlik tehditleri şu şekilde sıralanabilir:

Şiddet: Kosova'da yaşanan şiddetin kökeninde etnik ve dini gerilim vardır. Osmanlı İmparatorluğu öncesi dönemde Sırp imparatorluğunun merkezi olması nedeniyle, Kosova, Sırlar için önemli bir bölge olmuştur. Sırların 1389'daki Kosova Savaşı'nda Osmanlılara yenilmesi Sırlar açısından travmatik bir etki yapmıştır. Nitekim Miloseviç'in 1989 yılında Kosova Savaşı'nın 600. yılı vesilesiyle yaptığı konuşmada sarfettiği "...ve bugün burada, Kosova meydanındayız; artık her şeyin değiştiğini söylüyoruz. Bunu ilan için Kosova meydanından daha uygun bir yer yok" sözleri,⁵⁹⁷ Kosova'nın Sırlar için önemini ortaya koymaktadır. Sırların Ortodoks

⁵⁹⁷ Taşar, Murat M. *Kosova Meydan Savaşı'nın 600. Yıldönümünde Miloseviç'in Yaptığı Konuşma*, Academia.edu., t.y.
https://www.academia.edu/8021778/KOSOVA_MEYDAN_SAVA%C5%9EININ_600_YILD%C3%9C

Hristiyan, Kosova Arnavutları'nın Müslüman olması ise, Kosova'daki gerilime dini bir boyut katmıştır. Miloseviç 1987'de iktidara gelmesinden itibaren Kosovalılara yönelik baskı ve sindirme politikaları uygulamıştır. Miloseviç 1990 yılında Yugoslavya ordusunu Kosova'ya göndererek Kosova'nın özerkliğini iptal etmiş, Kosova meclisini dağıtmış, Arnavutça eğitim veren okulları kapatmış ve Arnavutlar'a karşı şiddet uygulamıştır. Miloseviç'in baskı yöntemi 1999'da etnik temizliğe dönüşmüştür. Sırp ordusu Kosova'daki Arnavutlar'ı evlerini terketmeye zorlayarak yerlerinden sürmüş, yaklaşık 850 bin insan mülteci haline gelmiştir. Bu dönemde çok sayıda Kosovalı, şiddet, işkence, tecavüz ve ölüme maruz kalmıştır.⁵⁹⁸ Bu süreçte çoğunluğu kadın ve çocuk olmak üzere yaklaşık 10 bin insan hayatını kaybetmiş, 120 binden fazla ev tahrip olmuştur.⁵⁹⁹ Bu olaylar sonucunda, halen çok sayıda insan kayıp durumundadır. Aradan geçen bunca zamana rağmen yerinden edilmiş pekçok Kosovalı hala evlerine dönememiş durumdadır.⁶⁰⁰ Bu şiddet ortamı 1999 yılındaki NATO müdahalesiyle sona ermiş olsa da, zaman zaman Arnavutlarla Sırp azınlık arasında şiddet olayları yaşanmaktadır.

Yolsuzluk: Bağımsız sonrası Kosova'daki başlıca insani güvenlik tehdidi yolsuzluktur. Kosova Güvenlik Çalışmaları Merkezi'nin 2019 yılında yaptığı araştırmaya katılanlara göre, yolsuzluk yüzde 89 oranla ülkedeki en önemli insani güvenlik tehdididir. Kosova'da yolsuzluğun en fazla görüldüğü alanlar yargı kurumları ve polis teşkilatıdır.⁶⁰¹ Yolsuzluğun ortaya çıkmasındaki temel sebep, etkili bir devlet yapısının ve işleyen kamu kurumlarının oluşturulamamış olmasıdır. Zayıf devlet yapısı ve düzen eksikliği kurumlara olan inancı zayıflatmakta ve insanların

96N%C3%9CM%C3%9CNDE M%C4%B0LO%C5%9EEV%C4%B0%C3%87%C4%B0N YAPTI %C4%9EI KONUSU%C5%9EMA (Erişim tarihi: 07.02.2021)

⁵⁹⁸ TASAM, *Kosova'nın Bağımsızlığı: Sürecin Tarihsel analizi*, 2018, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/800/kosovanin_bagimsizligi_surecin_tarihsel_analizi (Erişim tarihi: 28.01.2021); Al Jazeera Türk, *Ülke profili: Kosova*, 2013, <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profilu/ulke-profilu-kosova>, Erişim tarihi: 03.02.2020);

Encyclopedia Britannica. *Kosovo | History, Map, Flag, Population, Languages and Capital*, t.y. <https://www.britannica.com/place/Kosovo>. (Erişim tarihi: 02.012020)

⁵⁹⁹ Hysa, Ylber. *Kosovo: A Permanent International Protectorate*. İçinde The UN Role in Promoting Democracy: Between Ideals and Reality, editör Edward Newman ve Roland Rich. Tokyo ; New York: United Nations University Press, 2004 s.282-300

⁶⁰⁰ Council of Europe, *Justice, Social Cohesion and Media Freedom Remain Top Challenges in Kosovo*, 10.04.2017, https://www.coe.int/en/web/commissioner/view/-/asset_publisher/ugj3i6qSEkhZ/content/justice-social-cohesion-and-media-freedom-remain-top-challenges-in-kosovo-. (Erişim tarihi: 12.04.2020)

⁶⁰¹ Kosovar Centre for Security Studies, *Corruption, Rule of Law and Police Integrity in Kosovo*, 2019, <http://www.qkss.org/en/Reports/KSB-Special-Edition-Corruption-Rule-of-Law-and-Police-Integrity-in-Kosovo-1211>. (Erişim tarihi: 20.01.2021)

eğitim, sağlık, iş gibi imkânlarla ulaşabilmek için kendi çözümlerini üretme arayışına ve yolsuzluğa yönelmelerine neden olmaktadır.⁶⁰² AB raporları da yolsuzluğun Kosova'daki en önemli sorunlardan birisi olduğunu belirtmekte; yolsuzluğun nedenleri olarak da; yeterli yasal düzenlemelerin olmamasını, yargı sisteminin zayıflığını ve önleyici tedbirlerin alınmamasını saymaktadır.⁶⁰³ Uluslararası Şeffaflık Örgütü'ne göre, Kosova'da yolsuzluk konusunda geriye gidiş söz konusudur. Yolsuzluk, Kosova'nın en büyük partisi PDK'nın çok eleştirildiği konulardan birisidir. Yolsuzluk konusunda parti içinden de PDK'ya eleştiriler gelmektedir. Devlet eski Başkanı Haşim Taçi'ye yolsuzluk konusunda ciddi suçlama ve eleştiriler yapılmıştır.⁶⁰⁴ Yeterli ekonomik gelişmenin sağlanamaması ve işsizlik de yolsuzluğun yaygınlaşmasında önemli rol oynamaktadır. 2012'de yapılan bir çalışmada görüşülen kişiler, iş, sağlık ve eğitime ulaşmak için rüşvet vermekten çekinmeyeceğini ifade etmektedir. İş bulmak amacıyla sosyal statü ile akrabalık bağlarından yararlanmak ve rüşvet vermek Kosova'da sıkça başvurulan yöntemlerdir. Zor ekonomik koşullar insanları ayakta kalabilmek için kendi çözümlerini üretmeye ve aile dayanışmasının yanı sıra, yolsuzluk gibi yöntemlere de başvurmaya yöneltmektedir. Yüksek yolsuzluk oranları kamu kurumlarına duyulan güveni zayıflatmaktadır.⁶⁰⁵

İşsizlik: İşsizlik Kosova'da çok ciddi bir problemdir. BM Kalkınma Programı tarafından 2015 yılında düzenlenen araştırmaya göre, Kosovalılar, en önemli sorunlardan birisi olarak işsizliği görmektedir.⁶⁰⁶ Kosova'da yeterli üretim ve ekonomik gelişme sağlanamamakta, ekonomi yeterince istihdam üretememektedir. Kosova bir tarım ülkesi olmasına rağmen, eski tarım teknikleri nedeniyle yeterli gıda üretilmemekte, ihtiyaç duyulan gıdaların önemli bir bölümü ithal edilmektedir. Ülkenin zengin olan maden kaynakları yeterince değerlendirilememektedir. Çoğu

⁶⁰² Kostovicova, Denisa, Mary Martin and Vesna Bojicic-Dzelilovic. The Missing Link in Human Security Research: Dialogue and Insecurity in Kosovo, *Security Dialogue* 43, no. 6 (December 2012): 569-585. <https://doi.org/10.1177/0967010612463489>.

⁶⁰³ Beha, Adem and Gezim Visoka. Human Security as 'Ethnic Security' in Kosovo *Human Security Perspectives*, Volume 7 (2010), Issue 1

⁶⁰⁴ Emin, Nedim. *Kosova Siyasetini Anlama Klavuzu*. Setav, 2014. http://file.setav.org/Files/Pdf/20141017111147_42_kosova_web.pdf. (22.12.2020)

⁶⁰⁵ Kostovicova, Denisa, Mary Martin and Vesna Bojicic-Dzelilovic. The Missing Link in Human Security Research: Dialogue and Insecurity in Kosovo, *Security Dialogue* 43, no. 6 (December 2012): 569-585. <https://doi.org/10.1177/0967010612463489>.

⁶⁰⁶ United Nations Development Programme Kosovo, *Kosovo Mosaic Survey (2015)*, 2016, https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/library/democratic_governance/kosovo-mosaic-2015.html (Erişim tarihi: 04.11.2020)

kaynaklarda işsizlik oranının yüzde 30 civarında olduğu ifade edilmekle birlikte,⁶⁰⁷ bu oranın yüzde 45 olduğunu belirten kaynaklar da vardır.⁶⁰⁸ BM Kalkınma Programına göre, işsizlik erkekler için yüzde 40,7 iken, kadınlar için yüzde 56,4'tür.⁶⁰⁹ İşsizlik oranları gençlerde çok daha yüksek olup yüzde 61 civarındadır. Diğer yandan, Kosova Avrupada'daki en yüksek doğum oranına sahip ülkedir.⁶¹⁰ İşsizlik nedeniyle birçok kişi yurtdışına çalışmaya gitmektedir. Kosova'da çok sayıda insan da bu işçilerin gönderdiği parayla geçinmektedir. Yurtdışında çalışma, Kosova'daki işsizlik baskısını azaltan en önemli etkidir. Yaklaşık 850 bin civarında olduğu tahmin edilen yurtdışındaki Kosovalı işçilerin gönderdiği döviz, Kosova milli gelirinin yaklaşık yüzde 15'ini oluşturmaktadır Yurtdışında çalışan işçiler hem gönderdikleri dövizlerle, hem de düzenli seyahatlerinde harcadıkları paralar ve özellikle emlak sektörüne yaptıkları yatırımlarla ekonominin işlemesine önemli katkı yapmaktadırlar.⁶¹¹

Organize Suç: Kosova'da yolsuzluk ve işsizliğin arkasından gelen insani güvenlik tehdidi organize suçtur. Kosova Güvenlik Çalışmaları Merkezi'nin araştırmasına göre, organize suç yüzde 88,2 oranla önemli bir insani güvenlik tehdidi olarak görülmektedir. Organize suç da, tıpkı yolsuzluk gibi, Kosova'daki zayıf devlet yapısıyla bağlantılıdır. Kosova'da kanun hâkimiyeti ve düzenin sağlanamaması organize suçlar için elverişli bir ortam oluşturmaktadır.⁶¹² Ayrıca, Kosova'nın bağımsızlık sürecinde silahlı mücadele için silah temini amacıyla kurulan çete tarzı oluşumlar ve yasa dışı bağlantılar, daha sonra organize suçların başlamasında ve sürmesinde rol oynamıştır. Eski UÇK başkanı ve devlet başkanı Taçi bile, organ ticareti ve uyuşturucu kaçakçılığıyla suçlanmıştır.⁶¹³ Avrupa Konseyi Raportörü Dick

⁶⁰⁷ T.C. Ticaret Bakanlığı, *Kosova*, t.y. <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/kosova/genel-bilgiler>. (Erişim tarihi: 11.05.2020);

⁶⁰⁸ Emin, Nedim. *Kosova Siyasetini Anlama Klavuzu*. Setav, 2014. http://file.setav.org/Files/Pdf/20141017111147_42_kosova_web.pdf. (22.12.2020)

⁶⁰⁹ United Nations Development Programme Kosovo, *About Kosovo*, t.y. <https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/countryinfo.html> (Erişim tarihi: 07.08.2020)

⁶¹⁰ BM Kalkınma Programı, *Kosovo Human Development Report 2016*, 2016, <http://hdr.undp.org/en/countries>. (Erişim tarihi: 17.04.2020)

⁶¹¹ United Nations Development Programme Kosovo, *Kosovo Human Development Report 2014*, 2014, https://www.ecoi.net/en/file/local/1079594/1226_1418899302_undp-kosovo.pdf. (Erişim tarihi: 17.04.2020)

⁶¹² Kosovar Centre for Security Studies, *Corruption, Rule of Law and Police Integrity in Kosovo*, 2019, <http://www.qkss.org/en/Reports/KSB-Special-Edition-Corruption-Rule-of-Law-and-Police-Integrity-in-Kosovo-1211>. (Erişim tarihi: 20.01.2021)

⁶¹³ Lewis, Paul. *Kosovo PM Is Head of Human Organ and Arms Ring*, *Council of Europe Reports*, The Guardian, 14 December 2010, blm. World news. <https://www.theguardian.com/world/2010/dec/14/kosovo-prime-minister-llike-mafia-boss>. (Erişim tarihi: 22.09.2020)

Marty'nin Taçi'yi suçlaması olayın ciddiyetini göstermektedir. Nitekim Taçi, Lahey'deki Kosova Özel Savcılığının hazırladığı savaş suçları iddianamesinin mahkeme tarafından kabul edilmesi üzerine istifa etmek zorunda kalmıştır.⁶¹⁴ 2012 yılında Haşim Taçi'nin yakın arkadaşlarından birisi ve PDK Başkan Yardımcısı olan Fatmir Limaj hakkında organize suç ve yolsuzluk iddiaları nedeniyle soruşturma açılmıştır.⁶¹⁵ AB'nin EULEX görev gücü da Kosova'da organize suçlarla mücadele etmekte, ancak bu mücadelede yeterince başarılı olamamaktadır.⁶¹⁶

Fakirlik: İşsizliğe bağlı olarak ortaya çıkan bir diğer insani güvenlik tehdidi de fakirliktir. Kosova'da fakirlik zaman içinde azalmakla birlikte, hala önemli bir sorundur. 2004 yılında Kosova'da fakirlik oranı yüzde 45 civarındadır; yani bu dönemde neredeyse her iki Kosovalı'dan birisi fakirlik tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. Fakirlik yaşayan her beş kişiden birisi, gerekli temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk çeken “aşırı fakir” kişilerdir. Fakirlik oranı çocuklar, gençler, evde erkek bulunmayan aileler ve etnik azınlıklarda çok daha yüksektir. Azınlıklar en fakir kesimi oluşturmaktadır.⁶¹⁷ 2020 yılı itibarıyla Kosova'daki fakirlik oranı yüzde 29,7'dir.⁶¹⁸

7.2.2. BM'nin Kosova'daki insani güvenlik faaliyetleri

BM'nin Kosova'daki en önemli insani güvenlik faaliyetleri, BM Kosova Geçici Yönetim Misyonu UNMIK aracılığıyla olmuştur. Her ne kadar UNMIK Kosova'da barış inşası amacıyla oluşturulmuş olsa da, insani güvenlik alanında da faaliyetler yürütülmüştür. UNMIK'de büyük çoğunluğu sivil olan 374 personel görev yapmaktadır. UNMIK BM Genel Sekreteri Özel Temsilcisi tarafından

⁶¹⁴ Anadolu Ajansı, *Kosova Cumhurbaşkanı Taçi görevinden istifa etti*, 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kosova-cumhurbaskani-thaci-gorevinden-istifa-etti/2033139>. (Erişim tarihi: 11.11.2020)

⁶¹⁵ Emin, Nedim. *Kosova Siyasetini Anlama Klavuzu*, Setav, 2014. http://file.setav.org/Files/Pdf/20141017111147_42_kosova_web.pdf. (22.12.2020)

⁶¹⁶ Reuters, *EU Justice Mission Leaves Kosovo, Accused of Failing Its Mandate*, Reuters, 14 June 2018. <https://www.reuters.com/article/us-kosovo-eu-justice-idUSKBN1JA1WH> (Erişim tarihi: 10.09.2020)

⁶¹⁷ United Nations Development Programme Kosovo, *Kosovo Human Development Report 2004*, 2004, http://hdr.undp.org/sites/default/files/kosovo_2004_en.pdf, (Erişim tarihi: 17.04.2020)

⁶¹⁸ United Nations Development Programme Kosovo, *Kosovo*, 2021, <https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home.html> (Erişim tarihi: 22.12.2020)

yönetilmektedir.⁶¹⁹ UNMIK aracılığıyla, BM, Kosova’da kapsamlı bir ulus ve devlet inşası çalışması yürütmüştür. Ateşkesin sürdürülmesi ve UÇK’nın silahsızlandırılması da UNMIK’in amaçları arasındadır. UNMIK’in görev kapsamı dört sütunlu bir yapıdan oluşmaktadır. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği’nin sorumlu olduğu birinci sütun, mültecilerin geri dönüşü çalışmalarını yürütmüştür. BM Barış Koruma Operasyonları Bölümü sorumluluğundaki ikinci sütun, sivil yönetimin oluşturulması faaliyetlerini yürütmüştür. Demokratikleşmeyle ilgili olan üçüncü sütundan AGIT sorumludur. Ekonomik kalkınmayla ilgili dördüncü sütundaki çalışmaları ise AB yürütmüştür.⁶²⁰

Daha önce belirtildiği üzere, Rusya ve Çin’in olumsuz yaklaşımı nedeniyle Kosova’ya müdahale BM çatısı altında değil, NATO bağrağı altında yürütülmüştür. NATO’nun 1999’daki Müttefik Güç Harekâtı ile Sırbistan’ın Kosovadan çekilmesi ve KFOR’un Kosova’ya girmesiyle askeri aşamanın tamamlanması sonrasında BM Güvenlik Konseyi tekrar devreye girmiştir. 1244 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararıyla UNMIK oluşturulmuş ve 1999-2008 yılları arasında Kosova’da yönetim görevini üstlenmiştir. 1244 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararında UNMIK’in görevleri şu şekilde sayılmıştır: 1) Kosova’nın özerk bir yapıya kavuşması ve kendi kendini yönetmesinin sağlanması 2) Demokratik kurumların oluşturulması ve seçimlerin yapılmasının gözetimi 3) Temel sivil idare fonksiyonlarının yerine getirilmesi 4) Kanun ve nizamın kurulması ve polis gücünün oluşturulması 5) Temel altyapının oluşturulması ve ekonomik yeniden yapılanmanın sağlanması 6) Yerlerinden edilen sığınmacıların Kosova’ya dönüşlerinin sağlanması 7) İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi.⁶²¹

Başlangıçta 12 aylık bir süre için oluşturulan UNMIK’in, BM’nin aksi yönde bir kararı olmadıkça görevine devam etmesi öngörülmüştür. Kosovalı Arnavutların önemli bir bölümüne göre, Kosova’nın bağımsızlığı sonrasında UNMIK’e gerek kalmamıştır.⁶²² Örneğin, Arnavut kökenli uluslararası hukuk uzmanı Blerim Reka UNMIK’in görev

⁶¹⁹ UNMIK, United Nations Mission in Kosovo, t.y. <https://unmik.unmissions.org/>. (Erişim tarihi: 16.04.2020)

⁶²⁰ Biermann, Rafael and Koops, Joachim A. (Ed.), *Palgrave Handbook of Inter-Organizational Relations in World Politics*. Palgrave Macmillan, 2017, s.428

⁶²¹ United Nations Security Council, *Resolution 1244 (1999)*. Adopted by the Security Council at its 4011th Meeting, on 10 June 1999, S/RES/1244, [https://undocs.org/S/RES/1244\(1999\)](https://undocs.org/S/RES/1244(1999)) (Erişim tarihi: Tarihi.19.04.2020)

⁶²² Balkan Insight, *Kosovo Minister: Time for UNMIK To Go*, 23 March 2009. <https://balkaninsight.com/2009/03/23/kosovo-minister-time-for-unmik-to-go/> (Erişim tarihi:13.04.2020)

süresinin 2008 yılında Kosova'nın bağımsızlığını kazanmasıyla sona erdiğini belirtmektedir. ABD de UNMIK'in görevini tamamladığını ve Kosova'dan ayrılması gerektiğini savunmaktadır. Rusya ise ülkedeki Sırp azınlığın korumasız kalacağını savunarak buna karşı çıkmaktadır. Çin'in de Rusya'yı desteklemesi nedeniyle BM Güvenlik Konseyi'nde UNMIK'in görev süresini sona erdirecek bir karar alınamakta ve UNMIK görevine devam etmektedir.⁶²³

BM'nin geleneksel barışı koruma görevinin ötesinde geniş egemenlik yetkileriyle donatılan UNMIK Kosova'da yasama ve yürütme görevleri üstlenmiştir. UNMIK yönetimiyle Kosova fiilen Yugoslavya'dan kopmuştur. UNMIK, önceliği kamu düzeninin kurulmasına vermiş, bu amaçla hukuk hizmetlerinin sağlanması ve polis gücü oluşturulması için çalışmıştır. UNMIK Kosovalı sığınmacıların geri dönüşünü de organize etmiştir. Bu dönemde yaklaşık 3 haftalık bir sürede 600 binden fazla sığınmacı Kosova'ya geri dönmüştür. UNMIK, ayrıca UÇK'nın silahsızlandırılmasını sağlamıştır. UNMIK'in çabalarına rağmen, zaman zaman Arnavutlarla Kosova'daki Sırp lar arasında çatışmalar yaşanmıştır. Kosova içinde yaşanan iç göçlerle Kosova içinde etnik temelli bir ayrışma oluşmuştur. Sırp lar kuzeyde Mitroviça, göneydeyse Orahovac şehirlerinde toplanmışlardır.⁶²⁴

UNMIK insani güvenlik adıyla olmasa da sonuçta insani güvenliği sağlayan faaliyetler yürütmüştür. UNMIK dışında, BM'nin Kosova'daki insani güvenlik faaliyetleri insani güvenlik projeleri uygulanması şeklindedir. Bu projelerin uygulanmasını BM uzmanlık kuruluşları gerçekleştirmekte, finansmanınıysa BM İnsani Güvenlik Himaye Fonu sağlamaktadır. Bu projeler şunlardır:

Decani Acil Okul Rehabilitasyonu Projesi: UNICEF tarafından uygulanan proje yaklaşık yüzde 37'si yıkılan veya kullanılamaz hale gelen Decani Bölgesindeki eğitimin yeniden başlayabilmesi amacıyla geliştirilmiştir. Bütçesi 343,553 bin dolar olan proje 1999-2000 yıllarında uygulanmıştır. Projeye Japon sivil toplum örgütleri ve KFOR'da destek vermiştir. Proje kapsamında, kullanılamaz durumdaki Lumbardh köyündeki Lan Selimi ve Prapacan köyündeki Yusuf Gevalla okullarının tamir ve

⁶²³ Balkan Insight, *Has the UN's Kosovo Mission Become Obsolete?* 18 December 2018. <https://balkaninsight.com/2018/12/18/has-the-un-s-kosovo-mission-become-obsolete-12-17-2018/> (Erişim tarihi: Tarihi.13.04.2020)

⁶²⁴ Arıöz, Zeynep. *Birleşmiş Milletlerin İnsani Güvenlik Söylemi Bağlamında Barışı Korumanın Dönüşümü Kosova Örneği*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2016

bakımı yapılmıştır. Okullar 2000-2001 eğitim sezonunda kullanılmaya başlanmış ve 800 civarındaki çocuğun okula kavuşması sağlanmıştır.⁶²⁵

İlkokul Eğitiminin Kalitesini Artırma Projesi: Bu proje 2000-2004 yılları arasında UNICEF tarafından uygulanmıştır. Kosova kamu kurumlarının yanı sıra, uluslararası sivil toplum örgütleri de projeye destek sağlamıştır. Bütçesi 16 milyon dolar olan proje kapsamında 20 okulun tamiri yapılmış, 92 okula da su ve kanalizasyon gibi altyapı sistemleri kurulmuştur. Ayrıca, okul öncesi eğitim ve ilkokul eğitiminin kalitesini artırmak amacıyla yeni eğitim teknikleri tanıtılmış ve eğitim müfredatı gözden geçirilerek yenilenmiştir. 300 öğretmen, çocuk dostu eğitim teknikleri konusunda eğitimden geçirilmiştir. Proje kapsamında yerel belediyelere de destek sağlanmıştır.⁶²⁶

Mesken ve Elektrik Temini Projesi: Bu projeye savaş döneminde kullanılamaz hale gelen Peje Skenderal, Rahovec and Mitroviça bölgesindeki evlerin tamiri ve elektrik sistemlerinin yenilenmesi sağlanmıştır. Aynı zamanda bölgedeki halka ev yapımı ve elektrik konusunda teknik eğitimler verilmiştir. 20 milyon dolar bütçesi olan proje BM Kalkınma Programı tarafından 2000-2003 yılları arasında uygulanmıştır. Projeye 1000 civarında evin yeniden inşası yapılmış, 4000 civarında meskene de elektrik sağlanmıştır. Projeye çok sayıda insana iş imkânı da sağlanmıştır.⁶²⁷

Kosova Medya Yayın Merkezi Projesi: Kosova'daki çatışmalar döneminde Priştina'da bulunan Kosova Radyo ve Televizyonu zarar görmüş, teknik cihazlar kullanılamaz hale gelmiştir. Bu projeye radyo ve televizyon yayımları için gerekli yeni teknik cihazlar temin edilmiş ve ilgili kişilere bu cihazların kullanılması konusunda teknik eğitimler verilmiştir. Yaklaşık 450 bin dolar bütçesi olan projeyi UNMIK ve Avrupa Yayın Birliği birlikte uygulamıştır. Bu şekilde, gazetecilerin

⁶²⁵ United Nations Trust Fund for Human Security, *Emergency School Rehabilitation in Decani*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/hsprogramme/emergency-school-rehabilitation-in-decani/> (Erişim tarihi: 13.04.2020)

⁶²⁶ United Nations Trust Fund for Human Security, *Reactivation of Quality Primary Education in Kosovo*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/hsprogramme/reactivation-of-quality-primary-education-in-kosovo/> (Erişim tarihi: 13.04.2020)

⁶²⁷ United Nations Trust Fund for Human Security, *Housing and Electrification Programme in Kosovo*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/wp-content/uploads/2017/09/Programme-summary-34.pdf> (Erişim tarihi: 14.04.2019)

Kosova’da 2000 yılı Ekim ayında düzenlenen belediye seçimlerini takip etmesi ve halka aktarması sağlanmıştır.⁶²⁸

Drenica Atık Yönetimi Projesi: 2000-2003 yılları arasında gerçekleştirilen bu proje UNMIK tarafından BM Proje Hizmetleri Ofisi ile birlikte uygulanmıştır. Projenin bütçesi yaklaşık 3 milyon dolar olmuştur. Drenica vadisinde bulunan Glogovac, demir ve nikel madenleri açısından önemli bir şehirdir. Kosova’daki çatışmalarda Glogovac belediyesinin kanalizasyon sistemi tahrip olmuş, atıklar şehrin sokaklarına akmaya başlamış ve sonuçta ciddi bir halk sağlığı sorunu oluşturmuştur. Projeye yaklaşık 60 bin nüfuslu şehrin kanalizasyon sistemi tamamen yenilenmiştir.⁶²⁹

Azınlıklar İçin Okul Otobüsleri Projesi: Kosova krizinden sonra Sırp azınlığın bulunduğu bölgeler KFOR tarafından korunmaya başlanmıştır. Ancak bu bölgelerdeki azınlık çocuklarının okullarına gitmelerinde güvenlik sorunları yaşanmıştır. 2000-2003 yılları arasında uygulanan bu projeye azınlık çocuklarının güvenli bir şekilde belirlenmiş okullara gidebilmeleri için okul otobüsleri temin edilmiştir. Proje UNMIK, BM Proje Hizmetleri Ofisi ve Kosova Eğitim Bakanlığı tarafından birlikte uygulanmıştır.⁶³⁰

Tuğla Fabrikasının Rehabilitasyonu Projesi: 1998-1999 çatışmalarında Kosova’daki Skenderaj Belediyesi sınırları içindeki evlerin yüzde 35’i tamamen, yüzde 50’ye yakını da kısmen tahrip olmuş, dolayısıyla bu evlerin yenilenmesi gerekmiştir. Ne var ki, çatışmalarda bölgedeki tek tuğla fabrikası da zarar görmüş ve kullanılamaz hale gelmiştir. 2000-2002 yılları arasında gerçekleştirilen projeye tuğla fabrikası tamir edilmiş ve makineleri yenilenmiştir. Bütçesi yaklaşık 3,750 milyon

⁶²⁸ United Nations Trust Fund for Human Security, *Broadcasting Media Resource Centre in Kosovo, The Human Security Unit* (blog), t.y. <https://www.un.org/humansecurity/wp-content/uploads/2017/09/Programme-summary-38.pdf> (Erişim tarihi: 14.04.2019)

⁶²⁹ United Nations Trust Fund for Human Security, *Waste Management Programme in Drenica*, <https://www.un.org/humansecurity/hsprogramme/waste-management-programme-in-drenica/> (Erişim tarihi: 14.04.2020)

⁶³⁰ United Nations Trust Fund for Human Security, *UNMIK School Buses for Minority Students*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/hsprogramme/unmik-school-buses-for-minority-students/>. (Erişim tarihi: 14.04.2020)

dolar olan projeyi UNMIK ve BM Proje Hizmetleri Ofisi birlikte uygulanmıştır. Proje kapsamında 200 kişiye iş imkânı da sağlanmıştır.⁶³¹

Kosova’da Okul Rehabilitasyon Projesi: Kosova’daki çatışmalarda yaklaşık 800 okul kısmen veya tamamen yıkılarak kullanılamaz hale getirilmiştir. Çok sayıda okulun da su veya kanalizasyon sistemleri tahrip olmuştur. Bu projeyle yıkılan okulların yeniden inşası gerçekleştirilmiştir. İhtiyacı olan okullara eğitim araç ve gereci takviyesi yapılmıştır. Ayrıca öğretmenler için çeşitli eğitimler düzenlenmiştir. BM Kalkınma Programının uyguladığı proje yaklaşık 2,700 bin dolara mal olmuştur. Proje 2001-2002 yılları arasında gerçekleştirilmiştir.⁶³²

Hastane Rehabilitasyonu Projesi: Yugoslavya döneminde de yetersiz olan Kosova’daki sağlık hizmetlerinin durumu yaşanan çatışmalarla birlikte daha da kötüleşmiştir. Bu durumu düzeltmek amacıyla geliştirilen proje, 2001-2002 yılları arasında BM Kalkınma Programı tarafından Dünya Sağlık Örgütü ve Kosova Sağlık Bakanlığıyla birlikte uygulanmıştır. Projenin bütçesi yaklaşık 1 milyon dolar civarındadır. Projeyle özellikle temel sağlık ve aile sağlığı hizmetlerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Proje kapsamında yeni sağlık merkezleri inşa edilmiş, bu merkezlerin malzeme eksiklikleri giderilmiş, sağlık personeline yönelik eğitimler düzenlenmiştir.⁶³³

Halk Bilgilendirme Merkezleri Projesi: Yaşanan çatışmaların ardından Kosova’da 2002 yılında belediye seçimleri düzenlenmiştir. Seçim öncesi dönemde UNMIK tarafından uygulanan bu projeyle Sırp azınlığın seçimlere katılımlarını sağlamak amaçlanmıştır. Proje kapsamında halk bilgilendirme merkezleri açılmış, bültenler ve radyo programları hazırlanmıştır. Bu şekilde seçime dönük yasal düzenlemeler ve

⁶³¹ United Nations Trust Fund for Human Security, *Rehabilitation of Brick Factory*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/hsprogramme/rehabilitation-of-brick-factory/>. (Erişim tarihi: 14.04.2020)

⁶³² United Nations Trust Fund for Human Security, *School Rehabilitation in Kosovo*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/hsprogramme/school-rehabilitation-in-kosovo/> (Erişim tarihi: 14.04.2020)

⁶³³ United Nations Trust Fund for Human Security, *Hospital Rehabilitation Programme in Kosovo*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/hsprogramme/hospital-rehabilitation-programme-in-kosovo/>. (Erişim tarihi: 14.04.2020)

seçimlerin nasıl gerçekleştirileceği konularında azınlıklara yönelik bilgilendirmeler yapılmıştır.⁶³⁴

Yasa Dışı Küçük Silahların Kontrolü Projesi: Uzun süre yaşanan baskı ve çatışma ortamı nedeniyle, Kosova’da hem Arnavut oğunluk hem de Sırp azınlık silahlanmıştır. NATO müdahalesi sonrasındaki yeniden yapılanma çalışmalarında mevcut silahlar önemli bir engel oluşturmuş, çatışmaların sürmesine neden olmuştur. BM Kalkınma Programı’nın Kosova Polis Gücü ile birlikte yürüttüğü bu projeyle yasa dışı silahların gönüllü olarak teslimine ve kayıt altına alınmasına çalışılmıştır. 2003-2006 yılları arasında uygulanan projeyle polis kuvvetlerinin kapasitesi artırılmış, öğrencilere silahlanmanın zararlarını anlatan ğitimlerler verilmiştir.⁶³⁵

Çok-Sektörlü İnsani Güvenlik Projesi: Kosova’nın Kuzeyindeki Mitroviça ve Zvecan bölgesinde yoğun bir Sırp nüfusu bulunmaktadır. Bu bölgelerde bfusun yüzde 75’i Sırp, yüzde 25’i Arnavuttur. Bu bölgeler Arnavutlarla Sırp lar arasında yaşanan gerilimin en fazla hissedildiği yerlerdir. Yaşanan gerilim bölgede insani güvenliğin sağlanması engellemektedir. 2008-2011 yılları arasında uygulanan bu projeyle, pekçok alanda oluşturulan işbirliği mekanizmalar yoluyla Sırp toplulukların ğitim, sağlık, gıda ve diğer alanlardaki hizmetlerden eşit şekilde yararlanmaları ve Arnavut toplumuyla aralarındaki gerilimin azaltılması amaçlanmıştır. Proje kapsamında ticaret ağları oluşturulması, sivil toplumun güçlendirilmesi, komşuluğun geliştirilmesi gibi faaliyetler yrtlmştir. Bu şekilde her iki topluma da sağlanan hizmetlerin artırılması ve kalitesinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Projeye UNICEF, BM Kalkınma Programı, Dünya Sağlık rgt, BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği gibi çok sayıda BM uzmanlık kuruluşu katılmıştır. Projenin bütçesi yaklaşık 3 milyon dolardır.⁶³⁶

⁶³⁴ United Nations Trust Fund for Human Security, *Community Information Centres*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/hsprogramme/community-information-centres/>. (Erişim tarihi: 14.04.2020)

⁶³⁵ United Nations Trust Fund for Human Security, *Weapons in Exchange for Development/Illicit Small Arms Control Programme*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/hsprogramme/weapons-in-exchange-for-developmentillicit-small-arms-control-programme/> (Erişim tarihi: 14.04.2020)

⁶³⁶ United Nations Trust Fund for Human Security, *Area Based Development Programme: Local Development for Community Stabilization in Mitrovica and Zvecan*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/hsprogramme/area-based-development-programme-local-development-for-community-stabilization-in-mitrovica-and-zvecan/> (Erişim tarihi: 14.04.2020)

Fushe, Polje ve Obilic Vatandaşları İçin Daha İyi Bir Gelecek Projesi: Bütçesi yaklaşık olarak 1 milyon 800 bin dolar olan bu proje 2012-2015 yılları arasında uygulanmıştır. Proje; BM Kalkınma, Programı, BM Nüfus Fonu ve UNICEF tarafından uygulanmıştır. Projeye; okul, belediye, çocuk yuvası, aile sağlığı merkezleri, ambulans noktaları gibi kamu binalarının temizlenmesi, ısıtılması ve tamiri için çalışmalar yapılmıştır. Bu amaçları gerçekleştirmek için sosyal projeler geliştirilmiş, eğitimden geçirilen gençlerin bu projelerde çalışmaları sağlanmıştır.⁶³⁷

7.2.3. BM'nin Kosova'daki insani güvenlik faaliyetlerinin değerlendirilmesi

BM'nin Kosova'daki insani güvenlik faaliyetlerinin iki ayrı boyutu bulunmaktadır. Bunlar, 1999-2008 yılları arasında görev yapan UNMIK ve belirli insani güvenlik sorunlarına yönelik olarak uygulanan insani güvenlik projeleridir. BM'nin Kosova'daki insani güvenlik faaliyetleri değerlendirilirken her iki boyutun da göz önüne alınması gerekir.

1999 yılındaki 1244 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararıyla kurulan UNMIK, 2008 yılına kadar Kosova'da kurulan geçici BM yönetimini üstlenmiştir. Kosova'da UNMIK'in varlığı BM'nin insani güvenlik söyleminin bir ürünü olarak değerlendirilebilmektedir.⁶³⁸ Ne var ki, UNMIK, Kosova'da geçici yönetimi üstlenmek üzere oluşturulmuş bir yapı olup 1244 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararında insani güvenliğe yönelik herhangi bir görev veya atıf bulunmamaktadır.⁶³⁹

Bununla birlikte, UNMIK birçok konuda insani güvenliğin sağlanmasına katkı sağlamıştır. UNMIK'in başarılı olduğu en önemli konular, Kosova'da siyasi istikrarın sağlanması ve Yugoslavya'dan ayrı kendi kendini yöneten özerk bir Kosova'nın kurulmasıdır. Kosova halkının bu dönemde karşılaştığı temel insani güvenlik tehdidi,

⁶³⁷ United Nations Trust Fund for Human Security, *Building a Better Future for Citizens of Fushë Kosovë / Kosovo Polje and Obiliq*, t.y.
https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/operations/projects/poverty_reduction/HTSF.html
(Erişim tarihi: 14.04.2019)

⁶³⁸ Ariöz, Zeynep. *Birleşmiş Milletlerin İnsani Güvenlik Söylemi Bağlamında Barışı Korumanın Dönüşümü Kosova Örneği*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2016

⁶³⁹ United Nations Security Council, *Resolution 1244 (1999)*. Adopted by the Security Council at Its 4011th Meeting, on 10 June 1999, S/RES/1244, [https://undocs.org/S/RES/1244\(1999\)](https://undocs.org/S/RES/1244(1999)) (Erişim tarihi: Tarihi.19.04.2020)

aşırı milliyetçi Sırp yönetimince uygulanan baskı ve şiddettir. UNMIK, KFOR'la birlikte, Kosovalılara yönelik bu şiddetin sona ermesini ve güvenli ortamın sürdürülmesini sağlamıştır. Bu, Kosova'da korkudan özgürlüğün sağlanması açısından önemli bir başarıdır. UNMIK Kosova'da temel sivil idare görevini de üstlenmiş ve bu görevi yerine getirmiştir. UNMIK süreci sonunda Kosova'nın bağımsızlığını kazanması da UNMIK adına başarı olarak değerlendirilebilir. Kosova'da demokratik kurumların oluşturulması, seçimlerin düzenlenmesi ve Kosova hükümetinin oluşturulması aşamalarında UNMIK önemli roller oynamıştır. UNMIK, yerlerinden edilen Arnavut sığınmacıların Kosova'ya dönüşlerinin sağlanması konusunda da başarılı olmuş, çok sayıda sığınmacı kısa süre içinde Kosova'ya dönmüştür.

Bununla birlikte, UNMIK bazı alanlarda ancak kısmen başarılı olabilmıştır. Kanun ve nizamın kurulması ve polis gücünün oluşturulması, UNMIK'in kısmen başarılı olduğu alanlardandır. UNMIK yönetiminde UÇK dağıtılmış, Kosova polis gücü oluşturulmuş ve küçük silahların toplanması ve kaydı çalışması yapılmıştır. Ne var ki, güven ortamının tam olarak oluşmamış olması ve geleceğe yönelik belirsizlikler nedeniyle silahların toplanması tam olarak sağlanamamıştır. Ayrıca, hukukun üstünlüğünün sağlanması için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması ve hukuki yaptırım gücünün oluşturulması istenilen şekilde gerçekleştirilememiştir. UNMIK dönemindeki en önemli eksikliklerden birisi de, güçlü bir devlet yapısının kurulamamış olmasıdır. UNMIK, Kosova'da tüm kurumlarıyla işleyen ve etkin bir idari ve politik sistem oluşturmayı başaramamıştır. Bu durumun temel nedeni, UNMIK'in karar alma süreçlerine yerel halkı dâhil etmemiş olmasıdır. Bu nedenle halkın UNMIK'e olan desteği gittikçe azalmıştır. UNMIK temel amaçlarından birisi olan Sırbistan ile Kosova arasında normalleşme hedefini gerçekleştirememiş, bu konudaki adımlar ancak AB aracılığıyla atılabilmektedir.⁶⁴⁰ UNMIK, temel altyapının oluşturulması ve buna bağlı olarak ekonomik ve sosyal gelişmenin sağlanması konusunda da başarılı olamamıştır. Geniş bir alanda önemli yetkilerle donatılmış olmasına rağmen, UNMIK,

⁶⁴⁰ EU Reporter, *Analysis: The UN in Kosovo - Success or Failure?* 17.04.2015
<https://www.eureporter.co/world/2015/04/17/analysis-the-un-in-kosovo-success-or-failure/> (Erişim tarihi: 05.11.2020)

Kosova’da görev yapan KFOR, EULEX, AGİT gibi uluslararası örgütler arasında ve bu örgütlerle Kosova makamları arasındaki eşgüdüm sağlamakta zorlanmıştır.⁶⁴¹

UNMIK dışında, BM İnsani Güvenlik Himaye Fonu finansmanında uygulanan insani güvenlik projeleri genel olarak değerlendirildiğinde, birkaç önemli nokta göze çarpmaktadır. İlk olarak, BM’nin insani güvenlik projelerinin Kosova’daki insani güvenlik problemlerinin çözümü için yetersiz kaldığı ve bu projelerin insani güvenlik yaklaşımının temel ilkeleriyle uyumlu olmadığı görülmektedir. Kosova krizi, BM İnsani Güvenlik Himaye Fonu’nun 1999’da oluşturulmasına denk gelmiştir. Bu nedenle fonun kurulmasından sonraki ilk iki yılda fon kaynaklarının önemli bir bölümü Kosova’da yürütülen projelere aktarılmıştır.⁶⁴² Buna rağmen, BM projelerinin insani güvenliğin sağlanması açısından etkili oldukları söylenemez. BM insani güvenlik projeleri kısa bir zaman dilimine yoğunlaşmış, sürekliliği olmayan kısa süreli projelerdir. Bu projelerin çok büyük kısmı BM’nin Kosova’da görev yaptığı ilk yıllarda uygulanmış, sonrasında projelerin devamı gelmemiştir. 2010 sonrası dönemde uygulanmış olan proje sayısı çok sınırlıdır. Projeler akut bir probleme yönelik kısa süreli çözümler üretmek için uygulanmıştır. Uzun yıllara yayılmış projeler bulunmadığı gibi, uygulanan bir projenin devamı niteliğinde olan projeler de bulunmamaktadır. Kosova’daki insani güvenlik projeleri daha çok kısa süreli insani yardım çalışmalarına benzemektedir. Bu durum insani güvenliğin bakış açısıyla uyumla değildir. Çünkü insani güvenlik risklere odaklı önleyici yaklaşıma, koruma yönteminin yanı sıra güçlendirme yöntemine ve kök nedenlerin çözümünü de içeren geniş bir bakış açısına sahiptir.

İkincisi, Kenya ve Kamboçya örneklerinde olduğu gibi Kosova’da BM’nin ağırlık verdiği konularla Kosova’nın ihtiyaçları arasında uyumsuzluk vardır. Kosova’daki BM projelerinin çok büyük kısmı, çatışmalarda tahrip olan okulların ve elektrik, su, kanalizasyon gibi altyapı tesislerinin tamir ve bakımına yöneliktir. Çatışma sonrası

⁶⁴¹ Beha, Adem and Gezim Visoka. Human Security as ‘Ethnic Security’ in Kosovo, *Human Security Perspectives*, Volume 7 (2010), Issue 1;

Kostovicova, Denisa, Mary Martin and Vesna Bojicic-Dzelilovic. The Missing Link in Human Security Research: Dialogue and Insecurity in Kosovo, *Security Dialogue* 43, no. 6 (December 2012): 569-585. <https://doi.org/10.1177/0967010612463489>.

⁶⁴² Oscar A., Gomez S. What Is a Human Security Project? The Experience of the UN Trust Fund for Human Security, *Global Change, Peace & Security* 24, no. 3 (October 2012): 385-403. <https://doi.org/10.1080/14781158.2012.718430>

dönemde bu tür projelere ihtiyaç olduğu açıktır. Ne var ki, daha sonraki dönemde Kosova için en önemli insani güvenlik tehditleri haline gelen işsizlik, yolsuzluk, organize suç gibi insani güvenlik tehditleri ve bu tehditlerin altında yatan nedenler olan zayıf devlet yapısı ve ekonomik kalkınmanın sağlanamaması gibi sorunları gidermeye yönelik BM projeleri uygulanmamıştır. BM'nin aktif olduğu son yirmi yıl içinde Kosova'daki insani güvenlik tehditleri istekten özgürlük alanında yoğunlaşmıştır. BM'nin insani güvenlik projelerine bakıldığında istekten özgürlüğün sağlanmasına yönelik, örneğin mesleki eğitimler verilmesi ve teknik ekipman veya bilgi sağlanması gibi projelerin geliştirilmemiş olduğu görülmektedir.

Böyle bir durum oluşmasının temel nedeni, BM'nin yerel halkı karar alma süreçlerine dâhil etmemesi ve yerel halkın taleplerini dikkate almamış olmasıdır.⁶⁴³ Genel olarak bakıldığında da, uluslararası gündem ile yerel halkların güvenlik önceliklerinin farklı olduğu görülmektedir.⁶⁴⁴ BM, NATO, AB gibi uluslararası kuruluşların Kosova'daki öncelikleri barış inşası ve askeri istikrardır. Bu kuruluşların Kosova'nın ekonomik ve sosyal gelişmesine yeteri kadar önem vermemesi, Kosova'da ekonomik gelişmenin sağlanamaması ve yüksek işsizlik oranlarının ortaya çıkmasında önemli rol oynamaktadır. BM, Kosova'da yerel istekleri dikkate alan aşağıdan yukarıya bir yaklaşım yerine, güçlü devletlerin taleplerine öncelik veren yukarıdan aşağıya bir yöntemi benimsemiştir. BM'nin Kosova'daki önceliği, ABD ve Batılı devletlerin talepleri doğrultusunda, askeri istikrarın ve mevcut pozisyonların korunması olmuş, halk kesimlerinin önemseydiği ekonomik ve sosyal gelişmenin sağlanması, BM gündeminin arka sıralarında kalmıştır.⁶⁴⁵ Bu yaklaşım nedeniyle BM Kosova'da askeri istikrarın sağlanması ve devlet inşası çalışmalarının ilk aşamasında başarı sağlamış, ancak güçlü kurumlar oluşturulması ve istekten özgürlük sağlama konularında başarı

⁶⁴³ EU Reporter, *Analysis: The UN in Kosovo - Success or Failure?*

<https://www.eureporter.co/world/2015/04/17/analysis-the-un-in-kosovo-success-or-failure/> (Erişim tarihi: 05.11.2020)

⁶⁴⁴ Churruca Muguruza, Cristina. Human Security as a Policy Framework: Critics and Challenges, *Deusto Journal of Human Rights*, no. 4 (11 December 2017): 15. <https://doi.org/10.18543/aahdh-4-2007pp15-35>.

⁶⁴⁵ Dulic, Dragana. *Peace Building and Human Security: Kosovo Case*, ETH Zurich Center for Security Studies Working Paper, 2008, <https://css.ethz.ch/en/services/digital-library/publications/publication.html/102360> (Erişim tarihi: 18.04.2020);

Tamminen, Tanja, Human Security in Post-Status Kosovo: a Shared European Responsibility, *CMC Finland Civilian Crisis Management Studies*, Volume 1: Number /2008 https://www.cmcfinland.fi/wp-content/uploads/2017/01/66418_Studies_4_Tamminen.pdf (Erişim tarihi: 02.04.2020)

sağlayamamıştır. Ayrıca, BM Kosova’da işleyen etkin bir hukuk sistemi kuramamıştır. Bu nedenle yabancıları ülkeye yatırım yapmaya ikna etme konusunda da başarılı olamamıştır.⁶⁴⁶ Yoksulluk, organize suç ve yolsuzluk gibi insani güvenlik tehditleri böyle bir ortamda ortaya çıkmıştır.⁶⁴⁷

Böyle bir durumun ortaya çıkmasının temel nedeni BM’nin yapısal sorunlarıdır. Bu sorunlar, Kenya ve Kamboçya’da olduğu gibi, Kosova’da da insani güvenliğin pratiğe geçirilmesinde önemli bir engel oluşturmaktadır. BM’nin yaptırım gücüne sahip organı Güvenlik Konseyi veto gücü olan daimi üyelerin etkisi altındadır. Daimi üyeler, çoğu durumda, insani güvenlik kaygılarıyla değil, kendi ulusal çıkarları doğrultusunda hareket etmektedirler. BM Güvenlik Konseyi kararları bu daimi üyelerin istekleri doğrultusunda şekillenmekte, aykırı durumlardaysa bu üyeler veto güçlerini kullanarak alınabilecek kararları engellemektedirler. Bu yapıda BM’nin daimi üyelerden bağımsız, örneğin insani güvenlik öncelikli, kararlar alabilmesi mümkün olamamaktadır. İlave olarak, insani güvenlik konusunda herhangi bir BM uzmanlık kuruluşunun olmaması ve Kosova’da BM faaliyetlerini yürüten esas yapının geleneksel güvenlik anlayışını sahip olan UNMIK olması, Kosova’daki BM faaliyetlerinde insani güvenlik konularına öncelik verilmesini önlemiştir.

Üçüncüsü, Kosova örneğinden elde edilen bilgiler tezin üç yaklaşım arasındaki teorik ilişkinin tartışıldığı üçüncü bölümünde savunulan “insani güvenliğin insani kalkınmaya önceliği olduğu” görüşünü desteklemektedir. Kamboçya örneğine benzer şekilde, Kosova’da da, insani güvenliğin tehlikeye girdiği bir ortamda insani kalkınma alanında herhangi bir ilerleme sağlanamamış, tam aksine çatışmaların olumsuz etkisi nedeniyle insani kalkınma düzeyi daha da geriye gitmiştir. Çatışmalar sona erip asgari bir insani güvenlik ortamı sağlandığı zaman da, ülkedeki insani kalkınma alanında bir ilerleme sağlanabilmiştir. Nitekim Kosova’da, Miloseviç yönetiminin baskı ve şiddet politikaları nedeniyle insani güvenliğin sağlanamadığı 1990’lı yıllarda insani kalkınma açısından önemli olan milli gelir ciddi oranda düşmüştür. Çatışma ortamının sona ermesi sonrasında milli gelir artmaya başlamıştır. Bu durum bize uygulamada önceliğin insani güvenliğe verilmesi gerektiğini ve insani kalkınmanın sağlanabilmesi

⁶⁴⁶ Balkan Insight, *Has the UN’s Kosovo Mission Become Obsolete?* 18 December 2018. <https://balkaninsight.com/2018/12/18/has-the-un-s-kosovo-mission-become-obsolete-12-17-2018/> (Erişim tarihi: 13.04.2020)

⁶⁴⁷ Johanna Olsson Strandberg, *Kosovo: A Success or Failure?* Lund University, t.y. <https://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=1326136&fileId=1326137>.

ve sürdürülebilmesi için asgari bir insani güvenlik ortamı sağlanmasının gerekli olduğunu göstermektedir.

Dördüncüsü, Kosova incelemesi, Eleştirel Teorinin insani güvenliğe yönelttiği, insani güvenliğin bir “devlet paradoksu” olduğu eleştirisini doğrulayan bir başka örnek sunmaktadır. İnsani güvenlik yaklaşımının devleti insani güvenliği sağlayacak temel aktör olarak görmesine karşılık, baskıcı veya zayıf devletler kendileri insani güvenlik tehdidi kaynağı haline gelebilmektedirler. Kamboçya’daki baskıcı devletin aksine, Kosova’da “zayıf devlet” insani güvenlik açısından tehlike arz etmektedir. Etkili ve işleyen bir adalet sistemi ve işleyen bir ekonomik yapı oluşturmakta başarılı olamayan güçsüz Kosova devleti, yolsuzluk ve organize güç gibi insani güvenlik tehditlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Beşincisi, Kosova’da BM insani güvenlik projelerinde insan haklarıyla bir ilişki kurulmamış, insani kalkınmayla ise ancak çok sınırlı bir ilişki kurulmuştur. Bu projelerin amaçları arasında insan haklarını geliştirmeye yönelik bir hedef bulunmadığı gibi, uygulanan projelerde insan haklarını geliştirmeye yönelik faaliyetler de yürütülmemiştir. BM’nin insani güvenlik projeleriyle insani kalkınma arasındaysa kısmi bir bağlantı bulunmaktadır. BM’nin insani güvenlik projelerinin insani kalkınmayla olan sınırlı ilişkisi, insani kalkınmanın üç boyutundan birisi olan bilgiye erişim alanındadır. BM’nin insani güvenlik projelerinde eğitim ve okullar önemli yer tutmaktadır. Projelerin önemli bir bölümü okulların yeniden inşası, onarımı, su veya kanalizasyon sistemlerinin bakımı, okullara eğitim ekipmanı sağlanması, öğretmenlere eğitim verilmesi gibi alanlardadır. Bu tür projelerin eğitimin artırılmasına, dolayısıyla bilgiye erişim sağlanarak insani kalkınmanın gerçekleştirilmesine katkı sağlayacağı açıktır; ancak BM’nin Kosova’daki insani güvenlik projelerinde insani kalkınmanın diğer iki boyutu olan uzun ve sağlıklı yaşam ile iyi yaşam standartlarını sağlama hususunda herhangi bir faaliyetinin olmadığı görülmektedir.

Sonuç olarak, NATO’nun çatışma ve şiddet ortamını durdurması sonrasında Kosova’da göreve başlayan BM’nin varlığı ve faaliyetleri, Kosova’ya bir güvenlik şemsiyesi sağlayarak oluşmuş olan güvenli ortamın sürdürülmesini ve Kosova’nın bağımsızlığa ulaşmasını sağlamıştır. Bu açıdan BM, Kosova halkının özgürleşmesine katkı sağlamıştır. Diğer yandan, BM’nin esas insani güvenlik faaliyeti olarak

uygulamış olduğu insani güvenlik projelerinin Kosova halkının özgürleşmesine katkısı oldukça sınırlı olmuştur.

7.3. Kosova’da İnsani Kalkınma

Bu bölümde insani güvenlik ile insani kalkınma arasındaki pratik ilişkinin diğeri bir boyutu olan Kosova’daki insani kalkınma konusu incelenecektir. Bir önceki bölümde iki yaklaşım arasındaki pratik ilişki insani güvenlik boyutu açısından incelenmiştir. Bu bölümde ise, BM’nin Kosova’daki insani kalkınma faaliyetlerinin pratikte insani güvenlikle bir bağlantısının olup olmadığı sorusunun cevabı araştırılacaktır. Bölüm içinde öncelikle Kosova’daki insani kalkınmanın genel durumu ve insani kalkınma alanında karşılaşılan başlıca sorunlar ele alınacak, daha sonra BM’nin bu sorunların çözümüne yönelik olarak Kosova’da yürütmüş olduğu insani kalkınma faaliyetleri incelenecek ve tartışılacaktır.

7.3.1. Kosova’da insani kalkınma durumu

Kosova, insani kalkınma açısından Kenya ve Kamboçya’ya göre daha iyi durumda olmasına rağmen, bulunduğu Avrupa bölgesi standartlarına göre kötü bir durumdadır. İnsani Güvenlik Endeksi’nde Kenya 0,601 puanla 189 ülke arasında 143. sıradayken, Kamboçya bu endekste 0,594’puanla 144. sırada bulunmaktadır. Kosova’nın İnsani Kalkınma Endeksi’ndeki puanı 0,714’tür.⁶⁴⁸ İnsani Kalkınma Endeksi’nde Kosova’nın ülke sıralaması belirtilmemektedir, çünkü BM üyesi olmayan Kosova BM tarafından ülkeler sıralamasına dâhil edilmemektedir.⁶⁴⁹ Kosova’nın insani kalkınma puanının Kenya ve Kamboçya’ya göre yüksek olmasının nedeni, Kosova’da ortalama yaşam süresi ve okula kaydolma oranlarının yüksek olmasıdır.

İnsani kalkınmanın üç boyutundan en önemlisi uzun ve sağlıklı yaşamdır. Uzun ve sağlıklı yaşamın göstergesi ortalama yaşam süresidir. Kosova’da ortalama yaşam

⁶⁴⁸ BM Kalkınma Programı, *UNDP in Kosovo*, 2021, <https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home.html>. (Erişim tarihi: 06.02.2021)

⁶⁴⁹ BM Kalkınma Programı, *UNDP Human Development Reports*, t.y. <http://hdr.undp.org/en/countries>. (Erişim tarihi: 06.02.2021)

süresi 72,1'dir.⁶⁵⁰ Kenya'da ortalama yaşam süresi 67,3 iken, bu süre Kamboçya da 69,3'tür. 1990'larda yaşanan çatışma ortamı nedeniyle azalan ortalama yaşam süresi çatışmaların sona ermesiyle tekrar yükselmiştir.⁶⁵¹

İnsani kalkınmanın diğer bir boyutu bilgiye erişimdir. Bilgiye erişimin ölçütü ise eğitimidir. Bir ülkedeki eğitiminin durumu ölçülürken bakılan unsurlardan birisi, o ülkedeki okur-yazar oranlarıdır. Kosova'da okur-yazarlık oranı yüzde 92,4'tür. Bu oran Kamboçya'da 73,9 iken, Kenya'da 78,7'dir. Eğitimin ölçüldüğü diğer bir unsur da birincil ve ikincil eğitime kaydolma oranlarıdır. Kosova'da okula kaydolma oranları 1990'lı yıllarda oldukça düşmüştür. Aşırı milliyetçi Miloseviç yönetiminin okullarda Arnavutçayı yasaklaması nedeniyle, bu dönemde Arnavutlar İbrahim Rugova önderliğinde kendi gayri resmi eğitim sistemlerini oluşturmuşlardır. Bu dönemde yaşanan çatışma ortamında çok sayıda okul kullanılamaz duruma gelmiştir. Çatışma sonrası dönemde güvenli ortamın sağlanması ve okulların tamir edilmesi nedeniyle okula kaydolma oranları artmıştır. Kosova'da birincil eğitime kaydolma oranı yüzde 95,4, ikincil eğitime kaydolma oranı ise 75,2'dir. Üniversite eğitimine kaydolma oranlarındaysa düşüş yaşanmaktadır. Bu durumun nedeni, ülkedeki üniversite eğitiminin iş bulma konusunda yeterince etkili olmaması nedeniyle öğrencilerin yurtdışında okumayı tercih etmeleridir.⁶⁵² Kosova eğitim sistemi; yararlanılan bilgiler, kullanılan yöntemler, teknik ekipman ve ihtiyaç duyulan iş gücünü yetiştirme konularında yetersizdir.⁶⁵³

İnsani kalkınmanın sağlanabilmesi, için gerekli olan üçüncü unsur da iyi yaşam standartlarıdır. İnsani Kalkınma Endeksi'nde iyi yaşam standardı kişi başına düşen milli gelirle ölçülmektedir. Dünya Bankası verilerine göre 2019 yılı itibariyle Kosova'da gayri safi milli hâsıla 7,926 milyar dolar, kişi başına düşen milli gelirse 4,640 dolardır.⁶⁵⁴ Kosova'da milli gelir 1980'lerin sonu ve 1990'lı yıllarda hüküm süren Moseviç rejimi döneminde ciddi şekilde düşmüştür. Milli gelir, çatışma sonrası

⁶⁵⁰ Worldbank, *Kosovo | Data*, t.y. <https://data.worldbank.org/country/kosovo> (Erişim tarihi: 01.02.2021)

⁶⁵¹ United Nations Development Programme Kosovo, *Kosovo Human Development Report 2004*, 2004, http://hdr.undp.org/sites/default/files/kosovo_2004_en.pdf, (Erişim tarihi: 17.04.2020)

⁶⁵² United Nations Development Programme Kosovo, *Kosovo Human Development Report 2004*, 2004, http://hdr.undp.org/sites/default/files/kosovo_2004_en.pdf, (Erişim tarihi: 17.04.2020)

⁶⁵³ BM Kalkınma Programı, *Kosovo Human Development Report 2016*, 2016, <http://hdr.undp.org/en/countries>. (Erişim tarihi: 17.04.2020)

⁶⁵⁴ Worldbank, *Kosovo | Data*, t.y. <https://data.worldbank.org/country/kosovo> (Erişim tarihi: 01.02.2021)

dönemde artış göstermişse de, daha önceki gelir seviyelerinin yakalanması zaman almıştır. İyi yaşam standardını sağlamak açısından önemli olan sağlık göstergeleri açısından Kosova çok iyi durumda değildir. Kosova’da beş yaş altı bebek ölüm oranı binde 35-40 civarındadır. Yüksek oranda görülen tüberküloz da önemli bir sağlık tehdidi oluşturmaktadır.⁶⁵⁵

7.3.2. BM’nin Kosova’daki insani kalkınma faaliyetleri

BM, Kosova’daki insani kalkınma faaliyetlerini, UNMIK ve BM ülke ekibi aracılığıyla yürütmektedir. Başkent Priştina ve Sırp bölgesi Mitroviça’da bulunan iki ofisiyle faaliyet gösteren UNMIK, güvenlik ve istikrar konularında çalışmalar yürütmektedir. UNMIK, Kosova’da hukukun üstünlüğü alanında yetkili olan EULEX ile koordineli bir şekilde çalışmaktadır.⁶⁵⁶ Kosova’daki BM uzmanlık kuruluşlarının çalışmalarınıysa BM ülke ekibi koordine etmektedir. Kosova ülke ekibi 19 BM uzmanlık kuruluşu temsilcisini içermektedir.⁶⁵⁷

1999 yılında UNMIK’in kurulmasıyla birçok BM uzmanlık kuruluşu Kosova’da faaliyete başlamış, farklı alanlarda çalışmalar yürütmüşlerdir. İlk dönemde BM çalışmaları daha çok şiddetin önlenmesi konusuna odaklanmıştır. Daha sonraki dönemde çalışmaların yoğunlaştığı alan, demokratik yönetim aygıtının oluşturulması olmuştur. 2004 Kosova İnsani Kalkınma Raporu’na göre, Kosova halkının yalnızca yüzde 12-13’lük bir kesimi yerel ve merkezi politikalara etki edebildiğini düşünmektedir. Bu nedenle, Kosova’da demokratik bir yönetimin oluşturulması öncelikli bir konu olmuştur. Bu amaçla, BM tarafından öncelikle seçim sisteminin oluşturulması, hesap verilebilirliğin sağlanması, Kosova meclisinin gücünün artırılması için çalışmalar yürütülmüştür. BM burada, merkezi ve yerel yönetim reformu yaparak yeni kurumlar oluşturmaya ve mevcut kurumların kapasitesini geliştirmeye çalışmıştır. Demokratik yönetimin kurulması için sivil toplum örgütleri,

⁶⁵⁵ United Nations Development Programme Kosovo, *Kosovo Human Development Report 2010*, UNDP, 2010 http://hdr.undp.org/sites/default/files/nhdr_kosovo_2010_english.pdf. (Erişim tarihi: 17.04.2020)

⁶⁵⁶ UNMIK, *United Nations Mission in Kosovo*, t.y. <https://unmik.unmissions.org/>. (Erişim tarihi: 16.04.2020)

⁶⁵⁷ BM Kosova Ülke Ekibi, *UN Kosovo Team What We Do*, t.y. <http://unkt.org/what-we-do/>. (Erişim tarihi: 19.03.2019)

iş dünyası örgütleri ve medyayla diyalog içinde çalışan BM, merkezi ve yerel otoriteler arasında yetki dağılımının sağlanması amacıyla yetki dağıtımını (*decentralization*) yaklaşımını desteklemiş, merkezi ve yerel kurumların kapasitesini artırmaya gayret etmiştir.⁶⁵⁸

BM demokratik yönetimin oluşturulmasının yanı sıra, başka alanlarda da faaliyetler yürütmüştür. BM, Kosova'ya dönen ailelere destek olmak, genç işsizlere iş bulma konusunda yardımcı olmak ve sivil hayata dönen silahlı milislere destek sağlamak amacıyla çeşitli çalışmalar yapmıştır. BM, genellikle emlak alanına yatırılan yurtdışı işçi dövizlerinin bankacılık sistemi aracılığıyla üretim alanına aktarılması için de girişimlerde bulunmuştur. BM, ayrıca, yargı ve güvenlik güçleri üzerindeki gözetimin artırılması için de faaliyetlerde bulunmuştur. Burada yine BM bünyesinde yolsuzluğu önlemek amacıyla adalet sistemini geliştirecek, yargıç ve savcılarının çalışma kurallarını belirleyecek, verilen hukuk eğitimini güçlendirecek çalışmalar yapılmıştır. Çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması amacıyla Kosova'da enerji kaynağı olarak kullanılan ve hava kirliliğine yol açan linyit kullanımının azaltılması, orman tahribatının önlenmesi ve Şar dağlarında ilk milli parkın oluşturulması gibi faaliyetler de bu dönemde gerçekleştirilmiştir. BM Kalkınma Programı insani kalkınma alanında bilgi eksikliğini gidermek amacıyla, 2003 yılında İnsani Kalkınma Araştırması gerçekleştirmiştir.⁶⁵⁹

BM, insani kalkınma alanındaki kısa süreli faaliyetlerinin yanı sıra, daha kapsamlı ve uzun süreli projeler de yürütmüştür. Bu projeler şunlardır:

Kosova Programı Eylem Planı: BM'nin Kosova'da geliştirdiği önemli bir proje, BM Kalkınma Programı tarafından 2011-2015 yıllarında uygulanmış olan Kosova Programı Eylem Planı'dır. Eylem Planı Binyıl Kalkınma hedeflerine Kosova ölçeğinde ulaşabilmek amacıyla geliştirilmiştir. Eylem planı, BM Kalkınma Programı tarafından, BM uzmanlık kuruluşları arasında ve bu kuruluşlarla Kosova kurumları arasında eşgüdümü sağlamaya çalışmıştır. Kosova Programı Eylem Planı'nın bütçesi 2 milyon 230 bin dolar olmuştur. Plan, başta BM Kalkınma Programı olmak üzere, BM Nüfus Fonu ve UNICEF gibi BM uzmanlık kuruluşları tarafından uygulanmıştır.

⁶⁵⁸ United Nations Development Programme Kosovo, *Kosovo Human Development Report 2004*, 2004, http://hdr.undp.org/sites/default/files/kosovo_2004_en.pdf, (Erişim tarihi: 17.04.2020)

⁶⁵⁹ BM Kalkınma Programı, *Kosovo Programme Action Plan 2011 - 2015*, t.y. <https://www.undp.org/content/dam/kosovo/docs/KPAP.pdf> (Erişim tarihi: 12.04.2020)

Planın hazırlanma gerekçesi, erkeklerde yüzde 40,7 kadınlarda yüzde 56,4 olarak gerçekleşen yüksek işsizlik oranları ve Avrupa bölgesine göre en son sırada yer alan insani kalkınma oranları olarak belirtilmiştir. BM projelerinin uygulanmasının karmaşık olması ve zaman kayıplarına yol açması gerekçesiyle, bu eylem planında projelerin uygulama sorumluluğu ulusal otoritelere devredilmiştir. Eylem planı kapsamında üç temel alanda çalışmalar yürütülmüştür: 1) Büyüme ve kalkınma 2) Demokratik kurumların geliştirilmesi 3) Sürdürülebilir çevrenin sağlanması.⁶⁶⁰

Aktif İş Pazarı Programı - 1: Kosova’da BM tarafından yürütülen önemli projelerden birisi Aktif İş Pazarı Programı’dır. Program Kosova’da en büyük sorun olan işsizliği azaltmaya yönelik olarak geliştirilmiştir. İki aşamada yürütülen prgramın ilk aşaması 2005-2014 yılları arasında yürütülmüştür. Programın bütçesi 4 milyon 464 bin dolar olmuştur. Kosova hükümetiyle birlikte yürütülen bu program çerçevesinde mesleki eğitimler düzenlenmiş, belediyelerde iş bulma ofisleri oluşturulmuş, özel şirketler ve ilgili sivil toplum örgütleri desteklenmiş, iş pazarı bilgi sistemi kurulmuştur. Düzenlenen mesleki eğitimlerde 11,383 kişiye bitirme sertifikası verilmiştir.⁶⁶¹

Aktif İş Pazarı Programı - 2: Aktif İş Pazarı Programı’nın ikinci aşaması 2014-2021 yılları arasında uygulanmaktadır. 2 milyon 939 bin dolar bütçesi olan bu program kapsamında bir işsizlik fonu oluşturulmuştur. Fon ile yeni kurulan 80 firmaya destek verilerek yaklaşık 2 bin kişinin iş bulması sağlanmıştır. Ayrıca staj programları geliştirilmiş, terzilik, fırıncılık, berberlik, marangozluk, tamircilik ve elektrik teknisyenliği gibi alanlarda mesleki eğitimler düzenlenmiştir. Yürütülen faaliyetlerle 14,224 kişiye ulaşılmıştır.⁶⁶²

Genel Kalkınma Planı - 1: 2011-2015 yılları arasında uygulan BM Genel Kalkınma Planı, BM ülke takımı tarafından oluşturulmuştur. Planın esas yürütücüsü olan BM Kalkınma Programı insani kalkınmanın sağlanması amacıyla iyi uygulama örnekleriyle ilgili bilgi ve tecrübelerini Kosova kurumlarıyla paylaşmıştır. Planın

⁶⁶⁰ BM Kalkınma Programı, *Kosovo Programme Action Plan 2011-2015*, t.y.

<https://www.undp.org/content/dam/kosovo/docs/KPAP.pdf> (Erişim tarihi: 12.04.2020)

⁶⁶¹ United Nations Development Programme Kosovo, *Active Labour Market Programmes for Youth*, 2021

https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/operations/projects/poverty_reduction/ALMP.html. (Erişim tarihi: 24.01.2021)

⁶⁶² United Nations Development Programme Kosovo, *Active Labour Market Programmes 2, Annual Reports*, t.y.

https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/operations/projects/poverty_reduction/active-labour-market-programmes-2.html (Erişim tarihi: 26.04.2020)

temel hedefi BM Binyıl Kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesidir. Program çerçevesinde, Kosova’da pazar ekonomisinin kurulması, altyapı yatırımlarının yapılması, hukukun üstünlüğünün sağlanması ve bağımsız bir hukuk düzeninin kurulması, demokratik yönetimin sağlanması, azınlık grupların maruz kaldığı dışlanmanın azaltılması ve çevrenin korunması gibi alanlarda çalışmalar yapılmıştır. Ne var ki, bu program yeterince amacına ulaşamamış ve BM uzmanlık kuruluşları arasında eşgüdüm sağlanması konularında sorunlar yaşanmıştır.⁶⁶³

Genel Kalkınma Planı - 2: Genel Kalkınma Planının ikincisi 2016-2020 yılları arasında uygulanmıştır. BM’nin farklı uzmanlık kuruluşu faaliyetlerinin tekmişçesine eşgüdüm içinde çalışmasını hedefleyen “bir olarak yapmak” ilkesi çerçevesinde hazırlanan ikinci plan, BM’nin ortak programlar yürütebilmesi amacıyla geliştirilmiştir. Planın uygulanması için 30 milyon dolarlık bir kaynak ayrılmıştır. Plan, BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve Kosova’nın AB üyelik perspektifiyle uyumlu olarak hazırlanmıştır. Plan çerçevesinde mücadele edilecek en önemli sorunlar; yolsuzluk, fakirlik ve dışlanma olarak belirlenmiştir. Plan, hem insani kalkınma hem de insan hakları alanında faaliyetler içermektedir. Plan kapsamında: 1) Yönetimin güçlendirilmesi ve hukukun üstünlüğünün sağlanması 2) Sosyal dışlanmanın azaltılması 3) Çevre ve sağlık konularında çalışmalar yürütülmüştür.⁶⁶⁴

7.3.3. Kosova’daki insani kalkınma faaliyetlerinin değerlendirilmesi

BM’nin Kosova’da yürütmüş olduğu insani kalkınma faaliyetleri genel olarak değerlendirildiğinde, şu hususların öne çıktığı görülmektedir: İlk olarak, BM’nin Kosova’daki insani kalkınma faaliyetlerinin oldukça yetersiz ve etkisiz olduğu görülmektedir. BM Belgelerinde, BM’nin Kosova’da önem verdiği ve çalışmalar yürüttüğü konuların başında güçlü ve demokratik bir yönetimin oluşturulmasının geldiği belirtilmektedir. Verildiği belirtilen bu öneme karşın amaçlanan hedeflere ulaşamamıştır. Kosova’da devlet yapısı hala zayıftır ve kurumlar yeterince etkili

⁶⁶³ BM Kalkınma Programı, *Kosovo Programme Action Plan 2011-2015*, t.y. <https://www.undp.org/content/dam/kosovo/docs/KPAP.pdf> (Erişim tarihi: 12.04.2020)

⁶⁶⁴ BM Kosova Ülke Ekibi, *UN Kosova Team What We Do*, t.y. <http://unckt.org/what-we-do/>. (Erişim tarihi: 19.03.2019)

değildir.⁶⁶⁵ Kosova’da insani kalkınma açısından önemli bir fark oluşturabilecek olan konu, işsizlik sorununun çözülerek insanların yeterli bir gelire sahip olmalarının sağlanmasıdır. BM tarafından yürütülen faaliyetlere rağmen, Kosova’daki işsizliğin azalması söz konusu değildir. İşsizlik rakamları hala çok yüksektir; günümüzde bile bu oran yüzde 45’lerde seyretmektedir. Yine Kosova’da fakirlik oranları da yüksektir; bu oran da yaklaşık yüzde 30’larda seyretmektedir.⁶⁶⁶ Böyle bir ortamda insanların yeterli gelire ulaşması ve iyi yaşam standartlarına ulaşması mümkün değildir. İşsizliğin azaltılması için sorunun kök nedeninin giderilmesi, diğer bir ifadeyle, Kosova ekonomisinin güçlendirilmesi, üretim yapan ve istihdam üreten bir ekonominin oluşturulması gerekir. BM’nin Kosova’da bu konuda ciddi bir faaliyeti bulunmamaktadır. BM’nin düzenlemiş olduğu mesleki eğitim kursları önemli olmakla birlikte, bunlar ekonomide dönüşüm yapacak düzeyde değildir. BM’nin, işsizliğe yönelik veri tabanı oluşturulması, iş bulmaya yönelik mekanizmalar geliştirmesi çalışmaları da, mevcut çok az sayıdaki işlere yönelik olup istihdam oranını elle tutulur artıracak bir nitelik taşımamaktadır.

İnsani kalkınma açısından kayda değer BM katkısı eğitim alanında olmuş, BM projeleri okulların tamiri ve inşasına katkı sağlamıştır. BM’nin yanı sıra, AB’nin de Kosova’da ekonomik kalkınma açısından yeterli çalışması yoktur. Kosova’da AB adına görev yapan EULEX, hukukun üstünlüğünün sağlanması ve yargı sisteminin güçlendirilmesi konularında çalışmalar yapmaktadır, ancak AB’nin Kosova’da ekonomik kalkınma alanında çalışan bir birimi bulunmamaktadır. Dolayısıyla Kosova ekonomisinin mevcut durumu BM ve AB’nin bu alanda ciddi çalışmalar yapmadığını göstermektedir. BM ve AB’nin ekonomik kalkınma alanında yaptığı en önemli katkı, yol yapım çalışmalarına verilen finansman desteği olmaktadır.

İkinci olarak, BM’nin Kosova’da insani kalkınma alanındaki başarısızlığının temel nedeninin BM’nin insani kalkınmaya gereken önemi vermemiş olduğu görülmektedir. BM’nin Kosova’daki insani kalkınma faaliyetleri, BM’nin barış inşası ve barış koruma görevlerinin gölgesinde kalmıştır. BM’nin Kosova’da aktif rol alması 1999 NATO askeri müdahalesinden sonra gerçekleşmiştir. Bu dönemde BM’nin önceliğini

⁶⁶⁵ Kostovicova, Denisa, Mary Martin and Vesna Bojicic-Dzelilovic. The Missing Link in Human Security Research: Dialogue and Insecurity in Kosovo, *Security Dialogue* 43, no. 6 (December 2012): 569-585. <https://doi.org/10.1177/0967010612463489>.

⁶⁶⁶ Emin, Nedim. *Kosova Siyasetini Anlama Klavuzu*, Setav, 2014, http://file.setav.org/Files/Pdf/20141017111147_42_kosova_web.pdf. (22.12.2020)

oluşturan konular; güvenliğin sağlanması, kuzeydeki Sırp azınlığın durumu, UÇK'nın silahsızlandırılması, sığınmacıların geri dönüşü gibi askeri ve siyasi konular olmuştur. İlerleyen dönemdeyse öncelik, Kosova'da demokratik yönetim yapısı oluşturulması, Kosova'nın bağımsızlığı ve Kosova-Sırbistan görüşmeleri olmuştur. İnsani kalkınma çalışmaları ancak 2010 sonrası dönemde gerçekleştirilebilmiştir. Nitekim ilk BM Genel Kalkınma Planı 2011-2015 yılları için hazırlanmıştır. Kosova'daki insani kalkınma çalışmaları her zaman BM'nin önceliği olan askeri ve siyasi konuların arkasında kalmıştır.

Kosova'da insani güvenlik bölümünde de belirtildiği üzere, BM'nin Kosova'daki öncelikleri Kosova halkı ya da BM tarafından değil, esas olarak BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi olan ve Kosova'ya NATO müdahalesini organize eden ABD tarafından şekillendirilmiştir. ABD'nin Kosova'daki önceliğiye kendi stratejik çıkarları gereği askeri ve siyasi konular olmuştur. 2020 Eylül ayında Beyaz Sarayda Sırbistan ile Kosova'nın ekonomik ilişkileri normalleştirme kararının açıklandığı toplantıda ABD başkanı Trump'ın bu normalleşmeyi İsrail'e bağlayarak Kosova'nın Sırbistan ile ilişki kuracağı ve Sırbistan'nın büyükelçiliğini Kudüs'e taşıyacağını açıklaması, ABD nin Kosova meselesine yaklaşımını gösteren güzel bir örnektir. Dolayısıyla, Kosova halkının önemseydiği ekonomik ve sosyal gelişmenin sağlanması BM'nin Kosova'daki önceliği değildir. AB'nin insani kalkınma alanındaki başarısızlığının altında da benzer sebepler vardır. Neticede Kosova 1 milyon 850 bin nüfuslu küçük bir ülkedir. BM ve AB gibi büyük örgütlerin Kosova'da ekonomik ve sosyal gelişmenin sağlanması için çalışmaları ve yeterli kaynak ayırmaları halinde Kosova'da insani kalkınma alanında gelişme sağlanamaması mümkün değildir. Kosova'da ekonomik ve sosyal gelişmenin sağlanamamış olması, bu konulara yeterince önem verilmediğini göstermektedir.

Üçüncü olarak, BM'nin Kosova'daki insani kalkınma faaliyetlerinde insani güvenlik ve insan hakları arasında doğrudan bir ilişki kurulmamıştır. İnsani kalkınma alanında yürütülen faaliyetlerde insani kalkınma veya insan haklarına geliştirmeye yönelik bir amaç ya da hedef belirtilmemiştir. Bu konudaki tek istisna Genel Kalkınma Planı-2'de insan haklarına yönelik hedeflerin belirlenmiş olmasıdır. İnsani güvenlik ve insan haklarıyla doğrudan ilgisi olmayan örneğin altyapı yatırımları gibi konularda bu yaklaşımlara vurgu yapılmaması normal görülebilir. Ancak insani güvenlik ve insan haklarıyla bağlantılı olan faaliyetlerde dahi, bu iki yaklaşımın hedef olarak

belirtilmediği görülmektedir. Örneğin, işsizlik, Kosova’da bir insani güvenlik tehdididir. Dolayısıyla insani kalkınma kapsamında işsizliği azaltmak adına yürütülen BM faaliyetlerinde, insani güvenliğin sağlanmasının da amaç olarak belirtilmesi gerekir. BM’nin insani kalkınma ve insani güvenlik faaliyetleri arasında, en azından birbirleriyle ilişkili konularda, bir eşgüdümün sağlanması mümkündür; ancak bu yapılmamıştır. Bununla birlikte, insani kalkınma alanındaki BM faaliyetlerinin bazılarının doğrudan, bazılarının da dolaylı olarak, ismen anılmasa da insani güvenliğe ve insan haklarına katkıda bulunduğu söylenebilir. Örneğin, işsizliğin azaltılmasına yönelik faaliyetler, aynı zamanda insani güvenliğin sağlanmasına da katkı yapmaktadır. Yine Kosova’da demokratik bir yönetimin oluşturulması, dolaylı olarak insan haklarının da gelişimine katkı yapmaktadır.

Sonuç olarak, Kosova’daki öncelikli gündemi askeri ve idari konular olan BM’nin Kosova’daki insani kalkınma faaliyetleri yetersizdir ve Kosova’daki insanların özgürleşmesine katkı yapamamaktadır. Ayrıca BM’nin Kosova’daki insani kalkınma faaliyetleriyle insani güvenlik ve insan hakları faaliyetleri arasında bağlantı ve eşgüdüm de kurulamamıştır.

7.4. Kosova’da İnsan Hakları

Kosova’daki insan hakları seviyesi bu ülkedeki insani güvenlik ve insani kalkınma durumuna kıyasla daha iyi durumdadır. Kosova’da BM’nin doğrudan insan hakları faaliyetleri yok denecek kadar azdır. Bununla birlikte, Kosova’daki BM varlığı, insan haklarının korunması açısından önemli rol oynamıştır. Bu bölümde, Kosova’daki insan hakları konusu işlenecektir. Bölüm içinde önce Kosova’daki insan haklarının durumu incelenecek, sonrasında BM’nin bu ülkede insan hakları alanında yürüttüğü faaliyetler araştırılacaktır. Bölüm sonunda ise BM faaliyetleri tez konusu çerçevesinde değerlendirilecektir.

7.4.1. Kosova’da insan hakları durumu

1990’larda çok ciddi insan hakları ihlalleri yaşanan Kosova’da, çatışmaların sona ermesi ve bağımsızlığın kazanılması sonrasında, bazı sıkıntılar yaşanmakla birlikte, insan hakları ihlalleri azalmıştır. Nitekim Freedom House’un değerlendirmesine göre,

Kosova 100 üzerinden 54 puanla “yarı özgür” bir ülke durumundadır.⁶⁶⁷ Diğer yandan, Kosova, insan haklarının dünyadaki gelişimi açısından da, önemli bir ülke olmuştur. 1999 yılında insan hakları ihlalleri gerekçesiyle gerçekleştirilen NATO müdahalesi, insan hakları nedeniyle askeri müdahale yapılması açısından önemli bir kırılma noktası oluşturmuştur.⁶⁶⁸

Kosova’da 1998-1999 yıllarında vahim düzeyde insan hakları ihlalleri yaşanmış ve savaş suçları işlenmiştir. Bu dönemde yaklaşık 850 bin Kosovalı yerlerinden edilmiştir.⁶⁶⁹ Bu dönemde en yaygın insan hakları ihlalleri; soygun, darb etme, işkence, öldürme, cinsel saldırı, tecavüz, evlerin yakılması ve toplu göçe zorlama olmuştur. Tecavüz ve etnik temizlik Arnavutları yıldırma amacıyla bir silah olarak kullanılmıştır.⁶⁷⁰ Binlerce kadın Yugoslavya ordusu ve Sırp paramiliter grupları tarafından uygulanan sistematik işkence ve tecavüze maruz kalmıştır.⁶⁷¹ Bu suçların failleri daha sonra savaş suçları mahkemesinde yargılanmıştır. 1993 yılında kurulan Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, 2017 yılına kadar devam eden görev süresinde, Kosova’da dâhil olmak üzere, eski Yugoslavya topraklarında işlenen savaş suçlarını yargılamıştır. NATO müdahalesi ve UNMIK’in kurulmasıyla insan hakları alanında ilerlemeler sağlanmıştır. Ne var ki, UNMIK’in insan hakları ihlalleri yaptığına dair de şikâyetler olmuştur. Bu şikâyetleri araştırmak amacıyla 2006 yılında bağımsız uzmanlardan oluşan BM İnsan Hakları Danışma Paneli oluşturulmuştur. Panel, raporunda, UNMIK’ın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne aykırı

⁶⁶⁷ Freedom House, *Freedom House Kosovo*, t.y. <https://freedomhouse.org/country/kosovo>. (Erişim tarihi: 22.04.2020)

⁶⁶⁸ Chandler, David. *From Kosovo to Kabul and Beyond: Human Rights and International Intervention*, Pluto Press, 2015.

⁶⁶⁹ Beurmann, Kurt. Human Rights in Kosovo, *Human Rights Review* 9, no.1 (March 2008): 41-54. <https://doi.org/10.1007/s12142-007-0028-0>.

⁶⁷⁰ Ajdini, Sheri. *Human Rights Violation in Kosovo 1989-1999*, PSCI 481, Spring, 2015 https://www.academia.edu/12372041/Human_Rights_Violation_in_Kosovo_1989-1999. (Erişim tarihi: 01.10.2020);

Robinson, Mary. *Report of Mary Robinson United Nations High Commissioner for Human Rights on the Human Rights Situation in Kosovo - Albania*, 22 April 1999, <https://reliefweb.int/report/albania/report-mary-robinson-united-nations-high-commissioner-human-rights-human-rights>. (Erişim tarihi: 23.04.2020)

⁶⁷¹ Amnesty International, *Kosovo: Compensation for Wartime Rape Survivors but Still No Justice*, 13.12.2017, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2017/12/kosovo-compensation-for-wartime-rape-survivors-but-still-no-justice/> (Erişim tarihi: 01.11.2020)

davranışlarda bulunduğunu belirtmiştir.⁶⁷² BM, mağdurlardan özür dilemiş ve onlara tazminat ödemiştir.⁶⁷³

Bugün Kosova’da anayasal bir düzen vardır, demokratik kurumlar da oluşturulmuştur. Bağımsızlıkla birlikte, 2008 yılında oluşturulan anayasa halen yürürlüktedir. Anayasada insan haklarına saygı duyulacağı, özgürlüklerin korunacağı belirtilmiştir.⁶⁷⁴ Yasama, yürütme ve yargı anayasal olarak birbirlerinden ayrılmıştır. Kosova Meclisi açıktır. Halk seçme ve seçilme hakkını kullanabilmektedir. Kosova devlet başkanını Kosova Meclisi seçmektedir. Kosova’da merkezi ve yerel seçimler düzenli olarak yapılmaktadır. Uluslararası gözlemciler seçimlerin açık ve adil bir şekilde gerçekleştiğini belirtmektedir. Bireyler ifade özgürlüğünü kullanabilmekte ve siyasi görüşlerini açıklayabilmektedir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı nadiren sınırlandırılmaktadır. Sivil toplum örgütleri kurulabilmekte ve faaliyetlerini yürütebilmektedir.⁶⁷⁵

Ne var ki, Kosova’da yargı bağımsızlığı alanında sorunlar yaşanmaktadır. Bu durum, insan hakları ihlalleri durumunda, hak arama özgürlüğünü kısıtlamaktadır. Yürütmenin yargıya müdahaleleri yargı bağımsızlığını ihlal etmektedir. Üst düzey devlet görevlilerinin bazılarının yolsuzluk ve organize suç ile bağlantılı olduğu belirtilmektedir. Ne var ki, bu kişilerin yargılanmaları mümkün olamamaktadır. Kosova’da hukukun üstünlüğü tam olarak sağlanamamıştır. Mahkemeler yavaş işlemektedir. Ayrıca nezarethane ve hapishanelerde insan hakları ihlalleri yaşandığı, sorgulamalarda fiziki ve psikolojik şiddet kullanıldığı, sorgulamalarda avukat bulundurma zorunluğuna uyulmadığı, soruşturmanın tam yapılmadığı şeklinde şikâyetler mevcuttur.⁶⁷⁶

⁶⁷² Durocher, Martine. United Nations Mission to Kosovo: In Violation of the Right to Life? *Criminal Law Forum* 27, no. 4 (December 2016): 393-415 <https://doi.org/10.1007/s10609-016-9291-6>.

⁶⁷³ Human Rights Watch, *World Report 2019: Rights Trends in Serbia/Kosovo*, 20 December 2018. <https://www.hrw.org/world-report/2019/country-chapters/serbia/kosovo>. (Erişim tarihi: 06.04.2020)

⁶⁷⁴ State Portal of the Republic of Kosovo, *Constitution*, t.y. <https://www.rks-gov.net/EN/f40/republic-of-kosovo/constitution>. (Erişim tarihi: 22.04.2020)

⁶⁷⁵ Freedom House. *Freedom House Kosovo*, t.y. <https://freedomhouse.org/country/kosovo>. (Erişim tarihi: 22.04.2020)

⁶⁷⁶ U.S. Department of State, *2019 Country Reports on Human Rights Practices: Kosovo*, t.y. <https://www.state.gov/reports/2019-country-reports-on-human-rights-practices/kosovo/> (Erişim tarihi: 06.01.2021);

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *Civil Society Report On Human Rights in Kosovo in 2019*, June 2020, https://www.ohchr.org/Documents/Press/kosovo_cso_2019_human_rights_report_en.pdf (Erişim tarihi: 06.01.2021)

Basın özgürlüğü anayasal güvence altına alınmış olmasına rağmen tam olarak sağlanamamıştır. Basın, hükümet ve iş çevrelerinin etkisi altındadır. Gazeteciler baskı altındadır ve yaptıkları haberler nedeniyle tehdit ve saldırılara maruz kalabilmektedirler. Dini özgürlükler anayasal düzeyde güvence altına alınmıştır, ancak zaman zaman Müslüman Arnavutlar ile Ortodoks Hristiyan olan Sırp lar arasında gerilim yaşanabilmektedir.⁶⁷⁷

Kosova'da azınlıklara anayasal düzeyde haklar sağlanmıştır. 120 üyeli Kosova Meclisi'nin 20 üyesi azınlıklara ayrılmıştır. 10 üyelik Sırp lar'a, diğer 10 üyelikse Boşnak, Türk, Roma, Ashkali, Mısırlı, Gorani azınlıklara ayrılmıştır.⁶⁷⁸ Azınlıklar kamusal alanda resmi olarak kendi dillerini kullanabilmektedir. Sırpça, Arnavutçayla birlikte ikinci resmi dildir. Daha küçük azınlıkların yoğun olarak yaşadığı belediyelerde azınlık dilleri resmi dil olarak kabul edilmektedir.⁶⁷⁹ Bu resmi haklara rağmen Kosova'da Roma Ashkali ve Mısır kökenli azınlıklara karşı ayrımcılık devam etmektedir. Bu azınlıklar resmi belgelerini elde etmekte, eğitim ve sağlık hizmetleri ile sosyal yardımlara ulaşmakta zorluk yaşamaktadırlar. Sırp azınlık, güvenlik endişesiyle seyahat hakkını özgürce kullanamamaktadır. Diğer yandan, Kosova'nın kuzey bölgesinde Sırp larla Arnavutlar arasındaki etnik gerilim devam etmektedir. Bu nedenle etnik gruplar arasında karşılıklı aşağılamalar, çatışmalar ve zaman zaman da cinayetler yaşanmaktadır. 2018 yılında Sırp politikacı Oliver Ivanovic Mitroviça şehrindeki ofisi önünde öldürülmüştür.⁶⁸⁰

Kosova'da kadın hakları konusunda olumlu ve olumsuz gelişmeler birlikte görülmektedir. Kosova meclisinde kadınlara kota ayrılmıştır. Kosova meclisinin yüzde 30'u kadınlara ayrılmıştır. Kosova meclisinde 39 kadın milletvekili bulunmaktadır. Bu nedenle Kosova Balkanlarda en çok kadın milletvekili bulunan

⁶⁷⁷ Freedom House, *Freedom House Kosovo*, t.y. <https://freedomhouse.org/country/kosovo>. (Erişim tarihi: 22.04.2020);

Human Rights Watch, *World Report 2019: Rights Trends in Serbia/Kosovo*, t.y. <https://www.hrw.org/world-report/2019/country-chapters/serbia/kosovo>. (Erişim tarihi: 06.04.2020)

⁶⁷⁸ State Portal of the Republic of Kosovo, *Assembly*, t.y. <https://www.rks-gov.net/EN/f41/republic-of-kosovo/assembly>. (Erişim tarihi: 22.04.2020)

⁶⁷⁹ Organization for Security and Cooperation in Europe Mission in Kosovo, *Municipal language compliance in Kosovo*, 2014, <https://www.osce.org/kosovo/120010?download=true>. (Erişim tarihi: 22.07.2020);

⁶⁸⁰ Human Rights Watch, *World Report 2019: Rights Trends in Serbia/Kosovo*, t.y. <https://www.hrw.org/world-report/2019/country-chapters/serbia/kosovo>. (Erişim tarihi: 06.04.2020)

ülkedir.⁶⁸¹ Ne var ki, Kosova’da kadınlara yönelik ev içi şiddet yaygındır. Polisin etkisiz müdahaleleri bu şiddeti önlemekte yetersiz kalmaktadır.⁶⁸²

7.4.2. BM’nin Kosova’daki insan hakları faaliyetleri

BM, Kosova’daki insan haklarının korunması ve geliştirilmesi açısından, yaptıkları ve yapamadıklarıyla önemli rol oynamıştır. 1998-1999 Kosova krizinde, BM, Güvenlik Konseyi daimi üyelerinden Rusya ve Çin’in veto gücü nedeniyle hareketsiz kalmış ve yaşanan ağır insan hakları ihlallerini önlemekte başarısız olmuştur. Sonuçta Sırlara yönelik askeri müdahale, NATO şemsiyesi altında yapılmış, böylece, BM’nin etkisizliği tescillenmiştir. Ancak aynı BM, NATO operasyonu sonrasında görev aldığı Kosova’da, insan hakları açısından güvenli bir ortamın oluşmasına önemli katkılarda bulunmuştur. İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi, BM’nin Kosova’daki faaliyetlerinin temel amaçlarından birisi olmuştur. BM’nin Kosova’daki faaliyetlerinin temel dayanağı 1244 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı olmuştur. UNMIK de bu karara dayanılarak oluşturulmuştur. Bu kararda BM’nin Kosova’daki görevleri arasında insan haklarının korunması ve geliştirilmesine özellikle vurgu yapılmıştır.⁶⁸³ AGİT’ de insan hakları konusunda yaptığı çalışmalarla BM’nin Kosova’da yürüttüğü insan hakları çalışmalarına destek olmuştur, bugün de olmaktadır.⁶⁸⁴

BM’nin Kosova’da insan hakları alanındaki en önemli faaliyeti, elbette ki, Kosova’nın bağımsızlığını kazanmasına yaptığı katkılardır. BM’nin Kosova’daki varlığı, yeniden insan hakları ihlallerinin yaşanmasını önleme açısından yararlı olmuştur. Yönetimin UNMIK’e devredilmesiyle Kosova Yugoslavya’dan fiilen ayrılmış ve bunun

⁶⁸¹ International Institution for Democracy and Electoral Assistance, *Gender Quotas Database*, t.y. <https://www.idea.int/data-tools/data/gender-quotas/country-view/164/35> (Erişim tarihi: 22.07.2020)

⁶⁸² Human Rights Watch, *World Report 2019: Rights Trends in Serbia/Kosovo*, t.y. <https://www.hrw.org/world-report/2019/country-chapters/serbia/kosovo>. (Erişim tarihi: 06.04.2020); United Nations General Assambly, *Promotion and Protection of All Human Rights, Civil, Political, Economic, Social and Cultural Rights, Including the Right to Development*. A/HRC/6/NGO/26, 04.09.2007, (Erişim tarihi: 12.09.2020), <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G07/139/45/PDF/G0713945.pdf?OpenElement>

⁶⁸³ United Nations Saecurity Council, *Resolution 1244 (1999)*. *Adopted by the Security Council at Its 4011th Meeting, on 10 June 1999*, S/RES/1244, [https://undocs.org/S/RES/1244\(1999\)](https://undocs.org/S/RES/1244(1999)) (Erişim tarihi: Tarihi.19.04.2020)

⁶⁸⁴ Organization for Security and Cooperation in Europe Mission in Kosovo, *OSCE What We Do*, <https://www.osce.org/mission-in-kosovo/what-we-do>. (Erişim tarihi: 26.05.2020)

sonucunda öldürme, savaş suçları, etnik temizlik, işkence, tecavüz, yerinden edilme gibi insan hakları ihlalleri önlenmiştir. BM Kosova'nın bağımsızlığını kazanmasında önemli rol oynamış, BM Genel Sekreteri'nin özel temsilcisi Martti Ahtisaari'nin hazırlamış olduğu plan, Kosova'nın bağımsızlığına giden yolu açmıştır. BM'nin sağladığı meşruiyet Kosova'nın bağımsızlığının diğer devletlerce tanınmasına önemli katkı sağlamıştır.

BM'nin Kosova'daki diğer önemli faaliyeti, yeni kurulan ülkede demokratik bir devlet yapısının oluşturulması olmuştur. BM Kosova'da seçimlerin yapılmasını ve hükümetin kurulmasını sağlamıştır. Seçimlerin düzenli ve demokratik ilkelere uygun şekilde yapılmasında da, ülkedeki BM varlığının önemli etkisi olmuştur. 2008 yılında oluşturulan anayasanın demokratik standartlara uygun ve insan haklarına saygılı bir anayasa olarak hazırlanmasında BM önemli bir rol oynamıştır. BM, yeni oluşturulan devlet kurumlarının demokratik bir yapıda kurulmasına katkı yapmıştır. BM'nin Kosova'da insan haklarının gelişimine katkı yapan bir önemli faaliyeti de bağımsız ve tarafsız bir yargının oluşturulması için yaptığı çalışmalardır.⁶⁸⁵

BM'nin Kosova'daki insan haklarına yönelik bir diğer faaliyeti de, Eski Yugoslavya Ceza Mahkemesi'nin yargılamalarıdır. 1993 yılında 827 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararıyla kurulan mahkeme, eski Yugoslavya cumhuriyetleri ile özerk bölgelerindeki insan hakları ihlallerini yargılamıştır.⁶⁸⁶ Lahey'de kurulan mahkeme, 2017 yılına kadar görev yapmıştır. Mahkeme, Miloseviç de dâhil olmak üzere, Kosova'daki insan hakları ihlallerini gerçekleştiren çok sayıdaki kişiyi yargılamış ve mahkûm etmiştir. Bu mahkemede yargılananların çoğunluğu Sırpardan oluşmakla birlikte, mahkeme Kosova Kurtuluş Ordusu'nun bazı eski üyeleri de yargılanmıştır. Bu kişiler şiddet uygulamak ve organ ticareti yapmakla suçlanmışlardır. Mahkeme, Kosova halkına karşı işlenen suçların cezasız kalmaması ve adaletin tecelli etmesi adına önemli bir işlevi yerine getirmiştir.⁶⁸⁷

⁶⁸⁵ UNMIK, *UNMIK Promoting Human Rights*, 09 March 2018.

<https://unmik.unmissions.org/promoting-human-rights>. (Erişim tarihi: 22.05.2020)

⁶⁸⁶ United Nations Security Council, *Security Council Resolution 827 - S/RES/827*, 1993, <http://unscr.com/en/resolutions/827>. (Erişim tarihi: 27.10.2020)

⁶⁸⁷ International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, *About the ICTY*, t.y.

<https://www.icty.org/en/about>. (Erişim tarihi: 01.04.2020);

Human Rights Watch, *World Report 2019: Rights Trends in Serbia/Kosovo*, t.y.

<https://www.hrw.org/world-report/2019/country-chapters/serbia/kosovo>. (Erişim tarihi: 06.04.2020)

Kosova’da 1998 yılında BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği alt ofisi açılmıştır. Bu ofis Kosova’da devletin kurulması sürecinde oluşturulan yasaların insan haklarına uyumlu olması için danışmanlık rolü üstlenmiş, ombudsmanlık kurumunun oluşturulmasında aktif rol almış, devlet kurumlarında insan hakları ofislerinin açılması için çalışmış, bu amaçla eğitim ve atölye çalışmaları gibi aktiviteler düzenlemiştir. Ofis, insan haklarına dair kaynakların ve eğitim materyallerinin Arnavutça’ya tercümesini sağlamıştır.⁶⁸⁸

İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi UNMIK’in öncelikli görevleri arasındadır. Kosova’da 2016 yılına kadar BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği görev yapmış, bu ofisin kapanması üzerine UNMIK İnsan Hakları Bölümü açılmıştır. Bu bölüm, Kosova’daki insan hakları gelişmelerini takip etmekte, insan hakları konusunda sivil toplum örgütlerine yönelik bilgilendirmeler yapmakta, atölye çalışmaları ve insan hakları eğitimleri düzenlemektedir. Bu kapsamda 11 belediyeden, 550 kişiye, ayrımcılığın önlenmesi, hoşgörü ve kadına yönelik şiddetin önlenmesi gibi konuları içeren eğitimler verilmiştir. UNMIK İnsan Hakları Bölümü, 1998-1999 çatışmalarında kaybolan ve akıbetleri hala bilinmeyen 1500’den fazla kişinin bulunması amacıyla, 2018 yılında Kayıp Kişiler Kaynak Merkezi oluşturmuştur. Bu merkeze temin edilen yeraltı radar cihazı ile toplu mezar olduğu düşünülen yerlerde taramalar yapılmıştır. UNMIK birkaç belediye ile birlikte, şiddete maruz kalan kadınlar için 2018 yılında oluşturulan ilk sığınma evinin kurulması ve burada kalan kadınlara hukuki ve psikolojik destek sağlanması çalışmalarını yürütmüştür. UNMIK Sırp ve Arnavut etnik grupları arasında diyalogu artırmak amacıyla ilk Sırpça-Arnavutça sözlüğü hazırlamış, Sırpça ve Arnavutça dil öğrenimini kolaylaştırmak amacıyla A2 seviyesi için dil öğrenim müfredatı geliştirmiştir. UNMIK, ayrıca, insan hakları konusunda yerel aktörler, BM, AB, AGIT ve Avrupa Konseyi arasındaki iletişimi ve eşgüdümü kolaylaştırmakta, BM’nin insan hakları raporörlerinin Kosova’daki çalışmalarına yardımcı olmaktadır.⁶⁸⁹

BM’nin Kosova’daki bir diğer faaliyeti, tüm dünyada olduğu gibi, ülkedeki insan hakları gelişimini değerlendiren ve insan hakkı ihlallerine dikkat çeken raporlar

⁶⁸⁸ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *OHCHR Annual Report 2006*. 2006. <https://www.ohchr.org/Documents/AboutUs/annualreport2006.pdf>. (Erişim tarihi: 09.05.2020)

⁶⁸⁹ UNMIK. *UNMIK Human Rights Section*, t.y. <https://unmik.unmissions.org/promoting-international-human-rights-standards>. (Erişim tarihi: 09.03.2020)

hazırlamaktır. BM üyesi olmayan Kosova, BM'nin insan hakları takip mekanizması olan evrensel periyodik incelemesi kapsamında değildir.

7.4.3. BM'nin Kosova'daki insan hakları faaliyetlerinin değerlendirilmesi

BM'nin Kosova'daki insan hakları faaliyetleri değerlendirildiğinde, vurgulanması gereken birkaç nokta olduğu görülmektedir. İlk olarak, İnsan hakları açısından Kosova'daki BM örgütlenmesinin yeterli olduğu söylenemez. BM'nin Kosova'da insan hakları alanında alanında çalışan üç ayrı organizasyonu bulunmaktadır. Bunlar; BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin Kosova alt ofisi, UNMIK ve BM ülke ofisidir. Bu üç yapının insan hakları faaliyetleri incelendiğinde büyük çaplı, büyük bütçeli veya uzun süreli insan hakları projeleri bulunmadığı görülmektedir. Nitekim BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Kosova alt ofisi 2016 yılında kapanmıştır. İnsan hakları konusundaki az sayıda çalışma, bağımsızlık sonrasında rolü oldukça azalmış olan UNMIK tarafından yürütülmektedir.⁶⁹⁰ BM üyesi olmaması nedeniyle Kosova BM'nin evrensel periyodik izleme ve diğer rutin insan hakları raporlama mekanizmalarında da yer alamamaktadır.

İkinci olarak, BM'nin Kosova'daki insan hakları faaliyetleri insan haklarını geliştirme açısından oldukça yetersizdir. BM'nin Kosova'daki insan hakları faaliyetleri, onun insani güvenlik ve insani kalkınma faaliyetlerine göre çok daha sınırlıdır. Yapılan faaliyetler genellikle küçük çaplı, kısa süreli ve önemli bir dönüşüm sağlama kapasitesi olmayan faaliyetlerdir. Örneğin, Arnavutça-Sırpça sözlük hazırlanması veya insan hakları eğitimleri verilmesi projeleri az sayıdaki kişiye ulaşan küçük çaplı faaliyetlerdir. BM uzmanlık kuruluşlarının insan hakları alanında aktif bir tavır almadıkları, kendilerine Kosova hükümetine “danışmanlık” rolü biçtikleri görülmektedir. UNMIK'in 1999-2008 yılları arasında Kosova'da yönetimi üstlendiği düşünüldüğünde, bu rolün yetersiz kaldığı görülmektedir. UNMIK, Kosova'da insan haklarını koruma ve geliştirme konusunda yetkilendirilmiş olmasına rağmen bu konuda yeterince faaliyet yürütmemiştir. Üstelik UNMIK'in kendisi de insan hakları

⁶⁹⁰ Bislimi, Faton Tony. International Statebuilding in Kosovo: The Shifting Trend in the Level of US – EU Involvement, *The Western Balkans Policy Review* Volume 2, Issue 2, Summer/Autumn 2012, <http://www.kppcenter.org/WBPRReview2012-2-2-Bislimi.pdf> (Erişim tarihi: 12.07.2020)

ihlali yapmış, BM bu ihlalleri araştırmak amacıyla İnsan Hakları Danışma Paneli kurmak zorunda kalmıştır.⁶⁹¹ Kosova gibi küçük bir ülkede BM'nin kendi organizasyonu ve kendi kaynaklarıyla etkili insan hakları projeleri uygulaması mümkündür. Kaldı ki, BM, Kosova'da görev yapan AB ve AGIT gibi diğer uluslararası örgütleri veya ekonomik yönden güçlü bazı devletleri harekete geçirerek, büyük çaplı projeler de uygulayabilir. Bu açıdan bakıldığında, BM'nin Kosova'da insan hakları alanında daha üst düzey bir görünüm sergilemesinin mümkün olduğu, ancak bunun gerçekleşmediği görülmektedir.

Bu durumun ortaya çıkmasının birincil nedeni, BM'nin Kosova'da barışı koruma konusuna yoğunlaşmış olması ve insan haklarını daha tali bir konu olarak görmesidir. Diğer bir neden de, BM'nin, kendi bürokratik yapısından kaynaklanan sorunlar nedeniyle, BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, UNMIK ve BM ülke ofisi arasında eşgüdüm sağlanamamasıdır. Kosova'da BM ile AGIT ve AB gibi diğer uluslararası kuruluşlarla arasında da arzu edilen düzeyde bir eşgüdüm sağlanamamıştır. Gerek BM kuruluşları gerekse uluslararası kuruluşlar arasındaki eşgüdüm sorunları, BM'nin Kosova'da insan hakları alanındaki etkinliğini azaltmıştır.⁶⁹²

Üçüncü olarak, her ne kadar, BM, insan hakları projeleri alanında etkisiz kalmış olsa da, BM'nin ülkedeki varlığı Kosova'daki insan hakları ihlallerinin tekrarlanmasını önlemiştir. BM'nin ülkedeki varlığı, barış inşası faaliyetleri, Kosova devletinin yapılandırılmasına yönelik çalışmaları ve Eski Yugoslavya Ceza Mahkemesi yargılamaları, Kosova'da insan haklarının korunmasına ve geliştirilmesine, dolaylı da olsa, önemli katkı yapmıştır. BM'nin ülkedeki varlığı sayesinde Kosova halkına yönelik baskı, şiddet, etnik temizlik, göçe zorlanma gibi insan hakları ihlalleri önlenmiş, insan haklarının gelişebileceği bir ortam tesis edilmiştir. BM, seçimlerin yapılmasını sağlamış ve Kosova hükümetinin oluşturulmasını desteklemiştir. BM, Kosova'nın bağımsızlığını kazanmasına ve sağladığı meşruiyetle bu bağımsızlığının tanınmasına yardım etmiştir. Böylece, BM, Kosova'da tekrar insani krizler

⁶⁹¹ Balkan Insight, *UN Kosovo Mission 'Violated Human Rights' Says Probe*, July 14, 2016, <https://balkaninsight.com/2016/07/14/un-kosovo-mission-violated-human-rights-says-probe-07-14-2016/>. (Erişim tarihi:05.11.2020)

⁶⁹² Hysa, Ylber. *Kosovo: A Permanent International Protectorate*, içinde The UN Role in Promoting Democracy: Between Ideals and Reality, editör Edward Newman ve Roland Rich. Tokyo ; New York: United Nations University Press, 2004.

yaşanmasını önlemede önemli rol oynamıştır. BM, Kosova’da yönetim mekanizmasının teşkili ve kamu kurumlarının oluşturulması sürecinde, insan hakları konusundaki bilgi birikimini Kosova yönetimine aktararak insan haklarına dayanan bir devlet yapısı oluşturulmasına katkı sağlamıştır. Örneğin, anayasada insan haklarına vurgu yapılmasında ve ombudsmanlık kurumu oluşturulmasında BM’nin rolü olmuştur.

Dördüncü olarak, BM’nin Kosova’da yürütmüş olduğu insan hakları faaliyetlerinde, insani güvenlik ve insani kalkınma faaliyetleriyle bir ilişki kurulmamıştır. BM’nin insan hakları çalışmaları tek başına yürütülmüş, insani güvenlik ve insani kalkınma çalışmaları ile eşgüdüm sağlanamamıştır. İnsan hakları faaliyetlerinin amaç ve hedefleri arasında insani güvenlik ve insani kalkınmaya atıf olmadığı gibi, yapılan insan hakları faaliyetlerinde insani güvenliğe ya da insani kalkınmaya doğrudan katkı yapabilecek faaliyetler yer almamaktadır. Bununla birlikte, BM faaliyetleri, doğrudan “insani güvenlik” adı altında yürütülmemiş olsada, insani güvenlikle ilişkilidir. BM’nin varlığı ve çalışmaları Kosova’daki insani güvenlik durumunun gelişmesine dolaylı olarak katkı sağlamıştır.

Netice itibariyle, BM’nin Kosova’daki doğrudan insan haklarına yönelik faaliyetleri oldukça yetersiz olmakla birlikte, bu örgütün Kosova’daki varlığı ve çalışmaları, Kosova’da güvenli bir ortam sağlayarak insan hakları ihlallerinin önlenmesine ve Kosova’daki insanların özgürleşmesine katkı sağlamıştır.

7.5. Sonuç

Tezin yedinci bölümünde Kosova örneği üzerinden insani güvenliğin insani kalkınma ve insan haklarıyla pratik ilişkisi incelenmiştir. Bölüm içinde öncelikle Kosova’yı tanımak amacıyla ülkenin tarihi, toplumsal yapısı ve ekonomisi gibi özellikleri incelenmiş, sonrasında sırasıyla Kosova’da insani güvenlik, insani kalkınma ve insan hakları konuları araştırılmıştır. Bu üç konuyla ilgili olarak Kosova’da BM tarafından yürütülen faaliyetler araştırılmış, bu faaliyetler arasında pratikte bir ilişki olup olmadığı tartışılmıştır.

BM’nin Kosova’da yürütmüş olduğu insani güvenlik, insani kalkınma ve insan hakları faaliyetleri oldukça az ve etkisizdir. Genellikle küçük çaplı ve kısa süreli projeler

şeklinde yapılmakta olan bu faaliyetler; Kosova'daki insani güvenlik, insani kalkınma ve insan hakları alanlarında ciddi dönüşümler yapabilme kapasitesinden uzaktır. BM'nin insani güvenlik faaliyetlerini yürüten konuya özel bir uzmanlık kuruluşu bulunmaması da, BM'nin Kosova'daki insani güvenlik faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemektedir. BM'nin Kosova'daki insani güvenlik faaliyetlerini geleneksel güvenlik anlayışının bir ürünü olan UNMIK'in yürütmesi, Kosova'daki BM faaliyetlerinde insani güvenlik konularına öncelik verilmesini önlemiştir.

Kenya ve Kamboçya'da olduğu gibi, Kosova'da da ülkenin ihtiyaçları ile BM faaliyetlerinin yoğunlaştığı alanların örtüşmemektedir. Günümüzde Kosova'daki en önemli insani güvenlik tehdidi çok yüksek işsizlik oranlarıdır. İşsizlik aynı zamanda yolsuzluk gibi başka insani güvenlik tehditlerine de yol açmaktadır. Dolayısıyla, BM faaliyetlerinin insani kalkınma alanına yoğunlaşması gerekirken, Kosovada insani kalkınma alanındaki BM faaliyetleri yok denecek kadar azdır. Çünkü BM faaliyetlerini belirleyen temel unsur Kosova halkının talepleri değil, ABD gibi güçlü devletlerin istekleridir. Bu durum, BM'nin Kosova'da önceliği barışı koruma görevine vermesine ve Kosova'nın ekonomik ve sosyal gelişimi konusunda yeterince çaba göstermemesine yol açmıştır.

Kosova örneği, insani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları arasındaki teorik ilişkinin tartışıldığı tezin 3. ve 4. bölümlerinde savunulan görüşleri destekleyen bilgiler sağlamıştır. Örneğin, Kosova'da insani güvenliğin sağlanamadığı 1990'lı yıllarda insani kalkınma da ciddi olarak sekteye uğramış, çatışma ortamının sona ermesi sonrasında ise, eğitim, sağlık, milli gelir, yaşam süresi gibi faktörlerdeki gelişmelerin etkisiyle insani kalkınma oranları artmaya başlamıştır. İnsani kalkınma alanındaki artış da insani güvenliğin gelişmesine katkı yapmıştır. Kosova örneğinde, insani kalkınmanın sağlanabilmesi ve sürdürülebilmesi için asgari bir insani güvenlik ortamının sağlanmasının gerekli olduğu ve uygulamada önceliğin insani güvenliğe verilmesi gerektiğini görülmektedir. Bu durum tezin 3. bölümünde savunulan: “İnsani güvenliğin insani kalkınmaya önceliği” olduğu ve “insani güvenlik ile insani kalkınma arasında “asgari düzey tamamlayıcılığı” olduğu görüşlerini doğrulamaktadır.

Yine, Kosova örneğinde, Eski Yugoslavya Ceza Mahkemesi'nin savaş suçları işleyen ve insan haklarını ihlal eden kişileri yargılaması ve cezalandırması, ülkedeki insani güvenlik durumunu üzerinde olumlu etkiler yapmıştır. Bu durum, tezin insani güvenlik

ve insan hakları arasındaki teorik ilişkinin tartışıldığı tezin 4. bölümünde savunulan: “İnsan hakları ile insani güvenlik arasında yasallık-esneklik bağlamında bir tamamlayıcılık ilişkisi vardır. Yasal yönü güçlü olan insan hakları, insani güvenliğe hukuki yaptırım desteği sağlayarak onu tamamlar” görüşünü desteklemektedir.

Kosova örneğinde, BM’nin bu ülkedeki insani güvenlik, insani kalkınma ve insan hakları faaliyetleri arasında sınırlı bir ilişki olduğu görülmektedir. BM metinlerinde bu üç yaklaşımın birbirleriyle bağlantılı olduğu belirtilse de, Kosova incelemesinde BM’nin bu alanlardaki faaliyetleri arasında bir eşgüdüm ve işbirliğine rastlanılmamıştır. Öncelikle, BM’nin Kosova’da bu üç yaklaşımı birleştiren, her üç amacı da gerçekleştirmeyi hedefleyen ortak projeleri bulunmamaktadır. Ayrıca, BM’nin her üç alandaki çalışmaları birbirlerinden bağımsız yürütülmektedir. Her üç alanda ayrı ayrı yürütülen bu projelerde, diğer yaklaşımlara yönelik hedefler yer almamış, diğer yaklaşımlara katkı sağlayacak faaliyetlerde bulunulmamıştır.

BM’nin Kosova’daki faaliyetleri ile Kenya ve Kamboçya’daki faaliyetleri karşılaştırıldığında, bunların arasında, Kosova’nın daha kalkınmış olan Avrupa bölgesinde olmasından kaynaklanan bariz bir fark olmadığı görülmektedir. BM, Kosova’da da, Kenya ve Kamboçya’dakine benzer faaliyetler yürütmüştür. Kosova’nın küçük bir ülke olması nedeniyle BM’nin Kosova’daki faaliyetleri Kenya ve Kamboçya’daki faaliyetlerine göre çok daha az olmuştur. Kosova’ya ilişkin bilgiler Kenya ve Kamboçya’ya göre daha sınırlıdır. Bu durumun bir nedeni, Kosova’nın BM üyesi olmaması nedeniyle, resmi BM mekanizmalarında yer almamasıdır. Bir diğer nedense, BM’nin Kosova’da barışı koruma rolüne odaklanması, insani güvenlik, insani kalkınma ve insan hakları gibi konulara yeterince kaynak ve zaman ayırmamasıdır. Kenya ve Kamboçya örneğine göre, Kosova’da farklı olan durum, AB ve AGIT gibi kurumların da Kosova’da faaliyet göstermesidir. Özellikle AB, yürüttüğü faaliyetlerle BM’ye yardımcı olmuştur. Örneğin bağımsızlık sonrası Kosova’yla Sırbistan arasındaki görüşmeler AB arabuluculuğunda yürütülmüş, AB’nin her iki tarafa sunduğu üyelik perspektifi 2013 yılında Brüksel Anlaşmasının imzalanmasında önemli rol oynamıştır. Bununla birlikte, BM’nin AB ve AGIT gibi kurumlarla ortak projeleri bulunmadığı gibi, BM ile AB ve AGIT arasında eşgüdüm sorunları da vardır.

BM'nin Kosova'da insani güvenlik, insani kalkınma ve insan hakları faaliyetleri Kosova halkının özgürleşmesine kısmen katkı sağlamıştır. BM'nin Kosova'daki varlığı ve faaliyetleri, Kosova'da 1990'larda yaşanan akut insani güvenlik krizi ve insan hakları ihlallerinin önüne geçmiş ve bu kriz durumunun tekrar etmesini önlemiştir. Bu anlamda BM Kosova'nın özgürleşmesine yardımcı olmuştur. Ne var ki, sonrasında BM'nin Kosova'daki temel kaygısı barışı koruma görevini gerçekleştirmek olmuş, insani güvenliği daha da geliştirecek seviyede BM faaliyeti yapılmamıştır. İnsani kalkınma ve insan hakları açısından da BM'nin etkisi sınırlı kalmıştır. İnsani kalkınma alanında BM yalnızca yıkılan okulların tamiri ve yol gibi bazı altyapı yatırımları yapılması konularında katkı yapmış, ancak ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi ve iyi yaşam standartlarının sağlanması açısından yeterince katkı sağlayamamıştır. BM'nin Kosova'daki insan hakları çalışmaları da çok az ve yetersiz kalmıştır.

Bu tezde insani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları arasındaki ilişki araştırılmıştır. Tezin birinci kısmında bu ilişkinin teorik yönü tartışılmış, ikinci kısmında ise Kenya, Kamboçya ve Kosova örnekleri üzerinden insani güvenliğin insani kalkınma ve insan haklarıyla pratikte nasıl bir ilişki içinde olduğu konusu incelenmiştir. Bir sonraki sonuç bölümünde tezin yazım süreci ve yapılan araştırmalardan elde edilen sonuçlar değerlendirilecektir.

BÖLÜM VIII

8. SONUÇ

Güvenlik, uluslararası ilişkilerdeki en önemli konulardan birisidir. Ne var ki, güvenlik hâkim uluslararası düzende daha ziyade devletin güvenliğinin sağlanması olarak anlaşılmış, devlet merkezli bu güvenlik anlayışı insanların güvenliğini sağlamakta yetersiz kalmıştır. Devletin güvenliğinin sağlanması, her zaman insanların da güvenliğinin sağlandığı anlamına gelmez. Kendisi güvenlik içinde olan devletler insanların güvenliğini sağlamakta yetersiz kalabileceği gibi, kimi zaman kendileri de insanlar için bir güvenlik tehdidine dönüşebilirler. 1990’larda yaşanan bazı gelişmeler bu gerçeğin daha açık bir şekilde görülmesini sağlamıştır. Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte, iç savaşların artması gibi, geleneksel güvenlik anlayışının mücadele etmekte yetersiz kaldığı yeni güvenlik tehditleri ortaya çıkmıştır. Artan küreselleşmenin getirdiği karşılıklı bağımlılık, ulusal sınırların etkisini azaltmış, güvenlik tehditlerinin diğer ülkelerdeki insanları da etkilemesine neden olmuştur. Küresel ısınma, çevre kirliliği gibi yeni tehditler güvenliğin yalnızca devlet güvenliği olarak görülemeyeceğini ortaya koymuştur. Bu ve benzeri gelişmeler, geleneksel güvenlik anlayışının sorgulanmasına ve yeni arayışlara yol açmıştır. İnsani güvenlik yaklaşımı böyle bir ortamda ortaya çıkmıştır. İnsani güvenliğin ortaya çıkışında, geleneksel güvenlik anlayışını daha önce farklı açılardan eleştiren Barış Çalışmaları, Kopenhag Okulu ve Eleştirel Güvenlik Çalışmaları okullarının önemli katkısı olmuştur.

İnsani güvenlik yaklaşımı uluslararası ilişkilere insanı önceleyen yeni bir anlayışı getirmiş, *devlet merkezli* güvenlik anlayışı yerine, *insan merkezli* bir güvenlik anlayışı geliştirmiştir. Güvenlik anlayışını insani yaklaşımları da içerecek şekilde derinleştiren insani güvenlik, yeni tür tehditlerini de kapsayacak şekilde genişletmiştir. İnsani

güvenlik, insana yönelik her tür tehdide karşı güvenliğin sağlanması gerektiğini savunan kapsamlı bir güvenlik anlayışını savunmaktadır. İnsani güvenlik yaklaşımına göre, insanların güvenlik tehditlerine karşı korunması kadar, onların güvenlik tehditleriyle baş edebilecek şekilde güçlendirilmesi de önemlidir. Bu nedenle, insani güvenlik “önleyici” bir yaklaşımı benimser ve güvenlik risklerinin güvenlik tehdidine dönüşmesini engelleyecek önlemlerin alınması gerektiğini savunur. İnsani güvenlik yaklaşımı insani güvenlik tehditlerinin yerel şartlara göre değişebileceğini kabul eden esnek bir güvenlik anlayışına sahiptir.

İnsani güvenlik insanların günlük hayatlarında her türlü tehdide karşı güvende olması demektir. İnsani güvenlik; insanların hayatta kalmalarına, geçimlerine ve onurlarına yönelik yaygın ve ortak tehditlere karşı onların güvende olmasıdır. İnsani güvenlik, insanların kişisel güvenliklerinin yanı sıra, ekonomik, politik, gıda, sağlık, çevre ve toplumsal güvenliğin de sağlanması demektir. İnsani güvenlik, hayatın yaşamsal merkezinin korunması ve insan hayatının temeli olan özgürlüklerin gerçekleştirilmesidir. İnsani güvenlik insanların korkudan, istekten ve onurlarına yönelik tehditlerden özgür olmasıdır.

İnsani güvenlik “geniş” ve “dar” olmak üzere iki farklı şekilde yorumlanmaktadır. BM tarafından gündeme getirilen insani güvenlik anlayışı, onun geniş yorumudur. BM ile birlikte Japonya tarafından benimsenen bu yoruma göre, insani güvenliğin sağlanması için korkudan özgürlük ile birlikte istekten özgürlük ve onurlu yaşama özgürlüğünün de sağlanması gerekir. Bu yorum, çok geniş olduğu, yaklaşımın tanımlanmasını ve hayata aktarılmasını zorlaştırdığı ve her konuyu güvenlik konusu haline getirdiği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Kanada gibi ülkelerce benimsenen insani güvenliğin dar yorumuna göreyse, insani güvenlik korkudan özgürlük konusuyla sınırlandırılmalı ve yalnızca şiddetin önlenmesi konusuna odaklanmalıdır. İnsanların özgürleşmesi perspektifinden değerlendirildiğinde, geniş yorumun insani güvenliğin hedefleri ve insanların özgürleşmesi açısından çok daha uygun olduğu görülmektedir.

İnsani güvenlik, BM Kalkınma Programı tarafından yayımlanan 1994 yılı İnsani Kalkınma Raporu’nda insani kalkınmanın bir boyutu olarak ortaya çıkmış, ancak daha sonra insani kalkınmadan ayrı bir yaklaşım olarak gelişmiştir. Bu durum insani güvenliğin insani kalkınmayla nasıl bir ilişkisi olduğu, aralarındaki farkların neler olduğu sorusunu gündeme getirmiştir. Diğer yandan, insani güvenliğin kapsamı içinde

belirtilen birçok konu aynı zamanda BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde insan hakkı olarak tanımlanmıştır. Bu nedenle, insani güvenliğin insan haklarıyla nasıl bir ilişkisi olduğu da yanıtlanması gereken bir soru olarak ortaya çıkmıştır.

Bu sorulara verilen yanıt, genellikle, insani güvenlik ile insani kalkınma ve insan haklarının birbirleriyle uyumlu olduğu, birbirlerini destekledikleri ve tamamladıkları şeklinde olmuştur. İnsani güvenlik yaklaşımını gündeme getiren BM ile birlikte, çok sayıda akademisyen bu görüştedir. Ne var ki, insani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları arasında bazı uyumsuzluklar da vardır. Çok az sayıdaki akademisyen bu konuya değinmiş, ancak bu hususda detaylı açıklamalar yapılmamıştır. Ayrıca insani güvenliğin insani kalkınma ve insan haklarından ne farkı olduğu, bu yaklaşımların birbirlerini nasıl ve hangi açılardan tamamladığı, bu yaklaşımlar arasında bir öncelik sıralaması olup olmadığı, bir yaklaşımın diğer bir yaklaşımı içerip içermediği ve bu yaklaşımlar arasında bir anlaşmazlık bulunup bulunmadığı soruları da yeterince yanıtlanabilmiş değildir.

Uluslararası ilişkiler alanyazınında, insani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları arasındaki ilişki konusunda bir boşluk vardır. Bu konuyu teorik ve pratik açıdan inceleyen yeterli sayıda araştırma bulunmamaktadır. İnsani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları arasında ilişki konusunu ele alan bu tez, belirtilen bu boşluğun doldurulmasına katkı yapmak amacıyla hazırlanmıştır. Tezde, öncelikle insani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları arasındaki ilişkinin teorik boyutu ele alınmış ve bu ilişkinin niteliği irdelenmiştir. Tezde ayrıca bu ilişkinin uygulama boyutu da incelenmiş, üç ülke örneği üzerinden pratikte insani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları arasında nasıl bir bağlantı olduğu sorusunun yanıtı araştırılmıştır. Bu üç yaklaşımın BM tarafından gündeme getirilmiş olması ve BM'nin bu konularda yetkilendirilen tek uluslararası örgüt olması nedeniyle, örnek ülke incelemelerinde BM çalışmalarına odaklanılmıştır. Tezde insani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları arasındaki ilişki Eleştirel Teori'nin özgürleşme perspektifinden incelenmiştir. Çünkü sonuç itibarıyla önemli olan, geliştirilen yaklaşımların ya da yapılan çalışmaların insanların özgürleşmesine, onların baskı ve sömürden korunmasına ve kendilerini gerçekleştirmelerine ne kadar katkı yapabildiğidir.

Bu tez insani güvenlik alanyazınına katkı yapmayı amaçlamaktadır. Öncelikle, ülkemizde ve dünyada insani güvenlik alanında doktora tezi çalışmaları çok az sayıdadır. İnsani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları ilişkisini inceleyen çalışmalarsa yok denecek kadar az olup, bu alanda bir doktora tezine de rastlanılmamıştır. Bu tez, insani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları ilişkisini doktora tezi seviyesinde ele alan bir çalışma olmuştur. Ayrıca, insani güvenlik konusundaki akademik çalışmaların çok büyük kısmı insani güvenliğin teorik çerçevesinin oluşturulmasına dair olup, yaklaşımın pratiğe geçirilmesine dair çalışmalar çok azdır. Bu tez, insani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları ilişkisinin teorik boyutunun yanı sıra pratik boyutunu da inceleyerek her iki alanda da insani güvenlik alanyazınına katkı yapma çabası içinde olmuştur. Teorik açıdan yapılan incelemeyle insani güvenlik yaklaşımının insani kalkınma ve insan hakları ile olan benzerliklerin yanında, bunların aralarındaki farklılıklara, bu yaklaşımlar arasındaki ilişkinin olumlu yanlarıyla birlikte olumsuz yanlarına da dikkat çekilmiş, böylece, insani güvenlik yaklaşımının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Pratik boyutun incelenmesiyle de insani güvenliğin sahadaki uygulamasına ve diğer iki yaklaşımla bağlantısına ilişkin bilgiler elde edilmiştir. Aynı zamanda, BM'nin insani güvenliğe ilişkin faaliyetleri sırasında yaşanan sorunlar tespit edilerek bunların çözümü yönelik fikri bir katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Son olarak, bu tez, insan merkezli üç yaklaşım olan insani güvenlik, insani kalkınma, insan hakları yaklaşımlarını ele alarak, güç ve çıkar odaklı uluslararası ilişkiler anlayışının ötesinde, “insan odaklı” bir uluslararası ilişkiler yaklaşımı geliştirilmesine bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Bu tez çerçevesinde yapılan inceleme ve araştırmalar, insani güvenlik konusunda daha fazla araştırma yapılması gerektiğini göstermektedir. Öncelikle yapılan araştırmalarda görülmüştür ki, BM'nin barış inşası çalışmaları, “insani güvenlik” adı altında yürütülmesine de, insani güvenlik üzerinde önemli etkiler yapmaktadır. Barış inşası çalışmaları yürütülen Kamboçya'daki UNTAC ve Kosova'daki UNMIC bu ülkelerdeki insani güvenliğin sağlanmasına katkı sağlamıştır. Bu nedenle insani güvenliği daha iyi anlayabilmek için BM barış inşası operasyonları ile insani güvenlik ilişkisinin detaylı bir şekilde incelenmesi yararlı olacaktır. Ayrıca bu tez çalışması, insani kalkınma-insan hakları ilişkisinin de daha detaylı olarak araştırılması gerektiğini göstermiştir. Bu tezde insani güvenlik konusu ele alındığı için, insani

güvenlik-insani kalkınma ve insani güvenlik-insan hakları ilişkisi incelenmiş, ancak insani kalkınma-insan hakları ilişkisi derinlemesine incelenmemiştir. Kenya ve Kamboçya örnekleri, insani kalkınma ile insan hakları alanındaki ilişkinin de görünenden karmaşık olabileceğine dair bulgular ortaya koymuştur. Bu konuda yapılacak araştırmalar daha fazla bilgi elde edilmesini sağlayacaktır. En önemlisi de, bu tez çalışması insan odaklı bir uluslararası ilişkiler yaklaşımı geliştirilmesi konusunda araştırma ve incelemeler yapılması gerektiğini göstermiştir. Burada, insan merkezli bir uluslararası ilişkiler yaklaşımına ihtiyaç olduğu görülmekle birlikte, böyle bir yaklaşımın nasıl oluşturulacağı, bu yaklaşım içinde insani güvenlik, insani kalkınma ve insan haklarının yerinin ne olacağı konusunda daha fazla çalışma yapılması gerekliliği de ortaya konmuştur.

Bu tez kapsamında yapılan araştırma ve incelemeler neticesinde insani güvenliğin insani kalkınma ve insan hakları ile ilişkisine dair önemli bulgulara ulaşılmıştır. Bu bulguların bir bölümü insani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları arasındaki teorik ilişkiye dairdir. Bu teorik ilişkinin insani güvenlik-insani kalkınma ve insani güvenlik-insan hakları olmak üzere iki yönü bulunmaktadır. İnsani güvenlik-insani kalkınma arasındaki teorik ilişkiye dair elde edilen diğer bulguları şu şekilde özetlemek mümkündür:

İnsani güvenlik ile insani kalkınma arasında hem benzerlikler hem de farklılıklar vardır. Her ikisi de insan merkezli normatif yaklaşımlar olan insani güvenlik ve insani kalkınma, benzer şekilde, BM zemininde ortaya çıkmış ve aynı kişiler, Sen ve El Haq, tarafından geliştirilmiştir. Her iki yaklaşımda da din, dil, ırk, ideoloji ve sınıf ayrımı yapmadan tüm insanların iyiliği hedeflenmiştir. Güvenlik alanında paradigma değişikliği öneren insani güvenliğe benzer şekilde, insani kalkınma da ekonomi alanında paradigma değişikliği önermektedir. İnsani güvenlik ve insani kalkınmanın her ikisi de kapsamlı ve bütüncül bir yaklaşımı savunmaktadır. Kapasite geliştirmeyi bir yöntem olarak benimsemeleri nedeniyle, insani güvenlik ve insani kalkınma, yöntem olarak da benzerlik taşımaktadır. Aralarındaki bu benzerliklere rağmen insani güvenlik pek çok yönden insani kalkınmadan ayrılmakta ve farklılaşmaktadır. Olumlu yönde ilerlemeyi hedefleyen insani kalkınmadan farklı olarak, risk odaklı bir yaklaşım olan insani güvenlik olumsuz yönle de ilgilenen bir yaklaşımdır. Gerçekleşmesi çok uzun zaman alan insani kalkınmaya nispeten insani güvenlik hedeflerine daha kısa

sürelerde ulaşmak mümkündür. Daha somut ve ölçülebilir hedeflere sahip olan ve İnsani Kalkınma Endeksi ile ölçülebilen insani kalkınmaya karşılık, insani güvenlik daha az ölçülebilir ve daha soyuttur. Ölçülebilir standart göstergeleri nedeniyle, daha evrensel nitelik taşıyan insani kalkınmaya göre, insani güvenlik daha yereldir ve ülkeden ülkeye değişebilmektedir.

İnsani güvenlik ile insani kalkınma arasında olumsuz ve olumlu olmak üzere iki yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Öncelikle, insani güvenlik ve insani kalkınma arasında olumsuz bir ilişkiye yol açan bazı anlaşmazlık durumları bulunmaktadır. İnsani kalkınmanın insani güvenliği içerdiğini veya insani güvenliğin insani kalkınmayı kapsadığını iddia etmek bu iki yaklaşım arasında uyumsuzluk oluşturmaktadır. Oysa insani kalkınmanın insani güvenliği ya da insani güvenliğin insani kalkınmayı kapsamaması söz konusu değildir. İnsani güvenlik ile insani kalkınma arasındaki ilişki, “kapsayıcılık” değil “kesişme” ilişkisidir. İnsani güvenlik, içinden çıkmış olduğu insani kalkınmadan ayrı ve farklı bir yaklaşımdır. İnsani güvenliğin istekten özgürlük boyutuyla, insani kalkınmanın iyi yaşama standartları boyutu birbirleriyle kesişmekte ve örtüşmektedir. Bununla birlikte, insani güvenliğin ve insani kalkınmanın diğeriyle kesişmeyen kendilerine has boyutları da vardır. İnsani güvenliğin korkudan özgürlük ve onurlu yaşama özgürlüğü boyutları insani kalkınmayla kesişmediği gibi, insani kalkınmanın bilgiye erişim ve uzun yaşam boyutları da insani güvenlikle kesişmez.

Uygulamada önceliğin insani güvenliğe mi yoksa insani kalkınmaya mı verilmesi gerektiği, her iki yaklaşım arasında anlaşmazlık oluşturan bir diğer husustur. İnsanların özgürleşmesi perspektifinden bakıldığında, insani güvenliğin insani kalkınmaya göre daha öncelikli olması gerekir. İnsani güvenlik hayatın özünün korunması ve sürdürülmesine dairdir. Buna karşılık, insani kalkınma, hayatın geliştirilmesi, iyileştirilmesi ve seçeneklerin artırılmasıyla ilgilidir. Kamboçya ve Kosova örneklerinde de görüldüğü gibi, insani güvenliği sağlamadan insani kalkınmanın başlaması mümkün değildir. Yine, insani güvenliğin tehlikeye düştüğü ortamlarda insani kalkınmanın sürdürülmesi, hatta mevcut durumunun korunması dahi mümkün olamamaktadır. Ayrıca, insani güvenlik hedeflerine daha kısa vadede ulaşmak mümkündür ve uzun vade gerektiren insani kalkınma hedeflerine ulaşmaktan daha kolaydır. Bu nedenlerle, uygulamada önceliğin insani güvenliğe verilmesi çok daha yararlıdır.

İnsani güvenlik ile insani kalkınma arasında bazı açılardan olumlu bir tamamlayıcılık ilişkisi de bulunmaktadır. İlk olarak, insani güvenlik ile insani kalkınma arasında asgari düzey tamamlayıcılığı vardır. İnsani kalkınmanın sağlanabilmesi için asgari düzeyde bir insani güvenlik ortamına ihtiyaç vardır. Yalnızca insani güvenliğin sağlanabildiği ve insanların yaşam endişesi taşımadığı bir ortamda insani kalkınma sağlanarak daha iyi yaşama standartlarına sahip olunabilir. Diğer yandan, insani güvenliğin istekten özgürlük boyutunun sağlanabilmesi için de asgari düzeyde bir insani kalkınmaya ve gelire ihtiyaç vardır. İnsani güvenlik ancak açlık sınırının üzerinde bir gelire ulaşılarak sağlanabilir. Kısacası, insani güvenlik de asgari bir güvenlik düzeyi sağlayarak insani kalkınmayı tamamlamakta, insani kalkınma da asgari bir gelir düzeyi sağlayarak insani güvenliğini tamamlamaktadır.

İnsani güvenlik ile insani kalkınma arasında azalan bir tamamlayıcılık durumu vardır. Asgari düzeydeki bir insani güvenlik insani kalkınmaya hayati derecede önemli bir katkı yaparken, yüksek düzeyde bir insani güvenlik insani kalkınmaya yine katkı yapmakta, ancak bu katkı asgari düzeydeki insani güvenliğin katkısıyla aynı oranda olmamaktadır. Örneğin, insani kalkınmanın önemli bir unsuru olan eğitimin başlaması ve sürmesi için insanların kendilerini güvende hissetmeleri yeterlidir. İnsanların kendilerini çok daha fazla güvende hissetmeleriye, eğitim düzeylerinin artmasına aynı oranda katkı sağlamaz. Benzer şekilde, asgari düzeyde bir gelir insanların kendilerini güvende hissetmesi için hayati derecede önemliyken, çok daha yüksek düzeydeki bir gelir insanların kendilerini güvende hissetmelerine, aynı oranda yüksek bir katkı yapmaz. Ekonomi terimleriyle ifade edersek, insani güvenlik ile insani kalkınma arasındaki tamamlayıcılık ilişkisinde, asgari düzeylerdeki insani güvenlik ve insani kalkınmanın birbirlerine olan marjinal fayda oranı oldukça fazla, yüksek düzeylerdeki insani güvenlik ve insani kalkınmanın karşılıklı marjinal fayda oranıysa daha azdır.

İnsani güvenlikle insani kalkınma arasındaki asgari tamamlayıcılık ilişkisi sürekli ve döngüseldir. Başka bir ifadeyle, insani güvenlik ve insani kalkınma birbirlerine sürekli olarak ihtiyaç duyarlar. İnsani kalkınmanın her aşamasında hatta en üst noktalarında dahi asgari bir düzeyde insani güvenlik ortamının varlığına ihtiyaç vardır. Terörizm, bulaşıcı hastalık veya doğal afetler gibi bir insani güvenlik tehdidi, insani kalkınma endeksinde en üst sıralarda yer alan kalkınmış ülkelerde dahi insani kalkınmayı duraklatacak veya geriye götürecektir. 2019 yılı sonunda başlayan ve

tüm dünyayı etkileyen Covid-19 salgını bu konuda çok açık bir örnektir. Salgında; ABD, İngiltere, Almanya, Fransa gibi kalkınmış ülkelerde binlerce insan hayatını kaybetmiş, eğitim faaliyetleri aksamış, ekonomik faaliyetler ciddi şekilde duraklamış, işsizlik oranları artmıştır. Diğer yandan, sağlanmış olan bir insani güvenliğin devam edebilmesi için de asgari düzeyde bir insani kalkınmanın, yani istekten özgürlüğü temin edebilecek bir asgari gelir düzeyinin sürdürülmesine ihtiyaç vardır. Dolayısıyla, birbirlerine sürekli olarak ihtiyaç duyan ve sürekli birbirlerini etkileyen insani güvenlik ve insani kalkınma arasındaki ilişki sürekli ve döngüseldir.

Görüldüğü üzere, insani güvenlik ile insani kalkınma arasındaki teorik ilişki, BM çevrelerinin ve çoğu akademisyenin iddia ettiği gibi yalnızca tamamlayıcılık ve birbirlerini destekleme şeklinde değildir. Her iki yaklaşım arasında farklılıklar olduğu gibi uyumsuzluklar da vardır. Bu tezde elde edilen bulguların diğer önemli bir bölümü de insani güvenlik-insan hakları arasındaki teorik ilişkiye dairdir. Bu bulguları da şu şekilde özetlemek mümkündür:

İnsani güvenlik ile insan hakları arasında pek çok benzerlik olmakla birlikte, her iki yaklaşım tamamen de aynı değildir. İnsani güvenlik ve insan haklarının her ikisi de insan odaklı, ayırım yapmadan tüm insanları hedefleyen ve olması gerekene vurgu yapan normatif yaklaşımlardır. İnsani güvenlik ve insan haklarının içeriği büyük oranda benzer. Her iki yaklaşım da özgürlük fikrine dayanır ve insani güvenliğin üç özgürlüğü ile insan haklarının kuşak haklar yaklaşımı birbirlerine benzer niteliktedir. İnsani güvenlik ve insan haklarının her ikisi de insana dair tüm boyutları içerecek şekilde kapsayıcı olma ve genişleme eğilimindedir. Buna karşılık her iki yaklaşım arasında bazı anlayış farklılıkları da vardır. İnsani güvenlik olumsuz yönlüdür ve anahtar kavramı *risktir*. İnsan haklarıysa olumlu yönlüdür ve anahtar kavramı *haktır*. İnsani güvenlik yerel bağlamı dikkate alır ve öncelikleri yerel şartlara göre değişir. İnsan haklarıysa evrensel ve bölünmezdir, aralarında öncelik sıralaması olmaksızın her yerde aynı şekildedir. İnsani güvenliğin pratik yönü daha ağır basar ve daha uygulamaya dönüktür; insan haklarının ise felsefi yönü çok daha güçlüdür ve teorik yönü daha ağır basmaktadır. İnsan haklarının uluslararası hukuk konusu haline gelmiş olması nedeniyle yasal yönü daha güçlüyken, pratiğe dönük olan insani güvenliğin yasal bir yönü bulunmamaktadır. İnsan hakları ve insani güvenlik aynı konuları ele alsalar bile öncelikleri de farklılaşabilmektedir. İnsan haklarının belli koşullarda

sınırlandırılması söz konusuyken, insani güvenliğin sınırlandırılması gibi bir durum söz konusu değildir. İnsani güvenlik genellikle devleti insani güvenliği sağlayacak olumlu bir aktör olarak görürken, insan hakları yaklaşımının devlete bakışı daha olumsuzdur.

İnsani güvenlik ile insani hakları arasındaki ilişki de olumsuz ve olumlu olmak üzere iki yönlü bir ilişkidir. Öncelikle, insani güvenlik ve insan hakları arasında olumsuz bir ilişkiye yol açan bazı uyumsuzluklar bulunmaktadır. İlk olarak, insani güvenlik yaklaşımı içinde belirtilen pek çok husus daha önce insan hakları tarafından gündeme getirilmiştir. Bu nedenle, kimi akademisyenlerce insani güvenliğin insan haklarının yeni bir isimlendirmesi olduğu iddia edilmiş, insani güvenlik yaklaşımının gerekliliği sorgulanmıştır. Oysa insani güvenliği yalnızca insan haklarının yeni bir isimlendirmesi olarak görmek doğru değildir. İnsani güvenlik insan haklarının dışında birçok konuyu kapsayan ayrı bir yaklaşımdır. İnsani güvenliğin insan hakları dışında da farklı boyutları vardır. Doğal afetler, bulaşıcı hastalıklar, ekonomik krizler gibi insani güvenlik tehditleri insan hakları içinde yer almaz; buna karşılık bu konular insani güvenlik için önemlidir. Yine, insani güvenliğin insan haklarını da içeren daha geniş bir yaklaşım olarak konumlandırılması da iki yaklaşım arasında önemli bir farklılığa neden olmaktadır. İnsan haklarının insani güvenlikten ayrı kendine özgü boyutları vardır. Örneğin, her halkın kendi geleceğini belirleme hakkı veya herkesin insanlığın ortak mal varlığından yararlanma hakkı gibi insan hakları, insani güvenliğin ötesinde olan konulardır.

Evrensel ve bölünemez insan hakları ile daha yerel olan insani güvenlik arasında anlayış farklılığı vardır. İnsan hakları yaklaşımı insan haklarının evrensel ve bölünemez olduğunu, her ülkede aynı şekilde uygulanması gerektiğini savunur. İnsan haklarına göre, siyasi, ekonomik, sosyal ve dayanışma hakları birbirleriyle bütünlük içinde olan, birbirlerinden ayrılamaz haklardır. Buna karşılık, bağlam-öncelikli olan insani güvenlik, yerel şartlara göre bazı insan hakkı konularını daha öncelikli olarak görebilir. İnsan haklarıyla insani güvenliğin haklara bakış açısı da farklılaşabilmektedir. Örneğin, mülkiyet hakkı insan hakları açısından her ülkede aynı şekilde uyulması gereken temel bir haktır. İnsani güvenlik açısansa mülkiyet hakkı öncelikli bir hak değildir; hatta bazı durumlarda mülkiyet hakkı insani güvenlik için bir risk de oluşturabilir. Mesela bir mülkiyet hakkı olan ilaç ve aşı patentleri fakir

ülkelerde ilaca ulaşımı zorlaştırarak insani güvenliği olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Klasik insan haklarının devleti öncelikle bir tehdit olarak görmesine karşılık, insani güvenliğin devleti öncelikle olumlu bir faktör olarak görmesi, her iki yaklaşım arasında bir uyumsuzluk oluşturmaktadır. İnsan hakları anlayışı devlete karşı kişilerin haklarının korunması düşüncesine dayanır. Nitekim Magna Carta gibi modern anlamda bilinen ilk insan hakları belgeleri, iktidarın yetkilerini sınırlama üzerinedir. İnsan hakları mücadelesi büyük oranda devletlere karşı verilmiştir. Dolayısıyla insan hakları devlete karşı şüphedir ve ona olumsuz yaklaşır. Oysa insani güvenliğin devlete bakışı tamamıyla olumsuz değildir. İnsani güvenliğe göre, devlet insani güvenliği sağlayacak en önemli aktördür.

İnsani güvenlik ve insan hakları arasında olumlu bir tamamlayıcılık ilişkisi de vardır. Teorik yönü güçlü olan insan hakları ile pratik yönü güçlü olan insani güvenlik birbirlerini tamamlamaktadırlar. Uzun bir geçmişi olan ve teorik yönü çeşitli düşünsel çabalar ve devletlerin kabul ettiği metinler yoluyla geliştirilen insan hakları, yeni bir yaklaşım olan insani güvenliğe teorik bir arka plan sağlamış ve onu tamamlamıştır. İnsani güvenlik insan hakları felsefesinden önemli ölçüde yararlanmıştır. Öte yandan, uygulamaya dönük yaklaşım olan insani güvenlik, insan haklarının hayata geçirilmesine katkı sağlayarak onu tamamlamaktadır. Örneğin, insani güvenlik yaklaşımının etkisiyle kabul edilen koruma sorumluluğu ve müdahale hakkı ilkesi, insan haklarının hayata geçirilmesi adına önemli bir katkı sağlamıştır.

Köklü bir yaklaşım olarak insani güvenliğe zemin hazırlayan insan hakları ile insan hakları tartışmasına katkı yaparak onu zenginleştiren insani güvenlik arasında bir tamamlayıcılık ilişkisi vardır. Yerleşik ve kabullenilmiş bir yaklaşım olan insan hakları, insan öncelikli bir yaklaşımı gündeme getirerek insani güvenliğin kabullenilmesini kolaylaştırmış ve onu tamamlamıştır. İnsani güvenlik ise, insan hakları konularının bir kez daha gündeme gelmesini ve tartışılmasını sağlamış, getirdiği yeni ilkelerle onu zenginleştirmiştir. Örneğin, insani güvenliğin risk odaklı önleyici yaklaşımı, insan haklarının da yararlanabileceği bir katkıdır.

Yasal yönü güçlü olan insan hakları ile uygulamaya dönük olması nedeniyle daha esnek olan insani güvenlik arasında, bu yönüyle de bir tamamlayıcılık ilişkisi vardır. İnsan hakları bir uluslararası hukuk konusudur. İnsan hakları konusunda devletler

kendileri için bağlayıcı olan insan hakları sözleşmeleri imzalamış, insan hakları ihlallerini önlemek üzere uluslararası mahkemeler kurulmuştur. Bu durum insani güvenliğin korunması çok güçlü bir destek sağlamış ve böylece insani güvenliği tamamlamıştır. Buna karşılık, insan hakları çalışmaları, daha çok yasal metinler üzerinden ilerleyen ve eylemden çok söylem yönünü öne çıkaran çabalardır. Yasal boyutu nedeniyle insan hakları çalışmaları hukukun katı kurallarıyla bağlıdır. Örneğin insan hakları mahkemeleri süreçlerinde hukuk usulü kurallarına uymak gerekmektedir. İnsani güvenlik ise doğrudan eyleme dönük ve sonuç almaya yöneliktir. İnsani güvenlik çalışmaları yasal metinler ya da mahkeme süreçleriyle sınırlandırılmamıştır. Bu yönüyle insani güvenlik, insan haklarına uygulamaya dönük bir esneklik sağlayarak onu tamamlamaktadır.

Kısacası, insani güvenliğin insani kalkınma ve insan hakları ile olan teorik ilişkisi alanında elde edilen bulgular, bu tezin temel argümanını ve hipotezlerini desteklemektedir. Bu bulgular tezin ilk hipotezi olan: “İnsani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları birbirleriyle tamamıyla uyumlu değildir; aralarında benzeşen ve örtüşen yönler olduğu gibi, farklı ve uyuşmayan yönler de vardır” önermesini doğrulamaktadır. Ayrıca bu bulgular, tezin üçüncü hipotezi olan: “İnsani güvenliğin geniş yorumlanması, onun insani kalkınma ve insan haklarıyla ilişki kurabilmesini kolaylaştırmaktadır” önermesini de doğrulamaktadır.

Tez kapsamında ulaşılan bulguların önemli bir bölümü de, insani güvenliğin insani kalkınma ve insan haklarıyla olan pratik ilişkisinin incelenmesi sonucunda elde edilmiştir. Tezin ikinci kısmında, Kenya, Kamboçya ve Kosova örnekleri üzerinden incelenmiş olan bu pratik ilişkiye dair elde edilen bulgular aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

BM’nin Kenya, Kamboçya ve Kosova’da yürüttüğü insani güvenlik faaliyetleri çok yetersizdir ve bu ülkelerdeki insani güvenlik sorunlarına çözüm üretmekten uzaktır. BM faaliyetleri bu ülkelerdeki insani güvenlik sorunlarına göre çok küçük boyutlu ve dar bütçelidir. Her ne kadar projeler insani güvenliğe katkı yapacak doğru projeler olsa da, proje boyutlarının küçük olması nedeniyle ülkelerin insani güvenlik düzeyinde önemli değişimler sağlayamamaktadır. Üç ülkenin hiç birinde ülke çapında uygulanan bir insani güvenlik projesi bulunmamaktadır. Ayrıca bu projeler çok büyük oranda acil durumları çözmeye yöneliktir. Bu ülkelerde insani güvenlik tehditlerini önleyici

Çalışmaların yapılamadığı gör÷lmektedir. İnsani güvenlik çalışmaları çoğunlukla kısa süreli faaliyetler şeklinde yürüt÷lmektedir. Kenya, Kamboçya ya da Kosova’da uzun süreli uygulanan bir BM insani güvenlik projesi bulunmamaktadır. Bu durum insani güvenlik sorunlarına yönelik köklü öz÷mler üretilmesini engellemektedir.

BM’nin Kenya ve Kamboçya’daki en etkili ve en kapsamlı faaliyetlerinin insani kalkınma alanında olduğu gör÷lmektedir. Bu ÷lkelerdeki insani kalkınma faaliyetleri çok daha büyük bütçelidir. İnsani kalkınma faaliyetleri, bu faaliyetlerin ortalama beş yıllık UNDAF programları çerçevesinde yapıyor olması nedeniyle çok daha istikrarlıdır. İnsani kalkınma faaliyetlerine çok daha fazla sayıda BM uzmanlık kuruluşu katılmakta, bu kuruluşlar arasındaki eşgüdüm daha iyi sağlanmakta, bu faaliyetler çok daha planlı olmakta ve düzeni aralıklarla raporlanarak takip edilmektedir. Bu durumun bir nedeni de, hükümetlerin, arkalarındaki halk desteğini artırması nedeniyle insani kalkınmaya, insani güvenlik ve insan haklarına göre, çok daha sıcak bakmaları ve böylece BM’nin insani kalkınma faaliyetlerine destek olmalarıdır. Aynı hükümetler örneğın insan hakları faaliyetlerine bu denli istekli yaklaşmamaktadırlar.

BM’nin Kenya, Kamboçya ve Kosova’daki insani güvenlik faaliyetlerinde yaşanan önemli sorunlardan birisi, insani güvenlik konusunda çalışan özel bir BM uzmanlık kuruluşunun bulunmayışıdır. İnsani güvenlik yaklaşımı BM’nin kurumsal yapısı içinde sahipsizdir. BM yapısı içinde insani kalkınma alanında çalışan BM Kalkınma Programı, insan hakları alanında çalışan BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği gibi kuruluşlar bulunmaktayken, insani güvenlik alanında çalışan bir BM uzmanlık kuruluşu yoktur. Böyle bir yapıda, bir ÷lkedeki insani güvenliğe dair kapsamlı bir bakış açısı geliştirilmesi ve kapsamlı öz÷mler üretilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla üç ÷lkede de, ÷lkenin insani güvenlik durumunu genel olarak değerlendirip ihtiyaç duyulan alanlarda uzun dönemli çalışmalar yapmak ve tehditlerin kök nedenlerine yönelik çözüm üretmek mümkün olamamıştır.

BM’nin farklı kıtalardaki insani güvenlik faaliyetleri arasında bariz bir fark bulunmamaktadır. Her üç ÷lkedeki BM insani güvenlik faaliyetleri acil sorunlara yönelik küçük çaplı projeler şeklinde yürüt÷lmektedir. Projelerin hazırlanma ve uygulanma şekilleri de benzerdir. Daha kalkınmış Avrupa kıtasında bulunan Kosova’daki BM insani güvenlik faaliyetleri, Kenya ve Kamboçya’dan çok farklı

değildir. Aradaki tek fark BM'nin Kosova'da AB'den destek sağlayabilmesidir. EULEX, Kosova'da polis ve yargının geliştirilmesi ile hukukun üstünlüğünün sağlanması alanlarında görev üstlenmiş ve BM'ye yardımcı olmuştur.

Ülke incelemeleri, insani güvenliğe yöneltilen “insani güvenliğin tanımlanmasının zor olduğu” eleştirilerini destekleyen veriler sunmaktadır. BM'nin Kenya, Kamboçya ve Kosova'da yürüttüğü insani güvenlik, insani kalkınma ve insan hakları alanındaki faaliyetleri birbirlerine karışabilmektedir. Uygulamada bu faaliyetler arasında net ayrımlar bulunmamaktadır. Bu durum insani güvenlik ile insani kalkınma arasında çok daha barizdir. Bu ülkelerde aynı konuyla ilgili hem insani güvenlik projesi hem insani kalkınma projesi yürütülebilmektedir. Örneğin temiz suya erişim konusunda insani güvenlik ya da insani kalkınma projesi uygulanabilmekte ya da konu Kenya'da olduğu gibi insan hakları raporları içinde ele alınabilmektedir. Bu durum, uygulamada, yaklaşımlar arasındaki ayrımın silikleşmesine neden olmaktadır.

Örnek ülke incelemelerinden elde edilen bilgiler, tezin birinci kısmında savunulan “insani güvenliğin insani kalkınma ve insan haklarına göre öncelikli olduğu” görüşünü desteklemektedir. Nitekim Kamboçya'da insani kalkınma, ancak çatışma ve şiddet ortamı sona erdirilip korkudan özgürlük yönüyle insani güvenliğin sağlanması sonrasında başlayabilmiştir. Kosova'da da insani güvenliği tehlikeye atan çatışma ve şiddet ortamında insani kalkınmanın sekteye uğradığını, örneğin milli gelirin azaldığını, eğitim yapılamadığını, aynı zamanda bu dönemde çok sayıda insan hakları ihlalleri yaşandığını ortaya koymaktadır. Kenya'da 2008 yılı seçimleri sırasında yaşanan ve insani güvenliği tehlikeye atan çatışmalarda çok sayıda insan hakları ihlalleri yaşanmıştır. Dolayısıyla, insani kalkınmanın başlayabilmesi ve sürdürülebilmesi için, öncelikle insani güvenliğin sağlanmasının gerekli olduğu görülmektedir. İnsan haklarında gelişme sağlanabilmesi ve geriye gidişlerin önlenmesi için önce insani güvenliğin sağlanması elzemdir.

Ülke incelemeleri, tezin birinci kısmında savunulan “insani güvenliğin insani kalkınma arasında asgari bir zorunluluk ilişkisi olduğu,” görüşünü destekleyen bilgiler sunmaktadır. Kenya, Kamboçya ve Kosova'da insani güvenliğin sağlanamadığı ortamlarda insani kalkınma konusunda bir ilerleme sağlanamamıştır. Benzer şekilde asgari düzeyde bir insani kalkınmanın sağlanamadığı Kenya'nın fakir bölgelerinde de insani güvenlik sağlanamamaktadır.

Ülke örnekleri, yine bu tezde savunulan “insani güvenlik faaliyetleri ile insani kalkınma arasında bir döngüsel bir tamamlayıcılık” olduğu görüşünü de desteklemektedir. Örneğin, Kamboçya’daki çatışma ortamının sona ermesi ve asgari bir insani güvenlik düzeyi sağlanması, insani kalkınma faaliyetlerini hızlandırmış ve insani kalkınmanın gelir kısmında artışa yol açmıştır. İnsani kalkınma sonucunda artan gelir de, insanların yaşamlarını sürdürecektir asgari bir gelir düzeyi sağlayarak insani güvenliğin istekten özgürlük boyutunu güçlendirmiştir. Kısacası, insan güvenlik uygun ortam sağlayarak insani kalkınmayı tamamlamış, insani kalkınma da asgari gelir sağlayarak insani güvenliğini tamamlamıştır.

Örnek ülke incelemelerinden elde edilen bilgiler “insani güvenliğin, insani kalkınma ve insan haklarını kapsadığı” iddiasının doğru olmadığını göstermektedir. Kenya, Kamboçya ve Kosova’daki BM insani güvenlik faaliyetleri küçük boyutlu, küçük bütçeli ve kısa süreli projeler şeklindedir. BM’nin bu insani güvenlik faaliyetleri boyut olarak insani kalkınma ve insan haklarını kapsayacak bir durumda değildir.

Pratik incelemelerden elde edilen bulgular, tezin üçüncü hipotezi olan: “BM’nin insani güvenlik çalışmaları ile insani kalkınma ve insan hakları çalışmaları arasında pratikte zayıf bir ilişki vardır.” önermesini doğrulamaktadır. BM’nin Kenya, Kamboçya ve Kosova’daki çalışmaları göstermektedir ki, uygulamada, BM’nin insani güvenlik, insani kalkınma ve insan hakları faaliyetleri arasında çok zayıf bir bağlantı vardır. BM’nin bu alanlardaki faaliyetleri çoğu zaman ayrı ayrı yürütülmektedir. Bu üç alandaki BM faaliyetleri arasındaki eşgüdüm çok zayıftır. Bu durum Kenya örneğinde görüldüğü üzere, aynı konuda veya aynı bölgede insani güvenlik ve insani kalkınma adına farklı projeler yürütülmesine ve tekrara neden olmakta, sınırlı kaynakların verimli kullanılmasını engellemektedir.

İnsani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları arasında teorik ve pratik açılardan güçlü bir ilişki kurulamamış olması, insani güvenlik yaklaşımının etkisini ve özgürleştirme kapasitesini zayıflatmaktadır. Bu durum tezin dördüncü hipotezinde ileri sürülen: “İnsani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları arasında teorik ve pratik açılardan daha güçlü bir ilişki kurulması, insani güvenliğin, özgürleştirme kapasitesini artıracaktır. Bu ilişkinin zayıf olması ise yaklaşımlar arasında işbirliği yapılmasını engelleyecek, çalışmalarda tekrara düşülmesine, eşgüdüm sorunlarına ve

zaten k t olan kaynakların verimsiz kullanılmasına neden olarak insani güvenliğin özgürleştirici etkisini zayıflatacaktır” görüşünü doğrulamaktadır.

 rnek  lke incelemelerinden elde edilen bilgiler, tezin temel argümanı olan “insani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları arasında olumlu ve olumsuz olmak üzere iki yönlü bir ilişki vardır” görüşünü desteklemektedir.  lke  rnekleri, insani güvenlik, insani kalkınma ve insan hakları arasında olumsuz bir ilişki olabileceğini de göstermektedir. Örneğin BM’nin Kenya ve KamboÇya’daki insani kalkınma faaliyetleri, BM’nin bu ülkelerdeki insan hakları faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemektedir. BM’in, insani kalkınma faaliyetleri nedeniyle h k metlerle kurmuş olduğu iyi ilişkiler, BM’nin bu ülkelerdeki insan hakları ihlallerine karşı aktif tavır almasını engellemektedir. KamboÇya hükümetinin kalkınma amacıyla büyük toprak parçalarına el koyarak bu arazileri büyük tarım işletmeleri veya sanayi tesisleri vermesi de bu arazilerde geçimlik tarım yapan küçük çiftçilerin insani güvenliklerini tehlikeye atmaktadır. Yine  rneğin, insani kalkınma faaliyetleri sonucu elde edilen gelir artışı, KamboÇya’da araç trafiğini ve trafik kazalarında ölen insan sayısını aşırı derecede artırarak, yeni bir insani güvenlik tehdidinin ortaya çıkmasına da neden olmuştur.

Kenya, KamboÇya ve Kosova  lke örnekleri üzerinde yapılan inceleme, bu ülkelerdeki BM insani güvenlik faaliyetlerinin, insani güvenlik yaklaşımının uygulamaya geçirilmesi açısından yetersiz kaldığını göstermektedir. Tablo 1’de de görüleceği üzere, BM insani güvenlik faaliyetlerinde, insani güvenlik yaklaşımınca benimsenen temel ilkeler tam olarak hayata geçirilememiştir. Örneğin insani güvenlik yaklaşımı risk daklı ve  nleme öncelikli bir yaklaşım olmasına rağmen, BM insani güvenlik faaliyetleri  nleme öncelikli olmayı başaramamış, aksine, bu faaliyetler oluşan insani güvenlik krizleri sonrasında krizin etkilerini hafifletmeye çalışan çabalar şeklinde y r t lm ştir. Yine, BM insani güvenlik faaliyetlerinde, BM’nin kendi benimsediği ilkelerin de tam olarak gerçekleştirilemediği görülmektedir. Örneğin BM, farklı BM uzmanlık kuruluşlarının faaliyetleri arasındaki eşgüdümü sağlamak amacıyla “bir olarak yapmak” ilkesini benimsemiş, ancak uygulamada BM’nin insani güvenlik, insani kalkınma ve insan hakları faaliyetleri arasında eşgüdüm sağlanamamıştır.

BM İNSANİ GÜVENLİK FAALİYETLERİNİ DEĞERLENDİRME TABLOSU		
	BM' YE GÖRE İNSANİ GÜVENLİK YAKLAŞIMI	BM İNSANİ GÜVENLİK FAALİYETLERİ DURUMU
1	İnsani güvenlik risk odaklıdır ve önleyici yaklaşımı benimser	BM faaliyetleri önleyici olmaktan ziyade, insani güvenlik krizleri sonrasında krizin etkilerini hafifletme şeklindedir.
2	İnsani güvenlik bütüncül ve kapsamlı bir yaklaşımı benimser.	BM faaliyetleri belirli konulara yönelik küçük boyutlu projeler şeklindedir.
3	İnsani güvenlik yerel şartları dikkate alan bağlam öncelikli bir yaklaşımdır.	BM faaliyetleri ile ülkelerin insani güvenlik ihtiyaçları arasında uyumsuzluklar vardır.
4	İnsani güvenlik, insani kalkınma ve insan haklarından ayrı yeni bir yaklaşımdır.	BM faaliyetlerinde, insani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları arasındaki ayrım net değildir.
5	BM insani güvenlik, insani kalkınma ve insan hakları faaliyetlerinin “bir olarak yapmak” ilkesi gereği eşgüdüm içinde yürütülmesi amaçlanmaktadır.	BM’nin insani güvenlik faaliyetleri ile insani kalkınma ve insan hakları faaliyetleri arasında sınırlı bir bağlantı vardır ve bu faaliyetler arasındaki eşgüdüm yetersizdir.
6	BM, insani güvenlik konusunda “yaparak öğrenme” ilkesini benimsemekte ve bilgi birikimi oluşmasını amaçlamaktadır.	BM’nin insani güvenlik konusunda çalışan bir uzmanlık kuruluşu olmaması nedeniyle, insani güvenlik konusunda amaçlanan bilgi birikimi sağlanamamaktadır.
7	İnsani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları arasında yalnızca tamamlayıcılık ilişkisi vardır.	BM’nin insani güvenlik, insani kalkınma ve insan hakları faaliyetleri arasında tamamlayıcılık kurulamamıştır; hatta bu faaliyetler birbirlerini olumsuz etkileyebilmektedir.
8	İnsani güvenlik, insanların korkudan özgürlüğünü, istekten özgürlüğünü ve onurlu yaşama özgürlüğünü sağlayacak çok önemli bir yaklaşımdır.	BM faaliyetleri, Kenya, Kamboçya ve Kosova’daki insanların özgürleşmesine oldukça sınırlı bir katkı yapmıştır.
AYRICA:		
1	BM’nin insani güvenlik konusunda çalışan bir uzmanlık kuruluşunun olmaması, BM insani güvenlik faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemektedir.	
2	Bir ülkedeki BM örgütü ve BM uzmanlık kuruluşlarının yapısı ve kapasitesi, o ülkedeki BM insani güvenlik faaliyetlerini etkilemektedir.	
3	BM’nin barış koruma faaliyetleri, BM’nin insani güvenlik faaliyetlerini önemli ölçüde etkilemektedir.	

Tablo.1 BM İnsani Güvenlik Faaliyetlerini Değerlendirme Tablosu

Netice itibariyle, insani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları arasında karmaşık bir ilişki bulunduğu görülmektedir. Bir yandan, insan merkezli yaklaşımlar olan insani güvenlik, insani kalkınma ve insan hakları birbirlerini desteklemekte ve birbirlerinin eksikliklerini tamamlamaktadırlar. Diğer yandan da bu yaklaşımlar arasında bazı uyumsuzluklar bulunmaktadır. İnsani güvenliğin insani kalkınma ve insan hakları ile her yönden uyumlu olduğu, aralarındaki ilişkinin sorunsuz olduğunu düşünmek iyimser ama gerçekçi olmayan bir yaklaşımdır. “Kardeş” analojisi üzerinden ifade etmek gerekirse, gerçek hayatta da kardeşler arasındaki ilişkiler sorunsuz ve çekişmelerden uzak değildir. Aynı aile içinde bulunan ve birçok ortak noktası olan kardeşler arasında paylaşma ve dayanışma olabildiği gibi, rekabet, kıskançlık ve çatışma gibi sorunlar da olabilmektedir. Kardeşlerin, kardeş olmaları sebebiyle mutlaka iyi ilişkiler içinde olacakları iddia edilemez. Aksine, kardeş olsalar bile her kardeşin farklı bir birey olduğunu kabul etmek, benzerlikleri olduğu kadar farklılıkları da olduğunu görmek gerekir. Kardeşler arasında iyi ilişki kurulabilmesi için, bu ilişkiyi etkileyen kişilik, yaş, cinsiyet, anne-baba davranışı gibi faktörlerin bilinmesi, muhtemel sorun alanlarının farkında olunması gerekir. Benzer şekilde, insani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılabilmesi için, bu yaklaşımların kendine has ayrı karakterleri olduğunun, aralarındaki ilişkide birbirini güçlendiren yönler olduğu gibi, birbirlerini olumsuz etkileyen yönler de bulunduğunun bilinmesi gerekir. İnsani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları arasındaki ilişkiyi değerlendirirken, bu kardeş yaklaşımlar arasında benzerlik ve dayanışma kadar farklılık ve rekabet olduğu da dikkate alınmalıdır.

Bu tezde ele alınan insani güvenlik ile insani kalkınma ve insan hakları ilişkisi Eleştirel Teorinin özgürleşme perspektifinden incelenmiştir. Bunun nedeni asıl önemli olanın, BM’nin yürüttüğü faaliyetlerden çok, bu faaliyetlerin insanların baskılardan ve sınırlamalardan özgürleşmesine ne kadar katkı yaptığıdır. Tez çerçevesinde yapılan araştırma ve incelemelerde bu konuda da önemli bilgilere ulaşılmıştır.

Öncelikle, insani güvenliğin, insanların durumlarını iyileştirmek amacıyla geliştirilen iyi niyetli bir çaba olduğu görülmektedir. İnsani güvenlik yalnızca hegemonik güçlerin iktidarlarını sürdürmek için geliştirdikleri yeni bir araç veya bir truva atı değildir. İnsani güvenlik hegemonik güçlerin benimsediği teorik yaklaşım olan Realizme karşı

geliştirilen ve Realizmin geleneksel güvenlik anlayışını değiştirmeyi amaçlayan bir çabadır. İnsani güvenlik yaklaşımı, nisbeten yoksul Güneyin öncelik verdiği kalkınma konusunu hayata geçirmek üzere oluşturulmuş olan BM Kalkınma Programı içinde ve yine Güney’li akademisyenlerce gündeme getirilmiştir. İnsani güvenlik yaklaşımına sahip çıkan aktörler de hegemonik güçler değil, Kanada, Japonya, Norveç gibi ülkeler ve AB gibi aktörlerdir.

Bununla birlikte, güvenlik anlayışında ciddi bir değişiklik öneren ve önemli bir dönüşüm potansiyeli olan insani güvenlik yaklaşımının pratikte tam olarak hayata geçirilebildiğini ve insanların özgürleşmesi sağlayacak dönüşümlerin gerçekleştirilebildiğini söylemek de mümkün değildir. Bu tezde incelenen ülke örnekleri bu durumu teyit etmektedir. BM’nin Kenya, Kamboçya ve Kosova’da yürüttüğü insani güvenlik faaliyetleri bu ülkelerdeki insanların özgürleşmesine çok sınırlı bir etki yapabilmiştir. BM faaliyetleri bu ülkelerde önemli dönüşümler gerçekleştirerek insanlara sürdürülebilir bir insani güvenlik ortamı sağlayamamıştır. BM’nin bu ülkelerdeki insani güvenlik faaliyetleri stratejik amaç olan yapısal dönüşümlere değil, ortaya çıkan sorunların etkilerini gidermeye ya da hafifletmeye dönük taktiksel hedeflere yönelik olmuştur. İnsani güvenlik projeleri sınırlı hedefleri olan, küçük çaplı, dar bütçeli ve kısa süreli projelerdir. Bu projeler çok büyük oranda acil kriz durumlarını çözmeye yöneliktir. Projeler yalnızca sınırlı sayıda insana ulaşabilmekte ülkenin insani güvenlik durumunda önemli değişimler sağlayamamaktadır. BM’nin, bu ülkelerin insani güvenlik durumunu değerlendirerek ihtiyaçlara yönelik planlama yapan, kilit alanlarda dönüşüm sağlayarak uzun vadeli hedeflere ulaşmayı amaçlayan bir faaliyet anlayışı bulunmamaktadır.

İlave olarak, BM faaliyetlerinin yoğunlaştığı alanlarla bu ülkelerin insani güvenlik ihtiyaçları tam olarak örtüşmemektedir. Örneğin Kamboçya son dönemde yüksek ekonomik büyüme oranlarıyla fakirliğin çözümü için önemli adımlar atmış ve istekten özgürlük alanında ilerleme sağlamıştır. Bununla birlikte, ülkedeki siyasi baskı ortamı ve insan hakları ihlalleri artmış, özgürlükler daha fazla kısıtlanmış ve onurlu yaşama özgürlüğü alanında gerileme görülmüştür. Böyle bir durumda, BM’nin Kamboçya’da daha çok insan hakları alanında faaliyetler göstermesi gerekirken, bu alandaki BM faaliyetlerinin çok az ve etkisiz olduğu, bu faaliyetlerin daha çok insani kalkınma alanına yoğunlaştığı görülmektedir. Benzer bir durum Kosova için de geçerlidir.

Günümüzde Kosova'daki en önemli insani güvenlik tehdidi çok yüksek düzeydeki işsizliktir. İşsizlik, aynı zamanda, yolsuzluk gibi başka insani güvenlik tehditlerine de yol açmaktadır. Dolayısıyla, Kosova'daki BM faaliyetlerinin insani kalkınma alanına yoğunlaşmış olması gerekirken, daha çok barışı koruma alanına yoğunlaşmış olan BM'nin insani kalkınma faaliyetleri yok denecek kadar azdır. Netice itibariyle, BM'nin insani güvenlik faaliyetleri çok yetersizdir ve bu ülkelerdeki ciddi insani güvenlik sorunlarına köklü çözümler üretmekten uzaktır. BM'nin insani güvenlik faaliyetleri bu ülkelerdeki insanların hayatlarında önemli değişimler yapamamıştır.

Böyle bir durumun ortaya çıkması ve insani güvenliğin özgürleştirici potansiyelinin hayata geçirilememesinin temel nedeni, uluslararası sistemden ve bu sistemin bir ürünü olan BM'nin yapısından kaynaklanan sorunlardır. İnsani güvenlik yaklaşımının ortaya çıktığı zemin olan ve bu konudaki en önemli faaliyetleri gerçekleştiren BM, üzerine inşa edilmiş olduğu uluslararası sistemin yapısal sorunlarını bünyesinde taşımakta ve bu sorunları aşamamaktadır.

Öncelikle, Eleştirel Teori'nin vurguladığı gibi, ulus devletlerin önceliğine dayanan devlet merkezli mevcut dünya düzeni, bütünü yani insanlığı değil, parçayı yani ulus devleti önemseyerek insanlığı bir aile gibi gören evrensel bakış açısını engellemektedir. Bu bakış açısı, insani güvenlik, insani kalkınma, insan hakları gibi insana ve insanlığa yönelik yaklaşımları dikkate almamaktadır. Devletler, kamu düzenini sağlayarak ya da sağlık gibi büyük ölçekli yatırımları yaparak insani güvenliği sağlama açısından olumlu roller oynayabilmektedir. Ne var ki, devletler insani güvenlik açısından çok olumsuz roller de oynayabilmekte, diğer devletlere karşı izledikleri saldırgan politikalarla insani güvenliğı tehlikeye atabildikleri gibi, kendi vatandaşlarına karşı da kötü muamelede bulunabilmektedirler. Kamboçya'daki Pol Pot rejimi örneğindeki gibi canavar devletler, yine Kamboçya'da insan haklarını ihlal eden ve yolsuzluğa bulaşmış istismarcı devletler, Kosova örneğindeki gibi zayıf devletler insani güvenlik tehditlerinin kaynağı haline gelebilmektedirler. Önemli yetkilere ve güçlere sahip olan devlet, insan karşısında çok güçlü bir konumdadır ve insani güvenlik tehdidine dönüşmüş bir devleti durdurmak çok zor olmaktadır. Devletlerarası bir örgüt olan BM ise, yürüttüğü faaliyetler için gerek karar alma mekanizmalarında gerekse finansal konularda devletlere muhtaçtır. İnsani güvenlik esas olarak, devlet-insan farklılığını vurgulayan, önceliğın insanların güvenliğı

olduğunu savunan bir yaklaşımdır. Böyle bir yaklaşımın devletler sistemine dayanan BM içinden etkili olmaya çalışması, insani güvenlik yaklaşımı açısından önemli bir açmazdır. Dolayısıyla, insani güvenlik yaklaşımı, içinde doğduğu ve geliştiği BM'nin yapısından kaynaklanan sorunları aşamamakta ve insanları özgürleştirici ciddi bir etki oluşturamamaktadır.

Ulus devletler üzerine kurulmuş olan mevcut uluslararası sistem kendi içinde de adil ve eşitlikçi değildir. Aşırı güç sahibi olan bazı hegemon devletler uluslararası sistem içinde hâkimiyet kurmakta, BM gibi uluslararası kurumları ve diğer ülkelerin politikalarını kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmektedirler. Kökleri sömürgecilik dönemine uzan tarihi süreçlerde oluşan bu yapı, farklı şekillerde devam etmektedir. Dolayısıyla, insani güvenliğin insanı önceleyen yaklaşımı, bu hegemonik güçlerin oluşturduğu duvarları aşamamaktadır. Örneğin, ABD'nin kendi çıkarlarını önceleyen politikaları dikkate alınmadan Kosova'daki insani güvenlik durumu ve BM'nin faaliyetleri değerlendirilemez. Yine, geçmişte Sovyetler Birliğinin, günümüzdeyse Çin'nin politikaları ve Hun Sen rejimine desteği dikkate alınmadan Kamboçya'daki insani güvenlik tehditlerini ve insan hakları ihlallerini anlamak ve değerlendirmek mümkün değildir. Bu yapı BM'nin güçlü devletlerden bağımsız tavır alabilme kapasitesini önemli ölçüde sınırlandırmaktadır. BM, çoğu zaman, hegemonik güçlerin çıkar politikalarının aracı olma durumunu aşamamaktadır. Mevcut uluslararası sistemin bir kurumu olan BM'nin hegemon devlet çıkarlarından bağımsız bir insani güvenlik, insani kalkınma veya insan hakları gündemine sahip olması mümkün görünmemektedir. Nitekim Kamboçya ve Kosova örneklerinde, BM'nin, önceliği ülkenin ihtiyaçlarına değil, hegemonik güçlerin taleplerine verdiği görülmektedir. Bu durum, insani güvenlik yaklaşımının insanları özgürleştirici potansiyelini önlemekte, BM faaliyetlerinin insani güvenlik sorunlarını çözmekten uzak kalmasına yol açmaktadır.

İlave olarak, BM, demokratik karar alma süreçleri ve hesap verilebilirlik açısından sorunlarla malüldür. BM'nin yaptırım gücüne sahip organı olan Güvenlik Konseyi'nin yapısı demokratik olmadığı gibi, burada verilen kararlar için hesap verilebilirlik de söz konusu değildir. Güvenlik Konseyi, veto gücüne sahip olan daimi üyelerin etkisi altındadır. Devletlerden özerk kendisine ait imkânlara sahip olmayan BM, bu üyelerin desteğine muhtaçtır. Güvenlik Konseyi daimi üyeleri ise, çoğu durumda insan hakları

veya insani güvenlik kaygılarıyla değil, kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmekte, BM Güvenlik Konseyi kararlarını da bu doğrultuda şekillendirmektedirler. Nitekim Bosna ve Ruanda soykırımları, küresel ısınma, nükleer silahların önlenmesi gibi insani güvenlik tehditlerine karşı Güvenlik Konseyi çok etkisiz kalmıştır.

Ayrıca mevcut Batı merkezli uluslararası sistem dünyanın diğer bölgelerindeki insani güvenlik sorunlarına yeterince ilgi göstermemektedir. Bunun nedeni, Batı merkezli bu sistemin Batı dışı bölgeleri ikincil önemde görmesidir. Bu anlayış, Kenya, Kamboçya ve Kosova gibi Batı dışı ülkelerin sorunlarına duyarsız kalınmasına veya gereken ilginin gösterilememesine neden olmaktadır. Bu nedenle, sörneğin, Kenya'daki sorunlar ancak ciddi insani krizleri oluştuğunda gündeme gelmekte, Kamboçya'daki ciddi insan hakları ihlallerine yönelik çözüm çabaları görülmemektedir. Batı merkezli anlayış diğer ülkelerin sorunlarını anlamakta ve bu ülkelere uygun çözümler üretmekte de zorlanmaktadır. Nitekim Kamboçya ve Kosova'daki BM faaliyetleri bu ülkelerin asıl ihtiyaç duyduğu konulara odaklanmaktan uzak kalmıştır.

Yine, insani güvenlik alanında faaliyet gösteren bir uzmanlık kuruluşuna sahip olmaması nedeniyle, BM, insani güvenliğe yönelik olarak planlı, uzun vadeli, ülkenin bütününe ele alan, geniş çaplı insani güvenlik faaliyetleri yürütememektedir. BM faaliyetleri kompartımanlara ayrılmış bir şekilde yürütülmektedir. BM, her ne kadar bir olarak yapmak gibi ilkeler geliştirmiş olsa da, BM'nin insani güvenlik, insani kalkınma ve insan hakları faaliyetleri arasında eşgüdüm sağlanamamaktadır. BM'nin insani güvenlik alanında faaliyet gösteren bir uzmanlık kuruluşunun olmaması, insani güvenlik konusunda bilgi birikiminin oluşturulmasını ve yapılan hatalardan ders çıkarılmasını da zorlaştırmaktadır.

Kenya, Kamboçya ve Kosova gibi ülkelerde önemli bir insani güvenlik tehdidi olan fakirlik ve açlığın kök nedenlerinden birisi de mevcut uluslararası ekonomik sistemdir. Ülkeler arasında eşitsiz işbölümüne dayanan, ülkelerin yerel özelliklerini dikkate almadan tüm ülkelere aynı şekilde dayatılan bu sistem insani güvenlik sorunlarına yol açmaktadır. Nitekim Kenya ve Kamboçya örneklerinde, uluslararası ekonomik sistemin teşvik ettiği şekilde sosyal desteklerin azaltılması, pek çok fakir insanın insani güvenliğini tehlikeye düşürmektedir. Kenya topraklarının gıda üretimi yerine, uluslararası firmalarca Batı ülkelerine ihraç edilen çiçek gibi ürünlerin yetiştirilmesinde kullanılması veya Kamboçya'da topraklara el konularak yabancı

yatırımcılara verilmesi bu ülkelerdeki insanların insani güvenliklerini tehdit etmektedir.

Eşitsizlik üzerine kurulmuş olan Batı merkezli mevcut uluslararası ekonomik ve politik sistemi eleştirmeden ve bu yapıyı dönüştürmeden kalıcı bir insani güvenlik ortamı oluşturabilmek mümkün değildir. Bununla birlikte böyle bir dönüşümü sağlamadan Kenya ve Kamboçya gibi üçüncü dünya ülkelerindeki insani güvenlik tehditlerinin önlenmesi çok zordur. BM’de temsil edilen hali hazırdaki insani güvenlik anlayışı ise uluslararası ekonomik ve politik yapıya yönelik eleştirel bir yaklaşıma sahip değildir ve bu yapıyı dönüştürebilecek çalışmalar yapılamamaktadır. Nitekim insani güvenliği ilk olarak gündeme getiren 1994 İnsani Kalkınma Raporu’nda dile getirilen, Ekonomik Güvenlik Konseyi kurulması, insani güvenlik erken uyarı sistemi oluşturulması ve küresel vergilendirme uygulanması gibi yapısal dönüşüm hedefleyen öneriler, aradan geçen çeyrek yüzyıllık dönemde hayata geçirilememiştir. Dolayısıyla, insani güvenlik tehditlerinin kök nedenlerinden birisi olan mevcut uluslararası sistemi dönüştürmeyi hedefleyemeyen BM’nin, insanları özgürleştirebilecek ciddi bir katkı yapabilmesi mümkün görünmemektedir.

İyi niyetlerle yola çıkan, insanlık açısından olumlu gelişmelere vesile olan insani güvenlik yaklaşımı, mevcut uluslararası sistem ve bu sistemin bir kurumu olan BM’deki yapısal sorunları aşmayı, köklü dönüşümler gerçekleştirmeyi ve insanların özgürleşmesine ciddi katkılar yapmayı başaramamıştır. İnsani güvenlik, sorunları mevcut yapılar içinde çözmeye çalışan, bu yapıların ürettiği tehlikelerin olumsuz sonuçlarını hafifletmeye çalışan, yaraları iyileştirmek yerine onlara pansuman yapan “problem çözücü” bir yaklaşıma sıkışmış durumdadır. İnsanların özgürleşmesi idealine daha fazla katkı yapabilmesi için, insani güvenlik yaklaşımının eleştirilerden, özellikle de Eleştirel Teori ve Post-Kolonyal eleştirilerden yararlanarak kendisini dönüştürmesi gerekmektedir. Küresel ısınma, bulaşıcı hastalıklar, nükleer silahlar, ekonomik krizler, fakirlik gibi tüm insanlığı ilgilendiren insani güvenlik tehditlerinin önem kazandığı günümüz dünyasında, küresel düzeydeki siyasi ve ekonomik güç ilişkilerinin de sorgulanması gerekmektedir. İnsani güvenlik, sorunların kaynaklarından birisi olan mevcut uluslararası düzeni sorgulayan, onu insan merkezli bir yapıya dönüştürmeye amaçlayan, insani güvenliğin ancak küresel düzeyde barış, refah ve adaletin tesisıyla mümkün olduğunu savunan bir yaklaşım haline

gelebilmelidir. İnsani güvenlik bu dönüşümü gerçekleştirebilir ve insanı, devletin, kurumların ve piyasanın önüne koyan bir yaklaşım haline gelebilirse, insanların özgürleşmesine çok daha fazla katkı yapabilir.

Tezin girişinde de belirtildiği gibi, uluslararası ilişkiler yalnızca güç ve çıkar mücadelesine indirgenemez. İnsan, uluslararası ilişkilerin bir aracı ve nesnesi değil, bizatihi amacıdır. Yürütülen uluslararası ilişkiler faaliyetleri insanların özgürlüğünü, güvenliğini, gelişimini ve haklarını sağladığı ölçüde başarılı ve değerlidir. Bu nedenle, insani güvenlik, insani kalkınma ve insan haklarını da içeren, insan merkezli ve bütünlük bir uluslararası ilişkiler yaklaşımı geliştirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Savaşların önlenmesi idealinin ortaya çıkardığı Uluslararası İlişkiler Disiplini çok önemli bir sorumlulukla karşı karşıyadır. Bu doktora tezi, böyle insan odaklı bir uluslararası ilişkiler yaklaşımının geliştirilmesine küçük de olsa bir katkı yapabilirse, amacına ulaşmış olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abass, Ademola, ed. *Protecting Human Security in Africa*. Oxford: Oxford University Press, 2010.
- Acharya, Amitav. A Holistic Paradigm, *Security Dialogue* 35, sy 3 (September 2004): 355-356. S.494, <https://doi.org/10.1177/096701060403500314>.
- Acharya, Amitav. *Human Security*, <https://dokumen.tips/reader/f/chapter-28-human-securitypdf492-amitav-acharya-th-e-concept-of-human-security-represents> (Erişim tarihi: 06.04.2021)
- Adams, Brad. *30 Years of Hun Sen: Violence, Repression, and Corruption in Cambodia*. New York: Human Rights Watch, 2015.
- African Union, *African Charter on Human and Peoples' Rights*, 1981, <https://au.int/en/treaties/african-charter-human-and-peoples-rights> (Erişim tarihi: 31.03.2021)
- Ajdini, Sheri. *Human Rights Violation in Kosovo 1989-1999*, PSCI 481, Spring, 2015
https://www.academia.edu/12372041/Human_Rights_Violation_in_Kosovo_1989-1999. (Erişim tarihi: 01.10.2020)
- Aksu, Eşref. *The UN in the Cambodia conflict: UNTAC*, 2018.
https://www.researchgate.net/publication/326950953_The_UN_in_the_Cambodia_conflict_UNTAC/citation/download. (Erişim tarihi: 01.10.2019)
- Aktepe, M.Münir ve Muhammed Aruçi. *TDV İşlâm Ansiklopedisi Kosova*, 2002, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kosova> (Erişim tarihi: 02.01.2020)
- Al Jazeera, *Cambodia economy: High growth expected to continue*, t.y.
<https://www.aljazeera.com/news/2019/02/cambodia-economy-high-growth-expected-continue-190220092005721.html> (Erişim tarihi: 08.10.2019)
- Al Jazeera, *Profile: Uhuru Kenyatta*, 09 April 2013,
<https://www.aljazeera.com/indepth/features/2013/02/2013222161738464350.html>. (Erişim tarihi: 07.09.2019)
- Al Jazeera Türk, *Ülke profili: Kosova*, 2013, <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-kosova>, (Erişim tarihi: 03.02.2020)
- Alkire, Sabina. *A Conceptual Framework for Human Security*, Working Papers. Centre for Research on Inequality, Human Security and Ethnicity, CRISE, 2003, <https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:d2907237-2a9f-4ce5-a403-a6254020052d> (Erişim tarihi: 08.11.2018)
- Alley, Roderic. *The United Nations in Southeast Asia and the South Pacific*. London: Palgrave Macmillan UK, 1998. <https://doi.org/10.1007/978-1-349-26825-2>.
- Alm, Oili and Tapio Juntunen (Eds.), *Human Security – Perspectives and Practical Examples*, The Civil Society Conflict Prevention Network KATU, t.y.
- Ambrosetti, David. Human. Security as Political Resource: A Response to David Chandler's 'Human Security: The Dog That Didn't Bark'. *Security Dialogue*. 2008;39 (4):439-444. Doi:[10.1177/0967010608094040](https://doi.org/10.1177/0967010608094040)

- Amnesty International, *Cambodia 2019*, 2019, <https://www.amnesty.org/en/countries/asia-and-the-pacific/cambodia/report-cambodia/> (Erişim tarihi: 09.10.2019)
- Amnesty International, *Kenya 2017-2018*, 2018, <https://www.amnesty.org/en/countries/africa/kenya/report-kenya/> (Erişim tarihi: 11.09.2019)
- Amnesty International, *Kosovo: Compensation for Wartime Rape Survivors but Still No Justice*, 13 December 2017, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2017/12/kosovo-compensation-for-wartime-rape-survivors-but-still-no-justice/>. (Erişim tarihi: 21.04.2020)
- Amnesty International, *Kosovo: Compensation for Wartime Rape Survivors but Still No Justice*, 13.12.2017, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2017/12/kosovo-compensation-for-wartime-rape-survivors-but-still-no-justice/> (Erişim tarihi: 01.11.2020)
- Anadolu Ajansı, *Avrupa'nın en genç ülkesi Kosova 11 yaşında*, 16.02.2019, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/avrupanin-en-genc-ulkesi-kosova-11-yasinda/1394517>. (Erişim tarihi: 11.02.2020)
- Anadolu Ajansı, *Kenya'nın bağımsızlık hareketi 'Mau Mau'*, 28.07.2017, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kenyanin-bagimsizlik-hareketi-mau-mau/871502> (Erişim tarihi: 06.02.2021)
- Anadolu Ajansı, *Kosova Cumhurbaşkanı Taçi görevinden istifa etti*, 05.11.2020, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kosova-cumhurbaskani-thaci-gorevinden-istifa-etti/2033139>. (Erişim tarihi: 11.12.2020)
- Anderson, Tim. Human Development, the State and Participation, *Development Studies Research* 1, sy 1 (January 2014): 64-74. <https://doi.org/10.1080/21665095.2014.933080>.
- Ang, Kevin, Sovannaroeth Nuon, Sreysros Lim and Visal Lourn. *The United Nations Development Programme's Successes And Failures in Reducing Poverty in Cambodia*, Royal University of Phnom Penh Department of International Studies, 2013. https://www.academia.edu/8737925/THE_UNITED_NATIONS_DEVELOPMENT_PROGRAMME_S_SUCCESSES_AND_FAILURES_IN_REDUCING_POVERTY_IN_CAMBODIA (Erişim tarihi: 07.12.2019)
- Annan, Kofi. *In larger freedom: towards development, security and human rights for all*, UN Secretary General Report, 21.03.2005, <http://undocs.org/A/59/2005>. (Erişim tarihi: 07.12.2018)
- Aral, Berdal. *Küresel Güvenlikten Küresel Tahakküme BM Güvenlik Sistemi ve İşlam Dünyası*, İstanbul: Küre Yayınları, 2016.
- Aral, Berdal. *Üçüncü Kuşak İnsan Hakları Olarak Kolektif Haklar*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2010.
- Arı, Tayyar. *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. Bursa: MKM Yayıncılık, 2013
- Arıöz, Zeynep. *Birleşmiş Milletlerin İnsani Güvenlik Söylemi Bağlamında Barışı Korumanın Dönüşümü Kosova Örneği*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2016.

Asian Development Bank, *Asia Development Bank Work in Cambodia*, 15 November 2017, <https://www.adb.org/countries/cambodia/overview> (Erişim tarihi: 22.04.2020)

Association of Southeast Asian Nations, *Intergovernmental Commission on Human Rights*, t.y. <https://asean.org/asean-political-security-community/asean-intergovernmental-commission-on-human-rights-aichr/> (Erişim tarihi: 31.03.2021)

Avrupa Birliği Başkanlığı, *Bir Bakışta AB / Avrupa Birliği'nin Genişlemesi / Potansiyel Aday Ülkeler / Kosova*, 11.07.2019, https://www.ab.gov.tr/bm-guvenlik-konseyi-karari-1244-altindaki-kosova_45471.html. (Erişim tarihi: 09.12.2020)

Aydın, Mustafa. Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 51 (2014).

Aydoğdu, Burçin. *Kenya'da Başkanlık Sistemi*, Editör: İsmail Ermağan, Dünya Siyasetinde Afrika, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. 2014.

Balasco, Lauren Marie. *The International Criminal Court as a Human Security Agent*, 2013, <https://sites.tufts.edu/praxis/files/2020/05/3.-Baldasco.pdf> (Erişim tarihi: 22.09.2020)

Balaam, David N. and Bradford Dillman. *Uluslararası Ekonomi Politieğ Giriş*, Ankara: Adres Yayınları, 2015.

Balkan Insight, *Kosovo Minister: Time for UNMIK To Go*, 23 March 2009. <https://balkaninsight.com/2009/03/23/kosovo-minister-time-for-unmik-to-go/> (Erişim tarihi:13.04.2020)

Balkan Insight, *Has the UN's Kosovo Mission Become Obsolete?* 18 December 2018. <https://balkaninsight.com/2018/12/18/has-the-un-s-kosovo-mission-become-obsolete-12-17-2018/> (Erişim tarihi:13.04.2020)

Balkan Insight, *UN Kosovo Mission 'Violated Human Rights' Says Probe*, July 14, 2016, <https://balkaninsight.com/2016/07/14/un-kosovo-mission-violated-human-rights-says-probe-07-14-2016/>. (Erişim tarihi: 05.11.2020)

Battersby, Paul and Joseph M. Siracusa. *Globalization and human security*, Lanham: Rowman & Littlefield Pub, 2009.

BBC News, *Cambodia's Brutal Khmer Rouge Regime*. 16 November 2018, blm. Asia. <https://www.bbc.com/news/world-asia-pacific-10684399>. (Erişim tarihi: 11.10.2019)

BBC News, *Kenya election: Kenyatta re-elected in disputed poll*, 2017, <https://www.bbc.com/news/world-africa-41807317> (Erişim tarihi: 10.10.2019)

BBC News, *Hun Sen: Cambodia's Strongman Prime Minister*. BBC News, 27 July 2018, blm. Asia. <https://www.bbc.com/news/world-asia-23257699>. (Erişim tarihi: 06.5.2019)

BBC News, *Kenya urged to find Mau Mau leader Dedan Kimathi's body*, 11.01.2010, <https://www.bbc.com/news/world-africa-11515186>, (Erişim tarihi: 06.02.2021)

BBC News, *Kenya Country Profile*, 31 January 2018, <https://www.bbc.com/news/world-africa-13681341>. (Erişim tarihi: 31.01.2018)

- BBC News, *Kenya University Attack Kills 147*, 03 April 2015, blm. Africa.
<https://www.bbc.com/news/world-africa-32169080>. (Erişim tarihi: 08.7.2019)
- BBC News, *Kosovo profile - Timeline*, 2019, <https://www.bbc.com/news/world-europe-18331273>. (Erişim tarihi: 02.01.2020)
- Beha, Adem, and Gezim Visoka. Human Security as 'Ethnic Security' in Kosovo, *Human Security Perspectives*, Volume 7 (2010), Issue 1
- Bernard Jr., Prosper. Canada and Human Security: From the Axworthy Doctrine to Middle Power Internationalism, *American Review of Canadian Studies* 36, sy 2 (August 2006): 233-261. <https://doi.org/10.1080/02722010609481699>.
- Beurmann, Kurt. Human Rights in Kosovo, *Human Rights Review* 9, sy 1 (Mart 2008): 41-54. <https://doi.org/10.1007/s12142-007-0028-0>.
- Bhattacharjee, Anol. *Social Science Research: Principles, Methods, and Practices*. University of South Florida, 2012,
https://scholarcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1002&context=oa_textbooks (Erişim tarihi: 02.12.2020)
- Biermann, Rafael and Koops, Joachim A. (Ed.), *Palgrave Handbook of Inter-Organizational Relations in World Politics*. Palgrave Macmillan, 2017.
- Bilgin, Pinar. *Regional Security in the Middle East a Critical Perspective*, London: RoutledgeCurzon, 2005.
- Bislimi, Faton Tony. International Statebuilding in Kosovo: The Shifting Trend in the Level of US – EU Involvement, *The Western Balkans Policy Review* Volume 2, Issue 2, Summer/Autumn 2012, <http://www.kppcenter.org/WBPReview2012-2-2-Bislimi.pdf> (Erişim tarihi: 12.07.2020)
- Booth, Ken. Security and Emancipation, *Review of International Studies* 17, sy 4 (1991): 313-326.
- Bosold, David, ve Sascha Werthes. *Human Security in Practice: Canadian and Japanese Experiences*, 2005,
https://www.researchgate.net/publication/237671115_Human_Security_in_Practice_Canadian_and_Japanese_Experiences (Erişim tarihi: 06.12.2020)
- Brunelli, Filippo Costa. *Is 'human security' the same of 'human rights'*, t.y. https://www.academia.edu/1125368/Human_Security_and_Human_Rights, (Erişim tarihi: 23.08.2018)
- Buchanan-Smith, Margie, ve Jeremy Lind. *Armed Violence and Poverty in Northern Kenya*", Bradford, Centre of International Cooperation and Security, Department of Peace Studies, University of Bradford. 2005
<https://bradscholars.brad.ac.uk/handle/10454/999> (Erişim tarihi: 08.09.2019)
- Burchill, Scott, ed. *Theories of International Relations*. 3rd ed. Houndmills, Basingstoke, Hampshire ; New York: Palgrave Macmillan, 2005.
- Busumtwi-Sam, James. Contextualizing Human Security: A 'Deprivation–Vulnerability' Approach, *Policy and Society* 27, sy 1 (September 2008): 15-28. <https://doi.org/10.1016/j.polsoc.2008.07.002>

Buzan, Barry and Lene Hansen. Buzan. *The Evolution of International Security Studies*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

Buzan, Barry. A Reductionist, Idealistic Notion That Adds Little Analytical Value, *Security Dialogue* 35, sy 3 (September 2004): 369-370.
<https://doi.org/10.1177/096701060403500326>.

Buzan, Barry. *People, states, and fear: the national security problem in international relations*, Brighton: Wheatsheaf Books, 1983.

Cambodian Centers for Independent Media, *Challenges for Independent Media 2017*, 2017, <https://www.ccimcambodia.org/wp-content/uploads/2018/02/Challenges-for-Independent-Media-2017-English.pdf> (Erişim tarihi: 11.08.2019)

Carlsnaes, Walter, Thomas Risse-Kappen and Beth A. Simmons, ed. *Handbook of International Relations*. London ; Thousand Oaks, Calif: SAGE Publications, 2002.

Central Intelligence Agency of the United States, *Europe Kosova The World Factbook Central Intelligence Agency*”, 2021, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/kosovo/> (Erişim tarihi: 10.02.2021)

Centre for International Policy Studies, *The Human Security Network, Fifteen Years On*, <https://www.cips-cepi.ca/2013/05/21/the-human-security-network-fifteen-years-on/> , (Erişim tarihi: 14.01.2019)

Chandler, David. *From Kosovo to Kabul and Beyond: Human Rights and International Intervention*, Pluto Press, 2015.

Chandler D. Review Essay: Human Security: The Dog That Didn't Bark. *Security Dialogue*. 2008;39 (4):427-438. Doi:[10.1177/0967010608094037](https://doi.org/10.1177/0967010608094037)

Chandler, David P. *A History of Cambodia*. 4th ed. Boulder, Colo: Westview Press, 2008.

Churruca Muguruza, Cristina. Human Security as a Policy Framework: Critics and Challenges, *Deusto Journal of Human Rights*, sy 4 (11 December 2017): 15.
<https://doi.org/10.18543/aahdh-4-2007pp15-35>.

City of Paris, *Paris Climate Action Plan*, May 2018.
<https://cdn.paris.fr/paris/2019/07/24/1a706797eac9982aec6b767c56449240.pdf>.
(Erişim tarihi: 20.01.2021)

CNN, *Serbia and Kosovo sign economic normalization agreement in Oval Office ceremony*, 2020, <https://edition.cnn.com/2020/09/04/politics/serbia-kosovo-agreement/index.html> (Erişim tarihi: 06.01.2021)

CNN, *Khmer Rouge leaders found guilty of genocide in landmark ruling, 16 November 2018*, <https://edition.cnn.com/2018/11/16/asia/khmer-rouge-genocide-guilty-intl/index.html>. (Erişim tarihi: 20.04.2020)

Commission on Human Security, ed. *Human Security Now: Protecting and Empowering People*. New York, 2003.

Council of Europe, *European Convention on Human Rights*, 1950,
https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf (Erişim tarihi: 31.03.2021)

Council of Europe, *Justice, Social Cohesion and Media Freedom Remain Top Challenges in Kosovo*, 10.04.2017, https://www.coe.int/en/web/commissioner/view/-/asset_publisher/ugi3i6qSEkhZ/content/justice-social-cohesion-and-media-freedom-remain-top-challenges-in-kosovo-. (Erişim tarihi: 12.04.2020)

Council of Europe, *What are human rights?* t.y. <https://www.coe.int/en/web/compass/what-are-human-rights->. (Erişim tarihi: 07.03.2019)

Cox, Robert W. Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory, *Millennium: Journal of International Studies* 10, sy 2 (June 1981): 126-55. <https://doi.org/10.1177/03058298810100020501>.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, *Kenya Ülke Bülteni*, 2018, <https://www.deik.org.tr/uploads/kenya-ulke-bulteni.pdf>, (Erişim tarihi: 20.03.2019)

Duffield, Mark. *Linking Development and Security in an Age of Terror*, in *New Interfaces between Security and Development: Changing Concepts and Approaches*, ed. S. Klingebiel, German Development Institute, Bonn, 2005

Dulic, Dragana. *Peace Building and Human Security: Kosovo Case*, ETH Zurich Center for Security Studies Working Paper, 2008, <https://css.ethz.ch/en/services/digital-library/publications/publication.html/102360> (Erişim tarihi: 18.04.2020)

Dunne, Tim, ve Nicholas J. Wheeler. *We the Peoples: Contending Discourses of Security in Human Rights Theory and Practice*. *International Relations* 18, sy 1 (March 2004): 9-23. <https://doi.org/10.1177/0047117804041738>.

Dunne, Timothy, Milja Kurki, ve Steve Smith, ed. *International Relations Theories: Discipline and Diversity*. Third edition. Oxford: Oxford University Press, 2013.

Durocher, Martine. *United Nations Mission to Kosovo: In Violation of the Right to Life?*, *Criminal Law Forum* 27, sy 4 (December 2016): 393-415. <https://doi.org/10.1007/s10609-016-9291-6>.

Economic and Social Council, *Concluding observations on the combined second to fifth periodic reports of Kenya*, E/C.12/KEN/CO/2-5, 2016, <https://undocs.org/E/C.12/KEN/CO/2-5> (Erişim tarihi: 01.02.2021)

Emin, Nedim. *Kosova Siyasetini Anlama Klavuzu*, Setav, 2014. http://file.setav.org/Files/Pdf/20141017111147_42_kosova_web.pdf. (22.12.2020)

Encyclopedia Britannica, *Cambodia | History - Geography | Britannica.com*, t.y. <https://www.britannica.com/place/Cambodia> (Erişim tarihi: 01.10.2019)

Encyclopedia Britannica, *Kosovo | History, Map, Flag, Population, Languages and Capital*, t.y. <https://www.britannica.com/place/Kosovo>. (Erişim tarihi: 02.01.2020)

Encyclopedia Britannica, *Four Freedoms | United States History*, t.y. <https://www.britannica.com/event/Four-Freedoms>. (Erişim tarihi: 20.01.2019)

Encyclopedia Britannica, *Karel Vasak | French Jurist*, t.y. <https://www.britannica.com/biography/Karel-Vasak>, Erişim tarihi: 08.03.2019

Encyclopedia Britannica, *Kenya: Culture, History, People*, t.y. <https://www.britannica.com/place/Kenya>. 07.09.2019)

Encyclopedia Britannica, *Cambodia | History - Geography | Britannica.com*, t.y. <https://www.britannica.com/place/Cambodia> (Erişim tarihi: 01.10.2019)

Encyclopedia Britannica, *Kenya - World War II to Independence*, t.y. <https://www.britannica.com/place/Kenya/World-War-II-to-independence> (Erişim tarihi: 11.10.2019)

Estrada-Tanck, E.Dorothy. *Human Security and Human Rights under International Law: Crossroads and Possibilities*, European University Institute, t.y.

EU Reporter, *Analysis: The UN in Kosovo - Success or Failure?*, 17.04.2015 <https://www.eureporter.co/world/2015/04/17/analysis-the-un-in-kosovo-success-or-failure/> (Erişim tarihi: 05.11.2020)

Euronews, *İptal edilen Kenya seçimleri 17 Ekim’de tekrarlanacak*, 04 Eylül 2017. <https://tr.euronews.com/2017/09/04/iptal-edilen-kenya-secimleri-17-ekimde-tekrarlanacak> (Erişim tarihi: tarihi 10.10.2019)

Euronews, *Uluslararası Ceza Mahkemesi Kenyatta’nın yakasını bıraktı*, 05 Aralık 2014 <https://tr.euronews.com/2014/12/05/ucm-nin-kenyatta-kararindan-kenyalilar-memnun>. (Erişim tarihi: tarihi 17.10.2019)

European Courts of Human Rights, *European Convention on Human Rights*, 1953, s.21-22, https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf. (Erişim tarihi: 10.09.2019)

European Courts of Human Rights, *The Court in Brief*, t.y. https://www.echr.coe.int/Documents/Court_in_brief_ENG.pdf (Erişim tarihi: 31.03.2021)

European Courts of Human Rights, *The Court - Presentation, information, videos*, https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=court&c=#newComponent_1346149514608_pointer. (Erişim tarihi: 07.03. 2019)

European Commission, *Cambodia’s Preferential Access to the EU Market*, 2020, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_229 (Erişim tarihi: 05.11.2020)

European Commission, *Charter of Fundamental Rights of the European Union*, 2000, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=EN> (Erişim tarihi: 31.03.2021)

European Union Rule of Law Mission, *Home - EULEX - European Union Rule of Law Mission in Kosovo*, t.y. <https://www.eulex-kosovo.eu/>. (Erişim tarihi: 12.04.2020)

Evans, Graham and Jeffrey Newnham. *The Penguin Dictionary of International Relations*, London: 1998

Evans, Tony. *The politics of human rights: a global perspective*. London: Pluto Press, 2005.

Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia, *Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia (ECCC) | Drupal*, <https://www.eccc.gov.kh/en>. (Erişim tarihi: 10.10.2019)

Federal Ministry Republic of Austria European and International Affairs, *The Human Security Network*, t.y. <https://www.bmeia.gv.at/en/european-foreign-policy/human-rights/the-human-security-network/>. (Erişim tarihi: 12.01.2019)

Federal Ministry for Economic Cooperation and Development, (Germany), World Poverty Clock, t.y. <https://worldpoverty.io>. (Erişim tarihi: 08.09.2019)

Findlay, Trevor. *Cambodia The Legacy and Lessons of UNTAC*. Research Report. Oxford: SIPRI, 1995. <https://www.sipri.org/publications/1995/cambodia-legacy-and-lessons-untac>. (Erişim tarihi: 11.02.2020)

Food and Agriculture Organization, *Cambodia and FAO Achievements and Success Stories*, 2011, <http://www.fao.org/3/a-at004e.pdf> (Erişim tarihi: 06.05.2020)

Foucault, Michel. *Society Must Be Defended*. New York: Picador, 1975.

Freedman, Jim, Mariane Arsenault, Alexandra Buskie and Hong Seng, *Evaluation of the UNDAF Cycles 2011-2015 and 2016-2018 in Cambodia*, UNDP, 2017, <https://erc.undp.org/evaluation/evaluations/detail/8587#> (Erişim tarihi: 21.02.2020)

Freedom House, *Freedom in The World 2019 Cambodia*, 2019 <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2019/cambodia> (Erişim tarihi: 19.02.2020)

Freedom House, *Freedom House Kosovo*, t.y. <https://freedomhouse.org/country/kosovo>. (Erişim tarihi: 22.04.2020)

Freedom House, *Kenya, 2020*, <https://freedomhouse.org/country/kenya/freedom-world/2020> (Erişim tarihi: 22.04.2020)

Freedom House, *Freedom in the World 2018*, 13.01.2018. <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2018>. (Erişim tarihi: 21.05.2018)

Galtung, Johan. Violence, Peace, and Peace Research, *Journal of Peace Research* 6, sy 3 (1969): 167-191.

Gaspar, Des. *Human Rights, Human Needs, Human Development, Human Security: Relationships between Four International 'Human' Discourses*. Institute of Social Studies, 2007, <https://warwick.ac.uk/fac/soc/pais/research/researchcentres/csgr/garnet/workingpapers/2007.pdf>. (Erişim tarihi: tarihi 10.01.2018)

Gaspar, Des. *The Idea of Human Security*, 2010, https://www.researchgate.net/publication/289025826_The_idea_of_human_security, Erişim tarihi: 22.09.2018

Gaspar, Des and Oscar A.Gomez. *Evolution of Thinking and Research on Human and Personal Security 1994-2013*, http://hdr.undp.org/sites/default/files/gomez_hdr14.pdf (Erişim tarihi: 20.07.2018)

Gaspar, Des and Shyamika Jayasundara. *Human Security and Human Rights - Competitive or Complementary?*, International Institute of Social Studies, Erasmus University, 01 October 2015. https://www.google.com/search?q=Human+Security+and+Human+Rights+Competitive+or+Complementary&rlz=1C1GCEU_trTR911TR911&oq=Human+Security+an

[d+Human+Rights+Competitive+or+Complementary&aq=chrome..69i57j69i60l2.934j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8](https://www.google.com/search?q=d+Human+Rights+Competitive+or+Complementary&aq=chrome..69i57j69i60l2.934j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8) (Erişim tarihi: 10.03.2018)

Gasper, Des. *Human security: from definitions to investigating a discourse*, Martin and Owen, ed. Routledge handbook of human security. London ; New York: Routledge/Taylor Francis Group, 2014.

Glasius, Marlies and Mary Kaldor. *A Human Security Doctrine for Europe: Project, Principles, Practicalities*, New York; Routledge, 2006.

Gomez, Oscar A. ve Des Gasper. *A Thematic Guidance Note for Regional and National Human Development Report Teams*, t.y.
https://www.academia.edu/6659878/Human_Security_A_Thematic_Guidance_Note_for_Regional_and_National_Human_Development_Report_Teams, (Erişim tarihi: 22.07.2018)

Grayson, Kyle, Human security as power/knowledge: the biopolitics of a definitional debate, *Cambridge Review of International Affairs*, 2008, 21:3, 383-401, Doi: [10.1080/09557570802253625](https://doi.org/10.1080/09557570802253625)

Griffiths, Martin, ve Terry O’Callaghan. *International Relations: The Key Concepts*, London and New York: Routledge, 2002.

Güngen, Ali Rıza. *Kalkınma, Eşitsizlik ve Yolsuzluk*, Editör Evren Balta, Küresel Siyasete Giriş, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.

Haq, Khadija. Amartya Sen and Mahbub Ul Haq: A Friendship That Continues beyond Life, *Journal of Human Development* 9, sy 3 (November 2008): 329-30.
<https://doi.org/10.1080/14649880802236524>.

Haq, Mahbub ul. *Reflections on Human Development*, New York: Oxford University Press, 1995.

Hasan, Samiul, ed. *Human security and philanthropy: Islamic perspectives and Muslim majority country practices. Nonprofit and civil society studies*. Heidelberg ; New York: Springer, 2015.

Heywood, Andrew. *Global Politics*, Second edition, reprinted with minor changes in 2015. Palgrave Foundations. London New York, NY: Palgrave Macmillan, 2015.

Heywood, Andrew, *Küresel Siyaset*, Ankara: Adres Yayınları, 2013

Hong Hai, Nguyen. *Human Rights – Human Development – Human Security*, t.y.
<https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.602.3934&rep=rep1&type=pdf> (Erişim tarihi: 10.12.2018)

Hornsby, Charles. *Kenya: A History since Independence*. London ; New York: I. B. Tauris, 2012.

Howard-Hassmann, Rhoda E. Human Security: Undermining Human Rights? *Human Security* 34 (2012): 25.

Howden, Daniel. *Terror in Nairobi: The Full Story behind al-Shabaab’s Mall Attack*”, The Guardian, 04 October 2013, blm. World news.
<https://www.theguardian.com/world/2013/oct/04/westgate-mall-attacks-kenya>. (Erişim tarihi: 09.09.2019)

Hubbard, Susan and Randall Chamberlain. *Human Security in the United Nations*, Japan Center for International Exchange, 2004.

https://www.jcie.org/researchpdfs/HumSecUN/hs_un_e.pdf. (Erişim tarihi: 26.07.2019)

Hudson, Heidi. 'Doing' Security As Though Humans Matter: A Feminist Perspective on Gender and the Politics of Human Security. *Security Dialogue*. 2005;36(2):155-174. <https://doi.org/10.1177/0967010605054642>

Huliaras, Asteris and Nikolaos Tzifakis. Contextual Approaches to Human Security: Canada and Japan in the Balkan, *International Journal* 62, sy 3, (Summer 2007): 559

Human Right Council, *National report submitted in accordance with paragraph 5 of the annex to Human Rights Council resolution 16/21 Kenya*, A/HRC/WG.6/21/KEN/1, <https://undocs.org/A/HRC/WG.6/21/KEN/1> (Erişim tarihi: 06.02.2021)

Human Rights Watch, *A Long History of Rights Abuses by Hun Sen's Generals*, <https://www.hrw.org/report/2018/06/27/cambodias-dirty-dozen/long-history-rights-abuses-hun-sens-generals>. (Erişim tarihi: 01.10.2019)

Human Rights Watch. *Cambodia's Dirty Dozen | A Long History of Rights Abuses by Hun Sen's Generals*, t.y. <https://www.hrw.org/report/2018/06/27/cambodias-dirty-dozen/long-history-rights-abuses-hun-sens-generals>. (Erişim tarihi: 20.01.2020)

Human Rights Watch, *World Report 2019: Rights Trends in Kenya*, 2019. <https://www.hrw.org/world-report/2019/country-chapters/kenya>. (Erişim tarihi: 06.03.2021)

Human Rights Watch, *World Report 2019: Rights Trends in Cambodia*, 18 December 2018, <https://www.hrw.org/world-report/2019/country-chapters/cambodia>. (Erişim tarihi: 06.03.2021)

Human Rights Watch, *Kenya: Reverse Move to Close Refugee Camp*, 27.03.2019, <https://www.hrw.org/news/2019/03/27/kenya-reverse-move-close-refugee-camp>. (Erişim tarihi: 17.04.2019)

Human Rights Watch, *What Hell Feels Like' | Acid Violence in Cambodia*, 04 February 2019, <https://www.hrw.org/report/2019/02/04/what-hell-feels/acid-violence-cambodia>. (Erişim tarihi: 22.10.2019)

Human Rights Watch, *World Report 2019: Rights Trends in Serbia/Kosovo*, t.y. <https://www.hrw.org/world-report/2019/country-chapters/serbia/kosovo>. (Erişim tarihi: 06.04.2020)

Hunt, Pascale. *The State of Human Security in Cambodia*, t.y. https://www.academia.edu/20051410/The_State_of_Human_Security_Cambodia. (Erişim tarihi: 07.10.2019)

Hynek, Nik and David Chandler. No Emancipatory Alternative, No Critical Security Studies, *Critical Studies on Security* 1, sy 1 (April 2013): 46-63. <https://doi.org/10.1080/21624887.2013.790202>.

Hysa, Ylber. *Kosovo: A Permanent International Protectorate*. içinde The UN Role in Promoting Democracy: Between Ideals and Reality, editör Edward Newman ve Roland Rich. Tokyo ; New York: United Nations University Press, 2004.

ICISS the International Commission on Intervention and State Sovereignty, International Development Research Centre (Canada), ed. *The responsibility to protect: report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*. Ottawa: 2001.

International Court of Justice, *Overview of the Case*, t.y. <https://www.icj-cij.org/en/case/141>. (Erişim tarihi: 06.02.2020)

International Criminal Court, *How the Court Works*, t.y. <https://www.icc-cpi.int/about/how-the-court-works> (Erişim tarihi: 15.01.2019)

International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, *About the ICTY*, t.y. <https://www.icty.org/en/about>. (Erişim tarihi: 01.04.2020)

International Institution for Democracy and Electoral Assistance, *Gender Quotas Database*, 22.04.2020, <https://www.idea.int/data-tools/data/gender-quotas/country-view/164/35> (Erişim tarihi: 22.07.2020)

International Labour Organization, *Strengthening Human Security in the Border Communities of Turkkana*, 2013, http://www.oit.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---ipec/documents/newsitem/wcms_233861.pdf. (Erişim tarihi: 26.05.2020)

Inter Press Service New Agency, *Kenya and Ethiopia Cross-Border Initiative: A Move Towards Sustainable Peace*, 29.04.2019, <http://www.ipsnews.net/2019/04/kenya-ethiopia-cross-border-initiative-move-towards-sustainable-peace/> (Erişim tarihi: 21.09.2019)

Ittig, Annette, ve Michael Karanja. *UNDAF Final Evaluation Report 2014-2018*, UN Kenya, 19 December 2017 <https://kenya.un.org/en/15982-undaf-2014-2018-final-evaluation-report> (Erişim tarihi: 19.12.2019)

İNSAMER, *Somali: Silahların Gölgesinde 26 Yıllık İstikrar Arayışı*, 05 Ocak 2019. http://insamer.com/tr/somali-silahlarin-golgesinde-26-yillik-istikrar-arayisi_1105.html. (Erişim tarihi: 17.03.2018)

İNSAMER, *Kenya'da Saldırılar ve Kimlik Sorunu*, http://insamer.com/tr/kenyada-saldirilar-ve-kimlik-sorunu_185.html. (Erişim tarihi: 06.06.2019)

İnsani Gelişme Vakfı, *İnsani Gelişme Nedir?*, t.y. <http://ingev.org/hakkimizda/insani-gelisme-nedir/>. (Erişim tarihi: 17.03.2019)

Jean MacLean, Sandra, David R. Black and Timothy M. Shaw, ed. *A decade of human security: global governance and new multilateralisms*. Global security in a changing world. Aldershot, England ; Burlington, VT: Ashgate Pub, 2006.

Johns Hopkins Coronavirus Resource Center, *COVID-19 Map*, t.y. <https://coronavirus.jhu.edu/map.html>. (Erişim tarihi: 24.01.2021)

Kaldor, Mary at all, *A Human Security Doctrine for Europe*, 15.09.2004, https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/human_security_report/_human_security_report_en.pdf (Erişim tarihi: 30.03.2021)

Kaldor, Mary. *Human Security: A Relevant Concept?*, *Politique Étrangère*, Issue 4, October 2006:901-906

Kaldor, Mary, *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*. Cambridge: Polity Press, 2012.

Kaldor, Mary, *Human security: political authority in a global era*, Martin and Owen, ed. Routledge handbook of human security. London ; New York: Routledge/Taylor Francis Group, 2014.

Kavas, Ahmet. “Kenya”. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 25: 256-258, 2002. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kenya>. (Erişim tarihi: 07.09.2019)

Kenya Anayasası, *Constitution of Kenya*, 2010, <http://kenyalaw.org:8181/exist/kenyalex/actview.xql?actid=Const2010>. (Erişim tarihi: 25.09.2019)

Kenya Japon Büyükelçiliği, *A Brief History on Kenya | Kenya Embassy of the Republic of Kenya in Japan*, t.y. http://www.kenyarep-jp.com/kenya/history_e.html, (Erişim tarihi: 12.10.2019)

Kenya İspanya Büyükelçiliği, *Kenya in Brief | Embassy of the Republic of Kenya in Spain*, t.y. <http://www.kenyaembassypain.es/kenya-in-brief/>. (Erişim tarihi: 11.10.2019)

Kenya National Bureau of Statistics. *Statistics Abstract 2018*. t.y. <https://www.knbs.or.ke/download/statistics-abstract-2018/>. (Erişim tarihi: 08.09.2019)

Kenya National Human Rights Commission, *12 th Annual report 2015 / 2016*, 2016, <https://www.knchr.org/Portals/0/AnnualReports/Annual%20English%20FINALE%20COPY.compressed.pdf?ver=2016-05-31-172234-997>. (Erişim tarihi: 21.07.2019)

Kenya National Treasury, *Kenya Government And United Nations Launch United Nation Development Assistance Framework (UNDAF) 2018 -2022*, 2018, <https://www.treasury.go.ke/media-centre/news-updates/509-kenya-government-and-united-nations-launch-united-nation-development-assistance-framework-undaf-2018-2022.html> (Erişim tarihi: 21.12.2020)

Kenya Türkiye Büyükelçiliği, “*Turizm | Kenya Büyükelçiliği Ankara Türkiye*”, t.y. <https://www.kenyaembassy.org.tr/tr/sayfalar/14/Turizm>. (Erişim tarihi: 07.09.2019)

Kenya Vision 2030, *About Vision 2030*, t.y. <https://vision2030.go.ke/about-vision-2030/>. (Erişim tarihi: 08.09.2019)

Khmer Times. *Cambodia Improves Human Development Index*, 21 March 2017. <https://www.khmertimeskh.com/15330/cambodia-improves-human-development-index/>. (Erişim tarihi: 20.03.2020)

Kiman, Uch. Cambodia: Our Experience with the United Nations. *Pacifica Review: Peace, Security and Global Change* 7, sy 2 (January 1995): 61-68. <https://doi.org/10.1080/14781159508412802>

Kingdom of Cambodia, *Public Administration Country Profile*, 2004, <http://era.gov.kh/eraasset/uploads/2020/02/Kingdom-of-cambodia-Public-Administration-Country-Profile.pdf> (Erişim tarihi: 01.11.2019)

Kingdom of Cambodia, *The Constitution of the Kingdom of Cambodia*, 1993, <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/kh/kh009en> (Erişim tarihi: 07.11.2019)

Klein, Axel, Vonthanak Saphonn and Savanna Reid. Developing a low cost drug treatment system in Cambodia, *Harm Reduction Journal* 9, sy 1 (12 March 2012): 11. <https://doi.org/10.1186/1477-7517-9-11>.

Kosovar Centre for Security Studies, *Corruption, Rule of Law and Police Integrity in Kosovo*, 2019, <http://www.qkss.org/en/Reports/KSB-Special-Edition-Corruption-Rule-of-Law-and-Police-Integrity-in-Kosovo-1211>. (Erişim tarihi: 20.01.2021)

Kostovicova, Denisa, Mary Martin and Vesna Bojicic-Dzelilovic. The Missing Link in Human Security Research: Dialogue and Insecurity in Kosovo, *Security Dialogue* 43, sy 6 (December 2012): 569-585. <https://doi.org/10.1177/0967010612463489>.

Krause, Keith. *Critical perspectives on human security*, Martin and Owen, ed. Routledge handbook of human security. London ; New York: Routledge/Taylor Francis Group, 2014.s.76-94

Krause, Keith. The Key to a Powerful Agenda if Properly Defined, *Security Dialogue* 35, sy 3 (September 2004): 370-72. <https://doi.org/10.1177/096701060403500327>

Kumssa, Asfaw, *Conflict and Human Security in Africa: Kenya in Perspective*. Palgrave Macmillan, 2016.

Kumssa, Asfaw, John F. Jones, ve James Herbert Williams. Conflict and Human Security in the North Rift and North Eastern Kenya, *International Journal of Social Economics* 36, sy 10 (28 August 2009): 1008-20. <https://doi.org/10.1108/03068290910984786>.

Kumssa, Asfaw, ve Tabitha W. Kiriti-Nganga. Human Security Assessment in Kenya—The Case of Isiolo, Lakipia, Nandi and Elgeyo Marakwet Counties (Note 1), *Review of European Studies* 8, sy 3 (07 July 2016): 156. <https://doi.org/10.5539/res.v8n3p156>.

Kurtuluş, Rıza. “Kamboçya”, *TDV İşlâm Ansiklopedisi*, 2019, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kambocya> (Erişim tarihi: 01.10.2019)

Land and Housing Working Group Cambodia, *Land and Housing Rights in Cambodia Parallel Report 2009*, 2009. https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CESCR/Shared%20Documents/KHM/INT_CESCR_NGO_KHM_42_9415_E.pdf. (Erişim tarihi: 27.11.2019)

Lambert, Tim. *A Brief History of Cambodia*, t.y. <http://www.localhistories.org/cambodia.html>. (Erişim tarihi: 26.11.2020)

Lewis, Paul. Kosovo PM Is Head of Human Organ and Arms Ring, *Council of Europe Reports*, The Guardian, 14 December 2010, blm. World news. <https://www.theguardian.com/world/2010/dec/14/kosovo-prime-minister-like-mafia-boss>. (Erişim tarihi: 22.09.2020)

Linklater, Andrew. *Men and Citizens in the Theory of International Relations*, London: Palgrave Macmillan, 1982.

MacClinchy, Wendy. *What Works in UN Resident Coordinator-led Conflict Prevention: Lessons from the Field*, United Nations University, 2018. <https://i.unu.edu/media/cpr.unu.edu/attachment/2852/RC-Project-Kenya.pdf> (Erişim tarihi: 22.03.2020)

MacFarlane, S. Neil and Yuen Foong Khong, *Human security and the UN: a critical history. United Nations intellectual history project*, Bloomington: Indiana University Press, 2006.

Mack, Andrew. A Signifier of Shared Values, *Security Dialogue*. 2004;35 (3):366-367. Doi:[10.1177/096701060403500323](https://doi.org/10.1177/096701060403500323)

Marhia, Natasha. Some Humans Are More Human than Others: Troubling the 'Human' in Human Security from a Critical Feminist Perspective, *Security Dialogue* 44, sy 1 (February 2013): 19-35. <https://doi.org/10.1177/0967010612470293>

Martin, Mary and Taylor Owen, ed., *Introduction*, Routledge handbook of human security (London ; New York: Routledge/Taylor Francis Group, 2014)

Matlary, Janne Haaland. Much Ado about Little: The EU and Human Security, *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-) 84, sy 1, (2008): 131-43.

Mcgill University, *The Kingdom of Cambodia*, t.y. <https://www.cs.mcgill.ca/~rwest/wikispeedia/wpcd/wp/c/Cambodia.htm> (Erişim tarihi: 07.10.2019)

McCormack, Tara. Human Security and the Separation of Security and Development, *Conflict, Security & Development* 11, sy 02 (May 2011): 235-60. <https://doi.org/10.1080/14678802.2011.572461>.

Mearsheimer, John J. The False Promise of International Institutions, *International Security* 19, sy 3 (Winter /95 1994): 5-49.

Minority Rights Group. *World Directory of Minorities and Indigenous Peoples Cambodia Cham*, <https://minorityrights.org/minorities/cham/> (Erişim tarihi: 10.10.2019)

Ministry of Foreign Affairs of Japan, *Friends of Human Security*, t.y. https://www.mofa.go.jp/policy/human_secu/friends/index.html (Erişim tarihi: 14.01.2019)

Ministry of Foreign Affairs of Japan, Press Conference 13 January 2004, 2004, <https://www.mofa.go.jp/announce/press/2004/1/0113.html#1> (Erişim tarihi: 29.11.2019)

Ministry of Foreign Affairs of Japan, *The Trust Fund for Human Security*, 2010. https://www.mofa.go.jp/policy/oda/sector/security/pdfs/t_fund21.pdf. (Erişim tarihi: 14.01.2019)

Morgenthau, Hans J., Kenneth W. Thompson and W. David Clinton. *Politics among nations: the struggle for power and peace*, 7th ed. Boston: McGraw-Hill Higher Education, 2006.

Multi Partner Trust Fund Office, *Project Factsheet - HS-KEN-006-050 (Kenya)*, t.y. <http://mptf.undp.org/factsheet/project/00067546>. (Erişim tarihi: 12.09.2019)

Mutesa, Fredrick and Wilma Nchito Muloongo, *Human security and poverty reduction in Zambia*, Keith Muloongo, Roger Kibasomba, Jemima Njeri Kariri, ed. *The many faces of human security: case studies of seven countries in Southern Africa*. Institute for Security Studies, Pretoria: 2005.

Naro, Neth. *Human Trafficking in Cambodia: Reintegration of the Cambodian Illegal Migrants from Vietnam and Thailand*, RSIS Working Paper, 29.06.2009, <https://www.rsis.edu.sg/wp-content/uploads/rsis-pubs/WP181.pdf> (Erişim tarihi: 30.12.2019)

National Institute of Statistics and Directorate General for Health, *Cambodia Demographic and Health Survey 2014*, 2015, <https://dhsprogram.com/pubs/pdf/FR312/FR312.pdf> (Erişim tarihi: 06.03.2020)

Newcastle University, *Staff Profile - Newcastle Law School*, t.y. <https://www.ncl.ac.uk/nuls/staff/profile/rhonasmith.html#background>. (Erişim tarihi: 10.10.2019)

Newman, Edward. *Critical Human Security Studies, Review of International Studies* 36, sy 01 (January 2010): 77-94. <https://doi.org/10.1017/S0260210509990519>

Newman, Edward. *Human Security: Reconciling Critical Aspirations with Political Realities*, *British Journal of Criminology* 56, sy 6 (November 2016): 1165-83. <https://doi.org/10.1093/bjc/azw016>.

NTV, *Dünyanın en büyük mülteci kampı açık kalacak*, 09.02.2017, <https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/dunyanin-en-buyuk-multeci-kampi-acik-kalacak,xACayn43zUm-E1EqYl6YdQ>. (Erişim tarihi: 09.09.2019)

Nye, Joseph S, David Welch, Çeviren Renan Akman. *Küresel çatışmayı ve işbirliğini anlamak: Kurama ve tarihe giriş*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.

Oberleitner, Gerd. *Human Security and Human Rights*, European Training and Research Center for Human Rihts and Democracy, 2002, <https://www.files.ethz.ch/isn/31301/08.pdf> (Erişim tarihi: 06.04.2021)

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *OHCHR | HRC Welcome to the Human Rights Council*, t.y. <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/Pages/AboutCouncil.aspx>. (Erişim tarihi: 08.03.2019)

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *Kenya: UN experts urge government and business to uphold human rights*, t.y. <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=23358&LangID=E> (Erişim tarihi: 22.09.2019)

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *OHCHR | List of Issues*, t.y. <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Pages/ListOfIssues.aspx>, (Erişim tarihi: 08.03.2019)

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *OHCHR | Universal Human Rights Instruments*, t.y. <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/UniversalHumanRightsInstruments.aspx>, (Erişim tarihi: 07.03.2019)

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *UPR Basic Facts about the UPR*, t.y. <https://www.ohchr.org/en/hrbodies/upr/pages/basicfacts.aspx>. (Erişim tarihi: 29.09.2019)

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *Human rights by country, Kenya*, t.y. <https://www.ohchr.org/en/countries/africaregion/pages/keindex.aspx> (Erişim tarihi: 19.09.2019)

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *Special Procedures of the Human Rights Council*, t.y. <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/SP/Pages/Welcomepage.aspx> (Erişim tarihi: 11.02.2020)

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *Report of the Working Group on the Universal Periodic Review*. Human Rights Council, A/HRC/41/17, 05 April 2019. https://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=A/HRC/41/17 (Erişim tarihi: 19.12.2020)

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *OHCHR | Who we are*, t.y. <https://www.ohchr.org/EN/AboutUs/Pages/WhoWeAre.aspx>, (Erişim tarihi: 08.03.2019)

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *Human Rights Report 2018*, 2018, <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/OHCHRreport2018.pdf> (Erişim tarihi: 21.12.2020)

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *What are Human Rights*, t.y. <https://www.ohchr.org/en/issues/pages/whatarehumanrights.aspx>. (Erişim tarihi: 12.01.2019)

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *OHCHR Annual Report 2006*. 2006. <https://www.ohchr.org/Documents/AboutUs/annualreport2006.pdf>. (Erişim tarihi: 09.05.2020)

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights Ofisi, *Country mandates*, t.y. https://spinternet.ohchr.org/_layouts/15/SpecialProceduresInternet/ViewAllCountryMandates.aspx. (Erişim tarihi: 09.12.2019)

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights Ofisi, *What we do | OHCHR*, t.y. <http://cambodia.ohchr.org/en/about-us/what-we-do>, (Erişim tarihi: 09.03.2019)

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *Civil Society Report On Human Rights in Kosovo in 2019*, June 2020, https://www.ohchr.org/Documents/Press/kosovo_cso_2019_human_rights_report_en.pdf (Erişim tarihi: 06.01.2021)

Ogata, Sadako. The Human Security Commission's Strategy, *Peace Review* 16, sy 1 (March 2004): 25-28. <https://doi.org/10.1080/1040265042000210111>.

Olielo, Tom. Food security problems in various income groups of Kenya, *Journal of Social Development in Africa* 13, sy 4 (2013), <http://www.ajfand.net/Volume13/No4/ShortCommunicationOlielo.pdf> (Erişim tarihi: 10.09.2018)

- Ol, Ney Sam. *The United Nations' Involvement in Cambodia, 25 Years On*, Pnompenhpost, 21 October 2016 <https://www.phnompenhpost.com/opinion/united-nations-involvement-cambodia-25-years>. (Erişim tarihi: 01.12.2019)
- Olver, Richard, ve Andrea Morara. *United Nations Development Assistance Framework for Kenya: 2018-2022, Common Country Assesment*, January 2018. https://kenya.un.org/sites/default/files/2019-09/Kenya-%20Common%20Country%20Assessment%20%202018_.pdf. (Erişim tarihi: 10.10.2019)
- Oppong, Joseph R., ve Esther D. Oppong. Kenya. *Modern World Nations*. Philadelphia: Chelsea House, 2004.
- Organization for Security and Cooperation in Europe Mission in Kosovo, *Municipal language compliance in Kosovo*, 2014.) <https://www.osce.org/kosovo/120010?download=true>. (Erişim tarihi: 22.07.2020)
- Organization for Security and Co-operation in Europe, *Human rights*, t.y. <https://www.osce.org/human-rights> (Erişim tarihi: 07.03.2019)
- Organization for Security and Cooperation in Europe Mission in Kosovo, *OSCE What We Do*, <https://www.osce.org/mission-in-kosovo/what-we-do>. (Erişim tarihi: 26.05.2020)
- Oscar A., Gomez S. What is a Human Security Project? The Experience of the UN Trust Fund for Human Security, *Global Change, Peace & Security* 24, sy 3 (October 2012): 385-403. <https://doi.org/10.1080/14781158.2012.718430>
- Oxford Dictionaries, *human right* | *Definition of human right in English by Oxford Dictionaries* English, t.y. https://en.oxforddictionaries.com/definition/human_right,
- Oxford Dictionaries, *security* | *Definition of security in English by Oxford Dictionaries* | *English*, t.y. <https://www.lexico.com/definition/security> (Erişim tarihi: 26.12.2020)
- Ovalı, A.şevket. Ütopya İle Pratik Arasında: Uluslararası İlişkilerde İnsan Güvenliği Kavramsallaştırması, *Uluslararası İlişkiler* 3, sy 10 (Yaz 2006): 3-52.
- Owen, Taylor, *Human security thresholds*, Martin and Owen, ed. Routledge handbook of human security. London ; New York: Routledge/Taylor Francis Group, 2014.
- Owen, Taylor. The Critique That Doesn't Bite: A Response to David Chandler's 'Human Security: The Dog That Didn't Bark'. *Security Dialogue* 39, sy 4 (August 2008): 445-453. <https://doi.org/10.1177/0967010608094038>.
- Owens, Patricia. Human Security and the Rise of the Social, *Review of International Studies* 38, sy 03 (July 2012): 547-67. <https://doi.org/10.1017/S0260210511000490>.
- Özev, Muharrem Hilmi, Caner Kur, Yasmin Sattar, Ali Sami Merdan, Saadat Rustemova Demirci, Aybüke Evranos, Aydın Erdoğan, vd. *The United Nations and Its Conflict Resolution Role*. Istanbul University Press, 2019. <https://doi.org/10.26650/B/SS25.2019.001>.
- Öztürk, Hasan. *Kenya'da Neler Oluyor?* , TASAM, 8 Ocak 2008, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/752/kenyada_neler_oluyor (Erişim tarihi: 10.09.2019)

Parikh, Tej. *Index Shows Cambodia Still Weak on Human Development*, The Cambodia Daily, 14 December 2015. <https://english.cambodiadaily.com/news/index-shows-cambodia-still-weak-on-human-development-103035/>. (Erişim tarihi: 13.12.20120)

Paris, Roland. Human Security: Paradigm Shift or Hot Air? , *International Security* 26, sy 2 (October 2001): 87-102. <https://doi.org/10.1162/016228801753191141>.

Paris, Roland. Still an Inscrutable Concept, *Security Dialogue* 35, sy 3 (September 2004): 370-72. <https://doi.org/10.1177/096701060403500327>.

President, *The Presidency*, t.y. <http://www.president.go.ke/>. (Erişim tarihi: 08.09.2019)

Quinn, Fergal and Kevin Doyle. *Cambodia and the United Nations 1980–2000 (and Beyond)*, içinde Cambodia and the West, 1500-2000, T. O. Smith (ed.), 177-209. London: Palgrave Macmillan UK, 2018. https://doi.org/10.1057/978-1-137-55532-8_8.

Quinn, Peter T. *Human (In)Security in Cambodia: Problems of Local, National and Global Governance*, 2013, https://www.academia.edu/4139957/Cambodia_Human_Security?auto=download (Erişim tarihi: 12.02.20120)

Rainsy, Sam. *UN's Unfinished Work in Cambodia Leaves Regional Security in Danger*, The Geopolitics, 18 September 2020. <https://thegeopolitics.com/unfinished-work-in-cambodia-leaves-regional-security-in-danger/>. (Erişim tarihi: 12.01.20120)

Ramcharan, Bertrand. *Security and Human Rights*, t.y <https://www.un.org/ruleoflaw/files/Ramcharan.pdf>. (Erişim tarihi: 03.02.2019)

Ramcharan, Bertrand. *Human Rights and Human Security*, 2004, https://www.peacepalacelibrary.nl/ebooks/files/UNIDIR_pdf-art2018.pdf (Erişim tarihi: 04.02.2019)

Remacle, Eric. Approaches to Human Security: Japan, Canada, and Europe in Comparative Perspective, *The Journal of Social Sciences*, 66, pp.5-34, 2008,

Reuters, *EU Justice Mission Leaves Kosovo, Accused of Failing Its Mandate*, Reuters, 14 June 2018. <https://www.reuters.com/article/us-kosovo-eu-justice-idUSKBN1JA1WH> (Erişim tarihi: 10.09.2020)

Robinson, Mary. *Report of Mary Robinson United Nations High Commissioner for Human Rights on the Human Rights Situation in Kosovo - Albania*, 22 April 1999 <https://reliefweb.int/report/albania/report-mary-robinson-united-nations-high-commissioner-human-rights-human-rights>. (Erişim tarihi: 23.04.2020)

Robinson, Fiona. *The Ethics of Care: A Feminist Approach to Human Security*, Global Ethics and Politics. Philadelphia: Temple University Press, 2011.

Rono, Joseph Kipkemboi. The Impact of the Structural Adjustment Programmes on Kenyan Society, *Journal of Social Development in Africa* 17, sy 1 (2002): 18. Doi: [10.4314/jsda.v17i1.23847](https://doi.org/10.4314/jsda.v17i1.23847)

- Royal Government of Cambodia, *Rectangular Strategy For Growth, Employment, Equity and Efficiency*, 2004, http://www.cambodiainvestment.gov.kh/wp-content/uploads/2011/09/rectangler_E.pdf (Erişim tarihi: Tarihi.21.04.2018)
- Sancaktar, Caner. Kosova'da Uluslararası Himaye Yönetimi, *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi* 04, sy 04 (2018).
http://www.ibaness.org/bnejss/2018_04_04/07_Sancaktar.pdf. (Erişim tarihi: 27.10.2020)
- Sander, Oral. *Siyasi Tarih*. Ankara: İmge Yayınları, 2003.
- Sen, Amartya, *Development as Freedom*, 1st. ed, New York: Alfred A.Knopf, 1999
- Sen, Amartya, *Birth of a discourse*, Martin and Owen, ed. Routledge handbook of human security. London ; New York: Routledge/Taylor Francis Group, 2014.s.17-28
- Shani, Giorgio. Civilizing Process or Civilizing Mission? Toward a Post-Western Understanding of Human Security, *The Journal of Social Science* 79[2015] pp. 45-6
https://www.researchgate.net/publication/323453993_Civilizing_Process_or_Civilizing_Mission_Toward_a_Post-Western_Understanding_of_Human_Security (Erişim tarihi: 27.12.2020)
- Shani, Giorgio. Human Security as Ontological Security: A Post-Colonial Approach, *Postcolonial Studies* 20, sy 3 (03 July 2017): 275-93.
<https://doi.org/10.1080/13688790.2017.1378062>.
- Sheppard, Valerie. *Research Methods for the Social Sciences: An Introduction*, 2020, https://www.researchgate.net/publication/340538974_Research_Methods_for_the_Social_Sciences_An_introduction_Version_2_December_1_2020 (Erişim tarihi: 23.12.2020)
- Sithirith, Mak. The Governance of Wetlands in the Tonle Sap Lake, Cambodia, *Journal of Environmental Science and Engineering*. B 4, sy 6 (28 June 2015).
<https://doi.org/10.17265/2162-5263/2015.06.004>.
- Sophonpanich, Ithi. *Peacemakers or Troublemakers: The United Nations Transitional Authority in Cambodia from a Critical Perspective*, t.y
https://www.academia.edu/4022506/Peacemakers_or_Troublemakers_The_United_Nations_Transitional_Authority_in_Cambodia_from_a_Critical_Perspective. (Erişim tarihi: 27.04.2019)
- Sovachana, Pou, ve Alice Beban. *Human Security in Cambodia: Far From Over*, JICA Research Institute, 2015.
https://www.academia.edu/12704445/Pou_S_and_Beban_A_2015_Human_Security_in_Cambodia_Far_From_Over_JICA_Research_Institute_Working_Paper_95. (Erişim tarihi: Tarihi.19.04.2019)
- Strangio, Sebastian. *Hun Sen's Cambodia*, New Haven: Yale University Press, 2014.
- Strangio, Sebastian. *Why Cambodia Yields to China's Strategic Commands*, Asia Times, 24 June 2019. <https://asiatimes.com/2019/07/why-cambodia-yields-to-chinas-strategic-commands/>. (Erişim tarihi: 11.04.2020)
- Strandberg, Johanna Olsson. *Kosovo: A Success or Failure?* Lund University, t.y.
<https://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=1326136&fileId=1326137> (Erişim tarihi: 10.06.2020)

State Portal of the Republic of Kosovo, *Constitution*, t.y. <https://www.rks-gov.net/EN/f40/republic-of-kosovo/constitution>. (Erişim tarihi: 22.04.2020)

State Portal of the Republic of Kosovo, *Assembly*, t.y. <https://www.rks-gov.net/EN/f41/republic-of-kosovo/assembly>. (Erişim tarihi: 22.04.2020)

Sharp, Bruce. *Cambodia: Hun Sen and the 1997 Coup*, Mekong Net, https://www.mekong.net/cambodia/hun_sen1.htm (Erişim tarihi: 11.10.2019)

State Portal of the Republic of Kosovo, *Local Government*, t.y. <https://www.rks-gov.net/EN/f50/republic-of-kosovo/local-government>, (Erişim tarihi: 22.04.2020)

Suhrke, Astri. Human Security and the Interests of States, *Security Dialogue* 30, sy 3 (September 1999): 265-76. <https://doi.org/10.1177/0967010699030003002>.

Sutch, Peter, ve Juanita Elias. *International Relations: The Basics*. London ; New York: Routledge, 2007

Tadjbakhsh, Shahrbanou and Anuradha M. Chenoy. *Human security: concepts and implications*, London ; New York: Routledge, 2007.

Tadjbakhsh, Shahrbanou, *In defense of the broad view of human security*, Martin and Owen, ed. Routledge handbook of human security. London ; New York: Routledge/Taylor Francis Group, 2014.s.43-58

Tadjbakhsh, Shahrbanou. *Human security twenty years on*, Norwegian Peacebuilding Research Centre, 2014. <https://www.files.ethz.ch/isn/181368/540cb240aa84ac7133bce008adcde01f.pdf>. (Erişim tarihi: 27.10.2020)

Tamminen, Tanja. Human Security in Post-Status Kosovo: a Shared European Responsibility”, *CMC Finland Civilian Crisis Management Studies*, Volume 1: Number /2008 https://www.cmcfinland.fi/wp-content/uploads/2017/01/66418_Studies_4_Tamminen.pdf (Erişim tarihi: 02.04.2020)

Tanaka, Akihiko. *Toward a Theory of Human Security*, Japan International Cooperation Agency Research Institute: JICA Research Institute, 2015. https://www.jica.go.jp/jica-ri/publication/workingpaper/toward_a_theory_of_human_security.html. (Erişim tarihi: 01.10.2018)

TASAM, *Kosova'nın Bağımsızlığı: Sürecin Tarihsel Analizi*, 2008, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/800/kosovanin_bagimsizligi_surecin_tarihsel_analizi, (Erişim tarihi: 02.02.2020)

Taşar, Murat M. *Kosova Meydan Savaşı'nın 600. Yıldönümünde Miloseviç'in Yaptığı Konuşma*. Academia.edu, t.y. https://www.academia.edu/8021778/KOSOVA_MEYDAN_SAVA%C5%9EININ_600_YILD%C3%96N%C3%9CM%C3%9CNDE_M%C4%B0LO%C5%9EEV%C4%B0%C3%87%C4%B0N_YAPTI%C4%9EI_KONU%C5%9EMA (Erişim tarihi: 07.02.2021)

T.C. Dışişleri Bakanlığı, *T.C. Dışişleri Bakanlığı, AGİT*. t.y. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ve-avrupa-guvenli-ve-isbirligi-teskilati-agit.tr.mfa>. (Erişim tarihi: 07.03.2019)

- T.C. Dışışleri Bakanlığı, *T.C. Dışışleri Bakanlığı Kamboçya*. t.y. <http://www.mfa.gov.tr/kambocya-kunyesi.tr.mfa>. (Erişim tarihi: 01.10.2019)
- T.C. Dışışleri Bakanlığı, *Ülke Künyesi Kosova Cumhuriyeti*, t.y. <http://www.mfa.gov.tr/kosova-kunyesi.tr.mfa>, (Erişim tarihi: 01.108.2020)
- T.C. Dışışleri Bakanlığı, *Ülke Künyesi Kenya*, t.y. <http://www.mfa.gov.tr/kenya-kunyesi.tr.mfa>. (Erişim tarihi: 07.09.2019)
- T.C. Dışışleri Bakanlığı, *T.C. Dışışleri Bakanlığı'ndan Kosova Ekonomisi*, t.y. <http://www.mfa.gov.tr/kosova-ekonomisi.tr.mfa>. (Erişim tarihi: 12.04.2020)
- T.C. Dışışleri Bakanlığı, *Kosova Siyasi Görünüm*, t.y. <http://www.mfa.gov.tr/kosova-siyasi-gorunumu.tr.mfa>. (Erişim tarihi: (17.04.2020)
- T.C. Ticaret Bakanlığı, *Kosova*, t.y. <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/kosova/genel-bilgiler>. (Erişim tarihi: 11.05.2020)
- The Economist, *Rapid economic growth props up Cambodia's strongman*, 17.04.2019 <https://www.economist.com/asia/2019/04/17/rapid-economic-growth-props-up-cambodias-strongman>. (Erişim tarihi: 06.13.2020)
- The Diplomat, *Cambodia: Between China and the United States*, 20.05.2015 <https://thediplomat.com/2015/05/cambodia-between-china-and-the-united-states/> (Erişim tarihi: 05.11.2020)
- Theory Talk, *Theory Talk #41: Mark Duffield*, 21.07.2011, <http://www.theory-talks.org/2011/07/theory-talk-41.html>. (Erişim tarihi: 17.01.2019)
- The Royal Embassy of Cambodia to the U.nited States of America, *The Royal Embassy of Cambodia*, <https://www.embassyofcambodiadc.org/> (Erişim tarihi: 12.01.2019)
- Thomas, Caroline. *Global Governance, Development and Human Security: The Challenge of Poverty and Inequality*. London; Kingston: Pluto Press ; Arawak, 2000.
- TRT Haber, *Çin'de turuncu alarm verildi*, t.y. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/cinde-turuncu-alarm-verildi-357309.html> Erişim tarihi: 16.01.2019
- Tully, John. *A Short History of Cambodia: from empire to survival*, Australia: Allen & Unwin, 2005.
- Turner, Mandy, Neil Cooper, and Michael Pugh. "Institutionalised and Co-Opted". David Chandler and Nik Hynek. (ed.) *Critical Perspectives on Human Security: Discourses of Emancipation and Regimes of Power*, 83-96. Routledge, 2010
- Uluslararası Çalışma Örgütü, *Cambodia Common Country Assessment-UNDAF 2016-2018*, t.y. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/---sro-bangkok/documents/genericdocument/wcms_364553.pdf. (Erişim tarihi: 06.02.2020)
- United Nations, *About the Sustainable Development Goals*, t.y. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>. (Erişim tarihi: 16.04.2020)
- United Nations Digital Library, *Arab Charter on Human Rights*, <https://digitallibrary.un.org/record/551368?ln=en> (Erişim tarihi:06.04.2021)

United Nations Cambodia, *UN Cambodia Country Office, How We Work*, <http://kh.one.un.org/content/unct/cambodia/en/home/who-we-are/how-we-work/within-the-un-system.html>. (Erişim tarihi: 10.08.2019)

United Nations Cambodia, *Cambodia United Nations Development Assistance Framework 2016-2018*, 2015, <https://cambodia.un.org/en/25337-undaf-2016-2018> (Erişim tarihi: 27.02.2020)

United Nations Cambodia, *Joint UNDAF Results Report*, 2016, <https://www.undp.org/content/dam/unct/cambodia/docs/Joint%20UNDAF%20Results%20Report%202016%20-Eng.pdf> (Erişim tarihi: 22.04.2020)

United Nations Cambodia, *The United Nations in Cambodia*, t.y. <http://kh.one.un.org/content/unct/cambodia/en/home/who-we-are/the-un-in-cambodia.html> (Erişim tarihi: 08.10.2019)

United Nations, *Development Assistance Framework 2006-2010*. 2005 <http://web.undp.org/execbrd/pdf/Cambodia%20UNDAF%202006-10%20%20final.pdf> (Erişim tarihi: 17.10.2019)

United Nations Development Programme, *Turkana County – United Nations Joint Programme 2015-2018*, t.y. [https://info.undp.org/docs/pdc/Documents/KEN/ProDoc%20Turkana-UN%20Joint%20Programme%20final%205th%20%20March%202015-binder%20\(2\).pdf](https://info.undp.org/docs/pdc/Documents/KEN/ProDoc%20Turkana-UN%20Joint%20Programme%20final%205th%20%20March%202015-binder%20(2).pdf) (Erişim tarihi: 11.02.2021)

United Nations Development Programme, *Kosovo Human Development Report 2016*, 2016, <http://hdr.undp.org/en/countries>. (Erişim tarihi: 17.04.2020)

United Nations Development Programme, *Kosovo Programme Action Plan 2011 - 2015*, t.y. <https://www.undp.org/content/dam/kosovo/docs/KPAP.pdf> (Erişim tarihi: 12.04.2020)

United Nations Development Programme Kosovo, *Active Labour Market Programmes 2, Annual Reports*, t.y. https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/operations/projects/poverty_reduction/active-labour-market-programmes-2.html (Erişim tarihi: 26.04.2020)

United Nations Development Programme Kenya, *United Nations Development Assistance Framework 2014-2018*, June 2014. <https://www.ke.undp.org/content/kenya/en/home/library/government-reports/united-nations-development-assistance-framework-2014-2018.html> (Erişim tarihi: 28.10.2019)

United Nations Development Programme, *Briefing note for countries on the 2020 Human Development Report Kenya*, 2020, http://hdr.undp.org/sites/all/themes/hdr_theme/country-notes/KEN.pdf (Erişim tarihi: 06.02.2021)

United Nations Development Programme, *Cambodia Human Development Indices and Indicators: 2018 Statistical Update*, 2018, http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf (Erişim tarihi: 14.01.2020)

United Nations Development Programme, *Kenya Human Development Report 2006*, 2006, http://hdr.undp.org/sites/default/files/kenya_2006_en.pdf. (Erişim tarihi: 09.09.2019)

United Nations Development Programme, *Kenya National Human Development Report 2013*, 2013, <https://www.undp.org/content/dam/kenya/docs/SPAU/KNHD%20Report%202013.pdf> (Erişim tarihi: 08.09.2019)

United Nations Development Programme, *Latest Human Development Index Ranking*, 2020. <http://hdr.undp.org/en/content/2019-human-development-index-ranking> (Erişim tarihi: 22.05.2020)

United Nations Development Programme, *UNDP Human Development Indicators Kenya*, t.y. <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/KEN> . (Erişim tarihi: 06.02.2021)

United Nations Development Programme, *UNDP Human Development Reports*, t.y. <http://hdr.undp.org/en/countries>. (Erişim tarihi: 06.02.2021)

United Nations Development Programme, *UNDP in Kosovo*, 2021, <https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home.html>. (Erişim tarihi: 06.02.2021)

United Nations Development Programme, *Assessment of Development Results - Cambodia*, 2013, <http://web.undp.org/evaluation/evaluations/adr/cambodia.shtml> (Erişim tarihi: 21.12.2019)

United Nations Development Programme, *About us | UNDP*, t.y. <http://www.undp.org/content/undp/en/home/about-us.html>. (Erişim tarihi: 06.02.2018)

United Nations Development Programme, *UNDP Assessment of Development Results - Cambodia*, 2013. <https://doi.org/10.18356/61cb05ee-en>.

United Nations Development Programme, *Assessment of Development Results - Cambodia*, 2013, <https://doi.org/10.18356/61cb05ee-en>

United Nations Development Programme, *Global Human Development Indicators*, t.y. <http://hdr.undp.org/en/countries>, (Erişim tarihi: 01.02.2021)

United Nations Development Programme, *Human Development Report 1990*, United Nations, ed., New York: Oxford University Press, 1990.

United Nations Development Programme, *Human Development Report 1994*. New York: Oxford University Press, 1994.

United Nations Development Programme, *Cambodia Human Development Index*, t.y. <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/KHM>. (Erişim tarihi: 06.02.2021)

United Nations Development Programme, *Cambodia Reports | Human Development Reports*, t.y. <http://hdr.undp.org/en/reports/national/KHM> (Erişim tarihi: 08.10.2019)

United Nations Development Programme. *Sustainable Development Goals*, <https://www.undp.org/content/undp/en/home/sustainable-development-goals.html>. (Erişim tarihi: 24.01.2018)

United Nations Development Programme, *Cambodia United Nations Development Assistance Framework 2011-2015*, 2010,

https://www.undp.org/content/dam/unct/cambodia/docs/unct_kh_UNDAF_doc_2011-2015_2016.pdf (Erişim tarihi: 12.12.2019)

United Nations Development Programme, *About Human Development*, t.y. <http://hdr.undp.org/en/humandev>. (Erişim tarihi: 01.03.2019)

United Nations Development Programme, *Cambodia Human Development Indicators*, t.y. <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/KHM> (Erişim tarihi: 06.02.2021)

United Nations Development Programme, *Human Development Index 2018*, 2018, http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf, (Erişim tarihi: 02.03.2019)

United Nations Development Programme, *Human Development Report 1990*, New York: Oxford University Press, 1990.

United Nations Development Programme Kosovo, *Active Labour Market Programmes for Youth*, 2021, https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/operations/projects/poverty_reduction/ALMP.html. (Erişim tarihi: 24.01.2021)

United Nations Development Programme Kosova, *Kosovo*, 2021, <https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home.html> (Erişim tarihi: 22.12.2020)

United Nations Development Programme Kosovo, *Kosovo Human Development Report 2004*, 2004, http://hdr.undp.org/sites/default/files/kosovo_2004_en.pdf, (Erişim tarihi: 17.04.2020)

United Nations Development Programme Kosovo, *Kosovo Human Development Report 2010*, UNDP, 2010 http://hdr.undp.org/sites/default/files/nhdr_kosovo_2010_english.pdf. (Erişim tarihi: 17.04.2020)

United Nations Development Programme Kosovo, *Kosovo Human Development Report 2012*, 2012, https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/library/human_development/kosovo-human-development-report-2012.html (Erişim tarihi: 17.04.2020)

United Nations Development Programme Kenya, *UNDAF Mid Term Review 2014-2018*, 2016, <http://www.ke.undp.org/content/kenya/en/home/library/government-reports/undaf-mid-term-review-2014-2018.html> (Erişim tarihi: 28.09.2019)

United Nations Development Programme Kosovo, *Kosovo Human Development Report 2014*, 2014, https://www.ecoi.net/en/file/local/1079594/1226_1418899302_undp-kosovo.pdf. (Erişim tarihi: 17.04.2020)

United Nations Development Programme Kosovo, *About Kosovo*, t.y. <https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/countryinfo.html> (Erişim tarihi: 07.08.2020)

United Nations Development Programme Kosovo, *Active Labour Market Programmes 2, Annual Reports*, t.y. https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/operations/projects/poverty_reduction/active-labour-market-programmes-2.html (Erişim tarihi: 26.04.2020)

United Nations General Assembly, *Promotion and Protection of All Human Rights, Civil, Political, Economic, Social and Cultural Rights, Including the Right to Development*, A/HRC/6/NGO/26, 4 September 2007, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G07/139/45/PDF/G0713945.pdf?OpenElement> (Erişim tarihi: 12.09.2020)

United Nations General Assembly, *Resolution adopted by the General Assembly on 10 September 2012*, A/RES/66/290, 25.10.2012 http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=%20A/RES/66/290. (Erişim tarihi: 19.04.2018)

United Nations General Assembly, *Resolution adopted by the General Assembly on 21 December 2012*, A/RES/67/226, <https://undocs.org/A/RES/67/226>. (Erişim tarihi: 21.04.2018)

United Nations General Assembly, *Resolution adopted by the General Assembly World Summit Outcome Responsibility to Protect*, A/RES/60/1 Resolution (2005). http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf. (Erişim tarihi: 07.12.2018)

United Nations General Assembly, *Follow-up to the outcome of the Millennium Summit*, 02 December 2004. https://www.un.org/ruleoflaw/files/gaA.59.565_En.pdf. (Erişim tarihi: 07.12.2018)

United Nations General Assembly, *2005 World Summit Outcome Resolution adopted by the General Assembly on 16 September 2005*, A/RES/60/1 (2005). <https://undocs.org/A/RES/60/1> (Erişim tarihi: 06.01.2021)

United Nations General Assembly, *Follow-up to General Assembly resolution 66/290 on human security Report of the Secretary-General*, A/68/685, 23 December 2013. <https://undocs.org/A/68/685> (Erişim tarihi: 19.01.2020)

United Nations, ed. *Human Development Report 1990*. Published for the United Nations (New York) Development Programme. New York: Oxford Univ. Pr, 1990. http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/219/hdr_1990_en_complete_nostats.pdf. (Erişim tarihi: 17.01.2020)

United Nations Human Rights Council, *United Nations Human Rights Council Home*, t.y. <https://www.ohchr.org/en/hrbodies/hrc/pages/home.aspx> (Erişim tarihi: 17.01.2020)

United Nations Human Rights Council, *Universal Periodic Review – Kenya*, t.y. <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/UPR/Pages/KEindex.aspx> (Erişim tarihi: 01.02.2021)

United Nations Human Rights Council, *OHCHR | UPR UPR - Cambodia*, 2020, <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/UPR/Pages/KHindex.aspx> (Erişim tarihi: 12.10.2019)

United Nations Human Rights Council, *Report of the Special Rapporteur Situation of human rights in Cambodia*, A/HRC/42/60, 27.08.2019, <https://www.ohchr.org/en/hrbodies/sp/countriesmandates/kh/pages/srcambodia.aspx> (Erişim tarihi: 03.02.2021)

United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, 1966

<https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CESCR.aspx> (Erişim tarihi: 27.03.2021)

United Nations Human Rights Treaty Bodies, *Consideration of reports submitted by States parties under article 40 of the Covenant*, CCPR/C/KEN/CO/3, 2012, https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR/C/KEN/CO/3&Lang=En (Erişim tarihi: 08.10.2019)

United Nations Human Rights Treaty bodies, *Reporting status for Cambodia*, t.y. https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/countries.aspx?CountryCode=KHM&Lang=EN. (Erişim tarihi: 22.11.2019)

United Nations Human Security Unit, *Human Security Handbook*, January 2016. <https://www.un.org/humansecurity/wp-content/uploads/2017/10/h2.pdf>. (Erişim tarihi: 07.10.2018)

United Nations Human Settlements Programme, *Enhancing Urban Safety and Security: Global Report on Human Settlements*, New York: Taylor Francis Group, 2007

United Nations Kenya, *Turkana County and UN joint integrated area-based development programme, Programme Cycle Report, June 2018*, <https://kenya.un.org/sites/default/files/2019-09/Turkana%20Joint%20Programme%20Report%202016-2018.pdf> (Erişim tarihi: 06.02.2021)

United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, *Human Security in Theory and Practice*, 08.04.2009, <https://www.unocha.org/sites/dms/HSU/Publications%20and%20Products/Human%20Security%20Tools/Human%20Security%20in%20Theory%20and%20Practice%20English.pdf> (Erişim tarihi: 08.04.2018)

United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, *Convention on the Rights of the Child*, 1989, <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CCPR.aspx> (Erişim tarihi: 31.03.2021)

United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, *International Covenant on Civil and Political Rights*, 1966, <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CCPR.aspx> (Erişim tarihi: 31.03.2021)

United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, 1966, <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CESCR.aspx> (Erişim tarihi: 31.03.2021)

United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*, 1979, <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CEDAW.aspx> (Erişim tarihi: 31.03.2021)

United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, *Declaration on the Protection of All Persons from Being Subjected to Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, 1975,

<https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/DeclarationTorture.aspx>
(Erişim tarihi. 31.03.2021)

United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, *International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*, 1965, <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CERD.aspx> (Erişim tarihi. 31.03.2021)

United Nations Office Nairobi, *UNON UN agencies in Nairobi*, t.y. <https://unon.org/content/other-un-agencies-nairobi> (Erişim tarihi: 22.11.2019)

United Nations Refugee Agency, *Famed Cambodian Refugee Camp Reopens as Educational Centre*, 31.05.2016 <https://www.unhcr.org/news/latest/2016/5/574d5f1b4/famed-cambodian-refugee-camp-reopens-educational-centre.html> (Erişim tarihi: 12.01.2020)

United Nations Security Council, *Resolution 1244 (1999). Adopted by the Security Council at Its 4011th Meeting, on 10 June 1999*”, S/RES/1244, [https://undocs.org/S/RES/1244\(1999\)](https://undocs.org/S/RES/1244(1999)) (Erişim tarihi: Tarihi.19.04.2020)

United Nations Security Council, *Security Council Resolution 827 - S/RES/827*, 1993, <http://unscr.com/en/resolutions/827>. (Erişim tarihi: 27.10.2020)

United Nations Security Council, *UNSC Resolution 745, S/RES/745*, 1992, <https://www.refworld.org/docid/3b00f1600.html> (Erişim tarihi: 03.01.2021)

United Nations Security Council, *Letter dated 26 March 2007 from the Secretary-General addressed to the President of the Security Council*, S/2007/168, 26 March 2007, <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Kosovo%20S2007%20168.pdf> (Erişim tarihi: 03.04.2021)

Un, Kheang. *A Mixed Legacy: The United Nations Intervention In Cambodia, International Peacekeeping* 27, sy 1 (01 January 2020): 22-28. <https://doi.org/10.1080/13533312.2019.1710369>.

United Nations and the Rule of Law, *UN SecretaryGeneral’s High Level Panel on Threats, Challenges and Change, ‘A more secure world: our shared responsibility*, 2004, <https://www.un.org/ruleoflaw/blog/document/the-secretary-generals-high-level-panel-report-on-threats-challenges-and-change-a-more-secure-world-our-shared-responsibility/> (Erişim tarihi: 28.10.2018)

United Nations Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect, *Responsibility to Protect*, t.y. <https://www.un.org/en/genocideprevention/about-responsibility-to-protect.shtml> (Erişim tarihi: 12.01.2021)

United Nations, *United Nations Millennium Development Goals*, t.y. <https://www.un.org/millenniumgoals/>. (Erişim tarihi: 24.01.2018)

United Nations Sustainable Development Group, *United Nations Development Assistance Framework Guidance*, t.y. <https://undg.org/document/2017-undaf-guidance/> (Erişim tarihi: 21.09.2019)

United Nations Trust Fund for Human Security, *United Nations Trust Fund for Human Security*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/trustfund/> (Erişim tarihi: 14.01.2019)

United Nations Trust Fund for Human Security, *Advisory Board on Human Security*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/advisory-board-on-hs/>. (Erişim tarihi: 20.01.2019)

United Nations Trust Fund for Human Security, *Lokichokio, Kakuma and Dadaab Host Community Project*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/hsprogramme/lokichokio-kakuma-and-dadaab-host-community-project/>. (Erişim tarihi: 13.09.2019)

United Nations Trust Fund for Human Security, *Housing and Electrification Programme in Kosovo*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/wp-content/uploads/2017/09/Programme-summary-34.pdf> (Erişim tarihi: 14.04.2019)

United Nations Trust Fund for Human Security, *Building a Better Future for Citizens of Fushë Kosovë / Kosovo Polje and Obiliq*, t.y. https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/operations/projects/poverty_reduction/HTSF.html (Erişim tarihi: 14.04.2019)

United Nations Trust Fund for Human Security, *Broadcasting Media Resource Centre in Kosovo, The Human Security Unit* (blog), t.y. <https://www.un.org/humansecurity/wp-content/uploads/2017/09/Programme-summary-38.pdf> (Erişim tarihi: 17.04.2019)

United Nations Trust Fund for Human Security, *Area Based Development Programme: Local Development for Community Stabilization in Mitrovica and Zvecan*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/hsprogramme/area-based-development-programme-local-development-for-community-stabilization-in-mitrovica-and-zvecan/> (Erişim tarihi: 14.04.2020)

United Nations Trust Fund for Human Security, *Special programme for food security to improve food security and income generation of poor families in Cambodia*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/wp-content/uploads/2017/08/Programme-summary-17.pdf>. (Erişim tarihi: 11.04.2020)

United Nations Trust Fund for Human Security, *Rehabilitation of Brick Factory*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/hsprogramme/rehabilitation-of-brick-factory/>. (Erişim tarihi: 14.04.2020)

United Nations Trust Fund for Human Security, *Strengthening human security in the border communities of Turkana*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/hsprogramme/strengthening-human-security-in-the-border-communities-of-turkana/> (Erişim tarihi: 12.01.2019)

United Nations Trust Fund for Human Security, *Hospital Rehabilitation Programme in Kosovo*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/hsprogramme/hospital-rehabilitation-programme-in-kosovo/>. (Erişim tarihi: 14.04.2020)

United Nations Trust Fund for Human Security, *Non-Formal Basic Education and Vocational Skill Training for Children and Youth at Risk*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/wp-content/uploads/2017/08/Programme-summary-20.pdf> (Erişim tarihi: 04.11.2019)

United Nations Trust Fund for Human Security, *United Nations Trust Fund for Human Security*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/trustfund/> (Erişim tarihi: 14.01.2019)

United Nations Trust Fund for Human Security, *Drought Emergency in Kenya*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/hsprogramme/drought-emergency-in-kenya/>. (Erişim tarihi: 07.09.2019)

United Nations Trust Fund for Human Security, *School Rehabilitation in Kosovo*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/hsprogramme/school-rehabilitation-in-kosovo/> (Erişim tarihi: 14.04.2020)

United Nations Trust Fund for Human Security, *Community Information Centres*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/hsprogramme/community-information-centres/>. (Erişim tarihi: 14.04.2020)

United Nations Trust Fund for Human Security, *Emergency School Rehabilitation in Decani*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/hsprogramme/emergency-school-rehabilitation-in-decani/> (Erişim tarihi: 13.04.2020)

United Nations Trust Fund for Human Security, *Human Security Unit*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/human-security-unit/> (Erişim 14.01.2019)

United Nations Trust Fund for Human Security, *Prevention of Trafficking in Children and Women at the Community Level in Cambodia and Vietnam*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/hsprogramme/prevention-of-trafficking-in-children-and-women-at-the-community-level-in-cambodia-and-vietnam/>. (Erişim tarihi: 07.10.2019)

United Nations Trust Fund for Human Security, *Reactivation of Quality Primary Education in Kosovo*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/hsprogramme/reactivation-of-quality-primary-education-in-kosovo/>, (Erişim tarihi: 13.04.2020)

United Nations Trust Fund for Human Security, *Waste Management Programme in Drenica*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/hsprogramme/waste-management-programme-in-drenica/> (Erişim tarihi: 14.04.2020)

United Nations Trust Fund for Human Security, *Seth Koma: Survival and development of children in rural areas of Cambodia through village action plans*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/wp-content/uploads/2017/08/Programme-summary-5.pdf>

United Nations Trust Fund for Human Security, *UNMIK School Buses for Minority Students*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/hsprogramme/unmik-school-buses-for-minority-students/>. (Erişim tarihi: 14.04.2020)

United Nations Trust Fund for Human Security, *Weapons in Exchange for Development/Illicit Small Arms Control Programme*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/hsprogramme/weapons-in-exchange-for-developmentillicit-small-arms-control-programme/> (Erişim tarihi: 14.04.2020)

United Nations Trust Fund for Human Security, *Partnership for Urban Poverty Reduction*. <https://www.un.org/humansecurity/wp-content/uploads/2017/08/Programme-summary-16.pdf> (Erişim tarihi: 06.10.2019)

United Nations Trust Fund for Human Security, *Development of drug abuse counselling, treatment and rehabilitation service in Cambodia*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/wp-content/uploads/2017/08/Programme-summary-15.pdf>. (Erişim tarihi: 14.12.2019)

United Nations Web TV, *ID: Human Rights in Cambodia - 35th Meeting, 42nd Regular Session Human Rights Council*”, 25 September 2019, <http://webtv.un.org/meetings-events/human-rights-council/watch/id-human-rights-in-cambodia-35th-meeting-42nd-regular-session-human-rights-council/6089358084001/?term=>. (Erişim tarihi: 10.10.2019)

United Nations, *Universal Declaration of Human Rights*, 1948, <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>. (Erişim tarihi: 06.12.2020)

United Nations Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect, *Responsibility to Protect*, t.y. <https://www.un.org/en/genocideprevention/about-responsibility-to-protect.shtml> (Erişim tarihi: 12.01.2021)

UN Habitat, *Support for Youth at Risk: House for Youth*, t.y. <https://www.un.org/humansecurity/hsprogramme/support-for-youth-at-risk-house-for-youth/>. (Erişim tarihi: 07.09.2019)

UN Habitat, *Phnom Penh - Partnership for Urban Poverty Reduction - Phase II - Slum Upgrading (Completed)*, t.y. http://www.fukuoka.unhabitat.org/projects/cambodia/detail04_en.html (Erişim tarihi: 06.10.2020)

UN Kosova Team, *What We Do*, t.y. <http://unkt.org/what-we-do/>. (Erişim tarihi: 19.03.2019)

UNICEF, *UNDAF Kenya United Nations Development Assistance Framework 2018-2022*, 2018, https://www.unicef.org/french/about/execboard/files/Kenya-UNDAF_2018-2022-17May2018.pdf (Erişim tarihi: 07.06.2019)

UNMIK, *United Nations Mission in Kosovo*, t.y. <https://unmik.unmissions.org/>. (Erişim tarihi: 16.04.2020)

UNMIK, *UNMIK Human Rights Section*, t.y. <https://unmik.unmissions.org/promoting-international-human-rights-standards>. (Erişim tarihi: 09.03.2020)

UNMIK, *UNMIK Promoting Human Rights*, 09 March 2018. <https://unmik.unmissions.org/promoting-human-rights>. (Erişim tarihi: 22.05.2020)

U.S. Department of Commerce, *Kenya - Agriculture | Export.Gov*. t.y. <https://www.export.gov/apex/article2?id=Kenya-Agriculture>, BM İnsani Güvenlik Himaye Fonu 12.10.2019)

U.S. Department of State, *2019 Country Reports on Human Rights Practices: Kosovo*, t.y. <https://www.state.gov/reports/2019-country-reports-on-human-rights-practices/kosovo/> (Erişim tarihi: 06.01.2021)

Weaver, Ole. *Securitisation and Desecuritisation*, Ronnie D. Lipschutz (der.), *On Security*, New York: Columbia University Press, 1995, s.46-86

Weaver, Ole. Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi, *Uluslararası İlişkiler* 5, sy 18 (Yaz 2008): 151-78.

Weaver, Ole. *Securitisation and Desecuritisation*”, Ronnie D. Lipschutz (der.), *On Security*, New York: Columbia University Press, 1995

Wibben, Annick T.R. Human Security: Toward an Opening, *Security Dialogue* 39, sy 4 (August 2008): 455-462. <https://doi.org/10.1177/0967010608094039>.

Williamson, Owen, ve Sith Daravuth. *The United Nations Transitional Authority in Cambodia (UNTAC)*, Old Dominion University, t.y. https://www.academia.edu/22387247/The_United_Nations_Transitional_Authority_in_Cambodia_UNTAC (Erişim tarihi: 09.03.2019)

Viotti, Paul R. and Mark V. Kauppi. *International Relations Theory*. 5th ed. Boston: Longman, 2012.

Worldbank, *The World Bank In Kosovo*, 2019, <https://www.worldbank.org/en/country/kosovo/overview> (Erişim tarihi: 07.02.2021)

Worldbank, GDP Growth Kenya, t.y. https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=KE&most_recent_year_desc=false (Erişim tarihi: 02.04.2021)

World Health Organization, *Protecting Health from Climate Change: Connecting Science, Policy and People* (Geneva: World Health Organization, 2009)

World Health Organization, *Regional Office for South-East Asia and Regional Office for the Western Pacific, "HIV/AIDS in Asia and the Pacific Region", 2001.* <https://www.who.int/hiv/strategic/en/wpraid2001.pdf?ua=1> (Erişim tarihi: 22.10.2020)

World Population Review, *Phnom Penh Population 2019 (Demographics, Maps, Graphs)*, <http://worldpopulationreview.com/world-cities/phnom-penh-population/> (Erişim tarihi: 06.10.2019)

Worldbank, *GDP per capita (current US\$) | Data*, t.y. <https://data.worldbank.org/indicator/ny.gdp.pcap.cd> (Erişim tarihi: 07.03.2020)

Worldbank, *Poverty Incidence in Kenya Declined Significantly, but Unlikely to be Eradicated by 2030*, 2018, <https://www.worldbank.org/en/country/kenya/publication/kenya-economic-update-poverty-incidence-in-kenya-declined-significantly-but-unlikely-to-be-eradicated-by-2030> (Erişim tarihi: 19.03.2020)

Worldbank, *Worldbank Cambodia | Data*, <https://data.worldbank.org/country/cambodia>, (Erişim tarihi: 05.10.2019)

Worldbank, GINI index (World Bank estimate) | Data. <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?locations=KE>. 09.09.2019)

Worldbank, *The World Bank In Kosovo*, 2019, <https://www.worldbank.org/en/country/kosovo/overview#:~:text=GDP%20per%20capita%20grew%20from,2019%20registered%20at%204.2%20percent>. (Erişim tarihi: 07.02.2021)

Worldbank, *Kosovo | Data*, <https://data.worldbank.org/country/kosovo> (Erişim tarihi: 01.02.2021)

World Bank, *Worldbank Cambodia Overview*, 2020, <https://www.worldbank.org/en/country/cambodia/overview> (Erişim tarihi: 04.10.2019)

World Bank, *Poverty Has Fallen, yet Many Cambodians Are Still at Risk of Slipping Back into Poverty, New Report Finds*, t.y. <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2014/02/20/poverty-has-fallen-yet-many-cambodians-are-still-at-risk-of-slipping-back-into-poverty>. (Erişim tarihi: 06.11.2019)

Young, Luke. *Monthly Review | Cambodian Political History*. 01 November 2013. <https://monthlyreview.org/2013/11/01/cambodian-political-history/>. (Erişim tarihi: 06.02.2020)

Youtube, Kenya, *Ethiopia cross border programme on peace and socioeconomic development*, 01.06.2017, <https://www.youtube.com/watch?v=o5JrXkorg1M>. (Erişim tarihi: 21.09.2019)

Youtube, What is Watershed Development? A Film by WOTR (English) (पाणलोट नलडोजन म्हणजे नक्की काय?). <https://www.youtube.com/watch?v=KQEu9t5ZMVk> (Erişim tarihi: 08.10.2019)

Özgeçmiş

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Yahya ALAMEŞE

Uyruğu: Türkiye Cumhuriyeti

Elektronik Posta:

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans:	MÜ, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler,	2005
Yüksek Lisans:	MÜ, Avrupa Birliği Enstitüsü, Avrupa Birliği ve Siyaseti Ana Bilim Dalı	2016
Doktora:	İMÜ, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı	2021

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
2010-2021	Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü	Müdür
1997-2010	İstanbul Sağlık Müdürlüğü	Çevre Sağlık Teknisyeni
1993-1997	Haydarpaşa Numune Hastanesi	Çevre Sağlık Teknisyeni

YABANCI DİLLER

İyi düzeyde İngilizce, orta düzeyde Fransızca, başlangıç düzeyinde Arapça

YAYINLAR

Alameşe, Yahya, *Doğu Asya Tarihi*, İsmail Ermağan, Mehmet Özay, Özlem Zerrin Keyvan (Ed.) İçinde Dünya Siyasetinde Asya-Pasifik 2-3 (1-24), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2020

Alameşe, Yahya, COVID-19 Salgını ve İnsani Güvenlik, *İstanbul Kent Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 2 sy.1 (2021) 33-48.

HOBİLER

Yürüyüş yapmak, müzik dinlemek, seyahat etmek